

รายงานการวิจัย

เรื่อง

ศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)

A Servey study of the Buddhist Place where appeared in
Urangkhathatnithan (The Regend of the Phrathatpanom Pagoda)

โดย

ดร.อิทธิเทพ ผาทา

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610757094

รายงานการวิจัย

เรื่อง

ศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)

A Servey study of the Buddhist Place where appeared in
Urangkhatatnithan (The Regend of the Phrathatpanom Pagoda)

โดย

ดร.อิทธิเทพ ผาธา

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610757094

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

A Servey study of the Buddhist Place where appeared in
Urangkhathatnithan (The Regend of the Phrathatpanom Pagoda)

By

Dr. Athithep Phatha

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Naongkhai Campus

B.E. 2557

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610757094

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : ศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน
(ตำนานพระธาตุพนม)
ผู้วิจัย : ดร.อิทธิเทพ ผาพา
ส่วนงาน : คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ : ๒๕๕๗
ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัยเรื่อง “ศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)” โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (๒) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ต่อความเชื่อชาวพุทธสองฝั่งโขง

ผลการวิจัยพบว่า อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นถือว่าเป็นวรรณกรรมอีสานอีกเรื่องหนึ่งที่มีชื่อเสียงและมีความสำคัญต่อความเชื่อของชาวพุทธสองฝั่งโขงเป็นอย่างมากเนื่องจากเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญทางด้านพระพุทธศาสนา คือ การสร้างพระธาตุพนมโดยพระมหากัสสปเถระพร้อมด้วยท้าวพระยาทั้ง ๕ ภายหลังจากการปรินิพพานของพระพุทธองค์ผ่านไป ๘ ปี

นอกจากนั้นยังพบว่า ในเนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นมีการระบุถึงสถานที่ที่เป็นพุทธสถานสำคัญของพระพุทธศาสนาที่ตั้งอยู่สองฝั่งแม่น้ำโขงหลายแห่ง มีพระธาตุพนม พระธาตุหลวง พระธาตุเชิงชุม พระธาตุอิงฮัง เป็นต้น โดยพุทธสถานที่ได้กล่าวมานั้นเป็นพุทธสถานที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวพุทธในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค ความเชื่อเกี่ยวกับข้าโอกาส ความเชื่อเกี่ยวกับผีหรือเทพเจ้าที่รักษาพระธาตุหรือความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญที่เนื่องกับพุทธสถานนั้นๆด้วย

Research Title: A Survey study of the Buddhist Place where appeared in Urangkhatatnithan (The Legend of the Phrathatpanom Pagoda)

Researcher: Dr.Athitthep Phatha

Department: Buddhist Faculty Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year: 2557/2014

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research is the part of a research report in titled " A Survey study of the Buddhist Place where appeared in Urangkhatatnithan (The Legend of the Phrathatpanom Pagoda)" There are three objectives : (1) To study the background of Urangkhatatnithan (The Legend of the Phrathatpanom Pagoda) ; (2) To study the history of the Buddhist place where appeared in Urangkhatatnithan (The Legend of the Phrathatpanom Pagoda). (3) To analytical study the influence of Buddhist place where appeared in Urangkhatatnithan (The Legend of the Phrathatpanom Pagoda) to the beliefs of the Buddhists on both sides of the Mekong.

The results of the research was found that The Urangkhatatnithan is considered to be the E-San literature that it is very famous and important to the beliefs and it was related to the important Buddhist events in the both sides of the Mekong, such as the construction of Phrathat Phanom that made By Phra Mahakasapa Thera and the five of the great king, after 8 years from the Lord Buddha's death

In addition, it was found that the content of Urangkhatatnithan identifies the important Buddhist places of Buddhism that were located on both sides of the Mekong River such as Phrathat Panom Phrathat Laung Phrathat Chongchum Phrathat Ing Hung etc. And that Buddhist Places has an influence on the faith, tradition and culture of local Buddhists. Especially the belief about the Naga King, the temple servants , the ghosts or gods that maintain relics or beliefs about merit-making that are related to that Buddhist temple as well.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยในครั้งนี้ถือว่าเป็นการวิจัยที่มุ่งสร้างองค์ความรู้ให้เกิดกับผู้คนในภาคอีสานและผู้ที่สนใจในเรื่องของพุทธประวัติและประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในภาคอีสาน โดยเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติการสร้างพระธาตุพนม คือ เรื่องการศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) โดยการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต (พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร ดร.) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้คำตอบและแนวทางในการทำวิจัยเริ่มต้นตั้งแต่การดำเนินการวิจัยมาตั้งแต่ต้น โดยท่านผู้อำนวยการได้เมตตาเสนอแนะแนวทางในการดำเนินการวิจัยให้เป็นไปตามรูปแบบของการวิจัยของสถาบันและมุมมองในการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นที่ต้องการวิจัยให้มีมุมมองที่กว้างและลึกมากขึ้น ทำให้ผู้วิจัยมีมุมมองในการทำงานวิจัยครั้งนี้ได้ละเอียดมากขึ้น และขอขอบคุณ พระครูศรีปริยัติการ (อรุณ ฐิตธมฺโม) อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์นครพนม ที่คอยสนับสนุนข้อมูลที่จำเป็นในการวิจัย การที่มีข้อมูลที่ติดใจสามารถนำมาวิเคราะห์และเขียนออกมาเป็นเรื่องได้ก็ล้วนมาจากการรวบรวมข้อมูลเป็นหลัก

ขออนุโมทนาขอบคุณคณาจารย์ร่วมสถาบันทุกท่านที่ได้ช่วยถ่ายทอดองค์ความรู้อันทรงคุณค่ายิ่ง และแบ่งปันประสบการณ์ที่มีประโยชน์เพื่อช่วยให้งานวิจัยนี้ได้รับการยอมรับจากหลายฝ่าย หากประโยชน์อันใดที่งานวิจัยนี้พึงมี ขออนุโมทนาบุญให้กับ บิดา มารดา ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ เพื่อนสหธรรมิก และผู้ที่ได้รับประโยชน์จากองค์ความรู้ของงานวิจัยนี้ ขอให้ทุกท่านจงเจริญในธรรมยิ่งๆ ขึ้นไปด้วยเทอญ

ดร.อิทธิเทพ ผาথা

๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	(ข)
กิตติกรรมประกาศ.....	(ค)
สารบัญ.....	(ง)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	(ช)
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๕
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย.....	๕
๑.๓.๑ ขอบเขตวิธีการดำเนินการวิจัย.....	๕
๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหาในการวิจัย.....	๕
๑.๓.๓ ขอบเขตด้านเวลา.....	๕
๑.๓.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่.....	๕
๑.๔ วิธีการดำเนินการวิจัย	๕
๑.๔ ทฤษฎี สมมุติฐาน (ถ้ามี) และกรอบแนวความคิดในการวิจัย.....	๗
๑.๕ การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ (information) ที่เกี่ยวข้อง.....	๗
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๘
บทที่ ๒ กำเนิดและพัฒนาการอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนม.....	๙
๒.๑ แนวคิดเรื่องตำนาน.....	๙
๒.๑.๑ ความหมายของตำนาน.....	๙
๒.๑.๒ ประเภทของตำนาน.....	๑๐
๒.๑.๒.๑ ตำนานที่มีเนื้อหาตีกดาบรรพ์.....	๑๑
๒.๑.๒.๒ ตำนานที่มีเนื้อหาแบบประวัติศาสตร์สากล.....	๑๑
๒.๑.๒.๓ ตำนานปุชนิยสถานและปุชนิยวัตถุ.....	๑๑
๒.๑.๓ ลักษณะการเขียนตำนาน.....	๑๓
๒.๑.๔ พัฒนาการของตำนาน.....	๑๔
๒.๑.๕ วิธีการหรือรูปแบบของการเขียนตำนาน.....	๑๕
๒.๑.๖ เป้าหมายของการเขียนตำนาน.....	๑๖

๒.๒ ประวัติความเป็นมาของอรัญคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม).....	๑๗
๒.๒.๑ ความหมาย.....	๑๗
๒.๒.๒ ประวัติความเป็นมาของอรัญคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม.....	๑๙
๒.๒.๓ องค์ประกอบของเรื่องอรัญคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม.....	๒๒
๒.๒.๔ การลำดับเรื่องราวในตำนานอรัญคธาตุนิทาน	
ตำนานพระธาตุพนม.....	๒๙
๒.๒.๕ วัตถุประสงค์ของการแต่ง.....	๓๒
๒.๓ เรื่องย่อของอรัญคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม).....	๓๔
๒.๓.๑ พุทธพยากรณ์.....	๓๔
๒.๓.๒ เหตุการณ์การสร้างพระธาตุพนม.....	๓๖
๒.๓.๓ การกลับชาติมาเกิดของพญาทั้ง ๕	๓๘
๒.๓.๔ เหตุการณ์บ้านเมือง : สาเกต –ศรีโคตรบูร –	
มรุกขนคร-เมืองเวียงจันทน์.....	๓๙
๒.๓.๕ พ่อท้าวคำบางอภิเษกบุรีจันทน์เป็น “พระเจ้าจันทน์บุรี”	๔๐
๒.๓.๖ พระราชกุมารทั้ง ๕ บรรพชาและอุปสมบทบรรลุลหณันต์	
ที่เมืองสุวรรณภูมิ.....	๔๓
๒.๓.๗ เริ่มภารกิจการบูรณปฏิสังขรณ์ “พระบรมธาตุ”	๔๕
๒.๓.๘ ภารกิจของพระยาสุมิตตธรรมวงศาราชมรุกขนคร.....	๕๐
๒.๓.๙ บันทึกท้ายเรื่อง.....	๕๑
๒.๔ สรุป.....	๕๑
บทที่ ๓ พุทธสถานที่ปรากฏในอรัญคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม).....	๕๓
๓.๑ บทนำ.....	๕๓
๓.๒ ประวัติพุทธสถานที่ปรากฏในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว....	๕๓
๓.๒.๑ พระธาตุภูสี.....	๕๓
๓.๒.๒ พระธาตุหลวงเวียงจันทน์.....	๕๖
๓.๒.๓ พระธาตุหอผ้าหอแพ.....	๖๒
๓.๒.๔ พระธาตุวัดพุทธบาทโพนฉิน.....	๖๒
๓.๒.๕ พระธาตุอิงฮัง.....	๖๔
๓.๓ ประวัติพุทธสถานที่ปรากฏในอรัญคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม	
ในประเทศไทย.....	๖๘
๓.๓.๑ พระธาตุพนม.....	๖๘

๓.๓.๒ พระธาตุเชิงชุม.....	๗๒
๓.๓.๓ พระธาตุบังพวน.....	๗๙
๓.๓.๔ พระธาตุโพนจิกเวียงจัว.....	๑๐๔
๓.๓.๕ พระธาตุเมืองลาหนอง.....	๑๑๐
๓.๓.๖ พระพุทธรูปบาทเวินปลา.....	๑๑๙
๓.๓.๗ พระพุทธรูปบาทบัวบก-บัวบาน (บ้านผือ).....	๑๒๒
๓.๓.๘ พระธาตุคุ่ม (ปราสาทคุ่ม).....	๑๒๙
๓.๓.๙ พระธาตุนารายณ์เจงเวง.....	๑๓๐
๓.๓.๑๐ พระธาตุภูเพ็ก.....	๑๓๒

บทที่ ๔ วิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานและอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม

ที่มีต่อชาวพุทธในชุมชนสองฝั่งโขง.....๑๓๘

๔.๑ บทนำ.....๑๓๘

๔.๒ วิเคราะห์แนวคิดสำคัญที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม.....๑๓๘

๔.๒.๑ แนวคิดเรื่องพระธาตุ และสถานที่ประดิษฐานพระธาตุ

ฉ ภูกำพร้าว.....๑๓๘

๔.๒.๒ แนวคิดเรื่องการประทับรอยพระพุทธรูป

ฉ พุทธสถานที่สำคัญ.....๑๔๒

๔.๒.๓ แนวคิดเรื่องชุมชนหรือบ้านเมืองในดินแดนสองฝั่งโขง.....๑๔๔

๔.๒.๔ แนวคิดเรื่องหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา.....๑๔๕

๔.๒.๕ แนวคิดเรื่องพญานาคกับการรักษาพระพุทธรูปศาสนา.....๑๔๗

๔.๒.๖ แนวคิดเรื่องพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ในดินแดนสองฝั่งโขง.....๑๔๙

๔.๓ อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม

ที่มีต่อชาวพุทธในชุมชนสองฝั่งโขง.....๑๕๒

๔.๓.๑ อิทธิพลต่อพุทธศิลป์อีสานประเภทเจดีย์ หรือพระธาตุ.....๑๕๒

๔.๓.๒ อิทธิพลต่อประเพณีและวัฒนธรรม.....๑๖๔

๔.๓.๓ อิทธิพลต่อความเชื่อท้องถิ่น.....๑๙๑

๔.๓.๔ อิทธิพลด้านความเชื่อเรื่องพุทธประวัติ.....๑๙๕

๔.๓.๕ อิทธิพลต่อการเมืองการปกครอง.....๑๙๖

๔.๓.๖ อิทธิพลต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์.....๑๙๘

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	๒๐๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๒๐๖
๕.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๒๐๘
บรรณานุกรม.....	๒๐๙
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก บทความวิจัย.....	๓๒๘
ภาคผนวก ข กิจกรรมเกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๓๔๒
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้	
กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมา และผลที่ได้รับของโครงการ.....	๓๔๔
ภาคผนวก ง แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๓๔๗
ภาคผนวก จ ภาพประกอบการวิจัย สตรีอีสานในอดีต.....	๓๖๓
ประวัติผู้วิจัย.....	๓๗๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. การใช้คำย่อ

อักษรย่อในงานวิจัยนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม/ ข้อ/ หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่างเช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/ ๑๖/ ๑๐ หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ ข้อ ๑๖ หน้า ๑๐

พระไตรปิฎกภาษาไทย

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มฺ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสก	(ภาษาไทย)
สํ.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจ.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)

ช.อุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาไทย)
ช.อิตติ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ช.สุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ช.พุทธ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)

อรรถกถาภาษาไทย

วิ.อ. (ไทย)	=	สมันตปสาทิกา วินัยปิฎกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ. (ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนีมูล ปิณาสกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.ข.อ. (ไทย)	=	สังยุตตนิกาย สारัตถปกาสินี ขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ติก.อ.(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย มโนรลปุรณี ติกนินบาตรอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.อ.(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย มโนรลปุรณี เอกกนินบาตรอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ช.อิตติ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี อิติวุตตกอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสสภาษาไทย

วิสุทธิ (ไทย)	=	คัมภีร์วิสุทธิมรรคแปล	(ภาษาไทย)

๒.การระบุหมายเลขและคำย่อ

อักษรย่ออรรถกถาในงานวิจัยนี้ ใช้อ้างอิงคัมภีร์ อรรถกถา ภาษาไทย ฉบับมหา มกุฎราชวิทยาลัย ผู้วิจัยจะแจ้ง เล่ม/ภาค/หน้า เช่น ช.ธ.อ.(ไทย) ๒/๒/๒๔๓. หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ธรรมบท เล่มที่ ๒ ภาคที่ ๒ หน้า ๒๔๓ ฉบับมหา มกุฎราชวิทยาลัย ๒๕๒๕ ส่วนการอ้างอิงปกรณ์วิเสส จะใช้ระบุชื่อคัมภีร์ / เล่ม / หน้า เช่น วิสุทธิ. ๓ / ๗. หมายถึง คัมภีร์วิสุทธิมรรค เล่ม (ภาค) ที่ ๓ หน้า ๗. หากเป็นวิสุทธิมรรค ภาษาไทยจะใช้ฉบับสมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร).โดยการอ้างอิงจะใช้วิธีการระบุตามแบบการอ้างอิงของหนังสือทั่วไป คือ สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). คัมภีร์วิสุทธิมรรค ๑๐๐ ปี สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖.) หน้า ๒๓.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของประเทศไทยนั้นถือได้ว่าเป็นดินแดนหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานและเป็นดินแดนที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนามาเป็นระยะเวลานาน และในอดีตภาคอีสานก็ถือได้ว่าเป็นดินแดนที่เป็นที่ตั้งของอาณาจักรที่สำคัญหลายอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาหลายยุคหลายสมัย ทั้งนี้เพราะภาคอีสานนั้นมีแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายหลักที่เป็นเส้นทางการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของคนในสมัยโบราณ และมีแม่น้ำสายเล็กๆ อีกหลายสายที่เป็นเส้นทางเชื่อมโยงคนให้สามารถจะติดต่อกันได้ นอกจากนั้นภาคอีสานยังมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ คือแม้จะมีความแห้งแล้งแต่ก็มีแหล่งน้ำที่สำคัญที่เป็นบ่อเกิดของอารยธรรมหรือความเจริญของผู้คนในสมัยโบราณอยู่ ๒ แห่ง คือ ที่ราบลุ่มสกลนครหรือแอ่งสกลนคร และที่ราบลุ่มโคราช โดยที่แหล่งน้ำสำคัญทั้ง ๒ นั้นก็เคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรสำคัญ ๒ อาณาจักร คือ อาณาจักรศรีโคตรบูรณ์ ตั้งอยู่บริเวณแอ่งสกลนคร และอาณาจักรศรีจนาศะ ตั้งอยู่บริเวณแอ่งโคราชและที่ราบลุ่มทั้ง ๒ แห่งนั้นเองที่ได้เป็นศูนย์กลางสำคัญในการสร้างและเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมที่สำคัญของภาคอีสาน

อนึ่ง เราจะพบว่าภาคอีสานนั้นถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่รับเอาวัฒนธรรมความเชื่อทางศาสนาที่เป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมของชาวอีสานอยู่หลายประการ โดยศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนอีสานนั้นก็มียุทธหลายกระแสได้แก่ ศาสนาพราหมณ์ –ฮินดู พระพุทธศาสนาสมัยพระเจ้าอโศก พระพุทธศาสนาเถรวาทนิกายมหายานหรือวัชรยานสมัยพระนเรศวรและสมัยลพบุรีศรีวิชัย และพระพุทธศาสนาเถรวาทนิกายเถรวาทที่เริ่มมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา กล่าวเฉพาะส่วนของพระพุทธศาสนาในภาคอีสานนั้นเราจะพบว่าพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนภาคอีสานในหลายยุคสมัย คือมีทั้งส่วนที่เป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบทวารวดีที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกหรือพระพุทธศาสนาเถรวาทนิกายมหายานอันเป็นอิทธิพลของอาณาจักรมอญ (นครวัดนครธม) แต่ที่เป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ที่เข้ามาในภาคอีสานก็คือสมัยพระเจ้าฟ้างุ้ม^๑ และที่ชัดเจนมากที่สุดก็คือสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารเพราะสมัยนี้พระองค์ได้ทำการติดต่อกับเชียงใหม่และสุโขทัยจึงมีการนำเอาคัมภีร์และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในดินแดนลาวและภาคอีสานที่เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรด้วยซึ่งผลจากการที่พระพุทธศาสนาได้เผยแพร่เข้าไปสู่ดินแดนลาวและภาค

^๑ มหาสิลา วีระวงค์, พงศาวดารลาว ตั้งแต่บุลลันถึง 1946, (เวียงจันทน์ : สำนักพิมพ์มณฑลเทศาภิบาล, ๒๕๔๔), หน้า ๓๗-๓๘.

อีสานนั้นก็ปรากฏว่าชาวอีสานก็ได้มีการสร้างวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาขึ้นโดยอาศัยเรื่องราวชาดกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และเรื่องราวตำนานของท้องถิ่นหรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมมาผูกเข้ากันเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจจนกลายมาเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นหรือวรรณกรรมพื้นบ้านในที่สุด^๒

ชาวอีสานได้มีกลวิธีในการเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและเหตุการณ์ตำนานบ้านเมืองไว้ในรูปแบบของตำนานเพื่อเป็นการอธิบายถึงความเป็นมาของพระพุทธศาสนาที่ได้มาประดิษฐาน ณ สถานที่ต่างๆของภาคอีสานในแต่ละยุคสมัยไว้หลายเรื่อง และชาวอีสานเองก็อาศัยข้อมูลในตำนานเหล่านั้นเป็นกรอบในการอ้างอิงถึง เมืองหรือพุทธสถานที่ปรากฏในตำนานหรือเรื่องราวในตำนานนั้นเป็นแนวทางในการเชื่อมโยงเมืองและพุทธสถานนั้นว่ามีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่ได้รับกาเผยแผ่มาจากอินเดียอย่างไร ซึ่งวรรณกรรมอีสานที่กล่าวถึงเรื่องเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตำนานบ้านเมืองของภาคอีสานและพุทธสถานทางพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียง ก็ได้แก่ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ซึ่งเป็นตำนานที่อธิบายถึงการเสด็จมาของพระพุทธองค์สู่ดินแดนสุวรรณภูมิทางภาคเหนือของไทย คือเชียงใหม่ เชียงราย น่าน จังหวัดเลย และภาคเหนือของลาว คือหลวงพระบาง แต่ตำนานเล่มนี้ก็เป็นกรออธิบายบ้านเมืองเฉพาะภาคเหนือและอีสานตอนบนเท่านั้นยังไม่ได้กล่าวถึงพุทธสถานในตอนบนและล่างมากนัก นอกจากตำนานพระเจ้าเลียบโลกแล้วเราก็จะพบว่ามีตำนานอีกตำนานหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการจัดบันทึกเรื่องราวของพระพุทธศาสนาในภาคอีสานที่ชัดเจนมากเรื่องหนึ่ง คืออุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ซึ่งเป็นวรรณกรรมประเภทประวัติศาสตร์หรือวรรณกรรมตำนานของภาคอีสานซึ่งอุรังคธาตุนิทานนั้นถือว่าเป็นวรรณกรรมชิ้นเอกที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและประเพณีวัฒนธรรมของชาวอีสานที่นับถือพระพุทธศานานิกลังกาวงศ์ ทั้งนี้เพราะอุรังคธาตุนิทาน(ตำนานพระธาตุพนม) นั้นได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระธาตุพนมที่กบปณคิริหรือภูเก้าพราที่จังหวัดนครพนมให้เป็นพุทธสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยในเนื้อหาตำนานนั้นได้กล่าวถึงการเสด็จมาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิของพระพุทธองค์ในสมัยพุทธกาล และพระพุทธองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์สถานที่ต่างๆ ของบ้านเมืองในดินแดนสุวรรณภูมินี้ว่าต่อไปในอนาคตจะมีบ้านเมืองเกิดขึ้นอย่างไร และบ้านเมืองไหนจะเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนาพร้อมทั้งระบุว่าพุทธสถาน คือวัดใดหรือพื้นที่ใดบ้างจะเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ หรือสถานที่ใดที่พระพุทธองค์ทรงประทับรอยพระพุทธบาทไว้ในนอกจากนั้น ในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังได้ระบุถึงเหตุการณ์บ้านเมืองและสถานที่ต่างๆ ที่อยู่บริเวณ ๒ ฝั่งแม่น้ำโขงซึ่งเป็นสถานที่หรือเมืองของผู้มีบุญที่จะมาทำการสร้างพระธาตุพนมหรือมาบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมในเจริญรุ่งเรืองบ้างตามกาลสมัยที่

^๒ รศ.อุดม บัวศรี, วรรณคดีอีสาน, (ขอนแก่น : เอกสารประกอบการสอน อัดสำเนา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๙.

เหมาะสม นอกจากนั้นในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังได้ระบุถึงเหตุการณ์บ้านเมืองในภาคอีสานและในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในช่วงสมัยที่อาณาจักรล้านช้างได้มีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่ครั้งอดีตมาจนถึงปัจจุบันว่ามีความเกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาอย่างไร รวมถึงในเนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังได้ระบุถึงเหตุการณ์บ้านเมืองและการเกิดขึ้นของพระธาตุองค์อื่นๆ นอกจากพระธาตุพนมอีกด้วย เช่น พระธาตุภูสี เมืองหลวงพระบาง พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ พระธาตุอิงฮัง พระธาตุพระบาทโพนฉิน สปป.ลาว พระธาตุเมืองหล้าหนอง พระธาตุบังพวน พระธาตุโพนจิกเวียงจัว จังหวัดหนองคาย พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม พระธาตุเชิงชุม พระธาตุภูเพ็ก พระธาตุนารายณ์เจงเวง พระธาตุคุม จังหวัดสกลนคร นอกจากพระธาตุแล้วก็จะมีรอยพระพุทธรูปที่ทรงประทับเอาไว้ในที่ต่างๆ เช่น พระพุทธรูปบัวบก จังหวัดอุดรธานี พระพุทธรูปเวินปลา จังหวัดนครพนม เป็นต้น^๓

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า พุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) นั้นได้กระจายอยู่ในพื้นที่ของสองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งถือว่าเป็นพุทธสถานที่มีความสำคัญต่อความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมของชาวอีสานและประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งประเด็นเรื่องประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังไม่มีใครทำการศึกษามาก่อน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าสมควรที่จะต้องนำมาศึกษาค้นคว้าวิจัยเพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจที่ดีต่อ (๑) ประเด็นประวัติความเป็นมาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (๒) ประเด็นประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (๓) ประเด็นผลการวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ต่อความเชื่อชาวพุทธซึ่งทั้ง ๓ ประเด็นนั้นเมื่อทำการศึกษาแล้ว ข้อมูลดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่พระพุทธศาสนาของประชาชนในสองฝั่งแม่น้ำโขง และประชาชนในภาคอีสานและชาวพุทธในประเทศไทยที่จะได้รับรู้รับทราบเกี่ยวกับเนื้อหาสาระของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ได้อย่างชัดเจนมากขึ้นและจะเห็นว่าอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ได้บันทึกเรื่องราวของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องไว้อย่างไร และอีกทั้งยังเป็นประโยชน์ในการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกันของประชาชนชาวพุทธสองฝั่งโขงอันเป็นพันธกิจสำคัญของการก้าวสู่การสร้างเข้าใจอันดีระหว่างกันของชาวพุทธในกลุ่มประเทศอาเซียนในการสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันทางด้านการศึกษา สังคม และวัฒนธรรมอีกด้วย

^๓ กรมศิลปากร **อุรังคนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม พิมพ์ครั้งที่ ๓**, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๑.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- (๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)
- (๒) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)
- (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ที่มีต่อความเชื่อชาวพุทธสองฝั่งโขง

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตวิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) คือการวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) และลงภาคสนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) จากผู้ที่เกี่ยวข้อง

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหาในการวิจัย

สำหรับขอบเขตด้านเนื้อหาของการวิจัยนั้น ผู้วิจัยจะศึกษาประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) โดยอาศัยข้อมูลจากอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) เป็นหลักและการลงพื้นที่ภาคสนามในพื้นที่ที่จะศึกษาแต่ละแห่ง โดยมีกรอบในด้านเนื้อหาที่จะศึกษาคือ

- (๑) ศึกษาประวัติความเป็นมาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)
- (๒) ศึกษาประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)
- (๓) ศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ต่อความเชื่อชาวพุทธ

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านเวลา

สำหรับระยะเวลาในการศึกษาผู้วิจัยนั้นได้กำหนดระยะเวลาในการศึกษาเรื่อง พุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ในระยะเวลา ๑ ปี คือตั้งแต่วันที่ ๑ เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ถึงวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๗

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่

สำหรับขอบเขตด้านพื้นที่นั้นผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัยเรื่องพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ตามที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทานโดยแบ่งพื้นที่ที่จะศึกษาออกเป็น ๕ ส่วน คือ

(๑) พุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ตามที่ปรากฏในพื้นที่ภาคอีสานของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดหนองคาย จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี จังหวัดขอนแก่น จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม และจังหวัดร้อยเอ็ด

(๒) พุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ตามที่ปรากฏในพื้นที่ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)

๑.๔ วิธีการดำเนินการวิจัย

ในงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยการสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร (Document Research) ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทั้งในเอกสารตำนาน และเอกสารประวัติศาสตร์และเรื่องเล่าของท้องถิ่น และคำบอกเล่าจากผู้รู้ในพื้นที่ โดยเน้นที่เนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) เป็นหลัก โดยมีลำดับการดำเนินการดังต่อไปนี้

(๑) รวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) และวรรณกรรมอีสานอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)

(๒) รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ หนังสือ งานวิจัย เอกสารวารสารที่เกี่ยวข้อง

(๓) สัมภาษณ์เชิงลึก (Indept Interviews) ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

(๔) รวบรวมเรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ และนำเสนอผลการวิจัยรวมถึงข้อเสนอแนะต่อไป

๑.๕ ทฤษฎี สมมุติฐาน (ถ้ามี) และกรอบแนวความคิดในการวิจัย

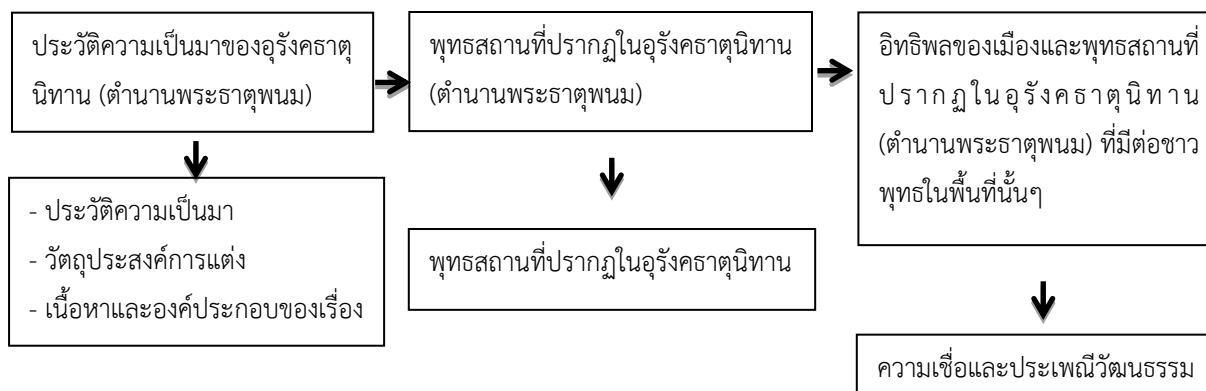
สำหรับกรอบแนวความคิดในการดำเนินการวิจัยนั้นผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวความคิดที่สำคัญไว้ดังต่อไปนี้

(๑) ศึกษาประวัติความเป็นมาของ อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)

(๒) ศึกษาพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)

(๓) ศึกษาอิทธิพลของเมืองและพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)ที่มีต่อชุมชนชาวพุทธสองฝั่งโขง

โดยกรอบแนวคิดทั้งหมดนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

๑.๖ การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ (information) ที่เกี่ยวข้อง

การตรวจสอบแนวคิดเกี่ยวกับพุทธสถานที่ปรากฏในกรุงศรีอยุธยา (ตำนานพระธาตุพนม) มีรายละเอียดดังนี้

๑.๖.๑ กรมศิลปากร ได้กล่าวไว้ในตำนานอรัญคณิทาน^๔ ว่าอรัญคณิทานเป็นตำนานปรัมปราของชุมชนสองฝั่งโขงที่ได้กล่าวถึงการเสด็จมาสู่สุวรรณภูมิของพระพุทธองค์และได้ทรงอธิบายถึงเมืองและสถานที่ต่างๆ ที่ปรากฏในชุมชนสองฝั่งโขงว่าต่อไปกาลข้างหน้าจะเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงและเมืองก็ดี พุทธสถานก็ดีที่อยู่ในชุมชนสองฝั่งโขงนี้จะเป็นที่ชาวพุทธได้มาร่วมทำบุญร่วมกัน และต่อจากนั้นเมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้วพระมหากัสสปเถระก็ได้เดินทางมาสู่ดินแดนสุวรรณภูมินี้เพื่อสานพระพุทธรูปประสงค์ในการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระ (อก) มาประดิษฐานที่ภูเก้าพร้าวและได้ร่วมมือกับพระยาผู้ครองนครทั้ง ๕ คือ หนองหานหลวง หนองหานน้อย อิทธิปัทม จุลณี และมรุกขนคร ในการทำการก่อสร้างอุโมงค์เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และในเนื้อหาส่วนอื่นก็ได้กล่าวถึงเมืองต่างๆ ที่จะเกิดเป็นชุมชนและมีพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานและมีการสร้างพุทธสถานขึ้นในดินแดนนั้นด้วย

๑.๖.๒ ธวัช ปุณโณทก ได้กล่าวไว้ใน ศิลปจารึกอีสานสมัยไทย-ลาว^๕ ว่าพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนล้านช้าง นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑ – ๑๔ ได้มีเมืองต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย โดยเมืองโบราณต่างๆ นั้นได้มีปรากฏในอรัญคณิทาน และบางเมืองก็สูญหายไป และในอรัญคณิทานได้ระบุถึงความสำคัญของเมืองต่างๆ และพุทธสถานที่เกิดขึ้นจากการ

^๔ พระธรรมราชา นวตฺร, อรัญคณิทาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : นิพนธ์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๕ – ๗, ๘๕.

^๕ ธวัช ปุณโณทก, ศิลปจารึกอีสานสมัยไทย-ลาว, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐), หน้า ๑๑๒.

เคลื่อนย้ายคนไปมาระหว่างกัน เช่น การย้ายเมืองและผู้คนในสมัยพระเจ้าสุมิตตธรรมวงศา เป็นต้น ที่มีการย้ายคนมาจากเมืองสาเกตร้อยเอ็ดมาที่เมืองเวียงจันทน์ และหนองคายเป็นจำนวนมาก

๑.๖.๓ พงศาวดารเมืองหนองคายและประวัติศาสตร์พื้นฐานเมืองหนองคาย^๖ กล่าวไว้ว่า เวียงคำเวียงคุก เมืองคู่แฝดเวียงจันทน์ ตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำโขงถัดจากเวียงจันทน์ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเมืองเวียงคุกฝั่งไทยปัจจุบันและเมืองชายพอง (เวียงคำ) ฝั่งลาวปัจจุบัน เวียงคำเวียงคุกนับเป็นพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของคนหนองคายโบราณในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ – ๒๐ ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ พบหลักฐานเกี่ยวกับอำนาจการปกครองเหนือดินแดนนี้ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ พบหลักฐานโบราณสถานและโบราณวัตถุ เสาหินทวาราวดี ลพบุรี และยังพบเทวรูปหิน สมัยก่อนพระนคร (นครวัดนครทม) ที่วัดยอดแก้ว

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- (๑) ได้รับทราบประวัติความเป็นมาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)
- (๒) ได้รับทราบประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)
- (๓) ได้รับทราบผลการวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ต่อความเชื่อชาวพุทธสองฝั่งโขง

^๖ พงศาวดารเมืองหนองคายและประวัติศาสตร์พื้นฐานเมืองหนองคาย. www.nongkhaitrip.com.

บทที่ ๒

กำเนิดและพัฒนาการอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนม

๒.๑ แนวคิดเรื่องตำนาน

เมื่อพูดถึงเรื่องตำนาน ตำนานนั้นมีปรากฏเหมือนกันทุกๆ สังคมของมนุษย์เพราะตำนานเป็นเรื่องเล่าหรือสิ่งที่มนุษย์เกิดความประทับใจกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้วก็จะเก็บมาเล่าต่อๆ กันมา เรื่องเล่านั้นก็เลยกลายมาเป็นตำนานทันที

๒.๑.๑ ความหมายของตำนาน

สำหรับคำว่า ตำนานนั้น ตามความหมายของภาคเหนือและภาคอีสานใช้คำว่า “พื้น” เช่น พื้นเวียง หมายถึงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการทำสงครามระหว่างไทยกับลาวยุคสมัยพระเจ้าอนุวงศ์หรือตรงกับสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ส่วนคำว่า ตำนาน หมายถึง เรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาเป็นเวลานานหรือเรื่องแสดงความเป็นมาแต่ปางหลังของสถานที่ บุคคล หรือพิธีกรรม เป็นต้น, เรื่องราวมนานที่เล่ากันสืบๆ มา เช่น ตำนานพุทธเจดีย์, ตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว^๑ ซึ่งคำว่าตำนานนี้สามารถนำไปใช้หมายถึงเรื่องเล่าที่เป็นทั้งเรื่องของชาวบ้านและเรื่องของชาววัด ส่วนคำว่าพื้นนั้นโดยมากจะหมายถึงเฉพาะเรื่องเล่าของชาวบ้านเท่านั้น ดังนั้น คำว่าตำนาน จึงเป็นเรื่องราวเล่าขานเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของบ้านเมือง ชุมชน ปุชนิยสถาน ปุชนิยวัตถุ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นที่เคารพนับถือในทางพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดและคำอธิบายของนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ว่า ตำนานคือเรื่องปรัมปราซึ่งสามารถกำหนดเงื่อนไขทางเวลาที่แน่นอนได้ เพราะต้นรากเดิมของตำนานคือจารีตบอกเล่า ส่วนตำนานประวัติศาสตร์นั้นเป็นการบันทึกเรื่องบอกเล่าลงในกรอบของเวลาที่มีการเรียบเรียงลำดับชาติสกุลของผู้ครองเมืองใดเมืองหนึ่งโดยเฉพาะ เนื้อหาส่วนใหญ่ไม่ใช่เรื่องศาสนาหรือประวัติบุคคล แต่เป็นความเป็นมาของผู้คน บ้านเมือง โยงเข้าหากรอบแห่งความจริง^๒ นอกจากนั้นยังมีนักวิชาการบางท่านได้สรุปความหมายของคำว่าตำนานเอาไว้เป็น ๓ ประเด็นหลักๆ ก็คือ

๑. ตำนาน คือ นิทานพื้นบ้านซึ่งรวมหมายถึงนิทานปรัมปรา นิทานท้องถิ่น และเทพนิยายเข้าด้วยกัน

๑

^๒ ธิตา สาระยา, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๓๙), หน้า ๗๒-๗๔.

๒. ตำนาน คือ งานบันทึกประวัติศาสตร์ศาสนา อันเกิดจากความเชื่อและศรัทธา ความหวัง และความกลัวที่จะรักษาระบบความเชื่อ อุดมคติ และสัญลักษณ์ของพุทธศาสนาไว้

๓. ตำนาน คือ บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมือง กษัตริย์ ราชวงศ์ และเหตุการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับมนุษย์และสังคมในอดีต ทั้งเหตุการณ์ที่เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติและเหตุการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับมนุษย์และสังคมในอดีต ทั้งเหตุการณ์ที่เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์^๓

หรืออีกท่านหนึ่งเห็นว่า ตำนานคือเป็นเรื่องที่เล่าถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ สมัยโบราณ เช่นว่า เรื่องราวที่เกี่ยวกับบุคคลสำคัญ เรื่องการสร้างบ้านสร้างเมืองและเหตุการณ์ต่างๆ ของบ้านเมือง ประเพณี และความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา การสร้างและสถาปนาปูชนียวัตถุและปูชนียสถานในประเทศไทย มีการนับถือพุทธศาสนามาแต่โบราณ เรื่องราวในตำนานจึงเล่าเรื่องของ การสร้างวัด ถาวรวัตถุตลอดจนพระธาตุเจดีย์ในพระพุทธศาสนา เรื่องดังกล่าวมานี้จะมีลักษณะเล่าปาก ต่อปากสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุ ในระยะเวลาหลังจึงได้มีการบันทึกเรื่องต่างๆ ที่เล่าปากต่อกัน นั้นไว้เป็นลายลักษณ์อักษร^๔ หรือตำนานเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นเรื่องที่เล่า สืบต่อกันมาและได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในภายหลัง เรื่องที่ตำนานเล่าเชื่อกันว่าเกิดขึ้น จริงหรือมีเค้าความจริง จากการที่เป็นเรื่องเล่าตำนานจึงมีลักษณะเป็นนิทานพื้นถิ่นอยู่มากและแม้จะ ถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแล้วยังคงเป็นร่องรอยของนิทานอยู่^๕

กล่าวโดยสรุปเราจะพบว่า คำว่าตำนาน เรื่องราวที่เล่าสืบทอดต่อๆ กันมา โดยหา แหล่งกำเนิดไม่ได้ เป็นเรื่องเล่าขานโดยสมมุติหรืออาจเป็นความจริงที่ล่วงมาจากอดีต ตำนาน ภาคเหนือเป็นการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองและศาสนา เนื้อเรื่องเป็นลักษณะเป็น นิทาน นิยายปรัมปรา กล่าวถึงกษัตริย์ บ้านเมืองหรือชุมชน และศาสนา เรื่องราวเหล่านี้ถูกเล่าสืบทอดกันต่อมา ภายหลังจึงได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า คำว่าตำนานนั้นเป็นเรื่องเล่าที่เกิดมาจากความ ประทับใจหรืออาจจะมาจากเหตุการณ์ที่เกิดมาจากความเชื่อที่ผู้คนในอดีตได้ประสบพบเห็นมาก็มี เรื่องนั้นๆ มาเล่าเป็นเรื่องเป็นราวสืบทอดต่อๆ กันมา ดังนั้นเรื่องราวของตำนานจึงเป็นเรื่องที่มีเค้า ความจริงอยู่บ้าง ซึ่งจะผิดกับคำวานิทานที่จะเป็นเรื่องที่แต่งเติมขึ้นมาในภายหลังแลเรื่องนั้นๆ ก็ไม่มี

^๓ นาฏวิภา ขลิตานนท์, **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๐๗-๑๒๐.

^๔ มนวิภา เจียจันทร์พงษ์ อ้างในวิลักษณ์ ศรีป่าซาง, “วรรณกรรมตำนานล้านนา : การศึกษาวิธีการสร้าง”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^๕ สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๓๙), หน้า ๖.

เค้าความจริงเลยก็เป็นได้ ดังนั้น เมื่อนำเอาคำว่า ตำนานกับนิทานมาเทียบเคียงกันก็จะพบว่าคำว่า ตำนานนั้นมีเค้าความจริงมากกว่าคำวนิทานซึ่งเป็นเรื่องที่มีการแต่งขึ้นเพื่อความบันเทิงเท่านั้น

๒.๑.๒ ประเภทของตำนาน

สำหรับคำว่า ตำนาน นั้นเราสามารถที่จะแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภทหลักๆ ก็คือ

๒.๑.๒.๑ ตำนานที่มีเนื้อหาติดำบรรพ์ เป็นตำนานที่เขียนด้วยภาษาไทย มีเนื้อหาเกี่ยวกับเมืองโบราณทางภาคเหนือสุดของประเทศไทย ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ตำนานเหล่านี้นั้นล้วนบันทึกเรื่องราวปรัมปราเกี่ยวกับกำเนิดของมนุษย์ เชื้อชาติ บ้านเมืองและตำบล เรื่องราวของกษัตริย์และทายาทของพระองค์ โดยมองผ่านทัศนคติทางศาสนาและความเชื่อซึ่งสืบทอดกันต่อๆ มา

๒.๑.๒.๒ ตำนานที่มีเนื้อหาแบบประวัติศาสตร์สากล เป็นการเขียนประวัติศาสตร์แนวพุทธศาสนา เนื้อหามักเริ่มเรื่องด้วยการกล่าวถึงความเป็นมาของพุทธศาสนา ตั้งแต่กรรมวิธีที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้เรื่อยมาถึงการประกาศศาสนาในลังกาและลานนา พัฒนาการของโลกจะดำเนินอยู่ในสายตาของพุทธศาสนา มีการกล่าวถึงเรื่องราวทางด้านอาณาจักรบ้าง

๒.๑.๒.๓ ตำนานปุชนิยสถานและปุชนิยวัตถุ เป็นตำนานที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์ในพุทธศาสนาเช่นกัน แต่มีขอบเขตแคบคือ เน้นเฉพาะเรื่องราวปุชนิยสถานและวัตถุต่างๆ เท่านั้น^๖

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการบางท่านได้จำแนกตำนานเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ ตำนานคือเรื่องปรัมปรา มีหลายชนิด เช่น ตำนานศาสนา ตำนานบุคคล เป็นต้น และตำนานประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องบอกเล่าลงในกรอบของเวลาที่มีการเรียงลำดับชาติสกุลของผู้ครองเมืองใดเมืองหนึ่งโดยเฉพาะ เนื้อหาของตำนานมักกล่าวถึงความเป็นมาของผู้คน บ้านเมือง โยงเข้าหากรอบแห่งความเป็นจริง

นอกจากนี้ ยังได้จำแนกตำนานประวัติศาสตร์ออกตามเนื้อหาที่แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของบ้านเมืองต่างๆ ดังนี้

๑. ตำนานประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ของอาณาบริเวณทางเหนือและใกล้เคียง เนื้อหาของตำนานมักเริ่มต้นตั้งแต่อดีตไกลโพ้นมาจนตลอดสมัยเชียงใหม่มักกลายมาเป็นเมืองสำคัญ

๒. ตำนานประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับพัฒนาการของผู้คน เนื้อหาของตำนานกล่าวถึงการตั้งหลักแหล่งของกลุ่มคนบนที่สูงและในที่ราบ เรื่องราวทั้งหมดอยู่ในกรอบของการเรียงลำดับชาติวงศ์ต่างๆ ตั้งแต่อดีตกาลไกลโพ้นจนสมัยเชียงใหม่

^๖ David K. Wyatt อ้างใน นาฏวิภา ชลิตานนท์, *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๒๔-๑๔๒.

๓. ตำนานประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับศาสนสถานและสัญลักษณ์ทางคติความเชื่อ ส่วนมากเกี่ยวกับพระบรมธาตุ เนื้อหาของตำนานชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะมีการสถาปนาพระบรมธาตุขึ้นภายหลัง กับกำเนิดของเมือง

๔. ตำนานประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับเมือง เรียกตำนานเมือง คล้ายกับประเภทที่ ๓ แต่กล่าวถึงเจ้าเมืองและลำดับวงศ์เพิ่มเติมรายละเอียดว่า และพยายามโยงเรื่องเข้าสู่กรอบแห่งการเรียงลำดับวงศ์ของเชียงใหม่^๗

อนึ่ง ตำนานนั้นหากจัดแบ่งตามเนื้อหาและแก่นเรื่องเป็นหลักในการพิจารณา ก็สามารถที่จะแบ่งตำนานออกได้เป็น ๗ ประเภท ดังต่อไปนี้

๑. ตำนานปูชนียสถาน เป็นตำนานที่กล่าวถึงเรื่องราวการกำเนิดพระธาตุ พระบาทพระนอนและประวัติความเป็นมาของสถานที่ เนื้อหามักเกี่ยวข้องกับเรื่องการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า การประทานพระธาตุ การก่อสร้างพุทธศาสนาและเรื่องราวอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๒. ตำนานประวัติศาสตร์โบราณสถานและโบราณวัตถุ เป็นตำนานที่เรียบเรียงขึ้นโดยอาศัยข้อมูลจากคำบอกเล่า หรือจากตำนานหลักเรื่องอื่น มีจุดประสงค์เพื่อนำเสนอความเป็นมาของสถานที่ หรือวัตถุที่มีความสำคัญ เช่น วัด พระธาตุ เมือง พระพุทธรูป เป็นต้น เพื่อให้เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป หรือเป็นการแนะนำสถานที่ หรือวัตถุนั้นๆ

๓. ตำนานเมือง เป็นตำนานที่นำเสนอเรื่องราวความเป็นมาของเมือง และการลำดับราชวงศ์ต่างๆ โดยมีแก่นเรื่องเพื่อให้ทราบถึงประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง ตลอดจนเรื่องราวของเจ้าผู้ครองนคร เนื้อหาในตอนต้นมักเป็นนิทานปรัมปราเกี่ยวกับลำดับกษัตริย์ในชมพูทวีป เรื่องอุบัติกาลแห่งพระโคตมพุทธเจ้า การสร้างบ้านแปงเมือง แล้วค่อยคลี่คลายสู่ยุคสมัยที่เป็นประวัติศาสตร์ มีหลักฐานสามารถนำมาอ้างอิงได้ จนถึงสมัยเดียวกับผู้แต่งหรือยุคสมัยที่ใกล้เคียง

๔. ตำนานบุคคลหรือตำนานวีรบุรุษ เป็นตำนานที่มีเนื้อหาเน้นความสำคัญของบุคคลเพียงคนเดียว ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญของท้องถิ่นหรือเป็นต้นสกุลวงศ์ หรือเป็นเรื่องราวการสร้างบ้านแปงเมืองของเอกบุคคล

๕. ตำนานปูชนียวัตถุ เป็นตำนานเกี่ยวกับเรื่องราวประวัติของพระพุทธรูปสำคัญ เนื้อหามักกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูป ลำดับเรื่องราวมาจนถึงสมัยที่สามารถกำหนดที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปได้

๖. ตำนานประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เป็นตำนานที่นำเสนอเรื่องราวประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในล้านนา ตลอดจนเรื่องราวประกอบอื่นๆ มีแก่นเรื่องเพื่อให้ผู้รับสาร

^๗ ธิดา สาระยา, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๓๙), หน้า ๗๓-๘๒.

ได้รับทราบถึงเหตุการณ์สำคัญในการสืบทอดพุทธศาสนาในดินแดนที่เกิดตำนาน โดยลำดับเรื่องจากอดีตจนถึงยุคสมัยของผู้แต่ง

๗. ตำนานเบ็ดเตล็ดอื่นๆ เป็นตำนานที่มีเนื้อเรื่องแตกต่างจากกลุ่มที่กล่าวมาทั้งหมด^๘ หรือหากจะแบ่งประเภทของตำนาน โดยพิจารณาจากเนื้อหาของตำนานเป็นหลักก็สามารถที่จะแบ่งตำนานออกได้เป็น ๓ ประเภทดังนี้

๑. ตำนานที่เป็นเรื่องราวของบุคคลสำคัญและการกำเนิดเมืองต่างๆ ตำนานกลุ่มนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับบุคคลที่มีความสำคัญ เช่น เป็นวีรบุรุษของชุมชน การกำเนิด และการสลายตัวของเมืองต่างๆ ในเขตภูมิภาคแถบนี้ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เนื้อเรื่องจะไม่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ในยุคหลัง

๒. ตำนานที่มีเนื้อหาแบบประวัติศาสตร์สากล ตำนานกลุ่มนี้มีเนื้อหาที่ค่อนข้างหลากหลายส่วนแรก เป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ บางครั้งเนื้อหาย้อนไปถึงพระพุทธเจ้าองค์แรกที่มาตรัสรู้ในโลกแห่งนี้ อธิบายถึงการสั่งสมบารมีของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า บางครั้งก็เป็นเรื่องการสังคายนาพระพุทธศาสนาในสมัยต่างๆ ส่วนที่ ๒ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับราชวงศ์มั่งราย โดยเริ่มต้นตั้งแต่กำเนิดของราชวงศ์ พระราชนิยกิจของพระมหากษัตริย์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระราชนิยกิจทางศาสนา ลักษณะการเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ราชวงศ์มั่งรายนั้น เป็นการเขียนที่แฝงอยู่ภายใต้เรื่องราวการขยายตัวและความเจริญของพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ ตำนานกลุ่มนี้สามารถระบุชื่อผู้แต่งและระยะเวลาที่แต่งได้อย่างแน่นอน^๙

๓. ตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติปูชนียสถานและปูชนียวัตถุที่สำคัญๆ ตำนานกลุ่มนี้อธิบายเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปและเจดีย์สำคัญต่างๆ โดยเริ่มอธิบายตั้งแต่ที่มาหรือต้นกำเนิดของพระพุทธรูปและเจดีย์นั้น ซึ่งส่วนใหญ่จะมีที่มาและต้นกำเนิดที่เกี่ยวข้องกับพุทธจักร ซึ่งนับว่าเป็นดินแดนที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนา จากเนื้อหาของตำนานกลุ่มนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นตำนานที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างตำนานกลุ่มที่ ๑ และ ๒^{๑๐}

จากการแบ่งประเภทของตำนานดังกล่าวข้างต้น ทำให้สามารถจำแนกตำนานได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ ตำนานฝ่ายวัด และตำนานฝ่ายเมือง ซึ่งสรุปได้ว่า

^๘ วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, วรรณกรรมตำนานล้านนา : การศึกษาวิธีการสร้าง, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๔๙-๑๐๑.

^๙ อุษณีย์ ธงไชย อุษณีย์ ธงไชย, จารึกและตำนาน หลักฐานที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาลังกาวงศ์, (เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า ๘๙-๑๐๗

^{๑๐} อุษณีย์ ธงไชย, เรื่องเดียวกัน.

๑. ตำนานฝ่ายวัด เป็นผลงานการบันทึกของพระภิกษุในพุทธศาสนา มีเป้าหมายในการประพันธ์ เพื่อมุ่งแสดงประวัติของโบราณสถานและโบราณวัตถุทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ เนื้อหาของตำนานมักเริ่มด้วยการกล่าวถึงเรื่องราวในท้องถิ่นของตน เช่น การอธิบายถึงบ้านเมืองและสถานที่ต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามพุทธทำนาย การกำหนดลักษณะของธรรมราชา การอธิบายความรุ่งเรืองและความเสื่อมของบ้านเมือง เป็นต้น

๒. ตำนานฝ่ายเมือง หรือ “พื้น” เป็นการจดบันทึกเรื่องราวปรัมปราถึงนิทานพื้นบ้านถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายในการประพันธ์ คือ เพื่อสร้างความบันเทิงให้แก่ผู้ฟังเพื่อตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับอดีต เพื่ออธิบายประวัติของบ้านเมือง ตำบล สถานที่ต่างๆ เรื่องราวของบรรพบุรุษ และเพื่อเน้นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนภายใต้บรรพบุรุษคนเดียวกัน เนื้อหาของตำนานมักเริ่มต้นเมื่อพระพุทธเจ้าประสูติและเล่าถึงพุทธประวัติอย่างย่อ การกล่าวถึงเรื่องราวของพระเจ้าอโศกมหาราชและพระเจ้าอชาตศัตรู การลำดับวงศ์ษัตริย์ในชมพูทวีป แล้วจึงกลับมาอธิบายเรื่องราวของมนุษย์ในสุวรรณภูมิ โดยอธิบายกำเนิดของโลก จักรวาล และมนุษย์ เนื้อเรื่องจะดำเนินไปเรื่อยๆ โดยแสดงให้เห็นภาพเหตุการณ์ความเป็นไปของมนุษย์ในท้องถิ่น เรื่องราวของวีรบุรุษ ความเจริญ ความเสื่อมของมนุษย์และบ้านเมืองซึ่งเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ

๒.๑.๓ ลักษณะการเขียนตำนาน

๑. ตำนานฝ่ายวัด เป็นตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนาโดยตรง มีองค์ประกอบใหญ่ ๒ ส่วน ได้แก่

ส่วนแรก มีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์สากลกล่าวถึงประวัติพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ได้ตั้งปณิธานจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ต่อมาเกิดพุทธศาสนา ครั้นพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศก และพุทธศาสนาได้เผยแผ่มาสู่ล้านนา

ส่วนหลัง มีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อธิบายความเป็นมาของกษัตริย์และราชวงศ์ท้องถิ่นตามลำดับรัชกาลโดยมีพุทธศาสนาเป็นแก่นของเรื่อง ในส่วนนี้แม้จะเรียงตามลำดับรัชกาล แต่ก็เน้นเป็นพิเศษสำหรับกษัตริย์องค์ที่เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก โดยกล่าวถึงกรณียกย่องด้านศาสนาอย่างละเอียด^{๑๑}

๒. ตำนานฝ่ายเมือง เป็นตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของบ้านเมือง โดยเฉพาะกษัตริย์และราชวงศ์เป็นแก่นของเรื่อง มีองค์ประกอบใหญ่อยู่ ๒ ส่วน ได้แก่ ส่วนแรกเป็น

^{๑๑} สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๓๙), หน้า

ตำนานอันมาจากจารีตบอกเล่า มักบันทึกเรื่องราวปรัมปราต่างๆ ประกอบไว้ ส่วนหลังเป็นพงศาวดาร แสดงออกในรูปของการเรียงลำดับกษัตริย์และลำดับชาติสกุล ตำนานแสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะดึงตำนานเก่าแก่ปรัมปราให้เข้าไปอยู่ในกรอบของประวัติศาสตร์ที่มีขอบเขตของเวลาและสถานที่ที่เกี่ยวข้อง^{๑๒}

๒.๑.๔ พัฒนาการของตำนาน

ตำนานส่วนใหญ่เริ่มเขียนขึ้นเมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งเป็นระยะเวลาที่พุทธศาสนาลังกาวงศ์มีความเจริญมากในเขตภูมิภาคแถบนี้ และส่วนใหญ่เขียนโดยพระสงฆ์ ทำให้ตำนานได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาลังกาวงศ์สูงมาก จะเห็นได้ว่าแนวความคิดและคำสอนต่างๆ ในพุทธศาสนา เช่น คำสอนในเรื่อง การเวียนว่ายตายเกิด กฎแห่งกรรม กรรมดีกรรมชั่ว จะถูกแทรกอยู่ในนิทาน นิยาย และคำบอกกล่าวต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในจารีตการเขียนตำนาน^{๑๓} อนึ่ง ตำนานทั้งหลายมักเริ่มต้นด้วยการจดจำคำบอกเล่าสืบต่อกันมานาน ก่อนที่จะมีผู้รวบรวมเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ตำนานจึงดูคลุมเครือพันพ้อ ความคิด ความเชื่อและแฝงความจริงไว้ในเรื่องเดียวกัน ตำนานยังนำเสนอเรื่องราวที่มีอิทธิปาฏิหาริย์ และการเขียนที่ใช้สัญลักษณ์สื่อความหมาย เช่น นาค ฤๅษี เป็นต้น^{๑๔}

อนึ่ง การที่ตำนานมีพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางของความคิด เป้าหมายการเขียนเพื่อทำบุญ เป็นการสร้างกุศลและเพื่อจรรโลงพุทธศาสนา การนำเสนอจึงเริ่มต้นที่ประวัติพุทธศาสนาจนจบ แล้วจึงเริ่มต้นกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของบ้านเมือง ตำนานเป็นการรวบรวมความคิด ความเชื่อเข้าด้วยกัน โดยไม่มุ่งค้นหาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ การอธิบายถึงเหตุผลต่างๆ อาศัยหลักศาสนา เช่น กรรมและผลกรรม หรืออธิบายโดยใช้พุทธทำนาย และการอธิบายโดยใช้อิทธิปาฏิหาริย์ การจะใช้ตำนานในฐานะหลักฐานประวัติศาสตร์จึงจำเป็นต้องเข้าใจจารีตของตำนาน ทั้งด้านแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังและวิธีการเขียนตำนาน จากการที่ตำนานได้รับการบันทึกและยังมีการคัดลอกสืบต่อกันมา มีผลทำให้เรื่องราวต่างๆ ในตำนานคลาดเคลื่อนไป บางครั้งมีการตัดทอนข้อความหรือต่อเติมขยายความตามประสบการณ์ของผู้บันทึกเอง ทำให้ตำนานบางตอนมีความบรรยายต่างไปจากฉบับอื่นๆ โดยเฉพาะชื่อบุคคลและสถานที่ก็ต่างกันไปตามความรู้ความถนัดของผู้บันทึก เช่น ถ้าผู้บันทึกมี

^{๑๒} ธิตา สาระยา, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๓๙), หน้า ๗๒.

^{๑๓} อุษณีย์ ธงไชย, จารึกและตำนาน หลักฐานที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาลังกาวงศ์, (เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า ๗๖.

^{๑๔} สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, (เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒.

ความรู้เคยบวชเรียนก็จะบัญญัติชื่อต่างๆ ในภาษาบาลี แต่ผู้บันทึกเป็นคนพื้นบ้านก็จะบัญญัติชื่อต่างๆ อีกประการหนึ่งที่สำคัญก็คือ ถ้าวรรณที่คัดลอกผู้บันทึกตั้งใจเขียนด้วยลายมือบรรจงให้สวยงามอ่านง่าย การคัดลอกก็ย่อมคลาดเคลื่อนน้อย แต่ถ้าบันทึกด้วยลายมืออ่านยาก ผู้คัดลอกก็ย่อมคัดลอกผิดพลาดได้มาก^{๑๕}

๒.๑.๕ วิธีการหรือรูปแบบของการเขียนตำนาน

สำหรับรูปแบบของการเขียนตำนานของกลุ่มชาวพุทธที่เริ่มรู้จักการเขียนตำนานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมานั้น จะมีรูปแบบของการเขียนตำนานดังต่อไปนี้

ก. การเขียนประณามพจน์และบันทึกท้ายเรื่อง

(๑) คำขึ้นต้นหรือที่เรียกว่า ประณามพจน์ สำหรับคำขึ้นต้นที่นิยมเขียนกันจะมีอยู่ ๒ แบบคือ (๑) แบบภาษาบาลี คำประณามพจน์ที่พบมากคือ นโมตสสตุฯ ซึ่งมีความหมายว่า “ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระพุทธเจ้าองค์นั้น” นอกจากคำดังกล่าวแล้ว นิยมใช้ภาษาบาลีกล่าวตาม (๒) แบบที่เขียนด้วยภาษาบาลีแล้วแปลเป็นภาษาท้องถิ่น โดยผู้แต่งตำนานจะกล่าวนำด้วยภาษาบาลีแล้วแปลด้วยภาษาท้องถิ่นสลับกันไปจนถึงตอนที่เข้าสู่เนื้อหาของตำนาน บางเรื่องแบ่งเป็นสองช่วง กล่าวคือ ช่วงแรกเป็นภาษาบาลีทั้งหมด ช่วงต่อมา จะใช้วิธีแปลเป็นภาษาท้องถิ่นสลับกัน

(๒) บันทึกท้ายเรื่อง หรือ บันทึกส่งท้าย คือข้อความที่ปรากฏอยู่ในตอนสุดท้ายของเรื่องก่อนจบเรื่องหรือปิดเรื่อง มักมีเนื้อความอยู่หลายลักษณะ เช่น บอกวัน เวลา การแต่ง หรือการคัดลอก บอกนามผู้แต่งหรือผู้คัดลอก หรือบอกเจตนาความปรารถนาในการแต่งหรือคัดลอกที่ปรากฏแทรกในส่วนเนื้อเรื่องมักเป็นของผู้แต่ง หากกำหนดไว้ในหน้าลานสุดท้าย มักเป็นของผู้จาร ตำนานบางเรื่องมีหลายผูก อาจมีบันทึกท้ายเรื่องทุกผูก หรือมีเฉพาะผูกสุดท้าย

ข. รูปแบบการเขียนคำไหว้

คำไหว้หรือคำนมัสการ หมายถึง ถ้อยคำแสดงการนอบน้อม การเคารพด้วยการกราบไหว้ มักแต่งเป็นภาษาบาลีสำหรับไหว้ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ ในตำนานจะพบคำไหว้เหล่านี้ในตอนต้นของหนังสือ หรือตอนท้ายหลังจากจบเนื้อหาของตำนานเรื่องนั้น คำไหว้มีเนื้อหาแสดงความนอบน้อมและการเคารพบูชาอย่างสูงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ต่อหน้า มีลักษณะเหมือนการส่งสารไปยังสิ่งที่กล่าวถึงโดยตรง มิใช่การไหว้เพื่อระลึกถึง ดังนั้น ผู้ที่จะใช้คำไหว้จึงต้องเดินทางไปยังสถานที่ประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นๆ คำไหว้จึงเหมือนกับการเชิญชวนให้ผู้ศรัทธาเดินทางไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยตนเอง

^{๑๕} พรสวรรค์ อัมรานนท์, ตำนานเชียงแสน : การศึกษาเชิงวิจารณ์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๖), หน้า ๒๐๔.

ค. รูปแบบการยืมเนื้อหาตำนาน

การยืมเนื้อหาตำนานเป็นการนำแนวคิดหรือเนื้อหาของตำนานเรื่องหนึ่งมาสร้างตำนานอีกเรื่องหนึ่ง ลักษณะดังกล่าวทำให้ตำนานบางเรื่องมีเนื้อหาบางตอนหรือโครงเรื่องเหมือนกับตำนานฉบับหลักอื่นๆ เช่น ตำนานบางเรื่องมีเนื้อความที่ตรงกัน แต่ให้รายละเอียดที่แตกต่างกัน บางเรื่องที่จุดประสงค์เพื่อเสนอประวัติความเป็นมาของวัด เนื้อหาดัดตอนมาจากตำนานหลักที่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย ซึ่งการขึ้นต้นและลงท้ายอาจเป็นของผู้บรรณาธิการเดิมเข้าไปเพื่อให้เป็นตำนานอีกเรื่องหนึ่งหรือบางเรื่องมีเนื้อความบางส่วนตรงกัน หรือดำเนินเรื่องไปในทำนองเดียวกัน แต่ต่างกันเพียงการปรับปรุงแต่งเรื่องให้พิสดารมากขึ้น หรือให้สอดคล้องกับแก่นเรื่องนั้น เป็นต้น

ง. รูปแบบการเขียนอนุภาค

อนุภาค หมายถึง ชาติหรือส่วนย่อยที่เล็กที่สุดของเรื่อง ซึ่งต้องมีความพิเศษหรือมีลักษณะสะดุดใจ อันจะทำให้ผู้เล่าผู้ฟังตำนานเรื่องนั้นๆ จดจำและนำไปถ่ายทอดในฐานะส่วนสำคัญ ซึ่งไม่สามารถละทิ้งไปได้ อนุภาคประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการ คือ ตัวละคร วัตถุ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และเหตุการณ์ อนุภาคนี้เป็นต้นเหตุให้เรื่องดำเนินต่อเนื่องและจะปรากฏขึ้นซ้ำๆ จนกลายเป็นประเพณีในการแต่งงาน ในตำนานปรากฏจารีตอนุภาคหลายเรื่องที่สำคัญ เช่น เรื่องเมืองล่ม เป็นการกล่าวถึงเมืองที่เคยรุ่งเรืองแล้วมีเหตุต้องล่มลงกลายเป็นหนองน้ำด้วยสาเหตุต่างๆ หรือเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งส่งผลให้เกิดเรื่องราวต่างๆ ตามมา นับตั้งแต่การสถาปนาความสำคัญแด่พระบรมสารีริกธาตุ การสร้างปูชนียสถานเพื่อบรรจุ ประเพณีพิธีกรรม และความเชื่อต่างๆ เช่น การแสดงปาฏิหาริย์ พระธาตุประจำปีเกิด พระธาตุเจดีย์ เป็นต้น^{๑๖}

๒.๑.๖ เป้าหมายของการเขียนตำนาน

สำหรับเป้าหมายในการเขียนตำนานนั้นก็มีหลายประการดังต่อไปนี้ คือ

(๑) ถ้าเป็นพื้นที่เกี่ยวกับทางบ้านเมืองหรืออาณาจักร จะเป็นการเขียนเพื่อบันทึกเรื่องราวหรือความจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญของบ้านเมืองในยุคนั้น เช่น เอกสาร “พื้นเวียง” ที่เขียนขึ้นในยุคสมัยรัชกาลที่ ๓ นั้นก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำสงครามระหว่างไทยกับลาว เป็นการเขียนเล่าเรื่องราวเป็นตอนๆ ที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ในการสู้รบของทั้งสองฝ่ายซึ่ง พื้นเวียงนั้นจะให้ข้อมูลที่ “ขัดแย้งกับความจริงที่ฝ่ายไทยเขียนมาก” เนื่องจากเป็นการเขียนขึ้นมาจากคนที่ฝ่ายแพ้สงคราม การเล่าเรื่องจริงจึงเป็นเรื่องที่ผู้เขียนต้องการสื่อ ดังนั้น ข้อมูลของฝ่ายประวัติศาสตร์ไทยกับลาวจึงต้องมีความขัดแย้งกันเป็นเรื่องธรรมดา

^{๑๖} วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, “วรรณกรรมตำนานล้านนา : การศึกษาวิธีการสร้าง”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตบัณฑิตวิทยาลัย, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๓.

(๒) ถ้าเป็นตำนานที่เกี่ยวข้องกับวัด จะมีเป้าหมายที่สำคัญก็คือ (๑) เพื่อการสืบทอดอายุของพระพุทธศาสนา เป็นการเล่าเรื่องเกี่ยวกับการเสด็จมาของพระพุทธองค์สู่ดินแดนนอกพระไตรปิฎกเพื่อให้เห็นว่าดินแดนเหล่านี้เป็นอาณาเขตของพระพุทธศาสนาเป็นพื้นที่ที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาก่อน การอ้างเหตุที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมานี้ก็เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนในดินแดนนั้นมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเมื่อประชาชนมีความศรัทธาก็สามารถที่จะยืดอายุของพระพุทธศาสนาให้ยาวนานต่อไปอีกจนครบ ๕,๐๐๐ ปีดังคำทำนาย (๒) เพื่อการสร้างถาวรวัตถุหรือพุทธสถานให้เกิดขึ้นกับดินแดนหรือพื้นที่ที่ปรากฏในตำนาน เช่น ตำนานพระธาตุพนมหรืออุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมนั้นก็เลียนแบบตำนานพระเจ้าเลียบโลกของล้านนาเพื่อที่จะสร้าง “เรื่องราวที่เกิดขึ้นต่อจากพระเจ้าเลียบโลก” ให้มีตำนานเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ทำให้มีพระธาตุหรือเจดีย์เกิดขึ้นมากมายจนจะก่อให้เกิดประโยชน์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนล้านช้างหรือภาคอีสานและสองฝั่งโขงของลาวและไทยต่อไป ซึ่งนี่ถือว่าเป็นเป้าประสงค์สำคัญของการแต่งนิทานในดินแดนล้านช้าง

๒.๒ ประวัติความเป็นมาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องศึกษาก็คือประเด็นที่เป็นรายละเอียดของตัวเนื้อหาหรือเนื้อเรื่องที่จะต้องนำมาศึกษาก็คือ “อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม” ว่ามีรายละเอียดที่เราจะต้องนำมาศึกษาเพื่อให้เห็นถึงเนื้อหาและโครงสร้างของการเขียนหรือการแต่งอย่างไร ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะได้ให้เกิดความเข้าใจต่อการศึกษา โดยตำนานหรืออุรังคธาตุนิทานนั้นมีรายละเอียดที่ต้องศึกษาดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความหมาย

สำหรับคำว่า “อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม” นี้ถือว่าเป็นเอกสารเชิงประวัติศาสตร์และคำบอกเล่าที่เป็นเรื่องราวและตำนานแบบนิทานปรัมปราผสมกัน ดังนั้น ชื่อเรื่องเกี่ยวกับพระธาตุพนมหรือตำนานพระธาตุพนมจึงมีผู้คนนำไปใช้ในหลากหลายชื่อ เช่น บางเล่มก็ใช้คำว่า “อุรังคธาตุเทศนา” หรือบางเล่มก็ใช้คำว่า “ตำนานพระธาตุพนม” หรือ “อุรังคธาตุนิทาน” ซึ่งคำว่าอุรังคธาตุนิทานนี้ดูเหมือนว่าจะถูกนำมาใช้มากกว่าชื่ออื่นๆ ดังนั้น ในที่นี้จะได้อธิบายเฉพาะส่วนของคำว่า “อุรังคธาตุนิทาน” เป็นสำคัญ สำหรับคำว่า “อุรังคธาตุนิทาน” นั้น คำว่า อุรังคะ มาจากคำว่า อุระ กับอังคะ หรือ องค์ ในภาษาบาลี คำว่า อุระ แปลว่า ออก หรือส่วนที่เป็นอก ส่วนคำว่า อังคะ แปลว่า เนื้อหาหรือส่วน กับคำว่า ธาตุ ซึ่งคำว่าธาตุนี้น่าจะมีความหมายละเอียดซึ่งผู้วิจัยจะได้นำมาอธิบายดังนี้ คำว่า “ธาตุ” ตามตัวอักษรแปลว่า ผู้ทรงไว้/ทรงอยู่ สิ่งซึ่งทรงไว้/ทรงอยู่ ภาวะที่ทรงไว้/ทรงอยู่ หมายถึง สิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่คู่โลก ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ไม่สูญสลายไป

ไหน แต่อาจจะเปลี่ยนรูปขนาดสีกันไปเมื่อเวลาเปลี่ยนไป หรือเมื่อเปลี่ยนสถานที่ ธาตุเป็นสิ่งที่มียุ่จริงโดยไม่ต้องมีการพิสูจน นี่คือความหมายของคำว่า “ธาตุ” โดยทั่วไป ในพระพุทธศาสนานิยมใช้คำนี้มาก เช่น โลกธาตุ หมายถึงความมียุ่เป็นของโลก นิพพานธาตุ หมายถึงความมียุ่เป็นอยู่ของนิพพาน กามธาตุ หมายถึงความมียุ่เป็นอยู่ของภพภูมิของสัตว์ผู้เสพเสวยกาม คือพวกที่เสวยกามคุณ เช่นโลกมนุษย์ รูปธาตุ หมายถึงความมียุ่เป็นอยู่ของภพภูมิเทวดาชั้นรูปพรหม อรูปธาตุ หมายถึงความมียุ่เป็นอยู่ของภพภูมิของเทวดาชั้นอรูปพรหม อปรียาบันนธาตุ หมายถึงความมียุ่เป็นอยู่ของภพภูมิที่เหนือขึ้นไป (โลกุตตรภูมิ)

ส่วนคำว่า “ธาตุ” ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานิยมหมายถึงธาตุ ๔ ได้แก่ ปฐวีธาตุ(ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) และวาโยธาตุ (ธาตุลม) ถือเป็นส่วนประกอบพื้นฐานของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกนี้ ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ตัวมนุษย์ (คน) และสัตว์มีชีวิตทั้งหลายประกอบด้วยชั้น ๕ คือ รูป (ธาตุหรือมหาภูตรูป ๔ และอุปาทายรูป ๒๔) เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เรียกว่า รูปนาม คำว่า “รูปนาม” ไม่ได้หมายถึงว่ามี ๒ อย่างคือ รูปกับนาม แต่หมายถึงรูปนาม คือเขียนติดกันไปเลย ไม่ได้แยกกัน ในรูปมีนามและในนามมีรูป เป็นอันเดียวกัน ไม่ใช่แยกกัน “ธาตุ” ๔ นี้ไม่ได้หายไปไหน มียุ่ในโลกในจักรวาลนี้ตลอดเวลา บางทีก็ปรากฏให้เห็นเป็นรูปร่าง บางทีก็ไม่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปร่าง กล่าวตามภาษาวิทยาศาสตร์ก็คือ บางทีก็เป็นสสาร บางทีก็เป็นพลังงาน เปลี่ยนกลับไปกลับมา สำหรับ “ธาตุ ๔” ดังกล่าวมานั้นถือเป็นธาตุพื้นฐาน จาก “ธาตุ ๔” ก็ขยายเป็น “ธาตุ ๑๘” คือ จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ (ความจริงก็คือ ตาเห็นรูป เกิดการรับรู้ทางตา) โสตรธาตุ สัทธาธาตุ โสตวิญญานธาตุ (ความจริงก็คือ หูได้ยินเสียง เกิดการรับรู้ทางหู) ฆานธาตุ คันธธาตุ ฆานวิญญานธาตุ (ความจริงก็คือ จมูกได้กลิ่น เกิดการรับรู้ทางจมูก) ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญานธาตุ (ความจริงก็คือ ลิ้นลิ้มรส เกิดการรับรู้ทางลิ้น) กายธาตุ โผฏฐัพพธาตุ กายวิญญานธาตุ(ความจริงก็คือ กายสัมผัสกับสิ่ง เกิดการรับรู้ทางกาย) มโนธาตุ ธัมมธาตุ มโนวิญญานธาตุ (ความจริงก็คือ ใจคิดเหตุการณ์ต่างๆ เกิดการรับรู้ทางใจ)

อนึ่งจะพบว่า คำว่า “ธาตุ” ในความหมายที่แคบลงมา หมายถึงส่วนต่างๆ ของร่างกายคน (ทั้งส่วนที่เป็นกระดูกและอวัยวะภายในอื่น) ที่เหลือจากการถูกเผา ที่เห็นชัดก็คือกระดูกของคนที่เหลือจากการถูกเผาแล้ว

นอกจากนั้นคำว่า “พระธาตุ” มีความหมายเหมือนกับคำว่า “ธาตุ” แต่มีข้อพิเศษออกไปก็คือเป็นส่วนต่างๆ ของร่างกายคนที่บรรลุนิพพาน มีจิตใจบริสุทธิ์หมดกิเลสเป็นพระอรหันต์ซึ่งเหลือจากการถูกเผา บางทีเรียกว่า “พระอรหันตธาตุ” พระสาวก สาวิกาของพระพุทธเจ้า (หมายถึงรวมถึง พระปัจเจกพุทธเจ้า และอุบาสก อุบาสิกาผู้เป็นอรหันต์ด้วย)

ส่วนคำว่า “พระบรมสารีริกธาตุ” หมายถึงกระดูกของพระพุทธเจ้า (พระสัมมาสัมพุทธเจ้า) คำว่า “พระธาตุและพระบรมสารีริกธาตุ” นี้ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Relic” ซึ่งตรงกับภาษา

ลาตินว่า “Reliquiae” แปลว่า ส่วนที่เหลืออยู่ (Remains) เผ่าชนทั้งหลายในอดีตถือว่า กระดูกคนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ลัทธิถือผีสาวเทวดา (Shamanism) นิยมเก็บกระดูกคนไว้ ประเพณีนิยมในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะในยุคของพระพุทธเจ้าองค์ไหน นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าพระนามว่าที่ปึงกรมา จนถึงพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม การเก็บกระดูก (อัฐิ หรือเป็นกระดูกของคนบริสุทธิ์ก็นิยมเรียกว่า พระธาตุบ้าง พระสารีริกธาตุบ้าง พระบรมสารีริกธาตุบ้าง) ไว้บูชาสักการะปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป เพราะฉะนั้น ก็จะมีข้อความในคัมภีร์กล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้าที่ปรินิพพานไปแล้ว ๔ อย่าง คือ ๑. ธาตุเจดีย์ คือ พระบรมสารีริกธาตุ ๒. บริโภคเจดีย์ คือ สังฆะนียสถาน ๔ ตำบล ๓. ธรรมเจดีย์ คือ จารึกข้อพระธรรม ๔. อุเทสิกเจดีย์ คือ พระพุทธรูป ธรรมจักร รอยพระพุทธบาท พระแท่นวัชรอาสน์ หรือสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า^{๑๗}

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า คำว่า ธาตุ ที่ปรากฏในคำว่า อูรังคะธาตุนั้นมีความหมายทางพระพุทธศาสนาที่ละเอียดลงไปตามลำดับ แต่ถ้ามุ่งหมายถึง ส่วนที่เป็นพระบรมสารีริกธาตุนั้น คำว่าธาตุนี้อาจจะหมายถึงส่วนที่เป็นพระบรมสารีริกธาตุนั่นเอง

ส่วนคำว่า นิทาน นั้นความจริงคำๆ นี้เดิมน่าจะเป็นคำว่าตำนานมากกว่า แต่เนื่องจากคนลาวหรือคนอีสานนำตำนานนี้มาเผยแพร่ผ่านการเทศนาหรือการลำกลอนหรือลำเรื่องต่อกลอนที่สุดก็จะกลายมาเป็นคำว่านิทานไป โดยคำว่านิทานในที่นี้ก็หมายถึงเรื่องราวที่แต่งขึ้นมาเพื่อความบันเทิง แต่ในที่นี้คำว่านิทานมุ่งหมายถึงคำว่าตำนานมากกว่า ส่วนฉบับของลาวหรือภาษาลาวนั้นใช้คำว่า “อูรังคะนิทาน” ไม่มีคำว่าธาตุ ส่วนฉบับกรมศิลปากรนั้นใช้คำว่า “อูรังคะธาตุ” ซึ่งคำว่าธาตุน่าจะมีการเพิ่มเติมเข้ามาในฉบับแปลที่เป็นภาษาไทยตามสำนวนภาษานิยมของคนไทยภาคกลาง และชื่ออูรังคะธาตุนิทานจึงกลายมาเป็นชื่อที่ได้รับความนิยมเรียกมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

เมื่อนำเอาคำทั้งหมดมารวมกันเป็นคำว่า “อูรังคะธาตุนิทาน” จึงมีความหมายหรือแปลว่า ตำนานที่ว่าด้วยเรื่องของพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอัฐของพระพุทธองค์มาประดิษฐาน ณ ดินแดนล้านช้าง โดยเฉพาะที่ภูเก้าหรือวัดพระธาตุพนมมรรควิหารในปัจจุบันนั่นเอง

๒.๒.๒ ประวัติความเป็นมาของอูรังคะธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม

สำหรับความเป็นมาของอูรังคะธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากเอกสารที่เกี่ยวข้องที่ระบุเอาไว้ชัดเจนว่า เรื่องของอูรังคะธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นสำหรับคนลาวหรือคนอีสานนั้นถือว่าเป็น “คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์” ที่มีอิทธิพลต่อความคิดของผู้คน

^{๑๗} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, “พระธาตุและพระบรมสารีริกธาตุกับคนไทย”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=374&articlegroup_id=97 [๑ ก.ค. ๒๕๕๘].

ในภาคอีสานเป็นอย่างมากหรือมีอิทธิพลต่อคนลาวหรือชุมชนสองฝั่งโขงเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นเอกสารหลักฐานที่ระบุถึงการเข้ามาของพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระบรมสารีริกธาตุที่ได้มาบรรจุที่กรุกำพร้าวของวัดพระธาตุพนม ซึ่งในประเด็นที่เป็นประวัติความเป็นมานั้นสามารถที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

(๑) พัฒนาการของอรัญคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมในด้านที่มา

สำหรับที่มาของอรัญคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นถือว่าเป็นตำนานที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสพระพุทธศาสนาเถรวาทนิกายลังกาวงศ์ซึ่งได้รับผ่านมาจากอาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรล้านนา ซึ่งกระแสพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์นี้นิยมการเขียนตำนานทางด้านพระพุทธศาสนา ดังนั้น พระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยก็ดี ล้านนาก็ดีจึงปรากฏมีตำนานเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะในอาณาจักรล้านนาแล้วถือว่าเป็นแม่แบบของการเขียนตำนานหรือเอกสารตำราทางด้านพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากเนื่องจากล้านนาเป็นแหล่งรวมของนักคิดนักเขียนทางด้านพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก เช่น พระสิริมังคลาจารย์ พระรัตนปัญญาเถระที่เขียนเรื่องจักวาทพิปหรือชินกาลบาลีปกรณ์นี้ที่เล่าเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในอดีตจนมาถึงปัจจุบัน

เมื่อพระพุทธศาสนาจากล้านนาได้เผยแผ่มายังล้านช้างจึงเป็นผลทำให้เกิด (๑) เรื่องการเขียนตำนานทางด้านพระพุทธศาสนา (๒) เรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านตำนานหรือเรื่องเล่าที่เป็นความจริงที่สอดคล้องกับการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาในดินแดนล้านช้าง เกิดขึ้นตามมา โดยที่มาของตำนานอรัญคธาตุนิทานนี้หากแบ่งถึงอายุน่าจะเกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๒ ซึ่งทางล้านนาระบุชัดว่าบรรดาตำนานเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาทั้งหมดของล้านนาเกิดขึ้นในช่วงรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช (ปี พ.ศ.๒๐)^{๑๘} เพราะถือว่าเป็นช่วงที่มีการบันทึกเรื่องราวต่างๆ เป็นลายลักษณ์อักษรเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก และเป็นช่วงที่มีความเจริญในเรื่องของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ และอาจจะเป็นไปได้ที่พระภิกษุชาวล้านช้างส่วนหนึ่งได้เดินทางมาศึกษาพระพุทธศาสนาที่สุโขทัยและที่ล้านนามาก่อนแล้วและได้เดินทางกลับไปสอนวิธีการเขียนตำนานบ้านเมืองเพื่อถวายแก่พระราช หรือมีพระราชดำรัสจากพระราชทำให้พระคุณเจ้าที่มีความรู้เหล่านี้เขียนหรือจารึกเรื่องราวของพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์บ้านเมือง และตำนานเรื่องอื่นๆ ขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับสมัยนิยมที่เกิดขึ้นในอาณาจักรรอบๆ นั้น ซึ่งหากพิจารณาจากอายุของการเขียนจากการพิจารณาของพิเศษ เจียจันท์พงษ์ ที่ได้วิเคราะห์กำเนิดและพัฒนาการของอรัญคธาตุนิทานฉบับของกรมศิลปากรที่จัดพิมพ์ใหม่เอาไว้ว่า อรัญคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมน่าจะได้รับการแต่งขึ้นในสมัยของพระเจ้าสุริยธรรมิกราช (พ.ศ.๒๑๘๑-๒๒๓๕) โดยพระยาศรีไชยชมพู (ท่านผู้นี้ น่าจะเคยเป็นพระภิกษุมาก่อน

^{๑๘} สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๓๙), หน้า

เพราะเป็นรู้ภาษาบาลีมาก) ซึ่งเป็นข้าราชการในราชสำนักของพระองค์^{๑๙} เนื่องจากว่าในเนื้อหาตำนานได้ระบุถึงปีพ.ศ.ที่ตรงกับกรขึ้นครองราชย์ของพระองค์ ดังนั้น อ.พิเศษ เจียจันทร์พงษ์จึงเชื่อว่า อรรถาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมน่าจะถูกรวบรวมหรือเขียนขึ้นในยุคสมัยนี้ สำหรับผู้วิจัยแล้ว เห็นว่า เรื่องอรรถาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนี้น่าจะมีการเขียนขึ้นมาก่อนหน้าพระเจ้าสุริยธรรมิกราชแล้ว เนื่องจากตำนานในลักษณะเดียวกันนี้เกิดขึ้นมาก่อนหน้านี้แล้วก็คือ “ตำนานพระเจ้าเลียบโลก” เป็นตำนานเกี่ยวกับพุทธสถานที่เกิดขึ้นในดินแดนล้านนาซึ่งเชื่อกันว่าแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๙-๑๘๘๕^{๒๐} ซึ่งตรงกับสมัยของพระเจ้ากือนา-พระเจ้าสามฝั่งแกน เพราะในปี พ.ศ. ๒๐๕๘ พระมหาเถรเทพพลนำเอาคัมภีร์จากล้านนาไปล้านช้างจำนวน ๖๐ ผูก และในปีพ.ศ. ๒๐๙๑ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชก็ทรงนำเอาคัมภีร์ไบลานจากล้านนาไปล้านช้างอีกเป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่าการถ่ายโอนคัมภีร์ของสองอาณาจักรนี้มีมาตลอดและน่าจะมีการแต่งตำนานนี้เกิดขึ้นมาก่อนหน้าของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชแล้ว แต่ข้อความที่มาหยุดตรงสมัยของพระเจ้าสุริยธรรมิราชนั้นน่าจะเป็นเรื่องราวที่มีการปรับปรุงหรือแต่งเพิ่มเติมเพื่อให้พระองค์ได้มีรายชื่ออยู่ในกระบวนของพระราชาที่มีชื่อปรากฏในตำนาน ดังนั้น การแต่งตำนานเรื่องนี้จึงน่าจะมามีมาก่อนสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช

(๒) พัฒนาการของอรรถาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมในด้านความมีอิทธิพลต่องานวรรณกรรม

สำหรับประเด็นนี้เราจะพบว่าในแง่ของการพิจารณาวรรณกรรมของล้านช้างโดยเฉพาะประเภทนิทานนั้นจะพบว่า นิทานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ได้รับการแต่งขึ้นมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าวิสุทธราชผู้สร้างพระธาตุหมากโมที่หลวงพระบาง เนื่องจากในยุคของพระองค์นั้นทรงติดต่อกับล้านนาเป็นประจำทำให้มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากและมีพระเถระที่สามารถแต่งนิทานได้เป็นจำนวนมากเช่นกันเพื่อใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแทนการแสดงธรรมโดยตรง ดังนั้น การแต่งนิทานก็ดีหรือการแต่งตำนานก็ดีจึงไม่ใช่เรื่องที่ห่างไกลกัน ดังนั้น เมื่อตำนานพระเจ้าเลียบโลกมีมาก่อนอรรถาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมแล้ว จึงเชื่อได้ว่าอรรถาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมน่าจะมีการแต่งมาเรื่อยๆ ตั้งแต่สมัยของพระเจ้าวิสุทเป็นต้นมา เพราะเนื้อหาและพุทธสถานที่เป็นเนื้อหาของตำนานอรรถาตุนิทานนั้นก็ปรากฏอยู่แล้ว การที่จะแต่งตำนานให้สอดคล้องกับความเชื่อของผู้คนที่อยู่ ณ ดินแดนแห่งนั้นจึงเป็นเรื่องที่ง่าย

^{๑๙} พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ บทนำ ใน กรมศิลปากร อรรถาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๓-๑๕.

^{๒๐} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, (พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔), ๗๔-๗๕.

นอกจากนั้น หากพิจารณาจากเรื่องของการขยายอาณาจักรก็จะพบว่า สมัยพระเจ้าฟ้าจุ่มนั้นทรงขยายอาณาจักรจากหลวงพระบางไปถึงร้อยเอ็ด คือเมืองสาเกต หรือไปถึงอุบลราชธานี สมัยนี้พระองค์ก็คงทราบประวัติความเป็นมาของพื้นที่ที่เป็นชัยภูมิและกึ่งพุทธสถานที่มีอยู่ในดินแดนของภาคอีสานทั้งหมด หากเราจะสรุปว่า อังคราตุนิทาน ดำเนินพระธาตุพนมน่าจะเกิดขึ้นในยุคการขยายบ้านเมืองนี้ก็อาจจะเป็นไปได้เช่นเดียวกัน

อนึ่ง หากจะพิจารณาถึงการย้ายเมืองหลวงกับการเกิดขึ้นของอังคราตุนิทาน ดำเนินพระธาตุพนมก็จะพบว่า การย้ายเมืองหลวงเกิดขึ้นในยุคสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช โดยมีขุนพล ๒ นายที่เป็นกำลังหลักในการย้ายเมือง คือ (๑) พระแสนสุรินทร์ฤชัย (จวนจัน) และ (๒) พระยาจันทน์สีหราช สองขุนพลนี้ล้วนเป็น “คนหนองคาย” โดยกำเนิดยอมทำให้รู้ชัยภูมิหรือพื้นที่ของหนองคายนครพนมดี ดังนั้น หากจะพิจารณาว่าอังคราตุนิทาน ดำเนินพระธาตุพนมน่าจะเกิดขึ้นในยุคนี้ก็อาจจะเป็นไปได้เช่นเดียวกัน

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าหากพิจารณาถึงประเด็นเรื่องของความมีอิทธิพลต่องานวรรณกรรมนั้นก็พบว่าอังคราตุนิทาน ดำเนินพระธาตุพนมน่าจะได้รับการแต่งตั้งมาก่อนรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชอย่างแน่นอน เนื่องจากว่าล้านช้างนั้นมีความเชื่อต่อกับล้านนาอย่างใกล้ชิดและมีการแลกเปลี่ยนคัมภีร์ทางด้านพระพุทธศาสนากันอยู่เป็นประจำย่อมส่งผลต่อการสร้างสรรค์งานด้านวรรณกรรมขึ้นมาได้โดยง่าย ดังนั้น อังคราตุนิทาน ดำเนินพระธาตุพนมจึงน่าจะได้รับการแต่งตั้งมาก่อนยุคของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชอย่างแน่นอน

หนังสือเกี่ยวกับอังคราตุนิหรือประวัติพระธาตุพนมมีหลายสำนวน เช่น

เรื่องที่ ๑ คือ อังคราตุนั้น เป็นคัมภีร์โบราณ มี ๗ ผูก แบ่งเป็น ๓ หมวด คือ (ก) นครนิทาน กล่าวถึงประวัติบ้านเมือง ตลอดแม่น้ำลำคลองต่างๆ มีแม่น้ำโขง เป็นต้น (ข) อังครนิทาน กล่าวถึงประวัติพระบรมธาตุที่เรียกว่าธาตุหัวอก จนถึงการนำมาบรรจุไว้ที่ภูเก้าห้า คือพระธาตุพนมนี้ (ค) ศาสนนิทาน กล่าวถึงเรื่องของพระพุทธศาสนา ความเป็นไปของคณะสงฆ์ในยุคแรก สังเกตความตามเนื้อเรื่องแต่ต้น มาจนถึงบรรจุพระธาตุและซ่อมแซมบูรณะครั้งแรก สมัยพระยาสุมิตตธรรมวงศา กล่าวว่า พระอรหันต์ทั้ง ๕ ที่มาเป็นผู้ขอความอุปถัมภ์รวมงานสร้างเสริมพระธาตุในครั้งนั้นเอง เป็นผู้แต่งไว้ครั้งแรก พระอรหันต์มีชื่อทั้ง ๕ ดังปรากฏในตำนานนั้น เป็นศิษย์ พระเถระทั้ง ๓ คือ พุทธรักขิต ธรรมรักขิต สังฆรักขิต พระเถระทั้ง ๓ นี้เป็นศิษย์พระมหากัสสปะ เเถระที่มาบรรจุ พระอังคราตุนิ เข้าใจว่ารวบรวมแต่งขึ้นต่อในรัชสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชผู้ย้ายเมืองหลวงอาณาจักรลาว ล้านช้างจากเมืองเซาหรือขวาหรือเชียงตุง เชียงทอง (หลวงพระบาง) มาสร้างเวียงจันทน์เป็นนครหลวง หมดรัชกาลนั้นมาก็ไม่ปรากฏในเนื้อเรื่องว่าได้บันทึกต่อ

เรื่องที่ ๒ คือตำนานพระธาตุสังเขป เป็นหนังสือที่ย่อมาจากอังคราตุนิอีกครั้ง ฉบับนี้ได้บอกศักราชว่า “จำเดิมแต่พระพุทธเจ้านิพพานไปแล้ว ๘ ปีปลาย ๗ เดือน เดือน ๑๒ ขึ้นวันพุธ นักขัต

รักษัชื่อว่ากัตติกา ยามนั้นยังมีมหาภัสสปเจ้า และพระอรหันต์ ๕๐๐ เป็นประธาน” กล่าว ต่อจากอุรังคธาตุเดิม มาจนถึงสมัยเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็กมรณภาพ

เรื่องที่ ๓ อรุังคนิทาน พระธรรมราชานุวัตร หรือพระเทพรัตนโมลี หรือพระพนมเจติยานุรักษ์(แก้ว อุทุมมาลา) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมได้เลือกคัดจากอุรังคธาตุเรื่องที่ ๑ และเรื่อง ที่ ๒ ประมวลลงไว้และได้ค้นเพิ่มเติมจากหลักฐานทางพงศาวดารบ้านเมืองในภาคอีสานและพงศาวดารลาวล้านช้าง กล่าวต่อมาจนถึงยุคท่านพระครูศีลาภิรัตปกครองวัดพระธาตุพนมนี้^{๒๑}

ตำนานอุรังคธาตุ หรือตำนานพระธาตุพนมเป็นหนังสือที่เก่าแก่และเป็นเอกสารชิ้นต้นที่สำคัญที่สุดเล่มหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พระธาตุหรือภูมิสถานสำคัญที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุ ได้แก่ พระธาตุพนม พระธาตุบังพวน พระธาตุเชิงชุม ภูฏเวียนบนภูพาน พระธาตุภูเพ็ก พระธาตุนารายณ์เจงเวง พระธาตุโพนจิกเวียงวัว พระพุทธบาทเวินปลา พระธาตุหล้าหนอง และพระธาตุอิงฮัง พระธาตุศรีโคตรบอง (ซึ่งพระธาตุสององค์นี้ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) เป็นต้น

๒.๒.๓ องค์ประกอบของเรื่องอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะศึกษาก็คือประเด็นเรื่องขององค์ประกอบของเรื่องอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมว่าผู้ที่อ่านหรือศึกษาอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นควรที่จะต้องศึกษาเรื่องใดบ้าง โดยองค์ประกอบพื้นฐานที่ผู้แต่งหรือผู้ที่เรียบเรียงเรื่องนี้มุ่งที่จะพูดถึงก็มีอยู่หลักๆ ๓ ประการคือ (๑) อุรังคธาตุนิทาน (๒) ปาฬลักษณะนิทาน และ (๓) ศาสนนครนิทาน ซึ่งถือว่าเป็น main Idea ของการเขียนนิทานหรือตำนานเรื่องนี้ แต่เมื่อศึกษาเรื่องอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมเข้าจริงๆ แล้วก็จะพบว่าม้องค์ประกอบที่แยกย่อยลงไปอีก ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าควรนำมากล่าวเพื่อให้เกิดความเข้าใจโดยง่าย โดยผู้วิจัยได้จัดกรอบของการศึกษาอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมเอาไว้ดังต่อไปนี้

(๑) พุทธพยากรณ์ –เส้นทางการเสด็จของพระพุทธองค์ ในการศึกษาอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม เรื่องแรกๆ เลยที่จะต้องนำมาศึกษาก็คือเรื่องของการปรารภถึงมูลเหตุของเรื่อง ซึ่งตำนานอุรังคธาตุนี้จัดว่าเป็น “ตำนานด้านพระพุทธศาสนาและบ้านเมืองของชาวล้านช้าง” ดังนั้นเมื่อเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจึงจำเป็นที่จะต้องกล่าวถึง ปฐมเหตุแห่งเรื่องก็คือ (๑) การเสด็จมาของพระพุทธเจ้า และ (๒) การพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าที่มีต่อสถานที่ๆ ถูกกำหนดเอาไว้ ซึ่งเราอาจจะกล่าวว่าผู้แต่งตำนานเรื่องนี้วาง “พ็อตเรื่อง หรือเค้าโครงการเขียนงาน” เอาไว้ทั้งหมดที่

^{๒๑} อุทัย ภัทรสุข, “การศึกษาอิทธิพลของพระธาตุพนมที่มีต่อ ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๖๙-๗๐.

จุดเริ่มต้น คือ “พุทธพยากรณ์” นี้องเพราะพุทธพยากรณ์เป็นเรื่องที่พระพุทธร่องค์ทรงเสด็จมาถึงดินแดนล้านช้างแล้ว เมื่อทรงเสด็จไปประทับ ณ ที่ใดก็จะทรง “พยากรณ์ศาสนา และบ้านเมืองในที่แห่งนั้นด้วยทุกครั้ง” เช่น เมื่อทรงเสด็จมาประทับที่ภูเขาลวงทรงทอดพระเนตรเห็นตะกวดสีทองหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “แลนคำ” แลบลิ้นพระพุทธร่องค์ก็ทรงทำหัตถ์ปรากฏให้ปรากฏเป็นเหตุให้พระอานนท์ทูลถามจากนั้นพระองค์ก็ทรงตรัสพยากรณ์ว่า

ดูราอานนท์ ตถาคตเห็นแลนคำแลบลิ้นให้เป็นเหตุ เมืองสุวรรณภูมินี้ เป็นที่อยู่แห่งนาคนักทั้งหลายมีสุวรรณนาคเป็นเค้า แลผีเสือน้ำเสือบก ยักษ์ทั้งมวลภายในโพ้น คนฝูงอยู่ในเมืองอันนี้ แม้รู้ธรรมก็ดี จะเลือกหาผู้มีสัจจะได้ยากนัก แลจักหล่านา^{๒๒} คาที่ขึ้นแม่^{๒๓} ไปมา เป็นหลายแห่งหลายชื่อ บางพ่องจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามสิ้น บางพ่องจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามถ่อง^{๒๔} หนึ่ง และจักเชื่อมีจกชาติภูมิส่วนหนึ่ง บางพ่องจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามสองส่วนจักเชื่อมีจกชาติภูมิส่วนหนึ่ง บางพ่องจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามส่วนหนึ่งจักเชื่อมีจกชาติภูมิสองส่วน บางพ่องกับเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามสักอัน จักถือมีจกชาติภูมิกรรมอันเป็นคลองแห่งอบายทั้ง ๔ สิ่งเดียว เหตุว่าตถาคตเห็นแลนคำแลบลิ้นนั้นเป็นนิมิตร เมื่อใดท้าวพระยาองค์เป็นเชื้อหน่อพุทธวงศ์ได้มาเสวยราชสมบัติ พุทธศาสนา บ้านเมืองจักรุ่งเรืองเหมือนดังเมื่อภูตถาคตยังธรรมาอยู่ เมืองอันนี้เป็นที่เที่ยวไปมาแห่งพระโพธิสัตว์แต่ก่อน เป็นเหตุจักนำมาส่งผลเวร เมื่อตถาคตเสวยพระชาติเป็นท้าวสุทนต์ ได้ มาเขา^{๒๕} ในศาลายักษ์ที่นั่น จึงพลัดนางแก้วเจียรประภา เมื่อเป็นท้าวสุทนต์ก็ได้มาเขาศาลายักษ์ที่นั่น มีฤๅษีตนหนึ่งอยู่ในป่าที่นั่นมีเมตตาให้พ้นจากยักษ์กินในกาลครั้งนั้น ดูราอานนท์ เมื่อตถาคตนิพพานไปแล้ว พระยานาคจักก่อแรกเป็นเมืองตั้งไว้ที่แคมน้ำเพียง^{๒๖} หาดทราย และยังมีพระยาองค์หนึ่งชื่อว่าสุमितตธรรม จักให้นาเครื่องปัญจราชกกุธภัณฑ์ มาหัดสรงกะทาศายผู้หนึ่ง อันเป็นพ่อไร่พ่อนาพร้อมทั้งตระกูลวงศ์ มาเป็นใหญ่ในเมืองสุวรรณภูมินั้น ให้เป็นพระยาจันทบุรี จักได้ตั้งไว้ยังพระพุทธรูปเป็นปฐม ก่อนท้าวพระยาทั้งหลาย พระยาจันทบุรีองค์นั้น แหม่น^{๒๗}

^{๒๒} หมายถึง พลัด

^{๒๓} หมายถึง กลับ

^{๒๔} หมายถึง ครึ่ง

^{๒๕} หมายถึง พักอาศัย

^{๒๖} หมายถึง เสมอ

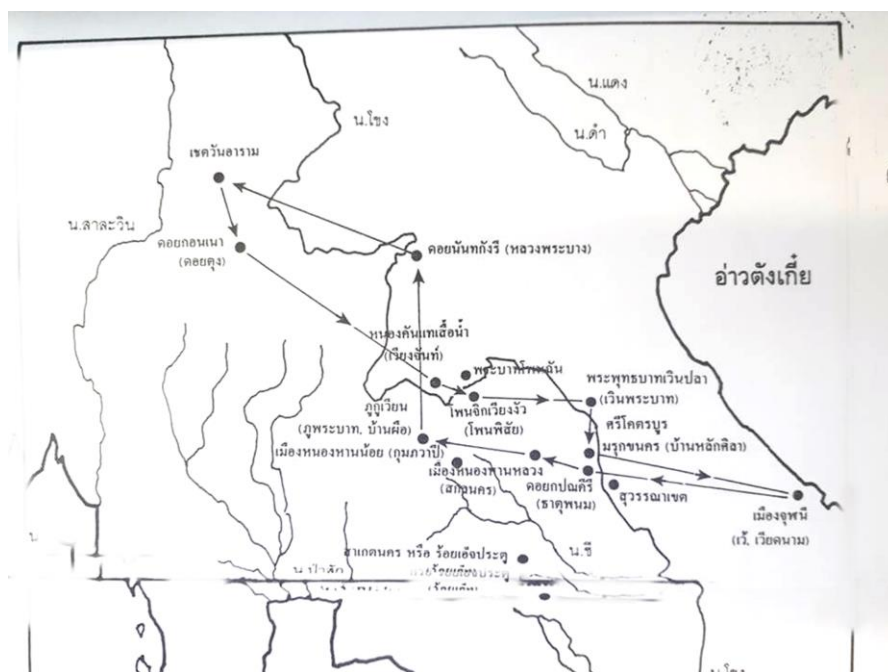
^{๒๗} หมายถึง คือ

พระยาปัสเสนมาเกิดใช้กรรมอันเศษปุม^{๒๘} ใหญ่นักเป็นเค้า^{๒๙}

จากพระพุทธรูปที่เป็นพุทธรูปปางนาคปรกนั้นจะพบว่าเมื่อทรงเสด็จไป ณ ที่แห่งใดก็จะทรงพยากรณ์สถานที่แห่งนั้น และสถานที่แห่งนั้นก็จะเป็นบ้านเมืองและมีพุทธสถานเกิดขึ้นมารองรับและมีความเจริญหรือเสื่อมเกิดขึ้น ณ สถานที่แห่งนั้นมีผู้ปกครองบ้านเมืองชื่อนั้นชื่อนี้ซึ่งถือว่าในพุทธรูปปางนั้นเองที่จัดเป็นกรอบของการเล่าเรื่องอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมเป็นอันดับแรกๆ แต่เป็นเรื่องที่เป็นเค้าโครงสั้นๆ เอาไว้ง่ายไม่มีการลงรายละเอียดอะไรมากนัก แม้สถานที่ที่ทรงเสด็จไป ณ ที่อื่นๆ ก็ทรงตรัสพยากรณ์เอาไว้เช่นเดียวกับที่ภูเขาหลวงเช่นเดียวกัน จนอาจจะกล่าวได้ว่าผู้แต่งได้กำหนดให้การเสด็จมาของพระพุทธรูปองค์นั้นเป็นการเสด็จมาเพื่อเล่าเรื่องราวที่จะเกิดขึ้นในอนาคตก่อนเป็นอันดับแรก โดยสถานที่เสด็จมานั้นก็ได้แก่ (๑) ดอยกอนเนา หรือดอยตุง (๒) ดอยนันทกัณฑ์หรือดอยภูสี (สปป.ลาว) (๓) หนองคันแทเสื่อน้ำ (เวียงจันทน์ สปป.ลาว) บริเวณภูเขาหลวง (๔) โพนจิกเวียงจั่ว (๕) พระพุทธรูปบาทโพนฉิน (สปป.ลาว) (๖) พระพุทธรูปบาทเวินปลา (อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม) (๗) มรุกขนคร บ.หลักศิลา นครพนม (๘) เมืองจุลนี (เมืองเว้ เวียดนาม) (๙) พระธาตุอิงฮัง (สปป.ลาว) (๑๐) ดอยกบณคีรี (ภูคำพร้าว – พระธาตุพนม) (๑๑) เมืองหนองหารหลวง จ.สกลนคร (๑๒) ภูเพ็กหรือดอยแท่น จ.สกลนคร (๑๓) เมืองหนองหารน้อย (กุมภวาปี จ.อุดรธานี) (๑๔) ภูภูเวียงหรือภูพระบาท อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี (๑๕) ดอยนันทกัณฑ์ สปป.ลาว (๑๖) กลับพระเซตวัน อินเดีย ซึ่งแผนที่การเสด็จของพระพุทธรูปองค์นั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

^{๒๘} หมายถึง ท้องพลั่ว

^{๒๙} หมายถึง ต้น

แผนภาพที่ ๒.๑ เส้นทางเสด็จของพุทธองค์สู่ภารกิจในสองฝั่งโขง

(๒) **บ้านเมืองและกษัตริย์** สำหรับองค์ประกอบต่อมาของการศึกษาอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมก็คือ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับตำนานบ้านเมืองหรือสถานที่ที่จะนำเอาพระอุรังคธาตุของพระพุทธองค์มาประดิษฐานซึ่งก็ได้แก่กัปปาหรือกปณคิริณัณว่ามี (๑) ผู้คนเป็นอย่างไร (๒) มีบ้านเมืองเป็นอย่างไรที่จะสามารถนำเอาสิ่งมงคลสูงสุดมาประดิษฐานไว้ ซึ่งในอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมได้ระบุถึงบ้านเมืองและผู้คนที่มีอำนาจในยุคนั้นและอยู่ในบริเวณที่จะจัดสร้างพุทธสถาน โดยบ้านเมืองและกษัตริย์ที่ทรงเสด็จไปโปรดก่อนการนำอุรังคธาตุมาในอนาคตนั้ก็มีอยู่ ๕ เมืองดังนี้

- (๑) เมืองศรีโคตรบอง มีพระยาศรีโคตรเป็นผู้ปกครอง
- (๒) เมืองจูลนี หรือเมืองเว้ มีพระยาจูลนีเป็นผู้ปกครอง
- (๓) เมืองอินทรรปัฐ มีพระยาอินทรรปัฐ เป็นผู้ปกครอง
- (๔) เมืองหนองหารหลวงมีพระยาสุวรรณภิงคาร เป็นผู้ปกครอง
- (๕) เมืองหนองหานน้อยมีพระยาคำแดง เป็นผู้ปกครอง

โดยเจ้าเมืองทั้ง ๕ นี้มีเฉพาะเมืองหนองหารหลวงกับหนองหานน้อยเท่านั้นที่เป็นพี่น้องกัน คือโดยสาโลหิตกัน นอกนั้นไม่มีความสัมพันธ์ใดๆ ต่อกันเลย โดยพระพุทธองค์เสด็จมาถึงกปณคิริแล้วทรงเสด็จไปพบพระยาศรีโคตรบองก่อนจากนั้นเสด็จไปพบพระยาสุวรรณภิงคาร เพื่อไปเทศนาให้

ทราบถึงภารกิจของพระยาทั้ง ๕ ที่จะต้องทำหน้าที่ในการให้การอุปถัมภ์การนำเอาอัฐิธาตุของ พระองค์มาภายหลังจากที่พระองค์ทรงปรินิพพานแล้ว ซึ่งท้าวพระยาทั้งหลายก็ทรงทราบเหตุเหล่านี้ ทั้งหมด ซึ่งเมืองทั้งหมดในยุคพุทธกาลนั้นตามตำนานระบุว่ามียุ่จริง แต่ในทางประวัติศาสตร์แล้วจะ พบว่า ในยุค ๒๕๐๐ ปีที่ผ่านมาในยุคพุทธกาลนั้นก็ปรากฏมีชุมชนอีสานเกิดขึ้นแล้วที่ลุ่มแม่น้ำ สงครามก็คือชุมชนบ้านเชียงที่มีอายุมาก่อนสมัยพุทธกาลกว่า ๓๐๐๐-๕๐๐๐ ปี ซึ่งการปรากฏแหล่ง ชุมชนว่ามีอยู่ในยุคร่วมสมัยกับพุทธกาลนั้นก็เป็นที่อนุมานได้ว่ามนุษย์ในยุคสมัยพุทธกาลนั้นก็จะต้องมี อยู่ในพื้นที่อื่นๆ ด้วย เช่น แอ่งสกลนครโดยเฉพาะริมหนองหาร คือเมืองหนองหารหลวงนี้ก็ต้องมี บ้านเมืองอยู่เช่นเดียวกันเนื่องจากการค้นพบ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็น ถึง ศิลปะการดำรงชีวิต ของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ ของมนุษย์ก่อน ประวัติศาสตร์ อาทิเช่น เครื่องปั้นดินเผา ภาชนะต่างๆ ทั้งเครื่องมือและเครื่องใช้ ที่ฝังรวมอยู่กับศพ และมีหลักฐานว่าในยุคนั้นมีการทำนาและปลูกข้าวไม่แตกต่างไปจากสมัยนี้เลย ทำให้เห็นได้ว่าคนใน ยุคนั้นอาจจะไม่ได้เป็นลิงเหมือนอย่างที่ชาวตะวันตกเข้าใจก็ได้ แต่เป็นคนธรรมดาที่มีวัฒนธรรมและ ภาษาพูดเหมือนกันกับคนทั่วไปนี้เอง พระพุทธองค์เสด็จมาปลูกศรัทธาให้เกิดกับเจ้าผู้ครองนคร เหล่านี้เพื่อเตรียมคนให้พร้อมกับการรองรับงานการกุศลที่ยิ่งใหญ่ที่จะเกิดในอนาคตนั่นเอง

(๓) อัฐิคติทาน : เหตุการณ์ตอนสร้างพระธาตุพนม องค์ประกอบของเรื่องต่อมาก็คือ เรื่องเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ทรงปรินิพพานแล้ว เมื่อทรงปรินิพพานแล้วทรงอธิษฐานว่ากระตูดส่วน พระอูระที่เป็นพระธาตุนั้นทรงอธิษฐานว่าจะต้องนำไปประดิษฐานไว้ ณ กปนคิริ หรือภูกำพร้า นั้น จะต้องให้พระมหากัสสปเถระนำไปประดิษฐานไว้ ณ สถานที่ที่ทรงอธิษฐานไว้แล้ว เมื่อวันถวายพระ เพลิงมาถึง พระมหากัสสปเถระมาถึงแล้วแต่พระเพลิงก็ไม่ไหม้พระพุทธสรีระเนื่องจากว่าพระ มหากัสสปะยังไม่ได้อธิษฐานว่าจะนำเอาพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอูระไปประดิษฐานไว้ ณ ภู กำพร้า เมื่อพระมหากัสสปเถระได้อธิษฐานแล้ว พระบรมสารีริกธาตุก็ไหลออกมาจากผ้ากำพลเพื่อให้ พระมหากัสสปเถระนำไปประดิษฐานที่พระธาตุพนม เมื่อพระมหากัสสปเถระจัดการพระบรมพุท ธสรีระแล้วก็จัดการเรื่องของการสังคายนาเป็นที่เรียบร้อยจากนั้นก็เดินทางมายังสุวรรณภูมิทาง อากาศ ซึ่งเหตุการณ์ฝ่ายเมืองสุวรรณภูมิหรือเมืองนครพนมนี้ เมื่อท้าวพญาทั้ง ๕ มีพญาจุลณี พรหมทัต พญาอินทปัฐนครพญานันทเสน พญาสุวรรณภิงคาร และพญาคำแดง รู้ข่าวว่า พระ มหากัสสปเถระเจ้านำพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานไว้ที่ภูกำพร้า ดังนั้น พญาจุลณี พรหมทัต พญาอินทปัฐนคร และพญานันทเสน ทั้ง ๓ พระองค์ พร้อมด้วยไพร่พลโยธาเสด็จมา ประทับและพักอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชนบท ใต้ปากเซ ที่นั่น จึงตรัสสั่งไพร่พลโยธาทั้งหลายองค์ละ ๕๐๐ คน สกัตหินมุกมาสร้างอารามไว้คอยท่านพระมหากัสสปเถระเจ้า ซึ่งเมื่อพระมหากัสสปเถระมาถึงแล้วก็ ดำเนินการจัดการสร้างอุบมุงเพื่อเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุจนแล้วเสร็จและได้ตั้ง ความปรารถนาทั้งหมดทุกพระองค์ จากนั้นเหล่าเทวดาทั้งหลายก็มาอนุโมทนาและรักษาพระธาตุ ซึ่ง

ในเนื้อหานิทานบอกว่ามีการถวายทรัพย์สินและคนเพื่อเป็นทาสหรือคนรับใช้พระธาตุด้วย ซึ่งข้อนี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเรื่องอย่างหนึ่ง

(๔) ตำนานพุทธสถานและพระพุทธรูป ในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้น นอกจากจะมียอดประกอบในเรื่องของการสร้างพระธาตุพนมแล้วยังมีเรื่องของตำนานบ้านเมืองและตำนานพุทธสถานที่เกี่ยวข้องอีกหลายแห่งโดยเฉพาะตำนานพระธาตุที่สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธรูปเสด็จมา ได้แก่ พระธาตุภูสีหรือดอยนันทางฮี พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ พระธาตุโพนจิกเวียงจั่ว พระธาตุบังพวน พระธาตุเมืองลาหนองคาย พระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม พระธาตุภูเพ็กที่เป็นศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์ฮินดูมาก่อน พระธาตุอิงฮัง เป็นต้น ส่วนรอยพระพุทธรูปก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีการกล่าวถึงกันมากในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม โดยรอยพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปทรงประทับไว้ก็มีหลายที่ได้แก่ พระพุทธรูปที่ทรงประทับบนหงอนพญาศรีสัตตนาทิกูสี พระพุทธรูปที่พระธาตุหลวง พระพุทธรูปที่เวียงจั่ว พระพุทธรูปที่เวินสุก พระพุทธรูปที่โพนฉั่น พระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเวินปลาที่อำเภอเมืองจังหวัดนครพนม พระพุทธรูปที่พระธาตุเชิงชุม พระพุทธรูปที่ภูพระบาทจังหวัดอุดรธานี เป็นต้น ซึ่งเป็นรอยพระพุทธรูปที่สำคัญที่ปรากฏขึ้นจากวรรณกรรมเรื่องอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมแทบทั้งสิ้น โดยพระพุทธรูปที่กล่าวถึงนี้ก็มีปรากฏในสถานที่จริงๆ ด้วย

(๕) ตำนานพญานาคและการสร้างแม่น้ำ ตำนานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมอีกประการหนึ่งก็คือ ตำนานเรื่องพญานาคในตำนานอุรังคธาตุนิทานได้ระบุถึงเหตุการณ์ที่นาค ๒ ตัว คือ ธนมูลนาคกับพินโยนกวดินาคทะเลาะกันที่หนองกระแสน้ำลงทำให้พระอินทร์ได้ใช้พระวิษณุกรรมเทพบุตรลงมาขับไล่ให้นาคทั้ง ๒ ตนพร้อมบริวารให้หนีไปอยู่ที่อื่น โดยพินโยนกวดินาคได้คุ้มค้ำเป็นแม่น้ำไปทางเหนือ เรียกว่า พิงหรือปิงตามชื่อของพญานาคตนนั้นและแม่น้ำสายอื่นๆ ในทางภาคเหนือของไทยก็เชื่อกันว่าเกิดมาจากการใช้ฤทธิ์สร้างของพินโยนกวดินาคและบริวารเช่นกัน^{๓๐} ส่วนธนมูลนาคและชีวานาคผู้เป็นหลานได้ใช้ฤทธิ์คุ้มค้ำแม่น้ำไปทางใต้ทำให้เกิดแม่น้ำโขงหรือของ นอกจากนั้นธนมูลนาคยังได้คุ้มค้ำเป็นหนองน้ำสำคัญ เช่น บึงโขงหลงหรือบึงของหลงด้วย และยังได้เดินทางลงใต้เพื่อคุ้มค้ำให้เกิดแม่น้ำให้เป็นที่อยู่ของตนพร้อมๆ กับหลานคือชีวานาค โดยทั้ง ๒ ได้สร้างแม่น้ำ ๒ สายสำคัญทางภาคอีสานของไทยคือ (๑) แม่น้ำมูลหรือมูลนที ตามชื่อของธนมูลนาค และ (๒) แม่น้ำชีวานที หรือแม่น้ำชีตามชื่อของชีวานาค ส่วนบริวารของธนมูลนาคไม่ว่าจะเป็นพญานาคหรือเงือกงูก็ได้สร้างแม่น้ำและแหล่งน้ำอันเป็นที่อยู่สำคัญของตนดังต่อไปนี้ พุทโธปาปนาคได้สร้างหนองบัวบานเป็นที่อยู่ของตน ส่วนสุวรรณนาคก็ได้สร้างแม่น้ำสายหนึ่งเป็นที่อยู่ที่ภูเวียน ปัพพารนาคได้สร้างแม่น้ำและหนองน้ำอยู่ที่ภูเขาลวง ส่วนพญาเงือกงูกลุ่มหนึ่งได้คุ้มค้ำเป็น

^{๓๐} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๙๑-๑๐๒.

แม่น้ำอีกสายหนึ่งเป็นที่อยู่ของตนเรียกว่า แม่น้ำจิม หรือแม่น้ำเงือกงู เป็นต้น ส่วนนาคคนอื่นๆ ก็ได้มีที่อยู่ในหนองน้ำสำคัญในเมืองเก่าคดเก่าเลี้ยว เช่น หนองคำแสนและหนองยางคำ หนองกก เป็นต้น^{๓๑} หรือในตำนานคำชะโนดก็ได้ระบุถึงพญานาค ๒ ตน คือ สุวรรณนาคกับศรีสุทโธนาคราชได้อาศัยอยู่ในหนองกระแสนหลวงและได้เกิดทะเลาะกันขึ้นเพราะเหตุแห่งการแบ่งอาหารคล้ายๆ กับตำนานสุวรรณโคมค้ำและตำนานอุรังคธาตุนิทาน ทำให้พญานาคทั้งสองได้ทำร้ายกันจนในที่สุดพระอินทร์ก็ได้เสด็จลงมาห้ามและให้ทั้ง ๒ ตนสร้างแม่น้ำคนละสายโดยพญาศรีสุทโธนาคราชเป็นผู้ที่มีอารมณ์ร้อนได้ควักคุ้ยแม่น้ำไปอย่างรีบร้อนทำให้เกิดเป็นแม่น้ำที่คดโค้งไปมาจึงได้ชื่อว่าแม่น้ำโขง หรือแม่น้ำคดโค้งไปจนถึงทะเล ส่วนพญาสุวรรณนาคเป็นผู้ที่มีอุปนิสัยใจเย็นการสร้างแม่น้ำจึงเป็นไปอย่างไม่รีบร้อนทำให้เกิดเป็นแม่น้ำสายตรง และแม่น้ำนั้นก็มีชื่อว่าแม่น้ำน่าน^{๓๒} มาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนั้นในตำนานอุรังคธาตุนิทาน นาคยังมีบทบาทในเรื่องของการเป็นผู้สร้างเมือง เช่น กรณีพญานาค ๙ ตนที่ได้สร้างเมืองให้กับบุรีจัน ชายร่างท้วมผู้ใจบุญให้เป็นเวียงวัง เรียกว่า เวียงจันท์ โดยพญานาคที่มีส่วนในการสร้างเมืองเวียงจันท์ ได้แก่ (๑) พุทโธธปาปนาค (๒) สุวรรณนาค (๓) ปัพพารณาค (๔) สุขหัตถีนาค (๕) กายโลหะนาค (๖) เอกจักขุนาค (๗) เสฏฐไชยนาค (๘) สุคันธนาค (๙) อินทจักรนาค (๑๐) สหัสพลนาค (๑๑) สิริวัฒนนาค (๑๒) คันธัพพนาค โดยได้ร่วมมือกับเทวดาประจำเมืองได้ช่วยกันเนรมิตเมืองขึ้นม้างดงามปรากฏในอุรังคธาตุนิทานความตอนหนึ่งว่า

สุคันธนาคจึงนำเอาขวดไม้จันทน์มาให้ กับเนรมิตอ่างสำหรับอาบน้ำอ่างหนึ่ง พร้อมทั้งกระบวยไว้สำหรับตักน้ำอาบ เอกจักขุนาคนั้นนำผ้าเช็ด คิง กายโลหะนาคให้ผ้า แล้วจึงบอกกล่าวกันต่อๆ ไป ส่วนอินทจักรนาคนั้นให้แหวนอำมรงค์ เสฏฐไชยนาคให้ดาบขรรค์ไชยศรีค้ำแก้ว คันธัพพนาคให้สังวาลทองคำ สิริวัฒนนาคให้เกบดินคำ ส่วนอินทสิริเทวดานั้นให้แว่นกรอบทองคำ เทวดาอินทผยองให้ต่างหูทองคำ เครื่องหมายทั้งหลายเหล่านี้ประดับด้วยแก้วทุกประการ ส่วนเทวดาสราสินีนั้นให้ผ้าเช็ดหน้า ประสิทธิ์สักเทวดาให้ขวดน้ำมันแก้วผลึก รัตนเกสีเทวดาให้หวีแก้วผลึก

เมื่อนาคและเทวดาทั้งหลายให้เครื่องเหล่านี้กับบุรีจันอวยล้วยเสร็จแล้ว ก็มาชุมนุมกันอยู่ ณ ที่หาดทรายซึ่งเป็นที่อยู่สุคันธนาค ส่วนสุวรรณนาค หัตถีนาค ปัพพารณาคนั้น มาพร้อมกับพญาสุวรรณนาค และพุทโธธปาปนาค พญาสุวรรณนาคจึงเนรมิตปราสาทสำเร็จแล้วด้วยไม้จันทน์ พร้อมด้วยยานะเครื่องลาดปูและผ้าแพดานให้พร้อมสรรพ แล้วจึงพร้อมกันไปรับเอานางอินทสว่างลงฮอดมาไว้ในปราสาทที่นั่น พญาสุวรรณนาคเข้าเนรมิตห้องพระโรงหลวง ๑๙ ห้อง สำเร็จแล้วไปด้วยแก่นจันทร์แดง ครอบไว้ยังคนทั้งหลายที่เป็นบริวารของนางอินทสว่างลงฮอดให้หลับอยู่ในที่นั้น

^{๓๑} คำผุย พลลือชา, “ความเชื่อเรื่องนาคในกระบวนการทำนาของชาวนาลาว : กรณีศึกษาชาวนาบ้านสีฐานใต้ อ.เมือง หาดทรายฟอง จ.กำแพงนครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓), หน้า ๓๑๑.

^{๓๒} ลอง ธารา, *คำชะโนดเมืองพญานาค*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๗๖-๘๐.

ปีพารนาจิงเนรมิตบัญชาพรปราสาท แล้วไปด้วยไม้มะเดื่อโคบคำ ภายนอก พุทโธธปาปนาคนเริมิต
สรรสำหรับสรง สุขขทัตถีนาค เนรมิตโรงช้างไว้ซ้ายขวาให้คุ้มในวันนั้นมีทุกประการ เมื่อคนทั้งหลาย
ไปจับต้องวัตถุขาวของที่พญานาคเนรมิตไว้นั้น ก็บังเกิดมีอันเป็นไปด้วยประการต่างๆ ครั้นนั้นเทวดา
อินทสิริเจียมบางจึงกล่าวกับด้วยพญานาคว่า วัตถุขาวของทั้งสิ้นในปราสาทปราสาทนั้น และให้นาง
เทวดามัจฉานารีนำพานดอกไม้ไปเชิญบุรีจันอ้วยล้วยให้เข้ามา^{๓๓}

จะเห็นได้ว่าตำนานอุรังคธาตุนิทานถือว่าเป็นอีกตำนานที่ได้มีการบรรยายถึงนาคซึ่งเป็น
อมนุษย์หรือสัตว์พิเศษที่ได้เข้ามามีส่วนในกิจกรรมของชาวสองฝั่งโขงในการสร้างเมืองและดูแล
พระพุทธศาสนา ซึ่งเรื่องราวของพญานาคนี้ก็ถือว่าเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งของอุรังคธาตุนิทาน
ตำนานพระธาตุพนม

(๖) ตำนานบ้านเมือง สำหรับองค์ประกอบอีกประการหนึ่งของอุรังคธาตุนิทาน ตำนาน
พระธาตุพนมก็คือเรื่องของตำนานบ้านเมืองต่างๆที่มีอยู่ในสุวรรณภูมิประเทศหรือดินแดนสองฝั่งโขงนี้
ซึ่งเรื่องราวของบ้านเมืองโบราณที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมก็คือ (๑) ตำนาน
เมืองหนองหารหลวง หรือตำนานเมืองสกลนครที่เกิดการล่มสลายเพราะการที่เจ้าเมืองผู้ปกครองเมือง
ทำผิดต่อพญานาคผู้ปกครองในดินแดนนั้น เมื่อพญานาคไม่พอใจก็จะบันดาลให้เมืองล่มกลายเป็น
หนองเรียกว่าหนองหานดังปรากฏในตำนานหนองหานว่า

หนองหานทั้ง ๒ นี้ แต่ก่อนไปเป็นหนอง มาบังเกิดเป็นหนองขึ้นเมื่อครั้งพระยามหาสุ
รอุทกมีฤทธิ์และอำนาจ วันหนึ่งพระองค์ทรงดาบเดินไปบนแม่น้ำมูลที่ ธนมูลนาคนั้นตั้งนั้นก็มีความ
โกรธหาว่าเดินบนหัว จึงได้ให้บริวารมาพังทำลายเมืองเสียสิ้น ราษฎรชาวเมืองจึงพร้อมกันอพยพไปตั้ง
บ้านสร้างเมืองอยู่ตามริมหนอง แต่นั้นมาจึงได้ชื่อว่าเมืองหนองหานหลวง ตามชื่อนาคตัวนั้น

ส่วนเมืองหนองหานน้อย เดิมเรียกชื่อว่าเมืองขุนขอม แต่ก่อนก็ไม่เป็นหนองเหมือนกัน
มาบังเกิดเป็นหนองขึ้นเมื่อครั้งอนุชาของพระยามหาสุรอุทกเป็นเจ้าเมือง ครั้นนั้นพุทโธธปาปนาคนยัง
อยู่หนองบัวบาน มีลูกตัวหนึ่งชื่อกังคียนาคๆ ตัวนี้ สุวรรณนาคนเอามาเลี้ยงไว้ วันหนึ่งกังคียนาคไป
เที่ยวเล่นถึงเมืองขอมนคร กังคียนาคจิงเนรมิตเป็นกระรอกตอน^{๓๔} แล้วขึ้นไปบนต้นจิวตันหนึ่งใกล้กับ
พระราชฐาน มองดูเข้าไปในพระราชฐาน ครั้นนั้นมีนายพรานของขุนขอมคนหนึ่ง เห็นกระรอกตัวนั้นมี
ความยินดียิ่งนัก จึงยิงกระรอกนั้นด้วยหน้าไม้ถึงแก่ความตาย แล้วจึงมาทูลขุนขอมให้ทราบ เมื่อขุน
ขอมทราบจึงสั่งให้ไปบอกชาวเมืองไปเล่าเอาเนื้อมาบริโภค

ครั้นพุทโธธปาปนาคนทราบความว่าชาวเมืองขุนขอมฆ่าลูกของตนกิน ก็บังเกิดความเคียด
แค้นแก่ขุนขอมและชาวเมืองยิ่งนัก จึงพร้อมด้วยหมู่พญานาคและเงือกงูบริวารไปเกลื่อนพังทลายเมือง

^{๓๓} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

^{๓๔} หมายถึง “ตอน” ผีอก

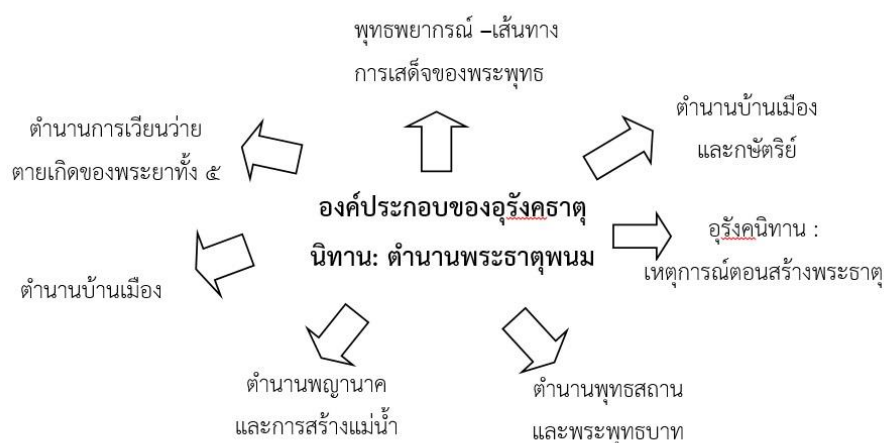
ราษฎรชาวเมืองที่ได้กินเนื้อกระรอกตอนตัวนั้น เจอกระดูกเหล่านั้นก็กินเสียสิ้น ส่วนราษฎรคนใดที่ไม่ได้กิน ก็ปล่อยให้พ้นจากความตายไป แล้วไปตั้งเป็นบ้านเมืองอยู่ตามริมหนองนั้น เจอกระดูกจึงช่วยเอาข้าวของราษฎรที่ตายนั้น มาให้ราษฎรซึ่งพ้นจากความตายที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมหนองนั้น ที่นั่นจึงได้ชื่อว่า “หนองหานน้อย” แต่นั้นมา^{๓๕}

จะเห็นว่าการเกิดเป็นหนองของเมืองขอมนั้นเกิดมาจากการที่พญานาคได้ทำลายเมือง และบางส่วนก็เป็นการสร้างเมือง นอกจากเมืองหนองหานทั้งสองเมืองแล้วก็มีประวัติความเป็นมาหรือตำนานเมืองสาเกตหรือร้อยเอ็ดประตูซึ่งเป็นเมืองที่เกิดของอดีตชาติของผู้สร้างพระธาตุพนมยุคแรกสมัยพระมหากัสสปเถระ ซึ่งเมืองสาเกตหรือร้อยเอ็ดนี้ถือว่าเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่เป็นเมืองหลักของยุคสมัยนั้นก่อนที่จะเกิดสงครามแย่งชิงราชบัลลังก์กันจนที่สุดเมืองก็แตกจนต้องมีการอพยพผู้คนไปอยู่ที่หนองคายและเวียงจันทน์ นอกจากนั้นก็มีตำนานเมืองเวียงจันทน์หรือเมืองของพ่อท้าวคำบางที่เกิดมายุคหลังสมัยบุรีจันอ้วยล้วยที่ถูกสร้างโดยพญานาค ซึ่งตำนานเมืองนี้ก็ถือว่าเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม

(๗) ตำนานการเวียนว่ายตายเกิดของพระยาทั้ง ๕ ซึ่งข้อนี้ก็ถือว่าเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งที่ผู้ศึกษาอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมจะต้องทำความเข้าใจเพราะหากจดจำเรื่องราวของพระยาทั้ง ๕ ได้ก็จะพบว่าเมื่อพระยาทั้ง ๕ สร้างพระธาตุพนมเสร็จแล้วต่างก็อธิษฐานเพื่อขอให้บรรลุธรรม เมื่อกลับบ้านเมืองตนเองแล้วพอมหาอายุชั้ก็สวรรคตไปตามลำดับ พระยาสุวรรณภิงคาระกับพระยาคำแดงไปเกิดที่เมืองอินทปัฐนคร ทรงพระนามว่า “มหารัตนกุมาร” และ “จุลรัตนกุมาร” โดยลำดับ ส่วนพระยาจุลนีกับพรานอินทรปตฺถนกรก็ไปจุติที่เมืองจุลนีเป็นพระราชกุมารฝาแฝดประสูติพร้อมวันเดียวกัน องค์ที่ทรงพระนามว่า “มหาสุวรรณปาตุมาร” ผู้น้องชื่อว่า “จุลสุวรรณปาตุมาร” ส่วนพระยานนทเสน ไปจุติเป็นพระโอรสของพระยาสุริยวงศาธรรมิกราชาธิราช เจ้าเมืองร้อยเอ็ดทรงพระนามว่า “สังขวิชัยกุมาร” ซึ่งการถือกำเนิดในชาติใหม่ของพระยาทั้ง ๕ นี้ก็ถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของเรื่องราวในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมที่ผู้ศึกษาจะต้องจดจำเพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกลับมาจุติเพื่อบรรลุธรรมในอีกชาติต่อมา และยังเป็นผลต่อการบูรณะพระธาตุพนมในอีกชาติที่ได้บรรลุธรรมแล้วนี้

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า การศึกษาเรื่องของอุรังคธาตุนิทานนั้นผู้ที่ศึกษาสามารถที่จะพิจารณาองค์ประกอบของเรื่องที่ถูกประมวลมาเพื่อกล่าวถึงเนื้อหาของอุรังคธาตุทั้งหมดให้เข้าใจได้ง่ายนั้นจะต้องพิจารณาให้เห็นถึง ปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบที่ผู้แต่งต้องการที่จะให้ผู้อ่านเข้าใจถึงเนื้อหาสาระของการศึกษาได้ โดยองค์ประกอบที่สำคัญของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

^{๓๕} กรมศิลปากร อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม, หน้า ๑๒.

แผนภาพที่ ๒.๒ แสดงองค์ประกอบของอรัญคราตุนิทาน

๒.๒.๔ การลำดับเรื่องราวในตำนานอรัญคราตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม

จากการศึกษาของตามกรอบของเรื่องราวในตำนานอรัญคราตุ หรือตำนานพระธาตุพนม จะพบว่ามีเนื้อเรื่องที่ลำดับกันอย่างมีระเบียบตามกาลเวลาที่ตำนานได้สมมติขึ้น โดยแบ่งเป็น ๔ ช่วงระยะเวลาสำคัญตามเหตุการณ์ดังนี้^{๓๖}

(๑) ช่วงระยะเวลาก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน

กล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธองค์พร้อมพระอานนท์และหยุดอยู่ที่แคมหนองคันแทเสื่อน้ำ (ริมฝั่งหนองคันแทเสื่อน้ำ) ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ตั้งของเมืองเวียงจันทน์ในปัจจุบัน พระองค์ได้ทรงพยากรณ์เรื่องราวของบ้านเมืองที่จะเกิดขึ้น ณ ที่นั้นเป็นสองระยะ คือระยะเวลาร่วมสมัยกับพระเจ้าอโศกของอินเดีย เป็นเวลาของการสร้างเมืองเวียงจันทน์ขึ้น ณ ที่นั้นและเรื่องพระอรหันต์นำพระธาตุส่วนต่างๆ ของพระพุทธองค์มาไว้ที่บริเวณแถบนั้น มีการกล่าวถึงชื่อของบุคคลสำคัญหลายชื่ออย่างรวบรัดในระยะเวลาตามพุทธทำนาย รวมทั้งการสร้างเมืองที่ดอยนันทกั้งฮี้ (คือ เมืองหลวงพระบาง) โดยอิทธิฤทธิ์ของฤๅษีตนหนึ่ง ถัดจากนั้นเป็นพุทธทำนายในช่วงระยะเวลาล่วงหน้าต่อไปอีก (พุทธศตวรรษที่ ๒๐ จนถึงสิ้นพุทธกาล ที่มีช่วงระยะเวลาดอนหนึ่งคาบเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ลาวล้านช้าง) ช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้นี้ปรากฏชื่อของบุคคลสำคัญหลายชื่อ ซึ่งกลับชาติมาเกิดใหม่ตามผลกรรมที่เคยทำไว้ สำหรับพุทธทำนายตอนนี้ท่านเจ้าคุณพระเทพรัตนโมลี เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม ได้เคยตั้ง

^{๓๖} พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, “บทนำเสนอ,” ในกรมศิลปากร อรัญคณิทาน ตำนานพระธาตุพนม, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๔ – ๒๔., จิตรกร เอ็มพันธ์, “พญานาคเจ้าแห่งแม่น้ำโขง : พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่งวัฒนธรรมอีสาน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๘๔-๙๘.

ข้อสังเกตไว้อีก ในหนังสืออรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร) ว่าเป็นประวัติศาสตร์ของ กษัตริย์ประเทศลาว^{๓๗} ถัดจากนั้นพระพุทธรองค์ได้เสด็จล่องใต้ผ่านตามสถานที่ต่างๆ ซึ่งอยู่ริมสองฟาก แม่น้ำโขง และเกิดเป็นนิทานปรัมปราของสถานที่นั้นๆ (ตามแนวเขตอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ลงไปทางใต้) และพำนักที่ตอยกปณศิริหรือภูกำพร้าว (คือ บริเวณที่ตั้งขององค์พระธาตุพนม) พญาศรีโคตรบูรมานิมนต์พระพุทธเจ้าไปรับบิณฑบาตในเมืองและได้ถือบาตรของพระองค์มาส่งยังภูกำพร้าว และตั้งอานิสงส์ความปรารถนาที่จะเข้าสู่พุทธภูมิเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไปในอนาคต ในครั้งนี้ พระพุทธรองค์ได้ตรัสพยากรณ์แก่พระอานนท์ถึงอนาคตของพญาศรีโคตรบูรว่าจะได้ไปเกิดที่เมือง ร้อยเอ็ดประเทศชาติหนึ่งจะได้ไปเกิดเป็นพญาสมิตตธรรมวงศ์ที่เมืองมรุกขนครอีกชาติหนึ่ง ในชาตินี้จะได้ “ฐาปนา” พระอรรถาธิบายไว้ที่ภูกำพร้าว

จากนั้น พระพุทธรองค์ได้เสด็จกลับ โดยที่แะเมืองหนองหานหลวงเทศนาธรรมให้พญา สุวรรณภิกษุฟัง พร้อมประทับรอยพระบาทไว้ แล้วเสด็จ ไปยังตอยกหนึ่งทรงเรียกพระมหากัสสปะมาจากราชคฤห์ (หมายถึง อินเดีย) สั่งเสียว่าเมื่อพระองค์นิพพานแล้ว ให้นำอรรถาธิบายไว้ที่ ภู กำพร้าวแล้วเสด็จจากนั้นได้ทรงเสด็จไปยังภูเวียน (คือ บริเวณภูพาน เขตจังหวัดอุดรธานี) ในตอนนี้มี เรื่องแทรกเป็นนิทานปรัมปราถึงเหตุชื่อ ภูเวียนพระพุทธรองค์เสด็จกลับไปนครตอยกพระบาทไว้ที่ ตอยกนั้นทักฮี้และพยากรณ์ว่าเวียงที่หนองคันแพเสื่อน้ำ (เวียงจันทน์สมัยพระเจ้าอโศก) ว่า ภายหลัง จะเสื่อมสูญไปแล้วจึงมีพญาตนหนึ่ง (หมายถึง พระเจ้าฟ้าจัม-กษัตริย์ราชอาณาจักรลาวล้านช้าง) จะ มาทำนุบำรุงพุทธศาสนาในที่นี้ (คือ เมืองหลวงพระบาง) และภายภายหลังเมืองนี้จะเสื่อมลง พระพุทธศาสนาจะกลับไปรุ่งเรืองที่เมืองเวียงจันทน์สืบต่อไป

(๒) ช่วงระยะเวลาหลังจากพระพุทธเจ้าเข้าสู่ปรินิพพาน ๘ ปี

พระมหากัสสปะพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ได้นำพระอรรถาธิบายสู่สุวรรณภูมิ ผ่านมาทางเมืองหนองหานหลวง พญาสุวรรณภิกษุและพญาคำแดง เจ้าเมืองหนองหานหลวง และ หนองหานน้อยออกมาต้อนรับ มีการสร้างเจดีย์แข่งกันเพื่อบรรจุพระธาตุระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย ผู้ชายสร้างพระธาตุภูเพ็ก (ในเขตอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร) ผู้หญิงสร้างพระธาตุนารายณ์ เจงเวง (ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร) ปรากฏว่าผู้หญิงใช้กลมารยาสร้างเสร็จก่อน แต่พระ มหากัสสปะไม่บรรจุพระอรรถาธิบาย ด้วยพระพุทธรองค์ไม่เคยสั่งไว้ คงให้แต่พระอัครธาตุ (เถากระดูก) แล้วพระมหากัสสปะได้มาที่ภูกำพร้าวพญาทั้งสองพระองค์เสด็จตามมาด้วย พญานันทเสนเมืองศรีโคตร บูรได้ให้การต้อนรับ (พญาศรีโคตรบูรผู้ที่เคยพบพระพุทธเจ้าสิ้นพระชนม์ไปแล้ว พญานันทเสนเป็น น้องครองราชย์ที่แคว้นโคตรบูรสืบต่อมา) ขณะนั้นพญาจุลณี และพญาอินทปัฐได้ทราบข่าว จึงได้มา ร่วมกันช่วยก่ออุบโมงค์เพื่อฐาปนาพระอรรถาธิบาย ในครั้งนั้นพระอรรถาธิบายได้กระทำปาฏิหาริย์ให้พระ

^{๓๗} พระธรรมราชาวัตร (แก้ว อุทุมมามาลา), อรรถาธิบายนิทานตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร), หน้า ๑๒๐.

มหากัสสปะทราบว่าเป็นการให้มีการสถาปนา เพราะพระพุทธองค์ได้ทำนายไว้ว่าจะมีการสถาปนาในครั้งนี้ พญาทั้ง ๕ จึงเพียงประดิษฐานพระอุรังคธาตุไว้ภายในอุบมุง ทำประตูไม้ปิดไว้ และอธิษฐานขอให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในชาติหน้าเมื่อพญาทั้ง ๔ เสด็จกลับบ้านเมืองแล้ว พระวิษณุกรรมได้ลงมาทำการแกะสลักลายอุบมุง เทวดาทั้งหลายได้มาชุมนุมบูชาพระอุรังคธาตุและกำหนดหน้าที่เพื่อช่วยกันรักษาพระพระธาตุตำนานได้กล่าวย้อนไปถึงพญาศรีโคตรบูรผู้มีโอกาสเฝ้าบาตรของพระพุทธองค์ว่า ในระยะเวลาใกล้เคียงกับพระพุทธองค์เข้าสู่พระนิพพาน พระองค์ได้สิ้นพระชนม์และไปเกิดเป็นโอรสของเจ้าเมืองสาเกตนคร ชื่อ สุริยกุมาร ที่เมืองสาเกตนคร (คือ เมืองร้อยเอ็ด) ส่วนที่เมืองศรีโคตรบูรนั้น พญานันทเสนผู้เป็นน้องได้ครองเมืองแทน (คือ ผู้ที่ได้ร่วมสร้างอุบมุงพระธาตุพนม) เจ้าเมืองสาเกตชื่อ ศรีอมรนี้ไปเป็นเพื่อนและไปอยู่เที่ยวเล่นกับพญาโยธิกาแห่งเมืองกรุงนทะ สหายจึงให้ครองเมืองร่วมกันเปลี่ยนชื่อเมืองเป็น “ศรีโยธยา” ตามชื่อของพญาทั้งสองภายหลังบวชเป็นชีปะขาวมีฤทธิ์มากทั้งเมืองสาเกตไว้จนสุริยกุมารอายุ ๑๖ ปี จึงให้ครองเมืองสาเกตแทน พญาทั้งสองได้เที่ยวไปตีเมืองได้ต่างๆ ได้ถึงร้อยเอ็ดเมืองให้มาอยู่ในอำนาจของสุริยกุมาร เมืองสาเกตจึงมีชื่อเรียกอีกชื่อว่า เมืองร้อยเอ็จประตู่ สุริยกุมารบำรุงศาสนาที่เมืองร้อยเอ็จประตู่จนได้นามว่า “สุริยวงศาธรรมิกราชาธิราชเอกราช” พระองค์อายุ 18 ปี ในขณะที่มีการก่อสร้างอุบมุงประดิษฐานพระอุรังคธาตุ นอกจากนี้นี้ยังมีเรื่องแทรกเกี่ยวกับกำเนิดแม่น้ำอู แม่น้ำจิม แม่น้ำปิง แม่น้ำมูลแม่น้ำชี และหนองหาน ในครั้งปฐมกัลป์ ตามความเชื่อดั้งเดิม เรื่องพญานาคในนิทานปรัมปราของคนไทย-ลาว

(๓) ช่วงร่วมระยะเวลาเดียวกันกับพระเจ้าอโศก

ได้มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับบ้านเมือง และการเกิดขึ้นใหม่ของบุคคลตามผลกรรมที่ได้ทำไว้ เมืองหนองหานหลวงและเมืองหนองหานน้อย พญาผู้ครองเมืองที่เป็นพี่น้องกันทั้ง ๒ คนเมื่อถึงแก่กรรมได้กลับชาติมาเกิดเป็นลูกแฝดของพญาอินทปัตต์ เมืองอินทปัตฐ์ชื่อว่ามหารัตนกุมาร และจุลรัตนกุมาร เมื่อพญาทั้งสองถึงแก่กรรมแล้ว เมืองทั้งสองก็ล่มลง ท้าวคำบางซึ่งเป็นน้องของพญาทั้งสองไปสร้างเมืองสุวรรณภูมิที่ “เก่าเลี้ยวเก่าคด” สืบขนบธรรมเนียมประเพณีของเมืองทั้งสองที่ล่มไป เมืองอินทปัตฐ์และเมืองจุลณีหลังจากมหารัตนกุมารและจุลรัตนกุมารอายุได้ ๑ ขวบ พญาอินทปัตฐ์ได้ถึงแก่กรรม น้องคือ พญาจุลอินทปัตฐ์ครองเมืองแทน พร้อมกันนั้นพญาจุลณีเมืองจุลณีถึงแก่กรรม ลูกคือ พญาปุตตจุลณีได้ครองเมืองแทน มเหสีของพญาปุตตจุลณีได้มีครรภ์ พญาทั้งสองที่ถึงแก่กรรมได้กลับชาติมาเกิดเป็นลูกฝาแฝดพญาปุตตจุลณีมีชื่อว่า มหาสุวรรณปราสาทและจุลสุวรรณปราสาท

พญานันทเสนแห่งศรีโคตรบูรได้ถึงแก่กรรม และกลับชาติไปเกิดเป็นลูกของพญาสุริยวงศาธรรมิกราชธรรมิกราช ที่เมืองร้อยเอ็จประตู่ ชื่อสังขชัยกุมาร ส่วนเมืองศรีโคตรบูรนั้นเกิดโรคภัยไข้เจ็บระบาดน้องชายของพญานันทเสนได้เป็นเจ้าเมืองแทนและเมืองมาอยู่ที่ป่าไม้รวกตั้งเมืองมรุกขนครขึ้น น้องของพญานันทเสนมีนามว่า พญารุกขนครเมืองสาเกตหรือเมืองร้อยเอ็จประตู่ ที่

พญานันทเสนกลับชาติไปเกิดเป็นสังขวิฆญูมารนั้น เมื่อกุมารอายุได้ ๑ ขวบ บิดาหรือพญาสุริยวงศาธรรมิกราชธรรมิกราชถึงแก่กรรมกลับชาติไปเกิดเป็นบุตรของพญามรุกขนคร ชื่อ สมิตตธรรมกุมาร

ส่วนที่เมืองกรุงทหรหรือศรีโยธยานั้น พญาศรีอมรนิและพญาโยธกา ได้ทิ้งเมืองไปบวชเป็นฤๅษีอยู่ที่ป่าหิมพานต์อำมาตย์จึงเลือกกันในกลุ่มของตนให้เป็นหัวหน้า และเห็นว่าเมืองร้อยเอ็จประตูล้อมรอบด้วยทิวเขามากนั้นเป็นผลได้จากการทำศึกสงครามของเจ้านายตน ดังนั้นเมื่อเจ้านายของตนละทิ้งเมืองไปแล้ว ประกอบกับพญาสุริยวงศาธรรมิกราชธรรมิกราชได้ถึงแก่กรรมแล้ว จึงได้ยกทัพไปตีเมืองร้อยเอ็จประตูล้อมรอบ ผู้คนก็แตกกระจัดกระจาย บางส่วนไปตั้งบ้านเล็กเมืองน้อยทั่วไปทั้งสองฝั่งโขงในเขตการปกครองของพญาสุมิตรธรรมเมืองมรุกขนครบ้าง บ้างก็กลับไปอยู่บ้านเมืองเดิมของตนทั้งร้อยเอ็ดหัวเมือง

ฝ่ายพระอรหันต์ทั้งห้า เมื่อกลับจากเมืองราชคฤห์ได้นำพระบรมสารีริกธาตุส่วนอื่นๆ มาด้วย แล้วนำมาประดิษฐานไว้ในที่ต่างๆ ภายในแคว้นของบุรีจัน หลังจากนั้นก็กลับไปเยี่ยมญาติในชาติที่แล้วของแต่ละองค์ มหาสังขวิฆญูเถระได้ไปที่เมืองมรุกขนคร และเปิดเผยชาติที่แล้วของพญาสุมิตรธรรม พญาสุมิตรธรรมมีความปิติจึงได้ไปบูรณะอุบมุงพระอุรังคธาตุที่ภูเก้าพรว้า ในครั้งนี้พระองค์ได้ทำการ “ฐาปนา” พระอุรังคธาตุ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นไปตามพุทธพยากรณ์ทุกประการ พญาสุมิตรธรรมเมื่อทำการฐาปนาพระอุรังคธาตุแล้ว ได้ไปทำนุบำรุงพุทธศาสนาที่เมืองร้อยเอ็จประตูล้อมรอบ เมื่อถึงแก่กรรมได้ไปเกิดเป็น สมิตตธรรมฤๅษีอยู่ที่ป่าหิมพานต์

(๔) ช่วงระยะเวลาแห่งราชอาณาจักรลาวล้านช้าง

ได้กล่าวถึงที่มาของตำนานอุรังคธาตุนิทานว่าเป็นตำนานที่เขียนขึ้นโดยพระอรหันต์ทั้ง ๕ และได้นำไปเก็บไว้ ณ ที่ต่างๆ สุดท้ายก็ตกอยู่ที่เมืองอินทปัตถ์นานมาแล้วจนถึงสมัยพระเจ้าโพธิสารราช ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ได้มาพบตำนานอุรังคธาตุ จึงได้ไปบูรณะเจดีย์พระธาตุพนมที่บรรจุพระอุรังคธาตุ กำหนดเขตกัลปนา และสละคนไว้บำรุงรักษาพระธาตุ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชธิราชโอรสของพระเจ้าโพธิสารราชได้มีโอกาสเห็นตำนานอุรังคธาตุ จึงได้มาบูรณะเจดีย์พระธาตุพนมและเจดีย์พระธาตุอื่นๆ ที่อรหันต์ทั้ง ๕ ได้นำพระธาตุมาบรรจุไว้ สืบต่อจากพระราชบิดา

๒.๒.๕ วัตถุประสงค์ของการแต่ง

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาศึกษานั้นก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของการแต่งอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมก็มีดังต่อไปนี้

(๑) เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา จากการศึกษามาทั้งหมดจะพบว่าแรงจูงใจของการแต่งอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมที่สำคัญที่สุดก็คือ มุ่งที่จะก่อให้เกิดการนำไปใช้เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนที่เนื้อหาของพระพุทธศาสนายังเผยแผ่ไปไม่ถึงด้วยรูปแบบของการเทศนาหรือการส่งพระไปแสดงธรรมเหมือนที่เคยทำกันมาในยุคต้นของพระพุทธศาสนา การที่จะ

นำเอาองค์ความรู้ไปให้ถึงประชาชนในพื้นที่ห่างไกลและมีพื้นเพของความเชื่อและความศรัทธาทางศาสนาที่แตกต่างกันหรือมีความเชื่อที่ไม่เป็นไปในแนวทางของพระพุทธศาสนา คือ ชนดั้งเดิมมีความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ฮินดู หรือพระพุทธศาสนามหายานนิกายวัชรยาน หรือมีความเชื่อท้องถิ่นเกี่ยวกับผีบางเทวดา พญานาคสิ่งเดียวที่จะนำเอาพระพุทธศาสนาไปให้ถึงหรือเข้าถึงประชาชนในท้องถิ่นได้ก็คือเรื่องของตำนานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยมีความพยายามที่จะต้องนำเอาตำนานท้องถิ่นหรือเรื่องราวความเชื่อแต่ละยุคสมัยนั้นเข้ามาผสมในความเป็นตำนานให้ได้ โดยเน้นให้มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาให้มากที่สุดก็คือพูดถึงเรื่องหลักๆ อยู่ ๔ เรื่องคือ (๑) การเสด็จมาสู่พื้นที่ห่างไกลของพระพุทธเจ้านั้นและทรงพยากรณ์เรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ๆ นั้นๆ เป็นความจริงคือจริงด้วยวัตถุและเรื่องราวที่จะต้องสอดคล้องกัน (๒) เทพหรือเทวดาในพื้นที่นั้นๆ ให้การสนับสนุนพระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ เช่น เทวดามาต้อนรับ พญานาคมาต้อนรับ เป็นต้น (๓) ผู้นำท้องถิ่นให้การสนับสนุน ได้แก่ มีพระมหากษัตริย์ในอดีตมีความเคารพในพระพุทธศาสนาอย่างสุดซึ้ง (๔) การปฏิเสธกระแสพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นบาปหรือเป็นความผิดอย่างร้ายแรง เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานั้นล้วนเป็นแก่นของตำนานที่จะก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาได้ ดังนั้น การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในยุคโบราณก็จำเป็นที่จะต้องอาศัยเรื่องราวหรือตำนานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการเผยแพร่ เพราะคนในยุคที่มีการสื่อสารแคบๆ จำเป็นจะต้องมีเรื่องเกี่ยวกับตำนานเป็นแก่นหรือเป็นตัวเชื่อมที่จะก่อให้เกิดศรัทธากับพระพุทธศาสนาในวงกว้างได้

(๒) เพื่อกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ สำหรับการเขียนตำนาน หรืออุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนี้ถือว่ามีแก่นสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ใช้ตำนานเป็นเรื่องเล่าที่มีไว้สำหรับการกำหนดเขตศักดิ์สิทธิ์ โดยเขตศักดิ์สิทธิ์ในที่นี้ หมายถึงเขตที่เป็นพุทธสถานทางด้านพระพุทธศาสนาว่า พุทธสถานที่ถูกกำหนดขึ้นมานั้นแม้ว่าจะเป็นจุดที่เรียกว่า เป็นศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์ก็ตามแต่เพื่อให้เข้ากับพระพุทธศาสนาก็จะต้องถูกกำหนดให้เป็นเขตศักดิ์สิทธิ์ในทางพระพุทธศาสนาไปในทันที เพราะเมื่อมีตำนานหรือเรื่องเล่าเกิดขึ้นแล้วก็จะไม่มีการตั้งคำถามอีกว่าบริเวณนั้นเป็นอะไรมาก่อน เช่น กรณีของพระธาตุเชิงชุมเดิมเป็นเทวาลัย หรือปราสาทหินของศาสนาพราหมณ์ฮินดูพอมิตำนานกล่าวถึงรัฐในยุคนั้นก็ทำการก่อเจดีย์ครอบให้เป็นพระธาตุไปทันที เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว บริเวณพระธาตุเชิงชุมก็จะกลายมาเป็นเขตศักดิ์สิทธิ์ในทางพระพุทธศาสนาไปทันที โดยที่ประชาชนหรือรัฐจะไม่มีกรกล่าวถึงพระธาตุเชิงชุมในฐานะที่เป็นศาสนสถานของพราหมณ์ฮินดูแต่อย่างใด ดังนั้น จะพบว่าตำนานมีส่วนสำคัญที่จะไปกำหนดพื้นที่ศาสนสถานของพื้นที่นั้นๆ ให้เป็นเขตศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธศาสนาไปโดยปริยายด้วยอำนาจของตำนานที่เขียนขึ้นมานั้น

(๓) เพื่อเขียนประวัติศาสตร์ คนโบราณมีกุศโลบายที่สำคัญในการเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้นานและเข้าใจง่ายโดยการนำเอาเรื่องราวในประวัติศาสตร์มาแทรกเป็นเรื่องเดียวกันหรือเรื่องที่มีเนื้อหาเดียวกันกับตำนาน ในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนี้มีเนื้อหาที่เป็นเรื่องของ

ประวัติศาสตร์ของบุคคลสำคัญที่เป็นพระมหากษัตริย์ของลาวจำนวนมาก เริ่มต้นมาจากพระยาพุทธะ ไหลน้ำหรือพระเจ้าฟ้ารุ่งเริ่มต้นมาจนถึงพระยาสุริยวงศาธรรมิกราช ซึ่งกลุ่บายในการแต่งก็จะ เป็นเป็นภูมิปัญญา ภูมิเทพหรือเทวดาบ้าง แต่ที่สุดแล้วก็คือกระบวนการเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์การ ปกครองอาณาจักรล้านช้างของลาวนั่นเอง และเพื่อที่จะชี้ชวนให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ลาวนั้นเป็น พุทธมามกะที่มีความเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งยวดและทรงประพจน์ตนเป็นแบบอย่าง ของการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีของประชาชนได้ ดังนั้น ในอรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนมจึง เป็นตำนานที่แทรกเรื่องราวในประวัติศาสตร์เอาไว้มากที่สุด

(๔) เพื่อเชิดชูกษัตริย์ จากการอ่านหรือศึกษาอรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนมมา ทั้งหมดจะพบว่า เรื่องของตำนานเล่มนี้เป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์โดยตรง โดยเป็นเรื่องที่ค่อนข้างจะทำการยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าเป็นพุทธมามกะที่ดีและเอาใจใส่ในเรื่อง ของกิจการพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เช่น การทำหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ทุกๆ พระองค์ว่ามีความ เชื่อในตำนานเรื่องนี้และทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จากการพิจารณา บทบาทของพระยาทั้ง ๕ ที่อ้างถึงในต้นเรื่องนั้นถือว่าผู้แต่งพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ นั้นเป็นบุคคลที่มีความพิเศษและมีความเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนา รวมถึงให้การอุปถัมภ์ พระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมินี้มาตั้งแต่แรก ซึ่งถือว่าเป็นตัวอย่างหรือเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับ ประชาชนทั่วไป

(๕) เพื่อเล่าประวัติวัดพระธาตุพนมรวมมหาวิหาร ประการสุดท้ายของวัตถุประสงค์ใน การเขียนหรือแต่งอรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนมก็เพื่อมีจุดมุ่งหมายที่จะอธิบายการมาถึงของ “พระอัฐธาตุ” หรือพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระหรืออกของพระพุทธเจ้าที่มาประดิษฐานที่วัด พระธาตุพนม หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นมาหรือเรื่องราวอย่างไร โดยสุดท้ายของเรื่องทุกเรื่องที่เล่า มาทั้งหมดก็จะเป็นเรื่องที่มีมาจดบรรจบที่วัดพระธาตุพนมหรือกปนคี่รีนั่นเอง โดยจะพบว่าการมุ่งเป้า ที่จะให้เรื่องทุกเรื่องมันมาบรรจบลงตรงที่วัดพระธาตุพนมนั้นก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า วัดพระธาตุพนม เป็นศูนย์กลางของความศักดิ์สิทธิ์เป็นพุทธสถานที่เป็นศูนย์กลางของความศรัทธาของชาวพุทธ ทั้งหลายในดินแดนลุ่มสองฝั่งแม่น้ำโขงนี้เท่านั้น เพราะเนื้อหาใจความทั้งหมดมุ่งอธิบายที่มาของ (๑) ความสำคัญของกปนคี่รี หรือภูเก้าพร้าว (๒) พระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระ ที่ถูกนำมาประดิษฐานที่ ภูเก้าพร้าวแห่งนี้ โดยเป็นการนำมาจากอินเดีย ซึ่ง ๒ ประการนี้ถือว่าเป็นเรื่องราวที่เล่ามาทั้งหมดใน เนื้อหาของอรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนมนั่นเอง

๒.๓ เรื่องย่อของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะนำมาศึกษาคือเรื่องย่อที่เป็นลำดับของการศึกษาเนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมทั้งนี้ก็เพื่อให้เห็นว่าเนื้อหาทั้งหมดของอุรังคธาตุนิทานหรือตำนานพระธาตุพนมนั้นว่าด้วยเรื่องอะไรบ้าง และอะไรคือสาระสำคัญของเรื่องราวทั้งหมดของอุรังคธาตุนิทานนี้ โดยเนื้อหาโดยย่อๆของอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมนี้มีดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ พุทธพยากรณ์

สำหรับเรื่องราวของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้น เริ่มต้นมาจากเรื่องของ การกล่าวถึงพระพุทธรูปที่ทรงประทับอยู่ที่พระเชตวันในสมัยหนึ่ง ทรงทราบถึงเรื่องราวของอดีต พระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ที่ผ่านมาว่าก่อนที่จะทรงปรินิพพานจะต้องเสด็จไปที่ภูกำพร้าเพื่อไป กำหนดสถานที่ๆ เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระ หรืออก โดยที่ภูกำพร้าหรือกปน ศีรินั้นถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่อดีตพระพุทธเจ้าทรงนำพระบรมสารีริกธาตุส่วนอุระไปประดิษฐาน ไว้ แม้ในสมัยของพระองค์ก็เช่นเดียวกัน พระองค์จำต้องเสด็จไปที่กปนคีรีเพื่อการดังกล่าว เมื่อทรง ดำริเช่นนั้นจึงได้เสด็จมาที่สุวรรณภูมิทางอากาศ โดยมีพระอานนท์เป็นปัจฉาสมณะโดยเสด็จลง ประทับที่ดอยกอนเนาหรือดอยตุงก่อนเป็นอันดับแรก จากนั้นได้เสด็จมาประทับที่หนองคันแทเสื่อน้ำ (เวียงจันทน์) ทรงทอดพระเนตรเห็นตะกวดสีทองแลบลิ้นที่โพนจิกเวียงจันทน์นั้น ทรงทำหัตถ์คือการ แยมพระโอษฐ์เป็นเหตุให้พระอานนท์กราบทูลถามปัญหา พระองค์จึงทรงตอบปัญหาและทรง พยากรณ์เรื่องราวต่างๆ ที่ปรากฏในตำนานโดยละเอียดเกี่ยวกับเมืองเวียงจันทน์ว่า เมืองนี้จะมีที่มาที่ ไปและมีความเจริญความเสื่อมเป็นธรรมดา โดยทรงพยากรณ์เรื่องกำเนิดของเมืองเวียงจันทน์จากการ ที่พญานาคได้สร้างเมืองให้กับชาวยุโรปราชเชื้อขื่อบุรีจัน และในอนาคตจะมีผู้มีบุญนำเอาพระบรม สารีริกธาตุของพระองค์มาประดิษฐานไว้ที่ภูเขาลวง (พระธาตุหลวง) จากนั้นทรงเล่าประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับบ้านเมืองในรูปของนิทานการเวียนว่ายตายเกิด หรือการขึ้นครองเมืองของกษัตริย์ในเมือง สุวรรณภูมิตามลำดับเริ่มที่พระยาทุกตะโหล่น้ำหรือพระเจ้าฟ้าจุ่มเป็นอาทิ ซึ่งในเนื้อหานี้เป็นเรื่อง ของการเล่าเรื่องราวของกษัตริย์ล้านช้างทั้งหมดจนมาจบที่พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชซึ่งเป็นกษัตริย์ ล้านช้างองค์สุดท้ายก่อนที่จะแยกลาวออกเป็น ๓ อาณาจักร

จากนั้นเมื่อจบพุทธพยากรณ์แล้วพระองค์ก็เสด็จไปประทับที่โพนจิกเวียงจันทน์ ทรง พยากรณ์เรื่องราวของพิพพารนาคและรับชาติจากพิพพารนาคแล้วก็เสด็จไปฉนเพลที่เวินหลอดหรือ เวินเพลซึ่งมีสุขขหัตถินาคมาขอรอยพระพุทธรูปไว้เป็นที่สักการะ จึงทรงประทานรอยพระบาทไว้ที่ นั้น (ภายหลังเรียกบริเวณนี้ว่า พระบาทโพนฉน) จากนั้นเสด็จไปเมืองศรีโคตรบองระหว่างทางทรง ประทับรอบพระบาทให้พญาปลาไว้ที่ริมแม่น้ำโขง (พระบาทเวินปลา) จากนั้นเสด็จไปประทับที่ภู กำพร้า แล้วเสด็จไปประทับใต้ต้นรังต้นหนึ่งริมปากเซ (พระธาตุอิงฮัง) และประทับแรมที่นั่นรุ่งเช้าก็

เสด็จไปโปรดพระยาศรีโคตรที่เมืองศรีโคตรบอง จากนั้นทรงเทศนาเรื่องเหตุการณ์ในอนาคตที่จะมีการนำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานไว้ที่ภูกำพร้าวแก่พระยาศรีโคตรและตรัสว่า ให้พระยาศรีโคตรรอเหตุการณ์ที่จะมาถึงนั้น จากนั้นทรงพยากรณ์เรื่องสถานที่ตั้งของเมืองมรุกขนครหรือเมืองป่าไม้ว่าจะย้ายไปอยู่อีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำโขง และพยากรณ์ว่าพระยาศรีโคตรจะได้ไปเกิดเป็นพระราชที่เมืองสาเกตทรงพระนามว่าสุริยกุมาร พอจุติมาก็จะมาเป็นพระยาสุมิตธรรมมรุกขนคร จากนั้นจะได้ยกพอนาให้เป็นเจ้าเมือง คือยกบุรีจันให้เป็นพระยาจันทบุรี เจ้าเมืองเวียงจันทน์คนแรก พระยาสุมิตธรรมนี้จะสวรรคตแล้วไปสร้างเมืองที่เมืองสาเกตอีกครั้งส่วนเมืองมรุกขนครจะย้ายไปใกล้ๆสถานที่พระบาทเวินปลาอีกครั้งหนึ่ง (บ้านหนองจันทน์)

จากนั้นทรงเสด็จไปโปรดพญาสุวรรณภิงคาระที่เมืองหนองหานหลวงพร้อมๆ กับการไปประชุมรอยพระบาทตามพุทธประเพณีที่พระธาตุเชิงชุม และเทศโปรดพญาสุวรรณภิงคาระให้ตั้งอยู่ในธรรม จากนั้นทรงเทศนาเรื่องสภาพบ้านเมือง และเหตุการณ์ของบ้านเมืองและพระพุทธศาสนาว่าในอนาคตจะเป็นไปอย่างไร รวมถึงแนวทางที่พระพุทธองค์ที่จะทรงประทับรอยพระพุทธรูปว่าควรจะประทับรอยพระพุทธรูปไว้ส่วนไหนของเมือง จึงจะทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาได้ จากนั้นทรงตรัสเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองแพร่ ดอยสุเทพที่เป็นตำนานให้กับพญาสุวรรณภิงคาระฟังโดยละเอียด จากนั้นได้เสด็จไปที่ดอยแท่นหรือภูเพ็กที่สามารถมองเห็นเมืองหนองหานหลวงได้ทั้งหมด เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าดอยแท่น จากนั้นทรงระลึกถึงพระมหากัสสปะๆ ก็มาปรากฏต่อพระพักตร์ จากนั้นทรงรับสั่งพระมหากัสสปเถระว่า ให้นำเอาพระอัฐธาตุของพระองค์มาประดิษฐานที่ภูกำพร้าวภายหลังที่พระองค์ปรินิพพานแล้ว จากนั้นพระมหากัสสปเถระก็กลับสู่ที่อยู่ของตน จากนั้นทรงเสด็จไปที่อำเภอบ้านผือจังหวัดอุดรธานี คือภูเวียงเพื่อไปโปรดพญานาคตนหนึ่งชื่อว่าพุทโธปาปนาค โดยทรงนำนิทานเรื่องสุวรรณนารับกับพระอิศวรมาเล่าประกอบ เนื่องจากเป็นนิทานปรัมปราของภูเวียงนั้น (ปัจจุบันเรียกว่าภูพระบาท) โดยทรงปราบพญานาคชื่อว่าพุทโธปาปนาคให้สงบลงจนสามารถสมานความ เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีแล้วจึงเทศนาโปรดสั่งสอนนาคให้อยู่ในศีลอยู่ในธรรม จากนั้นก็ประทับรอยพระพุทธรูปไว้ ณ ที่นั้นก่อนที่จะเสด็จไปสู่ดอยนันทกัณฐีที่หลวงพระบาง ณ ที่นั้นพญาศรีสัตตนาครได้เข้ามาเฝ้าแล้วขอรอยพระพุทธรูปประทับไว้ ณ ดอยนั้น ต่อจากนั้นทรงเล่าประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระเจ้าฟ้างุ้มว่าจะมาสร้างเมืองที่นี่แต่หลงในกามคุณทำให้ต้องไปสวรรคตที่ต่างเมือง (คือเมืองน่าน) จากนั้นเมื่อทำพุทธกิจเสร็จแล้วก็ทรงเสด็จกลับพระเชตวันทางอากาศ ต่อมาพระองค์ก็ประจวบและเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน ในวันถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระนั้นพระมหากัสสปเถระได้อธิษฐานเพื่อให้พระบรมสารีริกธาตุไปไว้ที่ภูกำพร้าวที่ที่พระพุทธองค์ทรงรับสั่งไว้ก็ปรากฏมีพระอัฐธาตุเสด็จออกมาจากผ้ากำพลอยมาสู่มือของพระมหากัสสปะทั้งนี้ก็เป็นเพราะการอธิษฐานที่ทรงกระทำไว้แล้วตั้งแต่ต้น

๒.๓.๒ เหตุการณ์การสร้างพระธาตุพนม

ฝ่ายท้าวพระยาทั้ง ๕ ได้แก่ พระยานันทเสน เจ้าเมืองมรุกขนคร พญาสุวรรณภิงคาระ เจ้าเมืองหนองหานหลวง พระยาคำแดง เจ้าเมืองหนองหานน้อย พระยาจุลนี เจ้าเมืองจุลนี พระยาอินทปัตต์ เจ้าเมืองอินทปัตต์ (กัมโพชนคร) ต่างก็รอข่าวการมาของพระมหากัสสปเถระ เมื่อทราบข่าวว่าพระมหากัสสปเถระจะมาแล้วต่างก็ให้ทหารของตนเตรียมสิ่งของไว้เพื่อรอรับพระบรมสารีริกธาตุ ฝ่ายพระมหากัสสปเถระพร้อมด้วยพระอรหันต์จำนวน ๕๐๐ รูป ได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระมาทางอากาศแต่ไม่ได้นำไปไว้ที่ภูกำพร้าว หากแต่ให้นำไปพักไว้ที่เมืองหนองหานหลวงก่อน โดยนำไปประดิษฐานไว้ที่ตอไม้หรือภูเพ็กก่อนเพื่อให้ประชาชนและพญาสุวรรณภิงคารและพระยาคำแดงได้สักการะก่อน ในการนี้พญาสุวรรณภิงคารก็เกิดกริ้วชาวเมือง โดยเฉพาะผู้หญิงที่ทำงานใหญ่ให้เสียเพราะแสดงอิตถิมายาให้ชายหลงใหลจนไม่สามารถทำอุโมงค์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุได้ทัน จนพระมหากัสสปได้เทศนาสั่งสอนจนหายจากการกริ้ว แต่กระนั้นพญาสุวรรณภิงคารก็ยังเอยปากขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่เมืองหนองหานหลวงสักครึ่งหนึ่ง แต่พระมหากัสสปะก็ห้ามว่าเป็นพุทธประสงค์ที่มุ่งให้นำไปประดิษฐานที่ภูกำพร้าวเพียงอย่างเดียว หากใครขัดพระพุทธรประสงค์จะมีอันเป็นไป พระองค์จึงทรงยินยอม

จากนั้นพระมหากัสสปะได้ให้พญาสุวรรณภิงคารตั้งขบวนแห่พระบรมสารีริกธาตุจากเมืองหนองหานหลวงไปที่ภูกำพร้าวด้วยการทำปราสาทแล้วเอาพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานไว้ในปราสาทที่มีคานหามนั้นจากนั้นให้เลือกเอาเฉพาะผู้ชายร่างกายกำยำแข็งแรงหนุ่มช้วนเป็นคนที่ทำหน้าที่แห่พระบรมสารีริกธาตุเดินไปพร้อมพระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ และทรงมีบัญชาว่า (๑) ห้ามมีการพูดกันเรื่องการแข่งขันกันอีกระหว่างทาง (๒) ห้ามไม่ให้เอาผู้หญิงร่วมเดินทางไปกับภูกำพร้าวอีกแม้แต่คนเดียว ฝ่ายผู้หญิงก็เข้าพบพระมหากัสสปเถระเพื่อขอพระบรมสารีริกธาตุบ้างพระมหากัสสปะจึงให้พระอรหันต์ไปนำเอาพระอังคารธาตุมาให้แล้วนำไปประดิษฐานไว้ที่ตนเองก่อไว้ ธาตุนั้นจึงเรียกว่า “ธาตุนารายณ์” มาจนถึงปัจจุบัน ระหว่างทางพระยาคำแดงได้ยกทัพตามมาทำให้ชาวเมืองแตกตื่นนึกว่ามีข้าศึกตามมาจึงแจ้งแก่พญาสุวรรณภิงคารพระองค์จึงให้จารบุรุษออกไปสืบดูก็พบว่าป็นกองทัพอญญาคำแดงนำเอาเครื่องไทยธรรมมา จึงรับสั่งให้อำมาตย์ออกไปต้อนรับและกราบทูลเชิญมาร่วมขบวนแห่เพื่อเสด็จไปภูกำพร้าว

กล่าวถึงท้าวพญาอีก ๓ พระองค์ คือพระยานันทเสน พญาอินทปัตต์ พญาจุลนีต่างตั้งกองทัพรออยู่ที่ปากเซ พอฝ่ายพญาสุวรรณภิงคารกับพระยาคำแดงเห็นก็ตกใจคิดว่าเป็นกองทัพอญญามาเตรียมพร้อมรบ ส่วนพระมหากัสสปะได้ทราบความดำริของพระราชทั้งสองจึงให้กราบทูลเชิญท้าวพญาทั้ง ๓ มาประชุมกันแล้วท่านก็ได้แสดงธรรมโปรดจนท้าวพญาทั้ง ๕ เกิดความปรองดองกันได้ จากนั้นก็ให้เริ่มงานการก่ออุโมงค์เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุต่อไป โดยพระมหากัสสปะได้สั่งให้ไพร่พลของท้าวพระยาทั้ง ๕ ก่อดินดิบเป็นอุโมงค์แล้วเผาไฟจากนั้นพระมหากัสสปะเถระก็ได้ทำ

เป็นตัวอย่างเพื่อให้ท้าวพญาทั้ง ๕ ได้ทำตามรวมถึงไพร่พลทั้งหมดจะได้ร่วมแรงร่วมใจกันในการก่ออุโมงค์เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระในครั้งนี้โดยการก่อสร้างหรือการปั้นดินทำอุโมงค์ในครั้งนั้นท้าวพระยาทั้ง ๕ ได้มีการบริจาคทรัพย์เพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุกันเป็นจำนวนมากเมื่อพระยาทั้ง ๕ จะทรงก่ออุโมงค์นั้น พระมหากัสสปเถระเจ้าจึงบอกให้เอาไฉนน้ำใหม่มาตั้งไว้ด้านละลูก จารึกคาถามงคลโลกไสลงไว้ในไหทุกลูก แล้วสวดราหุลปริตรสูตร ให้ท้าวพระยาทั้ง ๕ มีพระยาสุวรรณภิงคารเป็นประธาน ทรงตักน้ำในไหนั้นประพรมอุโมงค์ให้ตลอดทั้ง ๔ ด้าน แล้วประทับฉนิ เวียนขวา ๓ รอบ พระยาจุลณีพรหมทัต ทรงตักเอาน้ำในไหประพรมด้านตะวันออก แล้วจึงให้ก่อขึ้น พระยาอินทปัฐนคร พระยาคำแดง และพระยานันทเสน ก็ทรงกระทำเหมือนพระยาจุลณีพรหมทัตนั้น เมื่อทรงก่อด้านใดก็เอาน้ำประพรมด้านนั้น แล้วจึงให้ก่อขึ้นไป ท้าวพระยาทั้ง ๕ พร้อมกันก่ออุโมงค์เป็นรูปเตาขึ้นไปแต่พื้นดินเป็นสี่เหลี่ยม สูงขึ้นไปวาหนึ่งแล้วหยุดไว้ ต่อแต่นั้นขึ้นไป พระยาสุวรรณภิงคารทรงก่อเป็นรูปฝาระมีตลอดขึ้นไปจนถึงที่สุดยอดได้วาหนึ่งของพระมหากัสสปเถระเจ้า วัดแต่ฐานขึ้นไปถึงยอดสุดได้ ๒ วา ของพระมหากัสสปเถระเจ้า แล้วทำประตู่เตาอย่างไว้ทั้ง ๔ ด้าน จึงให้เอาไม้จวง ไม้จันทน์ ไม้กล่มพัก ไม้คันธธส ไม้ชมพู ไม้โคโรธ และไม้รัง มาทำเป็นพื้นเผา ๓ วัน ๓ คืน สุกดีแล้ว ให้ชนเอาหินหมากคอมกลางโคกที่เป็นมงคลมากลบลงในหลุมนั้น ฝ่ายพระมหากัสสปเถระเจ้า พร้อมด้วยพระอรหันต์กับท้าวพระยาทั้ง ๕ จึงไปนำเอาพระอัฐมธาตุเข้าไปฐูปนาไว้ในอุโมงค์นั้น แล้วให้ปิดประตู่ไว้ทั้ง ๔ ด้าน

ขณะนั้น พระอัฐมธาตุที่ห่อหุ้มไว้ด้วยผ้ากัมพล ทรงกระทำปาฏิหาริย์ เสด็จออกมาประดิษฐานอยู่บนฝ่ามือกำขาของพระมหากัสสปเถระเจ้าผู้อัครสาวก พระอรหันต์พร้อมด้วยท้าวพระยาทั้ง ๕ กับทั้งเสนาอำมาตย์เห็นเป็นอัศจรรย์ดังนั้น ก็เปล่งออกยังเสียงสาธุการขึ้นพร้อมกัน

ในขณะนั้น พระมหากัสสปเถระเจ้า ระลึกถึงพระพุทธพจน์ที่พระศาสดาตรัสสั่งไว้ว่า ให้ นำเอาพระอัฐมธาตุไปประดิษฐานที่ภูเกาพัว พระศาสดามีได้ทรงสั่งให้บรรจุไว้ พระมหากัสสปเถระรู้ แล้วจึงแสวงกล่าวว่า ชะรอยว่าพุทธวิสัยทรงมองเห็นว่า จักมีบุคคลทั้งหลายที่เป็นเชื้อเนื้อหน่อพุทธวงศ์และเชื้อเนื้อหน่อพระอรหันต์ จักเกิดมีในกาลภายหน้านั้น จะได้มาบูรณปฏิสังขรณ์ต่อไป บัดนี้ เราทั้งหลายอย่าได้ฐูปนาไว้ตามพระพุทธพจน์นั้นเลย ทนไฉนนั้น พระอัฐมธาตุก็ทำปาฏิหาริย์เสด็จกลับไปประดิษฐานในอุโมงค์ ผ้ากัมพลก็คลี่คลายขยายออกรองรับพระอัฐมธาตุก็เสด็จเข้าไปประดิษฐานอยู่ดังเก่า

พระยาสุวรรณภิงคารทอดพระเนตรเห็นเป็นอัศจรรย์ ทรงระลึกถึงถ้อยคำของพระมหากัสสปเถระเจ้าห้ามไว้แต่ก่อน พระองค์ทรงสะดุ้งพระทัย ท้าวพระยาทั้ง ๕ จึงได้พร้อมกันสร้างบานประตู่อุโมงค์ด้วยไม้ประตู่ไส่ดานปิดไว้ แล้วทรงแต่งให้คนทั้งหลายไปนำเอาหินที่เมืองกุสินาราย มาก่อนหนึ่ง ทำเป็นรูปอัจฉมุขไว้ที่กอก ผังไว้ทิศเหนือ หมายถึงเมืองมณฑลในชมพูทวีป แล้วให้นำเอาหินมาแต่เมืองพาราณสีก่อนหนึ่ง ทำเป็นรูปไว้กอก ผังไว้ทิศใต้หมายถึงเมืองมณฑล แล้วให้ไปนำเอาหินมาแต่

เมืองลังกาก็่อนหนึ่ง ฝั่งไต้หวันตะวันออก มุมใต้เอามาแต่เมืองตักกสิลาอีก่อนหนึ่ง ฝั่งไต้หวันตะวันตก มุมเหนือจึงให้สร้างเป็นรูปม้าอาชาไนยไว้หมายด้านเหนือว่า พระอุรังคธาตุพระพุทธเจ้าได้เสด็จ ออกมากระทำปาฏิหาริย์ รู้ในคำพระพุทธวจนะ ทรงพยากรณ์ไว้ในศาสนานครนิทาน อยู่ทิศเหนือเจือ ไปทิศใต้ ให้เอาหางม้าอาชาไนยหันไปทางเหนือ เพื่อเหตุนี้

อนึ่ง พระยาสุวรรณภิงคารพระองค์ได้ทราบที่พระศาสดาตรัสเทศนาในนิทานจึงให้สร้างไว้ พระมหากัสสปเถระเจ้าให้สร้างรูปม้าพลาหกตัวหนึ่ง ผินหางมาทางเหนือ เรียงอยู่กับม้าอาชาไนย นั้น หมายความว่าพระยาโคตรบรูณ์ จักได้รู้ปนาพระอุรังคธาตุไว้คำชูพระพุทธศาสนาตลอด ๕,๐๐๐ พระ วรราช เกิดกำฝ้ายไต่ขึ้นไปเหนือ เป็นประดุดั่งม้าพลาหกตัวประเสริฐนี้แล ม้าอาชาไนยและม้า พลาหกนี้ พระอรหันต์ทั้ง ๕ รู้แจ้งในปัญหาบุพเพนิวาสญาณและปรสัณญัตญาณ จึงได้ประพันธ์เข้าไป ในนิทานอันนี้ นักปราชญ์ทั้งหลายดูแล้วได้พิจารณาไปในบรมัตถธรรมนั้นเทอญ

ครั้งนั้น พระมหากัสสปเถระเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ จึงกระทำปทักษิณวาร ๓ รอบ ท้าวพระยาทั้งหลายจึงได้พร้อมกันอธิษฐาน เวณข้าวของเงินทองพร้อมด้วยเครื่องอุปโภคทั้งสิ้น ประดิษฐานสักการบูชารองไว้ภายใต้พื้นอุโมงค์นั้นด้วยคำว่า “ข้าวของทั้งหลายนี้เป็นพุทธสังคหะ トラบต่อเท่า ๕,๐๐๐ พระวรราชันนั้นเทอญ”

จากนั้น ท้าวพระยาทั้ง ๕ ก็ได้ตั้งความปรารถนาเอาไว้ดังนี้ พระยาสุวรรณภิงคารและ พระยาคำแดงทั้ง ๒ พระองค์ทรงปรารถนาว่า ขอให้ได้บวชในพระพุทธศาสนาสำเร็จเป็นพระอรหันต์ และขอให้ข้าพเจ้าทั้ง ๒ พี่น้องนี้ จงอย่าได้พลัดพรากจากกันไปได้เทอญพระยาจุลณีพรหมทัต พระ ยาอินทปฐนคร พร้อมกัน ทรงปรารถนาไปเกิดร่วมพระบิดามารดาเดียวกัน และให้ได้บวชใน พระพุทธศาสนา สำเร็จเป็นพระอรหันต์ พระยานันทเสน ทรงปรารถนาว่า สาธุ สาธุ ผู้เข้าได้ก่ออุโมงค์ ด้านหนึ่งเป็นส่วนของผู้เข้า ขอให้ผู้เข้าได้ออกบวชในพระพุทธศาสนา สำเร็จเป็นพระอรหันต์องค์ที่ ๕ นั้นเทอญ

ครั้งนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ มีพระมหากัสสปเถระเจ้าเป็นประธาน พร้อมกัน อนุโมทนาในความปรารถนาของพระราชาทั้ง ๕ ว่า ขอความปรารถนานั้นๆ จงสัมฤทธิ์ตามพระราช ประสงค์ทุกแล้วพระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ ก็เสด็จไปสู่เมืองราชคฤห์โดยทางอากาศ เพื่อจักได้กระทำปฐม สังคายนา เมื่อพระยาทั้ง ๕ ได้ทำการก่ออุโมงค์แล้วเสร็จก็สนทนาปราศรัยกันพอให้คิดถึงจากนั้นก็ เดินทางกลับสู่บ้านเมืองของตนเอง

๒.๓.๓ การกลับชาติมาเกิดของพญาทั้ง ๕

เมื่อท้าวพระยาทั้ง ๕ เดินทางกลับสู่บ้านเมืองของตนแล้ว อยู่ต่อมาไม่นานก็สวรรคต โดยพระยาสุวรรณภิงคารและพญาคำแดงนั้นได้ไปเกิดที่เมืองอินทปัตถนคร มีชื่อว่า มหารัตนกุมาร และจุลรัตนกุมาร เนื่องจากตอนที่พระราชมารดาทรงพระครรภ์ทรงสุบินว่าเห็นแก้วมณีโชติ ๒ ลูก ตก

ลงมาทักพระอุระของพระนาง แล้วแก้ว ๒ ลูกนั้นก็กลับกลายเป็นช้างเผือกเหาะขึ้นไปบนอวกาศ ดังนั้นเมื่อทรงประสูติจึงได้ขนานพระนามตามความฝัน

ส่วนพระยาจุลณีและพระยาอินทรปัตถ์นั้น เมื่อสวรรคตก็ได้ไปจุติในครรภ์ของพระนางปัจฉิมกุมารี มเหสีของเจ้าราชบุตร ผู้เป็นโอรสพญาจุลณีพรหมทัต พระองค์ทรงนิมิตว่าพระบิดาให้ยอดปราสาททองคำ แล้วเกิดเป็นดอกบัวขาวงามบริสุทธิ์ลอยขึ้นไปบนอากาศ เมื่อประสูติพระโอรสฝาแฝดทั้งสององค์ก็ขนานพระนามว่า “มหาสุวรรณปราสาทกุมาร” และ “จุลสุวรรณปราสาทกุมาร” ตามนิมิตแห่งความฝันนั้น

ส่วนพระยานันทเสน เมื่อสวรรคตแล้วก็ได้ไปจุติที่เมืองสาเกต ในครรภ์ของนางศรีรัตนเทวี พระราชเทวีของพญาสุริยวงศาธรรมิกราชาธิราชเอกราช เมืองร้อยเอ็ดประตูหรือเมืองสาเกต โดยพระนางทรงนิมิตว่าเทวดานำเอาหอยสังข์ขาวบริสุทธิ์มาให้แล้วบ้านเมืองก็เกิดเป็นป่าดงเสื่อมสูญไป พระนางพร้อมด้วยพระสวามี ก็เสด็จออกหนีไปทางทิศตะวันออกเมือง และยังมีเมืองอันหนึ่งบังเกิดมีในที่นั้น หอยสังข์เทวดาให้ นั้น พระนางทรงลืมนเสีย เมื่อครรภ์แก่รอบแล้วพระนางก็ประสูติพระราชกุมารออกมา พอได้ ๗ วัน พระนางรัตนเทวีก็ทรงสวรรคตไป ส่วนพระราชกุมารที่เป็นโอรสนั้น บาทบริจาริกา เอาไปเลี้ยงไว้ เมื่อชนมได้ขวบหนึ่ง จึงได้ขนานนามว่า “เจ้าสังวิชกุมาร” ตามที่นางนิมิต ส่วนพระนางเทวีมารดาของพระสังวิชกุมารนั้นเมื่อสวรรคตไปแล้วก็ไปเกิดที่เมืองมรุกขนคร ในครรภ์ของเชื้อพระวงศ์ของพระยาติโคตรบุร โดยนางได้ชื่อว่า “พระนางเกษแก้วเกษิ”

๒.๓.๔ เหตุการณ์บ้านเมือง : สาเกต –ศรีโคตรบุร – มรุกขนคร-เมืองเวียงจันทน์

สำหรับเหตุการณ์บ้านเมืองหลังจากที่พระยาทั้ง ๕ ได้สวรรคตไปแล้วนั้นขอย้อนกล่าวไปถึงพระยาติโคตรบุรที่ได้ทำการอุปฐากพระพุทธรองค์ในครั้งที่พระพุทธรองค์เสด็จมาที่ภูกำพร้าว เมื่อพระองค์ถวายทานแล้วได้ปรารภความความเป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต เมื่อทรงสวรรคตไปแล้วก็ไปจุติที่เมืองสาเกตนคร เพราะเหตุที่พระราชมารดาทรงสุบินนิมิตเห็นพระสุริยาอาทิตย์เข้ามาในปราสาทแล้วแปรงรัศมีออกไปทั้ง ๔ ทิศแล้วพุ่งขึ้นไปสู่ทิศตะวันออก ดังนั้นเมื่อทรงประสูติจึงได้ชื่อว่า “สุริยกุมาร” ตามที่นิมิต ต่อมาพระองค์ได้ขึ้นครองราชย์ที่เมืองสาเกตนั้นในชื่อ “พระยาสุริยวงศาสิทธิเดช” เมื่อทรงขึ้นครองราชย์แล้วบ้านเมืองก็มีแต่ความสุขด้วยดีตลอดมา จนกระทั่งทรงสิ้นพระชนม์ไปตามกาล เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วก็ทรงไปจุติที่เมืองมรุกขนครต่อไป

ส่วนเหตุการณ์บ้านเมืองในเมืองติโคตรบุรนั้นเมื่อพระยานันทเสนสวรรคตแล้วก็มีการย้ายเมืองจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาอยู่ที่ป่าไมรวกที่บ้านหลักศิลาปัจจุบันตั้งชื่อเมืองตามไม้วรกว่า “มรุกขนคร” แล้วอภิเษกพระอนุชาของพระเจ้านันทเสนขึ้นเป็นพระราชาทรงพระนามว่า “พระยามรุกขนคร” แล้วขอนางแก้วเกษิมาเป็นพระราชธิดา ต่อมาไม่นานพระมเหสีของพระยามรุกขนครก็ตั้งครรภ์ โดยพระนางทรงมีพระสุบินนิมิตว่า ได้ดมกลิ่นสนธนาธรรสทั้งหลายหอมไปทั่วทุกทิศ จากนั้นพระนางก็ตื่นขึ้นมา แต่กลิ่นนั้นยังคงหอมอยู่เช่นเดิม พระนางจึงให้พราหมณ์มาทำนายพระสุบินนิมิต

พราหมณ์ได้ทำนายว่าพระนางจะได้พระโอรสผู้มีบุญมาเกิด จากนั้นพระยาสุริยวงศาธรรมิกราชก็ได้มา จูติในครรภ์ของพระนาง เมื่อพระนางทรงครรภ์ครบไตรมาสแล้วก็ประสูติพระกุมารที่มีลักษณะงดงาม มาก ฝ่ายพระยามรุกขนครจึงพระราชทานนามว่า “เจ้าสุมิตดวงศาการ” ต่อมาเมื่อพระยามรุกขนคร สวรรคตแล้วอำมาตย์ทั้งหลายก็อภิเษกพระราชกุมารขึ้นปกครองเมืองทรงพระนามว่า “พระยาสุมิต ดวงศาการามรุกขนคร” แล้วอภิเษกนางแก้วเกษ์ขึ้นเป็นพระมเหสี

ครั้งนั้น ทางเมืองร้อยเอ็ดประตุ พอหมดบุญบารมีพญาสุริยวงศาแล้ว บ้านเล็กเมืองน้อย ที่ส่งบรรณาการก็กลับแข็งกระด้างไม่ยินดี พากันยกทัพโยธามาตีเมืองร้อยเอ็ด ชาวเมืองทั้งหลายก็พากันกระจัดกระจาย ไปอาศัยอยู่กับท้าวพญาผู้มีบุญสมภารแก่กล้า คือว่า เขาทั้งหลายพากันหนีไปอยู่ ดอมเขตแดนของพญาสุมิตดวงศาการามรุกขนคร (และเมืองสุวรรณภูมิของพ่อท้าวคำบาง อันตั้งอยู่ ห้วยเก่าเลี้ยวเก่าคด) ในพวกที่อพยพไปนั้น พวกที่ควร กล่าวคือ หมื่นหลวงกลางโฮงและหมื่นนันท อารามพาคิ้วสองแสนครัว รักษาเจ้าสังขวิชกุมารออกมาตั้งอยู่หนองคาย ให้ชื่อว่า “เมืองลา หนองคาย” ตลอดไปจนถึงปากห้วยบางพวน หมื่นกลางโฮงมีครัว ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพมาตั้งเป็น เมืองอยู่ที่ปากห้วยคุกคามทางใต้ หมื่นนันทอาราม มีครัว ๕๐,๐๐๐ อพยพมาตั้งอยู่ที่ปากห้วยนกยูง หรือหัวโมงค์ ก็เรียก เสนาอำมาตย์ทั้งหลายที่ออกนามมาข้างต้นนี้ อพยพครอบครัวมาแต่เมือง ร้อยเอ็ดประตุ ได้มาตั้งบ้านสร้างเมืองอยู่ดังกล่าวมาแล้ว จึงพร้อมกันเข้ามาสู่บรมโพธิสมภารรับ ราชการบ้านเมืองด้วยพระยาสุมิตดวงศาการามรุกขนครทั้งสิ้น

ในด้านเมืองหนองหานหลวงและหนองหานน้อยนั้นเมื่อพระยาสุวรรณภิงคารและพระ ยาคำแดงสวรรคตแล้วก็มีผู้ปกครองต่อมาแต่ผู้ปกครองไม่อยู่ในธรรมทำให้พญานาคโกรธที่สุด พญานาคเลยพาบริวารบันดาลให้น้ำท่วมเมืองทั้งเมืองหนองหานหลวงและหนองหานน้อย กล่าวคือ เทวดาที่รักษาเมืองหนองหานหลวงและเมืองหนองหานน้อย จึงใช้ชุมนุมและชีวนาค โกงหลัง คู้ควัดเป็นแม่น้ำอันหนึ่ง แล้วจึงให้บังเกิดเป็นลมพัดแม่น้ำนั้นเป็นฟอง นองเข้ามาที่หนองหานน้อย เทวดาหนองหานน้อย จึงเนรมิตให้น้ำนองเข้ามาในหนองหานหลวง เทวดาในหนองหานหลวง จึง เนรมิตให้น้ำท่วมพระธาตุเชิงชุมและบ้านเมืองของพญาทั้ง ๒ นั้น

ครั้งนั้น พ่อท้าวคำบาง ซึ่งเป็นน้ำของพญาสุวรรณภิงคารจึงได้พาไพร่พลทั้งหลายอพยพ หนีน้ำขึ้นไปตั้งบ้านเมืองอยู่ริมฝั่งแม่น้ำของที่ห้วยเก่าคดเก่าเลี้ยวบุคคลเหล่านั้นเป็นเชื้อสายขุนนาง รู้จักจารีตประเพณีสร้างแปลงบ้านเมืองสืบทอดพญาทั้ง ๒ ให้ต้องตามประเพณี และเขาเหล่านั้นจึง พร้อมกันยกพ่อท้าวคำบางขึ้นเป็นใหญ่ พวกที่เป็นไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ทั้งหลายนั้นได้ตั้งทำไร่ ไถนา อยู่ตามริมหนองคันแทเสื่อน้ำ (เวียงจันทน์) อนึ่ง เมื่อคราวที่เมืองสาเกตแตกพ่ายนั้น หมื่นกลางโฮง และหมื่นนันทอารามได้พาเจ้าสังขวิชกุมารมาอยู่ที่ปากแม่น้ำโขงตรงข้ามหนองคันแทเสื่อน้ำนั้นก็อยู่ ภายใต้อการปกครองของพ่อท้าวคำบางนั่นเอง

๒.๓.๕ พ่อท้าวคำบางอภิเษกบุรีจันท์เป็น “พระเจ้าจันทรบุรี”

กล่าวถึงเมืองพ่อท้าวคำบาง จะพบว่าตั้งอยู่ห้วยเก่าเลี้ยวเก่าคดนั้นเรียกว่า “เมืองสุวรรณภูมิ” อยู่เหนือเมืองเวียงจันทน์เล็กน้อย พ่อท้าวคำบางมีธิดานางหนึ่งนามว่า “อินทสว่างลงฮอด” ต่อจากห้วยเก่าเลี้ยวเก่าคดลงมา มีหมู่บ้านหมู่หนึ่งตั้งอยู่ที่ช่องสะแก ห่างหนองคันแทเสื่อน้ำ ออกมาบรรจบที่บึงนั้น มีกระหาชยผู้หนึ่ง ลักษณะดำปุมใหญ่ มีใจประกอบด้วยการกุศลโอบอ้อมอารี ทำบุญให้ทานเป็นนิตย ในขณะนั้นมีพระอรหันต์จากเมืองราชคฤห์มาอาศัยอยู่ใกล้บ้านหนองคันแทเสื่อน้ำนั้น ๒ องค์ องค์หนึ่งชื่อ “มหาพุทธรังษี” อยู่ริมน้ำโขง องค์หนึ่งชื่อ “มหาสังขติ” อยู่ป่าโพนเหนือน้ำบึง พระอรหันต์ทั้งสองนั้น ได้อาศัยอยู่เป็นสุขสบาย เพราะกระหาชยนั้นอุปัฏฐากจึงเรียกชื่อเขาว่า “บุรีจันอ้วยล้วย”

ชาวหนองคันแทเสื่อน้ำ ทั้งเป็นญาติ และมีโชญาติได้พร้อมกับอุปโลกน์บุรีจันอ้วยล้วยขึ้นเป็นอาจารย์ ว่ากล่าวสั่งสอนกิจควรทำและมิควรทำแก่เขาทั้งหลาย บุรีจันฯ ก็เอาธรรมาสั่งสอนทั้งศีลธรรมและศิลปหัตถกรรม กสิกรรม พาเขาเหล่านั้นทำทั้งนาปี และนาแขง พาทำบุญให้ทานเป็นนิตยแก่พระอรหันต์เจ้าทั้ง ๒ พระองค์ เมื่อเข้าในนาออกรวงพอเป็นน้านม ก็ให้คนทั้งหลายเกี่ยวมาตำคั้นเอาแต่น้ำ แล้วเอาน้ำฝั้น น้ำอ้อย มาเจือลง ต้มให้เป็นทานครั้งหนึ่ง เมื่อข้าวน้ำพอฮาย ก็ให้เอาข้าวนั้นมาฮายให้ทานอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเวลาเกี่ยวให้ทานอีกครั้งหนึ่ง เมื่อถึงเวลาเอาข้าวขึ้นกองให้ทานอีกครั้งหนึ่ง เวลานวดข้าวอยู่ในลานก็ให้ทานอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเวลาขึ้นยุ้งฉางก็ให้ทานอีกครั้งหนึ่ง ส่วนข้าวใส่บาตรนั้นบิให้เวฬุสัณโณให้ใส่เป็นปกติทุกๆ วัน แม้บุรีจันอ้วยล้วยก็อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่พญานาคทุกๆ วันมิได้ขาด

ในตำนานเดิมกล่าวถึงพญานาคทั้งหลาย มีสุวรรณนาคเป็นต้น ได้พากันพิจารณาชัยภูมิที่สมควรจะตั้งเป็นบ้านเมืองและเนรมิตบ้านเมืองให้แก่บุรีจันอ้วยล้วย ต่อมาวันหนึ่งบุรีจันฯ พาชาวบ้านทำนาแขงที่หนองข้างบ้าน ครั้นข้าวออกจากรวงจวนจะแก่ก็ถูกน้ำท่วมเสีย สุวรรณนาคเห็นดังนั้น จึงให้เศรษฐีชายนาคเนรมิตเป็นคันแท กั้นตลิ่งไว้ น้ำในหนองนั้นก็ล้นคันคามาท่วมต้นข้าวให้เหลืออยู่เสมอรวง คนทั้งหลายทราบว่าน้ำมากผิดปกติ จึงพร้อมกันไปดูเห็นคันแทตลิ่งน้ำให้ไหลไปที่อื่น ที่นั้นจึงได้นามว่า “หนองคันแทเสื่อน้ำ”

แต่นั้นมา ครั้นนั้นผีเสื่อน้ำที่รักษาหนองนั้น จึงทำให้คนเป็นอันตรายเป็นประมาณ ๑๐๐ คน เขาทั้งหลายจึงพากันพ่ายหนี แล้วสุวรรณนาคให้นาคบริวาร ๒ ตัว จำแลงเป็นงูมาให้หมากข้าวลัมเสียหมด คนพวกนั้นก็กลัวให้ตีแล้วเปิดช่องไว้กลาง ดักไข่ไว้ที่ช่องนั้น ต่อมา มีงูน้อย ๒ ตัว เกล็ดเหมือนทองคำ มีหงอนแดงเข้าติดอยู่ที่ไชนั้น

คืนวันหนึ่ง บุรีจันฯฝันว่าไล่ออกมาเป็นสายๆ มีลึงค์ยาวพันเอวถึง ๗ รอบ แล้วสะดุ้งตื่นขึ้นมาด้วยความกลัวเป็นอันมาก ครั้นรุ่งเช้าใส่บาตรเล่าความถวายพระอรหันต์ ท่านแนะนำให้เอาดอกไม้

ใส่พานบูชาไว้บนหัวนอน แล้วอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่พญานาค ครั้นสายพองายมีคนนางน้อย ๒ ตัว ใส่กรงมา แล้วจึงชิงเอาไว้นี้กว่าจะเอาไปถวายพ่อท้าวคำบางผู้เป็นใหญ่แต่ยังไม่ได้นำไป

ค่านั้น สวรรณาคเนรมิตเป็นคนแก่ มีศีรษะขาว นุ่งผ้าขาวเสื้อขาว สบห้อมแดงงาม เข้ามาพูดกับบุรีจันฯ ว่างูน้อยสองตัวนี้เป็นลูกข้าเหตุนี้ข้าจึงได้มาหาท่าน เพื่อขอคืนไป บุรีจันฯ เห็นแปลกจึงถามว่า ท่านเป็นคนมีศีลธรรมกระมัง จึงได้นุ่งขาวห่มขาว แต่ทำไมจึงพูดว่างูเป็นลูกท่าน ข้าจะนำไปถวายท้าวคำบางให้ท่านเห็นงูเกล็ดเป็นทองคำ

คนแก่ตาผ้าขาวจึงบอกว่า ข้าเป็นพญานาค ท่านอย่าได้เอาไปถวายท้าวคำบางๆ ควรเอาสิ่งหนึ่งสิ่งใดมาให้ท่าน ท่านมีความประสงค์สิ่งใดสิ่งหนึ่ง เราจะให้ตามใจชอบ บุรีจันฯ หวนระลึกถึงความฝัน และการอุทิศส่วนกุศลถึงพญานาคของตน จึงคิดว่าชะรอยนาคจะบันดาลให้ตนถึงสุข จึงตอบว่า เมื่อข้าพเจ้าต้องการสิ่งใดเมื่อท่านจงกรุณาข้าเมื่อนั้นเทอญ แล้วก็มอบงูน้อยทั้ง ๒ ตัวนั้นให้แก่ตาผ้าขาวนั้นไป งู ๒ ตัว นั้นก็กลับกลายเป็นมาณพ ๒ คน นุ่งห่มเครื่องขาวเดินตามกันออกไปจนสุดสายตา ทันใดนั้น ตาผ้าขาวเฒ่าจึงบอกว่าให้ท่านชุดบ่อน้ำไว้ที่ริมบึงนอกบ้านถึงวันพระเราจะให้นาค ๒ ตัวขึ้นมา ณ ที่นั้น เมื่อท่านปรารณาสิ่งใด จงเรียกนาค ๒ ตัวนั้นมา แล้วบอกความประสงค์แก่เขาเถิด บุรีจันฯ ก็รับคำ แล้วตาผ้าขาวก็หายไป

ครั้นอยู่ต่อมาสองสามวัน บุรีจันฯ อ้วยล้วยจึงไปเตือนให้คนทั้งหลายพากันเกี่ยวข้าวในนาที่นั้น เมื่อน้ำแห้งจึงชุดบ่อน้ำขึ้นบ่อหนึ่ง แล้วพญานาคบันดาลให้ท้าวคำบางพร้อมด้วยมเหสี ให้มีความประสงค์ใครจะน่านางอินทสวาลงฮอดผู้เป็นธิดาไปถวายพญาสุมิตธรรมวงศาரசามรุกขนคร เพื่อให้เป็นบพบริจาริกา พระองค์จึงส่งอำมาตย์แต่งเรือหอค้า ให้เป็นที่ประทับราชธิดาพร้อมทั้งเรือเครื่องราชบรรณาการอีก ๑๐ ลำ เมื่อนางอินทสวาลงฮอดได้ทราบข่าว พระบิดามารดาจะนำไปถวายแก่พญาสุมิตธรรมวงศา เมืองมรุกขนคร ก็บังเกิดความเศร้าโศกเป็นกำลัง เมื่อพ่อท้าวคำบางทราบข่าวธิดาไม่พอใจจะไป จึงพูดเป็นอุบายเพื่อให้นางกลัวว่า ถ้าเช่นนั้นพ่อจะนำเจ้าไปให้บุรีจันฯ อ้วยล้วยที่เขาเล่ากันว่าปุมใหญ่นักกินข้าวเข้าไปทางสี่ข้างก็ได้ เมื่อธิดาได้ยินบิดาพูดเช่นนั้นก็กลับมีความพอใจจะไปเมืองมรุกขนคร และหายความเศร้าโศกทั้งสิ้น

ครั้งนั้น พ่อท้าวคำบางจึงรับสั่งให้เสนาอำมาตย์มาสร้างเรือนแปลง ขึ้น ๒ หลัง หลังละ ๕ ห้อง และเรือนขวางอีกหลังหนึ่ง ไว้ระหว่างหาดทรายกับบ่อน้ำที่บุรีจันฯ อ้วยล้วยให้ชุดไว้นั้นแล้ว จึงนำราชธิดามาสู่เรือไปจอดพักอยู่ที่เรือนหลวงและหาดทรายนั่น แล้วส่งอำมาตย์ให้ไปตามบุรีจันฯ มาเฝ้า เพื่อจะให้ธิดาได้เห็นและเกิดเบื่อหน่ายในรูปร่าง แล้วจึงจักนำธิดาไปถวายแก่พญาสุมิตวงศา ราชตามความประสงค์เดิม บุรีจันฯ ได้ทราบความจากอำมาตย์ ดังนั้น จึงไปที่บ่อน้ำซึ่งชุดไว้นั้น ร้องเรียกนาคทั้ง ๒ ให้มา เมื่อนาคทั้ง ๒ นั้นมาแล้ว บุรีจันฯ จึงบอกว่า บัดนี้ข้าพเจ้ามีความประสงค์อยากได้นางอินทสวาลงฮอดมาเป็นภริยาท่านทั้ง ๒ จงกรุณาให้ข้าพเจ้าได้กับนางด้วยเทอญ

ครั้งนั้น นาคและเทวดาทั้งหลาย ก็พากันเนรมิตปราสาทราชนิเวศน์และนำเครื่องอุปโภค บริโภคมาไว้พร้อมสรรพ เพื่อเป็นเครื่องอภิเษกบุรีจันอ้วยล้วย

ครั้งนั้น บุรีจันฯ กำลังชำระสระสงสรระกายอยู่ในที่อันพญานาคเนรมิตไว้นั้นร่างกายก็บังเกิดขาวงามบริสุทธิ์ผุดผ่องแล้วจึงประพรมด้วยเครื่องหอมมีจวงจันทร์ เป็นต้น ทอ้งก็แวบลงกลมประดุจดั่งชาธนู บุรีจันฯ จึงใส่ต่างหู นุ่งผ้าเชิงลายก้านแย่ง ประดับประดาไปด้วยเครื่องประดับ มีมือถือพวงมาลัย สะพายขรรค์ชัยศรี แล้วสวมสอดเกิบ ตีนคำ พอเวลายามตูดตั้งแต่เมื่อค่ำ นางเทวามัจฉานารีเนรมิตวิค้ายื่นให้บุรีจันฯ รับเอาแล้วก็หลับอยู่ที่นั่นนางเทวามัจฉานารีจึงโถมเอาบุรีจันอ้วยล้วยมาวางไว้ในปรางค์ปราสาทกับด้วยนางอินทสว่างลงถอด ทนไฉนนั้นนางก็ตื่นขึ้นมาได้กลิ่นสุคนธรสจวงจันทร์มาถูกต้องนาสาณาก็พลอยหลับไปอีก ครั้นตื่นขึ้นมาทีหลังจึงเกิดมีความรักใคร่กับบุรีจันอ้วยล้วยได้เป็นสามีภรรยากันแต่นั้นมา

ส่วนบริวารทั้งหลาย เมื่อตื่นขึ้นมาเห็นดังนั้น ก็มีความอัศจรรย์ยิ่งนัก จึงได้นำความไปทูลท้าวคำบางกับพระมเหสี ท่านทั้งสองเมื่อได้ทราบก็มีความยินดีอนุโลมตาม จึงตรัสสั่งให้เสนาอำมาตย์จัดการทำพิธีอภิเษกสมโภชบุรีจันอ้วยล้วยขึ้นเป็น “เจ้าบุรีจัน” พระสวามีนางอินทสว่างลงถอด พร้อมทั้งมอบเวนบ้านเมืองให้แก่เจ้าทั้ง ๒ นั้น ภายหลังมาพระเจ้าสุมิตรธรรมวงศา เมืองมรุกขนคร แต่งพราหมณ์มาอภิเษกเป็น “พระเจ้าจันทบุรีประสิทธิ์ศักดิ์”

เมื่อบุรีจันฯ ได้ขึ้นเสวยราชย์บ้านเมืองแล้ว จึงให้คนทั้งหลายกรูบ่อน้ำที่ขุดไว้แต่ก่อนนั้น ด้วยกระดานไม้ประดู่แล้วให้สร้างมณฑปกมบ่อน้ำนั้นไว้ และสร้างสะพานตั้งแต่พระนครข้างบึงนั้นออกไปถึงบ้านเดิมด้วยไม้ประดู่ ที่บ้านเดิมของท่านนั้นท่านได้สร้างวัดขึ้นวัดหนึ่ง พระอรหันต์จึงให้ชื่อว่า “วัดสวนอ้วยล้วย” แล้วสร้างวิหารขึ้นอีก ๒ หลัง ให้พระอรหันต์ป่าไถ่เหนืออยู่พระอรหันต์ ๒ องค์นี้ขึ้นมาสั่งสอนพระภิกษุสงฆ์ที่วัดสวนอ้วยล้วยเสมอมิได้ขาด บุรีจันฯ สร้างปราสาทขึ้นไว้ที่โพ้นทางใต้หลังหนึ่งแล้วไปด้วยทองคำ

ครั้นถึงเวลาเช้า พระอรหันต์พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ เดินตามสะพานนั้นเข้าไปบิณฑบาตในพระนครเป็นปกติมิได้ขาด เมื่อถึงวันพระเป็นต้นว่า วันขึ้นและแรม ๗,๘,๑๔,๑๕ ค่ำ บุรีจันฯ ออกไปรักษาศีลอยู่ที่ปราสาทหลังหนึ่งที่โพ้นทางใต้พระนครมิได้ขาดครั้นรุ่งเช้าใส่บาตรเวนข้าวสงฆ์แล้วก็ไปกระทำสักการะพระพุทธรูปในพระอารามวัดสวนอ้วยล้วยและฟังพระธรรมเทศนาซึ่งพระอรหันต์เป็นผู้แสดง ครั้นเสด็จแล้วออกมากระทำสักการะและอุทิศส่วนกุศลไปให้พญานาคและเทวดาที่น้ำส้างไม้คูนนั้นเป็นปกติมิได้ขาด

ครั้งนั้น มหาพุทธรวงศา ให้มหาสัชชตืออยู่สั่งสอนพระภิกษุสงฆ์ที่วัดอ้วยล้วย ส่วนตัวท่านนั้นไปนำเอาธาตุพระอรหันต์ ที่เป็นวงศ์แห่งพระศาสดามารวมไว้ในที่แห่งตนแล้วจึงบอกกับบุรีจันฯ ว่า จะบรรจุธาตุพระอรหันต์ไว้ ณ ที่นี้ ให้ขุดดินลงลึก ๕ วา กว้าง ๓ วา ก่อด้วยอิฐให้เป็นรูปปราสาทเจดีย์ แล้วเอาแผ่นเงินเรียง ปูรองไว้ภายในประสาทนั้น แล้วจึงเอาพระธาตุพระอรหันต์นั้นๆ เข้าไป

บรรจุไว้ที่นั่น จึงให้อาหิณหมาก คอมถมให้แน่นหนาเรียบร้อย จึงหมายสีมาเสมอยอดปราสาทนั้นสูง ๓ วา กว้าง ๑ วา คนทั้งหลายจึงได้เรียกที่นั่นว่า “ปามหาพุทธรวงศา” มีฉันทะพร้อมกัน พันทองหนองจันทร์ วัดสวนอ้วยล้วยสัชชดีแต่นั้นมา

ต่อมาวันหนึ่ง บุรีจันฯ ไปจำศีลเวนข้าวให้อัคคิทาน ทำบุญอุทิศกุศลถึงหมู่ญาติและเทวดา ครั้นบรรทมในปราสาทแล้วใกล้รุ่ง พญานาคเนรมิตเป็นชีผ้าขาวเอาแก้ว ๗ ประการ ใส่พานทองอันแล้วไปด้วยเงินเรียง แล้วใส่ถุงผ้าขาวพร้อมด้วยรูปกงจืดแก้วแล้วด้วยทองคำและรูปท้าว และรูปนางกับทั้งพานดอกไม้ธูปเทียนคุกเข่าเข้ามาให้และบอกว่าท่านได้นางอินทสว่างลงฮอดมาเป็นภรรยาฉันไปชอบ พญาสุมิตธรรมวงศาอย่าได้โทษแก่พญานาค และเทวดาที่ยินดีด้วย บุรีจันฯ ท่านจึงเอาถึงจิตแก้วอันนี้ไปคารวะพญาสุมิตธรรมวงศานั้นเทอญ บุรีจันฯ คิดถึงความหลังของตนจึงรับว่า สาธุ สาธุ พญานาค ข้าให้ทองคำ ๑,๐๐๐ ตำลึง แล้วก็อันตรธานหายไป

เมื่อบุรีจันฯ กลับมาจากจำศีลไปสู่พระราชฐานแล้ว จึงตกแต่งเครื่องบรรณาการพร้อมทั้งข้าวของอันพญานาคนำมาให้นั้นให้หมื่นสาร หมื่นนาได้ หมื่นนาเหนือ หมื่นสองเมือง หมื่นเชียงซู และพัฒนาเมือง นำไปถวายพญาสุมิตธรรมวงศาตามรุกขนคร เมื่อพระองค์ทรงรับแล้วยังเครื่องบรรณาการ ขณะนั้นปราสาทหลังหนึ่งก็บุจากพื้นดินขึ้นมาพร้อมทั้งพระราชโอรสหลวงหลังหนึ่งกว้าง ๑๙ ห้อง ล้วนแล้วด้วยทองคำประดับประดาไปด้วยแก้ว มีทั้งพระราชอุทยาน ประกอบไปด้วยพืชผลเป็นต้นว่า ข้าวโศดาสี, ฝรั่ง, ตาล, หวาน, ส้ม, กล้วย, อ้อย, หมาก, พลู ถึงแม้ว่าพืชข้าวกล้าก็ยังมีขึ้นในพระอุทยานนั้นทุกประการ

อันนี้ก็ด้วยอานิสงส์ผลที่พระองค์ได้ใส่บาตรพระศาสดา เมื่อครั้งเป็นพญาศรีโคตรบูรครั้งโน้น ความอันนี้ก็ลือชาปรากฏไปถึงท้าวพญาร้อยเอ็ด พระนครฯ มีความชื่นชมยินดีและมีความปรารถนาจะใคร่เห็น อันนี้ก็ด้วยอานิสงส์ที่ได้อุ้มบาตรไปส่งพระศาสดาที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นแล

ครั้งนั้นพญาร้อยเอ็ดพระนคร จึงพร้อมกันนำราชธิดาละองค์ พร้อมทั้งบริวารนางละ ๕๐๐ คน ช้างพลาย ๑๐ เชือก ช้างพัง ๑๐ เชือก ม้า ๑๐ ม้า พร้อมทั้งควาญและนายม้ากับทั้งทองคำอีกเมืองละ ๑๐๐,๐๐๐ ตำลึง เป็นเครื่องราชบรรณาการนำเข้ามาถวาย แล้วพร้อมกันราชาภิเษกขึ้นเป็นพญาสุมิตธรรมวงศาธรรมมิกราชมรุกขนคร ครั้นเสร็จการราชพิธีแล้ว พญาร้อยเอ็ดพระนคร จึงพร้อมกันกลับไปสู่พระนครของตนฯ

ครั้นถึงฤดูกาลออกพรรษาสังขารปีใหม่ พญาร้อยเอ็ดพระนคร จึงแต่งตั้งให้อำมาตย์จำทูลพระราชสาส์น พร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการดอกไม้เงินทอง เข้ามาถวายพญาสุมิตธรรมวงศาธรรมมิกราชาธิราชเอกราช

ครั้งนั้น พญาสุมิตธรรมวงศาพระองค์พระราชทานคนใช้แก่ อำมาตย์บุรีจันฯ มีหมื่นจรตเป็นต้น กับทั้งทองคำอีกหนัก ๑,๐๐๐ ตำลึง และเสื้อผ้าให้ครบถ้วนทุกคน แล้วพระองค์ทรงจัดนาง ๒ นางไปประทานบุรีจันฯ นางหนึ่งชื่อมณฑลคฤณ เป็นเชื้อพระวงศ์ชาวจุลณี อีกนางหนึ่งชื่อมณฑลทป

ลึง เป็นเชื้อวงศ์ขาวราชคฤห์ พร้อมด้วยข้าทาสบริวารนางละ ๕๐๐ คน ช้างพัง ๒๐ เชือก ช้างพลาย ๒๐ เชือก ม้า ๑๐ ม้า พร้อมทั้งความญและนายม้า เงิน ๑๐,๐๐๐ ตำลึง ทอง ๑๐,๐๐๐ ตำลึง เสื้อผ้าสิ่งละ ๑๐,๐๐๐ พร้อมทั้งเครื่องปญจราชกุฎภัณฑ์ มอบให้พราหมณ์ทั้ง ๕ ที่รู้จักไตรเพทเป็นหัวหน้า มีมัจฉลพราหมณ์หนึ่ง จุลมัจฉลพราหมณ์หนึ่ง ไชยพราหมณ์หนึ่ง สิทธิพราหมณ์หนึ่ง จิตตวัฒนพราหมณ์หนึ่ง ทั้ง ๕ นี้ก็นำไปราภิเชกบุรีจกบไตรเพทเป็นหัวหน้า มีมัจฉลพราหมณ์หนึ่ง จุลมัจฉลพราหมณ์หนึ่ง ไชยพราหมณ์หนึ่ง สิทธิพราหมณ์หนึ่ง จิตตวัฒนพราหมณ์หนึ่งทั้ง ๕ นี้ก็นำไปราภิเชกบุรีจกบ ครึ่งถึงวันมหาพิชัยฤกษ์อันดี จึงตรัสสั่งให้ออกเรือมาสู่เมืองบุรีจกบ และให้หมื่นนันทรผู้เป็นปราชญ์มาบอกเขตเมืองให้บุรีจกบ (ฝั่งตะวันออก) แต่ปากน้ำกะดิง มาโดยลำดับ (ฝั่งตะวันตก) แต่ปากห้วยบางบาตร มาโดยลำดับเป็นเขตแขวงของบุรีจกบ

๒.๓.๖ พระราชกุมารทั้ง ๕ บรรพชาและอุปสมบทบรรลอรหัตต์ที่เมืองสุวรรณภูมิ

จะยอนกล่าวครั้งเมื่อพระมหากัสสปเถระเจ้าพร้อมด้วยพระอรหัตต์ทั้งหลาย เมื่อเสร็จการก่ออุโมงค์และประดิษฐานพระอุรังคธาตุที่ภูกำพราแล้วก็กลับไปสู่เมืองราชคฤห์ พระเถระเจ้ามองเห็นสามเณร ๓ องค์ เป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในการปฏิบัติถูกต้องตามคำสั่งสอน มีความเพียรในการกระทำสมณวิปัสสนา สามเณรทั้ง ๓ องค์นี้ เมื่อบวชเป็นภิกษุก็ได้สำเร็จพระอรหัตต์พร้อมกันทั้ง ๓ องค์ องค์หนึ่งมีนามว่าพุทธรักขิต องค์หนึ่งมีนามว่าธรรมรักขิต อีกองค์หนึ่งสังฆรักขิต พระอรหัตต์ทั้ง ๓ องค์ได้มาแต่เมืองราชคฤห์มาอยู่ “หนองกก” ใกล้กับภูเขาลวงๆ

พุทธรักขิต จึงไปนำเอามหารัตนกุมารพี่น้อง แต่เมืองอินทปฐนครมาบวชในพระพุทธศาสนา แล้วไปอยู่ริมเมืองปากฝั่งแม่น้ำของฝ่ายตะวันออก สอนวิปัสสนาภาวนาอยู่ในที่นั้น หมื่นกลางโรงจึงได้สร้างหอแพให้อยู่ที่นั่น จึงได้เรียกว่า “หอผา” แต่ครั้งนั้นมา

ส่วนเจ้าธรรมรักขิต ก็ไปนำเอามหาสุวรรณปราสาทกุมารพี่น้อง แต่เมืองจุลณีพรหมทัตมาบวช แล้วสอนวิปัสสนาภาวนาอยู่เวียงจัวได้ ปากห้วยคุดา หมื่นกลางโรงสร้างวิหารให้อยู่ในที่นั้น

พระสังฆรักขิต ไปนำเอาเจ้าสังฆวิชชกุมารมาบวช อยู่ที่เมืองลำหนองคาย นำเลี้ยงพ่อนมสร้างวิหารให้อยู่ เจ้าทั้ง ๕ องค์นี้ เมื่อได้เรียนวิปัสสนาภาวนา กับด้วยพระอาจารย์ ทั้ง ๓ ของตนๆ ครั้นบวชเป็นภิกษุก็ได้ถึงพระอรหัตต์ ทั้ง ๕ องค์ โดยลำดับ

พระอรหัตต์ทั้ง ๕ องค์ มีนามว่า มหารัตนเถระหนึ่ง จุลรัตนเถระหนึ่ง มหาสุวรรณปราสาทเถระหนึ่ง จุลสุวรรณปราสาทเถระหนึ่ง สังฆวิชชาเถระหนึ่ง พระพุทธรักขิต, ธรรมรักขิต, สังฆรักขิต ผู้อาจารย์จึงนำเอาศานุกิษย์ ทั้ง ๕ นี้ไปสู่เมืองราชคฤห์นำเอาพระบรมธาตุ หัวเหน่าพระพุทธเจ้า ๒๙ องค์ ธาตุเขี้ยวฝาง ๗ องค์ พระธาตุฝ่าตีนขวา ๙ องค์ กลับมาตั้งอยู่ที่เมืองคอนราชนั้นคืนหนึ่งพระอรหัตต์ทั้ง ๘ รู้แจ้งในเหตุการณ์ว่า ครั้งเมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ พระองค์ได้เสด็จมาสถิตที่ถ้ำแก้ววิชิตปราการ ระหว่างภูเขา ๒ ลูก ถัดละไว้นั้น พระอรหัตต์ทั้ง ๘ จึงได้พร้อมกัน

ไปจารึกพื้น บ้านเมือง และอุปเท่ห์นิทานทั้งมวลไว้ในแผ่นดิน และพื้นพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าที่จะได้ไปประดิษฐานอยู่ในชมพูทวีป และพื้นรอยพระบาท ลักษณะพร้อมทั้งศาสนานครนิทานไว้พร้อมสรรพ

ส่วนพระอรหันต์ทั้ง ๓ ที่เป็นอาจารย์จึงสั่งศิษย์ทั้ง ๕ ไว้ว่าให้นำพระบรมธาตุที่ได้มานั้นคือพระธาตุหัวเน่า ให้เอาไปประดิษฐานไว้ที่ภูเขาหลวง ส่วนพระธาตุฝ่าตีนขวานั้นให้นำไปประดิษฐานไว้ในเมืองลาหนองคาย พระธาตุเขี้ยวฝางนั้นให้นำไปประดิษฐานไว้ที่เวียงจัว ๓ องค์ และที่หนองแพ ๔ องค์ ครั้นสั่งเสียเสร็จแล้วพระอรหันต์ทั้ง ๓ ก็กลับคืนไปสู่เมืองราชคฤห์

ขณะนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๕ จึงนำเอาพระบรมธาตุหัวเน่าของพระพุทธรูปเจ้า มาประดิษฐานไว้ที่ภูเขาหลวง พร้อมด้วยพญาจันทบุรีและพระอัคมเหสีทั้ง ๓ พระองค์ ได้สละเครื่องราชูปโภคอันแล้วด้วยทองคำและเพชรพลอยของมีค่าเป็นอันมากถวายเป็นพุทธบูชา สร้างเป็นอุโมงค์หินใส่ไว้ ณ ภูเขาหลวง เต่าฟ้าทั้ง ๔ ด้านๆ ละ ๕ วา หนา ๒ วา สูง ๔ วา ๓ ศอก มีความพิสดารแจ้งอยู่ในอุรังคธาตุนั้นแล้ว

ครั้งนั้น พระรัตนเถระและจุลรัตนเถระ จึงพร้อมกันนำเอาพระบรมธาตุเขี้ยวฝาง ๔ องค์ มาประดิษฐานไว้ที่ท่าหอแพ ส่วนพระมหาสุวรรณปราสาทพี่น้องนั้น นำเอาพระบรมธาตุเขี้ยวฝาง ๓ องค์ มาประดิษฐานไว้ที่โพนจิกเวียงจัว ส่วนมหาสังฆวิชชาเถระนั้น นำเอาพระธาตุฝ่าเท้า ๙ องค์ ไปประดิษฐานที่เมืองลาหนองคาย นำเลี้ยงพ่อนมพร้อมด้วยชาวเมืองสร้างอุโมงค์สำหรับประดิษฐานพระบรมธาตุนั้นใต้พื้นแผ่นดิน ขนาดกว้าง ด้านละ ๒ วา ๒ ศอก สูง ๓ วา แล้วไปด้วยชะทายลายจิ้น จึงเอาแผ่นเงินบริสุทธิ์รองพื้น แล้วนำเอาพระบรมธาตุเข้าบรรจุในผอบทองคำ นำไปประดิษฐานไว้ในอุโมงค์นั้น

ครั้งนั้นพระอรหันต์ป่าไต่ป่าเหนือ ก็เข้าสู่นิพพานเรียงวันคืนวันมหาสังฆวิชชาเถระก็กลับคืนมาหามหาสุวรรณปราสาทพี่น้องที่โพนจิกเวียงจัว แล้วพร้อมกันมาหามหารัตนเถระเจ้าพี่น้องที่หอแพ เพื่อจะได้พากันมาคารวะพระอรหันต์ทั้ง ๒ องค์ ที่เข้าสู่นิพพานนั้น

พระอรหันต์ทั้ง ๕ อยู่จำพรรษาในเมืองจันทบุรี พญาจันทบุรีได้อุปฐากรักษารับสั่งให้อำมาตย์ สร้างวิหารให้พระอรหันต์ ทั้ง ๕ อยู่องค์ละหลัง ครั้นถึงวัน ๗,๘,๑๔,๑๕ ทั้งข้างขึ้น และแรมพระอรหันต์ทั้ง ๕ พร้อมกันไป สู้วัดสวนอ้อยล้วนสั่งสอนพระภิกษุสงฆ์ในวันนั้นทุกวันมิให้ขาด พญาจันทบุรีนำเอาพระธาตุอรหันต์ป่าไต่ป่าเหนือทั้งที่นิพพานไปแล้วนั้นธูปนาไว้กับที่นั้น

ครั้นออกพรรษาแล้วพระอรหันต์ทั้ง ๕ มีมหารัตนเถระเป็นประธานหนีออกไปอยู่โพนภายนอกที่ปากห้วยบางพวน ส่วนมหาสังฆวิชชาเถระนั้น อยู่ที่ปากห้วยบางพวกถ้าได้ ภายหลังพระเถระเจ้าทั้งหลายก็มารวมกันอยู่ที่ป่าโพนภายนอก มีความสุขสำราญตามสมควรแก่อัธยาศัยของตนๆ ครั้นต่อมาพระอรหันต์ทั้ง ๕ ระลึกถึงคาถา ๔ บาท ที่พระมหากัสสปเถระเจ้า แสดงไว้แต่ชาติปางก่อนนั้นว่า

คจณฺติ นรคจณฺติ โก เว นรโก เว
 ญฺเอยยา นรญฺเอยยา สากนฺติ นรสากนฺติ ดังนี้

อธิบายคาถาทั้ง ๔ บทนี้ มีแจ้งอยู่แล้วในหนหลัง พระอรหันต์เจ้าทั้ง ๕ มีความซาบซึ้งในอธิบายปัญหาธรรมทั้ง ๔ บาท เป็นอันดี จึงใคร่รู้าปนาพระอุรังคธาตุที่ภูกำพราอีก จึงได้ปรึกษาหารือตกลงกันจะไปสู่เมืองมรุกขนคร เพื่อถวายพระพรแก่พญาสุมิตรธรรมวงศาให้ช่วยอุปถัมภ์ เพราะแต่ก่อนพระองค์เป็นพญาศรีโคตบุรแล้วจุติมาเกิดเป็นพญาสุริยวงศาเสวยเมืองสาเกต (ร้อยเอ็ดประตู) จุติจากเมืองสาเกตมาเกิดเป็นพญาสุมิตรธรรมวงศา มรุกขนคร พระพุทธรองค์ได้ทำนายไว้ว่าพญาองค์นี้จะได้รู้าปนาพระอุรังคธาตุที่ภูกำพราสี่บรอยมือพญาทั้ง ๕ และพระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย

๒.๓.๗ เริ่มภารกิจการบูรณปฏิสังขรณ์ “พระบรมธาตุ”

พระอรหันต์ทั้ง ๕ จึงได้พากันไปสู่เมืองมรุกขนคร เข้าไปบิณฑบาตรริมแม่น้ำที่พระพุทธรเจ้าทรงอธิษฐานรอยพระบาทไว้ให้แก่พญาปลา พระอรหันต์ทั้ง ๕ ครั้นออกจากพระนครได้เอาข้าวให้ทานแก่ปลาทั้งหลาย ณ ที่นั้นแล้วกล่าวว่า “ทีฆายุโก โทตุ” ปลาทั้งหลายจึงมีอายุยืนเทอญ คนทั้งหลายได้ยินถ้อยคำของพระอรหันต์ดังนั้น จึงให้ชื่อบ้านที่นั่นว่า “บ้านเชียงยืน” แต่นั้นมา

แล้วพระอรหันต์ทั้งหลาย จึงได้กลับข้ามแม่น้ำไปฉนข้าวที่พราหมณ์ ทั้ง ๕ ว่าเมืองมรุกขนครจะย้ายขึ้นมาตั้งอยู่ ณ ที่นี้ เมื่อพระอรหันต์กระทำภักติกิจเสร็จแล้วจึงพากันไปสู่ภูกำพรา ปฏิสนธิ์การซึ่งกันและกัน ครั้นรุ่งแจ้งมาหารัตนเถระพี่น้องจึงเข้าไปบิณฑบาตในเมืองอินทปัฐนคร โปรตพญาอาที่เป็นจุลบิดาของท่านทั้ง ๒

ส่วนมหาสุวรรณปราสาทพี่น้องนั้น ไปบิณฑบาตในเมืองที่ตนเกิดเพื่อโปรตพญาปุต จุลนิพรมหัตตและพระนางปัจฉิมเทวีที่เป็นพระบิดาและพระมารดาเพื่อจะให้มีาช่วยรู้าปนาพระอุรังคธาตุกับด้วยพญาสุมิตรธรรม

ส่วนพระสังฆวิชาเถระเข้ามาบิณฑบาต ในพระราษฐานพญาสุมิตรธรรมมรุกขนคร พญาและพระนางเทวีแก้วทอดพระเนตรเห็นพระสังฆวิชาเถระห่มผ้ามีสีประดุดังสีดอกคำที่พญานาคถวายนั้น ทรงพระปิติเลื่อมใสซาบซึ้งไปในพระขันธสันดานประดุดังลูกราชสีห์ที่พลัดจากพ่อแม่มานานแล้วจึงได้มาพบกันเข้า และมีความกระสันด้วยกันฉนนั่น

พญาสุมิตรธรรมพร้อมด้วยพระราษเทวี บมีอาจทรงพระองค์อยู่ได้มีพระทัยหวนไหวเหมือนดังช่อธงที่กวัดแกว่งด้วยลมฉนนั่น จึงได้เสด็จลงมาจากปราสาทอุ้มพระมหาเถระขึ้นไปสถิตในปราศ์ปราสาทแล้วถวายภัตดาหารอันประณีต แล้วพระองค์พร้อมด้วยพระราษเทวีจึงตรัสถามพระมหาเถระว่า เจ้ากูมีอินทรีย์อันหมดจดสะอาดแล้ว และเป็นที่เจริญตาเจริญใจของโยมยิ่งนัก เจ้าลูกแต่ที่โตมาโปรตโยมเล่า?

ขณะนั้นมหาสังฆวิชาเถระจึงทูลว่า อาตมาลูกแต่เมืองร้อยเอ็ดประตูพื้นมาเที่ยวแสวงหาบิดามารดา พญาสุมิตรธรรมพร้อมด้วยพระราษเทวีจึงตรัสว่า บิดามารดรเจ้าอยู่ ณ ที่ใดเล่า

พระมหาเถระจึงทูลว่า บิดา มารดา ของอาตมาอยู่เมืองศรีโคตรบองนี้แหละ ข้าพเจ้าต่อไปอีกว่า บิดา มารดา ของอาตมาภาพ หนีจากเมืองศรีโคตรบองไปมีภรรยาอยู่เมืองร้อยเอ็ดประตู เมื่ออาตมาภาพ คลอดออกมา ท่านทั้ง ๒ ได้ละทิ้งอาตมาภาพเสีย หนีมาอยู่ที่เมืองนี้

ขณะนั้นพญาสุมิตธรรม และพระราชเทวีไม่ทรงทราบในถ้อยคำนั้นๆ ทรงนั่งหัวเราะอยู่ แต่ในพระทัยว่า มหาเถระหลงพ่อแม่ ท่านประกอบไปด้วยความทุกข์ทันท้นใดนั้นมหาเถระจึงทูลถามว่า มหาราชทั้ง ๒ เสด็จมาจากที่ใดประทับอยู่ที่นี้ พระราชาจึงไหว้ว่าโยมทั้ง ๒ มิได้มาจากที่ใด โยมหาก เกิดแต่ตระกูลวงศ์ในที่นี่เอง มหาเถระเจ้าจึงทูลว่าอาตมาภาพมิได้ทูลถามเชื้อพระวงศ์ อาตมาภาพทูลถามถึงชาติก่อนนั้น พญาและราชเทวีจึงตรัสว่า เจ้ากูเป็นพระอรหันต์ใช่หรือ มหาเถระถวายพระพรว่า ถูกแล้ว

ในขณะนั้นอัศจรรย์ก็บังเกิดขึ้น เทพดาที่อยู่รักษากุณิฉัตรของพระองค์ และเทวดาที่ รักษาภูมิกำพร้าทั้งสิ้น จึงพร้อมกันเป่าหอยสังข์ขึ้นประโคมทั่วในพระราชฐานและในที่นั้นๆ เป็นที่ สนุกสนานยิ่งนักคนทั้งหลายได้ยินแต่เสียงสังข์ หาได้เห็นเทวดาไม่ จึงพร้อมกันให้เสียงสาธุการแซ่ซ้อง ทั่วไปทั้งพระนคร

แล้วเจ้าสังขวิชาเถระจึงถวายพระธรรมเทศนาแด่พญาสุมิตธรรมและพระราชเทวีว่า ดุรามหาราช อาตมานี้มาแต่เมืองพญาจันทบุรี เพื่อโปรดมหาบพิตรทั้ง ๒ พระองค์ เมื่อชาติก่อนโน้น มหาราชได้เป็นพญาศรีโคตรบอง ครั้นเมื่อพระศาสดายังมีพระชนม์อยู่ได้เสด็จมาประทับแรมที่ภูมิกำพร้า พระศาสดาทรงทราบในพุทธวิสัย ครั้นรุ่งเช้าทรงผ้ากาสาวพัสตร์อุ้มเอาขี้บาตรเสด็จไปอิงต้นไม้ใต้ เมืองเพื่อโปรดมหาราชให้ถึงที่สุดแล้ว พระพุทธองค์ จึงได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองศรีโคตรบอง มหาราชได้ถวายบิณฑบาต แล้วปรารภนาถาคำพูดพระศาสนาเฉพาะพระพักตร์พระศาสดา พระศาสดา มิได้ทรงรับเอาขี้บาตรจากมหาบพิตรเสด็จลีลาศไปสู่ที่ประทับใต้ต้นไม้ มหาราชทรงปิตินดิอุ้มเอาขี้ บาตรนำไปถวายพระศาสดาถึงต้นไม้

ครั้งนั้นอาตมาเป็นพญานันทเสน น้องของมหาบพิตร เมื่อมหาบพิตรจุติจากชาตินั้น จึง ได้ไปเกิดในเมืองสาเกตนคร เป็นพญาเสวยราชสมบัติในเมืองร้อยเอ็ดประตู ส่วนนางศรีรัตนเทวีก็เคย ได้เป็นราชเทวีมาแต่ก่อน

ส่วนอาตมาภาพครั้งนั้นได้เสวยราชสมบัติในเมืองศรีโคตรบองได้ ๑๓ ปี พระศาสดา จึง เสด็จเข้าสู่นิพพาน แล้วพระอรหันต์ ๕๐๐ มีพระมหากัสสปเถระเจ้าเป็นประธาน นำเอาพระบรมธาตุ หัวอกของพระศาสดา ประดิษฐานไว้ที่ภูมิกำพร้า อาตมาภาพและพญาทั้ง ๔ ได้พร้อมกันก่ออุโมงค์ที่ภูมิกำพร้าประดิษฐานพระบรมธาตุหัวอกพระศาสดาครั้งนั้น พญาทั้ง ๔ พร้อมด้วยตัวอาตมาได้ปรารภนา ให้ได้อุปสมบทในพระพุทธศาสนา เมื่ออุปสมบทแล้วขอให้สำเร็จพระอรหันต์ เฉพาะหน้าพระ อรหันต์ ๕๐๐ มีพระมหากัสสปเถระเจ้าเป็นประธาน พระอรหันต์ทั้งหลายพร้อมกันอนุโมทนาในความ ปรารภนาทุกองค์ อาตมาภาพจึงได้มาบวชและได้สำเร็จพระอรหันต์ในชาติอันนี้ เมื่ออาตมาจุติจากชาติ

อันเป็นพยานันทเสน ได้ไปเกิดในท้องแห่งนางศรีรัตนเทวี พระราชเทวีพญาร้อยเอ็ดประตุ ก็คือ มหาราชเจ้ากับพระนางเทวีแก้วบัดนี้แล

ครั้งนั้น เสนาอำมาตย์ทั้งหลาย พร้อมใจกันอพยพหนีจากเมืองศรีโคตบองมาสร้างเมือง อยู่ที่ป่าไม้รวก แล้วจึงพร้อมกันราชาภิเษกโอรสแห่งนางเทวบุผาขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นพญามรุกขนคร เมื่อศรีรัตนเทวีประสูติอาตมาออกมาได้ ๗ วัน นางก็จุติมาเกิดในวงศ์พญามรุกขนคร แล้วพญามรุกขนครได้ขอเอานางมาเป็นพระราชธิดา เมื่อมหาราชเจ้าจุติ จึงได้มาบังเกิดเป็นพระราชโอรสพญามรุกขนคร

แต่ชาติก่อนนั้น มหาราชเจ้าและพระนางเทวีแก้วเป็นพระบิดาและพระมารดาของอาตมาแท้จริง ด้วยเหตุนี้อาตมาจึงเรียนมหาราชเจ้าทั้ง ๒ ว่า เป็นพระบิดาและพระมารดาหลงมาอยู่ในที่นี้ ทั้ง ๒ พระองค์เมื่อได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาอดีตชาติจากพระมหาเถระวันนั้น มีพระทัยประดุจดั่งวาระลึกได้ยังพระชาติหนหลัง มีน้ำพระเนตรตกลงมาเฉพาะหน้าพระมหาเถระ

ขณะนั้นอำมาตย์และข้าทาสบริวารในหัตถบาส ได้เห็นน้ำพระเนตรมหาราชทั้ง ๒ หยดย้อย ตกลงมาได้ขาด ก็บังเกิดโหม่นสร้าร้องให้ไปตามๆ กัน มีเสียงอันสนั่นทั่วทั้งท้องพระโรงหลวง ทันใดนั้น นางเทวีแก้วจึงไหว้พระมหาเถระเจ้าว่า เมื่อโยมจิตทั้งเจ้ากูเสียแต่เมื่อยังเยาว์อยู่นั้น ใครผู้ใดเป็นผู้อุปถัมภ์เจ้ากูนั้นเล่า พระมหาเถระเจ้าจึงทูลว่า น้ำเลี้ยงพ่อนมพร้อมทั้งนางที่เป็นบาทบริจาริกาพญาร้อยเอ็ดประตุ เป็นผู้อุปถัมภ์เลี้ยงดูสืบต่อมา

เมื่อบ้านเมืองเกิดยุคเข็ญ ครั้งนั้นนางทั้งหลายกลางคนก็ตายกลางคน ก็หนีกลับคืนไปสู่บ้านเมืองบ้านเดิม น้ำเลี้ยงพ่อนม จึงได้นำเอาอาตมาพวยพหนีมาอยู่เมืองสุวรรณภูมิ แต่ยังเล็กอยู่ เจ้าสังฆรักขิตเถระ จึงได้นำเอาอาตมาไปบวชและสั่งสอนจนได้สำเร็จพระอรหันต์ ท่านจึงได้กลับไปสู่เมืองราชคฤห์ตามเดิม

ขณะนั้นพญาสุมิตรธรรม ทรงระลึกถึงพญาจันทบุรี ที่ได้ทำรูปแปลนและปราสาทมุงด้วยผ้าสาฎก พร้อมทั้งดอกบุนนทริกมาถวาย ครั้งนั้น พระองค์จึงตรัสถามพระมหาเถระเจ้าว่า พระอรหันต์มีในเมืองสุวรรณภูมินั้นกี่องค์ พระมหาเถระเจ้าทูลว่ามี ๑๐ องค์ กลับไปเมืองราชคฤห์ ๓ องค์ นิพพาน ๒ องค์ มากับด้วยอาตมานี้ ๔ องค์

ทันใดนั้นพระอรหันต์ทั้ง ๔ มาจากเมืองอินทปัฐนคร และเมืองจุลณีพรหมทัต ก็เข้ามาสู่ปราสาทปราสาทกับด้วยเจ้าสังฆวิชาเถระนั้นจึงทูลว่า ดุรามหาราช มหาบพิตรทรงปรารณาข้าชูพระพุทธศาสนา ตราบเท่า ๕,๐๐๐ พระพรรษา และพญาทั้ง ๕ ที่มาก่ออุโมงค์ที่ภูเก้าพราตดิษฐาน พระอรรคธาตุพระพุทธเจ้าครั้งนั้น ก็คือเจ้าสังฆวิชาเถระโอรสของมหาราชน้องค์หนึ่ง พญาทั้ง ๔ นี้ก็คือ อาตมาภาพทั้ง ๔ ที่มาโปรดมหาราชเจ้าบัดนี้แล

ขณะนั้น นางเทวีได้ทอดพระเนตรเห็นพระอรหันต์ ทรงผ้าดอกคำที่พญานาคถวาย เข้านั่งเรียงกันโดยลำดับ ในปราศรัยปราสาทงามยิ่งนักพร้อมทั้งได้ทรงสดับเสียงของพระอรหันต์มาถูกต้องโสตประสาท ก็ยิ่งเพิ่มความพิศนพองสยองเกล้าประจักษ์ว่าจะลอยขึ้นไปบนอากาศ

ครั้งนั้น เทวดาทั้งหลายจึงพร้อมกันเป่าสังข์ประโคมขึ้นพร้อมกันทั่วพระราชฐานเป็นครั้งที่ ๒ พญาสุมิตธรรมวงศาและพระราชเทวี จึงตรัสสั่งให้พ่อครัวจัดโภชนาหารเข้ามาถวายพระเถระทั้ง ๕ ครั้นเสร็จกิจแล้ว เสียงสังข์ที่ประโคมก็เงียบหายไป พระราชาจึงตรัสถามพระอรหันต์ทั้ง ๕ นั้นว่า พญาทั้ง ๕ ได้มาบวชสำเร็จพระอรหันต์พร้อมกันบัดนี้ เจ้ากูองค์ใดเป็นพญาเมืองใดแต่ก่อนเล่า? พระรัตนมหาเถระ จึงทูลว่าอาตมภาพนี้คือพญาสุวรรณภิงคาร เคยกินเมืองหนองหารหลวง ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าได้ไปโปรดอาตมาฯ ได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระโอรสพระศาสดาโดยแท้

พระจุลรัตนะ เป็นน้องของอาตมาคือพญาคำแดง เคยกินเมืองหนองหารน้อย พระมหาสุวรรณปราสาทเถระนั้น คือพญาจุลณี พระพรหมทัต พระจุลสุวรรณปราสาทเถระองค์น้องก็คือพญาอินทปฐนคร ส่วนเจ้าสังขวิชาเถระนั้นเล่า คือพญานันทเสน กินเมืองศรีโคตรบองแทนมหाराชเจ้า ครั้งเมื่อมหाराชเจ้าเป็นพญาศรีโคตรบูร ได้จุติไปเกิดในเมืองสาเกตนคร

ทันใดนั้น พญาสุมิตธรรมพร้อมด้วยพระราชเทวีและข้าทาสบริวาร ทรงยกและยกกระพุ่มมือขึ้นเหนือเศียรให้เสียงสาธุการ เทวดาทั้งหลายก็ให้เสียงสาธุการขึ้นพร้อมกันว่า สาธุฯ มีเสียงอันไพเราะยิ่งนักหนา และพระอรหันต์ทั้ง ๕ จึงนำเอาฉันทะว่าภูกัมพารัณันได้ชื่อว่าดอยกปณศิรี พระพุทธเจ้าเฉพาะซึ่งมหाराชเจ้า เพื่อได้รู้าปนาพระอรังคธาตุ พญาสุมิตธรรมได้ฟังดังนั้น ก็มีความเลื่อมใสเป็นอันมาก จึงตรัสว่า โยมจะไปก่อสร้างฐาปนาพระอรหันต์ทั้ง ๕ ก็ถวายพระพรลาไปสู่ภูกัมพารั ก็มิในกาลยมนั้นแล

ครั้งนั้นพญาสุมิตธรรมทรงตรัสสั่งพลเทวอำมาตย์ ผู้ฉลาดด้วยการตกแต่งการงาน ให้เอากำลังรีพลตามพระอรหันต์ไป และให้สร้างวิหารด้านทิศตะวันออก ๒ หลังนอกอาณาเขตชั่ว ๑๐๐ วา ให้พระมหารัตนเถระเจ้า อยู่ละหลัง ให้สร้างวิหารไว้ ๒ หลัง ให้พระมหาสุวรรณปราสาทพี่น้องอยู่องค์ละหลัง และสร้างทางทิศด้านเหนือหลังหนึ่ง ให้เจ้าสังขวิชาเถระอยู่

พลเทวอำมาตย์จึงให้คนทั้งหลายแผ้วถางภูกัมพารัเรียบร้อยแล้วจึงสร้างยังราชสำนักพญาสุมิตธรรมไว้เสมอปากน้ำเซ และสร้างราชสำนักขึ้นอีก ๒ หลังไว้สำหรับพญาปุตตจุลณีพรหมทัต และพญาจุลอินทปฐนครก้าได้ปากน้ำก้าแห่งหนึ่ง ครั้นเสร็จแล้วพลเทวอำมาตย์จึงกลับคืนไปทูลพญาสุมิตธรรม เมื่อพระองค์ทรงทราบ จึงตรัสสั่งให้จัดเครื่องสักการบูชาทุกสิ่งสรรพและให้ตกแต่งเรือพระที่นั่งมงคลปราสาท ณ ท่ามกลาง ส่วนรีพลข้างม้านั้นให้ไปทางสกลมารคทั้งสี่ ส่วนพระองค์เสด็จทางชลมารค มีกระบวนตามเสด็จเสมอ ๒ ส่วน ไปทางสกลมารค ๓ ส่วน ผู้ที่ตามเสด็จไปในกระบวนให้แต่งตัวนุ่งห่มขาวทั้งสิ้น

ครั้งนั้น ประตูล้อมคอก็ปรากฏเห็นว่าปิดเสียสิ้น เมื่อพระองค์เสด็จถึง แล้วจึงตรัสสั่งให้เครื่องสักการะและมีการมหรสพสมโภชบูชาที่ลานอุโมงค์ พอเวลาเที่ยงคืน พระอรรชชาตุเจ้าก็กระทำปาฏิหาริย์เป็นประจักษ์เมื่อครั้งพญาอินทราธิราชลงมาบูชา วันนั้นประตูล้อมคอก็หากเปิดออกไว้ทั้ง ๔ ด้าน พญาและนางเทวีแก้วพร้อมด้วยบริวารมีความอัศจรรย์ยิ่งนัก เทวดาทั้งหลายที่อยู่รักษาในที่นั้น จึงพร้อมกันให้เสียงสาธุการ และประโคมด้วยเสียงกึกก้องตลอดไปในราวป่าที่นั่น เป็นวาระอันถ้วน

พญาสุมิตรธรรมจึงตรัสสั่งแก่พลเทวอำมาตย์ ให้ไปบอกกล่าวแก่คนทั้งหลายว่า บุคคลเหล่าใดยังพอใจในการพระราชศรัทธา เราจะให้รับราชการเป็นข้าอุปัฏฐากพระมหาธาตุเจ้า เราจะอภัยโทษเว้นเสียจากราชการ บ้านเมือง และยังให้ที่ดินไร่นาไว้แก่เขาเหล่านั้น

ขณะนั้น คนทั้งหลายพวกหนึ่ง จึงขานขึ้นว่า ข้าน้อยจะรับอาสาตำชะทาย อีกพวกหนึ่งขานขึ้นว่า ข้าน้อยจะขอรับอาสาเปลือกไม้เป็นต้นว่า เปลือกกระโดนและยางบก อีกพวกหนึ่งขานขึ้นว่า ข้าน้อยจะขอรับอาสาทำสวนอ้อย อีกพวกหนึ่งขานขึ้นว่า ข้าน้อยจะรับอาสาสานตะกร้า และเครื่องหีบหาม อีกพวกหนึ่งขานขึ้นว่า ข้าน้อยจะรับอาสาปั้นบ้าง เอาคามาพอก อีกพวกหนึ่งขานขึ้นว่า ข้าน้อยจะรับอาสาชุดเอาแฮมาให้ถมอีกพวกหนึ่งขานขึ้นว่า ข้าน้อยจะรับอาสารักษาดันโพธิ์ห้อยบาตร หาดหนึ่ง หาดปูน มาเป็นเครื่องชะทาย

แล้วพลเทวอำมาตย์ก็เกณฑ์เอาได้ ๓,๐๐๐ คนบริบูรณ์ ให้ล่ำมรองเอาเส้นแล้วให้เป็นเจ้าเวียกจับการจึงนำเส้นเจ้าเวียกจับการเข้าไปถวายพญาสุมิตรธรรมฯ พระองค์จึงให้เอาพระเนนเงินค่าและเครื่องใช้ในการงานทั้งสิ้น ให้กับพลเทวอำมาตย์ไปพระราชทานแก่คนทั้งหลาย พลเทวอำมาตย์รับเอาไปให้ล่ำมนำไปแจกจ่ายแก่นายด่าน นายกองเงิน ๑๐,๐๐๐ ค่า ๑,๐๐๐ (เงินหมื่นค่าพัน) เสื้อผ้า ส่วนคนทั้งหลายนอกนั้นได้รับพระราชทานเงิน ๑,๐๐๐ ค่า ๑,๐๐๐ เสื้อผ้าพร้อมทั้งเครื่องใช้ในการงาน เป็นต้นว่า มีด พร้า จก เสียม ขวานเล็ก ขวานใหญ่ ส่ว ซี ให้พร้อมสรรพ ควายคู่หนึ่ง เกวียนเล่มหนึ่ง เรือลำหนึ่งเสมอกันทุกๆ คน และให้เขาหาลูกเมีย ญาติพี่น้องวงศ์วานเข้ามาตั้งบ้านสร้างเมืองอยู่ในที่นั้น

สรรพเงินทองข้าวของทั้งหลายที่จ่ายออกพระราชทานนี้ เป็นเครื่องราชบรรณาการพญา ร้อยเอ็ดนครนำมาถวายแต่พระองค์ ปีละ ๒ ครั้ง ด้วยกุศลบุญที่พระองค์ได้ใส่บาตรแล้วอุ้มบาตรไปถวายพระศาสดา และปรารณาคำชูพุทธศาสนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ข้างต้นนั้น เมื่อแจกจ่ายพระราชทานเสร็จแล้ว พระองค์ก็เสด็จกลับคืนสู่พระนคร พร้อมด้วยพระราชเทวีแก้ว คนทั้งหลายจึงก่อสร้างตั้งแต่พลาญอุโมงค์ขึ้นต้นนั้น ขึ้นเป็นพลาญชั้นถ้วน ๒ เหลือไว้

ครั้งนั้น พญาปุตตจุลณีพรหมทัต พร้อมด้วยนาปัจฉิมราชเทวี พญาจุลอินทปัฐนคร พร้อมด้วยพระราชเทวี เสด็จมาประทับที่ภูกำพร้า อมรฤๅษีและโยธิฤๅษีมาสู่ที่ภูกำพร้าที่นั่น พลเทวอำมาตย์จึงให้ล่ำมรองเข้าไปกราบทูลพญาสุมิตรธรรม เมื่อพระองค์ทรงทราบ ก็เสด็จออกมาประทับในพระราชสำนักแล้วเสด็จไปสู่ภูกำพร้า เชิญพระอรรชชาตุออกมาประดิษฐานบนพานทองคำ

พญาปุตตจุลณีพรหมทัต และพญาจุลอินทปฐนครพร้อมด้วยฤๅษีทั้ง ๒ จึงเอาอุโมงค์หิน ยอดภูเพ็กนั้นขึ้นไปตั้งไว้ พญาสุมิตรธรรม จึงเชิญเอาพระอัฐมราชขึ้นไปฐานาไว้ พลเทวอำมาตย์นำ พระเต้าขึ้นไปถวายพญาสุมิตรธรรมทรงรับแล้วจึงโสรสรงพระอัฐมราช เสนาอำมาตย์ทั้งหลายจึงไป นำเอาพระพุทธรูปเงินและพระธาตุพระอรหันต์ที่ตนได้ส่วนน้อยมาฐานาไว้ตามมมและริมอุโมงค์นั้น

พญาทั้ง ๓ เสด็จขึ้นไปบนดอยด้วยพระองค์เอง คนทั้งหลายลางพวกก็ขับร้อง ลางพวกก็ ฟ้อนรำ ลางพวกก็ตีตีตีเป่าดุริยดนตรี เทวดาทั้งหลายประโคมด้วยเสียงสังข์ และให้ฝนตกลงมา บุคคลจำพวกใดชอบชุ่มเย็น ฝนก็ตกลงมาถูกต้องบุคคลพวกนั้น บุคคลจำพวกที่ไม่ชอบฝนก็ไม่ตกลง มาถูกต้อง บุคคลที่เป็นพยาธิ เป็นต้นว่า เจ็บไข้ หูหนวก ตาบอด หูดเรื้อน เมื่อได้เข้าไปพร้อมในการ กุศลนั้นๆ พยาธินั้นๆ ก็หายสิ้นเสียง แล เทวดาทั้งหลายก็เริ่มโปรยปรายข้าวดอก ดอกไม้ทิพย์ ลงมา สักการบูชา ทว่าบริเวณภูเก้าพร้าที่นั่นแล

พญาทั้ง ๓ มีพญาสุมิตรธรรมเป็นประธาน พระองค์ทรงปรารณา ให้ได้เสวยราชสมบัติ ทว่าทุกพระนครที่มีในชมพูทวีปทั้งสิ้นและให้ได้เป็นผู้ค้ำชูพระพุทธศาสนาตลอด ๕,๐๐๐ พระพรรษา ครั้นจุติให้ได้เสวยสุขใจชั้นดุสิต ลงมาพร้อมด้วยพระอริยมตไตรยโพธิสัตว์

ส่วนอมรฤๅษี จึงปรารณาเป็นพระพุทธรูปในภายใน พญาปุตตจุลณีพรหมทัต และ พญาจุลอินทปฐนคร จึงตรัสว่า ได้เสด็จอุโมงค์ครั้งแรกนั้น มีพระชนมายุได้ ๑๓ พรรษา มิได้ ปรารณาแม้แต่อย่างใด พระอรหันต์ ๕,๐๐๐ มีพระมหากัสสปเถระเจ้า เป็นประธานได้เห็นแจ้งแก่ตา แท้จริง

พญาปุตตจุลณีพรหมทัต จึงได้ปรารณาเป็นพระอัครสาวกฝ่ายซ้าย พญาจุลอินทปฐ นคร ปรารณาเป็นพระอัครสาวกฝ่ายขวา เมื่อพญาสุมิตรธรรมได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า โยธิกฤๅษี ปรารณาบวชเป็นภิกษุในศาสนา และให้ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ องค์วิเศษพลเทวอำมาตย์ปรารณา ไปเกิดในเมืองสาวัตถี สืบอายุพระพุทธศาสนาตราบเท่าถึงเมืองสุวรรณภูมิ ครั้นจุติจากชาตินั้นๆ ขอให้ไป เกิดในชั้นดุสิตลงมาพร้อมพระศรีอริยมตไตรยโพธิสัตว์

ส่วนนางเทวีแก้ว ปรารณาเป็นเทวีของพญาสุมิตรธรรมตราบเท่าจนได้ตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้าเข้าสู่นิพพาน นางปัจฉิมราชเทวีปรารณา เป็นมารดาของพญาสุมิตรธรรมทุกๆ ชาติ ตราบ เท่าได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า นางเทวีมารดาพระมหารัตนเถระทั้ง ๒ ในภายในภาคน้ำปรารณาเป็น อัครสาวิกาองค์หนึ่งในภายในภาคน้ำ

ครั้งนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๕ พร้อมกันอนุโมทนาในพระราชากุศลนั้นๆ ด้วยคำว่า ความ ปรารณาของมหाराชทั้ง ๓ ขอบ่งสำเร็จ โดยพระราชาประสงค์จึงทุกประการเทอญ ขออย่าให้มีสิ่ง หนึ่งสิ่งใดมาบังกั้นความปรารณาของมหाराชเจ้าแม้แต่น้อยเทอญ ถึงแม้ว่าความปรารณาของฤๅษี ทั้ง ๒ ก็ดี พระนางทั้ง ๓ ก็ดี พลเทวอำมาตย์ก็ดี ขอให้สัมฤทธิ์ดังความปรารณาจงทุกประการเทอญ

ด้วยอานิสงส์ผลที่เราผู้อรหันต์นี้สร้างมาก็ดี จึงให้คำชญาติเฝ้าพงศาที่ได้กล่าวพระนาม และนามมาแล้ว จะสัมฤทธิ์ทุกประการเทอญ

ทันใดนั้น พญาสุมิตธรรมพร้อมด้วยพญาทั้ง ๒ ทรงพระโสมนัสยิ่งนัก จึงตรัสว่า สาธุ สาธุ แล้วพระองค์จึงแต่งเครื่องอุปภูษาภรณ์พระอัฐมราช เป็นต้นว่า พานทองคำ ๒ ลูก พร้อมด้วยเครื่องมี เต้าปูน ชองพูล จอกหมาก อุบยา อุบนวด มีด้ามทองคำ รวมทั้งสิ้นหนัก ๗,๐๐๐ บาท พานทองตั้งรองอุบเมี่ยงคำลูกหนึ่ง พานนาคตั้งรองน้ำเต้าทองคำลูกหนึ่ง หนักเสมอพานเงิน พานเงินตั้งรองพานทองคำใส่ซองผ้าเช็ดหน้า หนัก ๓,๐๐๐ ตำลึง

พลเทวอำมาตย์นำเครื่องเหล่านี้เข้าไปตั้งไว้ในอุโมงค์ พญาสุมิตธรรมพร้อมด้วยพระราชเทวีแก้วเสด็จเข้ามาทรงจัดเรียงลำดับพานทองคำ จึงกระทบพานแก้ว พญาสุมิตธรรมและพระนางเทวีแก้ว พร้อมด้วยพลเทวอำมาตย์เห็นเครื่องอุปภูษาภรณ์พระอัฐมราชที่พญาอินทร์ตกแต่งตั้งเรียงไว้งามสลั่ง จึงพร้อมกันยกขึ้นเหนือเศียรเกล้า พญาและนางจึงได้เสด็จออกเวียนประทักษิณ ๓ รอบ แล้วจึงรับสั่งให้ก่อกำแพงล้อม และถวายเป็นเขตแดนไว้กับพระมหาธาตุเจ้า พระราชทานคนมีกำลัง ๓,๐๐๐ คน มีลามหลวง เป็นต้น อยู่เป็นข้าโอกาสหยาดน้ำตราบเท่า ๕,๐๐๐ พระวรราชา แล้วพระองค์ทรงหลั่งน้ำไว้เฉพาะหน้าพระอรหันต์ทั้ง ๕ แล้วเสด็จมาประทับที่ราชสำนัก พญาปุตตจุลณีพรหมทัต พญาจุลอินทปฐนคร จึงพร้อมกันเข้าไปกราบทูลลาไปสู่พระนครและที่อยู่แห่งตนฯ

๒.๓.๘ การกิจของพระยาสุมิตธรรมวงศ์ราชามรุกขนคร

ครั้งนั้น พญาสุมิตธรรม พร้อมด้วยรีพลโยธาเสด็จไปทอดพระเนตรต้นรังที่ว่าพระองค์ได้อัมบาตรนำไปถวายพระพุทธเจ้า เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นแล้วทรงเลื่อมใสจึงได้ก่ออุโมงค์มีฐานเหมือนอุโมงค์ที่บรรจุพระอัฐมราช พระอรหันต์ทั้ง ๕ จึงไปสู่เมืองราชคฤห์ นำเอาพระบรมธาตุสันหลังของพระศาสดามาฐาปนาไว้ ณ ที่นั้น แล้วพระองค์ก็เสด็จกลับคืนมาสู่เมืองมรุกขนคร

ครั้งนั้น พญาสุมิตธรรม จึงตรัสสั่งให้พลเทวอำมาตย์ไปตรวจดูเมืองร้อยเอ็ดประตู จึงได้เห็นอาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายอยู่ ๑๐๐,๐๐๐ คน ผ้าขาวดาส ๕,๐๐๐ คน พระสงฆ์ ๕,๐๐๐ องค์ สามเณร ๗๐๐ องค์ พลเทวอำมาตย์ จึงก่อดเอามากราบทูลให้ทรงทราบ แล้วพระองค์ตรัสถามพลเทวอำมาตย์ว่าเมืองร้อยเอ็ดประตูเดี๋ยวนี้เขาอาศัยซึ่งเมืองใดเล่า พลเทวอำมาตย์กราบทูลว่า ทุกวันนี้เขาได้นำดอกไม้เงิน ทอง และเครื่องบรรณาการ ไปถวายพระอัครมหาราช และพระยาภรรณนครที่เขาได้นำเครื่องราชบรรณาการมาถวายมหาราชเจ้าทุกปี

พญาสุมิตธรรม ละเสียดจากเมืองมรุกขนครไปเสวยราชสมบัติในเมืองร้อยเอ็ดประตูสืบพระพุทธศาสนา ครั้นจุติก็ได้ไปบังเกิดในเมืองพาราณสีแล้วออกบวชเป็นฤๅษี มีนามว่า “สุมิตธรรมฤๅษี” อยู่ในป่าหิมพานต์

๒.๓.๙ บันทึกท้ายเรื่อง

ในบันทึกท้ายเรื่องของอุรังคราตุนิทานนั้น ผู้แต่งหรืออาจจะเป็นผู้คัดลอกหรือผู้ที่ทำการเพิ่มเติมเนื้อหา คือพระยาศรีไชยชมพู่ได้สรุปเอาไว้ว่า นิทานอันนี้ พระอรหันต์ทั้ง ๕ แต่งไว้ในเมืองร้อยเอ็ดประตู วิสสุกรรมเทวบุตร นำเอาไปจารึกใส่ลานทองไว้บนชั้นดาวดึงส์ ครั้นถึงสมัยพญาจันทพาวชิสร่างเมืองปากหนองคันแคะเสื่อน้ำนั้น พญาโศกได้เกิดมาโชตนาพระพุทธศาสนา พญาภัยภูคคามณีสรางโลหปราสาทในเมืองลังกาทวีป วิสสุกรรมเทวบุตรจึงได้นำเอาลานทองคำนั้นไปใส่ไว้ในโลหปราสาท พระพุทธโฆษาจารย์ไปสู่เมืองลังกา จึงได้จำลองเอามาไว้ในเมืองอินทปัฐนครเป็นอันนานมาแล้ว

๒.๔ สรุป

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาโดยรวมจะเห็นได้ว่า สารที่สำคัญที่สุดของตำนานอุรังคราต คือการเล่าเรื่องในลักษณะที่เป็นศาสนประวัติ โดยมีประเด็นหลักอยู่ที่การเล่าเรื่องประวัติการสร้างพระธาตุพนม ว่าเป็นพระมหาธาตุเจดีย์ที่มีอายุเก่าที่สุดในลุ่มแม่น้ำโขง อีกทั้งยังมีลักษณะของการเล่าเรื่องประวัติการประดิษฐานพระพุทธศาสนาเมื่อแรกเริ่มในดินแดนราชอาณาจักรลาว-ล้านช้าง ที่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งรวมถึงอาณาบริเวณภูมิภาคอีสานที่อยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงด้วย

อย่างไรก็ตาม เนื้อหาของตำนานอุรังคราตยังมีลักษณะเฉพาะของความเป็นท้องถิ่นอยู่ค่อนข้างมาก เรื่องเล่าจากตำนานอุรังคราต ได้นำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์กับเวลาและสถานที่ที่มีอยู่จริง ดังนั้นเมื่อพิจารณาองค์ประกอบของโครงเรื่องในตำนานอุรังคราตในมิติด้านประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม พบได้ว่าเรื่องราวในตำนานอุรังคราต มีแก่นเนื้อหาที่สำคัญใน ๔ ประเด็นหลัก คือ

(๑) มีเนื้อหาอธิบายสภาพทางภูมิศาสตร์และอาณาบริเวณสถานที่ โดยเฉพาะสถานที่ในการรับรู้ของกลุ่มคนที่เป็นผู้สร้างตำนาน ซึ่งในที่นี้คือดินแดนในราชอาณาจักรลาวล้านช้าง ดินแดนในราชอาณาจักรไทย โดยเฉพาะภาคอีสาน และรวมถึงอาณาบริเวณบ้านเมืองที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำโขง

(๒) มีเนื้อเรื่องในลักษณะของการสร้างบ้านแปงเมือง หรือการแสดงเรื่องราวที่เกี่ยวกับความเป็นมาและการตั้งหลักแหล่งของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น รวมถึงเรื่องราวของแหล่งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อแบบดั้งเดิม และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามคติในพุทธศาสนา

(๓) เป็นการแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบ้านเมืองกับผู้คน และกับโบราณวัตถุสถานที่เนื่องในศาสนา โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และ

การสถาปนาพระมหาธาตุเจดีย์ให้เป็นศูนย์กลางของบ้านเมือง ซึ่งในที่นี้คือการประดิษฐานพระอัฐกธาตุที่พระธาตุพนม และ

(๔) เป็นการแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับการลำดับเครือญาติ หรือการลำดับสกุลวงศ์ของเจ้าเมือง หรือที่เรียกว่าตำนานเมือง ซึ่งในที่นี้คือการลำดับพระราชวงศ์พระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรลาวล้านช้าง

เมื่อพิจารณาจากโครงสร้างของตำนานอัฐกธาตุ ทำให้เห็นได้ว่า ตำนานคือชุดความรู้ที่มีคุณค่าและมีความหมายต่อสังคม ในขณะเดียวกันตำนานอัฐกธาตุยังมีความหมายที่เป็นสัญลักษณ์ของสังคม กล่าวได้ว่าเรื่องราวในตำนานอัฐกธาตุคือภาพสะท้อนของสังคม ทั้งในส่วนที่เป็นค่านิยม ความคิด และความเชื่อของผู้คนในสังคม และที่สำคัญคือเป็นสิ่งที่เกิดจากรากเหง้าของความเป็นท้องถิ่น และความเป็นพื้นบ้านพื้นเมืองอย่างแท้จริง

เรื่องราวและเหตุการณ์ในตำนานอัฐกธาตุได้แสดงให้เห็นว่า กลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐโบราณ รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่มีการปะทะกันทางความเชื่อสองกลุ่มใหญ่ คือ ความเชื่อเรื่องนาคและวิญญาณนิยม ที่มีความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เข้ามาภายหลัง สถานที่ต่างๆ ที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปประทับรอยพระพุทธรูปบาท ส่วนใหญ่เป็นสถานที่ที่คนในท้องถิ่นเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติครอบครองอยู่แล้ว การประทับรอยพระพุทธรูปบาทและการร่วมสถาปนาพระอัฐกธาตุของเจ้าเมืองทั้งหลาย มีความหมายถึงการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทับซ้อนพื้นที่สาธารณะ ที่มีความสำคัญทางสังคมและวัฒนธรรม และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ แต่ละรัฐโบราณในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงต่างก็มีการสร้างเครือข่ายทางสังคมร่วมกัน ด้วยการเป็นเครือญาติกัน สร้างความเชื่อร่วมกัน หรือสร้างสายสัมพันธ์อันดีกับชนพื้นเมืองดั้งเดิม

เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของของผู้คนและบ้านเมืองจากตำนานอัฐกธาตุ พบว่าสาระสำคัญของตำนานได้ให้ความสำคัญกับพระธาตุพนมในฐานะของการเป็นพระมหาธาตุเจดีย์ที่ประดิษฐานพระอัฐกธาตุ ว่าเป็นพระมหาธาตุเจดีย์ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของมหาชน และเป็นศูนย์กลางของบ้านเมืองต่างๆ ที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำโขง อัฐกนิทานได้กล่าวถึงเส้นทางเสด็จของพระพุทธรูปเจ้ามายังดินแดนในบริเวณสองฟากฝั่งลุ่มแม่น้ำโขง โดยเสด็จผ่านมายังแคว้นต่างๆ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า เส้นทางดังกล่าวมีความหมายแสดงให้เห็นถึงเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเริ่มจากบริเวณเมืองเวียงจันทน์ตลอดลงมาสู่เมืองต่างๆ ในลุ่มน้ำโขงและบริเวณภาคอีสานของไทย เช่น เมืองศรีโคตรบูรหรือเมืองมรุกขนคร เมืองหนองหานหลวง เมืองพานที่ภูฏาเยิน เป็นต้น หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ตำนานอัฐกธาตุคือหลักฐานสำคัญที่ทำให้เห็นปฏิบัติการทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อ และความสัมพันธ์ของผู้คน โดยเฉพาะในส่วนที่เนื่องในพุทธศาสนาซึ่งเป็นความเชื่อใหม่ ที่เจ้าเมืองของรัฐโบราณในแถบลุ่มแม่น้ำโขงรับมาประสมประสานเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมที่เคยมี

อยู่มาก่อน และได้ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็นรากฐานทางอารยธรรมของผู้คนในภูมิภาคอีสาน
และบริเวณใกล้เคียงสืบมาจนถึงปัจจุบัน

บทที่ ๓

พุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)

๓.๑ บทนำ

หลังจากที่ได้ศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) มาโดยละเอียดแล้วก็จะพบว่า ปรากฏมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพุทธสถานที่ไม่ใช่เพียงแค่วัดพระธาตุพนมหรือภูเก้าเท่านั้นแต่มีพุทธสถานอื่นๆ ปรากฏอยู่บนเส้นทางการเสด็จของพระพุทธรองค์และพระสาวกภายหลังจากที่ได้เสด็จมาสู่ดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมินี้ ดังนั้นในบทนี้จึงจะทำการศึกษาเกี่ยวกับพุทธสถานที่สำคัญที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ว่าพุทธสถานที่มีความสำคัญและมีความเกี่ยวเนื่องกับพระธาตุพนมนั้นมีอะไรบ้างและพุทธสถานแต่ละแห่งนั้นมีหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) อย่างไร หรือมีความเกี่ยวพันกับแนวคิดในการเสด็จมาที่กปณคีรีหรือภูเก้า (วัดพระธาตุพนม) ของพระพุทธรองค์และพระสาวกอย่างไร โดยจะทำการศึกษาเกี่ยวกับสถานที่ตั้งชื่อและคติที่เกี่ยวข้องกับพุทธสถานดังกล่าวโดยละเอียด เนื่องจากต้องการที่จะให้ได้ข้อมูลถึงความคงอยู่ของความเกี่ยวเนื่องของคติความเชื่อของท้องถิ่นที่มีความเชื่อโยงกับอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ในแง่ของความผูกพันหรือความมีคติความเชื่อของชุมชนในท้องถิ่นนั้นๆ อย่างไร เป็นต้น โดยกรอบของการศึกษาผู้วิจัยจะได้แบ่งการศึกษาออกเป็นพื้นที่ ๒ แห่งอย่างชัดเจนเพื่อให้เข้าใจง่าย กล่าวคือ (๑) พุทธสถานที่มียู่ในพื้นที่ของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และ(๒) พุทธสถานที่มียู่ในพื้นที่ของประเทศไทย เพื่อที่จะทำให้ง่ายต่อการศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและเนื้อหาด้านอื่นๆโดยละเอียดต่อไป

๓.๒ ประวัติพุทธสถานที่ปรากฏในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

สำหรับพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ในส่วนที่มีปรากฏในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว หรือ สปป.ลาวนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ พระธาตุภูสี

สำหรับคำว่า ภูหรือพูในภาษาลาวนั้น หมายถึงภูเขาหรือยอดเขา โดยภูสี หรือพูสี มีในภาษาลาวหมายถึง ภูเขาของพระฤๅษี เดิมชื่อว่า ภูสรวง ครั้นเมื่อมีฤๅษีไปอาศัยอยู่ชาวบ้านจึงเรียกว่าภู

ฤๅษี หรือฤๅษีมาจนถึงปัจจุบัน แต่ยังมีนักโบราณคดีบางคนเชื่อว่าฤๅษี อาจหมายถึง พุติซึ่งเป็นศรีของเมืองหลวงพระบาง ส่วนในแง่ของภาษาศาสตร์ลาวโบราณจะพบว่า คำว่า “สี” มีความหมายถึง งู (นาค) ซึ่งมีรากศัพท์ในภาษาลาวดั้งเดิมที่พบอยู่ในระบบการนับเวลาของลาวโบราณตรงกับปีมะโรง หรืองูใหญ่ และปรากฏในระบบการนับเวลาในรอบปีนักษัตรของเขมร (อินเดียโบราณ) โดยปีนักษัตรลาว และปีนักษัตรของเขมรโบราณที่ใช้นับหรือคำนวณเวลา เดือน ปีศักราชตามหลักการนับมีดังนี้

(๑) ปี ไก่ ตรงกับ ปีชวด	(๒) ปี เป้า ตรงกับ ปีฉลู
(๓) ปี ยี ตรงกับ ปีขาล	(๔) ปี แมว ตรงกับ ปีเถาะ
(๕) ปี สี ตรงกับ ปีมะโรง	(๖) ปี ไส้ ตรงกับ ปีมะเส็ง
(๗) ปี สะง่า ตรงกับ ปีมะเมีย	(๘) ปี เม็ด ตรงกับ ปีมะแม
(๙) ปี สัน ตรงกับ ปีวอก	(๑๐) ปี เล้า ตรงกับ ปีระกา
(๑๑) ปี เส็ด ตรงกับ ปีจอ	(๑๒) ปี ไก่ ตรงกับ ปีภุณ*

ซึ่งคำว่า สี นั้นถือว่าเป็นชื่อของนาค หรือหมายถึง นาค ดังนั้น การตั้งบ้านเมืองของชาวลาวหรือชาวอีสานที่มีความเคารพ และเชื่อมั่นว่าตนเองสืบเชื้อสายมาจากพญานาคก็จะนำคำว่า สี มาเป็นคำนำหน้าชื่อเมือง หรือชื่อหมู่บ้านของตน เช่น เมืองสีสัตนาค เมืองสีโคตร หรือถ้าเป็นชื่อภูเขา อันเป็นที่อยู่ของนาคก็จะใช้คำว่า ฤๅษี หรือถ้าเป็นวัดก็จะใช้คำว่า วัดสีเมือง วัดสีสะเกด เป็นต้น หรือถ้าจะตั้งชื่อหมู่บ้านก็จะตั้งด้วยคำว่าสีนำหน้าเพื่อเป็นนิมิตมงคลนามแก่ชุมชนของตนเอง เช่น บ้านสีฐาน บ้านสีโค หรือหากจะตั้งเป็นชื่อก็จะตั้งคำขึ้นต้นด้วยคำว่าสี เช่น นายสีนวน นางสีโค เป็นต้น ซึ่งนัยของคำว่า สี นั้นหมายถึง นาค หรือพญานาคผู้เป็นบรรพบุรุษของตน นอกจากนั้น จะพบว่าในชุมชนสองฝั่งโขงมักจะนำคำว่า สี ไปใช้ในคำสวดหรือสูตรในพิธีกรรมสำคัญของชุมชนที่เรียกกันว่า พิธีบายสีสู่ขวัญ โดยเฉพาะคำว่า บายสี คำว่า “สี” ไม่ได้หมายถึง สิริ มงคล ตามความหมายในภาษาบาลีสันสกฤต แต่หมายถึง นาค หรือพญานาค โดยในพิธีทำขวัญหรือเรียกขวัญเป็นพิธีกรรมที่เรียก หรือเอ็นหรือเชิญนาคหรือขอให้นาค (ในฐานะเป็นบรรพบุรุษ) มาช่วยตามหาหรือเรียกขวัญหรือเสริมขวัญ กำลังใจแก่ผู้นั้น โดยคำว่า “สี” จะปรากฏในบทสวดหรือคำสวดขวัญของชาวลาวหรือชาวอีสาน ซึ่งจะมีคำขึ้นต้นด้วยคำว่า “สี” แทบทั้งสิ้นว่า สีสีสิทธิชัยมงคลละล้าสิทธิเดชลือยศ ยกแยงคุณคู่ตนตันต้อน รัตนังแก้วสามประการกัมกราบเชิญช่วยข้า คราวแคนของขวัญแนทอน บัดนี้ข้อยจักเชิญทั้งปวง ท้าวเทพาพรหมโลก เชิญเทพแผ่นหล้าหลายชั้นช่วยชู เชิญครุฑนาคน้ำในกิงกงสมุทร... ขวัญเจ้าไปอยู่

* คำผุย พลลือชา, “ความเชื่อเรื่องนาคในกระบวนการทำนาของชาวนาลาว : กรณีศึกษาชาวนาบ้านสีฐานใต้ อ.เมือง หาดทรายทอง จ.กำแพงนครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒๐-๓๒๑.

ซ่อนชาวเลือนาคคำ...เพิ่นก็ฮักแจ่มเจ้าชมจูบจอมขวัญ ให้เจ้าลีลาเดินควนมาอย่าช้า...^๒ จากคำสุดท้ายดังกล่าวนี้จะเห็นว่าเป็นการเรียกหรือ “เอิ้น” หาพญานาค ซึ่งเป็นสัตว์ทิพย์มงคลของชาวชุมชนสองฝั่งโขงทั้งลาวและไทย(อีสาน)ให้มาคุ้มครองช่วยเหลือหรือเป็นผู้ไปเรียกขวัญของคนป่วยหรือคนที่มาร่วมพิธีบายสีสู่ขวัญให้กลับมาสู่ร่างกายของตนเอง ดังนั้น คำว่า สีในคำว่าภูสี จึงหมายถึงภูเขาของพญานาค ซึ่งที่นี้หมายถึงภูเขาของพญาศรีสัตตนาคนาน้อย

อนึ่ง ภูสีนี้มีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “ดอยนันทางฮี” เพราะเป็นชื่อของภูเขาที่เป็นที่อยู่ของนันทพราหมณ์กับนางนางฮี จึงได้ชื่อว่าดอยนันทางฮีตามชื่อของพราหมณ์ท่านั้น

สำหรับพระธาตุภูสีนั้นได้ถูกสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอนุรุท ประมาณพุทธศักราช ๒๓๓๗ พระธาตุนี้ตั้งอยู่บนยอดสูงสุดของภูสี บนความสูง ๑๕๐ เมตร พระธาตุนี้มองเห็นได้แต่ไกลแทบจะทุกมุมเมืองของหลวงพระบาง ตัวพระธาตุเป็นทรงดอกบัวสี่เหลี่ยมทาสีทอง ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมยอดประดับด้วยเศวตฉัตรทองสำริดเจ็ดชั้น สูงประมาณ ๒๑ เมตร ช่วงที่พระธาตุนี้ตั้งงามที่สุดคือช่วงตอนบ่ายแก่ๆ แสงแดดจะกระทบองค์พระธาตุเป็นสีทองสุก รอบๆ พระธาตุจะมีทางเดินให้ชมวิวทิวทัศน์ของเมืองหลวงพระบาง ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือจะมองเห็นสนามบิน ส่วนด้านทิศตะวันตกจะมองเห็นแม่น้ำโขง ช่วงที่คดเคี้ยวเข้าหากันในกليبเขาและจากยอดภูสียังมองเห็นพระราชวังเดิมที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง พระธาตุจอมสิมได้เป็นสิ่งก่อสร้างแห่งเดียวบนยอดภูสี ยังมีสิ่งก่อสร้างทางพระพุทธศาสนาอีกหลายแห่งเช่น วัดถ้ำภูสี วัดป่าแค วัดศรีพุทธบาท วัดป่ารวกอีกด้วย

สำหรับประวัติความเป็นมาของพระธาตุภูสีที่มีปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)มีเนื้อความเกี่ยวกับการเล่าประวัติความเป็นมาดังนี้

“พระศาสดา ก็เสด็จไปสู่ดอยนันทกักริ ซึ่งเป็นที่อยู่ของนางนันทยักษแต่ก่อน มีนาคตัวหนึ่ง ๗ หัว ชื่อว่าศรีสัตตนาคน เข้ามาทูลขอให้พระศาสดาทรงย้ายรอยพระบาทไว้ ณ ที่นั้น ทรงก้าวพระบาทข้ามดินดอยกำขาวแล้วทรงแย้มพระโอษฐ์ เจ้าอาณานท์กราบทูลถามตถาคตตรัสว่า เราเห็นนาค ๗ หัวเป็นนิมิต ต่อไปภายหน้าที่นี่จักบังเกิดเป็นเมือง มีชื่อว่าเมืองศรีสัตตนาคน และที่พญานาคได้ให้ความสวัสดิแก่พระยาจันทบุรี จักรกร้างเสื่อมสูญไป

พระยาทุกคตะ ที่ตถาคตได้พยากรณ์ไว้แต่ก่อนนั้นจักได้มาเสวยราชสมบัติ ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองในเมืองนี้ แต่เป็นผู้ประกอบไปด้วยกามราค ทำโทษแก่ตนเองตายก็จักได้ไปตายต่างประเทศ พระพุทธศาสนาบ้านเมืองในที่นี้จักเสื่อมสูญไป พระยาจันทบุรีพร้อมด้วยท้าวพระยา จักได้เกราภิเชกพระสังฆเถระให้เป็นพระสมณราชา

^๒ พระมหาปรีชา ปริญญาโณ, ประเพณีโบราณอีสาน, (อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซ็ท, ๒๕๒๕), หน้า

เป็นใหญ่ทางฝ่ายพระศาสนาในเมืองจันทบุรี พระพุทธศาสนากลับมารุ่งเรืองในพระนครนี้สืบต่อมา

ฉิว่า ตลาคตไวรอยบาทบนดอยนันทกักรีนี ต่อไปภายหน้าสถานที่นี้จักเสื่อมศูนย์ไป พระพุทธศาสนาบ้านเมืองก็ไม่บังเกิดขึ้นในที่นี้ ดอยนันทกักรีนี จักเป็นที่หวงแหนและเป็นที่เที่ยวไปแห่งพญาศรีสัตตนาคน ด้วยเหตุนี้ ตลาคตจึงไม่ย่ำรอยบาทไว้ เมื่อพญาศรีสัตตนาคนได้ยิน จึงสมมุติดอยนันทกักรีนีนั้นว่าเป็นหงอนแห่งตนถวายให้เป็นที่ตั้งพระพุทธศาสนาในภายหน้า

พระพุทธองค์ จึงเสด็จลงไปไวรอยพระบาท ที่แผ่นดินที่จมอยู่ในกลางแม่น้ำเปื้องซ้าย ดอยนันทกักรีนี ซึ่งมนุษย์ทั้งหลายไม่สามารถจะมองเห็นได้ แล้วพระศาสดาจึงเสด็จขึ้นไปบนดอยนันทกักรีนี อธิษฐานให้เป็นรอยเกิบ^๓ บาททับหงอนนาคนไว้ เพื่อมิให้ท้าวพระยาในเมืองนั้นประกอบการยุทธกรรม จักแพ้พระพุทธศาสนาบ้านเมือง แล้วพระศาสดาก็เสด็จกลับมาสู่เชตะวันอารามดังเก่า เป็นอันสิ้นข้อความปาตลักษณะนิทานแต่เท่านี้”^๔

จากถ้อยความที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) จะพบว่ามีการกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของพระธาตุภูสีว่าพระธาตุภูสีที่ตั้งอยู่ใจกลางเมืองหลวงพระบาง สปป.ลาวนั้นเดิมเป็นที่อยู่ของนนทพราหมณ์จึงได้ชื่อว่าเป็น “ดอยนันทกักรีนี” อนึ่งนอกจากนั้นดอยหรือภูสีแห่งนี้ยังเป็นเสมือน “หงอน” ของพญาศรีสัตตนาคราชผู้เป็นใหญ่ในแม่น้ำโขง โดยเมื่อครั้งที่พระพุทธองค์เสด็จมาที่เมืองหลวงพระบางนี้พญาศรีสัตตนาคราชได้กราบทูลขอให้พระองค์ประทับรอยพระพุทธบาทไว้เหนือภูสี อันเป็นประหนึ่งหงอนของท่านไว้เป็นที่ระลึกในคราวที่พระองค์เสด็จมา ณ ดินแดนแห่งนี้และเป็นการประทับรอยพระพุทธบาทเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เจ้าที่ขึ้นมารองหลวงพระบางได้ทำการบพุงเพื่อแย่งชิงบัลลังก์ระหว่างกันทำให้บ้านเมืองสงบสุขได้ นอกจากนั้น พระพุทธองค์ยังทรงพยากรณ์เรื่องราวของ พญาทุกตะไหล่น้ำหรือพระเจ้าฟ้างุ้มว่าจะได้มาครองเมืองนี้ แต่พระองค์ทรงหลงใหลในกามราคะมากจึงเป็นเหตุให้พระองค์ต้องไปสวรรคตที่เมืองน่าน หรือพระพุทธองค์ทรงอธิบายว่าเพราะเหตุแห่งการที่ทรงประทับรอยพระพุทธบาทไว้ที่ภูสีนี้จึงเป็นเหตุให้บ้านเมืองและพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอยู่มาได้

สำหรับ คติความเชื่อของชาวพุทธท้องถิ่นที่มีต่อพระธาตุในปัจจุบันนี้จะพบว่าชาว สปป.ลาวนั้นมีความเชื่อว่าพระธาตุภูสีนี้เป็นพระธาตุที่มีความศักดิ์สิทธิ์มากเป็นพระธาตุแห่งการเริ่มต้น เนื่องจากว่าเป็นพระธาตุที่อยู่ใจกลางเมืองหลวงพระบาง ดังนั้น การที่จะเริ่มต้นทำงานหรือการเดินทางไปต่างประเทศชาวสปป.ลาวจึงนิยมมากราบพระธาตุแห่งนี้ก่อนเดินทางทุกครั้ง นอกจากนั้น

^๓ คำว่า เกิบ หมายถึง รองเท้า

^๔ กรมศิลปากร, อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๔๔.

พระธาตุภูสียังมีนัยหมายถึงพระธาตุหรือดอยอันเป็นที่รักเพราะพระธาตุแห่งนี้เดิมเป็นที่อยู่ของนันทพราหมณ์กับพระนางทางฮิคุริกในยุคสมัยของขอมก่อนที่จะอพยพเข้ามาอยู่แทน หรืออีกคติหนึ่งก็คือ ชาวสปป.ลาวเชื่อว่าพระธาตุภูสีนั้นเป็นปล่องหรือรูของพญานาคที่พระพุทธรองค์เสด็จมาประทับรอยพระพุทธรบาทไว้การได้มีโอกาสขึ้นสู่ดอยภูสีจึงถือว่าเป็นการได้ขึ้นไปกราบรอยพระพุทธรบาทอีกด้วย

ภาพที่ ๓.๑ แสดงพระธาตุภูสี สปป.ลาว

๓.๒.๒ พระธาตุหลวงเวียงจันทน์

สำหรับพระธาตุหลวงนั้นนับเป็นปูชนียสถานอันสำคัญยิ่งแห่งเวียงจันทน์ และเป็นศูนย์รวมใจของประชาชนชาวลาวทั่วประเทศ พระธาตุหลวงนี้มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานเคียงคู่กับพระธาตุพนมและเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญต่อเส้นทางเสด็จมาของพระพุทธรองค์ในสมัยที่ทรงเสด็จมาที่เมืองเวียงจันทน์นี้ อนึ่งจะพบว่าชื่อของเดิมที่พระธาตุหลวงนั้นไม่ได้ชื่อว่า พระธาตุหลวงแต่มีชื่อว่า พระเจดีย์โลกะจุฬามณี แต่คนในท้องถิ่นนั้นรับรู้กันในชื่อว่า พระธาตุหลวง หรือ **ພະທາດຫລວງ** โดยพระธาตุหลวงนั้นมีความสำคัญกับสปป.ลาวมาก โดยทางการได้นำเอาพระธาตุหลวงนี้ไปเป็นสัญลักษณ์หรือตราของประเทศ เพื่อแสดงให้เห็นถึงศรัทธาและความเชื่อของชาวลาวที่นับถือพระธาตุหลวงนี้ไปเป็นสัญลักษณ์หรือตราของประเทศ เพื่อแสดงให้เห็นถึงศรัทธาและความเชื่อของชาวลาวที่นับถือพระธาตุหลวงนี้ไปเป็นสัญลักษณ์หรือตราของประเทศ เพื่อแสดงให้เห็นถึงศรัทธาและความเชื่อของชาวลาวที่นับถือพระธาตุหลวงนี้ไปเป็นสัญลักษณ์หรือตราของประเทศ

(๑) ตำนานการสร้างพระธาตุหลวง

สำหรับตำนานหรือการสร้างพระธาตุหลวงนี้มีปรากฏชัดเจนใน อังรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม ทุกฉบับที่มีการเขียนหรือคัดลอกมาจะระบุตรงกันชัดเจนว่า พระธาตุหลวงนี้เป็นพุทธสถานที่สำคัญที่มีประวัติความเป็นมาร่วมสมัยกับพระธาตุพนม โดยเรื่องราวของพระธาตุหลวงนี้มีปรากฏในอังรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมตอนหนึ่งว่า

เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงมานอยู่สำราญในเขตวันอารามยามใกล้รุ่ง เจ้าอาณนทอุปฐากด้วยน้ำและไม้สีฟัน เมื่อพระพุทธเจ้าเมื่อยกิจชำระแล้ว หลัง^๖ เห็นโบราณประเพณีแห่งพระพุทธเจ้าทั้งสามพระองค์ ที่เสด็จเข้าสู่พระนิพพานไปแล้ว ทรงไว้อย่างธาตุในดอยกับปนศิรอันมีในที่ใกล้เมืองศรีโคตรบอง พระพุทธเจ้าทรงผ้ามักมพลผืนแดงงาม มีวรรณเหมือนแสงสุริยาอาทิตย์เมื่อแรกขึ้น และผ้ามักมพลผืนนี้ พระนางกิสสาโคตมีได้ถวายให้เป็นทาน เมื่อแรกปลุกฝ้ายนั้น พระนางได้เอาแท่งคำมาฝนผสมกับน้ำหัด^๗ ต้นฝ้ายนั้นวันละแสนทุกๆวันเพื่อเหตุนั้น เมื่อต้นฝ้ายนั้นเป็นดอกออกมา จึงมีสีแดงงาม พระพุทธเจ้าทรงบาตรอวย^๘ หน้าสู่ทิศตะวันออก เจ้าอาณนทนำ^๙“พุทธลีลามาทาทางอากาศ ลงที่ดอนก่อนเน่าที่นั่นก่อน แล้วจึงมาสถิตอยู่แคว้นหนองคันแทเสื่อน้ำ”^{๑๐}

ในข้อความที่ยกมานี้เป็นเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ได้เสด็จมาที่เมืองหนองคันแทเสื่อน้ำซึ่งท่านพระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุทุมมามาลา ป.ธ.๖) ท่านให้ความเห็นเอาไว้ว่าเมืองของท้าวคำบาง คือเมืองเก่าคดเก่าเลี้ยวนี้อยู่เหนือเมืองเวียงจันทน์ไป ๒ กิโลเมตรกว่าๆ โดยในเวียงจันทน์นั้นมีภูเขาย่อยอยู่ลูกหนึ่งชื่อว่า “ภูหลวงหรือภูหลวง” แปลว่าภูเขาขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นภูเขาเนินเล็กๆ เป็นที่อยู่ของพญานาคชื่อว่า “ปัพพาลนาค” ซึ่งเรื่องภูหลวงนี้ถือว่าเป็นข้อขัดแย้งหรือความเห็นของนักวิชาการฝั่งไทยกับลาวแตกต่างกัน โดยฝั่งไทยเห็นว่าภูหลวงก็คือ บริเวณวัดพระธาตุบังพวนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เพราะมีถ้อยคำในอุรังคธาตุระบุว่า “ปัพพาลนาคนั้นอาศัยอยู่ภูหลวงใกล้ๆ กับโพนจิกเวียงจั่ว” ซึ่งโพนจิกเวียงจั่วก็อยู่ในเขต อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ดังนั้น ฝ่ายไทยจึงชี้ชัดว่าภูหลวงก็คือพระธาตุบังพวนนั่นเอง แต่ฝ่ายลาวไม่เห็นด้วยกับแนวคิดนี้กลับเห็นว่าภูหลวงก็คือบริเวณที่ตั้งของ “พระธาตุหลวง” นั่นเอง ส่วนพระธาตุบังพวนนั้นเป็นที่ตั้งของพระธาตุห่อผ้าห่อแพ ซึ่งทั้งสองทศวรรษนี้ปัจจุบันก็ยังไม่ลงตัวกันชัดเจนมากนัก

อย่างไรก็ตามในเบื้องต้นนี้ผู้วิจัยจะอนุมานเอาก่อนว่า ภูหลวงที่ว่านี้น่าจะเป็นพระธาตุหลวงมากกว่า เพราะเป็นสถานที่ที่อยู่ใกล้กับพระราชวังของพระเจ้าจันทพานิชหรือบุรีจันอ้วยล้วย ซึ่งบุรีจันทนต์หรือพระเจ้าจันทพานิชนี้ได้เริ่มการสร้างพระธาตุหลวงเมื่อครั้งพระอรหันต์ทั้ง ๕ ได้เดินทางไปอินเดียและนำเอาพระบรมสารีริกธาตุกลับมาประดิษฐานไว้ตามพุทธสถานที่พระอรหันต์ผู้เป็นอาจารย์ได้ได้มอบหมายภารกิจเอาไว้ก็คือ พระธาตุหัวเหน่า ให้เอาไปประดิษฐานไว้ที่ภูหลวงนั้น

^๕ หมายถึง การทำกิจที่สำเร็จ

^๖ หมายถึง การเล็งเห็น

^๗ หมายถึง การรด

^๘ หมายถึง การ หัน,กลับ

^๙ หมายถึง การตาม

^{๑๐} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)** พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๐.

ส่วนพระธาตุผาตึ้นขวานั้น ให้นำไปประดิษฐานไว้เมืองลาหนองคาย พระธาตุเขี้ยวฝางนั้น ให้นำไปประดิษฐานไว้ที่เวียงจัว ๓ องค์ และที่หอแพ ๔ องค์^{๑๑} ดังนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๕ จึงได้ทำตามเจตนารมณ์ของพระอรหันต์ผู้เป็นอาจารย์ก็คือ การนำพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานไว้ ณ สถานที่สำคัญๆดังกล่าวนี้ โดยในยุคของการสร้างพระธาตุหลวงนี้เชื่อกันว่าเป็นยุคร่วมสมัยกับพระเจ้าอโศกมหาราชของอินเดียราวๆ พ.ศ.๒๓๐-๓๐๐ โดยกระบวนการก่อสร้างหรือสถาปนาพระธาตุที่ภูเขาหลวงนั้นปรากฏในอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมดังนี้

ขณะนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๕ จึงนำเอาพระบรมธาตุพระพุทธรูปเจ้ามาประดิษฐานไว้ที่ร่มไม้ป่าแบ่งที่ภูเขาหลวง ครั้นนั้น พระยาจันทบุรีพระองค์ได้ทรงทราบความจากหมื่นกลางโรงว่า พระอรหันต์ ๕ องค์กลับจากเมืองราชคฤห์ ได้นำเอาพระบรมธาตุพระพุทธรูปเจ้ามา พระองค์ทรงชื่นชมยินดียิ่งนัก จึงตรัสสั่งอำมาตย์ให้ไปรับนางอินทสว่ราชเทวีรัตนเกสี พระนางทรงทราบในการบุญ จึงได้เอาทองคำหล่อเป็นรูปสิงห์ ๔ ตัว หนักตัวละ ๑๐,๐๐๐ ตำลึง แล้วพระนางให้นำสิงห์ ๔ ตัวมาตั้งรวมติดกันเข้า หันหน้าออกตัวละทิศ แล้วเอาทองคำ ๒๐,๐๐๐ ตำลึง หล่อเป็นรูปอุโมงค์ประดับด้วยแก้ว ครั้นเสร็จแล้ว พระนางจึงให้เอาสิงห์ ๔ ตัวนั้นพร้อมด้วยอุโมงค์ ลงสู่เรือพระที่นั่ง เสด็จยาตราไปสู่ที่ศาลจอตพระสวามี

ขณะนั้น นางทั้ง ๒ จึงมาคอยการระโหวันบอยู่ ณ ที่นั้น พระนางเห็นนางทั้ง ๒ มีพระทัยรักใคร่ยิ่งนัก พระนางจึงพระราชทานเครื่องยศเป็นต้นว่า ชัน กาทองคำ ม้าวทองคำประดับเพชร ปืนเกล้าทองคำประดับเพชร ต่างหูทองคำฝังเพชร พร้อมทั้งพระภูษาทุกสิ่งเสมอกันทั้ง ๒ นาง แล้วพระยาจันทบุรีจึงได้นำอัครมเหสีทั้ง ๓ ไปสู่ภูเขาหลวงเพื่อทำการสักการบูชา

ขณะนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๕ องค์จึงได้พร้อมกันอธิษฐานพระบรมธาตุว่า ผิดว่าพระบรมธาตุพระพุทธรูปเจ้าจะประดิษฐานตั้งอยู่ที่ภูเขาหลวงตลอด ๕,๐๐๐ พระพรรษา ในฐานันดรอันนี้วิเศษแท้ ขอให้แผ่นดินจงแยกออกเป็นหลุมลึก ๘ วา กว้างด้านละ ๑๐ วา ทั้ง ๔ ด้านเทอญ

ทันใดนั้น แผ่นดินก็แยกออกตามคำอธิษฐานของพระอรหันต์แท้จริง พระยาจันทบุรีทอดพระเนตรเห็นดังนั้น จึงตรัสสั่งให้เสนาอำมาตย์ก่อเป็นอุโมงค์หินเรียงกันขึ้น แต่เต้าผาทั้ง ๔ ด้านๆละ ๕ วา หนา ๒ วา สูง ๔ วา ๓ ศอก หินที่ก่อนั้นหมด คนทั้งหลายไปเที่ยวหาหินมาได้แห่งละเล็กละน้อยไม่พอ

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

ทันใดนั้น ปัพพารนาคจึงเนรมิตเป็นผ้าขาว ถือไม้แทกค่าตัว ๑ เมื่อเป็นนาคนั้น มาบอกแก่คนทั้งหลายว่า หินของแกกองไว้เบื้องตะวันตกตรงนั้นมากหลาย ท่านทั้งหลายจงไปเอามาก่อให้แล้วเทอญ คนทั้งหลายว่า ไกลหรือใกล้จ้ะ ผ้าขาวว่า แทกไปแต่นี้ ๑,๐๐๐ ชั่วโมงอันนี้ คนทั้งหลายว่า ไม้แทกยาวนัก เราไป ผ้าขาวจึงทำให้ไม้สั้นหกลงมาให้ได้เสมอว่าด้าม ๒ คนทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์ด้วยไม้นั้น เขาจึงเข้าไปไหว้พระอรหันต์และกราบทูลพระยาจันทบุรีว่า ผ้าขาวปะ ๓ ไม้สั้นนั้นไว้ที่หินต่อหน้า

พระอรหันต์จึงบอกแก่คนทั้งหลายว่า นั่นคือปัพพารนาคที่อยู่ใต้พื้นภูเขานี้แหละมาช่วยเรา ท่านทั้งหลายจะหาแผ่นหินได้ง่ายไม่ยากแล้ว คนทั้งหลายผู้ได้แจ้งเหตุนี้จากพระอรหันต์ จึงเอาไม้วัดแต่ที่นั่นไปได้ ๑,๐๐๐ ชั่วโมงสุด พอพบหิน ๓ ก้อนงามนัก คนทั้งหลายจึงพูดกันว่าไม่เอาๆ เราควรเอาไม้วัดไปให้แนวก่อน พญานาคบอกว่าหินมีมากนัก คนที่วัดและคนที่นับว่าวัดมาได้ ๑,๐๐๐ ชั่วโมงแล้วก็ไม่เห็นมีกองหิน ฝ่ายคนหนึ่งจึงว่า ได้เท่าใดก็เอาเท่านั้น อย่าให้เสียเวลาที่มา แล้วจึงพากันหาหิน ๓ ก้อนนั้นมา หินซ้ำเกิดขึ้นมาอีกเป็น ๖ ก้อน เขาทั้งหลายจึงพร้อมกันหาเอามาอีก หินนั้นซ้ำเกิดมาอีกเป็นอันมาก ไม่รู้จักหมดจักสิ้น คนทั้งหลายที่ไปเอาหินนั้นจึงพูดกันว่า เราเห็นว่าสำเร็จแน่เมื่อสำเร็จ เราทั้งหลายจงพร้อมกันสร้างแปลงรูปรอยเท้าพระอรหันต์ปากคิ้วเป็นเครื่องหมายไว้ในที่นี้ และจารึกไว้ว่า “บาทลักษณะพระอรหันต์พันค่า” แต่นั้นมาคนทั้งหลายได้หินแล้วจึงได้ก่อขึ้นวันละ ๓ คืบ แล้วไปด้วยชะทยาลายเงิน และมีการมหรสพบูชาทุกวันทุกคืนมิได้ขาดจนสำเร็จ

พระยาจันทบุรีจึงตรัสสั่งให้ช่างแผ่แผ่นทองคำ ๓ แผ่น ขนาดกว้าง ๒ วา เป็น ๔ เหลี่ยม ขนาดเท่าใบลาน นางทั้ง ๒ ให้ช่างแผ่แผ่นเงินที่บริสุทธิ์คนละแผ่น ใหญ่และหนาเท่าแผ่นทองคำ พระยาจันทบุรีจึงตรัสสั่งให้เอาแผ่นเงินทั้ง ๓ นั้นรองพื้น เอาแผ่นทองคำทับลงไปทั้ง ๓ แผ่น แล้วจึงให้เอารูปสิงห์ทองคำเข้าบรรจุตั้งบนแผ่นทองคำ เอาอุโมงค์ทองคำตั้งบนหลังสิงห์นั้นอีกชั้นหนึ่ง แล้วพระองค์จึงเอาเสื้อที่เอกจักขุนาคและกายโลหนาคให้นั้น ถวายบูชาป้อน๑ทางสิงห์ไว้ พระยาจันทบุรีทอดพระเนตรเห็นนางอินทสว่างเอาปิ่นเกล้าใส่บูชาไว้ด้วย พระองค์ทรงคำนึงถึงเขตที่สหัสนาคให้ จึงทรงบูชาไว้ในที่นั้นเหมือนกัน

ทันใดนั้น พระอรหันต์จึงนำเอาพระบรมธาตุหัวหน้า ๒๙ องค์ ถวายพระยาจันทบุรี พระองค์ทรงรับเอาพระบรมธาตุเข้าบรรจุขวดไม้จันทน์ที่สุคันธนาคให้นั้น ๑๐ องค์ ขวดแก้วผลึกที่สุปรสิทธิศักดิ์กเทวดาให้นั้น ๑๐ องค์ นางทั้ง ๓ รับเอาพระบรมธาตุที่เหลือนั้นเข้าบรรจุในผอบทองคำนางละ ๓ องค์ แล้วนำไปประดิษฐานไว้ในอุโมงค์ทองคำที่ตั้งอยู่บนหลังสิงห์นั้น แล้วพระองค์จึงให้ช่างกระทำการตั้งจ้าวกวัดแก้วไว้ในที่นั้น ๔ ด้าน จึง

กลบดินให้เสมอดังเก่า พระอรหันต์จึงให้คนทั้งหลาย เอาหินที่พราหมณ์ฝังไว้แต่ก่อน มาฝังหมายไว้เสมอยอดอุโมงค์ เมื่อเสร็จการบรรจุพระบรมธาตุแล้ว พระองค์ก็เสด็จ กลับคืนมาสู่พระนคร^{๑๒}

จากข้อความดังกล่าวจะพบว่าพระธาตุหลวงนั้น ได้ก่อสร้างขึ้นในยุคของพระเจ้าจันท พานิชผู้เป็นปฐมกษัตริย์ของล้านช้างเวียงจันทน์ ซึ่งเมืองเวียงจันทน์แต่เดิมนั้นไม่ปรากฏชื่อ แต่เพิ่งมา ปรากฏชื่อในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ สมัยสุโขทัยมีการอ้างถึงชื่อเมืองเวียงจันทน์ในหลักศิลาจารึกของ พ่อขุนรามคำแหง และในพงศาวดารลาวฉบับต่างๆ ก็ระบุด้วยว่านับตั้งแต่พระเจ้าฟ้าจัมสวैयाราช สมบัติที่เมืองหลวงพระบางแล้ว ก็ได้มีการส่งเชื้อพระวงศ์และขุนนางสำคัญมาปกครองเมืองนี้โดย ตลอด จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๑๐๙ หลังจาก พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช วีรกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของ อาณาจักรล้านช้าง ได้ทรงย้ายราชธานีเมืองเชียงทองหลวงพระบาง ลงมายังนครเวียงจันทน์ได้ ๖ ปี แล้ว พระองค์จึงได้มีพระบรมราชโองการให้สร้างองค์พระธาตุหลวงขึ้นมาใหม่ ในเขตพระราชอุทยาน ทางด้านทิศตะวันออกของกรุงเวียงจันทน์ โดยสร้างครอบพระธาตุองค์เก่าที่มีมาแต่โบราณกาล เมื่อ สร้างพระธาตุหลวงเสร็จแล้ว จึงทรงขนานนามพระธาตุนี้ว่า "พระธาตุเจดีย์โลกจุฬามณี" หรือ "พระ ธาตุใหญ่" (แต่คนส่วนมากมักเรียกว่า "พระธาตุหลวง") และมีพระราชโองการให้อุทิศข้าพระธาตุ จำนวน ๓๕ ครอบครัว อยู่เฝ้ารักษาพระธาตุนี้ พร้อมทั้งที่ดินสำหรับให้ครอบครัวของข้าพระธาตุทำ กิน

สำหรับลักษณะองค์พระธาตุ จะพบว่าพระธาตุหลวงนี้ องค์พระธาตุมีความสูง ๔๕ เมตร รูปลักษณะคล้ายดอกบัวตูม อันหมายถึงสัญลักษณ์คำสอนของพระพุทธเจ้า มีพระธาตุเล็กอยู่บนพระ ธาตุใหญ่ชั้นที่สอง รองทั้งสี่ด้าน มี ๓๐ องค์เรียกว่า "สัมมติงสภารมี" อยู่ในธาตุองค์เล็กทั้ง ๓๐ องค์นี้ ผู้สร้างได้นำเอาทองคำมาหล่อเป็นรูปพระธาตุเล็กๆ ๓๐ องค์ แต่ละองค์หนัก ๔ บาท และเอาทองคำ มาตีเป็นแผ่น รูปลักษณะเหมือนใบลาน เรียกว่า "ลานคำ" ๓๐ แผ่น แต่ละแผ่นยาวศอกกำมือ (คือวัด ศอก โดยกำมือไว้ ไม่วัดจากปลายมือ กำมือแล้วยื่นนิ้วก้อยออกมา วัดที่ส่ายปลายนิ้วก้อยเท่านั้น) แล้ว เขียนคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าลงในใบลานคำทุกใบว่า "เยธัมมา เหตุปัพพวา เตสัง เหตุง คคาโคโต เตสสุจะ โย นิโรธो จะ เอวัง วาที มหาสมโณ" แปลว่า "ธรรมทั้งหลายเหล่าใด มีเหตุเป็น แดนเกิด พระตถาคตเจ้า ตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และเพราะเหตุเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติ ตรัสเช่นนั้น" แล้วเอาทองคำและใบลานลงไว้ในพื้นธาตุเล็ก ทั้ง ๓๐ องค์ การที่ได้สร้างพระธาตุขนาด เล็กนี้ขึ้นมา มีความหมายว่า "ผู้ที่จะได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น จะต้องได้สร้างคุณงามความดีไว้ ให้ถึง ๓๐ ประการ มีทานบารมี เป็นต้น จนถึงอุเบกขา ปรมัตถบารมีเป็นปริโยสาน

^{๑๒} กรมศิลปากร, อรรถาธิบาย (ตำนานพระธาตุพนม) พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๔๐-๔๒.

รูปชั้นล่างสุดเป็นฐานพระธาตุ ๔ เหลี่ยม ทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตกยาวด้านละ ๖๙ เมตร ส่วนทางทิศเหนือและทางทิศใต้ยาวด้านละ ๖๘ เมตร ด้านล่างมีใบเสมารอบ ๔ ด้าน มีทั้งหมด ๓๒๓ ใบ มีหอไหว้ทั้ง ๔ ด้าน มีบันไดขึ้นหอไหว้ทุกหอ ที่หอไหว้ทิศตะวันออก ขึ้นบนขึ้นไป มีธาตุเล็กองค์หนึ่งที่มีลวดลายสวยงาม และได้สร้างหอครอบไว้อีกชั้นนอก หอที่สร้างครอบมีลวดลายวิจิตรสวยงามเช่นเดียวกัน ธาตุเล็กนี้เรียกว่า “ พระธาตุศรีธรรมทายโลกด้านที่สอง ถัดจากหอไหว้ขึ้นไป แต่ละด้านยาว ๔๘ เมตร มีกลีบดอกบัวล้อมรอบ ทั้งหมดมีจำนวน ๑๒๐ กลีบ ภายในกลีบดอกบัวทำด้วยกระดุกงู (เส้นลวดเป็นขอบล้อมทั้ง ๔ ด้าน) แล้วตั้งใบเสมานบนกระดุกงูนั้น ใบเสมานในชั้นนี้จำนวน ๒๒๘ ใบ ตรงกลางใบเสมานทุกใบเป็นโพลง(ไม่ทะลุ) สำหรับใส่พระพิมพ์ใบละองค์ บนชั้นนี้มีประตูโขงตรงกับทางขึ้นหอไหว้ทั้ง ๔ ด้านพอเข้าไปที่ประตูโขงนั้นก็จะได้พบพระธาตุบารมีที่กล่าวแล้ว และธาตุบารมีก็มีชื่อเรียกทุกองค์ คือเริ่มแต่ทานบารมี ทานอุปัชฌายบารมีในจนครบ ทั้ง ๓๐ องค์

ชั้นที่สามสร้างขึ้นถัดจากพระธาตุองค์เล็ก ๓๐ องค์นั้น ขึ้นไปบนชั้นนี้จะเห็นว่า มีความกว้าง ด้านละ ๓๐ เมตร พื้นด้านที่สามนี้ มีรูปลักษณะเป็นหลังเต่า หรือโอคว่ำ (ขันตักน้ำคว่ำ) อยู่บนชั้นหลังเต่า เป็นฐานของยอดพระธาตุ มีรูปเป็นสี่เหลี่ยมล้อมรอบด้วยกลีบดอกบัวใหญ่ ซึ่งมีปลายกลีบเริ่มบานออก ถัดจากดอกบัวไปจึงมีรูปรีดเอว เหนือจากที่รีดเอวไปจะเป็นฐานจอมธาตุ ฐานนี้จะป็นรูปสี่เหลี่ยมเหวอ (บาน) ขึ้นด้านบนนิดหน่อย ต่อจากฐานนี้ คนโบราณเรียกว่า “ดวงปี” ดังมีอยู่ในคำกลอนว่า “เจดีย์ดี้ว ดวงปีพันฟุ้ง” อยู่บนดวงปี จึงเป็นสเวตฉัตรเป็นยอดพระธาตุที่สูงที่สุด” อยู่รอบฐานพระธาตุ ก็ได้สร้างบริเวณล้อมรอบติดกันทั้ง ๔ ด้าน มีประตูเข้าทั้ง ๔ ด้าน ประตูอยู่ระหว่างกลางบริเวณแต่ละด้านพอดี บริเวณยาวด้านละ ๙๑ เมตร ๗๕ เซนติเมตร นอกบริเวณทางทิศเหนือ และทางทิศใต้ มีวัดสำหรับพระภิกษุสามเณรอยู่อาศัย เรียกว่า “วัดธาตุหลวงเหนือและวัดธาตุหลวงใต้”

สำหรับความเกี่ยวข้องกับอุรังคธาตุนิทาน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ตามตำนานอุรังคนิทานได้กล่าวไว้ว่า พระธาตุหลวงสร้างขึ้นคราวเดียวกับการสร้างเมืองนครเวียงจันทน์ หลังจากก่อสร้างพระธาตุพนมแล้ว ผู้สร้างคือ บุรีจันอ้วยล้วย หรือ พระเจ้าจันทบุรีประสิทธิศักดิ์ เจ้าเหนือหัวผู้ครองนครเวียงจันทน์พระองค์แรก พร้อมกับพระอรหันต์ ๕ องค์ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุส่วนหัว หน้า ๒๗ พระองค์ ซึ่งได้อัญเชิญมาจากเมืองราชคฤห์ ประเทศอินเดีย โดยก่อเป็นอุโมงค์หินคร่อมไว้ อุโมงค์นั้นกว้างด้านละ ๕ วา ผนังหนา ๒ วา และสูงได้ ๔ วา ๓ ศอก เมื่อได้ทำการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้ว พระเจ้าจันทบุรี จึงได้มีพระราชดำรัสให้เสนาอำมาตย์สร้างวิหารขึ้นในเมืองจันทบุรี หรือนครเวียงจันทน์ ๕ หลัง เพื่อให้เป็นที่อยู่จำพรรษาของ พระอรหันต์ทั้ง ๕ องค์นั้นด้วย ตามตำนานดังกล่าวระบุศักราชการสร้างว่าอยู่ในช่วง พ.ศ. ๒๓๘๘

สำหรับคติความเชื่อของชาวพุทธท้องถิ่นที่มีต่อพระธาตุหลวง สำหรับชาวลาวนั้นมีความเชื่อพระธาตุหลวงไม่ได้แตกต่างไปจากการที่คนไทยมีความเชื่อต่อองค์พระธาตุพนมเลยเนื่องจากคนลาวเชื่อว่าพระธาตุหลวงนั้นเป็นสัญลักษณ์ของชาติ และเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมที่ดงามของชาติที่มี

ทั้งศาสนาและผู้คนเป็นองค์ประกอบของความเป็นชาติร่วมกัน ในเรื่องความเชื่อนั้น คนลาวโดยมากเชื่อว่าการได้มีโอกาสมาไหว้สักการะพระธาตุหลวงในครั้งหนึ่งของชีวิตก็ถือว่าเป็นบุญยิ่งนัก

ส่วนในเรื่องของประเพณีบุญที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุหลวงนั้นจะพบว่า ชาวลาวยังมีประเพณีบุญนมัสการพระธาตุหลวงในช่วงเดือนพฤษภาคม ได้ทำสืบต่อกันมาตั้งแต่โบราณกาล โดยมีพระมหากษัตริย์องค์เป็นประมุขของชาติทรงเป็นประธาน จึงนับว่าบุญนมัสการพระธาตุหลวงนี้เป็นบุญของหลวง ในวัน ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๒ ตอนบ่ายประชาชนทุกภาคส่วน มารวมกันที่ วัดศรีสัตนาคนหุตเพื่อแห่ปราสาทผึ้ง และต้นกล้วยพฤกษ์ ไปทอดถวายที่วัดศรีเมืองตอนค่ำมีงานมหรสพสมโภชตลอดทั้งคืน วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ตอนเช้า ทำพิธีต้มน้ำพระพุทธสังจายอยู่ริมวัดองค์ต่อ ผู้ที่เข้ารับน้ำสาบาน มีตั้งแต่ระดับหัวหน้าขึ้นไป ถึงคณะรัฐมนตรีของประเทศลาว ตอนบ่าย ๒ โมง ประชาชนทุกภาคส่วนตั้งขบวนแห่ปราสาทผึ้ง และต้นกล้วยพฤกษ์ ออกไปธาตุหลวง เวลาบ่าย ๓ โมง ประมุขรัฐ และเจ้านายทั้งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ออกไปสู่พระธาตุหลวง เพื่อเป็นเกียรติแห่ปราสาทผึ้งเดินรอบบริเวณพระธาตุหลวงร่วมกับประชาชนที่มาจากทั่วสารทิศ เมื่อเวียนครบ ๓ รอบแล้วก็ทำพิธีถวาย ถึงเวลากลางคืนก็มีงานมหรสพสมโภช วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ตอนเช้ามีการทำบุญตักบาตรในบริเวณพระธาตุ แล้วฟังพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ ตอนกลางคืนมีงานฉลองเป็นวันสุดท้าย วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ เสร็จงานจากพระธาตุหลวงแล้ว ก็มีการแห่ปราสาทผึ้งมาถวายที่วัดองค์ต่อ และวัดอินแปง อีกจึงจะถึงงานนมัสการพระธาตุหลวงเสร็จสิ้นสมบูรณ์

แผนภาพที่ ๓.๒ พระธาตุหลวง เวียงจันทน์ สปป.ลาว

๓.๒.๓ พระธาตุหอผ้าห่อแพ

สำหรับพระธาตุหอผ้าห่อแพนี้ถือว่าเป็นพระธาตุที่เป็นพุทธสถานแห่งเดียวที่ไม่ปรากฏว่าอยู่ที่ไหนกันแน่เนื่องจากว่าหาไม่พบจะว่าอยู่ที่ สปป.ลาวก็ไม่ใช่ จะว่าอยู่ฝั่งไทยก็หาไม่เจอ โดยนักวิชาการคาดว่าพระธาตุแห่งนี้น่าจะอยู่ที่เมืองชายฟอง สปป.ลาว แต่เนื่องจากเมืองนี้ถูกแม่น้ำโขงพัดพาไปแล้วส่วนหนึ่งที่เหลือก็หาซากไม่เจอ ดังนั้น ข้อเท็จจริงของพระธาตุแห่งนี้จึงมีปรากฏเฉพาะเรื่องราวในตำนาน แต่หากพิจารณาจากตำนานอุรังคธาตุนิทานจะพบว่า พระธาตุแห่งนี้ถูกสร้างขึ้น

ภายในพื้นที่ที่เป็นสมบัติของหมื่นกลางโงงซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งก็คือ ฝั่งประเทศ สปป.ลาวนั่นเอง ดังนั้น พระธาตุแห่งนี้น่าจะอยู่ใน สปป.ลาวมากกว่าในเมืองไทย ดังปรากฏในตำนาน ความตอนหนึ่งว่า

พุทธรักขิต จึงไปนำเอามหารัตนกุมารพี่น้องแต่เมืองอินทปัฐนครมาบวชใน พระพุทธศาสนา แล้วไปอยู่ที่ริมเมืองปากฝั่งแม่น้ำของฝ่ายตะวันออก สอนวิปัสสนา ภาวนาอยู่ในที่นั้น หมื่นกลางโงงจึงสร้างหอแพให้อยู่ ที่นั่นจึงได้เรียกว่า “หอผา” มาแต่ ครั้งนั้น

ส่วนเจ้าธรรมรักขิต ก็ไปนำเอามหาสุวรรณปาสารทกุมารพี่น้องแต่เมืองจุลณีพรหมทัต มาบวช แล้วสอนวิปัสสนาภาวนาอยู่ในเวียงจัวได้ปากห้วยคุดำ หมื่นกลางโงงสร้างวิหาร ให้อยู่ในที่นั้น

พระสังฆรักขิตนั้น ไปนำเอาเจ้าสังขวิฑูมารมาบวชอยู่ที่เมืองลาหนองคาย นำเลี้ยงพ่อนมสร้างวิหารให้อยู่ เจ้าทั้ง ๕ องค์นี้เมื่อได้เรียนวิปัสสนาภาวนากับด้วยพระอาจารย์ทั้ง ๓ ของตนๆ ครั้นบวชเป็นภิกษุก็ได้ถึงพระอรหันต์ทั้ง ๕ พระองค์โดยลำดับ^{๓๓}

จากข้อความที่ว่ามานี้แสดงให้เห็นว่าวัดหอผาหอแพที่หมื่นกลางโงงสร้างไว้นั้นมีอยู่จริง และเป็นวัดที่อยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงซึ่งก็คือที่ตั้งของวัดอยู่ฝั่ง สปป.ลาวอย่างแน่นอน แต่ ปัจจุบันนี้ไม่ปรากฏเห็นวัดนี้แล้วเนื่องจากมีข้อสันนิษฐานว่าน่าจะพังลงไปแม่น้ำโขงแล้วนั่นเอง

๓.๒.๔ พระธาตุวัดพุทธบาทโพนฉัน

สำหรับพระพุทธบาทโพนฉันนั้นถือว่าเป็นอีกหนึ่งพุทธสถานที่มิชื่อบรรลุในอุรังคธาตุ นิทาน ตำนานพระธาตุพนม ซึ่งในปัจจุบันนี้พระธาตุพระบาท หรือ พระบาทโพนสัน ลาว (Pha bat phonsan Bolikhamxay) ตั้งอยู่ที่บ้านธาตุ พิกัดคือ 18°16'45.6"N 103°10'05.8"E อยู่ห่างจาก เวียงจันทน์ไปทางหลวงสาย ๑๓ ทางซ้ายมือ ห่างจากเวียงจันทน์ ๖๐ กิโลเมตร ครึ่งทางไปปากซัน พอดี แม่น้ำโขงคดเคี้ยวทำให้พระธาตุนี้อยู่ทางตะวันตกของแม่น้ำโขง อยู่ตรงข้ามกับตำบลรัตนวาปี อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย ชาวบ้านเรียกกันว่าธาตุพระบาท หรือวัดพระบาท หรือ วัดพระ บาทโพนสัน อยู่บ้านพระบาท วัดพระบาทโพนสันเป็นที่ท่องเที่ยวศักดิ์สิทธิ์มีพระธาตุเก่าแก่ สูง ประมาณตึก ๕ ชั้น ด้านโนบิสถมีรอยพระพุทธบาทเบื้องขวา ลึก ๔๐ เซนติเมตร กว้าง ๑.๒๐ เมตร และยาว ๒.๔๐ เมตร และมีพระนอนขนาดใหญ่และกลองเก่า

สำหรับแขวงบอลิคำไซเป็นแขวงที่ตั้งขึ้นใหม่ เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๘๔ ที่เมือง ปากซัน ตามมติของกรรมการเมืองศูนย์กลางพรรค เลขที่ ๐๓/กม.สพ. มีทั้งหมด ๖ เมือง ได้แก่ ๑.

^{๓๓} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๕๗-๕๘.

เมืองท่าพระบาด ๒. เมืองบอลิคัน ๓. เมืองปากซัน ๔. เมืองปากกะดิง ๕. เมืองเวียงทอง ๖. เมืองคำเกิด และ ๑ จุดชุมพิเศษ คือ จุดชุมพิเศษเมืองจำ แขวงบอลิคำไซมีพื้นที่ทั้งหมด ๑๖,๔๗๐ ตารางกิโลเมตร ที่ว่าการแขวงอยู่ที่เมืองปากซันห่างจากนครหลวง ๑๔๕ กิโลเมตร พลเมืองทั้งหมด ๒๒๕,๑๖๗ คน (สำรวจเมื่อปี ๒๐๐๖) ชื่อของแขวงบอลิคำไซมีความหมายและที่มาจากคำว่า บอลิ มาจากชื่อเมืองบอลิคันซึ่งเป็นเมืองเดิมตั้งแต่การปกครองในระบอบราชอาณาจักรลาว คำมาจากชื่อเมืองคำเกิด ซึ่งเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานตั้งแต่สมัยเจ้าฟ้าจ๋ม ส่วนคำว่า ไซ มาจากคำว่า ไซ ที่หมายถึงชัยชนะของการปฏิวัติ ดังนั้นจึงรวมคำทั้งหมดเป็นชื่อ แขวงบอลิคำไซ ซึ่งอยู่ภาคกลางของ สปป.ลาว

โดยวัดพระบาท ตั้งอยู่เมืองท่าพระบาท แขวงบริคำไซนี้เป็นวัดที่ประชาชนเลื่อมใสบูชา ทั้งเวียงจันทน์และแขวงบริคำไซ และคนที่ผ่านไปมาทางหลวงสายนี้จะแวะนมัสการเสมอ

สำหรับความเกี่ยวเนื่องของวัดพระธาตุโพณฉันหรือโพณสันในแขวงบริคำไซกับตำนานอุรังคธาตุนิทานนั้นก็คือ วัดหรือสถานที่แห่งนี้เป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จแวะพักเพื่อฉันเพล โดยเดิมชื่อว่าเวินหลอดเป็นสถานที่อยู่ของสุขนาคหัตถีนาคพญานาคที่แปลงกายมาเป็นช้างเพื่อมาขอรอยพระพุทธรูปไว้บูชาและทรงประทับรอยพระพุทธรูปไว้ ณ สถานที่ที่ทรงฉันภัตตาหารเพลนั้น ดังนั้น สถานที่ที่เป็นที่ตั้งของพุทธรูปโพณฉันนี้จึงได้ถูกสร้างเป็นพระธาตุขึ้นมา โดยหลักฐานความเกี่ยวเนื่องกับอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนี้ก็มีดังต่อไปนี้

“ครั้นเมื่อ พระพุทธรองค์เสด็จจากหนองคันแทเสื่อน้ำ ไปประทับอยู่ที่โพณจิกเวียงจัว ทอดพระเนตรเห็นแล่นคำแลปลิ้น และแล่นคำตัวนั้นหม่น^{๑๔} ปีพพารนาค ตัวที่อยู่ภูเขาลองริมน้ำบางพวน เนรมิตให้เป็นเหตุ นาคตัวนั้นประดับสังวาลย์คอด้วยแก้วปัพพาเหตุ นั้นจึงได้ชื่อว่าปัพพารนาค แล้วกลับเนรมิตเป็นมนุษย์นุ่งผ้าขาวเสื้อขาวเข้ามารับเอาบาตร และอาราธนาพระพุทธรเจ้าไปสู่ภูเขาลองสถิตยในร่มไม้ป่าแบ่งต้นหนึ่ง^{๑๕} ปีพพารนาคถวายภัตตาหารพระพุทธรองค์ทรงกระทำภัตตกิจเสร็จแล้ว จึงประทานผ้ากัมพลผืนหนึ่งแก่ปัพพารนาค แล้วเสด็จไปฉนเพน ณ ที่ใกล้เวินหลอด คนทั้งหลายเรียกที่นั้นว่า เวินเพนมาเท่ากาลทุกวันนี้”

ยังมีพญานาคตัวหนึ่งชื่อว่า สุขนาคหัตถี เนรมิตเป็นช้างพลายถือดอกไม้เข้ามาขอรอยพระบาท พระพุทธรองค์ทรงย่ำรอยพระบาทไว้ที่แผ่นหิน ไกลริมแม่น้ำ ชั่วเสียงช้างร้องได้ยิน ช้างตัวนั้นก็เข้าไปไหว้บูชาด้วยวงยกขึ้นใส่หัว แล้วก็หลีกหนีไป น้ำที่นาคตัวนั้นอยู่เรียกชื่อว่าเวินสุข แล้วคนทั้งหลายได้พร้อมกันเอาทองมาหล่อเป็นพระรูปใหญ่

^{๑๔} คำว่า หม่น หมายถึง คือ

^{๑๕} หมายถึง ต้นโพธิ์ -ผู้วิจัย

เท่าองค์พระตถาคต ประดิษฐานไว้ในที่ฉันทเพนนั้น พญานาคตัวนั้นจึงเอารูปพระพุทธรูปองค์หนึ่งจากที่นั่น ไปไว้ในแม่น้ำ ณ ที่อยู่แห่งตน คนทั้งหลายจึงได้เรียกที่นั่นว่าเวินพระเจ้ามาถึงกาลบัดนี้^{๑๖}

จากข้อความที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปบาทโพธิ์ฉันทนั้นถือว่าเป็นหนึ่งในพุทธรูปมรรคาในสมัยที่พระพุทธรูปองค์ได้ทรงเสด็จมาเพื่อไปประทับที่ภูเกาพรา โดยในระหว่างทางนั้นทรงเสด็จมาที่โพธิ์ฉันทเวิน และภูเขาลวงหรือหลวงริมฝั่งแม่น้ำบางพวน ซึ่งเป็นที่อยู่ของปีศาจนาคราชผู้เป็นใหญ่ในสถานที่นั้น จากนั้น พระพุทธรูปองค์ก็ได้เสด็จไปยังเวินหลอดเพื่อฉันทภัตตาหารเพลที่เวินหลอดนั่นเอง พระพุทธรูปบาทโพธิ์ฉันทนี้ได้เป็นพุทธรูปสถานที่ชาวลาวให้ความเคารพมานาน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๙ หลวงปู่สีห์ทัตต์ พระเกจิอาจารย์ชาวอำเภอท่าอุเทนจังหวัดนครพนมได้เดินทางมาปฏิบัติธรรมที่พระบาทโพธิ์ฉันทแล้วได้รวบรวมประชาชนชาวลาวยุคโบราณมาสร้างพระธาตุขึ้น ณ บริเวณพระบาทโพธิ์ฉันทเพื่อเป็นพุทธรูปสถานที่ชาวพุทธทั้งหลายได้มากราบไหว้ โดยที่พุทธรูปสถานที่หลวงปู่สีห์ทัตต์ได้สร้างในลักษณะเดียวกันนี้มีอยู่ ๓ แห่งด้วยกันก็คือ (๑) พระธาตุท่าอุเทน (๒) พระธาตุพระพุทธรูปบาทบัวบก และ (๓) พระธาตุที่พระพุทธรูปบาทบัวบานที่ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี ซึ่งหลวงปู่สีห์ทัตต์นั้นถือว่าเป็นพระเถระที่มีลูกศิษย์เป็นจำนวนมากเพราะที่ท่านเป็นเถระที่เป็นที่เคารพของชาวพุทธในภาคอีสานทั้งมวลเมื่อเวลาที่ท่านจะทำสิ่งใดก็มีคนช่วยเหลือเป็นจำนวนมาก

ส่วนคติความเชื่อของชาวพุทธท้องถิ่นที่มีต่อพระธาตุโพธิ์ฉันทนั้นจะพบว่า ในทุกขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๒ วัดพระธาตุจะมีประเพณีบุญไหว้พระธาตุขึ้นชาวบ้านจะพากันมากราบไหว้บูชาถวายทานและเวียนเทียนรอบพระธาตุเพื่อเป็นอนุสติระลึกถึงคุณของพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์รวมถึงคุณของพญานาคที่ปกป้องรักษาพุทธสถานแห่งนี้ด้วย ซึ่งบุญประเพณีนี้ได้รับความสนใจทั้งจากประชาชนชาวลาวยุคโบราณและประชาชนลาวไทยสองฝั่งแม่น้ำโขงที่ได้เดินทางมาร่วมงานทุกปี

๓.๒.๕ พระธาตุอิงฮัง

พระธาตุอิงฮังเป็นพระบรมสถูปเจดีย์ เป็นปูชนียสถานที่สำคัญและเก่าแก่ของประเทศลาว เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ (กระดูกสันหลัง) ของพระพุทธเจ้า มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพสักการบูชาของประชาชนชาวแขวงสะหวันนะเขต พระธาตุอิงฮังตั้งอยู่ภาคกลางของประเทศลาวอยู่ที่แขวงสะหวันนะเขต ห่างจากตัวเมืองโกลสอนพมวิหาน ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๑๕ กิโลเมตร ติดกับบ้านธาตุอิงฮัง โดยมีประชาชนบ้านธาตุอิงฮังเป็นผู้อุปฐากตลอดมา

สำหรับประวัติความเป็นมานั้นจากหลักฐานของฝ่าย สปป.ลาวระบุว่าพระธาตุอิงฮังสร้างขึ้นในสมัยอาณาจักรศรีโคตรตะบอง หรือ โคตรบูรณ ประมาณ พ.ศ. ๖๐๐ ซึ่งอยู่ในสมัยพระเจ้าสุริยธรรมวงศา ท่านสร้างขึ้นตามคำแนะนำของสมณทูตทางพระพุทธศาสนา ที่ได้เดินทางเข้ามาเผย

^{๑๖} กรมศิลปากร, อรรถาธิบาย (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๔๗.

แผ่นพระพุทธรูปในสุวรรณภูมิ ครั้งแรกสร้างเป็นธาตุกู่เมื่อสร้างเสร็จแล้วได้จึงอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ (กระดูกสันหลัง) ของพระพุทธเจ้า ที่อัญเชิญมาจากกรุงราชคฤห์มาประดิษฐานไว้ภายในธาตุกู่ เพื่อเป็นเครื่องหมายแทนสถานที่ปรินิพพานขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่พระองค์เสด็จปรินิพพานในป่าไม้อัง

ในระหว่างพวกเขมรโบราณแผ่อำนาจเข้ามาครอบครองดินแดนนี้ พระธาตุอิงฮังถูกดัดแปลงเป็นเทวสถานในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู และมีการสร้างต่อเติมขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ทำให้องค์พระธาตุมีลักษณะเป็นทรงปราสาท หรือทรงปราสาทของเขมรโบราณ พร้อมทั้งประดับลายตกแต่งซุ้มและบานประตูทางเข้าพระธาตุ ให้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู แต่ในครานั้นเรียกว่า “อินทราปราสาท” และ อาจกลายมาเป็น “อิงฮัง” ในคราวที่ลาวมีอำนาจในเวลาต่อมา

ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ นับตั้งแต่ ค.ศ. ๑๓๔๗ หรือ พ.ศ. ๑๗๕๗ ภายใต้การนำพาของพระเจ้าฟ้างุ้มมหาราช ที่รวบรวมเอารัฐลาวทั้งหมดเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เรียกว่าอาณาจักรล้านช้าง ในคราวที่พระองค์รวบรวมแผ่นดินล้านช้างนั้นคือ ในปี ค.ศ. ๑๓๔๙ หรือ พ.ศ. ๑๗๕๙ พระองค์ได้ยกทัพมาตีเมืองกะบอง (ศรีโคตรตะบอง) ซึ่งขณะนั้นพระยาแปดบองเป็นผู้ครองเมือง ได้พ่ายแพ้ถึงกับถูกพระยาฟ้างุ้มฆ่าตายในสนามรบ พระยาฟ้างุ้มจึงได้แต่งตั้งพระอนุชาของพระยาแปดบองขึ้นครองเมืองแทน ในเวลานั้นพระธาตุอิงฮังตกอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลรักษาของราชวงศ์ศรีโคตรตะบองและชาวเมืองตลอดมา^{๑๗} ในสมัยของพระเจ้าฟ้างุ้มมหาราชจนถึงสมัยพระเจ้าวิสุนะราช ระยะเวลาประมาณ ๑ ศตวรรษ ไม่มีบันทึกใดๆ ที่กล่าวถึงการปฏิสังขรณ์หรือการบูรณะพระธาตุอิงฮังองค์นี้ แต่เข้าใจว่าต้องมีการปกปักรักษาในระดับท้องถิ่นสืบต่อกันมา องค์พระธาตุจึงดำรงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน^{๑๘}

แต่เรื่องราวของพระธาตุอิงฮังปรากฏชัดเจนในประวัติศาสตร์ลาวอีกครั้ง ขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลสมเด็จพระโพธิสาร์ราช และสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช โดยสมัยที่สมเด็จพระโพธิสาร์ราชเสด็จลงมาประทับที่นครเวียงจันทน์ พ.ศ. ๒๐๘๒ พระองค์เสด็จลงไปนมัสการปูชนียสถานที่สำคัญในเขตเมืองกะบอง อันได้แก่ พระธาตุอิงฮัง พระธาตุศรีโคตรตะบอง พระธาตุพนม และพระธาตุโพน โดยพระองค์ได้มอบ “ข้าโอกาส” ไว้คอยดูแลรักษาพระธาตุทุกๆ องค์ด้วย พระธาตุอิงฮังถูกสร้างต่อเติมอีกครั้ง ในสมัยสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช หลังจากทรงสถาปนานครเวียงจันทน์เป็นราชธานีแทนหลวงพระบาง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๐๓ แล้ว ทรงดัดแปลงพระธาตุอิงฮังให้เป็นเจดีย์ในพระพุทธศาสนา โดยสร้างยอดเจดีย์ตามแบบศิลปกรรมลาวโบราณแล้วให้ทำบุญเฉลิมฉลองใหญ่ รวมทั้งได้มอบ “ข้า

^{๑๗} คำจำปา แก้วมะณี, ประวัติพระเจดีย์ – วัดสำคัญและประวัติพระครูยอดแก้ว โพนสะเม็ก, กระทรวงธรรมการ, พ.ศ. ๒๔๑๗, หน้า ๑๗.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

โอกาส” ไว้คอยดูแลรักษาองค์พระธาตุด้วย ครั้นสิ้นรัชกาลสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชแล้ว บรรดา กษัตริย์ล้านช้างทุกพระองค์ ก็ได้เอาพระทัยใส่มาสักการะพระธาตุอิงฮัง พร้อมทั้งบูรณะพระธาตุอิงฮัง โดยมีให้ขาดพระราชประเพณีเลย

มาถึง พ.ศ. ๒๓๗๒ สมัยที่อาณาจักรล้านช้างถูกทำลายโดยกองทัพสยามทำให้พระธาตุ ขาดการดูแลรักษา ปราศจากการอุปถัมภ์ค้ำชูจากผู้ปกครองลาว มีเพียงชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียง เท่านั้น ที่ยังเคารพบูชา และถือเอาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ดังที่เคยปฏิบัติเชื่อกันมาตั้งแต่โบราณ^{๑๙}

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ฝรั่งเศสเป็นเจ้าของอาณานิคมในอินโดจีน ได้เข้ามาครอบครองอาณาจักร ลาวฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง รวมถึงสหวันนะเขตด้วย ในช่วงที่ฝรั่งเศสเข้าปกครองลาว เป็นเหตุให้องค์ พระธาตุขาดการดูแลรักษา ถูกทอดทิ้งทำให้เป็นสถานที่รกร้าง ขาดการอนุรักษ์รักษา ไม่มีผู้คนเข้ามา ดูแลสักการะองค์พระธาตุ ทำให้เครื่องมือต้นโพธิ์ขึ้นปกคลุมเป็นป่า และมีต้นไม้เล็กต้นใหญ่ขึ้นเกาะ จับองค์พระธาตุ จนไม่สามารถมองเห็นองค์พระธาตุได้ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๗๓ สำนักฝรั่งเศสแห่ง ปลาย บุรพพิศ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองฮานอยประเทศเวียดนาม ส่งนักโบราณคดีเข้ามา บูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานทั่วราชอาณาจักรลาวรวมทั้งบูรณะองค์พระธาตุอิงฮังเพียงเล็กน้อย แต่มี การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นต่อศิลปกรรมที่องค์พระธาตุ เช่น รูปทวารบาลถูกเปลี่ยนให้มีลักษณะใกล้เคียง รูปแบบเดิม ส่วนบานประตูพระธาตุ ซึ่งเป็นประตูไม้แกะสลักนั้น ถูกถอดไปเก็บรักษาไว้ที่หอพระแก้ว นครเวียงจันทน์ แต่ได้ทำจำลองขึ้นใหม่ทดแทน

นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๒ หลังจากที่ประเทศลาวได้รับเอกราชแล้ว บรรดาข้าราชการ ทหาร ตำรวจ เมืองสหวันนะเขต โดยมีเจ้าแขวงสหวันนะเขตเป็นประธาน พร้อมด้วยพ่อค้า ประชาชน โดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ร่วมกันบูรณะองค์พระธาตุให้เป็นสถานที่น่าสนใจ โดย พัฒนาพื้นที่รอบองค์พระธาตุให้กว้างขวางออกไปก่อสร้างกำแพงระเบียงคด พร้อมประตูเข้าออกทั้ง ๔ ด้าน และกำหนดงานบุญเฉลิมฉลองพระธาตุขึ้นใหม่ คือระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ ของทุกปีเพราะ กำหนดเดิมคือเดือนพฤศจิกายน นั้น อยู่ในระยะเวลาเดียวกันกับงานบุญพระธาตุหลวงที่นครหลวง เวียงจันทน์ ซึ่งถือเป็นงานประจำปีของชาตินลาว ทั้งนี้ สมเด็จพระเจ้ามหาชีวิต หรือองค์มกุฎราชกุมาร หรือผู้ที่ได้รับให้เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย (ต่างพระเนตร พระกรรณ) จะเสด็จมาเป็นองค์ประธานใน งานบุญนมัสการพระธาตุอิงฮังตลอดมา

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้มีการดัดเปลี่ยนเสวตรฉัตรยอดสุดขององค์พระธาตุ เพราะ แต่ก่อนยอดของเสวตรฉัตรมีเพียง ๕ ชั้น จากนั้นจึงได้เอาแผ่นทองมาต่อเติมให้เป็น ๗ ชั้น ในเมื่อก่อน ทองอยู่เสวตรฉัตรมี ๓๐ บาท จากนั้นมีผู้ที่ศรัทธามาถวายเป็นสมภารอีก ๕ บาท เป็น ๓๕ บาท ภายใต้การ

^{๑๙} เพชรสะหมอน พอนวิไลศักดิ์, ประวัติพระธาตุอิงฮังและฮี้ต ๑๒ ประเพณีลาว, (แขวงคำม่วน, ม ป พ, ๒๕๔๕), หน้า ๔ – ๖.

นำพาปฏิสังขรณ์โดย ท่านเจ้าแขวงสุนทอน ประถมะวง และยาท่านเหลื่อม ปสนนจิตโต ประธานองค์การพุทธศาสนาสัมพันธ์ลาว แขวงสะหวันนะเขตในสมัยนั้น^{๒๐}

ส่วนในหลักฐานฝ่ายไทยพบว่าพระธาตุอิงฮังนี้สร้างขึ้นโดย พระยาสุมิตตธรรมราชมรุกขนคร (อดีตชาติก็คือพระยาติโคตรบุรุษผู้อุปฐากพระพุทธรองค์ในสมัยที่ทรงเสด็จมายังภูเก้าพราโดยทรงเสด็จมาประทับที่ต้นรังหรือต้นสาละอีสานใกล้ๆ เมืองศรีโคตรบองหลวง) พระยาสุมิตตธรรมราชมรุกขนครพร้อมด้วยรีพลโยธาเสด็จไปทอดพระเนตรต้นรังที่ว่าพระองค์ได้อัมบาตรนำไปถวายพระพุทธรเจ้า เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นแล้วทรงเลื่อมใสจึงได้ก่ออุโมงค์มีฐานเหมือนกับอุโมงค์ที่บรรจุพระอัฐิธาตุ พระอรหันต์ ทั้ง ๕ จึงไปสู่เมืองราชคฤห์ นำเอาพระบรมธาตุสันหลังของพระศาสดามารูปาไฉ้ ณ ที่นั้น แล้วพระองค์ก็เสด็จกลับคืนมาสู่เมืองมรุกขนคร^{๒๑} ซึ่งข้อมูลนี้ก็สอดคล้องกับข้อมูลลาวในเรื่องของการนำเอาพระธาตุกระดูกสันหลังของพระพุทธรองค์มาประดิษฐานไว้ ณ พระธาตุอิงฮังนี้

ส่วนความเกี่ยวข้องของพระธาตุอิงฮังกับอัฐิธาตุนิทานนั้นจะพบว่า พระธาตุอิงฮังนี้มีความเกี่ยวพันกับตำนานอัฐิธาตุมาตลอด โดยหนังสือที่ยืนยันความเป็นมาต่างๆ ของพระธาตุอิงฮังนี้ก็คือตำนานอัฐิธาตุเท่านั้น ที่เป็นหลักฐานทางตำนานได้กว่าตำนานอื่นๆ โดยในตำนานอัฐิธาตุได้กล่าวถึงความเป็นมาของพระธาตุอิงฮังในสมัยที่พระพุทธรองค์เสด็จมาความตอนหนึ่งว่า

ครั้นแล้ว พระพุทธรองค์ก็เสด็จมาทางอากาศ ลงประทับที่ดอยกับปนศิริ คือว่าภูเก้าพราในราตรีนั้น วิสสุกรรมเทวบุตรลงมาอุปฐากพระพุทธรองค์อยู่จนตลอดรุ่ง กาลนั้นพระพุทธรองค์ทรงผ้า แล้วเอาบาตรห้อยไว้ที่หง่า^{๒๒} หมากทันไม้ป่าแบ่งต้นหนึ่งเบื่องทิศตะวันตก แล้วเสด็จลงไปสู่ริมแม่น้ำที่นั่น เพื่อชำระพระบาท บันฑุกัมพลศิลาอาศน์ของพระยาอินทร์ ก็กระด้างแข็ง พระยาอินทร์เห็นเหตุดังนั้น ก็เสด็จลงไปสู่ป่าหิมพานต์ นำเอาน้ำแต่สระอโนดาตพร้อมด้วยไม้สีฟันมาถวาย พระพุทธรองค์ทรงชำระแล้ว ก็ทรงบาตรผินพระพักตร์สู่ทิศตะวันออก แล้วก็เสด็จไปประทับอิงต้นรังต้นหนึ่งใต้ปากเขเล็กน้อย ทอดพระเนตรเมืองศรีโคตรบอง เพื่อจะเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในพระนคร ครั้นนั้น พระยาเจ้าเมืองศรีโคตรบองนั้น ได้ทรงบำเพ็ญบุญสมภารมาเป็นอเนกประการ เหตุนี้จึงได้มาเสวยราชสมบัติบ้านเมือง ในชมพูทวีปเป็นครั้งที่ ๓ เพื่อจักได้โชตนา

^{๒๐} พระวงศกร สุเมโธ (เทพพนมพร), “ศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของพระธาตุอิงฮังที่มีต่อวิถีชีวิตของประชาชน แขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐ ประชาธิปไตย ประชาชนลาว”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๒๓.

^{๒๑} พระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุทุมมามาลา ป.ธ.๖), อัฐิธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลักษณ์ขิง จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๐.

^{๒๒} คำว่า หง่าหมากทัน หมายถึง กิ่งพุทรา

พระพุทธศาสนา จึงได้ชื่อว่าพระยาติโคตรบุร พระยาติโคตรบุรเมื่อได้ทอดพระเนตรเห็น พระศาสดาเสด็จมาดั่งนั้น ก็ทูลอาราธนาพระศาสดาเข้ามารับเอาบิณฑบาตใน พระราชฐาน

เมื่อพระศาสดาทรงรับเอาข้าวบิณฑบาตแล้ว ก็ส่งบาตรให้กับพระยาติโคตรบุร แล้วก็เสด็จกลับมาประทับที่ต้นรังตามเดิม เมื่อพระยาติโคตรบุรรับเอาบาตรจากพระศาสดา แล้ว ก็ทรงยกบาตรขึ้นเหนือพระเศียร ทรงกระทำความปรารถนา แล้วจึงนำบาตรไป ถวายพระศาสดาที่ประทับ พระศาสดาทรงรับเอาบาตรแล้ว ก็เสด็จกลับมาทางอากาศ ลงประทับที่ภูกัฬาร้างเก่า พระยาติโคตรบุรเมื่อทอดพระเนตรเห็นพระศาสดาเสด็จมา ทางอากาศดั่งนั้น ทรงปีติยินดี ยกพระหัตถ์ขึ้นประนม ทอดพระเนตรพระศาสดาจนสุด ขั้วพระเนตร จึงทรงคำนึงในพระทัยว่า อยากจะเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง แล้วจึงเสด็จ กลับมาสู่พระราชฐาน^{๒๓}

จะเห็นได้ว่า พระธาตุอิงฮังนั้นเกิดมาจากมูลเหตุของการเสด็จมาของพระพุทธองค์ใน สมัยพุทธกาลแล้วได้เสด็จมาประทับอิงต้นรังใกล้ๆ เมืองกะบองหรือเมืองพระยาติโคตบองหลวงเพื่อ เข้าไปบิณฑบาตในเมืองนั้นเพื่อโปรดพระเจ้าติโคตบองหลวง ซึ่งในตำนานยังได้กล่าวถึงความเกี่ยวข้อง กันระหว่างพระยาติโคตรกับพระธาตุอิงฮังว่า เมื่อพระยาติโคตรบองสวรรคตแล้วก็ไปเกิดที่เมืองสาเกต ทรงพระนามว่าพระยาสุรยวงศาสิทธิเดช ต่อมาเมื่อสวรรคตจากเมืองสาเกตก็มาจุติที่เมืองมรุกขนคร ในพระครรภ์ของทางเทวีของพระยามรุกขนครอนุชาของพระเจ้านนทเสน ทรงพระนามว่าสุมิตตธรรม ราชมรุกขนครที่ทรงมีอานุภาพมาก เมื่อทรงสดับบุรพกรรมของพระองค์ในอดีตชาติแล้วจึงเสาะ แสวงหาว่าต้นรังที่พระพุทธองค์เสด็จมาประทับนั้นอยู่ ณ ที่ใดเมื่อพบแล้วจึงทรงสร้างพระธาตุครอบ มอดต้นรังนั้นแล้วให้พระอรหันต์ทั้ง ๕ เดินทางไปอินเดียเพื่อนำพระบรมสารีริกธาตุส่วนกระดูกสันหลัง มาฐานาปนาไว้ที่พระองค์องค์นั้นพร้อมมอคนและพระราชทรัพย์ให้กับพระธาตุก่อนที่พระองค์จะเสด็จ ไปครองเมืองสาเกตร้อยเอ็ดประตูต่อไป^{๒๔}และนี่คือความเกี่ยวข้องกันกับตำนานอูรังคะตุนิทานโดยตรง ของพระธาตุอิงฮัง

สำหรับคติความเชื่อของชาวพุทธท้องถิ่นที่มีต่อพระธาตุอิงฮัง จากการศึกษาพบว่าพระ ธาตุอิงฮังนั้นมีการจัดงานบุญไหว้พระธาตุในช่วงเวลาเดียวกันกับการจัดงานบุญไหว้พระธาตุพนม โดย งานบุญนมัสการพระธาตุอิงฮัง เป็นประเพณีหนึ่งที่ประชาชนชาวแขวงสะหวันนะเขตให้ความสำคัญ และเป็นงานใหญ่ระดับประเทศ ซึ่งมีทั้งประชาชนลาวและนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติจำนวนมากไม่ยอมนิ่ง หน้าเข้ามาเพื่อชมเทศกาลนี้ งานบุญนมัสการพระธาตุอิงฮังนั้นจะจัดขึ้นภายในระหว่างเดือนธันวาคม

^{๒๓} กรมศิลปากร, อูรังคะตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๒๓.

^{๒๔} พระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุทุมมามาลา ป.ธ.๖), อูรังคะตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม, หน้า ๑๐๐.

ของทุกๆ ปี โดยหน่วยงานภาครัฐและเอกชนได้ร่วมกันจัดขึ้นรวมถึงสถาบันการศึกษาทุกภาคส่วนได้พร้อมใจกันอนุรักษ์และสืบสานประเพณีอันดีงามที่มีต่อพระธาตุอิงฮัง ซึ่งประชาชนที่มาก็จะนำขันหมากเบ็ง ดอกไม้ ธูปเทียน เพื่อนามกราบสักการะองค์พระธาตุ ทั้งนี้การที่เข้ามาในบริเวณพระธาตุ ถ้าเป็นสุภาพสตรีก็จะใส่ผ้าถุง ถ้าเป็นสุภาพบุรุษก็จะแต่งตัวให้สุภาพเรียบร้อยเพื่อเป็นการแสดงถึงความเคารพต่อองค์พระธาตุอิงฮัง ซึ่งเป็นประเพณีที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

ในระหว่างการจัดงานบุญนมัสการพระธาตุอิงฮังนั้นก็จะมีการละเล่นหลายๆ อย่าง เช่น มีการลาถวายเป็นองค์พระธาตุ และมีการแข่งขันศิลปะพื้นบ้านเพื่อเป็นการสืบสานศิลปะอันดีงามของประชาชนชาวแขวงสรวงสะหวันนะเขต เพื่อเป็นการเผยแผ่ศิลปวัฒนธรรมของชาติอีกด้วย โดยในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ตอนบ่ายประชาชนทุกภาคส่วนจะมารวมตัวกันเพื่อแห่ปราสาทผึ้งและต้นกล้วยพุ่มยี่สิบรอบบริเวณองค์พระธาตุ เมื่อเวียนครบ ๓ รอบแล้วก็ทำพิธีถวายให้พระสงฆ์ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ ตอนเช้ามีการทำบุญตักบาตรในบริเวณพระธาตุ ตอนเย็นจะมีการเวียนเทียนรอบองค์พระธาตุเมื่อเวียนเทียนเสร็จก็จะมาที่ศาลาเพื่อฟังพระธรรมเทศนาจากพระสงฆ์^{๒๕}

๓.๓ ประวัติพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมในประเทศไทย

สำหรับพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมที่ปรากฏในดินแดนหรือเขตประเทศไทยนั้นมีอยู่จำนวนมาก เนื่องจากมีประวัติปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมหลายเรื่องหลายตอน โดยพุทธสถานที่ปรากฏในประเทศไทยตามที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุก็มีดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ พระธาตุพนม

ประวัติความเป็นมาของพระธาตุพนมปรากฏอยู่ในอุรังคธาตุ หรือตำนานพระธาตุพนม มีสาระโดยสังเขปว่า ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับยังคอดกัปปนคีรี หรือภูเก้าพรา ในเขตแคว้นอันเป็นที่ตั้งของพระธาตุพนมในปัจจุบันครั้งนั้นพญาศรีโคตรบูรนิมนต์ไปบิณฑบาตในเมืองและได้ถือบาตรมาส่งที่ภูเก้าพรา และพระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอานนท์ทรงทำนายนาคตของพญาศรีโคตรบูรว่าจะได้เป็นผู้สถาปนาพระอุรังคธาตุคือ กระดูกบริเวณพระอุระไว้ที่ภูเก้าพรา จากนั้นเสด็จไปยังคอดกัปปนคีรีแห่งหนึ่งเรียกพระมหากัสสปะจากเมืองราชคฤห์มาสั่งเสียว่าเมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพานแล้วให้นำพระอุรังคธาตุมาประดิษฐานไว้ที่ภูเก้าพรา

^{๒๕} พระวรวงศ์กร สุขุมโธ (เทพพนมพร), “ศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของพระธาตุอิงฮังที่มีต่อวิถีชีวิตของประชาชน แขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๗๖.

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว ๘ ปี พระมหากัสสปะพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ได้นำพระอัฐิธาตุผ่านมาทางเมืองหนองหารหลวง พญาสุวรรณภิงคาร เจ้าเมืองหนองหารหลวงและพญาคำแดง เจ้าเมืองหนองหาน้อย ออกมาต้อนรับพระมหากัสสปะ ในการนั้นมีการสร้างเจดีย์แข่งกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชายเพื่อบรรจุพระอัฐิธาตุ ผู้หญิงใช้มารยาสร้างเสร็จก่อนแต่พระมหากัสสปะมิได้บรรจุพระอัฐิธาตุไว้ ณ ที่นั้น เพราะพระพุทธองค์มิได้สั่งไว้ คงให้ประดิษฐานแต่พระอังคารธาตุ (เถ้ากระดูก)

จากนั้นพระมหากัสสปะได้เดินทางไปยังภูกำพร้าว โดยพญาสุวรรณภิงคารและพญาคำแดงติดตามมาด้วย และมีพญาเมืองในบริเวณใกล้เคียง คือ พญานันทเสนเมืองศรีโคตรบูร ผู้ครองเมืองศรีโคตรบูรหลังจากพญาศรีโคตรบูรผู้ซึ่งถือบาตรมาส่งพระพุทธเจ้าที่ภูกำพร้าว พญาอินทปัฐเมืองอินทปัฐนคร และพญาจุลณีพรหมทัตแคว้นจุลณี พญาทั้ง ๕ ได้ร่วมบุญกันก่อสร้างอุบมุงประดิษฐานพระอัฐิธาตุ และบริจาควัตถุข้าวของอันมีค่าบูชาพระธาตุส่วนพญาสุวรรณภิงคารก็ได้บริจาคสิ่งของมีค่าเป็นอันมากถวายเป็นเครื่องบูชาพระธาตุร่วมกับพญาทั้ง ๔ เรื่องในตำนานกล่าวว่าพระอัฐิธาตุแสดงปาฏิหาริย์ให้พระมหากัสสปะทราบว่าพระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้นำพระอัฐิธาตุมาประดิษฐานไว้เท่านั้นมิให้สถาปนา ดังความในอัฐิธาตุนิทานว่า

ขณะนั้น พระอัฐิธาตุที่ห่อหุ้มไว้ด้วยผ้ากัมพลทรงกระทำปาฏิหาริย์ เสด็จออกมประดิษฐานอยู่บนฝ่ามือกำขวของพระมหากัสสปะเถระเจ้าผู้อัศรสวาก พระอรหันต์พร้อมด้วยท้าวพระยาทั้ง 5 กับทั้งเสนาอำมาตย์เห็นเป็นอัศจรรย์ ดังนั้นก็เปล่งออกเสียงสาธุการขึ้นพร้อมกันครั้งนั้นพระมหากัสสปะเถระเจ้ารำลึกถึงพระพุทธวจนะที่พระศาสดาตรัสสั่งไว้ว่าให้นำเอาพระอัฐิธาตุไปประดิษฐานไว้ที่ภูกำพร้าว พระศาสดามิได้สั่งให้สถาปนาไว้ พระมหากัสสปะ เถระเจ้ารู้แจ้งแล้วแสร้งกล่าวว่า ขรอยว่าพระพุทธวิสัยทรงมองเห็นว่าจักมีบุคคลทั้งหลายที่เป็นหน่อเชื้อหน่อพุทธวงศ์และเชื้อหน่อพระอรหันต์จักเกิดมีในกาลภายหน้านั้นจะได้มาบูรณปฏิสังขรณ์ต่อไป บัดนี้เราทั้งหลายอย่าได้สถาปนาไว้ตามพระพุทธวจนะนั้นเลย ทันใดนั้นพระอัฐิธาตุก็กระทำปาฏิหาริย์เสด็จกลับไปประดิษฐานในอุโมงค์ ผ้ากัมพลก็คลี่ขยายออกรองรับ พระอัฐิธาตุก็เสด็จเข้าไปประดิษฐานอยู่ดังเก่า^{๒๖}

พญาทั้ง ๕ ก็ได้ประดิษฐานพระอัฐิธาตุไว้ภายในอุบมุงโดยทำประตูไม้ปิดไว้ และอธิษฐานขอให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในชาติหน้า เมื่อพญาทั้ง ๕ เสด็จกลับบ้านเมืองแล้วพระวิษณุกรรมได้ลงมาแกะสลักลายอุบมุงแล้วเรื่องก็กลับไปกล่าวถึงพญาศรีโคตรบูรผู้ถือบาตรมาส่ง

^{๒๖} พระเทพรัตนโมลี (แก้ว กุนตตภาโส), อัฐิคติทาน: ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: นิลนาราการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๑-๓๒.

พระพุทธเจ้าว่า พระองค์ได้สิ้นพระชนม์ไปเกิดเป็นโอรสของเจ้าเมืองสาเกต ชื่อสุริยกุมารเมืองสาเกตนี้มีเมืองขึ้นอยู่ในอำนาจมาก จึงมีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่าร้อยเอ็ดประตู สุริยกุมารเป็นผู้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในเมืองร้อยเอ็ดประตูจนได้นามว่าสุริยวงศาธรรมิกราชาธิราชเอกราช ซึ่งต่อมาได้สิ้นพระชนม์ได้ไปเกิดเป็นโอรสของพญามรุกขนคร ชื่อ สมิตตธรรมกุมาร

จากนั้นได้กล่าวถึงพระอรหันต์สามองค์ซึ่งเป็นศิษย์ของพระมหากัสสปะ ได้มาเผยแผ่ศาสนาอยู่ในแคว้นบุรีจัน และมีโอกาสสอนกุมาร ๕ องค์ ซึ่งชาติก่อนคือท้าวพญา ๕ องค์ที่ร่วมกันสร้างอุบมุงประดิษฐานพระอัฐิธาตุ จนมกุมารทั้ง ๕ ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ พระอรหันต์และกุมารได้เดินทางไปเมืองราชคฤห์ ต่อมาเมื่อกุมารทั้ง ๕ ที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์เดินทางกลับได้นำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานยังแคว้นบุรีจัน แล้วแยกกันไปเยี่ยมญาติในชาติที่แล้วของแต่ละองค์ พระอรหันต์องค์หนึ่ง คือ มหาสังขวิหะระ ได้เดินทางไปยังเมืองมรุกขนคร และบอกเรื่องราวในชาติก่อนแก่พญาสมิตตธรรมว่า พระองค์นั้นเคยเป็นพญาสุริยธรรมิกราชราชแห่งเมืองร้อยเอ็ดประตู และก่อนหน้านี้อีกชาติหนึ่งก็คือ พญาศรีโคตรบูรผู้ถือบาตรพระพุทธองค์พญาสมิตตธรรมก็มีความยินดี จึงได้บูรณะอุบมุงพระอัฐิธาตุที่ภูเก้าพร้าวและได้ทำการสถาปนาพระอัฐิธาตุ สมตามพระพุทธพยากรณ์

จากเรื่องราวในตำนานที่กล่าวถึง การประดิษฐานพระอัฐิธาตุไว้ในอุบมุงโดยพญาทั้ง ๕ ส่วนการสถาปนา นั้น พญาสมิตตธรรมวงศาแห่งเมืองมรุกขนคร ได้เป็นผู้สถาปนา ความหมายของคำประดิษฐาน กับสถาปนา ตามตำนานนั้นย่อมมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ การประดิษฐานคือ การนำพระอัฐิธาตุไปไว้ในอุบมุง ทำประตูไม้ปิดไว้หมายความว่าอนุญาตให้เข้าไปสักการะพระอัฐิธาตุโดยใกล้ชิดได้ตามโอกาสอันควร แต่การสถาปนา นั้นคือการบรรจุพระอัฐิธาตุไว้ในอุบมุง ก่ออิฐ ปิดตายไม่สามารถนำพระธาตุออกมาบูชาได้อีกจากเรื่องในตำนานพญาทั้ง ๕ มีโอกาสได้ประดิษฐานพระอัฐิธาตุไว้ในอุบมุง ส่วนพญาศรีโคตรบูรในพระชาติพญาสมิตตธรรมวงศา มีโอกาสได้ทำบุญมากกว่า จึงได้เป็นผู้สถาปนาพระอัฐิธาตุ

องค์พระธาตุพนมได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ในยุคต่อมาโดยลำดับดังนี้

(๑) บูรณะครั้งที่ ๑ ในราว พ.ศ. ๕๐๐ โดยมีพระยาสมิตตธรรมวงศา แห่งเมืองมรุกขนคร และพระอรหันต์ ๕ องค์ เป็นประธาน ในการบูรณะครั้งนั้น ได้นำอิฐซึ่งเผาให้สุกดีแล้วมาก่อต่อเติมจากยอดพระธาตุองค์เดิมให้สูงขึ้นไปอีกประมาณ ๒๔ เมตร (สันนิษฐานดูตามลักษณะก้อนหินหลังจากพระธาตุได้หักพังลงแล้ว) แล้วอัญเชิญพระอัฐิธาตุออกจากอุโมงค์เดิมซึ่งทำการบรรจุตั้งแต่สมัยพระมหากัสสปเถระ ขึ้นไปประดิษฐานไว้ในใหม่ที่ใจกลางพระธาตุชั้นที่สอง แล้วปิดประตูอย่างมิดชิด หรือสถาปนาไว้อย่างสมบูรณ์ (เวลานี้พบแล้ว อยู่สูงจากระดับพื้นดิน ๑๔.๗๐ เมตร)

(๒) บูรณะครั้งที่ ๒ พระเจ้าโพธิสราธิราช ผู้ครองเมืองหลวงพระบาง (พ.ศ. ๒๐๗๓-๒๑๐๓) ได้ตำนานอัฐิธาตุจากกัมพูชา เกิดความศรัทธาได้สถาปนาบริเวณภูเก้าพร้าวขึ้นเป็นวัดรวมทั้งอุทิศข้าทาสบำรุงรักษาองค์พระธาตุ ต่อมาพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระโอรสของพระเจ้าโพธิสราธิราช

(พ.ศ. ๒๑๐๓-๒๑๑๔) ผู้สร้างเมืองเวียงจันทน์เป็นเมืองหลวงของลาวได้เคยเสด็จมานมัสการจากพระธาตุพนม และทรงซ่อมฐานพระธาตุพนม^{๒๗}

(๓) บำรุงครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๗ โดยมีพระยานครหลวงพิชิตราชธานีศรีโคตบูรแห่งเมืองศรีโคตบูรเป็นประธาน ได้โบกสหายดินพระธาตุทั้งสี่ด้าน และสร้างกำแพงรอบพระธาตุ พร้อมทั้งขุดประตู และเจดีย์หอข้าวพระทางทิศตะวันออกของพระธาตุ ๑ องค์ (ถูกพระธาตุหักพังทับยับเยินหมดแล้ว)

(๔) บำรุงครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๖-๔๕ โดยมีเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็กแห่งนครเวียงจันทน์เป็นประธาน การบำรุงครั้งนี้ ได้ใช้อิฐก่อต่อเติมจากพระธาตุชั้นที่สองซึ่งทำการบำรุงใน พ.ศ. ๕๐๐ นั้น ให้สูงขึ้นไปอีกประมาณ ๔๓ เมตร ได้มีการปรับปรุงที่ประดิษฐานพระอุรังคธาตุใหม่ โดยสร้างอุบสาริตครอบเจดีย์ศิลาอันเป็นที่บรรจุขุบกและผอบพระอุรังคธาตุไว้อย่างแน่นหนา และได้บรรจุพระพุทธรูปเงิน ทอง แก้วมรกต และอัญมณีอันมีค่าต่างๆ ไว้ภายในอุบสาริตและนอกอุบสาริตไว้มากมาย มีจารึกพระธาตุพนมว่า “ธาตุพนม” (ประนม)

(๕) บำรุงครั้งที่ ๔ ใน พ.ศ. ๒๓๕๐-๕๖ โดยมีเจ้าอนุวงศ์แห่งนครเวียงจันทน์เป็นประธาน ได้ทำฉัตรใหม่ด้วยทองคำ ประดับด้วยเพชรพลอยสีต่างๆ ประมาณ ๒๐๐เม็ด และได้ทำพิธียกฉัตรขึ้นสู่ยอดพระเจดีย์ในปีนั้น (๒๓๕๖) (ฉัตรนี้ ได้นำลงมาเก็บรักษาไว้ที่วัดพระธาตุพนมใน พ.ศ. ๒๔๙๗)

(๖) บำรุงครั้งที่ ๕ ใน พ.ศ. ๒๔๔๔ โดยมีพระครูวิโรจน์รัตโนบล วัดทุ่งศรีเมืองจังหวัดอุบลราชธานี เป็นประธาน ได้ซ่อมแซมโบกปูนพระธาตุองค์ใหม่ ลงรักปิดทองส่วนบนประดับแก้วติดดาวที่ระฆัง แผ่นแผ่นทองคำหุ้มยอด ปูลานพระธาตุ ซ่อมแซมกำแพงชั้นในและชั้นกลาง

(๗) บำรุงครั้งที่ ๖ ในพ.ศ. ๒๔๘๓-๘๔ รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ชุติจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ได้ให้กรมศิลปากรอันมีหลวงวิจิตรวาทการเป็นหัวหน้า สร้างเสริมครอบพระธาตุองค์เดิมด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กตั้งแต่ชั้นที่ ๓ ขึ้นไป และต่อยอดให้สูงขึ้นไปอีก ๑๐ เมตร รวมเป็น ๕๗ เมตร

(๘) รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ได้ทำฉัตรใหม่ด้วยทองคำ ซึ่งเป็นของที่วัดได้จากประชาชนบริจาคและได้ทำพิธียกฉัตรในปีนั้น ฉัตรทองคำ มีเนื้อทองของวัดอยู่ประมาณ ๗ กิโลกรัม นอกนั้นเป็นโลหะสีทองหนักประมาณ ๒๐ กิโลกรัม ฉัตรหนักทั้งหมด ๑๑๐ กิโลกรัม^{๒๘}

^{๒๗} พระมหาสม สุมน, ประมวลภาพประวัติศาสตร์พระธาตุพนม และภาพโบราณวัตถุค่ามหาศาลในกรุพระธาตุพนม, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๔๓-๕๑.

^{๒๘} วัดพระธาตุพนมวรวิหาร, ประมวลภาพประวัติศาสตร์พระธาตุพนมและภาพโบราณวัตถุค่ามหาศาลในกรุพระธาตุพนม, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๑-๑๒.

พระธาตุพนมอันเป็นเจดีย์คู่บ้านคู่เมืองได้พังทลายลงไปทางทิศตะวันออกทั้งองค์ในวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๑๘ เวลา ๑๙.๓๘ น. ตรงกับวันจันทร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๙ ปีเถาะ ทัพวัดถูกก่อสร้างซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงเสียหายยับเยินหมด เช่นกำแพงแก้วชั้นที่ ๑-๒ หอพระเหนือ-ใต้ เจดีย์หอบูชาข้าวพระ ศาลาการเปรียญ และพระวิหารหอพระแก้ว ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากพระธาตุช่วงล่างเก่าแก่และผุพังมากและไม่สามารถทานน้ำหนักส่วนบนได้ จึงเป็นเหตุให้พระธาตุพังทลายลงมาทั้งองค์ดังกล่าวแล้ว จากเหตุการณ์พระธาตุพนมล้มจึงทำให้พบพระอัฐิธาตุ ดังความว่า

“ที่ข้างก้อนอิฐอันมหิมาทางขวามือนี้เอง ที่เราพบกรุพระอัฐิธาตุ ก้อนอิฐก้อนนี้น่าจะคว่ำทับกรุ พระอัฐิธาตุ เพราะเอียงประมาณ ๗๐ องศาแล้วแต่ก็ไม่คว่ำเสมือนจะเตือนให้รู้ว่าวัตถุซึ่งฝังอยู่ข้างๆ นี่คือพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายขึ้นส่วนของผอบสาริด ซึ่งพบอยู่ข้างๆพระธาตุชั้นที่ ๒ ส่วนบนเทียบกับสเกลพระธาตุก่อนหักพังแล้วอยู่สูงจากระดับพื้นดินประมาณ ๑๔.๗๐ เมตร แต่ในขณะที่พบนั่นอยู่สูงจากระดับพื้นดินประมาณ ๓ เมตรเศษ ผอบสาริดและวัตถุสิ่งของที่บรรจุอยู่ข้างในได้ถูกนาขึ้นมาทั้งหมดเมื่อวันที่ ๑๗-๑๘ ตุลาคม ๒๕๑๘

ผอบใบนี้ สร้างในสมัยเวียงจันทน์ ล้วนข้าง มีจารึกที่แผ่นทองว่า “ศักราช ๖๐ ตัว (๒๒๔๑) เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ วันศุกร์ พ้อออกพระขนานโคต พร้อมทั้งบุตรภริยา มีศรัทธาปสาทะในบวรพุทธศาสนา ยิ่ง จึงได้นำเอาอุบพระชินธาตุเจ้าที่จันทบุระ (เวียงจันทน์) มาสถาปนาไว้ที่ธาตุปะนมทวนพิเศษเป็นเหตุให้ถึงสุข ๓ ประการ มีนิพพานสุขเป็นที่แล้ว อย่าแคล้วอย่าคลา”^{๒๙}

นอกจากผอบสาริดแล้วยังได้พบเจดีย์ศิลา จากฐานถึงยอดสูง ๘๕ ซม. ฐานกว้างด้านละ ๓๒ ซม. ข้างในฐานเป็นกลวง (โพรง) สี่เหลี่ยมขนาด ๒๐ ซม.๒๐ ซม. ที่ห้องเจดีย์นี้เองที่ได้พบบุษบกและผอบอัฐิธาตุ และสิ่งของอันมีค่ามากมาย เช่นแผ่นเงินแผ่นทองดวงจารึกการบรรจุพระอัฐิธาตุใหม่ ในสมัยเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็กมาบูรณะพระธาตุใน พ.ศ.๒๒๓๖-๔๕ พบอยู่ในห้องสี่เหลี่ยมเจดีย์ศิลาบุษบกทองคำซึ่งเป็นที่บรรจุผอบพระอัฐิธาตุ พบในห้องสี่เหลี่ยมเจดีย์ศิลา ตั้งอยู่บนหลังช้างแก้ว-ม้าแก้ว ฐานกว้างด้านละ ๖.๙ ซม. สูง ๑๔.๘ ซม. ยอดชารุค เป็นของที่นำมาบรรจุใหม่ ใน พ.ศ. ๒๒๓๖-๒๒๔๕ โดยเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก แห่งนครเวียงจันทน์

พระธาตุพนม คือสถาปัตยกรรมในทางศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือขณะนี้ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมในด้านคติทางศาสนามีเค้าโครงไปในแบบพระพุทธศาสนาทางมหายานและศาสนาพราหมณ์ คล้ายกับศาสนสถานของจามและขอม แต่ทว่า

^{๒๙} พระมหาสม สุมน “จดหมายเหตุท้ายเล่ม..ใน พระธรรมราชาวัตร (แก้ว อุทุมมามาลา ป.ธ.๖), อัฐิธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร), (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๖-๑๙๗.

กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนใต้แต่โบราณซึ่งเป็นผู้สร้างพระธาตุองค์นี้หาใช่ผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ไม่ หากเป็นผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งเห็นได้จากคติการปักเสมาหินที่มีลวดลายพระสถูปหรือรูปกลับบัวที่ฐานไว้ตามบริเวณที่เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะรอบๆ องค์พระธาตุพนมก็มีเสมาหินดังกล่าวปักแสดงเขตอยู่ ดังนั้นจึงเชื่อได้ว่าพระธาตุพนมเป็นศาสนสถานซึ่งสร้างขึ้นเพื่อเป็นพระเจดีย์ในทางพุทธศาสนา

๓.๓.๒ พระธาตุเชิงชุม

สำหรับพระธาตุหรือพุทธสถานอีกแห่งหนึ่งที่มีปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม ก็คือ พระธาตุเชิงชุม ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร โดยเมื่อสกลนครนี้ในอดีตมีชื่อว่าเมืองหนองหานหลวง เป็นเมืองเก่าที่มีมาตั้งแต่ครั้งยุคพุทธกาล โดยในดินแดนแห่งนี้คือแอ่งสกลนครหรือลุ่มแม่น้ำโขงในยุคพุทธกาลนั้นมีอาณาจักรที่เป็นเมืองสำคัญๆ อยู่ ๕ อาณาจักร แต่ที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นมีปรากฏอยู่ ทั้งหมด ๗ อาณาจักรคือ

๑. อาณาจักรจุลณีพรหมทัต ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขงในพงศาวดารโยนกว่า ได้แก่ แคว้นดงเกียในอานัมเหนือ ปกคลุมตลอด ๑๒ จุไทยเหนือ หลวงพระบางเดี๋ยวนี้ ครั้นพญาจุลณีพรหมทัตผู้มาร่วมสร้างพระธาตุพนมครั้งแรกทิวคตไป ไอรสได้ครองเมืองสืบแทนมีนามว่า “ พญาปุตตจุลณี ” ได้มาบูรณะพระธาตุพนมร่วมกับพญาสุมิตรธรรมวงศา เมืองมรุกขนคร กษัตริย์วงศ์ศรีโคตรบูร ต่อแต่นั้นเรื่องเมืองจุลณีก็ไม่ปรากฏ

๒. อาณาจักรอินทปัฐนคร อยู่ทิศใต้แคว้นศรีโคตรบูร ปรากฏว่าห่างไกลกันกับศรีโคตรบูรเหมือนเมืองจุลณี ได้แก่ แคว้นกัมพูชา (เขมร) สมัยโบราณ ครั้นพญาอินทปัฐองค์ที่มาร่วมสร้างพระธาตุพนมทิวคตแล้ว พระอนุชาได้ครองนครแทนนามว่า “ พญาจุลอินทปัฐนคร ” ได้มาร่วมบูรณะพระธาตุพนมร่วมกับพญาสุมิตรธรรมเหมือนกัน และปรากฏว่าเมืองพระชนม์ได้ ๓ ขวบ เคยมาในงานสร้างอุโมงค์บรรจุพระบรมธาตุที่ภูเก้าพรา กับท้าวพญาทั้ง ๕ และพระอรหันต์ทั้งหลาย ครั้นต่อมาเรื่องอินทปัฐนครก็ไม่กล่าวถึงอีก

๓. อาณาจักรกรุงนทนครหรือโยธยา หรือทวารวดีก็เรียกสันนิษฐานตามเรื่องคงอยู่ต่อจากดงพระยาเย็น และเทือกเขาเพชรบูรณ์ลงไปภาคกลางมีกล่าวถึงแต่ชื่อ มิได้มาร่วมสร้างพระธาตุพนมด้วย

๔. อาณาจักรสาเกตนครหรือร้อยเอ็ดประตู อยู่ทีบริเวณจังหวัดร้อยเอ็ดเดี๋ยวนี้ ปรากฏว่าบ้านเมืองการพระศาสนาในสมัยพญาสุริยวงศา ปกครองนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองมาก มีเมืองขึ้นถึง ๑๐๑ หัวเมือง ครั้นพญาสุริยวงศาทิวคตแล้ว บ้านเมืองเสื่อมโทรม เมืองขึ้นก็แข็งอำนาจ สู้รบกันผู้คนอพยพแตกไปอยู่แถวหนองคายเวียงจันทน์ ซึ่งแต่โบราณขึ้นอยู่กับเมืองมรุกขนคร ต่อมาพญาสุมิตรธรรมวงศาเสด็จไปครองจนหมดสมัย ในตำนานไม่กล่าวถึงอีก

๕. อาณาจักรหนองหารหลวง อยู่บริเวณหนองหารสกลนคร มีพญาสุวรรณภิงคารเป็นผู้ครอง พระองค์ได้สร้างพระธาตุเชิงชุมสมรอยพระบาท และพระมเหสี นามว่า “พระนางนารายณ์ เจงเวง” ได้สร้างพระธาตุนาเวงที่บ้านนาเวง ข้างโรงเรียนพลสกลนครเดี๋ยวนี้ และเกณฑ์เสนาอำมาตย์สร้างธาตุที่ตอนแทนคือภูเพ็กเดี๋ยวนี้ เพื่อรอบรรจุพระอัฐิธาตุ แต่ไม่สมประสงค์ ได้เพียงพระอังคารบรรจุไว้

๖. อาณาจักรหนองหาน้อย อยู่ต่อจากหนองหารหลวงไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ ได้แก่ บริเวณหนองหารกุมภวาปี จังหวัดอุดรเดี๋ยวนี้ มีพญาคำแดงซึ่งเป็นน้องพญาสุวรรณภิงคารครอง เจ้าผู้ครอบทั้ง ๒ แคว้นนี้ ได้ต้อนรับขบวนนำพระบรมธาตุมาครั้งแรก และได้มาร่วมก่อสร้างจนเสร็จ ครั้นเจ้าผู้ครองนครทั้ง ๒ นี้ทิวศตไปน้ำท่วมใหญ่จนหนองหารทั้ง ๒ มีน้ำไหลลัดถึงกันผู้คนพากันอพยพหนีน้ำไปตั้งอยู่ห้วยเก่าเลี้ยวเก่าคด บริเวณเวียงจันทน์ ในชนเหล่านั้ มีเชื้อพระวงศ์ผู้หนึ่งเป็นน้ำของพญาสุวรรณภิงคาร เมืองหนองหารหลวง ได้ตั้งบ้านเก่าคดเลี้ยวขึ้นเป็น “สุวรรณภูมิ” ต่อมาได้บุรีจันเป็นราชบุตรเขย จึงยกบ้านหนองคันแทเลือน้ำขึ้นเป็น “เมืองจันทบุรี” ได้แก่ ตำบลที่เกิดเป็นเวียงจันทน์เดี๋ยวนี้ในสมัยบุรีจันครองจันทบุรีการพระศาสนาปรากฏว่ามีพระเถระที่ยกย่องกันว่าเป็นพระอรหันต์ถึง ๑๐ รูป บ้านเมืองก็เจริญรุ่งเรืองด้วยวัฒนธรรม และศีลธรรม เวลานั้นตรงกับสมัยพญาสุมิตรธรรมวงศาครองมรุกขนคร เป็นองค์ที่ ๒ สืบต่อมา เจ้าบุรีจันได้สร้างพระเจดีย์และวัดไว้ในเมืองนั้นหลายแห่ง ต่อมาไม่กล่าวถึงเมืองนี้อีก

๗. แคว้นศรีโคตรบูร เป็นแคว้นที่ประดิษฐ์พระธาตุพนม เมืองเดิมบอกว่าอยู่ใต้ปากเซบั้งไฟ ซึ่งไหลตกน้ำโขงตรงข้ามธาตุพนม ครั้นพระเจ้าศรีโคตรบูรองค์ที่ตำนานอ้างว่าได้อันรับพระศาสดา ที่เสด็จมาโปรดสัตว์ถึงนครนี้ ทิวศตแล้ว พระอนุชาพระนามว่า “พญานันทเสน” ได้ครองเมืองต่อมาได้ ๑๓ ปี พระศาสดาจึงได้นิพพาน และพระองค์ได้ร่วมคณะสร้างพระธาตุพนมครั้งแรกเป็นผู้อำนวยการ ด้านเหนือครั้นพญานันทเสนทิวศตเสนาอำมาตย์ย้ายเมืองขึ้นมาตั้งเหนือพระธาตุพนมในดงไม้รวก จึงขนานนามเมืองว่า “มรุกขนคร” ^{๓๐}

โดยเมืองสกลนครหรือสกลทวาปีนี้เดิมชื่อว่าเมืองหนองหานหลวงเป็นเมืองขุนขอมปกครองโดยชนชาติขอม ซึ่งมีพงศาวดารหรือตำนานที่เล่าถึงความเป็นมาของเมืองเกี่ยวกับชนชาติที่มาเป็นผู้ปกครอง ตามตำนานกล่าวว่าเมืองสกลนครเป็นเมืองเก่ามาแต่โบราณสมัยพระพุทธกัสสปเจ้า มีขุนขอมซึ่งเป็นพระราชนัดดาแห่งพระเจ้ากรุงอินทปัฐนคร ได้อพยพพาบ่าวไพร่ราษฎรของตนมาสร้างเมืองริมหนองหานหลวงบริเวณท่านางอาบ ขนานนามเมืองว่าเมืองหนองหานหลวง ขุนขอมได้เป็นเจ้าเมืองขึ้นกับเมืองอินทปัฐนคร มีพระราชโอรสชื่อ เจ้าสุระอุทก มีสิ่งมหัศจรรย์เกิดพร้อม

^{๓๐} พระธรรมราชาวัตร (แก้ว อุทุมมามาลา ป.๖.๖), อัฐิธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร), หน้า

พระองค์ในวันประสูติ ๒ ประการ คือ ถือพระครรภ์กำเนิดมาด้วย และเกิดน้ำพุขึ้นที่ใกล้ริมเมือง
 ชาวเมืองทั้งหลายเรียกว่า ช่างน้ำพุ สืบมา แต่ปัจจุบันชาวเมืองเรียก ช่างน้ำพุ เมื่อมีพระชนมายุ ๑๕
 พรรษา ขุนขอมพระราชบิดาสวรรคต ไพร่พลเมืองจึงพร้อมกันอัญเชิญเจ้าสุระอุทกขึ้นครองราชย์
 สมบัติ ต่อมาเมื่อมีโอรส ๒ องค์ คือ เจ้าภิงคาระ และเจ้าคำแดง วันหนึ่งเจ้าสุระอุทกได้พาไพร่พลออก
 ตรวจเขตแดนจนถึงปากน้ำมูลนที ซึ่งต่อแดนกับกรุงอินทปัฐนคร เสนาข้าราชการได้ทูลว่า ดินแดนนี้
 ขุนขอมพระราชบิดาได้มอบให้ธนะมูลนาคนเป็นผู้ปกครองรักษาไว้ พระเจ้าสุระอุทกทราบดังนั้นก็ริ้วว่า
 มอบอำนาจให้ไตรจฉานดูแล จึงประสงค์อวดอำนาจและอิทธิฤทธิ์ โดยชักพระครรภ์คู่กำเนิดออกแสดง
 อำนาจไต่ไปบนหลังน้ำ ธนะมูลนาคนเห็นดังนั้นก็โกรธเป็นกำลังจึงแสดงฤทธิ์บ้าง เมื่อต่างแสดงฤทธิ์แล้ว
 ก็แยกจากกันไป แต่ธนะมูลนาคนผูกใจเจ็บ จึงพาพรรคพวกติดตามเจ้าสุระอุทกไปจนถึงเมืองหนองหาน
 หลวง สำแดงตนเป็นฝูงอิแก่งเผือกขาวบริสุทธิ์เดินผ่านเมืองไปทางทุ่งโพธิ์สามต้น ชาวเมืองทั้งหลายจึง
 กราบทูลให้ทรงทราบ เจ้าสุระอุทกจึงมีรับสั่งให้นายพรานทั้งหลายไปล้อมจับมาถวาย ถ้าจับเป็นไม่ได้
 ให้จับตาย นายพรานรับรับสั่งแล้วออกติดตามมา พวกไพร่พลนาจจึงกลับร่างหายไปเหลือเพียงธนะมูล
 นาคนเพียงตัวเดียว ทาที่หลอกล่อนนายพรานไปจนถึงบ้านหนองบัวสร้าง ธนะมูลนาคนถูกยิงแต่เห็นว่าสู้
 กับเด็ก ไม่มีฤทธิ์รู้สึกเสียเกียรติ จึงถอดดวงใจออกจากร่าง แล้วใช้อิทธิฤทธิ์ทำให้แก่งเผือกตัวโตเท่าช้าง
 สาร นายพรานไม่สามารถแบกหามไปได้จึงนำความไปกราบทูล เจ้าสุระอุทกจึงป่าวประกาศให้ประชา
 ราษฎรไปล่าเนื้อแก่งเผือกมาบริโภคน้ำ ฝ่ายธนะมูลนาคนยังไม่หายโกรธจึงรวมพลทำฤทธิ์มดลงไปใต้น้ำ
 หนองหานหลวง ตกตึกผู้คนหลับสนิท ธนะมูลนาคนกับรู้พลชุดแผ่นดินเมืองให้ถล่มลงเป็นน้ำอัน
 เดียวกับหนองหานหลวงเหลืออยู่เพียงปัจจุบันเรียกว่า ดอนสวรรค์ ธนะมูลนาคนตรงเข้าจับเจ้าสุระอุทก
 ได้แล้วผูกบ่วงบาศ์ลากลงแม่น้ำโขง เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วธนะมูลนาคนาศฟไปถวายเจ้ากรุงอินทปัฐ
 ส่วนเมืองหนองหานหลวง เจ้าภิงคาระและเจ้าคำแดงรอดตาย จึงพาพรรคพวกมาสร้างเมืองใหม่ขึ้นที่
 ภูน้ำลอดเพราะเป็นชัยภูมิที่ดี มีรอย พระพุทธรูปบาท เมื่อสร้างเสร็จแล้วเจ้าภิงคาระขึ้นครองเมืองได้พระ
 นามใหม่ว่า พระยาสุวรรณพิงคาระ ต่อมาได้อภิเษกกับ พระนางนารายณ์เจงเวงราชิดาเจ้าเมือง
 อินทปัฐนคร ส่วนเจ้าคำแดงได้ไปสร้างเมืองหนองหานน้อย จังหวัดอุดรธานี ต่อมาสมเด็จพระ
 สัมมาสัมพุทธเจ้า (พระสมณโคดม) ได้เสด็จมาประชุมรอยพระบาทที่ภูน้ำลอดเชิงชุมซึ่งอดีต
 พระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ได้เคยมาประทับรอยพระบาทไว้ก่อนแล้วพร้อมทั้งตรัสเทศนา แก่
 ชาวเมืองหลายเรื่อง พระยาสุวรรณพิงคาระและพระนางนารายณ์เจงเวง ชาบซึ่งในรสพระธรรม
 จนกระทั่งพระยาสุวรรณพิงคาระจะตัดพระเศียรของตนเองถวายเป็นพุทธบูชา พระนางนารายณ์เจ
 งเวงจึงให้พระสติ และชี้แจงว่า เมื่อทรงเลื่อมใสก็จงอุปถัมภ์บำรุงรอยพระพุทธรูปบาทสืบ
 พระพุทธศาสนาต่อไป พระยาสุวรรณพิงคาระจึงถวายมงกุฎกษัตริย์ คำนับนับแสนตำลึงสวลงในรอย

พระพุทธรูปแล้วจึงสร้างอุโมงค์ก่อด้วยหินเป็นรูปเจดีย์สวมรอยพระพุทธรูปไว้และถาวยานามใหม่ว่า “ พระเจดีย์พุทธปาทะโรชุม”^{๓๑} นี่คือนานที่มาจากเมืองสกลนครหรือเมืองหนองหานหลวง

อนึ่ง เมื่อกล่าวถึงพุทธสถานที่เรียกว่า พระธาตุเชิงชุมนั้น ถือว่าเป็นพุทธสถานที่มีความสำคัญเสมือนพระธาตุพนมหรือภูเก้าพร้าว เนื่องจากเป็นสถานที่ที่ประชุมรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าทั้ง ๕ พระองค์ โดยที่ผ่านมามีพระพุทธเจ้ามาประชุมรอยพระพุทธรูปแล้ว ๓ พระองค์ รวมพระพุทธรูปสมณโคดมก็เป็นองค์ที่ ๔ เหลืออีก ๑ พระองค์ก็คือ พระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ ดังนั้นพุทธสถานแห่งนี้จึงเป็นเสมือนพระธาตุพนมหรือภูเก้าพร้าวที่พระพุทธองค์จะต้องเสด็จมาอยู่แล้วเพื่อพุทธกิจตามพุทธประเพณีก็คือการเสด็จมาประทับรอยพระพุทธรูปไม่ได้เป็น “พุทธมรคา” เหมือนพุทธสถานอื่นๆที่แค่ทรงแวะเพื่อพยากรณ์เหตุการณ์บ้านเมืองเท่านั้น

สำหรับคำว่า พระธาตุเชิงชุมมาจากคำศัพท์ ๓ คำรวมกันคือ (๑) คำว่า“พระธาตุ” หมายถึง เจดีย์ที่บรรจุสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าและพระอรหันต-สาวก (๒) คำว่า“เชิง” เป็นภาษาเขมร แปลว่า ตีน ในที่นี้หมายถึงรอยพระบาทของอดีตพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ และ (๓) คำว่า “ชุม” เป็นภาษาท้องถิ่นอีสาน แปลว่าประชุมหรือชุมนุม เมื่อนำมารวมกันเข้าก็เป็นคำว่า พระธาตุเชิงชุม หมายถึงเจดีย์ที่มีรอยพระบาทของพระพุทธเจ้ามารวมกันอยู่ ๔ รอย

ก. ประวัติความเป็นมาของพระธาตุเชิงชุมในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม

ตามตำนานพระธาตุพนมหรือคัมภีร์อุรังคธาตุ ซึ่งนิพนธ์ขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ กล่าวถึงมูลเหตุที่สร้างพระธาตุเชิงชุมความว่า เมื่อครั้งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระสมณโคดม) พร้อมพระอานนท์ได้เสด็จมาประทับที่หนองหานหลวงซึ่งพระยาสุวรรณภิงคารครองราชย์สมบัติอยู่ เมื่อพระพุทธองค์ทรงเทศนาสั่งสอนพระยาสุวรรณภิงคารแล้ว ดังปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมว่า

เมื่อพระศาสดาเสด็จจากที่นั้น ไปสู่เมืองหนองหานหลวง พระยาสุวรรณภิงคาร เมื่อทอดพระเนตรเห็นพระศาสดาเสด็จมาดังนั้น จึงทูลอาราธนาเข้าไปฉ้นในปราสาท เมื่อพระพุทธองค์ทรงทำภัตตกิจเสร็จแล้ว ก็เทศนาสั่งสอนพระยาสุวรรณภิงคาร แล้วจึงเสด็จลงจากปราสาทไปไว้รอยพระบาทที่นั่น ต่อพระพักตร์พระยาสุวรรณภิงคารแล้ว ทรงกระทำพระปาฏิหาริย์ ให้เป็นแก้วออกมาจากพระบาททั้ง ๓ พระบาทละลูกโดยลำดับ ข้าทรงกระทำพระปาฏิหาริย์ให้ออกมาอีกลูกหนึ่ง เมื่อพระยาสุวรรณภิงคารได้ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ก็บังเกิดอัศจรรย์ยิ่งนัก ว่าเหตุใดหนอ แก้วจึงออกมาจากรอยพระบาทของพระศาสดาได้

^{๓๑} จังหวัดสกลนคร, จดหมายเหตุการณบุรณปฏิสังขรณ์พระธาตุเชิงชุมจังหวัดสกลนคร, หน้า ๒๓-๒๕.

ในขณะนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ดูรา มหาราช สถานที่นี้เป็นที่ประดิษฐานรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ แก้วจึงได้ออกมาจากที่นี่ ๓ ลูก มีรอยพระบาทของพระกกุสันธ พระโกนาคมน์ และพระกัสสป พระพุทธเจ้าทั้ง ๓ องค์นี้ ได้เสด็จไปรับข้าวบิณฑบาตในเมืองศรีโคตรบองมาฉันที่ภูกัปปรา แล้วประดิษฐานรอยพระบาทไว้ ณ ที่นี้ ส่วนแก้วลูกที่ ๔ นั้น คือตถาคตนี้เอง เมื่อตถาคตได้มาไว้รอยพระบาทรวมอยู่ในที่นี้ และเข้าสู่นิพพานไปตั้งนั้น ในที่นี้ก็จักเป็นที่ว่างเปล่า ทันใดนั้นพระยาสุวรรณภิงคารจึงให้กราบทูลว่าเมื่อเช่นนั้น พระศาสดาจักประดิษฐานรอยพระบาทไว้ด้วยเหตุใด พระศาสดาตรัสว่า ดูรามหาราช ที่เป็นบ้านเป็นเมือง ตั้งพระศาสนาอยู่เป็นปกตินั้น แม้มีเหตุควรไว้ พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ไปไว้ ด้วยเหตุว่า เป็นที่หวงแหนแห่งหมู่เทวดาและพญานาคทั้งหลายและบ้านเมืองก็จักเสื่อมศูนย์ พระพุทธเจ้าทั้งหลายเที่ยวรอมไวยังรอยพระบาทไกลบ้านเมือง พระพุทธศาสนาก็จักตั้งอยู่กำก่ายเมืองและหัวเมือง เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้ไว้จิตแก้ว กล่าวคือ รอยพระบาทที่ท้ายเมืองทิศใต้นั้น พระพุทธศาสนาก็จักตั้งรุ่งเรืองในเมืองนั้นก่อน แล้วจึงยาย^{๓๒} ห่างมาได้ตามรอยพระบาท เมื่อไว้จิตแก้วกำหัวเมือง พระพุทธศาสนาก็จักตั้งในเมืองนั้นแล้วจึงยายห่างไปข้างเหนือ ที่รอยพระพุทธรูปอันพระพุทธเจ้าประดิษฐานไว้นั้นก็ไปตั้งเป็นเมือง คนทั้งหลายจึงจะตั้งอยู่เป็นปกติ

ส่วนเมืองหนองหานหลวงนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้มาสมุรอยพระพุทธบาทไว้ สมัยพระยาองค์โตเสวยราชสมบัติ พระยาองค์นั้นได้สร้างบุญสมภารมาแล้วตั้งแสนกัลป์ทุกๆ องค์ ถึงเมืองหนองหานน้อยก็เช่นเดียวกัน และทั้งสองเมืองนี้ เมื่อตั้งก็เกิดพร้อมกัน ด้วยเหตุเป็นที่เสด็จมาแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ครั้นสิ้นชั่วพระยาทั้งสองเมืองนี้ เทวดาและพญานาคทั้งหลายที่รักษาหนองหานหลวงและหนองหานน้อย ก็จักได้ให้น้ำไหลนองเข้ามาหากัน ท่วมรอยพระบาทและบ้านเมือง คนทั้งหลายจึงได้แยกย้ายกันไปตั้งบ้านเล็กเมืองน้อยตามริมหนองนั้น จักได้ไปรับเอาจารีตประเพณีและกิจการบ้านเมืองในราชธานีใหญ่ที่พระพุทธศาสนาดังรุ่งเรืองอยู่ ณ ที่นั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายเสด็จเข้าสู่นิพพานไปแล้ว พระอรหันต์ทั้งหลายจักได้นำเอาธาตุตุ่ม^{๓๓} ไก่มาประดิษฐานไว้ริมแม่น้ำอันที่ราชธานี บ้านเมือง พระพุทธศาสนา จักตั้งรุ่งเรืองไปตามริมแม่น้ำอันนั้น เมืองฝ่ายเหนือกลับลงไปตั้งอยู่ฝ่ายใต้ ฝ่ายใต้กลับไปตั้งอยู่ฝ่ายเหนือ เมืองที่ตั้งอยู่ตรงกลางนั้นประเสริฐมีอานุภาพยิ่งนัก ท้าวพระยาทั้งหลายที่มีบุญสมภาร จักได้เสวยราชสมบัติบ้านเมืองคำชู

^{๓๒} หมายถึง แยกย้าย, เรียงราย

^{๓๓} “ตุ่มไก่” เข้าใจว่าเป็นพระธาตุตาตุ่ม และอีกฉบับ ๑ เป็นแต่บอกว่า เป็นพระธาตุพระพุทธเจ้า

พระพุทธรูปศาสนาแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ครั้นสิ้นพระพุทธรูปศาสนา ราชธานี บ้านเมืองที่อยู่ริมแม่น้ำ ฝ่ายเหนือก็กลับไปฝ่ายเหนือ เมืองราชธานีอันเป็นที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายเที่ยวบิณฑบาต เป็นต้นว่า เมืองศรีโคตรบองก็กลับมาตั้งอยู่ที่เก่า เมืองราชธานีที่ตั้งอยู่ ณ ท่ามกลางนั้น ก็กลับมาตั้งอยู่ริมหนองหานทั้งสองดังเก่า เพื่อบูชาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ครั้งนั้น ท้าวพระยาทั้งหลายที่มีบุญสมภารก็บังเกิดขึ้นตามราชธานีนั้นๆ อันนี้หากเป็นจารีตประเพณีสืบๆมาแห่งแม่น้ำธนที พระพุทธรูปก็จักตั้งอยู่แต่ทิศเบื้องเหนือและทิศเบื้องใต้ แลทิศตะวันตกตะวันออกไปตามริมแม่น้ำอยู่เป็นปกติ

ดูรา มหาราช ตถาคตเทศนาศาสนานครินทาดังกล่าวมาแล้ว เพื่อเหตุนี้จึงได้ว่าไปมีคนอยู่ในเมืองหนองหาน แม้ว่ามีคนอยู่ในริมหนองหานทั้งสองนั้น ท้าวพระยาที่มีบุญสมภารเป็นเอกราชนั้น จักตั้งอาณานิคม และพระพุทธรูปอันใหญ่ก็ไปมี เท่านี้ก็ไปมี แต่ปัจจุันตพุทธรูปตามกาลสมัยนั้นๆ

เมื่อพระยาสุวรรณภิงคารได้ทรงสดับรตนปัญหาดังนั้น ก็ทรงพระโสมนัสซาบซึ่งในพระชันสน์ดานยิ่งนัก และมีพระทัยปรารถนาจะตัดยั้งพระเศียรของพระองค์ บูชารอยพระพุทธบาท ทันใดนั้น นางเทวีจึงได้ทูลห้ามไว้ว่า เมื่อมหाराชามีพระชนม์อยู่ จักได้สร้างพระราชกุศลเพิ่มเติมต่อไป ไม่ควรที่พระองค์จะมาทรงกระทำเช่นนี้ เมื่อพระยาได้ทรงสดับถ้อยคำนางเทวีห้ามดังนั้น จึงถอดมงกุฎออกบูชา^{๓๔}

จากข้อความดังกล่าวจะพบว่า การเสด็จมาของพระพุทธองค์นั้น นอกจากจะมาเพื่อการพยากรณ์สถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระแล้ว พระองค์ก็ยังเสด็จมาเพื่อที่จะประทับรอยพระพุทธบาทที่พระธาตุเชิงชุมอีกด้วย ดังนั้นพระธาตุเชิงชุมจึงมีความสำคัญต่อพระพุทธองค์ในฐานะที่เป็นหนึ่งในพันธกิจหรือพุทธกิจในการเสด็จมา ณ เมือง สุวรรณภูมิแห่งนี้ด้วย และจะพบว่า ชนพื้นเมืองที่ดูแลพื้นที่สกลนครในสมัยพุทธกาลนั้นก็คือ “ชนชาติขอม” ที่นับถือพระพุทธศาสนาหรือนับถือศาสนาอื่นๆ เช่น พราหมณ์มาก่อน โดยเฉพาะพระมหาลีของพระยาสุวรรณภิงคารนั้นมีเชื่อว่าพระนางนารายณ์เจงเวงเทวี ซึ่งเป็นชื่อของพระนารายณ์เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ หรือในประวัติพงศาวดารสมัยพระเจ้าอุททกก็ระบุชัดว่าเป็นชนชาติขอมไม่ใช่ชนชาติลาวหรือไทแต่อย่างใด

ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพานแล้ว พระยาสุวรรณภิงคาระทราบข่าว พระมหากัสสปะเจ้า พร้อมด้วยพระอรหันต์จะนำพระอัฐธาตุไปบรรจุไว้ที่ภูกัฬา จึงคิดจะขอแบ่งไว้สักการะบ้าง จึงดำริกับพระนางนารายณ์เจงเวง จะก่ออุโมงค์ไว้บรรจุพระอัฐธาตุจึงประชุมไพร่พล

^{๓๔} กรมศิลปากร, อัฐธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม, หน้า ๔๔-๔๕.

แยกเป็นสองกลุ่ม ให้ฝ่ายชายไปก่ออุโมงค์ที่ตอยคุหา ฝ่ายหญิงไปก่ออุโมงค์ที่พระธาตุนารายณ์เจงเวง จึงมีการทำทายแข่งขันกันให้เสร็จภายในหนึ่งวันกับคันทัน ฝ่ายใดก่อเสร็จก่อนดาวเพ็กขึ้นฝ่ายนั้นชนะ เมื่อเริ่มลงมือทำฝ่ายชายเจ้าชู้มาช่วยหญิงสาวบ้าง ฝ่ายหญิงมีไหวพริบจึงทำโคลงไฟผูกปลายไม้สูงๆ หลอกฝ่ายชาย ฝ่ายชายสำคัญคิดว่าดาวเพ็กขึ้นแล้วจึงหยุดทำงาน ฝ่ายหญิงทำงานต่อไปจนเสร็จ ฝ่ายหญิงจึงชนะ เมื่อพระมหากัสสะปะมาถึงได้ทราบความประสงค์แต่ไม่สามารถแบ่ง พระอัฐมคราชให้ ได้จึงมอบพระอังคารให้แทน ต่อมาจึงให้นามอุโมงค์ที่ตอยคุหาซึ่งสร้างไม่เสร็จว่า “ธาตุมเพ็กมูสา” อุโมงค์ที่พระราชาอุทยานเจงเวงว่า “ธาตุนารายณ์เจงเวง” ตามชื่อของพระเทวีของพระยาสุวรรณภิงคาร^{๓๕}

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า การสร้างพระธาตุเชิงชุมนั้นเกิดมาจากความศรัทธาของพระยาสุวรรณภิงคารกับชาวเมืองสกลนครหรือหนองหานหลวงเป็นสำคัญเนื่องจากพระองค์ต้องการที่จะได้บุญเทียบเท่าพระมหากษัตริย์ในอดีต

ข. ประวัติพระธาตุเชิงชุมเชิงประวัติศาสตร์

วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร ตั้งเป็นวัดเมื่อพุทธศักราช ๒๓๐๐ มีชื่อเดิมว่าวัดธาตุนารายณ์ราม^{๓๖} ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่าวัดพระธาตุ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๖ ซึ่งเดิมในบริเวณพื้นที่มีวัดร้างอยู่หลายวัด คือ วัดกลาง วัดยอดแก้ว กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศรวมวัดดังกล่าวเข้ากับวัดธาตุนารายณ์รามเมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ ได้รับพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระอารามหลวงชั้นโทชนิดวรวิหารเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๐๖ และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๕ ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕ กรมศิลปากรได้ประกาศกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานวัดธาตุนารายณ์ราม หรือธาตุเชิงชุม ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมืองสกลนคร ตามความในมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๐๔ ให้มีพื้นที่ประมาณ ๓ ไร่ ๓ งาน ๔๗ ตารางวา

พระธาตุเชิงชุมเป็นปูชนียสถานคู่บ้านคู่เมืองสกลนครมาแต่โบราณ เป็นเอกลักษณ์ของเมืองสกลนคร ดวงตราประจำจังหวัดเป็นรูปองค์พระธาตุประดิษฐานอยู่กลางดวงตราและคำขวัญประจำจังหวัดมีว่า “พระธาตุเชิงชุมคู่บ้าน พระตำหนักภูพานคู่เมือง งามลือเลื่องหนองหาน แลตระการตาปราสาทผึ้ง สวยสุดซึ้งสาวภูไท ถิ่นมั่นในพุทธธรรม” พระธาตุเชิงชุมตั้งหันหน้าไปทาง

^{๓๕} กรมศิลปากร, อัฐมคราตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม, หน้า ๖๓., จังหวัดสกลนคร, จัดหมายเหตุการณ์บูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุเชิงชุมจังหวัดสกลนคร, หน้า ๑๖-๒๐.

^{๓๖} สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น, ทำเนียบโบราณสถานขึ้นทะเบียนอีสานบน, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๐).

หนองหานที่อยู่ทางทิศตะวันออก เป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูน รูปแบบขององค์พระธาตุได้รับอิทธิพลจาก พระธาตุพนม ฐานรูปสี่เหลี่ยมสูงประมาณ ๒๔ เมตร ส่วนบนเป็นทรงบัวเหลี่ยมไม่มีลวดลายประดับ ยอดฉัตรทองคำเหนือองค์พระธาตุเชิงชุมทำด้วยทองคำบริสุทธิ์ มีซุ้มประตูสี่ด้าน ซุ้มยอดประตูมี ลักษณะเป็นยอดปราสาท ข้างในทึบสร้างด้วยศิลาแลงและหินทรายแดง มีซุ้มประตูลวดลายแบบศิลปะ ขอมด้านทิศเหนือใต้และตะวันตก ซุ้มประตูทางเข้าจริงอยู่ด้านทิศตะวันออก สร้างครอบรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคม พระกัสสปะและพระโคตมซึ่งก็คือพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ภายในกรอบประตูทางเข้าอุโมงค์ด้านขวามือมีจารึกพระธาตุเชิงชุมเป็นอักษรขอมโบราณกล่าวถึงการแบ่งเขตการปกครองที่ดินแก่หัวหน้าหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน ข้าทาสและสิ่งของต่างๆ องค์พระธาตุในปัจจุบันเป็นศิลปะล้านช้าง^{๓๗}

การบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระธาตุเชิงชุมดำเนินการเรื่อยมา ตามหลักฐานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ (พุทธศักราช ๒๔๑๑-๒๔๕๓) ปรากฏดังนี้

เพี้ยศรีครุฑ เป็นหัวหน้าปฏิบัติพระธาตุเชิงชุม อายุ ๘๙ ปี เล่าว่า ปู่ ย่า ตา ยาย ผู้เฒ่า ผู้แก่ เล่ากันมาตามลำดับ ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินกรุงเทพมหานครหรือยุคราชวงศ์จักรีจะเป็นรัชกาลใดไม่ปรากฏ โปรดเกล้าฯ ให้อุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์มารักษารักษาพระธาตุเชิงชุม อุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์ พานบุตรภรรยา ญาติวงศ์บ่าวไพร่ของตนมาตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ตำบลธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนครเดิมนั้น ซึ่งเรียกกันสมัยนั้นว่า “บ้านธาตุเชิงชุม” เพี้ยศรีครุฑ ขณะนั้นอายุได้ ๗ ปี ชื่อว่า ชุม อุปฮาดก็ชักชวนราษฎรพลเมืองกาฬสินธุ์ข้ามเขาภูพาน มาทำมาหากินอยู่ที่เมืองหนองหารหลวง (จังหวัดสกลนครเดิมนั้น) หลายตำบลมีพระภิกษุสามเณรติดตามมาด้วย พระสงฆ์ผู้ใหญ่ชื่อว่า “หลักคำ” (พน) พาสานุศิษย์เข้าปฏิบัติพระธาตุเชิงชุม ต่อมาเมื่ออุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์ได้รับแต่งตั้งเป็นพระธานีเจ้าครองเมืองสกลทวาปีขึ้นตรงต่อกรุงสยาม เจ้าอนุเวียงจันทน์คิดทำศึกต่อกรุงเทพฯ เจ้าเมืองสกลทวาปีต้องโทษขัดอาญาศึก เมืองสกลทวาปีก็ถูกริบ และกวาดต้อนผู้คนลงไปอยู่เมืองกบิล พระครูหลักคำ (พน) องค์นี้ท่านก็ตามญาติโยมไปด้วย ครั้นเมื่อราชวงศ์คำได้เป็นเจ้าเมืองสกลทวาปี จึงเปลี่ยนมาเป็นสกลนคร พระครูหลักคำองค์นี้ก็กลับมาปฏิบัติพระธาตุเชิงชุมอีก เมื่อพระครูหลักคำมรณภาพแล้ว มีเจ้าอาวาสติดต่อกันมาอีกหลายองค์ มีการบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุเจดีย์และวิหารโดยใช้แรงงานคนที่เป็นข้าพระธาตุเชิงชุม ซึ่งมีจำนวน ๑๐ หมู่บ้านตามที่มีปรากฏอยู่ในพงศาวดารเมืองสกลนคร ให้ทำการปฏิสังขรณ์ก่อสร้างสิ่งถาวรวัตถุขององค์พระธาตุเชิงชุมเสมอมาทุกปี คนที่เป็น

^{๓๗} สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกากระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ, **ปฏิสังขรณ์พระธาตุเชิงชุมวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร**, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒-๑๓.

ข้าพระธาตุเชิงชุมพวกนี้ก็ปฏิบัติแต่ พระธาตุด้านเดียว ด้านฝ่ายบ้านเมืองก็ไม่ได้เก็บส่วย
อากรแต่อย่างใด^{๓๘}

ในปีกุน นพศก พุทธศักราช ๒๔๓๐ จุลศักราช ๑๒๔๙ ระหว่างที่พระครูหลักคำ (พน) เป็นเจ้าอาวาส มีพระสงฆ์ชาวพม่าองค์หนึ่งชื่อ สุกกีฬุพยาจงมานดเร หรือพระสมณะพระยาอัครนี อยู่วัดธาตุพระยาเมืองอังวะ เป็นเจ้าคณะปกครองสงฆ์ทั่วไปในประเทศพม่า ท่านมาที่วัดศาลาธรรม และพักอยู่ในวิหาร ๑๕ วัน ในระหว่างนั้นท่านได้บอกกับพระครูหลักคำและพระยาประจันตประเทศธานีกับพระพิทักษ์เจดีย์โคตรธรรม ว่าที่นี้เรียกว่าภูน้ำลอดเชิงชุมถูกต้องแล้ว เดิมเรียกว่า เกาะไก่ เป็นที่ปรารภของพระพุทธเจ้าทั้ง ๕ พระองค์ พระเจดีย์นี้เป็นพระเจดีย์เครื่องหมายรอยพระบาทแน่นอน ที่นี้เป็นของจริง โดยที่ท่านสืบสวนหลักฐานมาหลายแห่งแล้ว ไม่มีหลักฐานเหมือนที่นี้ คือที่นี้มีหนองหานหลวงเป็นพยานพระเจดีย์นี้ พระยาภิคารเจ้าเมืองหนองหานหลวงเป็นผู้สร้าง (จังหวัดสกลนคร) พระสงฆ์ชาวพม่าองค์นี้ ชี้แจงเหตุผลไว้ พระครูหลักคำและพระครูสงกา จึงจัดถ้อยคำไว้ในจดหมายเหตุ

การบูรณะซ่อมแซมพระเจดีย์ วิหารวัดวาอาราม ในยุคพระครูหลักคำ (พน) เป็นเจ้าอาวาส ใช้วิธีบอกบุญชาวบ้านทั่วไปช่วยกันทำบุญบำรุง เพราะไม่ได้ใช้แรงคนที่เป็ข้าพระธาตุอย่างวิธีเดิม โดยเหตุที่ราชการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ด้านพระสงฆ์มีพระครูหลักคำเป็นหัวหน้า พร้อมด้วยพระสงฆ์ทุกอารามสามัคคีกัน ออกแรงทำอิฐเผาปูน ฝ่ายบ้านเมืองมีพระยาประจันตประเทศธานีเจ้าเมือง ได้จัดให้พระศรีสุกลวงศ์เป็นผู้ช่วย เป็นนายงานพร้อมด้วยกรรมการพ่อค้าประชาชน เข้าสมทบพระสงฆ์ทำอิฐ เมื่อได้เพียงพอแล้ว พร้อมกันรื้อพระวิหารเก่าหน้า พระเจดีย์ที่ชำรุดออก แล้วได้จัดการก่อสร้างขึ้นใหม่ตามรูปเดิมโดยมีความกว้าง ๕ วา ยาว ๑๕ วา เสาใช้ไม้เต็งรัง เครื่องบนใช้ไม้ตะเคียน พื้นและฝาผนังก่อด้วยอิฐถือปูน เมื่อก่อวิหารเสร็จแล้วพระครูหลักคำได้บอกบุญปิดทองพระเจดีย์และพระประธานในวิหารที่สร้างขึ้นใหม่ รวมเงินฝ่ายพระสงฆ์และฝ่ายฆราวาสสิ้นเงิน ๖๐๐ บาท (หกร้อยบาทถ้วน) ปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ใช้เงินน้อยเพราะทางคณะสงฆ์และชาวบ้านออกกำลังแรงหาสรรพสัมภาระต่างๆ เช่น อิฐ ปูนขาว หิน กรวด ทราย เสา และเครื่องมืออื่นๆ มาจนเพียงพอ^{๓๙}

ค. คติความเชื่อของพระธาตุเชิงชุม สำหรับคติความเชื่อของประชาชนชาวพุทธในทุกหัวระแหงที่มีต่อพระธาตุเชิงชุมนั้นจะพบว่า ทุกคนเชื่อว่าพระธาตุเชิงชุมเป็นพุทธสถานที่เป็สถานที่ประชุมรอยพระพุทธรูปของพระพุทธองค์และพระพุทธเจ้าในอดีตครบ ๔ พระองค์แล้ว เหลือพระพุทธเจ้าที่จะมาตรัสรู้เพียงหนึ่งพระองค์เท่านั้น ดังนั้น ชาวสกลนครหรือชาวพุทธทั่วไปจึงมีความ

^{๓๘} จังหวัดสกลนคร, จดหมายเหตุการณบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร, หน้า ๕๗-๕๘.

^{๓๙} จังหวัดสกลนคร, จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร, หน้า ๗๙-๘๐.

เชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถที่จะมาขอศีลขอพรได้ และที่สำคัญวัดพระธาตุเชิงชุมนั้นมีการจัดงานนมัสการพระธาตุเชิงชุมในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๓ เหมือนกันกับที่วัดพระธาตุพนมเพราะถือว่าเป็นพระเจดีย์ที่มีความเกี่ยวเนื่องกันนั่นเอง ดังนั้น วัดจึงจัดงานเพื่อให้ประชาชนได้เข้ามาราบไหว้สักการบูชาพระธาตุเชิงชุมกันโดยทั่วถึงกัน

๓.๓.๓ พระธาตุบังพวน

สำหรับพระธาตุบังพวนนี้ ตั้งอยู่เลขที่ ๑๗๒ บ้านพระธาตุบังพวน หมู่ที่ ๓ ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๑๐๒ ไร่ โฉนดเลขที่ ๑๑๕๒๙, ๑๑๖๐๖ และ ๑๔๔๒๕

วัดพระธาตุบังพวนเป็นวัดที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในดินแดน ภาคอีสานนี้เนื่องจากเป็นวัดที่มีพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ (ส่วนหัวเขี้ยว) และเป็นเพียงวัดเดียวในภาคอีสานที่มีสัตตมหาสถานหรือสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติในช่วงหลังการตรัสรู้ นอกจากนั้นยังเป็นวัดที่มีความศักดิ์สิทธิ์และยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดและภาคอีสานด้วย ในแง่ของประวัติศาสตร์วัดพระธาตุบังพวนนี้ถือว่าเป็นวัดหรืออารามที่สำคัญของอาณาจักรล้านช้างโบราณที่พระมหากษัตริย์จะต้องเสด็จมาประกอบพิธีกรรมในโอกาสที่สำคัญอยู่เสมอ โดยที่วัดพระธาตุบังพวนนั้นมีศาสนสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญ อันเป็นองค์ประกอบของสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติและความเชื่อท้องถิ่นดังต่อไปนี้

(๑) พระธาตุบังพวน

แผนภาพที่ ๓.๓ พระธาตุบังพวน ทั้งที่เป็นองค์เดิมและองค์ใหม่

(๒) วิหารพระพุทธปฏิมา

ภาพที่ ๓.๔ พระพุทธรูปในวิหารวัดพระธาตุบังพวน

(๓) สัตตมหาสถานหรือเจดีย์ศรีสัตตมหาทาน

แผนภาพที่ ๓.๕ แสดงกลุ่มโบราณสถานสัตตมหาสถาน ๗ สัปดาห์ของวัดพระธาตุบังพวน

(๔) เจดีย์ราย

แผนภาพที่ ๓.๖ เจดีย์รายบริเวณวัดพระธาตุบังพวน

อย่างไรก็ตามเพื่อให้เข้าใจง่ายเกี่ยวกับรายละเอียดของวัดและพระธาตุบังพวนนั้นผู้วิจัยเห็นว่าควรที่จะต้องศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับพระธาตุบังพวนใน ๒ ประเด็น คือ (๑) ประเด็นที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของวัด (๒) ประเด็นเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาขององค์พระธาตุบังพวนนั้น โดยมีรายละเอียดที่ต้องศึกษาดังต่อไปนี้

(๑) ประวัติวัดพระธาตุบังพวน

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาศึกษาก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของวัดว่ามีความเป็นมาอย่างไรและมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาได้อย่างไร ซึ่งมีประเด็นที่ต้องศึกษาดังต่อไปนี้

ก. ประวัติตามที่ปรากฏในอรรถาตุนิทานตำนานพระธาตุพนม

วัดพระธาตุบังพวน ถือว่าเป็นวัดที่เก่าแก่ที่สุดวัดหนึ่งในจังหวัดหนองคาย ประวัติความเป็นมาของวัดนี้เท่าที่มีหลักฐานปรากฏในตำนานอรรถาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม ซึ่งในตำนานระบุว่าพระพุทธองค์ได้เคยเสด็จมาประทับที่ “ภูหลวง” หรือภูหลวงไกล่ๆ ห้วยบังพวน หรือเรียกว่าเป็นภูหลวงห้วยบังพวน ซึ่งหลักฐานที่พระพุทธองค์ได้เสด็จมาประทับที่พระธาตุบังพวนหรือภูหลวงนี้มีดังนี้

“ครั้นเมื่อ พระพุทธองค์เสด็จจากหนองคันแทเสื่อน้ำ ไปประทับอยู่ที่โพนจิกเวียงงัวทอดพระเนตรเห็นแล่นคำแลบลิ่น และแล่นคำตัวนั้นแหม่นปัพพารนาค ตัวที่อยู่ภูเขาลองริมน้ำบางพวน เนรมิตให้เป็นเหตุ นาคตัวนั้นประดับสังวาลย์ด้วยแก้วปัพพา

เหตุนี้จึงได้ชื่อว่าปัพพารนาค แล้วกลับเนรมิตเป็นมนุษย์นุ่งผ้าขาวเสื้อขาวเข้ามารับเอา บาตร และธารณาพระพุทธรูปเจ้าไปสู่ภูเขาหลวงสถิตย์ในร่มไม้ป่าแป่งต้นหนึ่ง ปัพพารนาค ถวายภัตตาหารพระพุทธรูปองค์ทรงกระทำภักติกิจเสร็จแล้ว จึงประทานผ้ากัมพลผืนหนึ่ง แก่ปัพพารนาค”^{๔๐}

ในความหมายนี้พระพุทธรูปได้เสด็จไปประทับ ณ หนองคันแทเสื่อน้ำ (เวียงจันทน์) ก่อน จากนั้นได้เสด็จไปประทับที่ “โพนจิกเวียงวัว” จากโพนจิกเวียงวัวก็รับอาราธนาจากปัพพารนาค ให้เสด็จไปประทับที่ภูเขาหลวงหรือหลวงอันเป็นสถานที่ตั้งของวัดพระธาตุบังพวนในปัจจุบัน ซึ่งการเสด็จมาของพระพุทธรูปครั้งนี้ถือว่าการเสด็จมาในสมัยพุทธกาล

ในยุคสมัยต่อมา หลังจากพระมหากัสสปเถระมาธำมัญญนาพระบรมสารีริกธาตุแล้ว ภูเขาหลวงหรือวัดพระธาตุบังพวนในฐานะเป็นที่อยู่ของปัพพารนาคก็ยังได้มีความเกี่ยวข้องกับ พระพุทธรูปและเหตุการณ์ทางพระพุทธศาสนาโดยในยุคต่อมาเมื่อถึงยุคสมัยของพระเจ้าจันท พานิชได้มีพระอรหันต์อยู่ในเมืองพระองค์ถึง ๘ รูป จากนั้นพระอรหันต์ทั้ง ๘ ได้เดินทางไปอินเดียและ กลับมาพร้อมกับนำพระบรมสารีริกธาตุกลับมาด้วย โดยพระอรหันต์ที่กลับมา ๕ องค์ คือ พระมหา ปราสาทเถระ พระจุลปราสาทเถระ พระมหารัตนเถระและพระจุลรัตนเถระ พร้อมด้วยพระสังฆวิชัย เถระได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระบังคนหรือหัวเหน่ามาธำมัญญนาไว้ที่ภูเขาหลวงโดยมีพระเจ้า จันทพานิช(บุรีจันอ้วยล้วย)กับพระนางอินทสว่างลงฮอดพร้อมด้วยข้าราชการบริพารเป็นผู้อุปถัมภ์ในการ สร้างเจดีย์โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กล่าวถึงบุรีจัน เมื่อพระอรหันต์ทั้ง ๕ ได้เดินทางมาถึงเมืองหนองคายแล้วก็อัญเชิญพระ บรมธาตุทั้งหมดไปไว้ที่ภูเขาหลวง การเดินทางมาถึงของพระอรหันต์ทั้ง ๕ นั้นความทราบไปถึงพระยา จันทบุรี โดยการรายงานของหมื่นกลางโงงผู้เป็นอุปฐากพระอรหันต์เหล่านั้น พระยาจันทบุรีจึงได้ เสด็จไปที่ภูเขาหลวงเพื่อต้องการที่จะสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุ แล้วให้ทหารเดินทางเข้าวังหลวง เพื่อเชิญพระนางอินทสว่างฯพระอัครมเหสีมาร่วมการกุศลคือการสร้างพระเจดีย์ในครั้งนี้ด้วย เมื่อพระ นางทรงทราบก็ได้ให้ราชบุรุษหล่อสิงห์ทองคำ จำนวน ๔ ตัวหนักตัวละ ๑ หมื่นตำลึงจากนั้นพระนาง ได้สั่งให้เอาสิงห์ ๔ ตัวนั้นมารวมกันโดยหันหน้าสิงห์แต่ละตัวออกสู่ทิศทั้ง ๔ ทิศ จากนั้นก็ได้เอาทอง ๒ หมื่นตำลึงหล่อเป็นอุบมุง (อุโมงค์หรือที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ) ประดับด้วยแก้ว จากนั้นก็สั่งให้ ทหารนำลงเรือล่องมาหาพระสวามีที่ท่าน้ำจวดเรือ เมื่อพระนางมาถึงก็ได้พบกับพระมเหสีที่พระยา สมุดตธรรมวงศามอบให้พระยาจันทบุรีอีก ๒ องค์ซึ่งพระนางทั้ง ๒ ก็ให้การต้อนรับด้วยความยินดี จากนั้นพระยาจันทบุรีจึงได้พาพระมเหสีทั้ง ๓ ไปนมัสการพระบรมธาตุที่ภูเขาหลวง เมื่อมาถึงก็ได้เข้า กราบพระบรมสารีริกธาตุและกราบนมัสการพระอรหันต์ทั้ง ๕ แล้วก็สนทนาด้วยความปลาบปลื้ม

^{๔๐} กรมศิลปากร, **อรัญคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ.๒๕๓๗, หน้า ๑๕.

พร้อมทั้งแจ้งแก่พระอรหันต์ทั้ง ๕ ว่ามีความประสงค์ที่จะอุปถัมภ์การสร้างพระธาตุเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จากนั้นจึงได้ปรารภการสร้างพระธาตุที่ภูเขาหลวง

ฝ่ายพระอรหันต์ทั้ง ๕ เมื่อเตรียมการต่างๆ เสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้วเป็นต้นว่าการปรับสถานที่เพื่อให้พร้อม เหมาะแก่การสร้างพระธาตุ การเตรียมผู้คนที่ทำงาน การเตรียมสถานที่และอุปกรณ์อื่นๆ ที่เหมาะสมในการสถาปนาพระธาตุแล้ว ทั้ง ๕ องค์ก็ได้ร่วมกันตั้งจิตอธิษฐานต่อหน้าพระบรมสารีริกธาตุว่า หากว่าพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าจะประดิษฐานอยู่ที่ภูเขาหลวงตลอด ๕๐๐๐ พระพรรษาในฐานันดรอันนี้แล้วไซ้ ขอแผ่นดินจงแยกออกเป็นหลุมลึก ๘ วา กว้างด้านละ ๑๐ ทั้ง ๔ นั้นเทอญ

ทันใดนั้นเอง แผ่นดินก็แยกออกตามคำอธิษฐานของพระอรหันต์จากนั้นพระยาจันบุรีก็สั่งให้คนก่ออิฐเรียงกันขึ้นทั้ง ๔ ด้านด้านละ ๕ วา หนา ๒ วา สูง ๔ วา ๓ คอก แต่หินที่ใช้ก่อกลับไม่พอ ในขณะที่นั้นได้มีชีปะขาวท่านหนึ่งซึ่งก็คือปีพพารนาคน้อยอยู่รักษาภูเขาหลวงได้เดินเข้ามาบอกแก่คนทั้งหลายที่กำลังทำงานอยู่ว่ามีหินที่งามใช้ก่อกำแพงได้ต้อยอีกฟากหนึ่งของภูเขาหลวงนี้ให้คนไปเอามาก่อนโดยวัดจากบริเวณสร้างเจดีย์ไปได้ ๑๐๐๐ ชั่วโมง คนทั้งหลายจึงนำความไปแจ้งแก่พระยาจันบุรีและพระอรหันต์ๆ จึงกล่าวนั้นเป็นพยานาคที่ขึ้นมาช่วยหาหินมาสร้างเจดีย์ท่านทั้งหลายจึงทำตามพยานาคบอกเถิด จากนั้นผู้คนก็ได้เดินทางไปเอาหินที่พยานาคบอกมาสร้างจนสำเร็จ จากนั้นพระยาจันบุรีจึงได้นำเอามหัทธมนต์ที่พระนางอินทสว่างลงทอดมาบรรจุลงในอุโมงค์โดยวางสิ่ง ๔ ตัวลงก่อนจากนั้นได้เอาอุโมงค์ทองคำตั้งข้างบนและเอาเครื่องมหัทธมนต์อื่นๆ ที่มีอยู่บรรจุลงไว้รอบๆ จากนั้นพระอรหันต์ทั้ง ๕ จึงได้มอบพระบรมธาตุหัวเห่หน้าจำนวน ๒๙ องค์ให้กับพระยาจันบุรีฯ รับเอาแล้วบรรจุลงในอุโมงค์ทองคำบนหลังสิ่งนั้นจากนั้นก็ให้ช่างทำหุ่นยนต์เอาไว้เพื่อป้องกันคนมาทำอันตรายแก่อุโมงค์และทหารเอาหินมาฝังกลบเสร็จแล้วพระอรหันต์ก็ได้นำเอาหินที่พรหมณ์ฝังไว้แต่ก่อนมาหมายเอาไว้ยอดอุโมงค์ เมื่อเสร็จการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้วพระยาจันบุรีก็เสด็จกลับพระนคร ส่วนพระอรหันต์ทั้ง ๕ ก็ได้นำพระบรมธาตุที่เหลือไปประดิษฐานไว้ ณ ที่ต่าง ๆ ตามที่อาจารย์ได้สั่งไว้^{๔๑} จึงเป็นอันว่าวัดพระธาตุบังพวนก็ได้เกิดมีขึ้นตั้งแต่สมัยของบุรีจันหรือพระเจ้าจันทพานิชเป็นต้นมา ซึ่งหากจะพิจารณาอายุจากตำนานก็น่าจะอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๕ เป็นต้นมา

ข. ประวัติตามที่ปรากฏในหลักฐานประวัติศาสตร์

อนึ่ง หากจะพิจารณาประวัติความเป็นมาของวัดพระธาตุบังพวนนั้นก็พบว่า เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์จะพบว่าวัดนี้อาจจะถูกสร้างขึ้นมาก่อนสมัยล้านช้างอย่างแน่นอน แต่พอมาถึงยุคสมัยล้านช้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ ก็ได้ถูกบูรณปฏิสังขรณ์โดย

^{๔๑} กรมศิลปากร, อรัญธาดา (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ.๒๕๓๗, หน้า ๗๕.

กษัตริย์ล้านช้างพระองค์หนึ่งคือพระเจ้าโพธิสาลราชกุมาร ผู้ครองนครหลวงพระบางพระราชบิดาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้เสด็จมาบูรณะพระธาตุบังพวน เนื่องจากเจดีย์พระธาตุบังพวนนั้นมีรูปลักษณะของเจดีย์พระธาตุบังพวนเป็นศิลปะแบบล้านนา แบบเชียงใหม่ ซึ่งเป็นสกุลช่างที่มีความใกล้เคียงกันมาก

ต่อมาในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ซึ่งเป็นสมัยที่ทรงค้นพบตำนานอรัญคธาตุนิทานหรือตำนานพระธาตุพนมแล้ว และด้วยความที่พระองค์ทรงเป็นชาวเหนือครองเชียงใหม่มาก่อนและเป็นผู้ที่มีความเคารพในพระพุทธศาสนาเนื่องจากทรงมีพระอาจารย์คือสมเด็จพระสังฆราชมโนรมย์ แห่งเมืองหลวงพระบางเป็นผู้ร่ำสอนหลักธรรมและคุณธรรมจริยธรรมของพระพุทธศาสนารวมถึงศิลปะในการเป็นนักปกครองที่ดีให้กับพระองค์มาทำให้พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์หนุ่มที่มีความรู้ความสามารถและเป็นผู้ที่มีความเลื่อมใสใน ๒ เรื่องหลักๆ ก็คือ (๑) มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นที่สุดถึงขนาดปรารถนาพุทธภูมิในอนาคต ดังปรากฏในข้อความจารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา หลักที่ ๑ ว่า “..โลกราชนาโม รตนตยยจิตตปสาโท สุวณฺณคฺหาย สาสนุปถมกโก สพพญุตญาณปฐฺยมาโน การิโต..”^{๔๒} แปลความว่า อารามแห่งนี้ฉันพระเจ้าแผ่นดินผู้มีพระนามปรากฏในโลกเป็นผู้ที่มีจิตใจเลื่อมใสในพระรัตนตรัย เป็นผู้ให้การอุปถัมภ์พระศาสนาแห่งวัดถ้ำสุวรรณคูหา เป็นผู้ที่ปรารถนาพระสัมพันธญาณได้ทรงให้สร้างไว้แล้ว”^{๔๓} เพื่อให้เห็นถึงหลักฐานที่ชัดเจนผู้วิจัยจะแสดงข้อความคำแปลตามภาพนี้

^{๔๒} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา ๑ ด้านที่ ๑, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=2234 [๒๐ ม.ค. ๒๕๕๙].

^{๔๓} สำนวนแปล –ผู้วิจัย.

๑๘. โลกธาขนาโม^(๖๓) รตนตยยจิตต ปสาโท^(๖๔) สุวณฺณคฺ
 ๑๙. หาย สาสนูปถมโก^(๖๕) สพพณฺตญาณ ปฐฺยมาโน^(๖๖)
 ๒๐. การิตโต^(๖๗) :

โลกธาขนาโม รตนตยยจิตต ปสาโท สุวณฺณคฺ
 หาย สาสนูปถมโก สพพณฺตญาณ ปฐฺยมาโน
 การิตโต :

ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงอุทิศพระชนม์ชีพเพื่อพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง (๒) ทรงเลื่อมใสในเรื่องของพญานาค ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงศึกษาค้นคว้าในความจริงเกี่ยวกับตำนานพระธาตุพนม ซึ่งเป็นตำนานที่กล่าวถึงพญานาคและทรงดำเนินตามรอยทางและรอยธรรมของพญานาคก็คือการทํานุบำรุงพระพุทธศาสนา ด้วยการเสด็จไปอย่างลับๆ เพื่อกราบนมัสการพระเจดีย์สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำนานพระธาตุพนมนั้น เช่น พระธาตุโพนจิกเวียงวัว พระธาตุลาหนอง พระธาตุบังพวน พระธาตุวัดศรีสุพรรณ (อำเภอท่าบ่อ) พระธาตุอรหันต์ (ที่วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย) เป็นต้น และรวมถึงการเสด็จไปเพื่อการทํานุบำรุงวัดต่างๆ ที่ทรงได้ทราบข่าวและมีความศรัทธาหลายๆ วัด เช่น วัดจอมมณี เพื่อไปสร้างพระพุทธรูปชื่อว่าหลวงพ่อมณีเชษฐา เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความรักให้กับพระมเหสีของพระองค์ที่ทรงพระนามว่า “พระนางจอมมณี” ผู้เป็นพระราชมารดาของพระราชธิดาของพระองค์ คือ พระสุก พระเสียม และพระใส ทรงเสด็จ

ไปสร้างวัดศรีคุณเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายในปี พ.ศ. ๒๑๐๓ ดังปรากฏความในศิลาจารึกว่า

“ศุภมัสตฺพระราชาชาญาลายจุมสมเด็จบรมบพิตรพระเจ้าตนเป็นพระชื่อ สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชตนประกอบด้วยปสาทศรัทธาในพุทธศาสนาจึงประสิทธิอาญาไว้แด่มหาสงฆสามเณร . . . ธรรมการภายในภายนอกมีพระยา (ศรีสุวรรณปรากการ) เจ้าศรีสุวรรณปรากการ จึงปลงจุมดวงนี้ไว้ . . .”^{๔๔}

และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๑๐๖ พระองค์ก็ได้เสด็จจากหลวงพระบางมาเพื่อสร้างวัดให้กับชาวเมืองปากห้วยหลวง (โพนพิสัย) ที่วัดถื่นดุง หรือวัดผดุงสุข แต่ชื่อเดิมสมัยแรกสร้างให้ชื่อว่าวัดศรีสุวรรณ เนื่องจากมีเจ้าภาพที่เป็นผู้ดำเนินการสร้างอยู่ ๒ คนก็คือ (๑) พระยาศรีสัตตธรรมราชวิสุทธิ และ (๒) พระยาสุวรรณปรากการ เพื่อให้เกียรติ ๒ ท่านนี้จึงได้ตั้งชื่อว่าวัดศรีสุวรรณ ดังมีหลักฐานปรากฏในศิลาจารึกว่า

ศุภมัสตฺพระราชาชาญาลายจุมสมเด็จบรมบพิตรพระเจ้าตนเป็นพระชื่อไชยเชษฐาธิราชเจ้าตนประกอบด้วยปสาทศรัทธาในพุทธศาสนา ประสิทธิอาญาไว้แก่สมเด็จ
. . . สมังคลโพธิวิริญาณเจ้าเป็น (อุปถัมภก) . . . มีพระยาศรีสัตตธรรมราชวิสุทธิ
. . . (นรินทร์)แลพระยาสุพรรณ (ณ) (ดวงนี้) ไว้กับวัดศรีสุวรรณ..”^{๔๕}

มีเรื่องเล่าตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ล้านช้างว่าสาเหตุที่พระองค์ต้องรีบเสด็จมาสร้างวัดที่เมืองปากห้วยหลวงก็เนื่องมาจากเหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงการเปลี่ยนผ่านอำนาจ กล่าวคือ สมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช นั้นทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าโพธิสาลราชกุมาร กับพระนางยอดคำทิพย์ ธิดาชาวเชียงใหม่ โดยที่พระองค์มีพี่น้องต่างมารดาทั้งหมด ๖ พระองค์ก็คือ (๑) พระเจ้าเชษฐวังโส ประสูติจากพระนางยอดคำ(ทิพย์) ผู้เป็นพระธิดาของพระยศเกล้าเจ้าเมืองเชียงใหม่ (๒) พระล้านช้าง ประสูติจากมเหสีฝ่ายซ้าย ผู้เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าแผ่นดินศรีอยุธยา (๓) เจ้าท่าเรือ หรือ พระวรวังโส ประสูติจากสนามเอก ผู้เป็นธิดาของเจ้าชาวเทพ (๔) เจ้านางแก้วกุมารี (๕) เจ้านางคำเหลา หรือ เจ้านางแท่นคำ (๖) เจ้านางคำไข หรือ คำใบ เมื่อทรงพระชนม์เป็นเจ้าชายหนุ่มพระราชบิดาก็ส่งไปครองนครเชียงใหม่ ต่อมาพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารเกิดอุบัติเหตุถูกช้างชื่อนางกายทับจนสิ้นพระชนม์อย่างกะทันหัน ทำให้พระองค์ต้องรีบเสด็จมาครองหลวงพระบาง

^{๔๔} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดศรีคุณเมือง(วัดผ้าขาว), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=2159 [๒๐ ม.ค. ๒๕๕๙].

^{๔๕} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดผดุงสุข, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=2159 [๒๐ ม.ค. ๒๕๕๙].

แทนพระราชบิดา การขึ้นครองราชย์ของพระองค์ทำให้พระราชโอรสต่างมารดาพระองค์อื่นคือ พระล้านช้างที่ครองเมืองปากห้วยหลวง และเจ้าท่าเรือเกิดความไม่พอใจจึงคิดจะชิงราชบัลลังก์จึงยกกองทัพมาจากเมืองปากห้วยหลวงขึ้นมาที่หลวงพระบาง เมื่อพระองค์ทรงทราบก็ให้พระยาแสนฤชัยหรือจันจันท์ เป็นแม่ทัพนำทัพลงเรือเพื่อไปต่อสู้กับกองทัพพระล้านช้าง และสามารถปลงพระชนม์พระล้านช้างได้กลางแม่น้ำโขง และยกทัพลงมาตีเมืองปากห้วยหลวงเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาอีก การศึกครั้งนั้นทำให้มีผู้คนล้มตายเป็นอันมาก ทำให้พระองค์เกิดความเศร้าพระทัยที่เห็นพี่น้องต้องมาฆ่ากันเองเพราะต้องการอำนาจ เมื่อกลับถึงหลวงพระบางแล้วขึ้นครองราชย์เสร็จจึงคิดการเพื่อที่จะได้เสด็จลงมาลอบขั้วญวณเมืองปากห้วยหลวงด้วยการมอบให้ พระยาศรีสุพรรณราชวิสุทธิ และพระยาสุวรรณปราการ มาจัดหาที่สร้างวัดให้จึงได้สร้างวัดขึ้นที่เมืองปากห้วยหลวงเพื่อไถ่บาปและลอบขั้วญวณเมืองให้หายจากการตกใจจากภาวะสงครามลงได้

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๑๐๙ ทรงเสด็จไปสร้างพระเจดีย์ที่วัดศรีสุพรรณนาราม (อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย) ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า

“..สมเด็จพระบวรปิตรพระไชยเชษฐาธิราชเจ้ามีประสาทศรัทธาอันเป็นมหา . .

. . . ญาณสัมประยุตรปลงประสิทธิอาชญาให้เจ้าพญาพลเสิกซ้ายให้เป็น

อุปถัมภ์สร้างวัดศรีสุพรรณนาราม..”^{๔๖}

ในปีต่อมาก็เสด็จไปสร้างวัดและพระพุทธรูปที่วัดทุ่งหรือวัดพระไชยเชษฐาธิราช ซึ่งเป็นวัดที่พระอาจารย์ของท่าน คือสมเด็จพระสังฆราชได้เสด็จมาเป็นประธานสร้างเองและมีพระนางเจ้ายอดคำทิพย์พระราชมารดาผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ก็เสด็จมาเป็นประธานในการก่อสร้างด้วย ดังปรากฏในจารึกที่อยู่ในวัดว่า

“..ภายใน มีมหาสังฆราชาเจ้ามนโรรมย์เป็นประธานกับทั้งพระยาธรรมมาภินันท์เป็นประธาน ภายนอกสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าให้ที่เขตบ่อนสร้างวิหาร แล”^{๔๗}

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๑๑๕ หรือก่อนหน้านั้น คืออาจจะก่อน พ.ศ. ๒๑๐๙ อาจจะราวๆ พ.ศ. ๒๐๙๗-๙๙ พระองค์ก็ได้เสด็จมาราชนมัสการพระมหาธาตุ ๓ แห่ง คือ พระธาตุเจดีย์วัดศรีสุพรรณ และพระมหาธาตุเจดีย์วัดโพนจิกเวียงวัว พระมหาเจดีย์วัดพระธาตุบางพวน หรือบังพวน ได้ทรงเสด็จมาสร้างพระพุทธรูปใหญ่ไว้ที่พระธาตุบังพวนและบูรณะองค์พระธาตุสืบต่อเจตนารมณ์ของพระราชบิดาของพระองค์ และเมื่อทรงเสด็จไปสร้างวัดที่ถ้ำสุวรรณคูหาหรือเสด็จไปสร้างวัดศรีสุพรรณก็ทรง

^{๔๖} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดศรีเมือง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=2159 [๒๐ ม.ค. ๒๕๕๘].

^{๔๗} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดไชยเชษฐา (วัดทุ่ง), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=2159 [๒๐ ม.ค. ๒๕๕๘].

กล่าวถึง “วัดพระธาตุบังพวน” อยู่เสมอๆ ดังเช่นตอนที่ทรงเสด็จไปสร้างพระธาตุเจดีย์ที่วัดถ้ำสุวรรณคูหา ก็ทรงกล่าวถึงงานพระศาสนาที่ทรงทำไว้ที่วัดพระธาตุบังพวนในเรื่องของการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ไว้ดังที่ปรากฏในจารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา หลักที่ ๑ ความว่า

“...ราชอาชญามหาสมมุติเทวราชตนเสวยพิภพในศรีสัตนาคนหุตมหานครราชธานี นาม
ชื่อพระเชษฐาธิราชตนประกอบด้วยทศราชธรรมสิบประการมีศรัทธาในพุทธ
ศาสนา จึงประสิทธิอาชญา ให้เขตให้แดนไร่นากับวัดสุวรรณคูหาภายในมีพระมหา
อินทรียัสวรรเจ้า ภายนอกมีราชานेत्रราชบุโรหิตเป็นกัมมการจึงเรียกหมื่นไถมัลล
ประสิทธิอาชญา

ใส่หัวหมื่นไถยอยไธเมื่อเจ้าแผ่นดินแปลงรูปพระสัพพัญญูเจ้าในธาตุบางควนจึงแต่งหมื่น
ขวาแลพังพา^{๔๘} มาพร้อมผู้พลทั้งหลาย..^{๔๙}

จากหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกที่ได้กล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าสมเด็จพระเจ้าไชย
เชษฐาธิราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นทั้งนักรบและนักการพระศาสนา ทรงเอาใจใส่ในเรื่องการ
สร้างวัด พระพุทธรูป พระมหาเจดีย์ รวมถึงการใช้นโยบายนำพระศาสนาเข้าถึงประชาชน ไม่ทรงใช้
อำนาจเพียงเพื่อให้คนกลัวแต่ทรงใช้หลักธรรมนำการเมือง และโดยเฉพาะงานพระศาสนาที่เมือง
หนองคาย และสองฝั่งแม่น้ำโขงนั้นทรงให้ความสำคัญเป็นพิเศษ และจากการศึกษาเอกสารทาง
ประวัติศาสตร์และโบราณคดี (จารึก) จะพบว่าวัดพระธาตุบังพวนในยุคสมัยของสมเด็จพระเจ้าไชย
เชษฐาธิราชนั้นมีชื่อว่า “มหาสังฆราชาเจ้าโพธิารามบางพวน”^{๕๐} และทรงบูรณปฏิสังขรณ์อาราม
รวมถึงการนำช่างชาวล้านนามาสร้างเจดีย์สถูปมหาสถานไว้ที่วัดพระธาตุบังพวนอีกด้วยเพื่อไว้เป็น
แหล่งเรียนรู้สำหรับชาวพุทธในยุคนั้น

ต่อจากสมัยของสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแล้วในยุคต่อมาก็มีพระมหากษัตริย์ล้าน
ช้างอีกหลายพระองค์ได้เสด็จมาเพื่อนมัสการและสร้างศาสนสถานอื่นๆ รวมถึงการเสด็จมาเพื่อกราบ

^{๔๘} คำว่าพังพาในจารึกหลักนี้อาจจะเป็นยศของขุนนางท่านหนึ่งชื่อว่าพังพา ซึ่งเป็นผู้สร้างวัดพังพา (วัด
ศรีสะเกษ อ.เมือง จ.หนองคายในปัจจุบันนี้) ซึ่งคำว่าพังพานั้นเป็นชื่อวัดที่อาจจะมีผู้สร้างชื่อเดียวกับวัด ดังปรากฏ
ชื่อวัดพังพาในจารึกวัดพังพาในปี พ.ศ. ๒๑๑๒ ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช
ดู ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, **จารึกวัดพังพา**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=2159 [๒๐ ม.ค. ๒๕๕๘].

^{๔๙} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, **จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา หลักที่ ๑**,
[ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=2159 [๒๐
ม.ค. ๒๕๕๘].

^{๕๐} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, **จารึกวัดศรีเมือง**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:
http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=2159 [๒๐ ม.ค. ๒๕๕๘].

นมัสการพระบรมธาตุอีกหลายพระองค์ เช่น เจ้าชายมยุ เป็นต้น แต่ก็ยังไม่ปรากฏชัดเจนเหมือนสมัยของสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเลย

(๒) ประวัติความเป็นมาของพระธาตุบังพวน

จากการศึกษาจะพบว่าพระธาตุบังพวนก่อสร้างขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏแน่ชัดแต่พบว่าเป็นเจดีย์ที่มีประวัติความเป็นมาพร้อมกับพระธาตุพนม ซึ่งในแง่ของประวัติความเป็นมานั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้เป็น ๒ ประเด็น คือ ก. ประวัติความเป็นมาที่ปรากฏในตำนาน และ ข. ประวัติความเป็นมาที่ปรากฏในหลักฐานประวัติศาสตร์ ซึ่งมีรายละเอียดที่เราสามารถจะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

ก. ประวัติความเป็นมาที่ปรากฏในตำนาน ตามหลักฐานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนมว่า สถานที่ก่อสร้างพระธาตุบังพวนนี้มีปรากฏในคำพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าครั้งเมื่อพระองค์เสด็จมาโปรดสัตว์โลกที่สุวรรณภูมิว่า

เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่สำราญในเชตะวันอารามยามใกล้รุ่ง พระอานนท์อุปฐากด้วยน้ำและไม้สัฟน์ เมื่อพระพุทธเจ้าเมื่อยน๒กิจชำระแล้ว หลังเห็นโบราณประเพณีแห่งพระพุทธเจ้าทั้งสามพระองค์ ที่เสด็จเข้าสู่พระนิพพานไปแล้ว ทรงไว้มิ่งธาตุในดอยกับปณคริอันมีในทีใกล้เมืองศรีโคตรบอง พระพุทธเจ้าทรงผ้ากัมพลผืนแดงงาม มีวรรณเหมือนแสงสุริยาอาทิตย์เมื่อแรกขึ้น และผ้ากัมพลผืนนี้ พระนางกัสาโคตมีได้ถวายให้เป็นทาน เมื่อแรกปลูกฝ้ายนั้น พระนางได้เอาแท่งคามาผสมกับน้ำรดต้นฝ้ายนั้นวันละแสนทุกวันเพื่อเหตุนี้ เมื่อต้นฝ้ายนั้นเป็นดอกออกมา จึงมีสีแดงงาม^{๕๑} พระพุทธเจ้าทรงบาตรบ้ายพระพักตร์สู่ทิศตะวันออก มีพระอานนท์นำพุทธลีลามาทองอากาศ ลงที่ดอนก่อนเฝ้าที่นั่นก่อน แล้วจึงมาสถิตย์อยู่แคว้นหนองคันแทเสื่อน้ำทอดพระเนตรเห็นตะกวดสีทองตัวหนึ่งแลบลิ้นที่โพนจิกเวียงจั่วใต้ปากห้วยกู่คำ พระพุทธเจ้าทรงกระทำหัตถ์การแย้มพระโอษฐ์พระอานนท์จึงไหวว่า พระองค์ทรงแย้มพระโอษฐ์เพราะเหตุอะไร

ดูราอานนท์ ตถาคตเห็นตะกวดสีทองแลบลิ้นให้เป็นเหตุ เมืองสุวรรณภูมินี้ เป็นที่อยู่แห่งนาคทั้งหลายมีสุวรรณนาคเป็นค้ำ แลผีเสื่อน้ำเสือบก ยักษ์ทั้งมวลภายในโพ้น คนฝูงอยู่ในเมืองอันนี้ แม้รู้ธรรมก็ดี จะเลือกหาผู้มีสัจจะได้ยากนัก แลจะเจริญและล่มสลายกลับไปกลับมาอีกหลายครั้ง เป็นหลายแห่งหลายชื่อ บางพวกจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามสิ้น บางพวกจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามส่วนหนึ่ง และจักเชื่อมิจฉาภิภูมิจึงส่วนหนึ่ง บางพวกจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามสองส่วนจักเชื่อมิจฉาภิภูมิจึงส่วนหนึ่ง บางพวกจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามส่วนหนึ่งจักเชื่อมิจฉาภิภูมิจึงสองส่วน บางพวกก็ไม่เชื่อบุญคุณแก้วทั้ง

^{๕๑} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๓๓.

สามสักอย่าง จักถือนิจฉาภิภูริกรรมอันเป็นคลองแห่งอบายโดยส่วนเดียว เหตุว่าตลาคตเห็นตะกวดสีทองแลบลิ่นนั้นเป็นนิมิต เมื่อใดท้าวพระยาองค์เป็นเชื้อหน่อพุทธวงศ์ได้มาเสวยราชสมบัติ พุทธศาสนา บ้านเมืองจกรุ่งเรืองเหมือนดังเมื่อกุตลาคตยังธรรมาอยู่ เมืองอันนี้เป็นที่เที่ยวไปมาแห่งพระโพธิสัตว์แต่ก่อน เป็นเหตุจกนำมาส่งผลเวอร์ เมื่อตลาคตเสวยพระชาติเป็นท้าวสุทนต์ ได้ มาพักในศาลายักษ์ที่นั่น จึงพลัดนางแก้วเจียรประภา เมื่อเป็นท้าวสุทนต์ก็ได้มาพักศาลายักษ์ที่นั่น มีฤๅษีคนหนึ่งอยู่ในป่าที่นั่นมีเมตตาให้พ้นจากยักษ์กินในกาลครั้งนั้น

ดูรอาณนที เมื่อตลาคตนิพพานไปแล้ว พระยานาคจกก่อแรกเป็นเมือง ตั้งไว้ที่แคมน้ำเพียง ๒ หาดทราย และยังมีพระยาองค์หนึ่งชื่อว่าสุมิตตธรรม จกให้นำเครื่องปญจราชกกุธภัณฑ์ มารดทรงกะทาชายผู้หนึ่ง อันเป็นพ่อไร่พ่อนาพร้อมทั้งตระกูลวงศา มาเป็นใหญ่ในเมืองสุวรรณภูมินั้น ให้เป็นพระยาจันทบุรี จกได้ตั้งไว้ยังพระพุทธรูปเป็นปฐม ก่อนท้าวพระยาทั้งหลาย พระยาจันทบุรีองค์นั้น ก็คือพระยาปัสเสนมาเกิดใช้กรรมอันเศษใหญ่หนักเป็นต้น ฯลฯ

แต่นี้จกนำมาซึ่งเหตุ เมื่อพ่อนาผู้นั้นได้เป็นพระยา มีพระอรหันต์ ๔ องค์ อยู่ในเมืองสุวรรณภูมิ ๒ องค์ จกได้นำเอาธาตุพระอรหันต์ชีณาสพอันเป็นเชื้อวงศ์ตลาคตทั้งมวลมาไว้ในป่าที่ริมน้ำบึง พระยาองค์นั้น จกได้พร้อมกับพระอรหันต์สององค์ประดิษฐานไว้ ณ ที่นั้น พระอรหันต์อีก ๒ องค์จกได้เอาธาตุตลาคตมาไว้ที่ภูเขาหลวง แล้วพระยาองค์นั้นจกได้พร้อมกับพระอรหันต์รูปนาไว้ทุกชั่ว พระยาจันทบุรีจุติมาได้มาบังเกิดเป็นพระยาจันทพานิช ตั้งเมืองในดงหนองคันแทเสื่อน้ำนั้น

ดูรอาณนที พระอรหันต์สององค์จกได้มากำจัดผีเสื่อน้ำทั้งหลายเหล่านี้ แล้วพระยาองค์หนึ่ง ชื่อว่าศรีธรรมมาโสภ จกเอาธาตุตลาคตมาประดิษฐานไว้ ณ ที่นี้แห่งหนึ่ง และฤๅษีคนหนึ่ง ชื่อว่าฐิตกัป ปิอยู่ในป่าหิมพานต์มีอายุถึงกัลป์หนึ่ง มาเอาพระยาสององค์ที่กินเมืองกรุงณนั้นไปบวชเป็นฤๅษี คนหนึ่งชื่อว่าอมรฤๅษี คนหนึ่งชื่อว่าโยธิกฤๅษี ส่วนพระยาสุมิตตธรรมที่รดพ่อนาให้เป็นพระยานั้น ก็จกได้บวชเป็นฤๅษีอยู่ที่เดียวกัน อมรฤๅษี โยธิกฤๅษี จกได้มาก่อแรกเมืองไว้ที่ดอยนันทกักริ ชื่อว่าเมืองศรีสัตตนาคน ด้วยเหตุขนาดตัวหนึ่งมีศัตว์แต่นั้นมา บุญบ้านเมืองก็จกเกิดมีสืบๆ ไป พระพุทธรูปก็จกตั้งอยู่ ณ ที่นั้น โยธิกฤๅษีจกมาเกิดในเมืองอินทปัฐนคร แล้วออกบวชก็จกได้ถึงพระอรหันต์อยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง^{๕๒}

^{๕๒} กรมศิลปากร, อรรถาธิบาย (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๓๓๓-๓๓๔.

จากข้อความในอุรังคนิทานเราจะพบว่า มีคำว่า “ภูเขาลวง” หรือ “ลวง” ปรากฏอยู่ซึ่งภูเขาดังกล่าวนั้นเองที่เป็นสถานที่ตั้งของ “วัดพระธาตุบังพวน” อันเป็นที่อยู่ของ “ปัพพารนาค” ดังปรากฏในอุรังคธาตุนิทานว่า

ครั้นเมื่อ พระพุทธรองค์เสด็จจากหนองคันแทเสื่อน้ำ ไปประทับอยู่ที่โพนจิกเวียงจั่ว ทอดพระเนตรเห็นแล่นคำแลบลิ่น และแล่นคำตัวนั้นก็คือปัพพารนาค ตัวที่อยู่ภูเขาลวงริมน้ำบางพวน เนรมิตให้เป็นเหตุ นาคตัวนั้นประดับสังวาลย์คอด้วยแก้วปัพพาเหตุ นั้นจึงได้ชื่อว่าปัพพารนาค แล้วกลับเนรมิตเป็นมนุษย์นุ่งผ้าขาวเสื้อขาวเข้ามารับเอาบาตร และกราบทูลอาราธนาพระพุทธรเจ้าไปสู่ภูเขาลวงสถิตย์ในร่มไม้ป่าแป้งต้นหนึ่ง ปัพพารนาคถวายภัตตาหารพระพุทธรองค์ทรงกระทำภัตตกิจเสร็จแล้ว จึงประทานผ้ากัมพลผืนหนึ่งแก่ปัพพารนาค แล้วเสด็จไปฉันเพล ณ ที่ใกล้เวินหลอด คนทั้งหลายเรียกที่นั่นว่าเวินเพนมาเท่ากาลทุกวันนี้^{๕๓}

เมื่อพระพุทธรองค์ได้ทรงพยากรณ์เรื่องนี้แล้วก็ได้พยากรณ์ในเรื่องอื่นๆที่เกี่ยวข้องรวมถึงได้เสด็จไปยังสถานที่ต่างที่เกี่ยวข้องกับการตั้งมั่นของพระพุทธรศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมินี้หลายแห่ง เช่นที่พระบาทโพนฉั่น ที่พระบาทเวินปลา หรือที่กปนศิรีหรือภูกำพร้าว และเลยไปถึงเมืองหนองหานน้อยหนองหานหลวงเพื่อเสด็จไปประทับรอยพระบาทที่พระธาตุเชิงชุมริมฝั่งหนองหานก่อนที่จะเสด็จกลับไปยังพระคันธกุฎีที่พระเชตวันโดยทรงมีพยากรณ์เกี่ยวกับเมืองหนองหานหลวง(สกลนคร) เอาไว้ว่า

ส่วนเมืองหนองหานหลวงนี้ เมื่อพระพุทธรเจ้าทั้งหลายได้มาสมุรยพระพุทธรบาทไว้ สมัยพระยาองค์โตเสวยราชสมบัติ พระยาองค์นั้นได้สร้างบุญสมภารมาแล้วตั้งแสนกัลป์ทุกองค์ ถึงเมืองหนองหานน้อยก็เช่นเดียวกัน และทั้งสองเมืองนี้ เมื่อตั้งก็เกิดพร้อมกัน ด้วยเหตุเป็นที่เสด็จมาแห่งพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย ครั้นสิ้นชั่วพระยาทั้งสองเมืองนี้ เทวดาและนาคทั้งหลายที่รักษาหนองหานหลวงและหนองหานน้อย ก็จักได้ให้น้ำไหลนองเข้ามาหา กัน ท่วมรอยพระบาทและบ้านเมือง คนทั้งหลายจึงได้แยกย้ายกันไปตั้งบ้านเล็กเมืองน้อยตามริมหนองนั้น จักได้ไปรับเอาจาริตประเพณีและกิจการบ้านเมืองในราชธานีใหญ่ที่พระพุทธรศาสนาตั้งรุ่งเรืองอยู่ ณ ที่นั้น^{๕๔}

ต่อมาเมื่อพระพุทธรองค์ได้ทรงปรินิพพาน และพระมหากัสสปเถระได้อธิษฐานและนำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานที่ภูกำพร้าวตามพุทธรประสงค์โดยได้นำไปประดิษฐานไว้ที่ภูเพ็กและที่พระธาตุเชิงชุมก่อนที่จะมีการอัญเชิญไปที่ภูกำพร้าวหรือพระธาตุพนมโดยในเนื้อหาเกี่ยวกับ

^{๕๓} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๔๐.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

การประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ภูเก้าพร้านั้นไม่ได้มีการกล่าวถึงเรื่องราวของภูหลวงหรือพระธาตุบังพวนเลย กล่าวเฉพาะถึงพญาทั้ง ๕ คือ พระยาศรีโคตร พญาสุวรรณภิงคาร พระยาหนองหานน้อย พระยาจุลนี และพระยาอินทปัตต์ที่มีส่วนในการก่อสร้างพระธาตุพนมในยุคแรกๆเรียกว่าอู่มงซึ่งมีรูปร่างปรากฏในภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๓.๗ แสดงพระธาตุพนมองค์แรกที่สร้างโดยพระยาทั้ง ๕

จากนั้นพญาทั้ง ๕ ก็ได้สวรรคตตามกาลสมัยและต่อมาก็ได้ไปเกิดในเมืองต่างๆ ๔ เมือง ดังนี้ คือ

๑. พระยาสุวรรณภิงคาร (หนองหานหลวง) และพระยาคำแดง (หนองหานน้อย) ได้ไปเกิดที่กรุงอินทปัตต์ ทรงพระนามว่า มหารัตนกุมารและจุลรัตนกุมาร^{๕๕}

๒. พระยาจุลนีพรหมทัตต์ และพระยาอินทปัตถนคร ได้ไปเกิดที่เมืองจุลนี ทรงพระนามว่า มหาปราสาทและจุลปราสาทกุมาร^{๕๖}

๓. พระยานนทเสน เจ้าเมืองมรุกขนคร ได้ไปเกิดที่เมืองสาเกต ทรงพระนามว่าสังขวิฆขกุมาร เหตุเพราะก่อนประสูติพระราชมารดาทรงพระสุบินว่าได้หอยสังข์^{๕๗}

ฝ่ายเมืองหนองหานหลวง หนองหานน้อย เมื่อพระยาสุวรรณภิงคารและพระยาคำแดง ได้สวรรคตแล้วก็ถูกน้ำท่วมเมืองเฉพาะเมืองหนองหานหลวง ท้าวคำบาง นายชายของพระยาสุวรรณ

^{๕๕} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๙๓.

^{๕๖} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๙๔.

^{๕๗} อ้างแล้ว, หน้า ๙๕.

ภิงคารได้อพยพผู้คนไปตั้งบ้านเรือนที่เก่าคดเก่าเลี้ยวเมืองหนองคันแทเสื่อน้ำ (เวียงจันทน์) และในเมืองของท้าวคำบางนี่เองที่ได้เกิดการริเริ่มการก่อสร้างวัดพระธาตุหลวงและพระธาตุบังพวน โดยในแผ่นดินของพ่อท้าวคำบางนี้ได้มีพ่อนา หรืออุบาสกผู้ใจบุญคนหนึ่งชื่อว่าบุรีจันอ้วยล้วย เหตุที่ชื่อว่าบุรีจันอ้วยล้วยเพราะเป็นคนที่มรูปร่างอ้วนพุงพวย เดินไปไหนมาไหนก็ลำบากแต่เป็นคนที่มีจิตใจงดงาม ทำบุญกับพระอรหันต์ ๒ องค์ องค์หนึ่งชื่อมหาพุทธรวงศาอยู่ที่ริมน้ำบึง องค์หนึ่งชื่อมหาสัชชะติอยู่ป่าโพนเหนือน้ำบึง อีกองค์ชื่อว่ามหาพุทธรวงศา โดยบุรีจันอ้วยล้วยได้หมั่นทำบุญกับพระอรหันต์และเป็นผู้สอนการทำบุญแก่ชาวบ้านเรื่อยๆ และเมื่อทำบุญแล้วก็จะอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้พยานาคทั้งหมามีสุวรรณนาคเป็นต้นอยู่เป็นประจำ ดังปรากฏในตำนานตอนหนึ่งว่า“แล้วบุรีจันอ้วยล้วย ก็อุทิศส่วนบุญไปให้แก่พยานาคทุกๆวันมิได้ขาด” และในขณะนั้นพยานาคทั้งหลายมีสุวรรณนาคเป็นต้นก็ได้รับส่วนบุญจากบุรีจันอยู่ทุกวันจึงได้คิดกันว่าจะตอบแทนบุรีจันคือจะยกให้บุรีจันทนเป็นพระราชาก็ดี จึงดำเนินการแสดงตัวให้บุรีจันเห็นและบอกว่าเมื่อบุรีจันต้องการอะไรให้ไปพูดที่บ่อน้ำแล้วจะได้มาช่วย ดังปรากฏในตำนานว่า

ครั้งนั้น ยังมีนาค ๓ ตัวๆหนึ่งชื่อว่า “กายโลหะ” อยู่ที่ป่ามหาพุทธรวงศา ตัวหนึ่งชื่อว่า “เอกจักขุ” อยู่ที่ปากห้องสะแกใกล้กับเรือนบุรีจันอ้วยล้วย ตัวหนึ่งชื่อ “สุคันธนาค” อยู่ที่หาดทรายกลางแม่น้ำของ นาค ๓ ตัวนี้ได้ยินคำอุทิศของบุรีจันอ้วยล้วยทุกวันมิได้ขาด จึงพร้อมกันไปไหว้สุวรรณ นาคและพุทธรูปาปนาค พยานาคทั้ง ๒ ได้ทราบเหตุตั้งนั้นก็มีความยินดียิ่งนัก จึงกล่าวว่า สาธุ สาธุ ครั้งเมื่อพระตถาคตยังทรงพระชนม์อยู่ พระองค์ก็ได้เสด็จมาโปรดสั่งสอนเราที่ภูฏเวียนแล้ว พระองค์เสด็จไปไว้รอยพระบาท และทรงตักเตือนให้เรารักษาพระพุทธศาสนา

ทันใดนั้น พยานาคทั้ง ๒ จึงให้นาคบริวารไปทันมายังเสฏฐไชยนาคที่อยู่หนองคันแทเสื่อน้ำนั้นมานานาคตัวนี้เจาะช่องออกมาอยู่หนองหอไชย แล้วเจาะแต่หนองหอไชยออกแม่น้ำของ เทียวมาอยู่ที่หาดทรายที่นั่นเสมอๆ แล้วจึงให้ไปทันมายังสหัสสพลงนาค ตัวที่อยู่หนองยางคำ เจาะแปงออกมา แม่น้ำของที่ทำพันพริ้ว นาค ๒ ตัวนี้ เทียวไปตามลำน้ำของเสมอๆ ครั้นถึงฤดูฝน จึงเข้าไปอยู่ในหนองคันธรรพ อยู่ที่ท่านาเหนือตัวหนึ่ง สิทธิโคอยู่ท่านาใต้ สิทธิณอยู่กอกคำ อินทจักกะอยู่ปากห้วยมงคล เมื่ออนาคทั้งหลายเหล่านี้มาชุมนุมกันแล้ว พญาสุวรรณนาคจึงให้โอวาทคำสั่งสอนแก่นาคทั้งหลาย ตามที่พระศาสดาได้ทรงสั่งสอนตนไว้แต่ก่อนนั้นจบลงแล้ว พญาสุวรรณนาคจึงกล่าวขึ้นอีกครั้งหนึ่งว่า บัดนี้เราทั้งหลายจงช่วยกันทดแทนบุญคุณบุรีจันอ้วยล้วย ที่เธอได้ตรวจนำหมายทานแผ่ส่วนกุศลไปให้แก่เราทั้งหลายนั้น และท่านทั้งหลายเห็นว่าที่ใดพอจะเป็นที่ตั้งราชธานีและพระพุทธรวงศาได้แล้ว

ทันใดนั้น กายโลหะนาคจึงกล่าวขึ้นว่า ข้าพเจ้าเห็นสมควรจะตั้งราชธานีและพระพุทธรูปที่ริมน้ำของเสมอหาดทราย ที่สุคันธนาถอยู่นั้นแหละ ด้วยเหตุว่ามีพระอรหันต์อยู่ในที่นั้น ๒ องค์ พร้อมด้วยเทวดาตนหนึ่งอยู่ในที่นั้นมีนามว่า “อินทสิริ” เป็นที่ประเสริฐยิ่งนัก แล้วยังมีเทวดาอยู่รักษาในที่นั้นอีก ๒ ตนๆหนึ่งชื่อว่า “ปรสิทธิศักดิ์เทวดา” อีกตนหนึ่งชื่อว่า “รัตนเกสี” อยู่ในห้วยมณฑลข้างนอก เทวดาตนหนึ่งชื่อว่า “อินทผยง” มีผมอันเกิดอยู่ริมน้ำบึงเสมอหาดทรายสุดข้างทิศใต้ และยังมีนางเทวดาอีกตนหนึ่งชื่อ “มัจฉานรี” มีฤทธิ์รู้ปริณิเทศเป็นสัตว์ตัวน้อยตัวใหญ่ได้ทุกประการ เทียบไปในทางน้ำและทางบก นางเทวดาตนนี้ อยู่ในสระน้ำเล็กแห่งหนึ่ง อยู่ในระหว่างกลางข้าพเจ้าและสุคันธนาถอยู่นั้น และยังมีเทวดาตนหนึ่งชื่อว่า “สราสนิท” อยู่ในสระน้ำอันนั้นกำเหน็จ

เมื่อสุวรรณนาคได้ยินถ้อยคำกายโลหะกล่าวดังนั้น มีความพอใจยิ่งนักจึงกล่าวขึ้นว่า สาธุ สาธุเจ้าทั้ง ๓ อยู่ในที่ใกล้พระอรหันต์และบุรีจันอ้วยล้วย จึงได้รู้ว่าสิ่งที่เป็นมงคลอันประเสริฐมีอยู่ในที่นั้น และเทวดาทั้งหลายเหล่านั้น เขามีใจประกอบด้วยการกุศลกับเราหรือ? ทันใดนั้นสุคันธนาถพร้อมด้วยเอกจักษุนาคจึงกล่าวขึ้นว่า เทวดาตนชื่ออินทสิรินั้นเป็นใหญ่กว่าเทวดาทั้งหลาย เขาได้พาเทวดาเหล่านั้นเข้าไปสู่สำนักของพระอรหันต์ที่มีนามว่ามหาพุทธวงศาทุกวันพระ นาคทั้งหลายบอกความเป็นไปของเทวดาอินทสิริให้สุวรรณนาคทราบความดีแล้ว ก็พากันกลับไปสู่ที่อยู่แห่งตน^{๕๘}

ต่อมาพญานาคทั้งหลายก็ได้ตั้งใจให้พ่อท้าวคำบางมีความปรารถนาจะเอาพระราชธิดาของตนคือพระนางอินทสว่างลงฮอด ไปถวายพระยาสุมิตตธรรมมิกราชจึงให้ลงเรือเพื่อนำไปถวายที่เมืองมรุกขนคร แต่นางเกิดขัดใจไม่ยอมเป็นมเหสีของพระยาสุมิตตธรรม ท้าวคำบางจึงประชดว่า หากไม่ยอมไปเป็นมเหสีของพระยาสุมิตตธรรมจะให้แต่งงานกับบุรีจันอ้วยล้วยซึ่งเป็นชายขี้น้ำ จึงเอาเรือจอดพักใกล้หมู่บ้านของบุรีจันและมีรับสั่งให้บุรีจันเข้าเฝ้าเพื่อให้พระราชธิดาเลือกฝ่ายบุรีจันเมื่อได้รับข่าวเช่นนั้นก็เกิดความรักในนางอินทสว่างลงฮอดอยากได้เป็นภรรยาจึงได้ไปแจ้งความประสงค์กับพญานาค พญานาคจึงได้เนรมิตให้บุรีจันกลายเป็นชายหนุ่มรูปหล่อและสร้างเวียงวังให้และที่สุบุริจันก็ได้นางอินทสว่างลงฮอดมาเป็นภรรยาและได้รับการอภิเษกเป็นพระราชานในระยะต่อมา (นี่ยาคำว่าเวียงจันทน์นี้มาจากชื่อของเจ้าเมืองคือบุรีจันนั่นเอง)

กล่าวถึงพระมหากัสสปเถระเมื่อเดินทางมาบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ภูเก้าพร้าวเสร็จแล้วก็ได้กลับกรุงราชคฤห์ และได้บรรพชาเด็กสามคนให้เป็นสามเณรคือสามเณรพุทธรักจิต ธรรมรักจิต และสังฆรักจิตแล้วสอนกรรมฐานจนที่สุก็บรรลุพระอรหันต์ทั้งหมดเมื่ออุปสมบทแล้วก็ได้ส่งมา

^{๕๘} กรมศิลปากร, อรรถาธิบาย (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๙๙-๑๐๐.

ที่แคว้นสุวรรณภูมิเพื่อช่วยเหลือท้าวพระยาทั้ง ๕ ที่ได้ปรารภณาการบรรลุประอรหันต์ซึ่งได้กลับมาเกิดแล้วในชาตินี้ โดยพระอรหันต์ทั้ง ๓ ได้เดินทางมาที่เมืองของท้าวคำบางและพระยาจันทบุรี

กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เมืองสาเกตที่พระยานนทเสนได้ไปเกิดเป็นพระโอรสของพระยาสุริยวงศาสิทธิเดชซึ่งเป็นพระราชามีบุญญาธิการมากมีประชากรในแคว้นสาเกตทั้งหมดเกือบ ๕ ล้านคนโดยพระยาสุริยวงศาสิทธิเดชได้ตั้งคนขึ้นมาทำหน้าที่ในการดูแลเรื่องต่างๆในเมืองสาเกตดังปรากฏในตำนานดังนี้

ครั้งนั้นพระองค์ทรงตั้งอำมาตย์ขึ้นหลายคน คนที่ ๑ มีนามว่าหมื่นพิชโลก ให้มีบริวาร ๕๐,๐๐๐ คน ครั้นถึงฤดูกาล พืชข้าวกล้า ส้มสุก ลูกไม้ บังเกิดขึ้น ให้หมื่นพิชโลกและบริวารเป็นผู้ดูแลแบ่งปันให้แก่พลเมืองทั้งหลาย เพื่อป้องกันมิให้บังเกิดการทะเลาะวิวาทซึ่งกันและกัน คนที่ ๒ ทรงตั้งนายอนชิตให้เป็นหมื่นกลางโรง เป็นคนดูแลในพระราชฐานทั้งสิ้น คนที่ ๓ ทรงตั้งอำมาตย์อีกผู้หนึ่งสำหรับจัดการบ้านเมืองให้ชื่อว่าหมื่นหลวงกลางเมือง คนที่ ๔ ทรงตั้งให้เป็นหมื่นชุมนุมเมือง คนที่ ๕ ทรงตั้งให้เป็นหมื่นรามเมือง นับตั้งแต่คนที่สามถึงคนที่ห้า ทั้ง ๓ คนนี้เป็นใหญ่กว่าเสนาทั้งหลาย ส่วนหมื่นแก่นัน ให้เป็นผู้ว่ากล่าวตักเตือนราษฎรชาวเมืองและสร้างรั้วเวียงกำแพงพระนครมีบริวาร ๕๐,๐๐๐ คน^{๕๙}

นอกจากนั้นในตำนานยังบรรยายถึงสภาพของพระพุทธศาสนาและบ้านเมืองของพระองค์ว่ามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ดังปรากฏรายละเอียดดังนี้

แล้วพระองค์ทรงสร้างพระพุทธศาสนาวิเวกอาราม กระต๊อบ กระฎี วิหาร ก่อด้วยหินมุกเป็น ๖ ชั้น มีฐานประดุดังชั้นฟ้าทั้ง ๖ เจาะเป็นร้อยเอื้องประดู่ รุ่งเรืองงามยิ่งนักเหมือนเมื่อครั้งพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ คณน้านับพระภิกษุสงฆ์ในพระนคร ๒๐๐,๐๐๐ รูป สามเณร ๓๐,๐๐๐ รูป ผ้าขาวดาบส ๗๗,๙๐๐ คน และทรงตั้งบุคคลคนหนึ่งให้เป็นผู้ดูแลฝ่ายพระพุทธศาสนาให้ชื่อว่า ขุนปฏิบัติ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ส่วนพระพุทธศาสนานั้น ทรงสร้างไว้ให้ห่างจากคามนิคม มิให้เจือปนไปด้วยผู้คนทั้งหลาย เว้นแต่ผู้ชายที่เป็นผู้อุปฐาก ชาวไทยเมืองเชียงดง ให้ส่งไม้เท้าและตักน้ำฉัน ชาวไทยบ้านเชียงแก้ว ให้อุปฐากพระรัตนตรัย ชาวไทยบ้านกระโดน ให้ฟันเปลือกกระโดนโตเท่าแข้งมาเป็นชุดสุมไฟไว้ เมื่อพระสงฆ์สามเณรต้องการไฟขึ้นเมื่อใดให้ได้เมื่อนั้น ชาวไทยเมืองกระท่างให้ดูแลรักษาหนทางสำหรับพระสงฆ์ไปบิณฑบาต ชาวไทยบ้านบั้งจีสีสถาน ให้กระทำบังไฟดอกจตุบุชาเป็นปกติทุกวันสัปดาห์ ลำดับเมืองน้อยทั้งนี้มีคน ๑๕๐,๐๐๐ คน ให้หมื่นนันทาอารามเป็นใหญ่ ส่วนหมื่นพระนารุณนั้นมีบริวาร

^{๕๙} กรมศิลปากร, *อรัญธาดา (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๘๖.

๑๕๐,๐๐๐ คน สำหรับตักน้ำถวายพระสงฆ์ชำระให้พอวันหนึ่งคืนหนึ่งทุกวันไป หมื่นเชียงสาธิบดี ๕๐,๐๐๐ คน สำหรับหาดอกไม้เครื่องบูชาในเวลาเย็นจงทุกวันไป ส่วนกฐินวิหารที่ใดสลักหักพัง ให้หมื่นนั้นทาอาราม หมื่นพระน้ำรุ่ง หมื่นเชียงสา ทั้ง ๓ คนนี้ พร้อมกันไปเรียนปฏิบัติ หมื่นหลวงกลางเมือง หมื่นชุมนุมเมือง และหมื่นรามเมืองให้แจ้ง และให้ท่านทั้ง ๓ ที่ออกนามมานี้ พร้อมกันไปเรียนปฏิบัติหมื่นกลางโรงเมื่อได้รับอาชญาจากหมื่นกลางโรงแล้ว ให้พร้อมกันปฏิบัติตามอาชญาขึ้นให้ดีให้ชอบจงทุกประการ^{๖๐}

แต่พอระยะต่อมาเมื่อพระยาสุริยวงศาสิทธิเดชบ้านเมืองอื่นที่เข้มแข็งก็เข้ามารุกรานและเข้ายึดครองเมืองสาเกตแทน ทำให้บรรดาข้าราชการทั้งหลายของพระยาสุริยวงศาสิทธิเดชได้พากันอพยพผู้คนและคูแลรักษาพระสังขวิชัยกุมารหนีออกจากเมืองสาเกตมาพึ่งบรมโพธิสมภารของท้าวคำบางโดยข้าราชการของพระยาสุริยวงศาสิทธิเดชที่ได้อพยพไปอยู่ที่ต่างๆ ดังนี้

๑. หมื่นพิชโลภซึ่งเป็นเสนาแห่งพระยาอัทธะฝ่ายหน้า พร้อมทั้งออกขุนพลเทพและออกขุนพรหมนั้นยังอยู่ที่เก่า

๒. ออกขุนบุญขวงพาเอาครอบครัวหนีไปตั้งเมืองอยู่แดนแคว ชุมรุมกันป้อยพระยาพระยาอัทธะฝ่ายหน้าและพระยาบุพพกรุนทนารายน์ จึงพร้อมกันให้ชื่อเมืองนั้นว่า “เมืองชุมรุมป้อย”

๓. ออกขุนโลกบาลนั้น พาเอาครอบครัวไปตั้งอยู่ที่ภูป่าหมากชุมรุมกันพ่อน พระยาทั้ง ๒ จึงให้ชื่อว่า “เมืองชุมรุมพ่อน” แต่นั้นมา

๔. ฝ่ายขุนเล็กขุนน้อยทั้งหลายเหล่านั้น จึงพร้อมกันอพยพครอบครัวหนีไปตั้งเป็นบ้านเล็กเมืองน้อยอยู่ แล้วจึงเข้าไปสู่สมภารพระยาสุमितตวงศาฯรามรุกขนครทั้งสิ้น

๕. ส่วนหมื่นแก่นนั้นมีครัว ๔๐,๐๐๐ ครัว อพยพมาสร้างเมืองอยู่ในที่แห่งหนึ่ง

๖. หมื่นพระน้ำรุ่งมี ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพมาตั้งเป็นเมืองอยู่ที่ปากห้วยกะดิงกำเหนื่อ

๗. ส่วนหมื่นเชียงสานั้นมีครัว ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพมาตั้งเมืองอยู่ปากห้วยกะดิงกำไ้ใกล้กับหมื่นพระน้ำรุ่ง

๘. หมื่นหลวงกลางเมืองนั้นมีครัว ๑๐๐,๐๐๐ ครัว อพยพออกมาตั้งอยู่ปากห้วยพาด

๙. หมื่นรามมีครัว ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพออกมาตั้งอยู่ที่ปากห้วยหุด

๑๐. หมื่นประชุมชุมเมืองมีครัว ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพออกมาตั้งอยู่ปากห้วยหุดเฉียงใต้กับด้วยน้ำเลี้ยงพ่อนม(หมื่นกลางโฮง)

^{๖๐} กรมศิลปากร, อรรถาธิบาย (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๘๖-๘๗.

๑๑. หมื่นนันทอาราม พาครัว ๒๐๐,๐๐๐ ครัว รักษาเจ้าสังขวิขุมมารมาถึงในเขตต์เมืองสุวรรณภูมิแต่ก่อนนางน้ำเลียงพอนม จึงพาเอาสังขวิขุมมารออกมาตั้งอยู่เมืองหนองคายนั้น ให้ชื่อว่า “เมืองลาหนองคาย” ตลอดไปถึงปากห้วยบางพวน

๑๒. หมื่นกลางโงมมีครว ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพออกมาตั้งเป็นเมืองอยู่ที่ปากห้วยคุกคำ มาทางใต้

๑๓. หมื่นนันทอารามมีครว ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพมาตั้งอยู่ปากห้วยนกยูงหรือปากโมงก็เรียก^{๖๑}

ฝ่ายพระอรหันต์ทั้ง ๓ คือ พระพุทธรักขิต พระธรรมรักขิต และพระสังฆรักขิต เมื่อมาถึงแคว้นสุวรรณภูมิก็ได้เริ่มภารกิจในการให้การศึกษาแก่พระยาทั้ง ๕ ผู้สร้างพระธาตุพนมที่กลับมาเกิดใหม่ในเมืองต่างๆโดยได้ไปนำมาบวชที่เมืองหนองคาย เวียงจันทน์จนบรรลอรหันต์ถัดจากนั้นก็พาทั้งหมดไปอินเดีย ดังนี้

พุทธรักขิต จึงไปนำเอามหารัตนกุมารพี่น้องแต่เมืองอินทปัฐนครมาบวชในพระพุทธศาสนา แล้วไปอยู่ที่ริมเมืองปากฝั่งแม่น้ำของฝ่ายตะวันออก สอนวิปัสสนาภาวนาอยู่ในที่นั้น หมื่นกลางโงมจึงสร้างหอแพให้อยู่ ที่นั่นจึงได้เรียกว่า “หอผา” มาแต่ครั้งนั้น

ส่วนเจ้าธรรมรักขิต ก็ไปนำเอามหาสุวรรณปราสาทกุมารพี่น้องแต่เมืองจุลณีพรหมทัตมาบวช แล้วสอนวิปัสสนาภาวนาอยู่ในเวียงจัวได้ปากห้วยคุกคำ หมื่นกลางโงมสร้างวิหารให้อยู่ในที่นั้น

พระสังฆรักขิตนั้น ไปนำเอาเจ้าสังขวิขุมมารมาบวชอยู่ที่เมืองลาหนองคาย น้ำเลียงพอนมสร้างวิหารให้อยู่ เจ้าทั้ง ๕ องค์นี้เมื่อได้เรียนวิปัสสนาภาวนากับด้วยพระอาจารย์ทั้ง ๓ ของตน ครั้นบวชเป็นภิกษุก็ได้ถึงพระอรหันต์ทั้ง ๕ พระองค์โดยลำดับ

พระอรหันต์ทั้ง ๕ องค์นี้มีนามว่า มหารัตนเถระหนึ่ง จุลรัตนเถระหนึ่ง มหาสุวรรณปราสาทเถระหนึ่ง จุลสุวรรณปราสาทเถระหนึ่ง สังขวิขเถระหนึ่ง พระพุทธรักขิต, ธรรมรักขิต, สังฆรักขิตเถระ, ผู้อาจารย์จึงนำเอาสาธุศิษย์ทั้ง ๕ นี้ไปสู่เมืองราชคฤห์^{๖๒}

ฝ่ายพระยาจันทบุรีผู้ครองเมืองเวียงจันทน์หรือหนองคันแทเสือน้ำก็ได้ปกครองบ้านเมืองให้ได้รับความร่มเย็นเป็นปกติสุขเรื่อยมา วันหนึ่งข้าราชการชาวเมืองสาเกตที่ได้อพยพมาอยู่ที่เมืองหนองคันแทเสือน้ำของบุรีจันก็ได้นำเครื่องบรรณาการเข้าเฝ้าบุรีจันทน์และกราบทูลว่าปัจจุบันมีพระอรหันต์ในเมืองนี้ ๘ องค์ ซึ่งทำให้พระยาจันทบุรีมีความแปลกใจมากและถามว่าตอนนี้ท่านอยู่ไหน ก็ได้รับคำตอบว่าท่านไปอินเดียไป ๓ วันแล้ว และจะกลับมาอีกไม่นาน เมื่อพระยาจันทบุรีได้

^{๖๑} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๙๗-๙๘.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗

ทราบเช่นนั้นก็อนุโมทนาและบอกว่าจะรอกกราบพระอรหันต์ทั้ง ๘ องค์นั้น จากนั้นหมื่นกลางโง่ เป็นต้นก็เดินทางกลับสู่ที่อยู่ของตน

ฝ่ายพระยาสุมิตตวงศาธรรมิกราชาธิราช ผู้ครองนครมรุกขนครได้ข่าวว่าพระยาจันทบุรีขึ้นครองราชย์แล้วจึงได้ส่งเครื่องบรรณาการมาให้พร้อมกับ หญิงสาว ๒ คน คนหนึ่งชื่อมงคลกตัญญู ชาวเมืองจูลนี อีกคนชื่อชื่อมงคลทปาลัง เป็นเชื้อวงศ์ชาวราชคฤห์ พร้อมด้วยข้าทาสบริวารนางละ ๕๐๐ คน ช้างพัง ๒๐ เชือก ช้างพลาย ๒๐ เชือก ม้า ๒๐ ม้า พร้อมทั้งความญและนายม้า เงิน ๑๐,๐๐๐ ตำลึง ทอง ๑๐,๐๐๐ ตำลึง เสื้อผ้าสิ่งละ ๑๐,๐๐๐ พร้อมทั้งเครื่องปัญญาจากกฤกัณฑ์ มอบให้พราหมณ์ทั้ง ๕ ที่รู้จักไตรเพทเป็นหัวหน้า มีมงคลพราหมณ์หนึ่ง จุลมงคลพราหมณ์หนึ่ง ไชยพราหมณ์หนึ่ง สิทธิพราหมณ์หนึ่ง จิตตวัฒนพราหมณ์หนึ่ง ทั้ง ๕ นี้ให้น้อมนำไปราชาภิเษกบุรีจัน ครั้นถึงวันมหาพิชัยฤกษ์อันดี จึงตรัสสั่งให้ออกเรือขึ้นมาสู่เมืองบุรีจัน

เมื่อนางแก้วมงคลทั้ง ๒ และพราหมณ์ทั้ง ๕ มาถึงเมืองของบุรีจันทันแล้วก็ได้เข้าแจ้งแก่บุรีจันเพื่อทำพิธีราชาภิเษกให้ โดยถามหาน้ำที่จะมาทำพิธีซึ่งชาวเมืองบอกว่ามีน้ำตามที่เคยปฏิบัติมา แต่พราหมณ์ทั้ง ๕ ได้ปฏิเสธว่าน้ำเหล่านั้นไม่ใช่ น้ำที่พญานาคให้มา ต้องเป็นน้ำที่พญานาคบอกเท่านั้น ตกเย็นพราหมณ์ทั้ง ๕ ก็ได้กลับไปพักผ่อน คือนั้นพญานาคก็ได้เข้าฝันเพื่อบอกจุดที่เป็นแหล่งน้ำที่จะมาทำราชาภิเษกได้ ตื่นเข้ามาจึงพาคนออกตามหาแหล่งน้ำที่จะนำมารดซึ่งพญานาคก็ให้น้ำตามที่ต้องการจนครบแล้วนำมารดสรกราชาภิเษกทั้งพระยาจันทบุรีและพระนางอินทสว่างลงฮอด โดยได้ตั้งชื่อพระยาจันทบุรีว่า “พระยาจันทบุรีประเสริฐสัถยเกวทะ” และตั้งชื่อพระนางอินทสว่างลงฮอดใหม่ว่า “อินทสว่างรัตนเกสิราชเทวี” จากนั้นพราหมณ์ทั้ง ๕ จึงได้ทำการติดตาม “รอยพระพุทบาทที่พระพุทธรองค์ได้ทรงประทับไว้ซึ่งก็พบดังต่อไปนี้

๑. พบที่ริมหนองคันแทเสื่อน้ำ(พระธาตุหลวง)
๒. พบที่ภูเขาหลวง(พระธาตุบังพวน)
๓. พบที่ภูฏเวียน (น่าจะเป็นพระพุทบาทบัวบก)
๔. พบที่เวินเพล (พระบาทโพนฉัน)^{๖๓}

เมื่อพบรายละเอียดของพระพุทบาทและสายพระเนตรของพระพุทธรองค์ที่ทรงทอดพระเนตรไปในที่ต่างๆ เช่นที่โพนจิกเวียงจัว ที่เมืองหนองหาน และที่เมืองมรุกขนครจึงได้เดินทางกลับสู่เมืองมรุกขนครเพื่อกราบทูลให้พระยาสุมิตตธรรมวงศาได้ทราบต่อไป^{๖๔}

ฝ่ายพระอรหันต์ศิษย์อาจารย์ทั้ง ๘ เมื่อไปอินเดียแล้วได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุกลับมาด้วย คือนำเอาพระบรมธาตุหัวเหน่าพระพุทธเจ้าจำนวน ๒๙ พระองค์ ธาตุเขี้ยวฝางจำนวน ๑

^{๖๓} กรมศิลปากร, **อุรังคราตุ (ตำนานพระธาตุพนม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๒๘.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐-๑๑๔.

องค์ พระธาตุฝาคืนขานจำนวน ๙ องค์ โดยกลับมาพักที่เมืองคอนราชคัณหนึ่ง จากนั้นอาจารย์ทั้ง ๓ ก็สั่งลูกศิษย์ว่า ให้นำพระบรมธาตุที่ได้มานั้น คือพระธาตุหัวเห่นา ให้เอาไปประดิษฐานไว้ที่ภูหลวงนั้น ส่วนพระธาตุฝาคืนขานนั้น ให้นำไปประดิษฐานไว้เมืองลาหนองคาย พระธาตุเขี้ยวฝางนั้น ให้นำไปประดิษฐานไว้ที่เวียงจัว ๓ องค์ และที่หอแพ ๔ องค์ และทั้ง ๕ เดินทางกลับมาสู่แคว้นสุวรรณภูมิเพียงลำพัง ส่วนท่านจะต้องเดินทางกลับอินเดีย จากนั้นพระอรหันต์ทั้ง ๕ จึงได้เดินทางกลับสู่เมืองหนองคันแทเสื่อน้ำ

เมื่อพระอรหันต์ทั้ง ๕ กลับมาถึงเมืองหนองคันแทเสื่อน้ำเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็ได้เข้าเฝ้าพระยาจันทบุรีและปรารภเรื่องการสร้างเจดีย์เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ณ สถานที่ต่างๆ ตามคำสั่งของพระอรหันต์ผู้เป็นอาจารย์ดังมีรายละเอียดปรากฏในตำนานดังนี้

ขณะนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๕ จึงนำเอาพระบรมธาตุพระพุทเจ้ามาประดิษฐานไว้ที่ร่มไม้ป่าแบ่งที่ ภูเขาหลวง ครั้นนั้น พระยาจันทบุรีพระองค์ได้ทรงทราบความจากหมื่นกลางโรงว่า พระอรหันต์ ๕ องค์กลับจากเมืองราชคฤห์ ได้นำเอาพระบรมธาตุพระพุทเจ้ามา พระองค์ทรงชื่นชมยินดียิ่ง นัก จึงตรัสสั่งอำมาตย์ให้ไปรับนางอินทสว่างราชเทวีรัตนเกสี พระนางทรงทราบในการบุญ จึงได้ เอาทองคำหล่อเป็นรูปสิงห์ ๔ ตัว หนักตัวละ ๑๐,๐๐๐ ตำลึง แล้วพระนางให้นำสิงห์ ๔ ตัวมาตั้งรวมติดกันเข้าหันหน้าออกตัวละทิศ แล้วเอาทองคำ ๒๐,๐๐๐ ตำลึง หล่อเป็นรูปอุโมงค์ประดับด้วยแก้ว ครั้นเสร็จแล้ว พระนางจึงให้เอาสิงห์ ๔ ตัวนั้นพร้อมด้วยอุโมงค์ ลงสู่เรือพระที่นั่งเสด็จยatraไปสู่ที่ศาลจอตพระสวามี ขณะนั้น นางทั้ง ๒ จึงมาคอยคารวะไหว้นบอยู่ ณ ที่นั้น พระนางเห็นนางทั้ง ๒ มีพระทัยรักใคร่ยิ่งนัก พระนางจึงพระราชทานเครื่องยศเป็นต้นว่า ชัน กาทองคำ ม้าวทองคำประดับเพชร ปืนเกล้าทองคำประดับเพชร ต่างหูทองคำฝังเพชร พร้อมทั้งพระภูษาทุกสิ่งเสมอกันทั้ง ๒ นาง แล้วพระยาจันทบุรีจึงได้นำอัครมเหสีทั้ง ๓ ไปสู่ภูเขาหลวงเพื่อทำการสักการบูชา

ขณะนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๕ องค์จึงได้พร้อมกันอธิษฐานพระบรมธาตุว่า ฌิว่าพระบรมธาตุพระพุทเจ้าจะประดิษฐานตั้งอยู่ที่ภูเขาหลวงตลอด ๕,๐๐๐ พระพรรษา ในฐานันดรอันนี้วิเศษแท้ ขอให้แผ่นดินจงแยกออกเป็นหลุมลึก ๘ วา กว้างด้านละ ๑๐ วา ทั้ง ๔ ด้านเทอญทันใดนั้น แผ่นดินก็แยกออกตามคำอธิษฐานของพระอรหันต์แท้จริง พระยาจันทบุรีทอดพระเนตรเห็นดังนั้น จึงตรัสสั่งให้เสนาอำมาตย์ก่อเป็นอุโมงค์หินเรียงกันขึ้น แต่เต้าฝาคั้ง ๔ ด้านๆละ ๕ วา หนา ๒ วา สูง ๔ วา ๓ ศอก หินที่ก่อนั้นหมด คนทั้งหลายไปเที่ยวหาหินมาได้แห่งละเล็กละน้อยไม่พอ

ทันใดนั้น ปัพพารนาคจึงเนรมิตเป็นผ้าขาว ถือไม้แทกค่าตัวเมื่อเป็นนาคนั้น มาบอกแก่คนทั้งหลายว่า หินของแกกองไว้เบื้องตะวันตกตรงนั้นมากหลาย ท่านทั้งหลายจงไปเอามาก่อให้แล้วเถอญ

คนทั้งหลายว่าไกลหรือใกล้จา ผ้าขาวว่าแทกไปแต่นี้ ๑,๐๐๐ ชั่วโมงนี้ คนทั้งหลายว่าไม้แทกยวณัก เราไป ผ้าขาวจึงทำให้ไม้นั้นลดลงมาให้ได้เสมอว่าด้าม๒ คนทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์ด้วยไม้นั้น เขาจึงเข้าไปไหว้พระอรหันต์และกราบทูลพระยาจันทบุรีว่า ผ้าขาวปะ๓ไม้นั้นไว้ที่หินต่อหน้า พระอรหันต์จึงบอกแก่คนทั้งหลายว่า นั่นคือปัพพารนาคที่อยู่ใต้พื้นภูเขานี้แหละมาช่วยเรา ท่านทั้งหลายจะหาแผ่นหินได้ง่ายไม่ยากแล้ว คนทั้งหลายผู้ได้แจ้งเหตุนี้จากพระอรหันต์ จึงเอาไม้วัดแต่ที่นั่นไปได้ ๑,๐๐๐ ชั่วโมงสุด พอพบหิน ๓ ก้อนงามนัก คนทั้งหลาย จึงพูดกันว่าไม่เอาๆ เราควรเอาไม้วัดไปให้แนก่อน พญานาคบอกว่าหินมีมากนัก คนที่วัดและคนที่นับว่าวัดมาได้ ๑,๐๐๐ ชั่วโมงแล้วก็ไม่เห็นมีกองหิน ฝ่ายคนหนึ่งจึงว่า ได้เท่าใดก็เอาเท่านั้น อย่าให้เสียเวลาที่มา แล้วจึงพากันหาหิน ๓ ก้อนนั้นมา หินซ้ำเกิดขึ้นมาอีกเป็น ๖ ก้อน

เขาทั้งหลายจึงพร้อมกันหาเอามาอีกหินนั้นซ้ำเกิดขึ้นมาอีกเป็นอันมาก ไม่รู้จักหมดจักสิ้น คนทั้งหลายที่ไปเอาหินนั้นจึงพูดกันว่า เราเห็นว่าสำเร็จแน่ เมื่อสำเร็จ เราทั้งหลายจงพร้อมกันสร้างแปลงรูปรอยเท้าพระอรหันต์ปากคิ้ว๔เป็น เครื่องหมายไว้ในที่นี้ และจารึกไว้ว่า “บาทลักษณ์พระอรหันต์พันค่า” แต่นั้นมาคนทั้งหลายได้หินแล้วจึงได้ก่อขึ้นวันละ ๓ คืบ แล้วไปด้วยชะทายลายเงิน และมีการมหรสพบูชา ทุกวันทุกคืนมิได้ขาดจนสำเร็จ พระยาจันทบุรีจึงตรัสสั่งให้ช่างแผ่แผ่นทองคำ ๓ แผ่น ขนาดกว้าง ๒ วา เป็น ๔ เหลี่ยม ขนาดเท่าใบลาน นางทั้ง ๒ ให้ช่างแผ่แผ่นเงินที่บริสุทธิ์คนละแผ่น ใหญ่และหนาเท่าแผ่นทองคำ พระยาจันทบุรีจึงตรัสสั่งให้เอาแผ่นเงินทั้ง ๓ นั้นรองพื้น เอาแผ่นทองคำทับลงไปทั้ง ๓ แผ่น แล้วจึงให้เอารูปสิงห์ทองคำเข้าบรรจุตั้งบนแผ่นทองคำ เอาอุโมงค์ทองคำตั้งบนหลังสิงห์นั้นอีกชั้นหนึ่ง แล้วพระองค์จึงเอาเสื้อที่เอกจักขุนาคและกายโลหนาคให้นั้น ถวายบูชาปอง๑ทางสิงห์ไว้ พระยาจันทบุรีทอดพระเนตรเห็นนางอินทสว่างเอาปิ่นเกล้าใส่บูชาไว้ด้วย พระองค์ทรงคำนึงถึงเขตที่สหัสสนาคให้ จึงทรงบูชาไว้ในที่นั้นเหมือนกัน

ทันใดนั้น พระอรหันต์จึงนำเอาพระบรมธาตุหัวหนา ๒๙ องค์ ถวายพระยาจันทบุรี พระองค์ทรงรับเอาพระบรมธาตุเข้าบรรจุขวดไม้จันทน์ที่สุคันธนาคนั้น ๑๐ องค์ ขวดแก้วผลึกที่สุประสิทธิศักดิ์กเทวดาให้นั้น ๑๐ องค์ นางทั้ง ๓ รับเอาพระบรมธาตุที่เหลือนั้นเข้าบรรจุในผอบทองคำนางละ ๓ องค์ แล้วนำไปประดิษฐานไว้ในอุโมงค์ทองคำที่ตั้งอยู่บนหลังสิงห์นั้น แล้วพระองค์จึงให้ช่าง กระทำยันต์จ้าวกวัดแก้วไว้ในที่

นั้น ๔ ด้าน จึงกลบดินให้เสมอดังเก่า พระอรหันต์จึงให้คนทั้งหลาย เอาหินที่ปราหมณ์ฝังไว้แต่ก่อน มาฝังหมายไว้เสมอยอดอุโมงค์ เมื่อเสร็จการบรรจุพระบรมธาตุแล้ว พระองค์ก็เสด็จกลับคืนมาสู่พระนคร

ครั้งนั้น พระรัตนเถระ และ จุลรัตนเถระ จึงพร้อมกันนำเอาพระบรมธาตุเขี้ยวฝาง ๔ องค์ มาประดิษฐานไว้ที่ท่าหอแพ ส่วนมหาสุวรรณปาสาทพื้หนองนั้น นำเอาพระบรมธาตุเขี้ยวฝาง ๓ องค์มาประดิษฐานไว้ที่โพนจิกเวียงงัว ส่วนพระมหาสังขวิชเถระนั้น นำเอาพระบรมธาตุฝ่าเท้า ๙ องค์ไปประดิษฐานที่เมืองลาหนองคาย นำเลี้ยงพ่อนม พร้อมด้วยชาวเมือง สร้างอุโมงค์สำหรับประดิษฐานพระบรมธาตุนั้นใต้พื้นแผ่นดิน ขนาดกว้างด้านละ ๒ วา ๒ ศอก สูง ๓ วา แล้วไปด้วยชะทะลายเงิน จึงเอาแผ่นเงินบริสุทธิ์รองพื้น แล้วนำเอาพระบรมธาตุเข้าบรรจุในชะอบทองคำ นำไปประดิษฐานไว้ในอุโมงค์นั้น

ครั้งนั้น พระอรหันต์ ป่าไต้ ป่าเหนือ ก็เข้าสู่นิพพานเรียงวันคืนกัน มหาสังขวิชเถระก็กลับคืนมาหา มหาสุวรรณปาสาทพื้หนองที่โพนจิกเวียงงัว แล้วพร้อมกันมาหามหารัตนเถระเจ้าพื้หนองที่หอแพ เพื่อจะได้พากันมาคารวะพระอรหันต์ทั้ง ๒ ที่เข้าสู่นิพพานนั้น^{๖๕}

เมื่อภารกิจในการสร้างเจดีย์เสร็จลงแล้วพระอรหันต์ทั้ง ๕ ก็ได้ไปร่วมกันก่อเจดีย์บรรจุพระธาตุอรหันต์ที่วัดป่ามหาพุทธรังศา แล้วจากนั้นพญานาคก็ได้จัดหาที่พักให้กับพระอรหันต์ซึ่งอยู่ในเมืองของพระยาจันทบุรีเพื่อจะได้สั่งสอนธรรมแก่พระภิกษุสามเณรที่วัดป่ามหาพุทธรังศานั้น ต่อมาเมื่อออกพรรษาเสร็จแล้วพระอรหันต์ทั้ง ๕ ก็ได้ออกไปพักที่ปากห้วยบังพวน ๔ รูป มีพระมหาปราสาทเป็นประธาน ส่วนพระสังขวิชเถระไปพักที่ปากห้วยบังพวนทางทิศใต้ พอเวลาใกล้รุ่งบัพพารนาคนาคเอาผ้าสาฎกผืนหนึ่งยาว ๑๐ วา มาถวายพระสังขวิชเถระนำเลี้ยงพ่อนมจึงนำเอาผ้านั้นมาตัดเป็นพระยาผ้า๑หมดทั้ง ๑๐ วา ผ้านั้นก็เกิดเพิ่มขึ้นมาตามจำนวน นำเลี้ยงพ่อนมก็เอาผ้าที่เกิดใหม่นั้นมาตัดเป็นพระยาผ้าจนครบทั้ง ๕ ผืน เมื่อครบจำนวนแล้ว ผ้านั้นก็หาบังเกิดขึ้นอีกไม่และผ้าผืนที่หนึ่งนั้นนำเอาไปถวายมหารัตนเถระ ผืนที่ ๒ ถวายจุลรัตนเถระ ผืนที่ ๓ ถวายมหาสุวรรณปราสาท ผืนที่ ๔ ถวายจุลสุวรรณปราสาท ผืนที่ ๕ ถวายมหาสังขวิชเถระฯ ได้ทรงผ้าแล้วก็มารวมกันอยู่ที่ป่าโพนภายนอก คี้นั้นมีความสุขยิ่งนัก ด้วยเหตุที่ได้ทรงผ้าที่บัพพารนาคนาคถวาย

จากนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๕ ก็ได้เดินทางไปที่พระธาตุพนมเพื่อแสดงธรรมแก่พระยาสุมิตตธรรมวงศ์ถึงอดีตชาติและเดินทางกลับบ้านเมืองของตนเพื่อโปรดชาวเมือง สุดท้ายก็กลับมาที่เมืองหนองคันแทเสื่อน้ำแล้วนิพพานที่เมืองนั้นนั่นเอง^{๖๖}

^{๖๕} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๓๑-๑๓๕.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๕-๑๓๖.

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า การสร้างพระธาตุบังพวนตามตำนานอุรังคธาตุ นิทานนี้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในยุคแรกของการสร้าง แต่มีหลักฐานยืนยันชัดเจนว่าการสร้างพระธาตุบังพวนนี้เป็นการสร้างภายหลังจากการสร้างพระธาตุพนม เพราะเป็นกลุ่มผู้สร้างที่เกิดมาอีกชาติหนึ่งถัดจากชาติที่ได้ไปฐานาพระธาตุพนมที่ภูเก้าพร้าวของพระยาทั้ง ๕ ส่วนพ.ศ. นั้นไม่เป็นที่ระบุแน่ชัดเพราะเป็นหลังช่วง พ.ศ.๘ อย่างแน่นอน

ข. ประวัติความเป็นมาที่ปรากฏในหลักฐานประวัติศาสตร์

จากหลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะนั้นจะพบว่าจากหลักฐานการขุดแต่งในคราวที่พระธาตุบังพวนล้ม เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๓ พบว่า มีการก่อสร้าง ๓ สมัย คือ ฐานเดิมเป็นศิลาแลง ชั้นที่สองก่ออิฐครอบชั้นแรก และต่อมาระยะที่สาม ได้มีการสร้างขยายใหญ่ขึ้นเป็นเจดีย์ทรงปราสาท ตามรูปแบบที่นิยมในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช ดังปรากฏจากภาพถ่ายเก่าก่อนการล้มลงของพระธาตุ (ซึ่งตีพิมพ์อยู่ ณ ที่นี้) นอกจากนี้ยังพบพระพุทธรูปเงินและบุทอง กับโบราณวัตถุอื่นๆ อีกหลายร้อยชิ้น ในจำนวนพระพุทธรูปที่พบ มี ๔ องค์ ที่มีจารึกและระบุศักราช คือ พ.ศ. ๒๑๑๘, ๒๑๕๐, ๒๑๕๘ และ ๒๑๖๗ โดยเฉพาะองค์ที่มีศักราช ๒๑๖๗ นั้นได้จารึกว่า “พระเจ้าตา เมื่อพระโพธิสารราช...มีราชอาญาใส่หัวพระยาอภัย เสนา นำมาไว้ในพระธาตุบังพวนพระเจดีย์ศรีสัตมมหาทาน พระราชวงศา...รับ ๘๘๖ (พุทธศักราช ๒๑๖๗) ในเดือน ๖ (เดือน ๔ ของไทยภาคกลาง) เพ็ง วันศุกร์ พุทธาภิเษกปราช” กล่าวถึง พระเจ้าตา และอ้างถึงพระโพธิสารราชมีพระราชโองการให้นำมาไว้ในพระธาตุบังพวน พระเจดีย์ศรีสัตมมหาสถาน และต่อมา พ.ศ. ๒๑๖๗ ตรงกับสมัยพระวรวงศ์มหาธรรมิกราชได้มาบูรณะพระธาตุและบรรจุพระพุทธรูปเข้าไปใหม่ในชั้นหลัง อันบอกให้รู้ว่าการสร้างพระธาตุบังพวนคงสร้างในสมัยพระโพธิสารราช ประกอบกับยังพบศิลาจารึกวัดแดนเมือง ๒ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๘ มีข้อความระบุถึงบรมราชโองการของพระโพธิสารราช ประกาศให้เจ้าพระยาทั้งปวงช่วยกันฟื้นฟูพุทธศาสนาตามวัดวาอารามต่างๆ ในเมืองจันทบุรี (นครเวียงจันทน์) และสอดส่องให้สมณชีพราหมณ์เคร่งครัดในพระธรรมวินัย พร้อมทั้งให้ดูแลพืชสวนไร่นา ข้าวัดต่างๆ อีกทั้งยังกล่าวถึงพระนามเจ้าชายมุย (เจ้าเมืองเวียงจันทน์ พ.ศ. ๑๙๙๙-๒๐๒๑) และลูกพระยาจันทน์ (ครองเวียงจันทน์ต่อจากเจ้าชายมุย รุ่นเดียวกับพระเจ้าวิสุทธราช พระราชบิดาของพระโพธิสารราช) ว่า “ไร่นา บ้านเมือง หมายพลูพรวัว ตาล ข้อยกับวัดกับพระ แต่ชายมุยและลูกพระยาจันทน์ได้หยาดน้ำไว้ว่า ไผ่ยังถอนออกไปหาเจ้าขุนให้เอาคืนดังเก่า...”

ข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพุทธศาสนาในพื้นที่บริเวณนี้ อีกทั้งยังสอดคล้องกับพระราชประวัติของพระโพธิสารราชที่ในยุคสมัยของพระองค์ได้ส่งเสริมพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ถึงกับทรงผนวชที่วัดวิสุล ทั้งยังให้เรือศาลเสื่อเมืองและสร้างวัดศรีสวรรค์เทวโลกขึ้นแทนและออกพระราชกำหนดให้เลิกนับถือผี โดยมีพระราชโองการไปยังหัวเมืองต่างๆ จากพระราชพงศาวดารล้านช้างได้กล่าวว่า ในปี พ.ศ. ๒๐๗๘ ทรงโปรดให้พระยาสุรินทราชนิกรเสนาบดีศรีราช

สงคราม และพระยากลางกรุงรวมกับพระมหาสารลธิมังคลาเถระ ตรวจตราบรรดาพระภิกษุทั้งหลายในเมืองเวียงจันทน์ รูปใดที่ประพฤติไม่เหมาะสมให้สึก นอกจากนี้พระองค์ยังเสด็จลงมายังเมืองเวียงจันทน์และทรงเดินทางไปยังพระธาตุพนม เพื่อสักการะและบูรณปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. ๒๐๘๒ นักวิชาการบางท่านวิเคราะห์ว่าการสร้างสถูปมหาสถานและการเดินทางมาบูรณะพระธาตุพนมดังกล่าว น่าจะเป็นเหตุผลในการขยายอาณาจักรล้านช้างลงมาทางใต้ โดยใช้เมืองจันทบุรี (เวียงจันทน์) เป็นราชธานีแห่งใหม่ ซึ่งความคิดนี้ได้สืบเนื่องมาถึงสมัยพระราชโอรส คือ พระไชยเชษฐาธิราช ที่อาศัยพุทธศาสนาในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนชาติต่างๆ ตลอดจนการกลับนาที่ดิน เพื่อแสดงสิทธิในการเข้าครอบครองพื้นที่ของพระมหากษัตริย์ เนื่องจากหลังจากที่พระองค์ทรงย้ายราชธานีจากหลวงพระบางมายังเวียงจันทน์ใน พ.ศ. ๒๑๐๓ แล้ว ได้ทรงทำนุบำรุงพระธาตุต่างๆ ในอาณาบริเวณนี้ เช่น พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ พระธาตุอิงฮัง พระธาตุศรีโคตรบอง พระธาตุพนม รวมถึงพระธาตุบังพวน ดังพบจารึกในพระธาตุบังพวนที่กล่าวถึงการทำบุญที่พระธาตุแห่งนี้ใน พ.ศ. ๒๑๐๕ และยังพบหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปและกำแพงวัดของพระธาตุบังพวนที่กล่าวในศิลาจารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหาว่า “...พระไชยเชษฐาธิราชตนประกอบด้วยทศพิธราชธรรมสิบประการ มีศรัทธาในพุทธศาสนาจึงประสิทธิ์อาญาให้เขตให้แดนไร่นากับวัดสุวรรณคูหาภายใน มีพระยาอินทริสังวรเจ้า ภายนอกมีราชเขต ราชบุโรหิตเป็นกรรมการ จึงรับได้หมื่นมาลงประสิทธิ์อาญาใส่หัวหมื่นไต้ย้อยไร เมื่อพระเจ้าแผ่นดินแปงรูปพระสัพพัญญูเจ้าในธาตุบังพวน จึงแต่งให้หมื่นขวาแลพังเพา มาพร้อมผู้ไพร่ทั้งหลายกว้านนาเรือเมืองนาขามเมืองหินชน เมืองขุมมาแตก เขตทั้งสี่ด้านแลด้านแลพันวา...” ข้อความในจารึกแสดงถึงการอุทิศที่ดินให้เป็นเขตวัดและสร้างรั้วกำแพงต่างๆ ทั้งนี้อาจแสดงถึงการมอบวิสุงคามสีมา ให้สถาปนาขึ้นเป็นวัดพระธาตุบังพวน

ค. การบูรณะพระธาตุบังพวน พระธาตุบังพวนสร้างในสมัยอาณาจักรล้านช้าง คงมีการบูรณะกันเสมอมา ครั้นต่อมาขาดการบูรณะจนองค์พระธาตุบังพวน ชำรุดทรุดโทรมลงตามกาลเวลา เอียงจากศูนย์ประมาณ ๘๐ องศา จนวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๑๓ เวลา ๐.๔.๓๐ น. ฝนตกหนักมา ๑๐ กว่าวันจึงพังทลายลง กรมศิลปากรได้บูรณะขึ้นใหม่ โดยสำรวจจุดเจาะลึกถึง ๖ เมตร พบแท่นหินหนาจึงหยุดขุด แล้วก่อสร้างโครงเหล็กกรอบฐานก่อคอนกรีตเสริมใหม่ ฐานล่างเป็นศิลาแลงเมตรเศษ ต่อมาเป็นอิฐฐานทักษิณ ๓ ชั้น บัวคว่ำ ๒ ชั้น ต่อด้วยรูปปรางค์สี่เหลี่ยมบังปากระฆัง ระฆังคว่ำ บัวสายรัด ๓ ชั้น รับดวงปี่ บัวตูม ลำตั้งฉัตร ๕ ชั้น เนื้อทองแดงปิดทอง ช่วงบนมีซุ้มปฎิมา ฐานล่างกว้างด้านละ ๑๗.๒๐ เมตร สูงถึงยอดฉัตร ๓๔.๒๕ เมตร ศิลปประยุกต์จากเชิงบัวคว่ำรับปรางค์ซุ้มเหมือนพระธาตุพนม

วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๐ สมเด็จพระสังฆราช (วาสนเถระ) เสด็จมาบรรจุพระอัฐิธาตุ ซึ่งแบ่งมาจากพระธาตุพนมที่ล้มลง พ.ศ. ๒๕๑๘ ประดิษฐานไว้บนพระธาตุบังพวนปัจจุบัน

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า ๒ พระองค์เสด็จมาเป็นองค์ประธานฯ และร่วมยกฉัตรสู่ยอดพระธาตุบังพวน ท่ามกลางพุทธบริษัทล้นหลามถึงกว่า ๓๐,๐๐๐ คน^{๖๗}

วันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ กรมศิลปากรจึงเห็นความสำคัญประกาศเขตโบราณสถานภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรมโดยรอบบริเวณ ๑๘ ไร่ ๓ งาน จึงดงามที่สุดจัดเป็นสุดยอดยุคทองของศิลปะล้านช้างพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ที่สมบูรณ์ซึ่งยังคงเหลืออยู่ เพราะพระธาตุหลวงเวียงจันทน์นั้นถูกห่อทำลายถึง ๔ ครั้ง ฝรั่งเศสนำปูนมาพอกใหม่ และลาวได้ดัดแปลงซ่อมอีกต่อมา

ง. ความเชื่อที่เกี่ยวกับพระธาตุบังพวน ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวเมืองหนองคาย ที่มีต่อองค์พระธาตุ เช่น พิธีเจริญพระพุทธมนต์สมโภช เป็นการสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย สอนให้รู้จักชนะศัตรูด้วยความดีและแผ่เมตตา สอนให้ไม่ประมาท จะทำให้ได้รับความคุ้มครองจากองค์พระธาตุ สามารถป้องกันอันตรายต่างๆ คุ้มครองป้องกันจากสิ่งชั่วร้ายต่างๆ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้กับผู้ร่วมงานได้

นอกจากนั้นผู้ที่มาวัดพระธาตุบังพวนยังมีความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคด้วยโดยมีความเชื่อว่าที่วัดพระธาตุบังพวนมีสระพญานาคมุจลินท์ที่มีพญานาคชื่อว่า ปัพพารนาค เป็นผู้รักษาวัดพระธาตุบังพวนตามที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนิทานว่า

ครั้นเมื่อ พระพุทธองค์เสด็จจากหนองคันแทเสื่อน้ำ ไปประทับอยู่ที่โพนจิกเวียงจัว ทอดพระเนตรเห็นแล่นคำแลกลิ้น และแล่นคำตัวนั้นหม่นดปัพพารนาค ตัวที่อยู่ภูเขาหลวงริมน้ำบางพวน เนรมิตให้เป็นเหตุ นาคตัวนั้นประดับสังวาลย์คอดด้วยแก้วปัพพาเหตุนั้นจึงได้ชื่อว่าปัพพารนาค แล้วกลับเนรมิตเป็นมนุษย์นุ่งผ้าขาวเสื้อขาวเข้ามารับเอาบาตร และอาราธนาพระพุทธเจ้าไปสู่ภูเขาหลวงสถิตยในร่มไม้ป่าแป่งต้นหนึ่ง ปัพพารนาคถวายภัตตาหารพระพุทธองค์ทรงกระทำภักติกเสร็จแล้ว จึงประทานผ้ากัมพลผืนหนึ่งแก่ปัพพารนาค^{๖๘}

ซึ่งพญานาคองค์นี้ชาวบ้านและชาวพุทธทั่วไปในลุ่มแม่น้ำโขงเชื่อว่าท่านจะมีหน้าที่ดูแลพระธาตุ ๒ แห่งในฝั่งเมืองปะโค-เวียงคุกก็คือ พระธาตุโพนจิกเวียงวัว และพระธาตุบังพวนที่ภูเขาหลวงดังปรากฏในความคิดเห็นของพระครู(เจ้าอาวาสวัดพระธาตุบังพวน)ว่า

ความเชื่อเรื่องพญานาคนั้นจะมีจริงหรือไม่จริงผมไม่ทราบชัดเจน แต่ผมมาเป็นเจ้าอาวาสนี้ผมฝันเห็นชีปะขาวที่ผมเองเชื่อว่าเป็นพญานาคที่อาศัยหรือรักษาอยู่ที่สระ

^{๖๗} สิทธิพร ณ นครพนม และทะนงศักดิ์ หาญวงศ์ เรียบเรียง, **พระธาตุบังพวน**, ในการรวมบทความหนองคายเพื่อคนหนองคาย รวบรวมจัดพิมพ์โดย นางสาวนิตา ส่งเสริมสวัสดิ์ (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์กรพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๔-๑๕๕

^{๖๘} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๖.

มุลินท์ ซึ่งคนทั้งหลายอาจจะเรียกชื่อท่านว่าปัพพารนาหรืออาจจะใช้หรือไม่ผมไม่ทราบแต่ผมเคยฝันเห็นท่านและท่านมาสอนก็มีภูฐานผมหลายครั้ง ซึ่งในความคิดเห็นของผมเห็นว่าท่านเป็นผู้รักษาพระธาตุและธรรมะมุลินท์ ผมเชื่อและคนทั่วไปก็เชื่ออย่างนั้น ดังจะเห็นได้จากการที่มีผู้ เดินทางมากราบไหว้ที่สระน้ำศักดิ์สิทธิ์อยู่บ่อยๆ^{๖๙}

นอกจากนั้นท่านพระครูประทีปเจติยาภิบาล เจ้าอาวาสวัดพระธาตุโพธิ์เจียงว้าว ยังได้ให้ความเห็นเอาไว้ว่า

“ที่พระธาตุบูนี่ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นพระธาตุที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ปิดรูปพญานาคเพราะที่พระธาตุบูนี่เป็นทางขึ้นลงของพญานาคชื่อว่าปัพพารนา ที่รักษาดูแลพระธาตุอยู่ ๒ วัดก็คือพระธาตุบังพวนและพระธาตุโพธิ์เจียงว้าวนี้”^{๗๐}

จากความเชื่อเรื่องพญานาคที่รักษาพระธาตุบังพวนและพระธาตุโพธิ์เจียงว้าวนี้ทำให้ผู้ที่เดินทางมาพระธาตุบังพวนจึงได้มีความเชื่อว่าเมื่อมาวัดพระธาตุบังพวนแล้วก็ต้องมากราบไหว้บูชาพญานาคชื่อว่าปัพพารนาคด้วย ซึ่งปัจจุบันนี้ก็มีผู้ที่มีความเคารพบูชาเดินทางมากราบไหว้บูชาปัพพารนาอยู่เป็นประจำโดยทุกคนจะมีความเชื่อว่าเมื่อเดินทางมาวัดพระธาตุบังพวนแล้วจะต้องมากราบบูชาสักการะพญานาคด้วย

(๓) พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุบังพวน

สำหรับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุบังพวนในปัจจุบันนี้มีพิธีกรรมที่สำคัญที่วัดและประชาชนจะร่วมกันจัดขึ้น และถือว่าเป็นพิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับพระธาตุบังพวนซึ่งมีอยู่ดังต่อไปนี้

(๑) ประเพณีบะบน คำว่าบะบน หรือบนบะนี้ชาวอีสานจะทราบกันว่าเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือ พระพุทธรูปหรือพระธาตุที่ชาวอีสานจะเชื่อว่าเป็นสถานที่ที่เป็นที่สถิตยของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การบนบะหรือบนบะนี้จัดว่าเป็นพิธีกรรมการบนบานเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนเองปรารถนา ซึ่งการบนบะตามความเชื่อของชาวพุทธนั้นไม่จัดว่าเป็นการอ้อนวอน เป็นแต่เพียงการตั้งจิตอธิษฐานต่อพระพุทธรูปหรือพระธาตุเพื่อขออำนาจบารมีของเทวดาในวัดให้ช่วยเหลือ หากสำเร็จก็จะมาแก้บนตามสิ่งที่ได้อธิษฐานไว้ โดยชาวพุทธเชื่อว่าเมื่อบนบานไว้แล้วสิ่งสำคัญที่ต้องนึกถึงไว้ตลอดคือ

๑. ถ้าบนแล้วสำเร็จ ต้องรีบกลับไปแก้บนอย่างรวดเร็วที่สุด และทำตามที่บนบอกไว้ทุกอย่างค่ะ จะตัดทอน ขอลดโน่นลดนี่ไม่ได้

^{๖๙} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาเจติยาภิบาล, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุบังพวน, ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

^{๗๐} สัมภาษณ์ พระครูประทีปเจติยาภิบาล, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุโพธิ์เจียงว้าว, ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

๒. สัญญากับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้ยังงี้ ต้องทำให้ได้อย่างนั้น มิฉะนั้น จะต้องประสบเหตุ คือชีวิตหาความเจริญก้าวหน้าไม่ได้ ไปอธิษฐานบนบานกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นก็ไร้ผล

๓. เมื่อบนเรื่องใดไว้ที่ใดหนึ่งก็ตาม หรือวัดใดวัดหนึ่งแล้ว อย่าเอาเรื่องเดียวกันไปบนไว้ที่อื่นอีก บางคนหมกมุ่นเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาก เทียบตระเวนบนไว้เป็นสิบเป็นร้อยศาล พอสำเร็จขึ้นมา ไม่รู้ว่าเป็นฝีมือของเจ้าองค์ไหน จำไม่ได้ด้วยซ้ำว่าไปบนไว้ที่ใดบ้าง เป็นเหตุให้ไปแก้บนไม่ครบ แบบนี้ต้องเดือดร้อนเช่นกัน

ในเรื่องของการบนบานศาลกล่าวนั้น เป็นความเชื่อส่วนบุคคล บางคนติดนิสัยไปที่ไหนก็บนเอาไว้ไปทั่ว ซึ่งแม่หม่อมมองว่าไม่ค่อยดีนัก เราควรจะต้องตั้งใจทำสิ่งที่เราต้องการและอาจจะบนบานขอพรเพื่อเสริมกำลังใจ มากกว่า บางครั้งอาจมีการหลงลืมกับสิ่งที่เคยได้ขอเอาไว้ จะเกิดผลร้ายตามมาได้ บางความเชื่อก็ว่าจะเกิดเหตุการณ์ประหลาดหรืออุบัติเหตุกับตัวเราและครอบครัว ของอย่างนี้ไม่เชื่ออย่าลบหลู่

แต่สำหรับพระพุทธศาสนาได้สอนว่าคนเราตั้งแต่ก่อนที่จะมีศาสนาก็นิยมเรื่องการบนบานอยู่แต่การบนบานในเชิงการอ้อนวอนนั้นไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ ผู้ที่มีปัญญาที่ควรที่จะต้องเข้าถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งดังที่พุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องที่พึ่งไว้ในอัครทิศตบปริวัตต์ว่า

“มนุษย์จำนวนมากผู้ถูกภัยคุกคามต่างถึงภูเขাপาไม้อารามและรุกขเจดีย์เป็นสรณะ”

“นั่นมิใช่สรณะอันเกษมนั่นมิใช่สรณะอันสูงสุดเพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้นย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง”

“ส่วนผู้ที่ถึงพระพุทธพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะย่อมใช้ปัญญาขอพิจารณาเห็นอริยสัจ ๔ ประการคือทุกข์เหตุเกิดทุกข์ความดับทุกข์และอริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสงบระงับทุกข์” “นั่นเป็นสรณะอันเกษมนั่นเป็นสรณะอันสูงสุดเพราะผู้ อาศัยสรณะเช่นนั้นย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้”^{๗๑}

สำหรับการบนบานและแก้บนแก้บนที่วัดพระธาตุบังพวนนั้นการบนโดยมากจะเป็นการบนในเรื่องสุขภาพและโชคชะตา และรวมไปถึงการบนในเรื่องการขอบุตรธิดา การขอความปลอดภัยให้แก่ชีวิต การขอสิ่งที่ตนปรารถนา เป็นต้นส่วนการแก้บนนั้นก็ไม่มีกำหนดโดยมากจะขึ้นอยู่กับผู้ที่มาบนไว้เช่นไข่ไก่ หรือพานบายศรี หรือสิ่งอื่นใด ซึ่งท่านเจ้าอาวาสท่านกล่าวว่าเรื่องการแก้บนเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลไม่มีการกำหนดว่าจะเป็นอะไร

(๒) ประเพณีบุญบั้งไฟ ทางวัดจะจัดพิธีกรรมเนื่องด้วยบุญบั้งไฟตามประเพณีเป็นการจัดให้มีเพื่อขึ้นเพื่อเป็นการบูชาเทพเจ้า เพื่อความคุ้มครองตนเองให้ปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ เพื่อ

^{๗๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘-๑๙๒/๙๒.

เป็นขวัญและกำลังใจไม่ให้เกิดความท้อถอย และเชื่อว่ามนุษย์ติดต่อกับพญานาครได้ ตามปกติจะจัดให้มีบุญบังไฟในเดือนหกตามฮีต ๑๒ เป็นเทศกาลบุญบังไฟ

(๓) พิธีถวายปราสาทผึ้ง งานถวายปราสาทผึ้งจะจัดให้มีขึ้นในเทศกาลออกพรรษา เป็นประเพณีที่เรียบง่ายไม่จัดใหญ่โต และปฏิบัติต่อเนื่องเหมือนจังหวัดสกลนคร หรือจังหวัดอื่นๆ แต่การพัฒนาารูปแบบปราสาททรงโบราณ เป็นทรงตะลุ่ม ทรงหอผึ้งแบบโบราณยังไม่พัฒนา เป็นรูปทรงปราสาทผึ้งดังกล่าวย่อมเกิดแง่คิดในหลายประเด็นโดยเฉพาะในด้านรูปแบบและเนื้อหาว่ามีการอนุรักษ์ประยุกต์ดัดแปลงหรือสร้างขึ้นใหม่^{๗๒}

๓.๓.๔ พระธาตุโพนจิกเวียงจัว

สำหรับการศึกษาประวัติพระธาตุโพนจิกเวียงจัวเราสามารถที่จะศึกษาได้หลายมิติ เนื่องจากพระธาตุโพนจิกเวียงจัวถือว่าเป็นพระธาตุในตำนานและสืบเนื่องจากตำนานมาถึงยุคประวัติศาสตร์เหมือนกับหลายๆพระธาตุในดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงนี้ ดังนั้นการศึกษาประวัติความเป็นมาจึงสามารถที่จะศึกษาได้ดังต่อไปนี้

ก. ประวัติตามตำนานอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม เป็นการศึกษาประวัติความเป็นมาของพระธาตุจากตำนานที่ถูกบันทึกไว้โดยตำนานดังกล่าวเป็นตำนานที่เกี่ยวข้องกับความ เป็นมาของบ้านเมืองกับเรื่องราวของพระพุทธศาสนาในท้องถิ่น โดยประวัติของพระธาตุโพนจิกเวียงจัวนั้นได้มีปรากฏในเนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุนิทานหรือตำนานพระธาตุพนม โดยในตำนานได้กล่าวถึงพระธาตุโพนจิกเอาไว้ว่าพระพุทธองค์ได้เสด็จมาที่แคว้นสุวรรณภูมิโดยได้เสด็จมาประทับที่โพนจิกแล้วได้พบแล่นคำ (ตะกวดสีทอง) ดังปรากฏในตำนานว่า

พระพุทธเจ้าทรงบาตรอวย^{๗๓}หน้าสู่ทิศตะวันออก เจ้าอาณันทนำพุทธลีลามาทงอากาศลงที่ดอนก่อนเฝ้าที่นั่นก่อน แล้วจึงมาสถิตย์ อยู่แคว้นหนองคันแทเสื่อน้ำ ทอดพระเนตรเห็นแล่น^{๗๔}คำตัวหนึ่งแลบลิ่นที่โพนจิก^{๗๕}เวียงจัวได้ปากห้วยกุ่มคำ พระพุทธเจ้าทรงกระทำหสิตุการแย้มหัว^{๗๖}

^{๗๒} พระครูประทีปเจติยาภิบาลเจ้าอาวาสวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัวสัมภาษณ์วันที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

^{๗๓} หมายถึง หัน, กลับ

^{๗๔} หมายถึง ตะกวด

^{๗๕} หมายถึง จอมปลวก

^{๗๖} หมายถึง การแย้มพระโอษฐ์

จากนั้นพระอานนท์จึงได้กราบทูลถามถึงเหตุที่พระพุทธองค์ทรงแยมพระโอษฐ์ว่า เพราะเหตุใดพระองค์จึงได้แยมพระโอษฐ์ จากนั้นพระพุทธองค์จึงได้ทรงตรัสพยากรณ์เหตุการณ์ทางพระพุทธศาสนาในเมืองสุวรรณภูมิว่า

ดูราอานนท์ ตถาคตเห็นแล่นคำแลบลิ่นให้เป็นเหตุ เมืองสุวรรณภูมินี้ เป็นที่อยู่แห่งนาคทั้งหลายมีสุวรรณนาคเป็นเค้า แลผีเสื่อน้ำเสือบก ยักษ์ทั้งมวลภายในโพ้น คนฝูงอยู่ใน เมืองอันนี้ แม้นรู้ธรรมก็ดี จะเลือกหาผู้มีสัจจะได้ยากนัก แลจักหลานา^{๗๗}คาที่ขึ้นแผ่^{๗๘}ไปมา เป็นหลายแห่งหลายชื่อ บางพ่องจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามลั่น บางพ่องจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามถ่อง^{๗๙}หนึ่ง และจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามลั่น บางพ่องจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสาม ถองส่วนจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามลั่น บางพ่องจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามส่วนหนึ่งจักเชื่อ มิฉะนิชชิตสองส่วน บางพ่องก็บ่เชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามสักอัน จักถองมิฉะนิชชิตธรรมอันเป็นคลองแห่งอบายทั้ง๔สิ่งเดียว เหตุว่าตถาคตเห็นแล่นคำแลบลิ่นนั้นเป็นนิมิตร เมื่อใดท้าวพระยาองค์เป็นเชื่อนนพทวงศาได้มาเสวยราชสมบัติพระพุทธศาสนา บ้านเมืองจักรุ่งเรืองเหมือนดังเมื่อภูตถาคตยังธรรมานอยู่ เมืองอันนี้เป็นที่เทียวไปมาแห่งพระโพธิสัตว์แต่ก่อน เป็นเหตุจักนำมาส่งผลเวร เมื่อตถาคตเสวยพระชาติเป็นท้าวสุทนต์ ได้มาเสวย^{๘๐}ในศาลายักษ์ที่นั่น จึงพลัดนางแก้วเจียรประภาเมื่อเป็นท้าวสุทนต์เสกได้มาเสวยศาลายักษ์ที่นั่น มีฤษีตนหนึ่งอยู่ในป่าที่นั่นมีเมตตาให้พ้นจากยักษ์กินในกาลครั้งนั้น

ดูราอานนท์ เมื่อตถาคตนิพพานไปแล้ว พระยานาคจักก่อแรกเป็นเมือง ตั้งไว้ที่แคมน้ำเพียง^{๘๑}หาดทราย และยังมีพระยาองค์หนึ่งชื่อว่าสุเมตตธรรม จักให้น้ำเครื่องปญจราชกกุณธ์ มาหตสรงกะทาชายผู้หนึ่ง อันเป็นพ่อไร่พอนาพร้อมทั้งตระกูลวงศา มาเป็นใหญ่ใน เมืองสุวรรณภูมินั้น ให้เป็นพระยาจันทบุรี จักได้ตั้งไว้ยังพระพุทธศาสนาเป็นปฐม ก่อนท้าว พระยาทั้งหลาย พระยาจันทบุรีองค์นั้น แหม่น^{๘๒}พระยาปัสเสนมาเกิดใช้กรรมอันเศษบูม^{๘๓}ใหญ่หนักเป็นเค้า^{๘๔}

^{๗๗} หมายถึง พลัด

^{๗๘} หมายถึง กลับ

^{๗๙} หมายถึง ครึ่ง

^{๘๐} หมายถึง พัก,อาศัย

^{๘๑} หมายถึง เสมอ

^{๘๒} หมายถึง คำว่า คือ

^{๘๓} หมายถึง ท้องพลั่ว

^{๘๔} หมายถึง ต้น

ครั้งหนึ่ง พระองค์ได้ลู่อำนาจมาตุคามแห่งนางมัลลิกา ลงจากผาสาท^{๘๕}ไปสู่ส้วมอาบน้ำ เพื่อเหตุนี้จึงได้ไปเกิดในตระกูลพ่อนา ลูกสาวตระกูลวงศ์นั้น คือนางมัลลิกามาเกิดใช้ เศษบุรพกรรมอันนางได้ให้หมาเสพตกนรทวัน บาปนั้นหมดแล้วแต่กรรมยัง เพื่อเหตุ นั้นจึงได้ตระกูลพ่อนามาเป็นผิว หากว่านางบ่เกี่ยวข้องด้วยเป็นเมียแห่งโพธิสัตว์ ยังจักได้รับ กรรมวิบากยิ่งกว่านี้ ที่นางตกนรทวันนั้นด้วยเหตุให้หมาเสพบาปยังเบา อันนางห ล่าย^{๘๖}ว่าพระยาสนุกกับด้วยแม่แพะนั้นบ่เป็นบาป ผิวเมียใส่โทษกันบ่ขึ้น เทาเป็นเศษ กรรมสิ่งเดียว เหตุตั้งนั้นตลาคตจึงกล่าวว่า เมืองสุวรรณภูมินี้ติดด้วยเศษ กรรมมัม^{๘๗} เวนแห่งโพธิสัตว์

แต่นี้จักนำมาซึ่งเหตุ เมื่อพ่อนาผู้นั้นได้เป็นพระยา มีพระอรหันต์ ๔ องค์ อยู่ในเมือง สุวรรณภูมิ ๒ องค์ จักได้นำเอาธาตุพระอรหันต์ชีณาสพอนเป็นเชื้อวงศ์ตลาคตทั้งมวล มาไว้ในป่าที่แควน้ำบึง พระยาองค์นั้น จักได้พร้อมกับพระอรหันต์สององค์รูปนาไว้ณะ ที่นั้น พระอรหันต์ อีก ๕ องค์จักได้เอาธาตุตลาคตมาไว้ที่ภูเขาหลวง แล้วพระยาองค์ นั้นจักได้พร้อมกับพระอรหันต์รูปนาไว้สู่เช่น^{๘๘} พระยาจันทบุรีจุติมาได้มาบังเกิดเป็น พระยาจันทพานิช ตั้งเมือง ในดงหนองคันแทเสื่อน้ำนั้น^{๘๙}

ดูราอาณนท พระอรหันต์สององค์จักได้มากำจัดผีเสื่อน้ำทั้งหลายเหล่านี้ แล้วพระยา องค์หนึ่งชื่อว่าศรีธรรมมาโคก จักเอาธาตุตลาคตมารูปนาไว้ณะที่นี้แห่งหนึ่ง และฤษิตน หนึ่ง ชื่อว่าฐิตกัปปอยู่ในป่าหิมพานต์มีอายุเสี้ยง^{๙๐}กัลป์หนึ่ง มาเอาพระยาสององค์ที่กิน เมืองกรุงทนนั้น ไปบวชเป็นฤษี ตนหนึ่งชื่อว่าอมรฤษี ตนหนึ่งชื่อว่าโยธิกฤษี ส่วนพระ ยาสุมิตตธรรมที่หัด^{๙๑} พ่อนาให้เป็นพระยานั้น ก็จักได้บวชเป็นฤษีอยู่ที่เดียวกัน อมรฤษี โยธิกฤษี จักได้มาก่อแรกเมืองไว้ที่ดอยนันทกักริ ชื่อว่าเมืองศรีสัตตนาคน ด้วย เหตุุนาคตัวหนึ่งมีหัวแต่นั้นมา บุญบ้านเมืองก็จักเกิดมีสืบๆไป พระพุทธศาสนาก็จัก ตั้งอยู่ ณ ที่ นั้น โยธิกฤษีจักมาเกิดในเมืองอินทปฐนนคร แล้วออกบวชก็จักได้ถึงพระ อรหันต์อยู่ ณ ที่แห่ง หนึ่ง^{๙๒}

^{๘๕} หมายถึง ปราสาท

^{๘๖} หมายถึง การดู

^{๘๗} หมายถึง การพัน

^{๘๘} หมายถึง ทุกชั่ว

^{๘๙} กรมศิลปากร, **อรัญคธาต (ตำนานพระธาตุพนม)** พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ.๒๕๓๗, หน้า ๑๖-๑๗.

^{๙๐} หมายถึง สิ้น

^{๙๑} รตในที่นี้หมายถึงราชาภิเศก

^{๙๒} กรมศิลปากร, **อรัญคธาต (ตำนานพระธาตุพนม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๗.

ต่อมาเมื่อพระพุทธองค์ทรงปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปเถระพร้อมกับพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ก็ได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระมาประดิษฐานไว้ที่กปณคีรี หรือภูเก้าพราโดยมีพระยาทั้ง ๕ คือ พระยาสุวรรณภิงคาร เมืองหนองหารหลวง พระยาคำแดง เมืองหนองหานน้อย พระยาอินทรปัตต์ แห่งเมืองกัมพูชา พระยาจุลณี แห่งเมืองจุลณี (เว้) พระยานันทเสน แห่งเมืองมรุกขนคร เป็นผู้ให้การอุปถัมภ์การก่อสร้างพระธาตุพนมเพื่อบรรจุพระอัฐธาตุเมื่อสำเร็จกิจนั้นแล้วพระยาทั้ง ๕ ก็ได้ปรารภเป็นพระอรหันต์ก่อนเดินทางกลับสู่บ้านเมืองของตน

ต่อมาไม่นานเมื่อพระยาทั้ง ๕ ได้สวรรคตแล้วก็ได้กลับมาเกิดชาติใหม่โดย ๑.พระยาสุวรรณภิงคาร(หนองหานหลวง) และพระยาคำแดง(หนองหานน้อย) ได้ไปเกิดที่กรุงอินทรปัตต์ ทรงพระนามว่า มหารัตนกุมารและจุลรัตน์กุมาร^{๙๓} ๒.พระยาจุลณีพรมหัตต์ และพระยาอินทรปัตถนคร ได้ไปเกิดที่เมืองจุลณี ทรงพระนามว่า มหาปราสาทและจุลปราสาทกุมาร^{๙๔} ๓.พระยานันทเสน เจ้าเมืองมรุกขนคร ได้ไปเกิดที่เมืองสาเกต ทรงพระนามว่าสังขวิชัยกุมาร เหตุเพราะก่อนประสูติพระราชมารดาทรงพระสุบินว่าได้หอยสังข์^{๙๕}

เมื่อครั้งที่พระมหากัสสปเถระได้มาธำนาถพระอัฐธาตุที่ภูเก้าพราและได้เดินทางกลับกรุงราชคฤห์แล้วก็ได้ส่งพระอรหันต์ ๓ องค์มาที่แคว้นสุวรรณภูมิ คือ พระพุทธรักขิต พระธรรมรักขิต และพระสังฆรักขิต โดยพระอรหันต์ทั้ง ๓ เดินทางมาประกาศศาสนาที่เมืองเวียงจันทน์และหนองคาย และพระอรหันต์ทั้ง ๓ องค์นั้นได้ทราบว่พระยาทั้ง ๕ ไปเกิดในที่ต่างๆแล้วเมื่อถึงเวลาที่เหมาะสมพระอรหันต์ ๒ รูป คือพระพุทธรักขิต และพระธรรมรักขิต ก็ได้เดินทางไปเทศนาโปรดกุมารที่เกิดมาในเมืองนั้นๆ กล่าวคือ (๑) พระพุทธรักขิตเดินทางไปเมืองจุลณีเพื่อนำเอามหาปราสาทและจุลปราสาทกุมารมาบวชเป็นสามเณรและนำไปฝึกกรรมฐานที่พระธาตุหอแพเมืองหาดทรายฟอง (๒) พระธรรมรักขิต ได้เดินทางไปที่เมืองอินทปัตถนครเพื่อไปเทศนาโปรดและนำเอามหารัตนกุมาร และจุลรัตน์กุมารมาบวชเป็นสามเณรและสอนกรรมฐานอยู่ที่วัดพระธาตุโพนจิกเวียงวัว (๓) พระสังฆรักขิตเถระนั้นได้นั่งสมาธิและทราบว่าพระยานันทเสนนั้นไปเกิดที่เมืองสาเกต แต่ท่านทราบต่อไปว่าคงไม่ต้องไปตามหาเพราะพระสังขวิชัยกุมารจะเดินทางมาหาท่านเองที่เมืองหนองคายซึ่งต่อมาไม่นานเมื่อการเมืองในเมืองสาเกตวุ่นวายข้าราชการในเมืองสาเกตจึงได้พากันอพยพมาพึ่งบารมีของพระเจ้าจันทพานิชที่แคว้นสุวรรณภูมิ โดยการอพยพครั้งนั้นมีทั้งหมด ๑๒ กลุ่ม ดังต่อไปนี้

๑. ออกขุนบุญขวางพาเอาครอบครัวหนีไปตั้งเมืองอยู่แดนแก้ว ชุมรุมกันป้อยพระยาพระยาอัทธะฝ่ายหน้าและพระยาบุพพกรุนทนารายน์ จึงพร้อมกันให้ชื่อเมืองนั้นว่า “เมืองชุมรุมป้อย”

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕.

^{๙๔} อ้างแล้ว, หน้า ๙๕.

^{๙๕} อ้างแล้ว, หน้า ๙๕.

๒. ออกขุนโลกบาลนั้น พาเอาครอบครัวไปตั้งอยู่ที่ภูป่าหมากชุมชุมกันเพื่อน พระยาทั้ง ๒ จึงให้ชื่อว่า “เมืองชุมชุมเพื่อน” แต่นั้นมา

๓. ฝ่ายขุนเล็กขุนน้อยทั้งหลายเหล่านั้น จึงพร้อมกันอพยพครอบครัวหนีไปตั้งเป็นบ้าน เล็กเมืองน้อยอยู่ แล้วจึงเข้าไปสู่สมภารพระยาสุมิตตวงศาราชมรุกชนครทั้งสี่

๔. ส่วนหมื่นแก่นนั้นมีครัว ๔๐,๐๐๐ ครัว อพยพมาสร้างเมืองอยู่ในที่แห่งหนึ่ง

๕. หมื่นพระนารุ่งมี ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพมาตั้งเป็นเมืองอยู่ที่ปากห้วยกะดิงกำเหนื่อ

๖. ส่วนหมื่นเชียงแสนนั้นมีครัว ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพมาตั้งเมืองอยู่ปากห้วยกะดิงกำไ้ ไกลกับหมื่นพระนารุ่ง

๗. หมื่นหลวงกลางเมืองนั้นมีครัว ๑๐๐,๐๐๐ ครัว อพยพออกมาตั้งอยู่ปากห้วยพาด

๘. หมื่นรามมีครัว ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพออกมาตั้งอยู่ที่ปากห้วยหุด

๙. หมื่นประชุมชุมเมืองมีครัว ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพออกมาตั้งอยู่ปากห้วยหุดเฉียงใต้กับ ด้วยน้ำเลี้ยวพอนม(หมื่นกลางโฮง)

๑๐. หมื่นนันทอาราม พาครัว ๒๐๐,๐๐๐ ครัว รักษาเจ้าสังขวิฑูมารมาถึงในเขตต์เมือง สุวรรณภูมิแต่ก่อนนางน้ำเลี้ยวพอนม จึงพาเอาสังขวิฑูมารออกมาตั้งอยู่เมืองหนองคายนั้น ให้ชื่อว่า “เมืองลาหนองคาย” ตลอดไปถึงปากห้วยบางพวน

๑๑. หมื่นกลางโฮงมีครัว ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพออกมาตั้งเป็นเมืองอยู่ที่ปากห้วยคุกคามทางใต้

๑๒. หมื่นนันทอารามมีครัว ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพมาตั้งอยู่ปากห้วยนกกุงหรือปากโมงก็ เรียก^{๙๖}

เมื่อพระสังฆรักขิตเถระทราบว่พระกุมารมาถึงแล้วก็เข้าไปเทศน์โปรดและนำมาบวช เป็นสามเณรและสอนกรรมฐานอยู่ที่เมืองหนองคาย ที่โพธิ์เจียงว้างที่เมืองหนองคายบริเวณวัดผิ ผิวหรือวัดโพธิ์ชัยในปัจจุบันนี้บ้าง โดยที่มีหมื่นกลางโฮงและหมื่นนันทอารามรวมถึงพ่อเลี้ยวนางนมที่ อพยพมาด้วยกันเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์

เมื่อพระอรหันต์ทั้ง ๓ นำพระกุมารทั้ง ๕ มาบวชเป็นสามเณรและต่อเวลาไม่นานก็บรรลุ พระอรหันต์ เมื่อทั้งหมดบรรลุพระอรหันต์ได้อุปสมบทเป็นพระเรียบร้อยแล้วพระอาจารย์ทั้ง ๓ ก็พา พระอรหันต์ทั้ง ๕ เดินทางไปที่ราชคฤห์ อินเดียเพื่อนำเอาพระบรมสารีริกธาตุอีกบางส่วนกลับมา ประดิษฐานที่เมืองเวียงจันทน์และหนองคาย

ต่อมาพระเจ้าจันทพานิช (บุรีจันอ้วยล้วย) ก็ได้ข่าวว่ามีพระอรหันต์เกิดขึ้นในแคว้นของ พระองค์จึงรับสั่งให้หมื่นกลางโฮงเข้าเฝ้าและถามหมื่นกลางโฮงและพ่อเลี้ยวนางนมว่า เจ้าสังขวิ ฑูมารเป็นโอรสของผู้ใด น้ำเลี้ยวพอนมจึงทูลว่า เจ้าสังขวิฑูมารนี้ เป็นโอรสพระยาสุริยวงศาสิทธิเดช

^{๙๖} กรมศิลปากร, อรั้งคราตุ (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๙๗-๙๘.

ธรรมิกราชาธิราชเอกราช เมืองร้อยเอ็ดประตุ ผู้เข้าทั้ง ๒ พร้อมด้วยหมื่นกลางโรง จึงได้อุปัฏฐากเลี้ยงดูมาแต่ยังเยาว์ เวลานี้เธอออกบวชได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์อยู่ที่โพนจิกเวียงจันทน์ และข้าน้อยได้สร้างวิหารถวายให้ท่านอยู่ในที่นั้น

พระยาจันทบุรีจึงตรัสถามหมื่นกลางโรงว่า ท่านได้แจ้งด้วยเหตุใดว่าพระอรหันต์อยู่ในสำนักที่มี ๓ องค์ หมื่นกลางโรงจึงทูลว่า ข้าน้อยได้สร้างหอแพขาวถวายให้เป็นที่อยู่ของพระอรหันต์ที่โพนจิกเวียงจันทน์ ๓ องค์ และข้าน้อยได้สร้างวิหารถวายให้เป็นที่อยู่ของพระอรหันต์ที่เมืองลาหนองคายนั้น ๒ องค์ คือเจ้าสังขวิฑูมารองค์หนึ่ง พร้อมทั้งพระอรหันต์ที่เป็นอาจารย์เป็น ๘ องค์ด้วยกัน

พระยาจันทบุรีจึงตรัสว่า ถ้าเราไม่มารับนาง ก็เท่าไรแต่ว่าพระอรหันต์มีอยู่ในเขตเมืองเรานี้ ๒ องค์ ที่เราได้อุปัฏฐากนั้นเท่านั้น บุญอันนั้นจึงได้มาค้าชูเราเป็นดังนี้ แล้วพระองค์จึงตรัสถามต่อไปว่า เวลานี้พระอรหันต์ยังอยู่หรือ หมื่นกลางโรง น้ำเลียงพอนม จึงทูลว่า เวลานี้พระอาจารย์ทั้ง ๓ ได้นำไปสู่เมืองราชคฤห์นครได้ ๓ วันแล้ว แล้วพระองค์จึงตรัสถามอีกว่า ท่านยังจะกลับคืนมาหรือว่าไม่มา ถ้ามาจะมาวันใดเมื่อไร หมื่นกลางโรง น้ำเลียงพอนม จึงทูลว่า พระอรหันต์ท่านได้สั่งกับข้าน้อยทั้ง ๒ ว่า จะกลับมาในวันมะรืนนี้ พระยาจันทบุรีทรงยินดีจึงตรัสว่า สาธุ สาธุ แล้วพระองค์เอาทองคำพระราชทานให้กับ หมื่นแก่ หมื่นกลางโรง น้ำเลียงพอนม คนละ ๑๐๐,๐๐๐ ตำลึง จึงตรัสว่า เราจักยังอยู่คอยพระอรหันต์ ฅิว่าบุญมีก็หากจักได้นมัสการ

ฝ่ายพระพุทธรักขิต ธรรมรักขิต สังฆรักขิตเถระที่นำสัททวิหาริกทั้ง ๕ มีมหารัตนเถระเป็นต้น ไปสู่เมืองราชคฤห์ นำเอาพระบรมธาตุหัวเน่าพระพุทธเจ้า ๒๙ พระองค์ ธาตุเขี้ยวฝาง ๑ องค์ พระธาตุฝ่าพระบาทขวา ๙ องค์ มาพักอยู่ที่เมืองคอนราชนั้นคืนหนึ่ง จากนั้นพระอรหันต์ทั้ง ๓ ที่เป็นอาจารย์จึงสั่งศิษย์ทั้ง ๕ ไว้ว่า ให้นำพระบรมธาตุที่ได้มานั้น คือพระธาตุหัวเน่า ให้เอาไปประดิษฐานไว้ที่ภูหลวงนั้น ส่วนพระธาตุฝ่าพระบาทขวานั้น ให้นำไปประดิษฐานไว้เมืองลาหนองคาย พระธาตุเขี้ยวฝางนั้น ให้นำไปประดิษฐานไว้ที่เวียงจันทน์ ๓ องค์ และที่หอแพ ๔ องค์ ครั้นสั่งเสียเสร็จแล้ว พระอรหันต์ผู้อาจารย์ทั้ง ๓ ก็กลับคืนสู่เมืองราชคฤห์

จากนั้นพระรัตนเถระ และ จุลรัตนเถระ จึงพร้อมกันนำเอาพระบรมธาตุเขี้ยวฝาง ๔ องค์ มาประดิษฐานไว้ที่ท่าหอแพ ส่วนมหาสุวรรณปาสาทพิน้องนั้น นำเอาพระบรมธาตุเขี้ยวฝาง ๓ องค์ มาประดิษฐานไว้ที่โพนจิกเวียงจันทน์ ส่วนพระมหาสังขวิฑูเถระนั้น นำเอาพระบรมธาตุฝ่าเท้า ๙ องค์ ไปประดิษฐานที่เมืองลาหนองคาย น้ำเลียงพอนมพร้อมด้วยชาวเมือง สร้างอุโมงค์สำหรับประดิษฐานพระบรมธาตุนั้นใต้พื้นแผ่นดิน ขนาดกว้างด้านละ ๒ วา ๒ ศอก สูง ๓ วา แล้วไปด้วยชะ

ทะเลายเงิน จึงเอาแผ่นเงินบริสุทธิ์รองพื้น แล้วนำเอาพระบรมธาตุเข้าบรรจุในพระอบทองคำ นำไปประดิษฐานไว้ในอุโมงค์นั้น^{๙๗}

จากข้อความในตำนานเราจะพบว่าผู้ที่สร้างพระธาตุโพนจิกเวียงวุ้นั้นก็คือ มหาสุวรรณปราสาทเถระและพระจุลปราสาทเถระสองพี่น้องโดยมีพระเจ้าจันทพานิชและพระนางอินทาสว่างลงฮอดพระมเหสี พร้อมด้วยข้าราชการบริพารคือหมื่นกลางโฮง หมื่นนันทาราม และบริวารอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งพระธาตุโพนจิกเวียงวุ้นั้นได้สร้างพร้อมกับพระธาตุอีก ๓ แห่งก็คือ (๑) พระธาตุหอแพ (เมืองหาดทรายฟอง) ๒. พระธาตุบังพวน และ ๓. พระธาตุเมืองลาหนองคาย

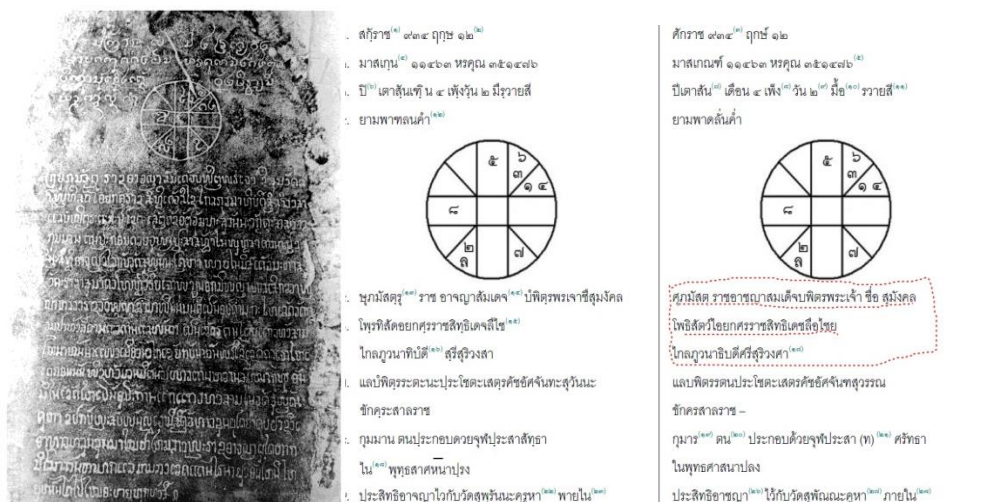
ข. ประวัติพระธาตุโพนจิกเวียงจั่วตามประวัติศาสตร์

จากหลักฐานการสร้างพระธาตุตามที่ปรากฏในตำนานเป็นระยะเวลานานเท่าใดไม่ปรากฏ แต่ในระยะต่อมาสมัยล้านช้างในราวปีพ.ศ.๒๐๕๙-๒๐๙๑ปรากฏว่าพระเจ้าโพธิสาร กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้าง พระราชบิดาพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทรงสร้างพระมหาธาตุครอบพระอุโมงค์โพนจิกเวียงจั่ว โดยใช้แรงงานในการก่อสร้าง ๕๐,๐๐๐ แรงงาน แล้วตั้งชื่อตามเมืองว่า "พระธาตุโพนจิกเวียงจั่ว"ซึ่งหลักฐานของการเข้ามาบูรณะหรือสร้างพระธาตุของพระเจ้าโพธิสารราชกุมารนี้มีความเป็นไปได้สูงเพราะปรากฏในหลักฐานของการเสด็จมาของพระเจ้าโพธิสารราชกุมารในการที่ทรงเสด็จมาบูรณะพระธาตุบังพวน และสร้างพระพุทธรูปอีกหลายวัดในเมืองปะโค เวียงคุก เช่น พระเจ้าไชยเชษฐากวนวัน ตามศิลาจารึกระบุว่าพระนางยอดคำทิพย์ พระมเหสีของพระองค์เป็นผู้เสด็จมาสร้างเพื่อให้บุญกับพระราชโอรสของพระองค์คือเจ้าชายไชยเชษฐาธิราช เมื่อคราวที่ทรงเสด็จมาเพื่อบูรณะพระธาตุบังพวนแล้วก็ทรงเสด็จมาบูรณะพระธาตุโพนจิกเวียงวุ้นั้นในคราวเดียวกันด้วย

ในยุคต่อมาพระราชโอรสของพระองค์ก็คือพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ.๒๑๐๙-๒๑๑๕) ก็เสด็จมาบูรณะพระธาตุตามที่ทรงค้นพบความจริงในตำนานโดยพระองค์ทรงเสด็จมาบูรณะพระธาตุที่ปรากฏในตำนานทั้งหมดในเมืองหนองคาย ไม่ว่าจะเป็นพระธาตุลาหนอง พระธาตุบังพวน หรือพระธาตุโพนจิกเวียงวุ้นั้นด้วย

ในยุคต่อมาคือยุคของพระเจ้าสุมังคลอัยโกโพธิสัตว์ (พระยาแสนสุรินทร์ลือชัยหรือจางจันกษัตริย์ชาวเมืองหนองคาย) ก็ได้เสด็จมาบูรณะพระธาตุโพนจิกเวียงวุ้นั้น และวัดพระธาตุอื่นๆในเมืองหนองคายในฐานะที่ทรงเป็นชาวหนองคายโดยกำเนิด การที่ทรงได้เสด็จขึ้นครองราชย์แม้จะเป็นระยะเวลาสั้นๆพระองค์ก็ทรงให้ความสำคัญกับการบูรณะศาสนสถานในเมืองหนองคายเป็นอย่างยิ่ง รวมถึงทรงเสด็จดูแลพระธาตุที่ถ้าสุวรรณคูหาอีกด้วยดังปรากฏในศิลาจารึกดังกล่าวซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ในเรื่องของกิจการพระศาสนาพอสมควร

^{๙๗} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๙๗-๙๘.

ภาพที่ ๓.๘ แสดงศิลาจารึกที่ระบุว่ากษัตริย์ล้านช้างมาอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาที่ลุ่มแม่น้ำโขง

ในยุคต่อมาสมัยของพระเจ้าหน่อเมืองหรือพระวรวงศาพระโอรสของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้เป็นองค์อุปถัมภ์การบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาศานาในเมืองหนองคาย สกลนครหลายแห่ง เช่นที่วัดศรีบุญเรือง เมืองหนองคาย เป็นต้นทรงเสด็จมาสร้างวัดและวางอาชญาलयจุ่มไว้เพื่อเป็นหลักฐานการเสด็จมาบูรณวัดและในวัดพระธาตุโพธิ์จิกเวียงวัวและวัดพระธาตุอื่นๆในเมืองหนองคาย พระองค์ก็ได้เอาพระทัยในการดูแลและให้การอุปถัมภ์บำรุงมาโดยตลอด

อย่างไรก็ตามเมื่อราชอาณาจักรล้านช้างล่มสลายไปแล้วก็ไม่ปรากฏมีผู้ใดใส่ใจในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระธาตุโพนจิกเวียงวู้และพระธาตุอื่นๆอีกเลย เนื่องจากเหตุผลทางการเมืองที่ไม่มีความสงบทำให้ผู้คนไม่ให้ความสำคัญเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันพระธาตุก็ชำรุดมาก ต่อมาชาวบ้านที่ศรัทธาก็ได้พากันซ่อมแซม ดังปรากฏในเอกสารการบูรณะพระธาตุโพนจิกเวียงวู้ที่จะกล่าวต่อไป

ค. ความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุพนมจิกเวียงงัว จากการศึกษาจะพบว่าพระธาตุพนมจิกเวียงงัวมีความสำคัญด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ประชาชนชาวจังหวัดหนองคาย มีความเชื่อว่าพระธาตุมีความศักดิ์สิทธิ์มาก มีเทวดาอารักษ์สถิตอยู่สามารถดลบันดาลให้ผู้มีศรัทธาซึ่งทำสักการบูชาแล้วแคล้วคลาดปลอดภัย เป็นสิริมงคลทั้งต่อตนเองและครอบครัว จึงได้มีการจัดกิจกรรมบูชาพระธาตุเป็นประจำปีอีกด้วย สำหรับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุพนมจิกเวียงงัว ก็ได้แก่พิธีเจริญพระพุทธมนต์สมโภช พิธีสงฆ์ น้ำ พิธีถวายดอกคูณ พิธีบวงสรวง พิธีรำถวาย พิธีจุดบั้งไฟถวาย พิธีถวายปราสาทผึ้ง พิธีก่อพระเจดีย์ทราย เป็นต้น ซึ่งได้ปฏิบัติสืบกันมาจนถึงปัจจุบัน

๓.๓.๕ พระธาตุเมืองลาหนอง

สำหรับพระธาตุเมืองลาหนอง(คาย)นี้ถือว่าเป็นพระธาตุที่เป็นพุทธสถานแห่งหนึ่งที่พระ
พุทธองค์ทรงตรัสถึงแม้ว่าจะไม่ได้ทรงเสด็จมาประทับแต่ทรงพยากรณ์ว่าในอนาคตกาลจะมีพระ

อรหันต์ทั้ง ๕ นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ที่เมืองลาหนองคายนี้ พระธาตุหล้าหนองถือว่าเป็นพระธาตุประจำเมืองหนองคาย เพราะชื่อเมืองหนองคายก็มาจากนิมิตนามเมืองของพระธาตุแห่งนี้ ดังนั้นเมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้วก็พระธาตุแห่งนี้เท่าที่มีปรากฏในประวัติความเป็นมานั้นเราสามารถที่จะศึกษารายละเอียดเพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ดังต่อไปนี้

ก. บริบทของพระธาตุลาหนอง(คาย) สำหรับบริบทของการศึกษาเรื่องราวของพระธาตุเมืองลาหนองนี้เราสามารถที่จะจัดลำดับและศึกษาความเกี่ยวข้องของพระธาตุก่อนได้ดังต่อไปนี้

(๑) ชื่อเดิมของพระธาตุ สำหรับชื่อเดิมของพระธาตุหล้าหนอง นั้นเป็นชื่อที่มีปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนมว่า เมือง “ลาหนองคาย” หมายถึงเมืองที่มีหนองชื่อว่าหนองคายคือหนองสุุดท้าย เพราะคำว่าลา หรือหล้านั้น หมายถึงสุุดท้าย เช่น ลูกสาวหล้าหรือหล่า ก็หมายถึง ลูกสาวคนสุุดท้องซึ่งเป็นภาษาอีสานหรือภาษาลาว โดยในอุรังคธาตุมีหลักฐานการพูดถึงเมืองลาหนองคายดังต่อไปนี้

“...นางน้ำเลี้ยงพ่อนม จึงพาเอาสังขวิขุมมารอออกมาตั้งอยู่เมืองหนองคายนั้น ให้ชื่อว่า “เมืองลาหนองคาย” ตลอดไปถึงปากห้วยบางพวน...”^{๙๘}

“...พระสังฆรักขิตนั้น ไปนำเอาเจ้าสังขวิขุมมาราบวชอยู่ที่เมืองลาหนองคาย น้ำเลี้ยงพ่อนมสร้างวิหารให้อยู่...”^{๙๙}

“...ของพระอรหันต์ที่เมืองลาหนองคายนั้น ๒ องค์ คือเจ้าสังขวิขุมารองค์หนึ่ง พร้อมทั้งพระอรหันต์ที่เป็นอาจารย์...”^{๑๐๐}

“..ส่วนพระอรหันต์ทั้ง ๓ ที่เป็นอาจารย์จึงสังคิษย์ทั้ง ๕ ไว้ว่า ให้เอาพระบรมธาตุที่ได้มานั้น คือพระธาตุหัวเหิน ให้เอาไปประดิษฐานไว้ที่ภูหลวงนั้น ส่วนพระธาตุฝ่าตีนขวานั้น ให้นำไป

ประดิษฐานไว้เมืองลาหนองคาย...”^{๑๐๑}

“...ส่วนพระมหาสังขวิเถระนั้น นำเอาพระบรมธาตุฝ่าเท้า ๙ องค์ ไปประดิษฐานที่เมืองลาหนองคาย น้ำเลี้ยงพ่อนมพร้อมด้วยชาวเมือง สร้างอุโมงค์สำหรับประดิษฐานพระบรมธาตุนั้นใต้พื้นแผ่นดิน ขนาดกว้างด้านละ ๒ วา ๒ ศอก สูง ๓ วา แล้วไปด้วยชะทะลายจัน จึงเอาแผ่นเงินบริสุทธิ์รองพื้น แล้วนำเอาพระบรมธาตุเข้าบรรจุในชะอบทองคำ นำไปประดิษฐานไว้ในอุโมงค์นั้น...”^{๑๐๒}

^{๙๘} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๙๗-๙๘.

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

^{๑๐๐} อ้างแล้ว, หน้า ๙๓.

^{๑๐๑} อ้างแล้ว, หน้า ๗๕.

^{๑๐๒} อ้างแล้ว, หน้า ๙๓.

จะเห็นได้ว่าคำว่าพระธาตุเมืองหล้าหนองนั้นก็เป็นชื่อเรียกพระธาตุตามความหมายของเมืองหรือสถานที่ที่เป็นที่สร้างเหมือนกับพระธาตุอื่นๆในภาคอีสานหรือลาวก็เรียกเหมือนกัน เช่น พระธาตุหนองสามหมื่น เพราะที่ตั้งของพระธาตุอยู่บริเวณหนองสามหมื่น พระธาตุโพนจิกเวียงจัว เพราะตัวพระธาตุตั้งอยู่ในพื้นที่ของโพนจิกเวียงจัว เป็นต้น แต่แท้ที่จริงหากเราไม่เรียกชื่อตามเมืองเราก็อาจจะเรียกตามชื่อพระธาตุก็ได้ว่า **พระธาตุผาพระบาท** เพราะพระธาตุองค์นี้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุส่วนผาพระบาทจำนวน ๙ องค์หรือพระธาตุโพนจิกก็อาจจะเรียกชื่อตามลักษณะของพระธาตุที่นำมาว่า “พระธาตุเขี้ยวแก้ว” หรือที่เรียกตามภาษาถิ่นว่าพระธาตุเขี้ยวหมากแวง เป็นต้น

(๒) **ผู้นำมาประดิษฐาน และผู้อุปถัมภ์การสร้าง** จากการศึกษาประวัติพระธาตุเมืองหล้าหนองคายจากตำนานอุรังคธาตุนิทานพบว่าผู้นำเอาพระธาตุผาพระบาทมาจากอินเดียก็คือ พระสังขวิขเณระ^{๑๐๓} ลูกศิษย์ของพระสังฆรักขิตเถระ อาจารย์ผู้สอนกรรมฐานให้ที่เมืองหนองคายคือ บริเวณวัดโพธิ์ชัย โดยมีผู้อุปถัมภ์ก็คือ น้าเลี้ยงนางนมที่ดูแลท่านมาตั้งแต่คราวย้ายมาจากเมืองสาเกต (ร้อยเอ็ด) ซึ่งในครั้งที่ท่านสำเร็จพระอรหันต์แล้วได้เดินทางไปอินเดียแล้วนำเอาพระบรมสารีริกธาตุมา และท่านได้รับมอบหมายให้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุส่วนผาพระบาทไปประดิษฐานไว้ที่เมืองลาหนองคาย ซึ่งมูลเหตุที่พระอาจารย์ทั้ง ๓ มอบหมายให้พระอรหันต์ลูกศิษย์ได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุในที่ต่าง ๆ นั้นก็เพราะเป็นพุทธประสงค์ของพระพุทธเจ้าที่ทรงทอดพระเนตร(ภาษาลาวในตำนานใช้คำว่าคลองแห่งจักขุ)ไปในที่ต่างๆแล้วพยากรณ์ไว้ในคราวที่เสด็จมาที่เมืองหนองคายแต่เสื่อน้ำว่าเมืองลาหนองคายจะเป็นเมืองที่พระพุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองในอนาคตและทรงมีสายพระเนตรที่ยาวไกลว่า ณ จุดที่ทรงทอดพระเนตรไปนั้นจะมีบ้านเมืองเกิดขึ้นและจะมีผู้คนมาอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในคำพยากรณ์ตอนหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

“...ส่วนพระยาไชยประเสริฐนั้น จักได้พารัพลกลับคืนมา แล้วได้เป็นพระยาบุญชรรประเทศ ด้วยอันหล้าชื่อเมืองเสีย พระยาบุญชรรประเทศสืบพระพุทธศาสนาบ้านเมืองจักได้ก่อเจดีย์รูปนาโลมผาพระบาทเบื้องขวา อันพระอรหันต์นำมามหาปูนาไว้ที่เมืองลาหนองคายที่นั่น ..”^{๑๐๔}

ส่วนผู้ที่ทำหน้าที่ในการอุปถัมภ์การสร้างนั้นก็มิได้อยู่ทั้งหมดดังต่อไปนี้

(๑) พระยาจันทบุรีประสิทธิศักดิ์เทวะ พร้อมด้วยพระนางอินทสว่างรัตนเกสิราชเทวี พระนางมังคลทพาลัง และพระนางมังคลมณฑลคตัญญุ พร้อมด้วยข้าราชการบริพาร

(๒) ออกขุนบุญขวางอยู่แดนแก้ว ชื่อ “เมืองชุมชุมบ่อ”

^{๑๐๓} อดีตชาติของท่านนั้นคือพระยานันทเสน ผู้ครองมรุกขนคร หนึ่งในจำนวน ๕ พระยาหรือกษัตริย์ที่ร่วมกันสร้างพระธาตุพนมในปี พ.ศ. ๘

^{๑๐๔} ซึ่งในตำนานพระยาบุญชรรประเทศก็คือพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช และพระอรหันต์ในที่นี้ก็คือพระสังขวิขเณระนั่นเอง

(๓) ออกขุนโลกบาล อยู่ที่ภูป่าหมากชื่อ “เมืองชุมชุมพอน”

(๔) หมิ่นแก่ ไม่ระบุที่อยู่

(๕) หมิ่นพระนักรุ่งอยู่ที่ปากห้วยกะดังทางเหนือ

(๖) ส่วนหมิ่นเชียงสาอยู่ที่ปากห้วยกะดังก้าใต้ ใกล้กับหมิ่นพระนักรุ่ง

(๗) หมิ่นหลวงกลางเมืองอยู่ที่ปากห้วยพาด

(๘) หมิ่นรามอยู่ที่ปากห้วยหุด

(๙) หมิ่นประชุมชุมเมืองอยู่ที่ปากห้วยหุดเฉียงใต้กับด้วยน้ำเลียงพอนม และหมิ่น

กลางโฮง

(๑๐) นางน้ำเลียงพอนม อยู่เมืองหนองคายนั้น ให้ชื่อว่า “เมืองลาหนองคาย” ตลอดไปถึงปากห้วยบางพวน

(๑๑) หมิ่นกลางโฮงอยู่ที่ปากห้วยคุกคามทางใต้

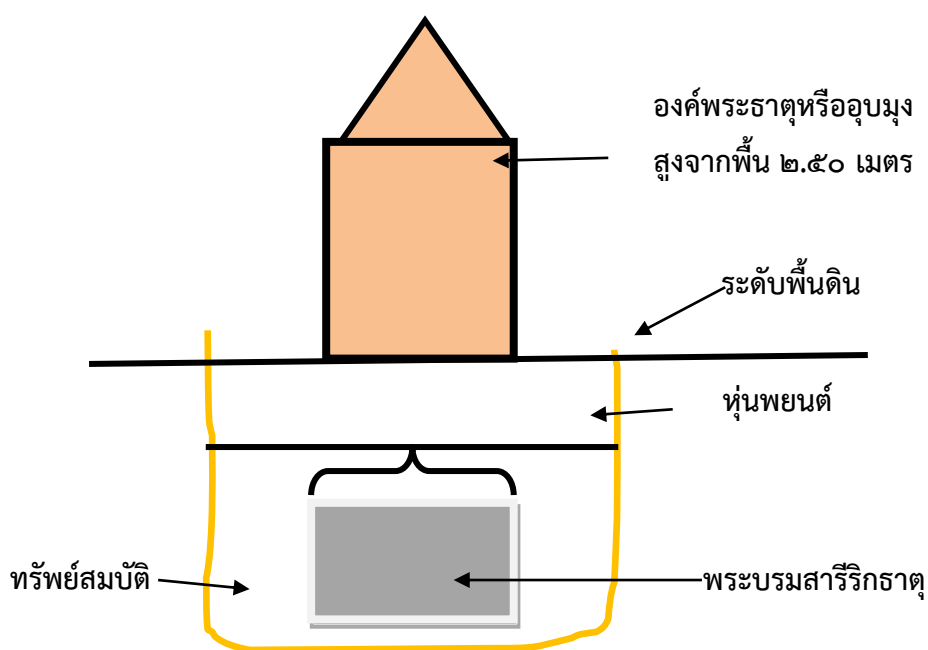
(๑๒) หมิ่นนันทารามอยู่ปากห้วยนกงูหรือปากโหม่งก็เรียก

คนทั้ง ๑๒ กลุ่มนี้มีส่วนมากในการช่วยเหลือและอุปถัมภ์การสร้างพระธาตุหล้าหนอง และพระธาตุองค์อื่นๆในเขตจังหวัดหนองคายและเวียงจันทน์ ในการสร้างพระธาตุหล้าหนองนี้พระยาจันทบุรี (บุรีจันทน์อ้วยล้วย) เป็นประธานหรือเป็นหลักในการให้การอุปถัมภ์และมีนางน้ำเลียงพอนม ผู้ดูแลพระสังขวิเชระตั้งแต่เป็นพระราชกุมารมาจากเมืองสาเกตเป็นผู้อุปถัมภ์หรือเป็นแม่งานในการสร้าง โดยมีผู้ช่วยที่เหลือนั้นหมิ่นกลางโฮง เป็นต้นเป็นผู้จัดการและดำเนินการสร้าง นับว่า การสร้างพระธาตุหล้าหนองนี้ พระสังขวิเชระได้สร้างเพื่อเป็นอนุสรณ์และตอบแทนบุญคุณของนางน้ำเลียงพอนมที่ดูแลตนเองมาตั้งแต่เด็ก เหตุเพราะท่านได้รับความปลอดภัยจากการสงครามก็เพราะทั้งนางน้ำเลียงพอนมและหมิ่นกลางโฮงเป็นต้น ดังนั้น เมื่อท่านได้สำเร็จพระอรหันต์แล้วจึงได้สร้างพระธาตุองค์นี้เพื่อเป็นการตอบแทนและเพื่อเป็นการสืบทอดอายุพระศาสนา

(๓) ศิลปะในการสร้าง/รูปแบบ สำหรับศิลปะในการสร้างพระธาตุองค์เดิมซึ่งไม่ใช่พระธาตุองค์ที่ปรากฏในแม่น้ำโขงและองค์ใหม่ คงเป็นศิลปะแบบขอมคือเป็นแบบเดียวกับการสร้างพระปรางค์หรือปราสาทขอมโดยใช้หินหมากคอมหรือหินศิลาแลงเป็นหลัก เหตุที่กล่าวเช่นนั้นเพราะ (๑) ชาวขอมเดิมที่สร้างศาสนสถานในเมืองหนองคายเวียงจันทน์นี้ก็สร้างศาสนสถานด้วยหินศิลาแลงเป็นหลัก ซึ่งเราไม่รู้ว่าแหล่งตัดหินในเมืองหนองคายนี้เามาจากไหนกัน แต่หากจะพิจารณาจากตำนานและตีความเราจะพบว่าเมื่อคราวที่สร้างพระธาตุบังพวนนั้นพญานาค คือ ปัพพารนาคเป็นผู้ที่ชี้จุดให้คนไปขุดเอาหินศิลาแลงมาก่ออุปัฏฐการพระธาตุ ก็แสดงว่าถ้านาคหมายถึงคนท้องถิ่นก็ย่อมหมายความว่าคนท้องถิ่นรู้แหล่งตัดหินได้ดีกว่าคนที่อพยพมา และคนท้องถิ่นนั้นเองที่เป็นคนชี้จุดตัดหินหมากคอมหรือหินศิลาแลงได้ (๒) ชาวเมืองสาเกตที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นกลุ่มหนึ่งที่มีความใกล้ชิดกับขอม เนื่องจากเป็นเขตหนึ่งที่มีปราสาทขอมเป็นจำนวนมาก เช่น ภูพระนาโค ที่อำเภอ

สุวรรณภูมิ หรืออยู่ต่างๆตามเส้นทางสุรินทร์ร้อยเอ็ดที่พบอยู่เป็นจำนวนมากเมื่อพยายมาหนองคายก็ย่อมจะรู้แหล่งในการหาหินศิลาแลงนี้ได้

จะเห็นว่าจากสองเหตุผลนี้ย่อมทำให้เราทราบว่าศิลปะในการสร้างศาสนสถานของคนท้องถิ่นที่นี่ใช้ศิลปะการสร้างอย่างไรก็คือใช้หินศิลาแลงเป็นหลัก และวิธีการก็คือการเอาพระบรมสารีริกธาตุบรรจุในพระอุโบสถทองคำและบรรจุไว้ในพระอุโบสถแล้วฝังลงไปในพื้นที่ดินลึกไม่ต่ำกว่า ๒.๕๐ เมตรพร้อมกับวางหุ่นยนต์ไว้เพื่อกันผู้คนมาขโมยทรัพย์สินภายในอุโมง ซึ่งรูปแบบของศิลปะในการสร้างพระธาตุเหล่านี้ของนั้นน่าจะมีลักษณะดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๓.๙ แสดงภาพจำลองของการสร้างพระธาตุในสมัยโบราณ

ลักษณะศิลปะการสร้างพระธาตุเมืองลำหนองในยุคแรกไม่น่าจะผิดแผกแตกต่างไปจากพระธาตุพนมเพราะอยู่ในช่วงสมัยที่ไม่ห่างกันมาก และที่สำคัญก็คือรูปร่างแบบศิลาแลงนี้ภายหลังได้รับการบูรณะโดยกษัตริย์ล้านช้างก็จะมีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงล้านช้างไปในที่สุด คือพระธาตุลำหนองจะมีรูปร่างและศิลปะคล้ายๆกับพระธาตุบังพวน เนื่องจากสังเกตจากปลียอดที่ไม่แตกต่างกันมากนัก

(๔) สถานะของพระธาตุ อดีต-ปัจจุบัน สำหรับสถานะของพระธาตุลำหนองในอดีตนั้นมีสถานะเป็นพระธาตุที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธในเมืองลำหนองคายเพราะสถานที่สร้างพระธาตุในสมัยก่อนนั้นมีพื้นที่กว่า ๑๐๐ ไร่โดยรอบเพราะเป็นพื้นที่ของการสละข้าโอกาสให้เป็นลูกฝังลูกเทียนพระธาตุโดยพระมหากษัตริย์จะต้องมีอาณาเขตไม่ต่ำกว่า ๑-๑๐ กิโลเมตรโดยรอบ แต่ต่อมาเกิด

ปัญหาน้ำโขงเปลี่ยนทิศทางทำให้เกิดการกัดเซาะตลิ่งเนื้อที่ที่เคยมีแต่เดิมก็ถูกทำลายไป และที่สำคัญก็คือการที่พื้นที่พระธาตุถูกอุทกภัยคือน้ำท่วมอยู่เป็นประจำทำให้พื้นที่ของพระธาตุลดจำนวนลงเรื่อยๆ

ปัญหาการกัดเซาะตลิ่งของแม่น้ำโขงนั้นมีเรื่อยมาจนถึงพ.ศ. ๒๓๙๐ ทำให้พระธาตุพังทลายลงมาและจมลงสู่แม่น้ำโขง เรื่องวัดพระธาตุหล้าหนองนี้หากต้องการทราบข้อเท็จจริงจำเป็นจะต้องนำประวัติของวัดพระสังกัจจายน์มาเล่าเพราะเดิมทีวัดสิริมหากัจจายน์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของวัดพระธาตุหล้าหนองเมื่อถูกน้ำกัดเซาะตลิ่งพังลงมาเรื่อยๆชาวหนองคายก็ได้ช่วยกันเคลื่อนย้ายพระสังกัจจายน์มาอยู่ให้ห่างจากริมโขงและมาตั้งวัดใหม่ขึ้น ชื่อว่าวัดสิริมหากัจจายน์ เรื่องนี้จะต้องเล่าให้มีความเชื่อมโยงกัน

ปัจจุบัน แม้ว่าพระธาตุหล้าหนองจะจมลงสู่แม่น้ำโขงแล้ว แต่ทางเทศบาลเมืองหนองคายก็ได้ระดมทุนเพื่อสร้างองค์พระธาตุขึ้นมาใหม่ แต่ก็เป็นที่ทราบกันว่าแม้เราจะได้องค์พระธาตุแต่เราก็ไม่ได้วัดกลับมาเพราะสถานะของพระธาตุนั้นถูกดูแลด้วยคณะกรรมการชุมชน ทำให้พระธาตุหล้าหนองจะยังคงเหลือเพียงความเป็นสัญลักษณ์ของพระธาตุองค์เดิมเท่านั้น

(๕) การสร้างพระธาตุหล้าหนองจำลอง เนื่องจากองค์พระธาตุหล้าหนองนั้นเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคายและประเทศเพื่อนบ้านเมื่อพังทลายลงไปในแม่น้ำโขงผู้ที่ต้องการทำการสักการะนั้นจะต้องนำเรือลงไปทำสักการะในแม่น้ำโขงหรือบางคนไม่สามารถที่จะลงไปสักการะที่พระธาตุได้จึงได้นำเครื่องสักการะวางไว้ที่ริมตลิ่งบ้างโยนลงไปแม่น้ำโขงบ้าง^{๑๐๕}และในเวลาน้ำหลากไม่สามารถที่จะลงไปสักการะหรือเป็นการลำบากในการสักการะเมื่อเป็นเช่นนี้ประชาชนจังหวัดหนองคายและเทศบาลเมืองหนองคายจึงได้มีการสร้างองค์พระธาตุหล้าหนองจำลองขึ้น

พระธาตุเมืองหล้าหนองหรือพระธาตุกลางน้ำ (จำลอง)^{๑๐๖}แห่งนี้ได้ก่อสร้างขึ้นเพื่อเทิดพระเกียรติแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถเนื่องในวาระมีมหามงคลที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๗๒ พรรษา ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๗ และเพื่อระลึกถึงความร่วมมือร่วมใจของประชาชนชาวไทยและชาวลาวในอดีตซึ่งพระธาตุเมืองหล้าหนององค์จริงได้ถูกระแสน้ำกัดเซาะตลิ่งทำให้องค์พระธาตุที่ประดิษฐานอยู่บนริมฝั่งแม่น้ำโขงเป็นอันต้องพังลงสู่แม่น้ำโขงเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๓๙๐ ดังนั้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ให้อนุชนรุ่นหลังได้รำลึกถึงความสัมพันธ์ของประชาชนสองฝั่งโขงที่สืบทอดมายาวนานองค์การบริหารส่วนจังหวัดหนองคายร่วมมือกับเทศบาลเมืองหนองคายและประชาชนประชาชนจังหวัดหนองคายรวมทั้งผู้มีจิตศรัทธาจึงได้ริเริ่มโครงการก่อสร้างพระธาตุเมืองหล้าหนอง (จำลอง) ขึ้นพร้อมก่อสร้างเขื่อนป้องกันตลิ่งรวมทั้งปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง

^{๑๐๕} สัมภาษณ์ สาคกร ปริวัติ, ชาวพุทธจังหวัดหนองคาย, ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๗.

^{๑๐๖} สัมภาษณ์ ทรงพล โกวิทศิริกุล, อดีตนายกเทศมนตรีเมืองหนองคายจังหวัดหนองคาย, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๗.

โดยได้รับความร่วมมือในการออกแบบก่อสร้างจากกรมโยธาธิการและผังเมืองและได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นประกอบพิธีบวงสรวงวางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๘ และทำการประดิษฐานพระธาตุรวมทั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้มีจิตศรัทธานำมามอบให้โดยได้บรรจุไว้ในยอดพระธาตุองค์นี้เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ ก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พุทธศักราช ๒๕๔๙^{๑๐๗}

ภาพที่ ๓.๑๐ แสดงพระธาตุหล้าหนองในอดีตสภาพของพระธาตุหล้าหนอง

ลักษณะของพระธาตุได้จำลองแบบมาจากองค์พระธาตุหล้าหนององค์ที่ล่มลงในแม่น้ำโขงโดยได้นำภาพที่นายพรองซ์ การ์นิเยร์ ชาวฮอลันดา^{๑๐๘} ได้วาดภาพลายเส้นขององค์พระธาตุหล้าหนองไว้ก่อนที่พระธาตุจะล่มลงไปรวมถึงการนำเอาศิลปะสมัยล้านช้างและแบบมาจากพระธาตุบังพวนในการสร้างแล้วบรรจุชิ้นส่วนพระธาตุองค์จริงเข้าไว้ข้างในองค์พระธาตุหล้าหนองมีส่วนสูงตั้งแต่วางฐานถึงปลายบัวยอดฉัตร ๑๕ เมตรส่วนกว้าง ๑๐ x ๑๐ เมตรพร้อมทั้งการเสริมสร้างเสถียรภาพตลิ่งและป้องกันการกัดเซาะตลิ่งตลอดความยาว ๑๙๔ เมตร และงานตกแต่งปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โดยรอบเนื้อที่โดยรอบองค์พระธาตุหล้าหนองจำลองมีประมาณ ๔ ไร่ ๓ งาน ๒๙ วา สาเหตุในการสร้างองค์พระธาตุจำลองนั้นได้นิมนต์พระเกจิอาจารย์ชื่อดังมาทำการวางศิลาฤกษ์ในวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๘^{๑๐๙} และก่อสร้างแล้วเสร็จในปีพุทธศักราช ๒๕๔๙

^{๑๐๗} สัมภาษณ์ ยุทธนา ศรีตะบุตร, นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดหนองคาย, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๐๘} พินิจ จารุสมบัติ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๙.

^{๑๐๙} สัมภาษณ์ ทรงพล โกวิทศิริกุล, อดีตนายกเทศมนตรีเมืองหนองคายจังหวัดหนองคาย ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๗.

องค์พระธาตุหล้าหนองจำลองนั้นจะประกอบด้วยส่วน ๗ ส่วน^{๑๑๐} และมีส่วนที่สำคัญ ๓ ส่วนคือฐานส่วนล่างจะประดิษฐานองค์พระสังกัจจายน์จำลองซึ่งเดิมที่องค์จริงได้ประดิษฐานในที่แห่งนี้เพื่อที่จะให้ผู้ที่มาสักการะได้กราบไหว้รวมถึงบริเวณฐานด้านล่างนั้นยังสามารถประกอบกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้อีกมากมายเช่นการปฏิบัติธรรมการทำวัตรสวดมนต์เป็นต้นส่วนที่๒ขององค์พระธาตุเป็นโครงเว้าบริเวณส่วนกลางจะเป็นสถานที่เวียนเทียนทางขึ้นองค์พระธาตุชั้นที่๒นั้นจะมีบันไดขึ้นทั้ง๔ทิศส่วนบนยอดฉัตรจะมีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยมได้ประดิษฐานองค์พระสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าไว้

ข. ประวัติพระธาตุหล้าหนอง (คาย) ในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม

ตามประวัติที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทานนั้นมีดังนี้ กล่าวถึงพระมหากัสสปเถระเมื่อเดินทางมาบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ภูเก้าพร้อมแล้วก็ได้กลับกรุงราชคฤห์ และได้บรรพชาเด็กสามคนให้เป็นสามเณรคือสามเณรพุทธรักขิต ธรรมรักขิต และสังฆรักขิตแล้วสอนกรรมฐานจนที่สุดก็บรรลุพระอรหันต์ทั้งหมดเมื่ออุปสมบทแล้วก็ได้ส่งมาที่แคว้นสุวรรณภูมิเพื่อช่วยเหลือท้าวพระยาทั้ง ๕ ที่ได้ปรารถนาการบรรลุพระอรหันต์ซึ่งได้กลับมาเกิดแล้วในชาตินี้ โดยพระอรหันต์ทั้ง ๓ ได้เดินทางมาที่เมืองของท้าวคำบางและพระยาจันทบุรี

กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เมืองสาเกตุที่พระยานนทเสนได้ไปเกิดเป็นพระโอรสของพระยาสุริยวงศาสิทธิเดชซึ่งเป็นพระราชามีบุญญาธิการมากมีประชากรในแคว้นสาเกตุทั้งหมดเกือบ ๕ ล้านคนโดยพระยาสุริยวงศาสิทธิเดชได้ตั้งคนขึ้นมาทำหน้าที่ในการดูแลเรื่องต่างๆในเมืองสาเกตุดังปรากฏในตำนานดังนี้

ครั้งนั้นพระองค์ทรงตั้งอำมาตย์ขึ้นหลายคน คนที่ ๑ มีนามว่าหมื่นพิชโลภ ให้มีบริวาร ๕๐,๐๐๐ คน ครั้นถึงฤดูกาล พืชข้าวกล้า ส้มสุก ลูกไม้ บังเกิดขึ้น ให้หมื่นพิชโลภและบริวารเป็นผู้ดูแลแบ่งปันให้แก่พลเมืองทั้งหลาย เพื่อป้องกันมิให้บังเกิดการทะเลาะวิวาทซึ่งกันและกัน คนที่ ๒ ทรงตั้งนายอโนชิตให้เป็นหมื่นกลางโรง เป็นคนดูแลในพระราชฐานทั้งสิ้น คนที่ ๓ ทรงตั้งอำมาตย์อีกผู้หนึ่งสำหรับจัดการบ้านเมืองให้ชื่อว่าหมื่นหลวงกลางเมือง คนที่ ๔ ทรงตั้งให้เป็นหมื่นชุมนุมเมือง คนที่ ๕ ทรงตั้งให้เป็นหมื่นรามเมือง นับตั้งแต่คนที่สามถึงคนที่ห้า ทั้ง ๓ คนนี้เป็นใหญ่กว่าเสนาทั้งหลายส่วนหมื่นแก่นั้น ให้เป็นผู้ว่ากล่าวตักเตือนราษฎรชาวเมืองและสร้างรั้วเวียงกำแพงพระนครมีบริวาร ๕๐,๐๐๐ คน^{๑๑๑}

^{๑๑๐} สัมภาษณ์ ทรงพล โกวิทศิริกุล, อดีตนายกเทศมนตรีเมืองหนองคายจังหวัดหนองคาย, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๗.

^{๑๑๑} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๖๘.

นอกจากนั้นในตำนานยังบรรยายถึงสภาพของพระพุทธศาสนาและบ้านเมืองของพระองค์ว่ามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ดังปรากฏรายละเอียดดังนี้

แล้วพระองค์ทรงสร้างพระพุทธศาสนาไว้ดววาราม กระตึบ กระฏี วิหาร ก่อด้วยหิน มุกต์เป็น ๖ ชั้น มีสัณฐานประดุจดั่งชั้นฟ้าทั้ง ๖ เจาะเป็นร้อยเอ็ดประตู รุ่งเรืองงามยิ่งนัก เหมือนเมื่อครั้งพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ คณนานับพระภิกษุสงฆ์ในพระนคร ๒๐๐,๐๐๐ รูป สามเณร ๑๓๐,๐๐๐ รูป ผ้าขาวดาบศ ๗๗,๙๐๐ คน และทรงตั้งบุคคลคนหนึ่งให้เป็นผู้ดูแลฝ่ายพระพุทธศาสนาให้ชื่อว่า ขุนปฏิบัติ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

ส่วนพระพุทธศาสนานั้น ทรงสร้างไว้ให้ห่างจากคามนิคม มิให้เจือปนไปด้วยผู้คนทั้งหลาย เว้นแต่ ผู้ชายที่เป็นผู้อุปฐาก ชาวไทยเมืองเชียงตุง ให้ส่งไม้เท้าและตักน้ำฉัน ชาวไทยบ้านเชียงแก้ว ให้อุปฐากพระรัตนตรัย ชาวไทยบ้านกระโดน ให้ฟันเปลือกกระโดนโตเท่าแข้งมาเป็นชุดสุ่มไฟไว้ เมื่อพระสงฆ์สามเณรต้องการไฟขึ้นเมื่อใดให้ได้ เมื่อนั้น ชาวไทยเมืองกระท่างให้ดูแลรักษาหนทางสำหรับพระสงฆ์ไปบิณฑบาต ชาวไทยบ้านบั้งจี๋สถาน ให้กระทำบังไฟดอกจตุบูชาเป็นปกติทุกวันสัปดาห์ ๒ ลำดับเมืองน้อยทั้งนี้มีคน ๑๕๐,๐๐๐ คน ให้หมื่นนันทาอารามเป็นใหญ่ ส่วนหมื่นพระนักรุ่งนั้นมียุวราช ๑๕๐,๐๐๐ คน สำหรับตักน้ำถวายพระสงฆ์ชำระให้พอวันหนึ่งคืนหนึ่งทุกวันไป หมื่นเชียงสามมียุวราช ๕๐,๐๐๐ คน สำหรับหาดอกไม้เครื่องบูชาในเวลาเย็นจงทุกวันไป ส่วนกุฏิวิหารที่ใดสลักหักพัง ให้หมื่นนันทาอาราม หมื่นพระนักรุ่ง หมื่นเชียงสา ทั้ง ๓ คนนี้ พร้อม กันไปเรียนปฏิบัติ หมื่นหลวงกลางเมือง หมื่นขุนนวมเมือง และหมื่นรามเมืองให้แจ้ง และให้ท่าน ทั้ง ๓ ที่ออกนามมานี้ พร้อมกันไปเรียนปฏิบัติหมื่นกลางโรง เมื่อได้รับอาชญาจากหมื่นกลางโรงแล้ว ให้พร้อมกันปฏิบัติตามอาชญานั้นให้ดีให้ชอบจงทุกประการ^{๑๑๒}

แต่พอระยะต่อมาเมื่อพระยาสุริยวงศาสิทธิเดชบ้านเมืองอื่นที่เข้มแข็งก็เข้ามารุกรานและเข้ายึดครองเมืองสาเกตแทน ทำให้บรรดาข้าราชการทั้งหลายของพระยาสุริยวงศาสิทธิเดชได้พากันอพยพผู้คนและดูแลรักษาพระสังขวิชัยกุมารหนีออกจากเมืองสาเกตมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของท้าวคำบางโดยข้าราชการของพระยาสุริยวงศาสิทธิเดชที่ได้อพยพไปอยู่ที่ต่างๆ ในลุ่มแม่น้ำโขงนี้^{๑๑๓}

^{๑๑๒} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๙๗-๙๘.

^{๑๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๘.

ฝ่ายพระอรหันต์ทั้ง ๓ คือ พระพุทธรักขิต พระธรรมรักขิต และพระสังฆรักขิต เมื่อมาถึง แคว้นสุวรรณภูมิก็ได้เริ่มภารกิจในการให้การศึกษาแก่พระยาทั้ง ๕ ผู้สร้างพระธาตุพนมที่กลับมาเกิดใหม่ในเมืองต่างๆโดยได้ไปนำมาบวชที่เมืองหนองคาย เวียงจันทน์จนบรรลอรหันต์ถัดจากนั้นก็พาทั้งหมดไปอินเดีย ดังนี้

พุทธรักขิต จึงไปนำเอามหารัตนกุมารพี่น้องแต่เมืองอินทปฐนครมาบวชใน พระพุทธศาสนา แล้วไปอยู่ที่ริมเมืองปากฝั่งแม่น้ำของฝ่ายตะวันออก สอนวิปัสสนา ภาวนาอยู่ในที่นั้น หมื่นกลางโรงจึงสร้างหอแพให้อยู่ ที่นั่นจึงได้เรียกว่า “หอผา” มาแต่ ครั้งนั้นส่วนเจ้าธรรมรักขิต ก็ไปนำเอามหาสุวรรณปราสาทกุมารพี่น้องแต่เมืองจุลณี พรหมทัตมาบวช แล้วสอนวิปัสสนาภาวนาอยู่ในเวียงจั่วใต้ปากห้วยคุดำ หมื่นกลางโรง สร้างวิหารให้อยู่ในที่นั้นพระสังฆรักขิตนั้น ไปนำเอาเจ้าสังขวิฑุมารมาบวชอยู่ที่เมืองลา หนองคาย น้ำเลี้ยวพอนมสร้างวิหารให้อยู่ เจ้าทั้ง ๕ องค์นี้เมื่อได้เรียนวิปัสสนาภาวนา กับด้วยพระอาจารย์ทั้ง ๓ ของตนๆ ครั้นบวชเป็นภิกษุก็ได้ถึงพระอรหันต์ทั้ง ๕ พระองค์ โดยลำดับ

พระอรหันต์ทั้ง ๕ องค์นี้มีนามว่า มหารัตนเถระหนึ่ง จุลรัตนเถระหนึ่ง มหาสุวรรณ ปราสาทเถระหนึ่ง จุลสุวรรณปราสาทเถระหนึ่ง สังขวิฑูเถระหนึ่ง พระพุทธรักขิต, ธรรมรักขิต, สังฆรักขิตเถระ,ผู้อาจารย์จึงนำเอาสาธุศิษย์ทั้ง ๕ นี้ไปสู่เมืองราชคฤห์ ครั้นเมื่อพระภิกษุทั้ง ๕ รูปได้ติดตามพระพุทธรักขิตพระธรรมรักขิตและพระสังฆรักขิตไป ยังเมืองราชคฤห์แล้วได้นำพระบรมสารีริกธาตุกลับมายังสุวรรณภูมิด้วยจำนวน ๔๕ องค์โดยแยกที่ ประดิษฐาน^{๑๑๔}คือ

(๑) พระธาตุหอผ้าหอแพบ้านทรายฟองเมืองหาดทรายฟองสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว

(๒) พระธาตุหัวเหน่า ๒๙ องค์บรรจุไว้ที่พระธาตุหลวงเวียงจันทน์สาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว

(๓) พระธาตุบังคลหรือกระเพาะอาหารบรรจุไว้ที่พระธาตุบังพวนวัดพระธาตุบังพวน อำเภอมืองหนองคาย

(๔) พระธาตุเขี้ยวผาง ๗ องค์บรรจุไว้ที่พระธาตุโพนจิกเวียงจั่วอำเภอมืองหนองคาย^{๑๑๕}

เมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๙ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ ๑ มหาราชแห่งอาณาจักรล้านช้างได้สร้าง เจดีย์ครอบง้อมอิฐถือปูนฐานกว้าง ๑๕.๘๐ เมตรสูง ๓๓ เมตรศิลปะแบบล้านช้างต่อมาแม่น้ำโขงได้ไหล

^{๑๑๔} กวี ศรีสุวรรณ, นมัสการหลวงพ่พระใสชมพระธาตุบังพวน. ไทยรัฐฉบับวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๓๒, หน้า ๗.

^{๑๑๕} กรมศิลปากร, อรุณธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๗๕.

กัศเซาะฝั่งขวาถึงมหาธาตุเจดีย์จนทรุดเอียงในวันศุกร์ขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๙ พ.ศ. ๒๓๙๐ เมื่อตั้งเมืองหนองคาย พ.ศ. ๒๓๗๑ แล้ว ๑๙ ปี และกระแสน้ำได้กัดเซาะตลิ่งพังทลายไปอีกจนห่างจากฝั่งขวาแม่น้ำโขงประมาณ ๑๘๐ เมตร ในปัจจุบัน

ครั้นต่อมาเจดีย์องค์นี้ได้พังทลายลงในแม่น้ำโขงเนื่องจากตลิ่งพังเพราะอยู่ในเขตใกล้แม่น้ำทำให้เกิดการกัดเซาะซึ่งปรากฏหลักฐานว่าพระธาตุหล้าหนองได้พังทลายลงในแม่น้ำโขงเมื่อวันขึ้น ๙ ค่ำเดือน ๙ ปีมะแม พ.ศ. ๒๓๗๐ ร.ศ. ๖๖ ค.ศ. ๑๘๔๗ โดยพังทลายลงตามลำน้ำโขงด้านฐานรับการไหลปะทะของแม่น้ำโขงลุ่มฐาน ๑ ด้านซึ่งเมื่อน้ำโขงลดระดับลงในฤดูแล้งจะเห็นฐานเจดีย์โผล่สูงประมาณ ๓ – ๔ เมตร

ก่อนที่องค์พระธาตุหล้าหนองจักพังทลายลงในแม่น้ำโขงนั้นได้มี มร. อองรีมูโอต์ นักสำรวจชาวฝรั่งเศส^{๑๑๖} รับงานราชภูมิศาสตร์สมาคมอังกฤษที่เดินทางมาสำรวจแม่น้ำโขงและวาดภาพนครวัดนครธมประเทศกัมพูชาเผยแพร่ให้ชาวโลกได้รับรู้ นั่นได้มายังเมืองหนองคายเพื่อวาดภาพพระธาตุเมืองหล้าหนองที่กำลังเอียงทรุดตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๙๐ เอาไว้

จากการสำรวจของคณะสำรวจอินโดจีนในอาณาจักรล้านช้างโดยนายพรองซีวาร์นิเยร์ชาวฮอลันดาได้วาดภาพลายเส้นขององค์พระธาตุหล้าหนองไว้เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๑ พร้อมบรรยายว่า “ปริมิตหรือองค์พระธาตุตั้งอยู่บนพื้นที่รูปครึ่งวงกลมที่ถูกตัดขาดจากฝั่งแม่น้ำด้านขวาหรือฝั่งไทยโดยปริมิตแห่งนี้ถูกน้ำพัดขาดจากที่ตั้งเดิมบนริมฝั่งสืบปีมาแล้วและยังเอียงลงสู่แม่น้ำราวกับเรืออัปปางที่พร้อมจะจมลง”

หน่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดหนองคาย (โรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร) โดยอาจารย์วินิจ พลพิทักษ์^{๑๑๗} หัวหน้าหน่วยฯ อาจารย์สิทธิพร ฌนนครพนมกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิได้ติดต่อนายภิรมย์ จินะเจริญอดีตรองอธิบดีกรมศิลปากรซึ่งมีภริยาเป็นชาวหนองคายให้ส่งนายเอิบเปรมวัชรกรหัวหน้าหน่วยโบราณคดีใต้น้ำและคณะมาสำรวจพระธาตุองค์นี้เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๓๙ ผลการสำรวจพบว่า

๑. องค์พระธาตุลึ้มตะแคงไปตามสายน้ำด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือและแตกหักออกเป็น ๓ ส่วน ส่วนแรกคือมูมฐานที่พื้นผิวน้ำและที่จมอยู่ความกว้างของฐานรวมกัน ๑๕.๘๐ เมตรพอดี ทั้งยังสร้างด้วยอิฐถือปูนทั้งองค์ต่างกับเจดีย์อื่นซึ่งก่ออิฐถือปูนเป็นกรอบแล้วอัดด้วยดินให้แน่น

๒. ส่วนที่จมอยู่ใต้น้ำต่อจากบัลลังก์ถึงปลายที่หักยาว ๗๓.๒ เซนติเมตรมีลวดลายปูนปั้นประดับคาดว่าเป็นเรือนธาตุส่วนกลาง

^{๑๑๖} <http://www.sophiaportal.com/forums/index.php?showtopic=๑๐๓>, สืบค้นข้อมูลวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๕๗.

^{๑๑๗} สัมภาษณ์ วินิจ พลพิทักษ์, หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดหนองคาย, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๗.

๓. ส่วนยอดพระธาตุไม่สามารถสำรวจได้เพราะมีเนินทรายสูงกลบทับเนื่องจากการหมุนย้อนวนกลับของกระแสน้ำและทรายปะทะฐานองค์พระธาตุจนทับถมเป็นเนินสูงมาเป็นเวลาช้านาน

ค. ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับพระธาตุหล้าหนอง พระธาตุหล้าหนองเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนจังหวัดหนองคายและชาวบ้านได้จัดงานประเพณีเกี่ยวกับพระธาตุในทุกปีคือประเพณีบุญบั้งไฟเดือน ๖ เพื่อจุดถวายองค์พระธาตุในวันแรม ๑ ค่ำเดือน ๖ พิธีบวงสรวงองค์พระธาตุวันขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๑๑ ถวายปราสาทผึ้งวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๑ และการแข่งเรือยาวรวมถึงการไหลเรือไฟในวันออกพรรษาเป็นประจำทุกปีส่วนการลอยอังคารนั้นไม่มีการกำหนดว่าจะมีการลอยเมื่อใดการลอยอังคารนั้นจะขึ้นอยู่กับอายุของผู้ที่ตายแล้วว่าจะกำหนดขึ้นวันใดแต่ถึงอย่างไรก็ตามการลอยอังคารจะต้องเวียนรอบองค์พระธาตุครบก่อนแล้วจึงลอยได้แต่ทุกอย่างที่กล่าวมานั้นล้วนทำขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาประเพณีดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าองค์พระธาตุหล้าหนองมีความสำคัญเป็นอย่างมาก

๓.๓.๖ พระพุทธบาทเวินปลา

สำหรับรอยพระพุทธบาทเวินปลาตั้งอยู่ที่บ้านเวินพระบาท ตำบลเวินพระบาท อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ซึ่งเป็นสถานที่ที่อยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองนครพนมมากนัก เป็นพุทธสถานอีกแห่งหนึ่งที่มีความสำคัญกับผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขงมาก โดยเฉพาะประชาชนในสองฝั่งแม่น้ำโขงจะให้ความสำคัญกับการมากราบไหว้บูชารอยพระพุทธบาทเวินปลานี้มาก

สำหรับที่ตั้งของรอยพระพุทธบาทเวินปลาตั้งอยู่บนโขดหินเล็ก ๆ ในแม่น้ำโขงที่บนฝั่งห่างกันประมาณ ๑๐๐ เมตร ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือมีเนินดินเล็ก ๆ ขนาด ๓๐ x ๕๐ เมตร สูง ๑ เมตร จากพื้นที่โดยรอบ เรียกว่าดอนพระบาท บริเวณนี้มีลำน้ำไหล ๆ คือ ห้วยทวย ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือ และห้วยบ่ออยู่ด้านทิศใต้

สำหรับศาสนสถานสำคัญในบริเวณนี้ มี ๒ แห่ง คือ รอยพระพุทธบาทเวินปลา ประดิษฐานอยู่บนโขดหินในแม่น้ำโขง และซากฐานเจดีย์บนเนินดินดอนพระบาท ซึ่งอยู่บนตลิ่งเยื้องกับรอยพระพุทธบาทเล็กน้อย ซึ่งสันนิษฐานว่าเดิมทีรอยพระพุทธบาทนั้นไม่ได้อยู่ไกลจากฝั่งแม่น้ำโขงมากนักหรืออาจจะเป็นแผ่นดินเดียวกันกับฝั่งโขงจึงมีการสร้างศาสนสถานคือโบสถ์หรืออาคารก่ออิฐถือปูนครอบรอยพระพุทธบาทไว้ แต่ต่อมาเกิดน้ำเซาะตลิ่งพังลงไปจึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือบริเวณที่ตั้งของรอยพระพุทธบาทกลายเป็นอยู่ห่างจากฝั่งมากขึ้น ก็เหมือนกับกรณีของพระธาตุเมืองลาหนองคายที่เดิมทีอยู่บนฝั่งแต่ต่อมาไม่นานก็ถูกน้ำกัดเซาะที่สุดก็กลายเป็นว่าตัวพระธาตุกลบอยู่กลางแม่น้ำโขงไปในทันที

สำหรับรอยพระพุทธบาทเวินปลา เป็นรอยพระบาทที่อยู่บนโขดหินเล็ก ๆ ในแม่น้ำโขงไม่ห่างจากตลิ่งมากนัก โขดหินนี้อยู่ในแนวตั้งเอนมีขนาดยาว ๒.๑๐ เมตร สูงพ้นน้ำขึ้นมา ๑.๙๘ - ๒ เมตร ด้านบนมีลักษณะคล้ายรอยเท้ามนุษย์ ๒ รอย รอยบนอยู่ในแนวนอน รอยล่างอยู่ในแนวตั้ง โดย

รอยพระพุทธรูปบาฬีเงินปลา คือรอบพระบาทที่อยู่ด้านบน ลักษณะรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง ๕๕ เซนติเมตร ยาว ๒.๐๕ เมตร ฝ่าเท้าเป็นแผ่นแบนเรียบ ตรงกลางมีรูป ๑ รู มีนิ้ว ๕ นิ้ว นิ้วโป้งอยู่ด้านล่าง สันนิษฐานว่า ร่องรอยที่เกิดบนโขดหินนี้มีส่วนคล้ายพระพุทธรูปลักษณะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่มาภายหลังมีการสกัดตกแต่งเพิ่มเติมอีกเล็กน้อย จึงทำให้เหมือนรอยพระพุทธรูปมากขึ้น

นอกจากนี้ก็ยังมีส่วนที่เรียกว่ารองเท้ามาร สันนิษฐานว่าเป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกเพื่อให้สัมพันธ์กับรอยพระพุทธรูปซึ่งอยู่ด้านบน รอยนี้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ลักษณะเป็นรอยบุ๋มลงคล้ายรอยเท้ามนุษย์มาก ขนาดกว้าง ๔๐ เซนติเมตร ยาว ๑.๑๕ – ๑.๒๐ เมตร โดยใต้โขดหินนี้มีเศษอิฐกระจายเกลื่อน สันนิษฐานว่าเป็นซากอาคารเก่าที่ถูกน้ำกัดเซาะพังลงแม่น้ำไปแล้วและยังเชื่อว่าในน้ำมีพระพุทธรูปอีก ๑ องค์ ซากเจดีย์ก่อด้วยอิฐ ๑ องค์ ปัจจุบันเหลือแต่ฐาน มีขนาดกว้าง ๑๕๐ x ๑๘๐ x ๗๐ เซนติเมตร บริเวณนี้ยังมีเศษภาชนะดินเผา ภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก และที่สำคัญคือเศียรพระพุทธรูปสำริด ๑ เศียร ขนาดกว้าง ๓.๘ เซนติเมตร สูง ๕.๖ เซนติเมตร ลักษณะพระพักตร์มีพระเกศามวดขนาดเล็ก พระกรณเป็นมวดม้วนและมีรอยขีดยาวลงมาช่วงตึงพระกรณ เศียรพระพุทธรูปนี้สร้างขึ้นโดยใช้เทคนิคการหล่อสำริดแบบสูญขี้ผึ้ง (lost wax) การหล่อยังไม่ตักผิวสำริดไม่เรียบ โลหะมีส่วนผสมของทองแดงค่อนข้างมาก มีร่องรอยการลงรักปิดทอง ด้านอายุนั้นนักวิชาการบางท่านเสนอความเห็นว่าจะอยู่ในช่วงสมัยทวารวดี บางท่านเสนอความเห็นว่าจะอยู่ในช่วงสมัยทวารวดี บางท่านเสนอว่าเป็นพุทธศิลป์ลาว

สำหรับอายุของรอยพระพุทธรูปบาฬีเงินปลามีคำกล่าวอ้างอยู่ในตำนานอุรังคธาตุซึ่งเป็นตำนานที่น่าจะแต่งขึ้นในราวปี พ.ศ. ๒๑๗๖ -๒๑๘๑ ดังนั้นรอยพระบาทแห่งนี้ คงจะเป็นที่นับถือมาไม่ต่ำกว่าพุทธศตวรรษที่ ๒๒^{๑๑๘}

สำหรับประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปบาฬีเงินปลาตามที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม เป็นเรื่องราวหรือเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธองค์เสด็จมาสู่สุวรรณภูมิเพื่อที่จะเสด็จมาพยากรณ์เหตุการณ์ที่ภูเก้าพรรระหว่างทางเสด็จนั้นพระองค์ผ่านที่อยู่ของพญาปลาที่เคยเป็นพระภิกษุในสมัยพระกัสสปพระพุทธเจ้าแล้วทำการผิดศีลเล็กน้อยไม่ได้ปลงอาบัติทำให้เกิดไปเป็นปลาอยู่ในแม่น้ำโขง เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาจึงได้ขอรอยพระพุทธรูปบาฬีเงินปลาดังปรากฏในข้อความตอนหนึ่งในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมว่า

แต่นั้นพระพุทธองค์จึงเสด็จไปสู่เมืองศรีโคตรบอง เพียงที่อยู่แห่งพญาปลาตัวหนึ่ง ปลาตัวนั้นได้เห็นพระรัศมีของพระพุทธองค์จึงได้พาบริวารล่องไปตาม พระพุทธองค์ทรง

^{๑๑๘} สวัสดิ์นครพนม, รอยพระพุทธรูปบาฬีเงินปลา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

[https://www.sawasdeenakhonphanom.com/2690/\[๓ ก.ค.๒๕๕๗\]](https://www.sawasdeenakhonphanom.com/2690/[๓ ก.ค.๒๕๕๗]).

เห็นการณดั่งนั้นจึงทรงแยมพระโษษฐ์ เจ้าอาณนทจึงทูลถามว่า พระองค์ทรงแยมพระโษษฐ์ด้วยเหตุอันใด พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ตถาคตเห็นพญาปลาตัวหนึ่ง^{๑๑๙} พาบริวารมาถึงฝั่งน้ำที่นี่ และพญาปลาตัวนี้ เมื่อเป็นมนุษย์ได้บวชในสำนักพระพุทธเจ้าองค์ชื่อว่า กัสสป ได้มาถึงแม่น้ำที่อยู่นั้น ภิกษุรูปนั้นได้เดินไปไม้กรองน้ำฉัน^{๑๒๐} เมื่อใกล้จุติมีความกินแหม่งในการที่ได้กระทำนั้น จึงได้มาเกิดเป็นพญาปลาอยู่ในแม่น้ำที่นั้น เมื่อมันได้เห็นรัศมีและได้ยินเสียง ช้อง, กลอง, แสง^{๑๒๑} จึงได้ออกมาจากที่อยู่เป็นอาจิน ด้วยเหตุว่า มันเคยได้เห็นรูปารมณ และได้ยินสัททารมณอันดีมาแต่เมื่อก่อน จึงได้รู้สัพพัญญูนั้นๆ และพญาปลาตัวนี้จักมีอายุยืน ตลอดถึงพระอริยมตไตรยโพธิสัตว์ ลงมาตรัสเป็นพระพุทธเจ้า จึงจักได้จุติจากชาติอันเป็นปลา มาเกิดเป็นมนุษย์ แล้วออกบวชเป็นภิกษุในสำนักพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น

เมื่อพญาปลาตัวนั้น ได้ยินพระพุทธพยากรณ์อันนี้ก็ชื่นชมยินดียิ่งนัก จึงมาคำนึงนึกแต่ในใจว่า อยากจะได้ยังรอยพระบาทของพระศาสดาไว้เป็นที่สักการะ พระพุทธองค์ทรงทราบจึงทรงพระเมตตา อธิษฐานรอยพระบาทไว้ที่โหนด^{๑๒๒}หินในน้ำที่นั้น คนทั้งหลายจึงเรียกที่นั้นว่าพระบาทเวินปลา มาเท่ากาลบัดนี้”^{๑๒๓}

จากข้อความดังกล่าวนี้ จะพบว่าสมัยพุทธกาลนั้นมีคนอาศัยอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงนี้เป็นจำนวนมากและมีทรัพยากรทางน้ำมาก ก็คือปลาที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ การที่มีปลาอยู่รวมกันเป็นจำนวนมากนี้แสดงให้เห็นว่าในยุคก่อนนั้นความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำโขงนั้นมีอยู่มากมายกว่าปัจจุบัน อนึ่งหากพิจารณาจากกรอบความคิดในเรื่องของกรรมกับการบรรลุธรรมของผู้คนนั้นจะพบว่ากรรมเป็นเครื่องส่อเจตนาหรือกรรมทำให้สรรพสัตว์ทั้งหลายนี้มีที่ เกิดที่แตกต่างกัน การเกิดเป็นปลาเพราะการต้องอาบัติเล็กน้อยแล้วไม่ได้ปลงอาบัตินั้นถือว่าเป็นเรื่องเจตนา ดังนั้น กรรมนี้จะถอดถอนได้ก็ด้วยการมีเจตนาต่อเรื่อนั้นๆให้ถูกต้อง

อนึ่ง ในแง่ประวัติศาสตร์ดั้งเดิมผู้ที่อยู่รักษาพระพุทธบาทเวินปลาที่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพวกข่า หรือขอม เพราะมีการขุดค้นพบของใช้คนโบราณจำนวนมาก ต่อมา เมื่อพระพุทธศาสนาผ่านกาลล่วงมาถึงสมัยล้านช้างชาวลาวล้านช้างก็ได้มาอุปฐากรักษาสถานที่แห่งนี้ โดยมีการประกอบ

^{๑๑๙} ในตำนานท้องถิ่นระบุว่า เป็นปลาปากคำ

^{๑๒๐} ในตำนานท้องถิ่นระบุว่า ไม้ที่พระภิกษุรูปนั้นเดินก็คือ ไม้ต้นไค่นุ่น คือต้นไม้ที่เกิดริมฝั่งแม่น้ำโขงจะมีใบขนาดใหญ่สามารถเด็ดมาทำแก้วหรือจอกตักน้ำได้ สอบถามชาวบ้านได้ความว่าต้นไค่นุ่นมีอยู่ ๒ ชนิด คือ (๑) ต้นไค้ธรรมชาติ มีขนาดเล็กใบเล็ก (๒) ต้นไค่นุ่น เป็นต้นขนาดใหญ่ใบก็ใหญ่ ปัจจุบันหาไม่ค่อยพบแล้ว -ผู้วิจัย

^{๑๒๑} ฉาบ เครื่องดนตรีอีกชนิดหนึ่งใช้ตีประกอบการแสดงทั่วไป

^{๑๒๒} ก้อนหิน หรือโขดหิน

^{๑๒๓} กรมศิลปากร อรรถาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๔.

พิธีกรรมในการบูชารักษาศรีพระพุทธรูปเป็นประจำปี เช่น ปัจจุบันชาวชุมชนเงินพระบาทก็ได้สืบทอดประเพณีบูชาพระพุทธรูปเงินปลาจะจัดในทุกวันที่ ๑๓-๑๕ เดือนเมษายนของทุกปี นอกจากนั้นยังมีพิธีกรรมทั้งในส่วนที่เป็นพิธีกรรมส่วนรวมและส่วนบุคคลอีกมากที่เกิดจากความเชื่อของชุมชนพระพุทธรูปเงินปลาที่ได้ปฏิบัติกันสืบต่อมา

ภาพที่ ๓.๑๑ พระพุทธรูปเงินปลา อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม

๓.๓.๗ พระพุทธรูปบาทบัวบก-บัวบาน (บ้านฝื่อ)

สำหรับพระพุทธรูปบาทบัวบกนี้ถือว่าเป็นอีกหนึ่งในพุทธมรคาแห่งการเสด็จมาเพื่อพุทธกิจในการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ณ ภูเก้าพร้าว โดยพระพุทธรูปบาทบัวบกนี้จัดว่าเป็นจุดหมายหรือพื้นที่แห่งสุดท้ายที่พระพุทธรูปเสด็จมาก่อนที่จะเสด็จกลับพระเชตวัน โดยวัตถุประสงค์ที่ทรงเสด็จมาที่ภูพระบาทหรือพระพุทธรูปบาทบัวบกนี้ก็เพื่อภารกิจเดียวก็คือการปราบพญานาคชื่อว่า “พทุธโรธปาปนาคราช” ซึ่งเป็นพญานาคที่ดุร้ายที่ออกอาละวาดไปล่มเมืองของมนุษย์มาหลายเมือง โดยพระพุทธรูปบาทบัวบกหรือพระพุทธรูปบาทบัวบานนั้นมีประเด็นที่จะต้องศึกษา ดังต่อไปนี้

(๑) ข้อมูลเบื้องต้น

พระพุทธรูปบาทบัวบกตั้งอยู่ที่วัดพระพุทธรูปบาทบัวบกตั้งอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทบริเวณเทือกเขาภูพาน ต.เมืองพาน อ.บ้านฝื่อ จ.อุดรธานี ภายในวัดประดิษฐานรอยพระพุทธรูปซึ่งอยู่ภายในพระธาตุเจดีย์ รอยพระพุทธรูปนี้เรียกกันว่า พระพุทธรูปบาทบัวบก ซึ่งมีข้อสันนิษฐานถึงที่มาของชื่อว่า บัวบกเป็นชื่อของพันธุ์ไม้ชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นตามป่าและพบมากในบริเวณที่

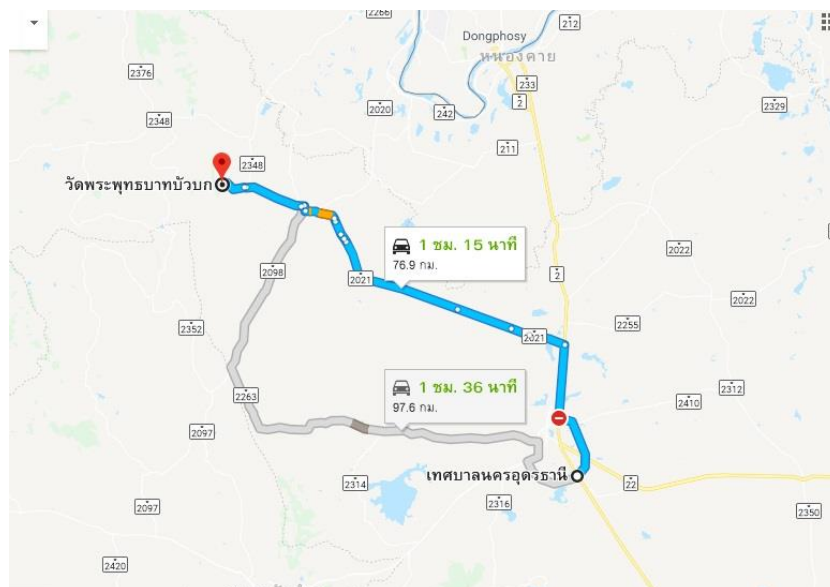
พบรอยพระพุทธรูปบาท ในขณะที่บางท่านสันนิษฐานว่าบัวบกอาจมีที่มาจากคำว่า บ่บก ซึ่งหมายถึงไม่แห้งแล้ง รอยพระพุทธรูปบาทแห่งนี้เชื่อกันว่าเกิดขึ้นตามตำนานในท้องถื่นเรื่องพระเจ้าเหยียบโลกหรือพระเจ้าเลียบบโลกซึ่งเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าได้เคยเสด็จมาโปรดพญานาคซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณนี้และได้กดประทับรอยพระพุทธรูปบาทไว้เพื่อให้สักการบูชา

รอยพระพุทธรูปบาทนี้แต่เดิมมีการสร้างมณฑปครอบไว้ ครั้น พ.ศ. ๒๔๖๕ พระอาจารย์ศรีทัตย์ สุวรรณมาโจ และภิกษุจำนวนหนึ่งจาก อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม ได้บูรณะโดยรื้อมณฑปเก่าออกแล้วสร้างพระธาตุเจดีย์ใหม่ครอบรอยพระพุทธรูปบาท และได้สร้างรอยพระพุทธรูปบาทจำลองทับรอยพระพุทธรูปบาทเดิมไว้ โดยใช้เวลาสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๖๓ แล้วเสร็จในปี พ.ศ.๒๔๗๖ หรือประมาณ ๑๔ ปีส่วนองค์พระธาตุเจดีย์มีรูปแบบเป็นทรงบัวเหลี่ยมคล้ายพระธาตุพนมซึ่งเป็นที่นิยมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

องค์พระธาตุที่สร้างครอบรอยพระพุทธรูปบาทนี้ มีลักษณะศิลปกรรมล้านช้าง โดยสร้างจำลองตามแบบพระธาตุพนมองค์เดิม คือเป็นพระธาตุทรงเหลี่ยมฐานกว้างด้านละ ๘.๕๐ เมตร สูงประมาณ ๔๕ เมตร ส่วนฐานชั้นล่างก่อเป็นห้อง สามารถเข้าไปนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทได้ ส่วนยอดพระธาตุทรงบัวเหลี่ยมสูงเพียว ประดับด้วยฉัตร ๙ ชั้น ในส่วนยอดประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ขุดพบในรอยพระพุทธรูปบาทเดิม บริเวณใกล้เคียงมีพระธาตุองค์เล็ก ๑ องค์ จำลองแบบจากพระธาตุองค์ใหญ่ เป็นพระธาตุบรรจุอัฐิหลวงปู่บุญ ผู้เป็นสหธรรมิกกับหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และหลวงปู่เสาร์ กันตสีโล ท่านมรณภาพบนภูพระบาท บรรดาลูกศิษย์จึงได้สร้างพระธาตุบรรจุอัฐิของท่าน

นอกจากนี้ในบริเวณเทือกเขาภูพระบาทยังปรากฏโบราณสถานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ คือภาพเขียนสี โบราณสถานสมัยทวารวดี คือกลุ่มใบเสมาหินทราย ได้ปรากฏหลักฐานอยู่มากมาย ปัจจุบันกรมศิลปากรได้พัฒนาเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท^{๑๒๔} ดังปรากฏในภาพ

^{๑๒๔} สำนักศิลปากรที่ ๘ อุตรดิตถ์, พระพุทธรูปบัวบก บ้านตัว ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุตรดิตถ์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: [http://www.finearts.go.th/fad9/parameters/km/item/\[๓ ก.ค.๒๕๕๗\]](http://www.finearts.go.th/fad9/parameters/km/item/[๓ ก.ค.๒๕๕๗]).

ภาพที่ ๓.๑๒ พระพุทธรบาทบัวบก อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี

(๒) ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรบาทบัวบก-พระพุทธรบาทบัวบานที่ปรากฏ ในอุรังคราตุนิทาน

สำหรับประวัติความเป็นมาของพระพุทธรบาทบัวบกที่ปรากฏในอุรังคราตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมก็คือ บริเวณภูพระบาทหรือพระบาทบัวบกนี้ ในสมัยพุทธกาลนั้นมีชื่อว่า “ภูกุเวียน” ซึ่งในสมัยโบราณอยู่ในเขตแคว้นหรือเมืองหนองหานน้อยของพระยาคำแดง อนุชาของพระยาสุวรรณภิงคารแห่งแคว้นหรือเมืองหนองหานหลวง(สกลนคร) ซึ่งภูกุเวียนนี้พระพุทธองค์ทรงเสด็จมาในสมัยพุทธกาลเป็นที่สุดท้ายก่อนที่จะเสด็จไปที่ดอยนันทกัฐีก่อนที่จะเสด็จกลับพระเชตวัน โดย

วัตถุประสงค์ที่เสด็จมาก็เพราะต้องการที่จะมาปราบพญานาคชื่อว่า พุทโธปาปนาคราช ที่เป็นนาครุร้ายตนหนึ่งในดินแดนแถบนี้ โดยในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมได้อธิบายถึงประวัติความเป็นมาของพญานาคตนนี้ที่มีเรื่องราวรบกับเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์มาก่อน แต่ก็ยังไม่สิ้นฤทธิ์หรือสิ้นกำลัง ดังนั้น จึงเป็นเหตุผลอันหนึ่งที่พระพุทธรองค์ได้เสด็จมาเพื่อปราบและให้หันมานับถือพระพุทธศาสนาเพื่อรักษาบ้านเมืองว่า

ยังมีอดีตนิทานอันหนึ่งว่า เมื่อพระพุทธรองค์เสวยพระชาติมีนามว่าสุวรรณนาค เกิดเป็นทองคำทั้งตัวอยู่ในที่นั้น เมื่อเกล็ดนั้นหล่น ณ ที่ใด ก็เกิดเป็นที่สักการบูชาเลื่องลือ พญานาคตัวนั้นโกรธนิรमितให้น้ำท่วมบ้านเมืองเสียสิ้น คนทั้งหลายได้รับความเดือดร้อน จึงพากันไปไหว้พระอิศวรฯทราบในเหตุอันนั้น จึงบัญชาให้ผู้มีฤทธิ์ไปว่ากล่าวแก่พญานาคว่า เมืองอันนี้พระอิศวรเป็นใหญ่ จักพระราชทานให้เป็นเมืองพระพาน พญานาคได้ยินดังนั้นจึงโกรธแก่พระอิศวรว่า พระอิศวรนี้ไปรู้จักเกล็ดแห่งเราหนอ ตัวกูไปตาย มากุมหักคอถากเกล็ดแห่งเราอย่างไร เมื่อว่าพระอิศวรอยากได้เมืองก็ให้รบกับกูเสียก่อน เมื่อว่าแพ้กูเมื่อใดจงเอาเมืองกูเทอญ กูจักทำอิทธิฤทธิ์ให้เป็นภูเป็นดอย ล้อมไว้เป็นเมืองพระพาน คนใช้จึงนำความอันพญานาคกล่าวนั้นไปบอกพระอิศวร เมื่อพระอิศวรได้ทราบเหตุดังนั้น จึงใช้ให้ไปถามพญานาคอีกว่า เราทั้งสองจักรบกัน ณ ที่ใด พญานาคบอกว่าไปรบกันทางอากาศ แล้วคนใช้จึงนำความที่พญานาคบอกว่าไปรบกันบนอากาศนั้นแก่พระอิศวรฯถือดาบขรรค์ไชยศรี เหาะขึ้นไปรบกับพญานาคบนอากาศ แล้วตัดหัวพญานาคด้วยดาบขรรค์ไชยศรีขาดตกไป ก็กลับเกิดเป็น ๒ หัว ตัด ๒ หัวกลับเกิดเป็น ๔ หัว ตัด ๔ หัวบังเกิดเป็น ๘ หัว ทวีขึ้นไปจนถึง ๑,๐๐๐ หัว พระอิศวรมีกำลังอดิโรยลงเป็นอันมาก

ทันใดนั้นยังมีนาครหลานชายแห่งพญาสุวรรณนาคตัวหนึ่ง ชื่อว่าพุทโธปาปนาค มีความโกรธเคืองแก่สุวรรณนาคยิ่งนัก ด้วยเหตุที่พังบ้านเมืองเขาให้ล่มจมเสียสิ้น จึงได้นำความมาบอกแก่พระอิศวรว่า สุวรรณนาคที่รบบนอากาศนั้น หาใช่ตัวสุวรรณนาคไม่ ส่วนตัวสุวรรณนาคนั้น จำแลงตัวเป็นงูเล็กตัวหนึ่งอยู่ข้างล่าง แม้ท่านจะรบสักเท่าใดก็ไม่รู้แพ้แก่สุวรรณนาค เมื่อว่าแพ้งูน้อยข้างล่างนี้แล้ว อิทธิฤทธิ์ทางอากาศของสุวรรณนาคก็จักศูนย์หายไปในสิ้น เมื่อพระอิศวรได้ทราบในคำบอกเล่าของพุทโธปาปนาคดังนั้น จึงนิรमितเป็นพองพองเผือกให้ขึ้นไปรบทางบนอากาศ ส่วนตัวพระอิศวรเองนั้นมาข่มอยู่เบื้องล่าง จึงเห็นสุวรรณนาคนิรमितตัวเป็นงูน้อยตัวหนึ่งโง่งหลังอยู่ที่หว่างเขานั้น พระอิศวรถือดาบขรรค์ไชยศรี เดินเข้าไปหาสุวรรณนาคฯเห็น จึงละเพศอันเป็นงูน้อยนั้นเสียแล้วเข้ามาอ่อนน้อมกราบไหว้

ขณะนั้นพระอิศวรจึงควงดาบขรรค์ไชยศรี พร้อมทั้งกล่าวว่าภูเวียนเกียนเวียน สุวรรณนาคระลี้กถึงคำพูดของตัวแต่ก่อนที่ว่าจะออกเวียนด้วยอิทธิฤทธิ์ ให้เป็นภูเป็นดอยล้อมเมืองสุวรรณภูมิ เป็นเมืองพงพานไว้นั้น เหตุนั้น ภูภูนั้นจึงได้ชื่อว่าภูเวียน และคำว่าไปรู้จักเกล็ดกุนหนอ ตัวกูไปตายมากุมหักคอถากเอาเกล็ด นี่เป็นคำพญาสุวรรณนาครากกล่าวไว้ คนทั้งหลายซึ่งโกรธกัน ย่อมนำเอาคำอันนั้นมากล่าวแก่กัน

แต่นั้นมา พระอิศวรและพระนารอท ก็พร้อมกันแต่งตั้งให้พระพานเป็นใหญ่ บารมมาสู่นางอุษา พระพานโกรธ สุวรรณนาคร มีคำ “วังกัตตไนย” ออกมาช่วยพระพานบังเลียบขึ้นไปมัดเอาบารมมาจากปราสาทนางอุษา ให้พระพานขึ้น^{๑๒๕}ไว้ เป็นเหตุให้พระนารายณ์สาธยายเวทมนต์ เป่าหอยสังข์เรียกเอาพระยาครุฑมาขี่ไปแย่งเอาบารม แล้วมาสูรับพระพาน สุวรรณนาครจึงมาบอกพระพาน ให้ตั้งเวียงกระดานหิน เวียงทางไต้ขึ้นไปบอกบารม ให้บอกแก่พระกิตนารายณ์ ตั้งพลศึกเวียนไปตามริมแม่น้ำที่อยู่แห่งสุวรรณนาคร แล้วให้พระกิตนารายณ์ขึ้นไปบนยอดภูเวียนยิงกราดเปื้องบอนไว้ อย่าให้ทอดยพลศึกที่ตั้งนั้น หากจักมีชัย แล้วก็มาอยู่ช่วยพระพาน เมื่อเวลาจักรบกันนั้น บารมจึงว่าแก่พระกิตนารายณ์ว่า พระปู่เจ้าตั้งทัพเวียนไปตามริมแม่น้ำ แล้วขึ้นอยู่บนยอดภูเวียนยิงป้องกันไว้ภายใน พระกิตก็กระทำตามคำบารมบอก จึงยิงถูกพระพานตกจากรถ บารมจึงป็นพื้นเอาพระพานขึ้นมาห้อยท้ายรถไว้ ที่นั้นจึงได้เรียกว่าแก่งซากมาเท่ากาลทุกวันนี้ และแม่น้ำที่สุวรรณนาครอยู่นั้น เรียกว่าแม่น้ำปู่เวียน

พระอิศวร พระนารอทว่า ที่นั้นเป็น “อัสพพลญาณ” อันประเสริฐ จักตั้งบ้านสร้างเมืองไปได้ ถ้าหากว่าพระพานไปเป็นเชื้องค์พระอิศวร สุวรรณนาครก็จักช่วยให้แก่พระกิตนารายณ์ ถ้าหากว่าพระพานไปออกนอกเมือง และอยู่ในเมืองอันเป็น “อัสพพลญาณ” ดังนั้น จักรบพระกิตนารายณ์ก็ไปแพ้พญานาคตัวนี้ เป็นนาคเทวดาที่มีฤทธิ์มาก พร้อมทั้งนาคตัวที่เป็นหลาน เทียรย่อมประกอบไปด้วยความโกรธ จักกระทำอันตรายแก่พระพุทธรูปที่บ้านเมืองในภายหน้า พระพุทธรูปองค์ทรงเห็นเหตุ จึงเสด็จเวียนกลับคืนมาทรงสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ เพื่อให้รักษาพระพุทธรูปที่บ้านเมือง^{๑๒๖}

จากข้อความที่ยกมานี้จะพบว่า การที่ทรงเสด็จมาที่ภูเวียนนี้ก็เพราะเหตุผลที่สำคัญก็คือพญานาคตัวนี้มีความดุร้ายหากไม่ทรงปราบให้ยอมจำนนเสียแล้วก็อาจจะเป็นอันตรายแก่พระพุทธรูปในอนาคตได้ดังนั้นจึงได้เสด็จมา เมื่อเสด็จมาถึง ภูเวียนแล้วพระองค์ก็แปลงพระพุท

^{๑๒๕} หมายถึง ผูก, มัด

^{๑๒๖} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๕๐-๕๔.

รัศมีเข้าไปยังเมืองนาคปุเวียนขณะนั้นสุวรรณนาคได้เห็นพระรัศมี จึงออกมาจากแม่น้ำขึ้นไปอยู่บนยอดเขา พ่นพิษออกมาเป็นควัน เขาภูคนั้นก็มีดมัวไปทั้งสิ้น พระพุทธรองค์ทรงเห็นดังนั้น ทรงเข้าเตโชกลืนเป็นเปลวไฟ ไปเกี่ยวพันสุวรรณนาค กระเด็นตกลงไปในน้ำปุเวียน เปลวไฟก็ผุดจากพื้นน้ำขึ้นมาไหม้เมืองนาคตลอดไปถึงหนองบัวบานซึ่งเป็นที่อยู่แห่งพุทโธปาปนาค หนองนั้นเป็นที่เกิดของนางอุษาแต่ก่อน นาคทั้งหลายพร้อมกันมาล้อมภูเวียนนั้นไว้

ขณะนั้น พระศาสดาประทับกระทำสมณธรรมอยู่ ณ ที่นั้น นาคทั้งหลายจึงกระทำอิทธิฤทธิ์ เป็นเปลวไฟพุ่งขึ้นไปหาพระพุทธรองค์ เปลวไฟนั้นก็พุ่งกลับคืนมาไหม้นาคทั้งหลายเหล่านั้น แล้วกลับบังเกิดเป็นดอกบัวบูชาพระพุทธรองค์นาคเหล่านั้นจึงแวดล้อมพระพุทธรองค์ไว้ เพื่อให้พุทโธปาปนาคทำอิทธิฤทธิ์พังทำลายที่ประทับของพระพุทธรองค์เสีย พระพุทธรองค์ทรงเข้าปฐมวิกลิน ที่ประทับนั้นก็บังเกิดเป็นพระแท่นแข็งดงามยิ่งนัก นาคทั้งหลายกระทำอิทธิฤทธิ์ทุกอย่างอย่างเพื่อทำลายพระแท่นและองค์พระพุทธรองค์ ก็ไม่สามารถที่จะทำอันตรายพระพุทธรองค์ได้ มันซ้ำกระทำอิทธิฤทธิ์ให้เป็นเปลวไฟเข้าไปทำลายอีก พระพุทธรองค์ทรงเข้าวายุกลืน เป็นลมพัดไฟกลับไปไหม้นาคทั้งหลายเหล่านั้น แล้วพระองค์ก็เสด็จขึ้นไปบนอากาศ นาคทั้งหลายเห็นดังนั้น ก็กระทำอิทธิฤทธิ์โกองหลังขึ้นไปเป็นหมูนาค ตามล้อมพระพุทธรองค์ๆ ทรงนิรมิตให้หัวนาคทั้งหลายเหล่านั้นขาดตกลงมา นาคทั้งหลายเห็นดังนั้น มีความเกรงกลัวในพระพุทธรองค์ยิ่งนัก พระพุทธรองค์ทรงรู้แจ้งดังนั้น ก็เสด็จกลับลงมาประทับ ณ ที่เก่า นาคทั้งหลายจึงพร้อมกันเข้าหาพระพุทธรองค์จึงตรัสว่า “ท่านทั้งหลายจงบรรเทาเสียยังพยายิต่อมฝิอันเจ็บปวด กล่าวคือหัวใจแห่งท่านทั้งหลาย ตถาคตจักรักษาให้หายยังพยายินั้น” นาคทั้งหลายได้ฟังพระพุทธรพจน์ดังนั้นมีใจชื่นบาน พร้อมกันเข้ามากราบแทบพระบาทพระพุทธรองค์ ๆ จึงตรัสเทศนาว่า

ดูรานาคทั้งหลาย บุคคลผู้มีต่อมฝิบังเกิดขึ้นในหัวใจ กล่าวคือความโกรธ เทียรยอมเสื่อมเสียจากประโยชน์ทั้งหลาย ส่วนบุคคลผู้ที่ไม่มีความโกรธ เทียรยอมประจณแพ่แก่บุคคลผู้มีความโกรธ ฉันใด พุทธวิสัยของตถาคตนี้ บุคคลทั้งหลายบมีอาจที่จะหยั่งถึง เป็นนิมิตรอันหนึ่ง อิทธิวิสัยของตถาคต ก็เป็นอัศจรรย์อันหนึ่ง บุคคลในโลกนี้ไม่สามารถแพ่ฤทธิ์ได้ เสมอด้วยสุทธานทั้งหลายกระทำยุทธกรรมต่อตถาคตอยู่ในกาลบัดนี้ และโลกนี้ย่อมเป็นที่เกิดแห่งสัตว์ทั้งหลาย มีรู้สิ้นแห่งความทุกข์ ก็เป็นอัศจรรย์อันหนึ่ง กรรมวิบากอันสุทธานทั้งหลาย ได้เกิดมาเป็นนาคมีอายุสั้นกลับหนึ่ง บมีได้เกิดเป็นอินทร์ เป็นพรหม เป็นเทวดาและมนุษย์แต่สักครั้ง และมีได้ดับยังทุกข์ เป็นอัศจรรย์อันหนึ่ง สิ่งที่เป็นแก่นสาร สุทธานทั้งหลายมาใส่ใจว่ามีได้เป็นแก่นสาร สิ่งที่ไม่เป็นแก่นสาร สุทธานทั้งหลายกลับว่าเป็นแก่นสารเช่นนี้ กรรมวิบากที่สุทธานทั้งหลายหวงแหนแผ่นดิน และมีความโกรธแต่ปางก่อนนั้นและเป็นเหตุ จึงได้มาบังเกิดเป็นนาค สุทธานทั้งหลายจงพยายาม รักษาต่อมฝิที่บังเกิดขึ้นในหัวใจให้หายเป็นปกติ และอย่าให้ยึดถือเอาสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ดัง

ตลาคตได้กล่าวแล้วข้างต้นนั้นมายึดถือ มิใช่เป็นกรรมอันประเสริฐ และมิได้เป็นมงคล
สิ่งที่ประเสริฐในโลกนี้ มีแต่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้นและ ตูรา พุทธโธปาปนาค
ต่อแต่นี้ไป ท่านอย่าได้พานาคทั้งหลายเที่ยวทำลายพังบ้านเมืองดังแต่ก่อน^{๑๒๗}

จากนั้นพญานาคทั้งหลายเหล่านั้น ก็ได้ตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ เมื่อเกิดความ
เลื่อมใสแล้วพญานาคนำโดยพุทธโธปาปนาคราชและสุวรรณนาคราชผู้เป็นหลานจึงได้ทูลขอรอยพระ
บาทไว้เป็นที่สักการบูชา เมื่อนั้นพระพุทธรองค์จึงทรงย้ายไว้ที่แผ่นหินในถ้ำกูเวียน ใกล้ปากถ้ำที่สุวรรณ
นาคอยู่ แล้วพระองค์ก็ทรงอธิษฐานรอยบาทซ้ำ ไว้ให้พุทธโธปาปนาคที่หนองบัวบาน ซึ่งเป็นที่เกิดของ
นางอุษาแต่ก่อนรอยหนึ่ง และอธิษฐานไว้ในแผ่นหิน ให้แก่นาคทั้งหลายที่มีได้ปรากฏชื่อนั้น ๒ รอย
ในแผ่นหินโพนบกนั้นรอยหนึ่ง^{๑๒๘}

จากข้อความที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมทั้งหมดที่กล่าวมานั้นจะ
พบว่ามีหลักฐานตามที่บันทึกไว้ในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมทุกอย่างเพราะจะมีปรากฏว่า
รอยพระพุทธรบาทไม่ได้มีเฉพาะที่พระพุทธรบาทบัวบกเท่านั้นแต่ยังมีพระพุทธรบาทที่พระพุทธรบาทบัว
บานซึ่งเป็นเขาเตี้ยๆถัดมาจากพระพุทธรบาทบัวบกนั้นอีกซึ่ง ชาวล้านช้างก็ได้ไปก่อเจดีย์ครอบไว้อีก
แห่งแต่ไม่ปรากฏว่ามีใครสนใจมากนัก ดังปรากฏในภาพ

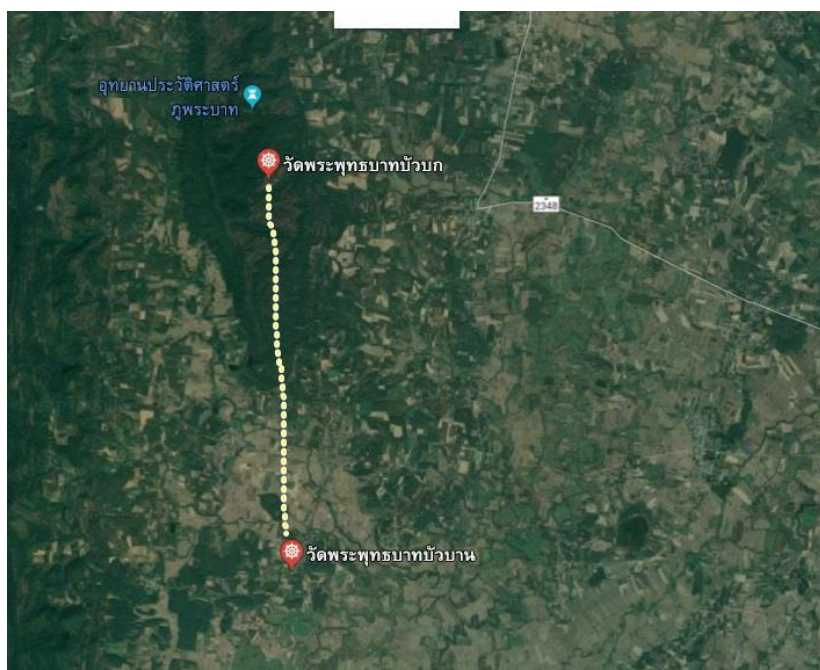
ภาพที่ ๓.๑๓ แสดงภาพพระพุทธรบาทที่พระพุทธรบาทบัวบาน อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี

ซึ่งหากพิจารณาถึงความห่างระหว่างพระพุทธรบาทบัวบกกับพระพุทธรบาทบัวบานนั้นก็
ห่างไกลกันมาก แสดงให้เห็นว่าหลักฐานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้น เป็น
เรื่องจริงที่สามารถที่จะพิสูจน์เรื่องราวหรือสถานที่ได้ เนื่องจากว่าผู้ที่เขียนหรือบันทึกเรื่องราวนี้ถือว่าเป็น
เป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องของภูมิศาสตร์อย่างจริงจังประหนึ่งว่าได้ไปด้วยตาตัวเองมาแล้ว เพราะหาก

^{๑๒๗} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๕๑.

^{๑๒๘} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๖๙.

ไม่ได้ไปดูด้วยตาตัวเองก็จะไม่สามารถรู้ได้เลยว่าสถานที่จริงกับเรื่องที่เขียนนั้นจะตรงกันได้อย่างไร ดังภาพ

ภาพที่ ๓.๑๔ ระยะทางระหว่างพระพุทธบาทบัวบกกับพระพุทธบาทบัวบาน

อนึ่ง หากเราจะพิจารณาจากประวัติศาสตร์ของพื้นที่ภูพระบาทหรือภูเวียงนั้นก็พบว่า ภูเวียงนั้นมีประวัติความเป็นมาตามหลักฐานที่กรมศิลปากรประเมินว่ามีอายุและเป็นสถานที่ตั้งของชุมชนโบราณมากกว่า ๓,๐๐๐ ปีที่ผ่านมาเพราะปรากฏมีหลักฐานก็คือลานหินตั้งที่เป็นวัฒนธรรมของคนโบราณที่นับถือผีนำมาตั้งเป็นเขตแดนศักดิ์สิทธิ์ซึ่งต่อมาได้ดัดแปลงให้เป็นเขตศักดิ์สิทธิ์ทางด้านพระพุทธศาสนา เมื่อเวลาที่พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนนี้ในยุคทวารวดีบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทนั้นก็ปรากฏร่องรอยของกระแสพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานนิกายโยคจาร ซึ่งเป็สถานที่ที่เมาะกับการปฏิบัติธรรมและอยู่อาศัยของคนในยุคประวัติศาสตร์ดังเช่นยุคทวารวดี ซึ่งในอรัังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมได้อธิบายภาพของสถานที่ในอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทได้ดีว่าพระพุทธองค์ทรงตรัสถึงหนองบัวบานที่มีอยู่ในที่นั้นว่าทรงประทับรอยพระบาทไว้ในหนองบัวบานนั้นด้วยเพื่อให้เป็นที่เคารพสักการะแก่พญานาคชื่อว่า “พุทธโศปนาคราช

ภาพที่ ๓.๑๕ แสดงบ่อน้ำนางอุสาที่พระพุทธร่องค์ทรงประทับรอยพระบาทไว้

สำหรับความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมของชาวพุทธที่มีต่อพระธาตุบัวบกหรือพระพุทธรูปบัวบานนั้นก็คือ ชาวพุทธจะยึดเอาแนวการจัดประเพณีนมัสการพระพุทธรูปตามแนวทางการจัดประเพณีเทศกาลนมัสการพระธาตุพนม คือจะจัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน ๓ ซึ่งเมื่องานพระธาตุพนมเริ่มต้นขึ้นก็จะเป็นที่มีการจัดงานนมัสการพระพุทธรูปไปพร้อมๆ กันเพราะทุกสถานที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระธาตุพนมนั้นก็จะมีแนวทางจัดงานไปพร้อมๆ กันเพราะถือว่าเป็นงานเกี่ยวเนื่องกับเทศกาลของพระธาตุพนมที่ผูกพันกันนั่นเอง

๓.๓.๘ พระธาตุดุม (ปราสาทดุม)

พระธาตุดุม ตั้งอยู่ที่บ้านธาตุดุม ตำบลจันทวน อำเภอมะนัง จังหวัดสกลนคร อยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ ๕ กิโลเมตร สามารถไปถึงได้ไม่ยาก โดยใช้ถนนสาย รพช. ไปทางโรงเรียนพัฒนาศึกษาประมาณ ๕ กิโลเมตร ก็จะถึงวัดพระธาตุดุม อันเป็นที่ตั้งขององค์พระธาตุ พระธาตุดุม โดยลักษณะดั้งเดิมเป็นพระปรางค์ก่ออิฐ ๓ หลังตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีร่องรอยของคูน้ำล้อมรอบเห็นได้ชัด ซึ่งอยู่ทางด้านทิศเหนือและทิศใต้ ปัจจุบันลักษณะคงเหลือเพียง

พระปรางค์องค์เดียว สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นสมัยเดียวกับพระธาตุนารายณ์เจงเวง แต่องค์ปราสาทเล็กกว่าพบทับหลังทั้ง ๔ ด้าน ด้านทิศเหนือเป็นภาพนารายณ์บรรทมสินธุ์ นอกจากนี้ยังมีภาพเทวดาทรงพาหนะเหนือหน้ากาลประกอบด้วยสัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง สิงห์ และลายใบไม้ม้วน การกำหนดอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ศิลปะเขมรแบบบาปวน พระธาตุคูม เป็นปราสาทแบบเขมร (ขอม) จำนวน ๓ หลัง ปัจจุบันเหลืออยู่เฉพาะองค์กลาง ส่วนองค์ทางด้านทิศเหนือและทิศใต้ปรากฏเฉพาะฐานศิลาแลงเท่านั้น ซึ่งอาจเป็นเพราะยังสร้างไม่แล้วเสร็จสำหรับพระธาตุองค์กลางนั้นก่อสร้างด้วยอิฐด้วยวิธีการเรียงแบบเฟลมมิชบอนด์ (Flemish Bond) คือ จะเรียงอิฐตามหน้ายาว โดยให้หน้าตัดอยู่ในแถวเดียวกัน และแบบอิงลิชบอนด์ (English Bond) คือ จะเรียงหน้ายาวแถวหนึ่งและหน้าตัดแถวหนึ่งสลับกันไป นับว่าพระธาตุคูมเป็นสิ่งปลูกสร้างที่ใช้วิธีการเรียงอิฐทั้ง ๒ แบบผสมผสานกันอย่างลงตัว

สำหรับพระธาตุคูมนั้นถือว่าเป็นพระธาตุอีกแห่งหนึ่งที่เป็นพุทธสถานที่พระพุทธร่องค์ทรงพญากรณ์เอาไว้ในคราวที่พระองค์เสด็จมาที่

เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายเสด็จเข้าสู่निพพานไปแล้ว พระอรหันต์ทั้งหลายจักได้นำเอาธาตุคูม^{๑๒๙}ไปมาประดิษฐานไว้ริมแม่น้ำอนนทีราชธานี บ้านเมือง พระพุทธศาสนา จักตั้งรุ่งเรืองไปตามริมแม่น้ำอันนั้น เมืองฝ่ายเหนือกลับไปตั้งอยู่ฝ่ายใต้ ฝ่ายใต้กลับไปตั้งอยู่ฝ่ายเหนือ เมืองที่ตั้งอยู่ตรงกลางนั้นประเสริฐมีอานาภาพยิ่งนัก ท้าวพระยาทั้งหลายที่มีบุญสมภาร จักได้เสวยราชสมบัติบ้านเมืองคำชูพระพุทธศาสนาแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ครั้นสิ้นพระพุทธศาสนา ราชธานี บ้านเมืองที่อยู่ริมแม่น้ำ ฝ่ายเหนือก็กลับไปฝ่ายเหนือ เมืองราชธานีอันเป็นที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายเที่ยววิณชบาตเป็นต้นว่า เมืองศรีโคตรบองก็กลับมาตั้งอยู่ที่เก่า เมืองราชธานีที่ตั้งอยู่ ณ ท่ามกลางนั้นก็กลับมาตั้งอยู่ริมหนองหานทั้งสองดังเก่า เพื่อรอท่าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย^{๑๓๐}

จากข้อความดังกล่าวพบว่าพระธาตุคูมนั้นเป็นพุทธสถานแห่งหนึ่งที่ปรากฏในตำนานพระพุทธศาสนาที่ระบุว่าในสมัยพุทธกาลนั้นพระพุทธองค์ทรงพญากรณ์ว่าหลังจากที่ทรงปรินิพพานแล้วพระอรหันต์จะนำเอาพระธาตุคูมไปมาประดิษฐานที่ริมฝั่งแม่น้ำชี ซึ่งก็คือพระธาตุคูมนั่นเอง ต่อมาเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เมื่อชาวขอมที่นับถือศาสนาพราหมณ์ก็ได้มาสร้างศาสนสถานไว้ตรงบริเวณที่สร้างพระธาตุคูมนี้ก็อาจจะเป็นไปได้

ปัจจุบันพระธาตุคูมตั้งอยู่ที่วัดพระธาตุคูมในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร เป็นพระธาตุที่เป็นที่เคารพสักการะของประชาชนในเขตวัดพระธาตุคูมและบริเวณใกล้เคียงมาก โดยในรอบ

^{๑๒๙} คำว่า “คูมโก” เข้าใจว่าเป็นพระธาตุตาตุม และอีกฉบับ ๑ เป็นแต่บอกว่า เป็นพระธาตุพระพุทธเจ้า

^{๑๓๐} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)** พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๓๕.

หนึ่งปีจะมีการจัดงานนมัสการพระธาตุคู่กันทุกปีเพราะชาวพุทธเชื่อว่าพระธาตุคู่นั้นเป็นพระธาตุที่มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถที่จะขอศีลขอพรและขอโชคลาภสักการะหรือบนบานศาลกล่าวให้มีแต่ความสุขความเจริญได้

ภาพที่ ๓.๑๖ พระธาตุคูม อ.เมือง จ.สกลนคร

๓.๓.๙ พระธาตุนารายณ์เจงเวง

สำหรับพระธาตุนารายณ์เจงเวงนี้ถือว่าเป็นพระธาตุที่ความจริงแล้วไม่ได้อยู่ในรูปของพระธาตุแต่อยู่ในรูปของ “ปราสาทขอม” ซึ่งเป็นศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์ฮินดูในยุคของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ มาถึงยุคของพระเจ้ามเหศวรรมันที่ ๑ ต้นตระกูลสาย “มหินทรปุระ” ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองพิมายหรือเมืองโคราช เมื่อพิจารณาจากทับหลังที่ปรากฏบนปราสาทจะพบว่าปราสาทนี้เป็นปราสาทที่เกิดมาจากคติความเชื่อในนิยายไศวะนิยายหรือนิยายที่นับถือพระศิวะ เพราะมีทับหลังเล่าเรื่องศิวนาฏอันเป็นปางหนึ่งของพระศิวะที่ทรงพ้อนรำ นอกจากนั้น รูปแบบของพระธาตุก็เป็นแบบปราสาทที่มีเรือนธาตุเช่นเดียวกับปราสาทภูเพ็กหรือปราสาทพิมายที่นครราชสีมา เพราะอยู่ในยุคเดียวกัน

สำหรับประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับอู้งครธาตุนิทานก็คือ ในอู้งครธาตุนิทานได้มีการกล่าวถึงพระธาตุนารายณ์เจงเวงว่าเป็นพระธาตุที่สร้างโดยกลุ่มสตรีนำโดยพระนางนารายณ์

เจงเวงเทวี พระมเหสีของพระยาสุวรณภิงการเจ้าเมืองหนองหานหลวง โดยในอุรังคธาตุนิทานได้กล่าวถึงการสร้างพระธาตุแห่งนี้ว่า

ส่วนเมืองหนองหานหลวงและเมืองหนองหานน้อยนั้น มีพระยาสุวรณภิงการและพระยาคำแดงทั้ง ๒ องค์เป็นประธาน แล้วจึงตรัสสั่งให้ไพร่พลโยธาทั้งหลาย สะกัต หินมุกด์ หินแลง มากองไว้เป็นกองๆ สำหรับก่ออุโมงค์บนยอดดอยแท่น ที่พระศาสดาเสด็จมาประทับแต่เมื่อครั้งก่อนโพ้น ส่วนหินที่จะก่อนั้น พระองค์ตรัสสั่งให้เอาส่วเจาะให้เป็นรูสำหรับเข้าไลหทางปลาทุกๆก้อน ไพร่พลโยธาทั้งหลาย เมื่อได้ยินรับสั่งดังนั้น จึงพูดกันขึ้นเป็นเชิงแข่งขันพะนันว่า ฝ่ายชายชาวเมืองหนองหานหลวง จะก่ออุโมงค์บนดอยแท่น ฝ่ายหญิงก็ให้ก่ออุโมงค์ขึ้นอีกแห่งหนึ่งในที่นั้นเหมือนกัน แข่งขันกันกับฝ่ายชาย และให้ข้อสัญญากันไว้ทั้ง ๒ ฝ่ายว่า นับตั้งแต่วันรุ่งขึ้นพอเห็นลายมือ ให้ลงมือก่อไปจนถึงดาวเพ็ก^{๑๓๑} ขึ้นของคืนวันนั้นให้แล้วเสร็จ ถ้าหากว่าฝ่ายใดแล้วทันตามข้อสัญญานั้น สถานที่นั้นจะได้เป็นที่ประดิษฐานพระอุรังคธาตุ ชาวเมืองหนองหานน้อยก็เหมือนกัน พระยาสุวรณภิงการ พระยาคำแดง ทั้ง ๒ พระองค์ก็ทรงเห็นชอบด้วย ครั้นถึงวันกำหนด จึงลั่นฆ้องขึ้นให้เป็นสัญญาแก่กัน

ฝ่ายหญิงชาวเมืองหนองหานหลวงและหญิงชาวเมืองหนองหานน้อย จึงรวมกำลังกันก่ออุโมงค์แข่งขันกับฝ่ายชาย หญิงทั้งหลายจึงกล่าวขึ้นเป็นคำอวดอ้างว่า ถึงแม้ผู้ชายก็มีมือ ๒ มือ และมีนิ้วข้างละ ๕ นิ้วเหมือนกัน ไม่ใช่ผู้ชายมีมือประดุจดั่งพระนารายณ์นั้นเล่า กล่าวดังนั้นแล้ว ก็ลงมือก่อ

ฝ่ายชายชาวหนองหานหลวงอวดอ้างว่า ตัวมีกำลังยิ่งกว่าฝ่ายหญิง ซ้ำก่อชั่ว^{๑๓๒} หินเพิ่มขึ้นอีกชั่วหนึ่ง ยาว ๑๐๐ วา กว้าง ๕ วา ไปบรรจุบนดอยแท่น แล้วก่อเป็นบันไดแก้วขึ้นไป

ทันใดนั้น ยังมีชายผู้เฒ่าคนหนึ่งอยู่ในหมุ่นั้นด้วย จึงพูดขึ้นว่า ให้ก่ออุโมงค์ให้แล้วทันดาวเพ็กขึ้นเสียก่อน เมื่อหินมีเหลือจึงก่อชั่วและบันไดแก้วต่อไป เขาทั้งหลายก็มีได้เชื่อฟังถ้อยคำ จึงกล่าวแก่ผู้เฒ่าานั้นว่า ทำไมจะไม่ทัน ยิ่งกว่าทันไปเสียอีก เขาทั้งหลายกล่าวดังนี้แล้วก็ลงมือก่อ อุโมงค์นั้นก่อเป็นรูปเตาขึ้นไว้ทั้ง ๔ ด้าน แต่ฝาไปทันก่อ พอผ่านพุ่มบารมี ส่วนหินที่ขนเอามายังไม่ทันถึงนั้นกลางก้อนโตเท่าเสื่อกะลา^{๑๓๓} กลางก้อนเท่าแถบ เจาะเป็นรูทุกก้อน ไว้สำหรับหาบหิ้ว

๑๓๑ หมายถึง ดาวประกายพฤกษ์

๑๓๒ “ชั่ว” หมายถึง สะพาน

๑๓๓ “เสื่อกะลา” หมายถึง เสื่อลำแพน

ขณะนั้น ฝ่ายหญิงเห็นฝ่ายชายจะก่อแล้วก่อน จึงแต่งกันเป็นพวกเป็นหมู่ ออกไปพูดจา เล้าโลมเย้าหยอก พวกชายที่กำลังขมขื่นอยู่นั้น ชายเหล่านั้นเห็นหญิงมากระทำเช่นนั้น ก็พากันวางหินกองไว้ ณ ที่นั้น แล้วแต่งกันขึ้นไปบนดอยที่ก่ออุโมงค์ ทำโคมจุดไฟขึ้น แขว่นไว้ จึงกล่าวกันว่าดาวเพ็กขึ้นแล้วๆ แล้วก็พากันตามหญิงไป แม้ผู้ที่ก่ออยู่บนดอย นั้นรู้ก็ตามกันลงไปหมดสิ้น ส่วนผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลายที่อยู่ ณ ที่นั้น จึงจ่ม^{๑๓๔}ว่าแค้นใจแท้ และที่เขากองหินไว้นั้น คนทั้งหลายจึงได้เรียกชื่อว่า แค้นแท้ มาจนกาลบัดนี้^{๑๓๕}

และเมื่อตอนที่จะอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปที่ภูกำพร้า^{๑๓๖}นั้น พระนางนารายณ์เจงเวงผู้ เป็นหัวหน้าหญิงทั้งหลายได้ทราบในคำประกาศ ก็พากันเข้าไปไหว้พระมหากัสสปเถระเจ้าว่า ผู้ข้า ทั้งหลายนี้พร้อมใจกันก่ออุโมงค์สำเร็จบริบูรณ์เรียบร้อยแล้ว ผู้ข้าทั้งหลายพร้อมกันเข้ามาไหว้พระผู้ เป็นเจ้า ขอเอาพระอัฐิธาตุพระพุทธรูปไปบูชาไว้ ณ ที่นั้น

ครั้งนั้น พระมหากัสสปเถระเจ้า จึงให้พระอรหันต์กลับคืนไปสู่ที่ถวายเป็นพระเพลิง นำเอา พระอังคารพระพุทธรูปเจ้ามา ๓ ทะนาน ด้วยอิทธิฤทธิ์ ให้แก่หญิงทั้งหลายนำไปบูชาไว้ ณ ที่นั้น สถานที่นั้นจึงได้ชื่อว่า “ธาตุนารายณ์” ตามคำหญิงทั้งหลายกล่าวเมื่อแรกจะก่อขึ้นว่า ใครจะมีกำลัง เสมอด้วยพระนารายณ์นั้นเล่า ผู้ชายก็มีมือข้างละ ๕ นิ้วเหมือนกันนั้นแหละ อุโมงค์นี้ผู้เฒ่าคนแก่ ทั้งหลายจึงให้ชื่อว่า “อุโมงค์อิตถิมายา”^{๑๓๖} จึงเป็นอันว่า พระธาตุนารายณ์เจงเวงนี้จึงเป็นสถานที่ ประดิษฐานพระอังคารธาตุของพระพุทธรูปเจ้านั่นเอง

๓.๓.๑๐ พระธาตุภูเพ็ก

สำหรับปราสาทภูเพ็กนั้นก็ถือว่าเป็นพุทธสถานหนึ่งในคติของพุทธเถรวาทแบบลังกา วงศ์ในยุคสมัยลาวล้านช้างเพราะมีการกล่าวถึงในตำนานอรรถาตุนิทานว่าเป็นพุทธสถานที่ พระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปประทับที่นั่นเพื่อพยากรณ์เรื่องราวเหตุการณ์บ้านเมืองต่อหน้าของพระยาสุวรรณ กิงการเจ้าเมืองหนองหานหลวงในสมัยพุทธกาล และถือว่าเป็นภูมิสถานที่สำคัญที่พระพุทธรูปทรง มุ่งหวังที่จะใช้เป็นสถานที่พยากรณ์เหตุการณ์บ้านเมืองและพระพุทธศาสนา

(๑) ความหมายและที่ตั้งของพระธาตุภูเพ็ก สำหรับคำว่าพระธาตุภูเพ็กนั้น เดิมพระ ธาตุนี้ไม่ได้ชื่อว่าพระธาตุภูเพ็ก แต่ชื่อว่าดอยแท่น หรือดอยคูหา เพราะมีช่องเหมือนคูหา ส่วนที่ชื่อว่า ดอยแท่นเพราะมีแท่นหินเป็นลานกว้างที่คนหลายๆคนสามารถที่จะพักบนลานนั้นได้ จึงชื่อว่าดอย แท่นหรือดอยคูหา ส่วนที่ได้ชื่อว่าพระธาตุภูเพ็กก็สืบเนื่องมาจากหลักฐานในอรรถาตุนิทานที่ระบุ ถึงชาวเมืองหนองหานหลวงทำการแข่งกันก่ออุโมงค์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ โดยการยึดเวลาคือ

^{๑๓๔} คำว่า “จ่ม” หมายถึงบ่น

^{๑๓๕} กรมศิลปากร, อรรถาตุ (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๕๘-๕๙.

^{๑๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙.

ถือเอาดาวประกายพริกเป็นที่ตั้งถ้าเมื่อไหร่ที่ดาวประกายพริกขึ้นแล้วใครเสร็จก่อนถือว่าเป็นผู้ชนะ ซึ่งดาวประกายพริกนั้นชาวอีสานเรียกว่า “ดาวเพ็ก” ดังนั้นเมื่อมีพระธาตุไปบรรจุที่นั่นจึงเรียกว่าพระธาตุภูเพ็กนั่นเอง

สำหรับปราสาทภูเพ็ก” (Phu Phek) ปัจจุบัน ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของบ้านภูเพ็ก ตำบลนาหัวบ่อ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ห่างจากตัวเมืองโดยทางถนนประมาณ ๓๔ กิโลเมตร ตามเส้นทางถนนทางหลวงหมายเลข ๒๒ จากช่วงตัวเมืองสกลนคร ไปยังอำเภอพรรณานิคม ประมาณ ๒๑ กิโลเมตร แยกซ้ายไปตามทางหลวงชนบทหมายเลข ๒๐๑๖ ผ่านบ้านนาหัวบ่อ บ้านหนองดินคำ ถึงเชิงเขาภูพานที่บ้านภูเพ็ก แล้วผ่านบ้านภูเพ็กไปทางโรงเรียนบ้านภูเพ็กและขึ้นเขาตามเส้นทางเดียว อีกประมาณ ๕ กิโลเมตร จะถึงลานจอดรถของวัดพระธาตุภูเพ็ก จากตัววัด จะต้องเดินเท้าขึ้นบันได “ห้วยนาคุ” ที่สร้างขึ้นใหม่ที่ทับอยู่บนซากบันไดโบราณอีก ๔๙๑ ขั้น ถึงยอดหน้าผาของดอยเพ็กทางด้านทิศตะวันออก เดินเท้าต่ออีกประมาณ ๑๐๐ เมตร ก็จะมาถึงตัวซากปราสาท

(๒) ลักษณะของตัวปราสาท

พระธาตุภูเพ็ก เป็นปราสาทขอมขนาดใหญ่ ก่อสร้างด้วยหินทราย เรือนธาตุตั้งอยู่บนฐานยกสูง ตอนหน้าของปราสาทมีฐานหินเป็นก้อนเรียงซ้อน ๆ กัน ยื่นออกคล้ายกากบาท เรียกว่า โคปุระ สูงกว่าฐานของเรือนฐานเล็กน้อย ตัวเรือนธาตุทั้งสี่ด้านย่อมุม ๆ ละ ๕ เหลี่ยม รวมเป็น ๒๐ เหลี่ยม ความกว้างของปราสาทโดยรอบกว้างด้านละ ๑๑ เมตร มีฐานเป็นพื้นที่กว้างพอสมควร สูงจากพื้นดินถึงฐานชั้นที่ ๑ สูง ๑.๕๘ เมตร จากฐานชั้นที่ ๑ ถึงฐานชั้นที่ ๒ สูง ๗๐ เมตร ตัวเรือนปราสาททั้ง ๓ ด้าน คือ ทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตก บริเวณโดยรอบพบสระน้ำโบราณและแหล่งสกัดหินในการสร้างปราสาท หน้าอาคารปราสาทหันไปทางทิศตะวันออกและมีบันไดหินก่อปูนขึ้นบนยอดเขาประมาณ ๔๙๑ ขั้น

(๓) ประวัติพระธาตุภูเพ็ก

สำหรับการศึกษาประวัติความเป็นมาของพระธาตุภูเพ็กนี้เราสามารถที่จะพิจารณาได้ ๒ แนวทางก็คือ (๑) ศึกษาประวัติตามที่ปรากฏในอรรถาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม และ (๒) ศึกษาประวัติความเป็นมาตามแนวทางของประวัติศาสตร์ศิลปะ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ก. ประวัติความเป็นมาของพระธาตุภูเพ็กในอรรถาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม

ในตำนานพระธาตุพนมนั้นระบุว่าเมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาที่เมืองหนองหานหลวงแล้ว ภายหลังจากที่ทรงเทศนาโปรดพระยาสุวรรณภิงคารแล้ว พระองค์ก็เสด็จไปประทับที่ ดอยคูหาหรือดอยแพ้น ดังปรากฏในอรรถาตุนิทานความตอนหนึ่งว่า

แล้วพระศาสดาตรัสเทศนาแก่พระยาสุวรรณภิงคารว่า ที่ใดตกตได้ลงจากอากาศและสถิตยได้เห็นยังเหตุอันใดอันหนึ่งแล้วทำนายนั่น เป็นกัจจิกแก้วอันหนึ่ง และที่ร่มไม้อัน

ตลาคตฉันข้าวนั้น ก็เป็นกงจิตแก้วอันหนึ่ง พงศ์ทั้งสองนี้เรียกชื่อว่าโชติเจดีย์ พระพุทธศาสนาจักรุงเรื่องในที่นั้น ที่ตลาคตได้ไสยาสน์และบิณฑบาตมาฉนั้น ที่นั้นเป็น พงศ์แห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เสมอด้วยดอยสังคุตร ที่ตลาคตทรงบาตรยืนอิงต้นไม้ นั้น เป็นพงศ์อันหนึ่ง และเมื่อว่าตลาคตได้หมายกงจิตแก้วที่ใด ต่อไปภายหน้าโน้น โชติเจดีย์ ก็จักบังเกิดมีขึ้นในที่นั้น ดูกรมหาราช เจดีย์ที่ก่อโลมบาทเชิงชุมบัดนี้เป็นปัจจุบันอัปป์ โชติเจดีย์ ไปรุ่งเรื่องในภายหน้า ทรงเทศนาแก่พระยาสุวรรณภิงคารดั่งนี้ แล้วจึงเสด็จ ขึ้นดอยลูกหนึ่งข้างในเป็นดั่งคูหา คนทั้งหลายขึ้นไปบนดอยลูกนั้น มองเห็นหนองหาน หลวงและหนองหานน้อย มองเห็นเมืองศรีโคตรบองและภูกำพร้าว พระยาสุวรรณ ภิงคารจึงให้ส่งวาลย์ทองคำหนัก ๓๐๐,๐๐๐ เป็นทานแก่คนทั้งหลายที่มีกำลังสามารถ ก่อแท่นหินมุกด์เป็นปัจจุบันโดยพลัน แล้วพระพุทธองค์ก็เสด็จขึ้นพระแท่น ระลึกถึงพระ มหากัสสปเถระก็มาเฝ้า พระศาสดาจึงตรัสเทศนาแต่พระมหากัสสปเถระเป็นภาษาบาลี ว่า “อรุณธาดูก กสสปศิริ อปุปตตรา” ดั่งนี้ แล้วพระศาสดาจึงผินพระพักตร์ณะเพาะซึ่ง ภูกำพร้าว จึงตรัสว่า ดูรา กัสสป ตลาคตนิพพานแล้ว เธอจึงนำเอาอรุณธาดุตลาคตมาไว้ ที่ภูกำพร้าวที่นี่ อย่าได้ละทิ้งคำตลาคตสั่งไว้เสีย พระมหากัสสปเถระ เมื่อได้สดับพระ พุทธพจน์ดั่งนั้น ก็ชื่นชมยินดียกขึ้นยังอัญชลีว่า สาธุ สาธุ แล้วก็กลับไปสู่ที่อยู่^{๑๓๗}

ดั่งที่ได้กล่าวมานั้นเป็นเหตุการณ์ที่เกิดตอนที่พระพุทธองค์เสด็จมา ต่อมาเมื่อภายหลัง จากที่พระพุทธองค์ได้ปรินิพพานแล้วพระมหากัสสปะพร้อมพระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ ได้เดินทางมาที่ เมืองหนองหารหลวงเพื่อนำพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานที่ภูกำพร้านั้นเมื่อพระยาสุวรรณภิงคาร ทรงทราบก็ได้มีการก่อสร้างอุบมุงไว้เพื่อรอการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่นำมาจากกรุงรา ชคฤห์โดยพระมหากัสสปะนั้น ซึ่งในอุรังคธาตุนิทานได้กล่าวไว้ว่า

ส่วนเมืองหนองหานหลวงและเมืองหนองหานน้อยนั้น มีพระยาสุวรรณภิงคารและพระ ยาคำแดงทั้ง ๒ องค์เป็นประธาน แล้วจึงตรัสสั่งให้ไพร่พลโยธาทั้งหลาย สะกัต หินมุกด์ หินแลง มากองไว้เป็นกองๆ สำหรับก่ออุโมงค์บนยอดดอยแท่น ที่พระศาสดาเสด็จมา ประทับแต่เมื่อครั้งก่อนโพ้น ส่วนหินที่จะก่อนั้น พระองค์ตรัสสั่งให้เอาส่วเจาะให้เป็นรู สำหรับเข้าไลหทางปลาทุกๆก้อน ไพร่พลโยธาทั้งหลาย เมื่อได้ยินรับสั่งดั่งนั้น จึงพูดกัน ขึ้นเป็นเชิงแข่งขันพะนันว่า ฝ่ายชายชาวเมืองหนองหานหลวง จะก่ออุโมงค์บนดอยแท่น ฝ่ายหญิงก็ให้ก่ออุโมงค์ขึ้นอีกแห่งหนึ่งในที่นั้นเหมือนกัน แข่งขันกันกับฝ่ายชาย และให้ ข้อสัญญากันว่าทั้ง ๒ ฝ่ายว่า นับตั้งแต่วันรุ่งขึ้นพอเห็นลายมือ ให้ลงมือก่อไปจนถึงดาว

^{๑๓๗} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๕๙.

เพ็ท^{๑๓๘} ๑ ขึ้นของคืนวันนั้นให้แล้วเสร็จ ถ้าหากว่าฝ่ายใดแล้วทันตามข้อสัญญานั้น สถานที่นั้นจะได้เป็นที่ประดิษฐานพระอุรังคราตุ ชาวเมืองหนองหานน้อยก็เหมือนกัน พระยาสุวรรณภิงคาร พระยาคำแดง ทั้ง ๒ พระองค์ก็ทรงเห็นชอบด้วย ครั้นถึงวันกำหนด จึงลั่นฆ้องขึ้นให้เป็นสัญญาแก่กัน

ฝ่ายหญิงชาวเมืองหนองหานหลวงและหญิงชาวเมืองหนองหานน้อย จึงรวมกำลังกันก่ออุโมงค์แข่งกันกับฝ่ายชาย หญิงทั้งหลายจึงกล่าวขึ้นเป็นคำอวดอ้างว่า ถึงแม้ผู้ชายจะมีมือ ๒ มือ และมีนิ้วข้างละ ๕ นิ้วเหมือนกัน ไม่ใช่ว่าผู้ชายมีมือประดุจดั่งพระนารายณ์นั้นเล่า กล่าวดังนั้นแล้ว ก็ลงมือก่อ

ฝ่ายชายชาวหนองหานหลวงอวดอ้างว่า ตัวมีกำลังยิ่งกว่าฝ่ายหญิง ซ้ำก่อชั่ว^{๑๓๙} หินเพิ่มขึ้นอีกชั่วหนึ่ง ยาว ๑๐๐ วา กว้าง ๕ วา ไปบรรจุบนดินดอยแท่น แล้วก่อเป็นบันไดแก้วขึ้นไป

ทันใดนั้น ยังมีชายผู้เฒ่าคนหนึ่งอยู่ในหมุ่นด้วย จึงพูดขึ้นว่า ให้ก่ออุโมงค์ให้แล้วทันดาวเพ็ทขึ้นเสียก่อน เมื่อหินมีเหลือจึงก่อชั่วและบันไดแก้วต่อไป เขาทั้งหลายก็ได้เชื่อฟังถ้อยคำ จึงกล่าวแก่ผู้เฒ่าผู้นั้นว่า ทำไมจะไม่ทัน ยิ่งกว่าทันไปเสียอีก เขาทั้งหลายกล่าวดังนี้แล้วก็ลงมือก่อ อุโมงค์นั้นก่อเป็นรูปเตาขึ้นไว้ทั้ง ๔ ด้าน แต่ฝาไปทันก่อ พอผ่านพุ่มบาร์มี ส่วนหินที่ขนเอามายังไม่ทันถึงนั้นกลางก้อนโตเท่าเสื่อกะลา^{๑๔๐} กลางก้อนเท่าแถบ เจาะเป็นรูทุกก้อน ไว้สำหรับหาบหิ้ว

ขณะนั้น ฝ่ายหญิงเห็นฝ่ายชายจะก่อแล้วก่อน จึงแต่งกันเป็นพวกเป็นหมู่ ออกไปพูดจาเล้าโลมเข้าหยอก พวกชายที่กำลังขนหินอยู่นั้น ชายเหล่านั้นเห็นหญิงมากระทำเช่นนั้น ก็พากันวางหินกองไว้ ณ ที่นั้น แล้วแต่งกันขึ้นไปบนดอยที่ก่ออุโมงค์ ทำโคมจุดไฟขึ้นแขวนไว้ จึงกล่าวกันว่าดาวเพ็ทขึ้นแล้วๆ แล้วก็พากันตามหญิงไป แม้ผู้ที่ก่ออยู่บนดอยนั้นรู้ก็ตามกันลงไปหมดสิ้น ส่วนผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลายที่อยู่ ณ ที่นั้น จึงจ่ม^{๑๔๑} ว่าแค้นใจแท้และที่เขากองหินไว้นั้น คนทั้งหลายจึงได้เรียกชื่อว่า แค้นแท้ มาจนกาลบัดนี้^{๑๔๒}

จากข้อความดังกล่าว จะพบว่าสถานที่ที่ใช้ในการก่ออุบมุงของฝ่ายชายและผ่านหญิงในสมัยนั้นมีอยู่ ๒ สถานที่ก็คือ (๑) ภูเขาน้อยๆที่วัดพระธาตุนารายณ์เจงเวง และ (๒) บริเวณยอดภูเขาภูเพ็ท ซึ่งมีระยะห่างกันกว่า ๓๔ กิโลเมตร ซึ่งชาวเมืองทั้งหญิงชายได้สร้างอุบมุงไว้รอการประดิษฐาน

^{๑๓๘} หมายถึง ดาวประกายพสุกษ์

^{๑๓๙} คำว่า “ชั่ว” หมายถึง สะพาน

^{๑๔๐} คำว่า “เสื่อกะลา” หมายถึง เสื่อลำแพน

^{๑๔๑} คำว่า “จ่ม” หมายถึง การ บ่น

^{๑๔๒} กรมศิลปากร, **อุรังคราตุ (ตำนานพระธาตุนพม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๕๘-๕๙.

พระบรมสารีริกธาตุในสองสถานที่นั้นแต่ผลปรากฏว่าฝ่ายชายพ่ายแพ้หญิง จึงเรียกอุบมุงที่ฝ่ายหญิงสร้างเสร็จนั้นว่า อุบมุงอิตถิมายา ส่วนอุบมุงที่ฝ่ายชายสร้างไม่เสร็จนั้นก็ชื่อว่าภูเพ็กมูสา ซึ่งนี่ก็คือความเป็นมาของพระธาตุภูเพ็กตามที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน

ข. ประวัติความเป็นมาตามแนวประวัติศาสตร์ศิลปะ

ปราสาทภูเพ็กเป็นซากของปราสาทหินที่สร้างตามชนบแบบแผน ศิลปะ และคติความเชื่อในสถาปัตยกรรมแบบ “ปราสาท” (Prasat) ของวัฒนธรรมเขมรโบราณ บนยอดเขา “ดอยคูหาหรือดอยเพ็ก” ซึ่งเป็นยอดเขาหนึ่งของเทือกเขาภูพานฝั่งตะวันตก มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๕๒๐ เมตร ตัวปราสาทสร้างขึ้นโดยใช้วัสดุประเภท “หินทราย” (Sandstone) ซึ่งเป็นหินทรายในหมวดหินภูพาน ลักษณะเป็นหินทรายสีเทาปนขาว เนื้อหินเป็นตะกอนปานกลางจนถึงหยาบ เนื้อไม่ละเอียดมากนัก หินที่ใช้ในการสร้างปราสาทภูเพ็ก เป็นหินที่สกัดออกมาจากชั้นหินทรายบริเวณที่เรียกว่า “ลานแค้นแท้” เป็นลานหินที่อยู่ห่างจากตัวซากปราสาทไปทางทิศตะวันตกสุดขอบหน้าผาดอยแท่น ซึ่งในปัจจุบันยังพบเห็นร่องรอยของก้อนหินทรายที่ถูกสลักแยกออกจากพื้นชั้นหินทราย ทั้งที่สกัดขาดแล้วเป็นก้อนขนาดใหญ่ และที่อยู่ระหว่างสกัดเจาะเห็นเป็นร่องแนวหินรูปสี่เหลี่ยมจำนวนมาก

แผนภาพที่ ๑๗ แสดงจุดที่ตั้งของปราสาทหินในจ.สกลนคร

ปราสาทหินภูเพ็กถูกสร้างเพื่อให้เป็น “เทวสถาน” (Shrine) ในลัทธิฮินดูตันตระ “ไศวะนิกาย” (Civaisme) นิกายย่อย “ปศุปตะ” หรือผู้บูชาพระศิวะเป็นเทพสูงสุดในรูปของ “ศิวลึงค์” (Shiva Lingam) และจะสถาปนาเทวาลัยไว้บนยอดเขา เช่นเดียวกับที่ปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาทเขาพระวิหาร หรือปราสาทวัดภูในประเทสลาว ซึ่งลักษณะของฐานปราสาทภูเพ็ก เมื่อดูผิวเผินอาจมี

ลักษณะแบบแผนเดียวกันกับปราสาทที่มีการเชื่อมต่อระหว่างมณฑป (Mandapa) กับปราสาทประธานหรือวิมาน ด้วย “ฉนวนทางเดิน” หรือ “อันตรละ” (Antarala) ตามแกนหลักยาว สอดรับกับขาลาทางเดินชั้นล่าง อันเป็นลักษณะเด่นของแบบแผนการสร้างปราสาทบนยอดเขาในยุคศิลปะแบบบาปวน กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖

ซึ่งเมื่อพิจารณาจากคติความเชื่อในการสร้างปราสาทเทวาลัยที่ต้องให้มีขนาดใหญ่เท่าองค์พระศิวะ(ตามคัมภีร์)ที่สืบเนื่องมาจากยุคเกาะแกร์ รูปแบบของการเสริมฐานบัวขนาดใหญ่ที่เชิงเรือนธาตุ แผนผังของตัวปราสาทประธานที่มีการเพิ่มมุมออกทั้ง ๔ ด้านแต่ยังไม่มีพัฒนาการถึงขั้นที่จะเพิ่มมุขอาคารออกจากตัวปราสาทประธาน ผนวกกับความนิยมในแบบแผนของการวางแกนหลักปราสาทเป็นแนวยาวจากเชิงเขาซึ่งเป็นรูปแบบของยุคบาปวน “ปราสาทภูเพ็ก” จึงน่าจะถูกสร้างขึ้นใน “ช่วงต้น” ของพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ในช่วงยุคสมัยของการต่อสู้ระหว่าง “พระเจ้าชัยวรมัน” (Jayaviravarman) และ “พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑” (Suryavarman I) อาจเป็นช่วงเวลาก่อนการสถาปนาปราสาทเขาพระวิหารเพียงไม่นานนักและหากเป็นจริง “ปราสาทภูเพ็ก” ที่อาจเป็นปราสาทเชื่อมเรือนมณฑป ที่นอกจากจะมีของฐานที่ยาวที่สุดในภูมิภาคแล้ว ก็ยังอาจกลายเป็นปราสาทเชื่อมเรือนมณฑป “บนยอดเขา” ที่ “เก่าแก่” ที่สุดของวัฒนธรรมปราสาทแบบเขมรโบราณ

ภาพที่ ๓.๑๘ แสดงภาพในจินตนาการของพระธาตุภูเพ็ก จังหวัดสกลนคร

ในช่วงการก่อสร้างปราสาทภูเพ็กนี้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอำนาจครั้งใหญ่ กษัตริย์เทวราชาลดเปลี่ยนอำนาจ แต่ปราสาทภูเพ็กเทวาลัยบนเขาไกรลาสแห่งอีสานเหนือ ก็ยังคงดำเนินงานก่อสร้างสืบต่อเนื่องมาจากรัชกาลเดิม แต่กระนั้นเมื่อแรงงานและช่างแกะสลักจำนวนมากถูกกวาดต้อนเคลื่อนย้ายไปสร้างปราสาทเขาพระวิหารที่เป็นเสมือนมหาปราสาท “ศาสนบรรพต” บนแนวยอดเขาพนมดงรัก จุด “ศูนย์กลาง - กึ่งกลาง ” อย่างแท้จริงของจักรวาลแห่งอาณาจักรกัมพูชาเทศทั้งในเขตเจนละบก - เจนละน้ำ เขมรสูง - เขมรต่ำ การสร้างปราสาทจึงเป็นไปได้อย่างล่าช้า ขาด

ช่วงขาดตอนจนถึงยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงในคติความเชื่อครั้งใหญ่อีกครั้ง เมื่อลัทธิ “ไวษณพนิกาย” (Vaishnavism) ได้ขยายอิทธิพลเข้ามาสู่กัมพูชา กลายเป็นคติความเชื่อหลักของผู้ปกครองอาณาจักรในยุคสมัยของ “พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒” (Udayadityavarman II) ปราสาททวู้เพ็กที่เป็นเพียงปราสาทบนยอดเขาที่ชายขอบของอาณาจักร ในท่ามกลางคติความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงไป จึงหมดความสำคัญลงเกือบในทันทีพร้อมกับการหยุดก่อสร้างไปอย่างถาวร แต่ถึงปราสาททวู้เพ็กจะหยุดการก่อสร้างและทิ้งร้างไป แต่ผู้ปกครองต่างพระเนตรพระกรรณของ “เทวราชา” พระองค์ใหม่แห่งอาณาจักร ก็ได้เร่งเพียรระดมแรงงาน ไพร่พลและช่างฝีมือ ที่เหลืออยู่ มาสร้างปราสาทเทวาลัยแห่งเทพเจ้าฮินดูชั้นตรี เพื่อลดบันดาลให้โลกเกิดความ “อุดมสมบูรณ์” หลังไหม้ขึ้นที่กลางชุมชน “สรุก” (Sruk) ซึ่งก็คือ “ปราสาทพระธาตุนารายณ์เจงเวง” (Prathat Narai Cheng Weng Pr.) ทางทิศตะวันตกของเมืองสกลนครนั่นเอง^{๑๔๓}

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า ปราสาททวู้เพ็กนั้นเมื่อพิจารณาจากรูปลักษณะของปราสาทแล้วสันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ เพื่อใช้เป็นศาสนสถานของเมืองที่ตั้งอยู่บนภูเขาเหมือนกับที่ปราสาทบนภูเขาหลังอื่นๆที่มีปรากฏในไทยและกัมพูชา ปราสาททวู้เพ็กสร้างขึ้นภายใต้ความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ฮินดูนิกายไศวนิกาย คือนิกายที่นับถือพระศิวะเพราะพบหลักฐานสำคัญก็คือศิวิลิ่งในตัวปราสาทพร้อมฐานโยนีแสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่เป็นของนิกายไศวะนิกายอย่างชัดเจน

^{๑๔๓} วรณัย พงศาชลากร, ปราสาททวู้เพ็ก, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<http://oknation.nationtv.tv/blog/voranai/2012/07/02/entry-1> [๑ ก.ค.๒๕๕๗].

บทที่ ๔

วิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานและอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมที่มี ต่อชาวพุทธในชุมชนสองฝั่งโขง

๔.๑ บทนำ

ภายหลังจากที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องของเนื้อหาสาระของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมและพุทธสถานที่สำคัญที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมมาทั้งหมดแล้วจะพบว่า อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นเป็นคัมภีร์หรือตำนานทางพระพุทธศาสนาของชาวพุทธในสองฝั่งโขง เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ด้านพระพุทธศาสนา ประวัติบุคคลสำคัญในท้องถิ่น หรือประวัติเกี่ยวกับพุทธสถานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระมาแล้ว ประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาศึกษาก็คือ ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานและอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมที่มีต่อชาวพุทธในชุมชนสองฝั่งโขงว่าพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม หรือเนื้อหาของวรรณกรรมหรือคัมภีร์ประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาในดินแดนสองฝั่งโขงจะมีอิทธิพลต่อคติความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมของชาวพุทธในสองฝั่งโขงอย่างไร หรือกล่าวเฉพาะอิทธิพลของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นว่ามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและความคิดรวมถึงการกระทำต่อสิ่งเคารพที่เรียกว่าเป็นพุทธสถานทางด้านพระพุทธศาสนาอย่างไร ซึ่งถือว่าเป็นประเด็นที่ค่อนข้างน่าสนใจและมีรายละเอียดอย่างไร โดยสาระทั้งหมดของการวิเคราะห์ในบทที่ ๔ นั้นก็มีดังที่จะได้อธิบายต่อไป

๔.๒ วิเคราะห์แนวคิดสำคัญที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม

สำหรับประเด็นที่จะต้องนำมาศึกษาเป็นเบื้องต้นนี้ก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม โดยตรงกล่าวคือเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับแนวคิดสำคัญๆที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นว่ามีแนวคิดในการแต่งหรือการเรียบเรียงมาจากมูลเหตุหรือองค์ประกอบอะไร และอะไรคือแก่นหรือเนื้อหาที่อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมต้องการจะสื่อหรือให้ผู้คนได้ศึกษากัน ซึ่งจากการศึกษาจะพบว่าอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นมีแนวคิดที่สำคัญๆดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ แนวคิดเรื่องพระธาตุ และสถานที่ประดิษฐานพระธาตุ ณ ภูกำพร้า

สำหรับแก่นหรือแนวคิดที่สำคัญของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นก็คือเรื่องของความเชื่อในเรื่องของพระธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุ โดยเฉพาะพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระที่เป็นส่วนที่สำคัญที่พระพุทธองค์จะต้องนำมาประดิษฐานไว้ ณ ภูกำพร้า โดยคติเรื่องของการบูชาหรือการมีความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุของชาวพุทธนั้นชาวพุทธเชื่อกันว่าหากมีพระบรมสารีริกธาตุไว้ในครอบครองหรือบ้านเมืองใดมีพระบรมสารีริกธาตุไว้บ้านเมืองนั้นก็จะมีแต่ความสุขความเจริญ ดังปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมว่า

ดูกรอานนท์ บุคคลบูชารูปตถาคต และศาสนาที่ตถาคตตั้งไว้ด้วยดอกไม้ธูปเทียนนั้น ชื่อว่ามีได้บูชา ส่วนบุคคลบูชาได้ชื่อว่าบูชาขึ้น ตถาคตจะสั่งเธอไว้ ภิกษุ สามเณร หรือคฤหัสถ์ก็ตาม ที่ปฏิบัติถูกต้องตามคำสั่งสอนของตถาคต ถึงแม้ว่าไม่มีเครื่องสักการก็ตาม เป็นแต่เพียงมีจิตตั้งใจเลื่อมใสเชื่อในคุณพระรัตนตรัย ไหว่นบแต่มือเปล่าก็ได้ชื่อว่าบูชาอันประเสริฐยิ่งกว่าประเสริฐ^๑

ซึ่งตามพุทธประวัตินั้นจะพบว่าหลังจากถวายพระเพลิงพระสรีระของพระพุทธเจ้าแล้วได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุทั้งหมดใส่หีบทองแล้วนำไปเก็บไว้ที่เมืองกุสินารา เมื่อกษัตริย์แคว้นต่างๆทราบข่าวการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ก็ได้มาขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อนำไปยังแคว้นของตน ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุถูกแบ่งออกเป็น ๘ ส่วน เท่าๆ กัน และนอกจากพระบรมสารีริกธาตุแล้วยังมีเครื่องบริวารของพระพุทธเจ้า ที่ถูกแบ่งไปไว้ยังเมืองต่างๆ ดังนี้

- (๑) กษัตริย์ลิจฉวี ทรงสร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่เมืองเวสาลี
- (๒) กษัตริย์ศากยะ ทรงสร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่เมืองกบิลพัสดุ์
- (๓) กษัตริย์ถูลิยะ ทรงสร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่เมืองอัลลกะปะ
- (๔) กษัตริย์โกลิยะ ทรงสร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่เมืองรามคาม
- (๕) มหาพราหมณ์ สร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่เมืองเวฐฐทีปะกะ
- (๖) กษัตริย์มัลละแห่งเมืองปาวา ทรงสร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่เมืองปาวา
- (๗) พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงสร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่เมืองราชคฤห์
- (๘) มัลลกษัตริย์แห่งกุสินารา ทรงสร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่เมืองกุสินารา
- (๙) กษัตริย์เมืองโมริยะ ทรงสร้างสถูปบรรจุพระอังคาร ไว้ที่เมืองปิปลิวัน

(กษัตริย์โมริยะมาหลังจากที่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุเรียบร้อยแล้วจึงได้แค่เถ้าถ่านที่เหลือไป)

^๑ กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓ , หน้า

(๑๐) โทณพราหมณ์ สร้างสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ไว้ที่เมืองกุสินารา^๒
(โทณพราหมณ์เป็นผู้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ จึงได้สร้างสถูปเอาไว้เก็บ พระบรมสารีริกธาตุ ที่ใช้ดวงไว้ด้วย)

นอกจากนี้ ยังมีพระบรมสารีริกธาตุอีกส่วนและเครื่องบริขารของพระพุทธเจ้า ก็ได้ถูกแบ่งไปยังเมืองต่างๆด้วย(๑) พระทันตธาตุ อยู่ใน สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ , เมืองคันธารวิสัย , เมืองกาลิงคราช , และ นาคบุรี (เข้าใจว่าเป็นเมืองบาดาล)(๒) พระทันตธาตุที่เหลือ และ พระเศียรธาตุ และ พระโลมา เทวดาได้นำไปไว้ยังจักรวาลหนึ่งๆ จักรวาลละอย่าง (ไม่มีระบุชื่อไว้ว่าที่ไหนบ้าง)(๓) บาตร , ไม้เท้า และ จีวร อยู่ใน วชิรานคร(๔) ผ้าปัดจีวรอยู่ใน สัทพ(๕) ธมกรและประคตเอน อยู่ใน นครปาฏลิบุตร(๖) ผ้าอาบน้ำ อยู่ในจำปานคร(๗) อุณณาโลม อยู่ใน แคว้นโกศล(๘) ผ้ากาสาฬพัศตร์ อยู่ใน พรหมโลก(๙) ผ้าโพก อยู่ในดาวดึงส์(๑๐) ผ้านิสิตนยะ อยู่ในอวันตนิชนบท(๑๑) ผ้าลาด อยู่ในดาวดึงส์(๑๒) ไม้สีไฟ อยู่ในมิถิลานคร(๑๓) ผ้ากรองน้ำ อยู่ในวิเทหรัฐ (๑๔) มีดและกล่องเข็มอยู่ในอินทปัตถนคร ต่อมาพระเจ้าอชาตศัตรูได้ทำการรวบรวมพระบรมสารีริกธาตุทั้งหมดมาไว้ที่เดียวกันอีกครั้ง จากนั้นประมาณ ๓๐๐ ปีหลังปรินิพพาน พระเจ้าอโศกมหาราช ได้โปรดให้นำพระบรมสารีริกธาตุทั้งหมดกระจายไปบรรจุในพระวิหาร ๘๔,๐๐๐ วิหารที่ทรงสร้างไว้^๓

สำหรับพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระ หรืออกนี้พระพุทธองค์ไม่ได้ระบุว่าอยู่ส่วนไหนในการแบ่งแต่ตามที่ระบุในอรรถาธิษฐานตำนานพระธาตุพนมว่าพระอัฐกธาตุนั้นเสด็จออกมาจากพระพุทธสรีระเพื่อมอบให้กับพระมหากัสสปะตั้งแต่ก่อนที่จะถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้วดังปรากฏในอรรถาธิษฐานตำนานพระธาตุพนมว่า

เมื่อพระศาสดาตรัสสั่งกับพระอานนตดังนี้แล้ว จึงทรงอธิษฐานว่า เมื่อใดกัสสปยังไปมารับเอาอัฐกธาตุของตถาคตไปไว้ ที่ดอยกับปณครี ไฟธาตุอย่าได้ไหม้สรีระตถาคต ทรงอธิษฐานแล้วก็เสด็จเข้าสู่นิพพาน

ครั้งนั้น กษัตริย์มัลลราชทั้งหลาย ได้ทราบซึ่งเหตุว่าพระศาสดาเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน ก็พร้อมกันมากระทำสักการบูชาโสรจสงพระบรมศพ แล้วเชิญพระบรมศพเข้าพระหีบทอง ประดิษฐานไว้บนเชิงตะกอน แล้วทำการถวายพระเพลิงเป็นหลายครั้งหลายหน เพลิงก็ไม่สามารถจะทำลายพระบรมศพได้ ทันใดนั้นพระมหากัสสปเถระก็เสด็จมาถึงแล้วเข้าไปกระทำสักการ ขณะนั้น พระศาสดาทรงกระทำพระปาฏิหาริย์ ให้พระบาทเบื้องขวายื่นออกมาจากพระหีบทอง เพื่อให้พระมหากัสสปเถระกระทำสักการ ทันใดนั้นพระอัฐกธาตุที่หุ้มห่อด้วยผ้ากัมพลก็ปาฏิหาริย์ เสด็จออกจากพระหีบทอง มา

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๗/๑๗๘.

^๓ พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์ (สมาน กลฺยาณธมฺโม), พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ, (กรุงเทพมหานคร : ศกวนิชการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๙.

ประดิษฐานอยู่เหนือฝ่ามือเบื้องขวาแห่งพระมหากัสสปเถระอัครสาวก ทันใดนั้น ไฟธาตุก็บังเกิดลุกเป็นเปลวขึ้นทำลายพระสรีระของพระศาสดา^๔

แสดงว่าพระธาตุส่วนนี้ไม่ได้รวมอยู่ในส่วนที่แบ่งเท่ากันและแจกแก่เจ้าเมืองต่างๆ ทั้ง ๑๐ เมืองดังที่ปรากฏในหลักฐานทางคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเลย และเป็นส่วนที่พระพุทธองค์ทรงอธิษฐานเอาไว้แล้ว ดังนั้น พระมหากัสสปเถระจึงได้มาจากการเข้ากราบพระพุทธรูปในวันถวายพระเพลิงพระพุทธรูปนั้น โดยภารกิจการทำหน้าที่ของพระมหากัสสปเถระนั้นมีตั้งแต่ครั้งสมัยที่พระพุทธองค์ทรงประทับอยู่ที่ดอยคูหาหรือภูเพ็กแล้วตอนที่พระพุทธองค์ทรงมีรับสั่งหาและมอบภารกิจว่า

พระพุทธองค์ก็เสด็จขึ้นพระแท่น ระลึกถึงพระมหากัสสปเถระทุกมาเฝ้า พระศาสดาจึงตรัสเทศนาแต่พระมหากัสสปเถระเป็นภาษาบาลีว่า “อรุณคราตูก กสสปคิริ อปปตตรา” ดังนี้ แล้วพระศาสดาจึงผินพระพักตร์ณะเพาะซึ่งภูกัมพรา จึงตรัสว่า ดูรา กัสสป ตถาคตนิพพานแล้ว เธอจึงนำเอาอรุณคราตุดตถาคตมาไว้ที่ภูกัมพราที่นี้ อย่าได้ละทิ้งคำตถาคตสั่งไว้เสีย พระมหากัสสปเถระ เมื่อได้สดับพระพุทธพจน์ดังนั้น ก็ชื่นชมยินดียกขึ้นยังอัญชูลีว่า สาธุ สาธุ แล้วก็กลับไปสู่ที่อยู่^๕

หรือเมื่อครั้งที่ทรงเล็งพระญาณสู่ดินแดนสองฝั่งโขงแล้วทรงทราบว่าเป็นธรรมเนียมของพระพุทธเจ้าที่จะต้องมีการเสด็จไปยังสุวรรณภูมิเพื่อพยากรณ์สถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระ ณ ภูกัมพราว่า

เมื่อพระพุทธเจ้ายังธรรมานอยู่สำราญในเขตวันอารามยามใกล้รุ่ง เจ้าอาณนทอุปฐากด้วยน้ำและไม้สีฟัน เมื่อพระพุทธเจ้าเมื่อยงักชำระแล้ว หลิง^๖เห็นโบราณประเพณีแห่งพระพุทธเจ้าทั้งสามพระองค์ ที่เสด็จเข้าสู่พระนิพพานไปแล้ว ทรงไว้งธาตุในดอยกับปณครีอันมีในที่ใกล้เมืองศรีโคตรบอง^๗

จากข้อความดังกล่าวนี้จะพบว่า (๑) การเสด็จมาที่ภูกัมพรานั้นไม่ได้เป็นเรื่องบังเอิญ แต่เป็นพุทธประเพณีที่พระพุทธเจ้าในภัทรกัปนี้จะต้องเสด็จมาที่ภูกัมพราเพื่อทอดพระเนตรสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระ (๒) ทรงมอบภารกิจในการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระมาประดิษฐานที่ ภูกัมพรา ทั้งสองข้อหรือสองประการนี้ถือว่าเป็น แก่นหรือแนวคิดที่

^๔ กรมศิลปากร, **อรรถาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๕๗.

^๕ กรมศิลปากร, **อรรถาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๔๙.

^๖ คำว่า เมื่อยงัก หมายถึง ทรงประกอบกิจด้วยภักดีหรือภักดีกิจเสร็จลงแล้ว

^๗ คำว่า “หลิง” หมายถึง การเล็งข่ายคือพระญาณ

^๘ กรมศิลปากร, **อรรถาตุนิทาน(ตำนานพระธาตุพนม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๓๓.

สำคัญของเรื่องหรือเนื้อหาในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม เพราะเรื่องราวทั้งหมดที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นถือว่าเป็นผลมาจากพุทธประสงค์ใน ๒ ประการนี้เท่านั้นเรื่องอื่นๆถือว่าเป็นเรื่องรองหรือเรื่องที่เกิดขึ้นมาภายหลัง เช่น การประทับรอยพระพุทธรูปหรือเรื่องของการพยากรณ์บ้านเมืองหรือบุคคลสำคัญของท้องถิ่นนั้นๆ ดังนั้น จะพบว่าในเนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นพยายามที่จะทำให้เห็นว่า (๑) ความสำคัญของภูมิกำพร้าที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นสถานที่ประดิษฐานอุรังคธาตุของพระพุทธเจ้า (๒) ภูมิกำพร้าก็คือพันธกิจของพระพุทธเจ้าทั้ง ๔ หรือ ๕ พระองค์ที่จะมาตรัสรู้ในอนาคตจะต้องเสด็จมาเพื่อการพยากรณ์สถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอัฐนี้ทั้งนั้น ดังนั้น ภูมิกำพร้าจึงกลายมาเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญมาก

แผนภาพที่ ๔.๑ แสดงภาพวาดลายเส้นพระธาตุพนมในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๐๙ – ๒๔๑๑

วาดโดย Louis Delaporte นักเดินทางชาวฝรั่งเศส

๔.๒.๒ แนวคิดเรื่องการประทับรอยพระพุทธรูป ณ พุทธสถานที่สำคัญ

เรื่องที่รองมาจากเรื่องของพระบรมสารีริกธาตุก็คือเรื่องของการเสด็จไปประทับรอยพระพุทธรูป ณ สถานที่สำคัญๆบนเส้นทางเสด็จไปสู่ภูมิกำพร้าโดยสถานที่ที่ทรงประทับรอยพระพุทธรูปก็ได้แก่ ยอดภูสี สปป.ลาว พระธาตุหลวง สปป.ลาว พระธาตุโพนจิกเวียงจัว จ.หนองคาย แม่น้ำโขง บริเวณเวินสุข ผัง สปป.ลาว สถานที่ทรงฉันภัตตาหารเพลหรือเวินเพลปัจจุบันคือ พระบาทโพนสัน สปป.ลาว แม่น้ำโขงบริเวณอ.ท่าอุเทนจ.นครพนม หรือที่เรียกว่า “พระพุทธรูปเวินปลา พระธาตุเชิงชุม พระพุทธรูปบัวบก และพระพุทธรูปบัวบาน หรือในตำนานเรียกว่า “ภูฏเวียน” การเสด็จมาที่

ชุมชนสองฝั่งโขงนี้ก็เพื่อที่จะประทับรอยพระพุทธรูปเพื่อให้เป็นมงคลแก่บ้านเมืองดังปรากฏในพระธรรมเทศนาเรื่องปาทลักษณะที่ทรงแสดงแก่พระยาสุวรรณหิงคารและพระนางนารายณ์เจงเวง มหาเทวีว่า

ดูรา มหาราช รอยบาทอันตลาคตได้ไว้ให้แก่พญานาค ที่แผ่นกระดานหินฝั่งแม่น้ำใหญ่ ชั่วช้างร้องและจั่วร้องได้ยิน ฝ่ายตะวันตกนั้น เพื่อบรรยายจิตแก้วแห่งหัวเมืองและท้ายเมืองอันจักเป็นราชธานี พระพุทธรูปศาสดาก็จกรุ่งเรืองยิ่งนักในที่นั้น และรอยบาทอันตลาคตได้ไว้ที่แผ่นหินฝ่ายตะวันตกแห่งแม่น้ำนั้น บรรยายจิตแก้วแห่งพระพุทธรูปศาสดามัชฌิมอนุราชธานีสืบต่อกันโดยลำดับ ครั้นตลาคตจักไว้รอยบาทพระพุทธรูปศาสดานั้น จึงได้ไว้ที่ฝั่งแม่น้ำก้ำตะวันตกช้านั้นก่อน แล้วจึงข้ามแม่น้ำมาไว้กัจจิตแก้วปากฝั่งแม่น้ำก้ำตะวันตกเฉียงใต้ แล้วตลาคตจึงข้ามแม่น้ำกลับคืนไปก้ำตะวันออกเฉียงใต้ เล็งเห็นพญานาคว่าจักขอรอยบาทที่สุ่มไว้ ตลาคตจึงอุบายเสีย ลางเมืองก็หมายกัจจิตแก้วเบื้องขวานั้นไว้ก่อนแล้วจึงไต่ตามเส้นซ้าย เล็งเห็นพญาปลาตัวน้อยไปควรไว้กัจจิตแก้วต่ออิฐฐานเป็นรูปจิตแก้ว คือรูปรอยบาทที่ไว้ฝั่งปากตะวันตก เพื่อบรรยายเมืองราชธานีที่ตั้งพระพุทธรูปศาสดาพอบานกลาง จึงข้ามไปเบื้องขวาก้ำตะวันตก ไว้ยังพงสอนปากแม่น้ำ เติงโลมยังรูปจิตแก้วที่อิฐฐานไว้นั้น เพื่อให้บ้านเมืองฝ่ายใต้และพระพุทธรูปศาสดาน้อมกลับขึ้นไปเหนือ อย่าให้เป็นอันตรายในภายหลัง ตลาคต จึงได้กลับคืนไปหากกเบื้องขวาแต่เค้า จึงไว้ยังจิตแก้วฝ่ายตะวันตก ที่ได้หมายกัจจิตแก้วไว้แต่ก่อนนั้นแท้จริง

ดูรา มหาราช รอยบาทอันตลาคตไว้ที่แผ่นหินในแม่น้ำใหญ่ไปเห็นนั้น พระพุทธรูปศาสดาบ้านเมืองจกรุ่งเรืองด้วยพระสังฆเถระผู้เป็นใหญ่ ตลาคตไว้รอยบาทที่แผ่นหินบนยอดเขาข่มรอยในน้ำนั้น เพื่อให้ไหลไปทางใต้ ให้บ้านเมืองพระพุทธรูปศาสดามีความสุขสำราญ รุ่งเรือง โลมเต็ง^๙อุปฐิตผู้เป็นบาป และเหล่ามนุษย์ที่เป็นมิฉฉาภิภูฏีและอลัชชีทั้งหลายเหล่านั้น ให้เป็นมงคลแก่พระพุทธรูปศาสดาบ้านเมือง เมื่อท้าวพระยาตนมีบุญเกิดขึ้นแล้ว บุรุษผู้อาชาไนยก็จักบังเกิดมี เขาเหล่านั้นเทียรยอมเป็นมงคลแก่พระพุทธรูปศาสดาและบ้านเมือง รอยบาทที่ตลาคตได้อิฐฐานไว้ที่ก้อนหินนั้นหมายพระพุทธรูปศาสดาอันจะมาถึงตามมัชฌิมราชธานีแต่ก่อน และรอยบาทที่ตลาคตได้อิฐฐานไว้ในแผ่นหินที่ภูเขาบกโล้นใกล้แม่น้ำ ให้เป็นบาทพาหิรประเทศ เพื่อโปรดนาคนและเทวดาที่มีโอบะมนะสัตธา ขอเอารอยตลาคตมาชุมนุมในแผ่นดิน กระทำปาฏิหาริย์เพื่อให้แจ้งแก่พระยาที่มีบุญอันสิ้นเสียแล้ว และมีบุญที่ได้สร้างมาแล้วแสนมหากัลป์ ตามรอยบาทอันนี้ เป็นอันบ่^{๑๐}ปางตั้งอยู่เป็นปกติ รอยพระบาทอันพระพุทธรูปเจ้า

^๙ คำว่า เติง แปลว่า ทับ

^{๑๐} คำว่า บ่ปาง หมายถึง ไม่คลาดเคลื่อน, ไม่โกหกหลอกลวง

ทั้งหลาย ได้ประดิษฐานซ้อนกันไว้บนภูเขาสูงนั้น เพื่อหมายเมืองในชมพูทวีป ว่าเป็นมงคลแต่ปฐมกัลป์ ด้วยเหตุว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย บมิได้เกิดในที่ทั้ง ๓ และหมายกองจิตแก้วโลมไวยังชมพูทวีปนี้

ดูรามหาราช รอยบาทหมายชมพูทวีป มีในเมืองโยนกวันนครเขื่องใหม่นั้น ดอยลูกนี้ชื่อว่าดอยผารังรุ้ง เป็นรูปสะพานงามยิ่งนัก พระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์เสด็จไปฉันข้าวที่นั่น แล้วก็เหยียบซ้อนรอยยุคล^{๑๑}กันลงไปโดยลำดับที่หินรูปสะพานนั้นทั้ง ๓ พระองค์

ตลาคตไปบิณฑบาตในเมืองแพ อันเป็นโบราณบิณฑบาต แห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายมาแต่ก่อน ชาวแพทั้งหลาย เอาข้าวแลปลาเวียน^{๑๒}ไฟมาใส่บาตร พระตลาคตรับเอาข้าวบิณฑบาตแล้ว ขึ้นไปสู่ดอยเทพ^{๑๓} ดอยไชย แล้วจึงขึ้นไปดอยผารังรุ้ง เห็นปลาป่า ปลาเวียนไฟ มีอยู่ในรอยพระบาทแห่งพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์อันเป็นอุปหาริยธรรม ตลาคตก็ไปฉันปลาอันชาวแพใส่บาตรมานั้น จึงได้อิฐฐานให้ปลามีชีวิตขึ้นทุกตัวไว้ในที่นั้น ปลาทั้งหลายเหล่านั้นยังเป็นรอยไม้หีบปัง^{๑๔}อยู่ทุกตัว จนตลอดสิ้นภัททกัลป์ คนทั้งหลายที่อยู่ในเมืองนั้น เห็นปลาเหล่านั้น ก็รู้ว่าเป็นอุปหาริยธรรม มีความเคารพยำเกรงไม่บริโภคน้ำปลาที่มีชื่อนั้น แม้ว่าจะได้มาด้วยเหตุใดๆ ก็ปล่อยเสียจนสิ้น ตลาคตฉันข้าวแล้ว ยังมีพญานาคตัวหนึ่งอยู่รักษาในที่นั้นนำเอามาให้ฉัน แล้วขอเอายังรอยบาทไว้เพื่อเป็นที่สักการบูชา ตลาคตจึงย่ำซ้อนรอยบาทลงไว้โดยลำดับ

รอยพระบาทพระกกุสนธ ยาว ๓ วา กว้าง ๓ วา รอยพระบาทพระโกนาคมนและพระกัสสปยาวและกว้างโดยลำดับ รอยตลาคตยาวหนึ่งวาสองศอก สั้นกว่าทุกพระองค์ พระอริยมตไตรยที่จักมาภายหน้านั้น จักได้เหยียบทับลงไป ณ ที่นั้น ส่วนรอยทั้ง ๕ นั้น ก็จักปรากฏมีอยู่ทั้ง ๕ รอยแท้จริง^{๑๕}

จากข้อความดังที่ได้ยกมานั้นจะพบว่า การประทับรอยพระพุทธรูปบาทของพระพุทธองค์ ณ ดินแดนสองฝั่งโขงนี้ก็มีพุทธประสงค์อยู่ ๒ ประการ คือ (๑) เพื่อเป็นไปตามพุทธประเพณี เช่นการที่ทรงประทับรอยพระพุทธรูปบาท ณ พระธาตุเชิงชุมแห่งเมืองหนองหานหลวงนั้นถือว่าเป็นไปตามพุทธประเพณีไม่ได้มุ่งหวังอย่างอื่น และ (๒) ทรงประทับรอยพระพุทธรูปบาทเพื่อเป็นมงคลกับเมืองหรือสถานที่นั้นๆ ดังจะพบว่าถ้าทรงประทับไว้หัวเมืองบ้านเมืองและพระพุทธศาสนาจะเจริญไปทางใด ถ้าทรงประทับไว้ทางใต้เมืองพระพุทธศาสนาจะเจริญไปทางเหนือ เป็นต้น อนึ่งทรงประทับรอยพระพุทธรูป

^{๑๑} คำว่า ยุค แปลว่าลดลงไม่เสมอกัน ๒ ๓ ๔

^{๑๒} หมายถึง ปลาตะเพียนหางแดง

^{๑๓} เข้าใจว่าดอยสุเทพ

^{๑๔} หมายถึง ไม้ตบย่างปลา

^{๑๕} กรมศิลปากร, อรรถาธิษฐาน (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๔๗.

บาทไว้อีกประการหนึ่งก็เพื่อไม่ให้เกิดศึกสงครามของผู้ปกครองบ้านเมือง ดังเช่นที่ทรงประทับรอยพระพุทธรูปไว้ที่ยอดภูสีนั้น^{๑๖} ดังนั้น จึงจะพบว่าแนวคิดที่สำคัญของอรัญธรรมาธิปไตย ดำเนินพระธาตุพนมนี้ก็คือการประทับรอยพระพุทธรูปของพระพุทธรูปตามพุทธมรคาที่ทรงเสด็จไปยังภูเก้า

๔.๒.๓ แนวคิดเรื่องชุมชนหรือบ้านเมืองในดินแดนสองฝั่งโขง

สำหรับแนวคิดที่สำคัญอีกประการหนึ่งของอรัญธรรมาธิปไตย ดำเนินพระธาตุพนมนี้ก็คือแนวคิดเรื่องของการอธิบายสภาพแวดล้อมของชุมชนสองฝั่งโขงเกี่ยวกับเมืองหรือแคว้นที่สำคัญของบ้านเมืองในดินแดนสองฝั่งโขงนี้โดยในเนื้อหาของอรัญธรรมาธิปไตย ดำเนินพระธาตุพนมนี้ได้รับรู้ถึงบ้านเมืองสำคัญที่มีอยู่ในสมัยพุทธกาลก็คือ

๑. แคว้นศรีโคตรบูร ตั้งอยู่สองฝั่งแม่น้ำโขงตั้งแต่เขตจังหวัดหนองคายลงไปจนถึงเขตจังหวัดอุบลราชธานี ภูเก้าหรือซึ่งเป็นบริเวณที่ตั้งพระธาตุพนมที่ประดิษฐานพระอรัญธรรมาธิปไตย ตั้งอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ในแคว้นนี้มีมีศูนย์กลางของเมืองในระยะแรกตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ใกล้กับลำน้ำเซบั้งไฟซึ่งไหลมาออกแม่น้ำโขงฝั่งตรงกันข้ามกับพระธาตุพนม ในเวลาต่อมาจึงย้ายมาอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ในบริเวณที่ปัจจุบันคือแถบอำเภอธาตุพนม ซึ่งเดิมเรียกชื่อว่า เมืองมรุกขนคร

๒. แคว้นหนองหานหลวง ตั้งอยู่บริเวณหนองหานสกลนคร เป็นที่ราบลุ่มตอนในของกลุ่มแม่น้ำโขงทางฝั่งขวา ในแคว้นนี้มีศาสนสถานที่สำคัญได้แก่พระธาตุเชิงชุม ที่สร้างครอบรอยพระพุทธรูปไว้ และพระธาตุนารายณ์เจงเวงซึ่งบรรจุพระอังคารธาตุ (เถ้ากระดูก) ของพระพุทธเจ้า

๓. แคว้นหนองหานน้อย อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของหนองหานหลวง คือ บริเวณหนองหารกุมภวาปี หรือหนองหานน้อย หรือคือบริเวณอำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี แคว้นนี้ไม่ได้อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำโขง แต่อยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มตอนเหนือของลำน้ำชี หนองหานน้อยเป็นแหล่งต้นน้ำของลำน้ำป่าว ซึ่งไหลลงไปทางใต้ไปรวมกับลำน้ำชีในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์

๔. แคว้นสาเกต หรือร้อยเอ็ด มีลักษณะเช่นเดียวกันกับแคว้นหนองหานน้อย คือไม่ได้อยู่ในที่ราบลุ่มของแม่น้ำโขง แต่อยู่ไกลลงไปทางตะวันตกเฉียงใต้ในบริเวณที่มีลำน้ำชีไหลผ่านเป็นบริเวณที่เป็นเขตจังหวัดร้อยเอ็ดในปัจจุบัน

ส่วนอีกสามแคว้นคือ แคว้นกุรุทนครหรือโยธยา แคว้นจุลณี และแคว้นอินทปัฐ เป็นแคว้นที่อยู่ห่างไกลออกไปนอกบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย แคว้นกุรุทนครหรือโยธยา อยู่ห่างไปทางตะวันตก แคว้นจุลณีอยู่ห่างไปทางทิศตะวันออกของแม่น้ำโขงในเขต

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.

ตั้งเกียของเวียดนามซึ่งในแม่น้ำโขงระยะนั้นคงเป็นเขตแคว้นของพวกเวียดนาม ส่วนแคว้นอินทปัฐนั้น คือ กัมพูชาสมัยโบราณ ซึ่งอยู่ในบริเวณแม่น้ำโขงตอนใต้จากจังหวัดอุบลราชธานีลงไป ชื่อแคว้นอินทปัฐนี้มีกล่าวถึงในตำนานหลายๆ เรื่อง เช่น ตำนานสุวรรณโคมคำ เป็นต้น

ในบรรดาบ้านเมือง หรือแคว้นทั้งหมดนั้น จัดว่าเป็นบ้านเมืองที่มีอายุอยู่ในสมัยเริ่มแรก ตามที่มีกล่าวถึงในตำนานอุรังคธาตุ โดยเฉพาะในระยะที่มีการก่อสร้างพระธาตุพนม ระยะต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องตำแหน่งที่ตั้งของบ้านเมืองขึ้น แต่ว่ามีกล่าวอยู่เฉพาะในบริเวณที่อยู่ใกล้กับพระธาตุพนมเท่านั้น คือ แคว้นหนองหานหลวง และแคว้นหนองหานน้อย เกิดน้ำท่วมลุ่มจม เป็นเหตุให้ผู้คนอพยพโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในบริเวณหนองคันแทเสื่อน้ำริมฝั่งแม่น้ำโขงในเขตจังหวัดหนองคายและเวียงจันทน์ ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของเมืองศรีโคตรบูร ต่อมาท้องถิ่นบริเวณนี้เจริญขึ้นมาเป็นนครเวียงจันทน์ ในขั้นแรกยังเป็นส่วนหนึ่งของเมืองศรีโคตรบูร แต่ต่อมาเมืองมรุกขนครซึ่งเป็นเมืองหลวงสลายตัวลุ่มจมไป เวียงจันทน์จึงกลายเป็นเมืองสำคัญของแคว้นขึ้นมาแทน^{๑๗}

การที่เนื้อหาในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม ที่ปรากฏเรื่องราวของเมืองต่างๆ ในสองฝั่งโขงนี้ก็เพื่อที่จะกำหนดให้เมืองต่างๆ เหล่านี้เป็น “กลังสำคัญในการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระ ณ ภูกำพรา” เพราะหากไม่มีเมืองและผู้คนสนับสนุนการกระทำกิจที่ยิ่งใหญ่นั้นก็ไม่อาจจะสำเร็จลงไปได้ดังนั้น การเรียบเรียงจึงกำหนดเป้าหมายของการดำเนินการประดิษฐานพระอุรังคธาตุของพระพุทธเจ้าที่เมืองสำคัญๆ ที่มีส่วนในการเข้ามาสนับสนุนในเรื่องของการก่อสร้าง

หากจะมีคำถามว่า เมืองเหล่านี้ในสมัยพุทธกาลมีอยู่จริงหรือไม่หรือเป็นไปได้หรือไม่ที่จะมีเมืองเหล่านี้ คำตอบคือเป็นไปได้เพราะในแง่สกลนครนี้มีแหล่งโบราณคดีที่สำคัญก็คือ “บ้านเชียง” ซึ่งมีอายุกว่า ๓๐๐๐-๕๐๐๐ ปีซึ่งมีมาก่อนสมัยพุทธกาลอีกและคนในชุมชนนั้นก็มีความรู้ทางด้านศาสนาและอยู่กันเป็นแบบชุมชนเรียบร้อยแล้ว จากข้อมูลทางโบราณคดีที่พบที่บ้านเชียง เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับเรื่องราวในตำนานอุรังคธาตุ ทำให้สมมติฐานได้ว่า กลุ่มชนที่เป็นเจ้าของภาชนะดินเผามีลายเขียนสีนั้นเป็นเชื้อสายของผู้ที่อพยพจากบริเวณหนองแส ในเขตยูนนานมาตามลำแม่น้ำโขง แล้วมาตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณที่ต่อมา คือ แคว้นศรีโคตรบูร แคว้นหนองหานหลวง และหนองหานน้อย ในราว ๒,๐๐๐ กว่าปีมาแล้ว^{๑๘} ดังนั้น ในยุคสมัยพุทธกาลจึงไม่น่าจะมีปัญหาในเรื่องของความมีอยู่ของชุมชน นอกจากนั้นที่ภูพานหรือภูกุเวียนนั้นก็พบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์มากมายแหล่งชุมชนโบราณภูกุเวียนหรือภูพาน และเมืองพานอยู่ในเขตอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ในบริเวณนี้ได้พบโบราณวัตถุสถานสมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึง

^{๑๗} ศรีศักร วัลลิโภดม, “อีสานในตำนานอุรังคธาตุ,” ในสำนักพิมพ์มติชน แอ่งอารยธรรมอีสาน (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๓๓), หน้า ๘ – ๕๗.

^{๑๘} ศรีศักร วัลลิโภดม, “อีสานในตำนานอุรังคธาตุ,” หน้า ๒๒-๒๓.

สมัยทวารวดีและลพบุรี โบราณวัตถุก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ ภาพเขียนสีบนผนังเพิงหิน เป็นรูปเรขาคณิต รูปสัตว์ และสัญลักษณ์บางอย่าง นอกนั้นมีหินตั้งและขวานหินขัด โบราณวัตถุสมัยทวารวดี ได้แก่ เพิงหินบางแห่งที่มีการตกแต่งให้เป็นศาสนสถาน มีเสมาหินปักล้อม โขดหินบางแห่งมีการสลักเป็นรูปพระพุทธรูปยืน นั่ง อยู่ซุ้มและรูปเทวรูป โขดหิน เพิงหินเหล่านี้ได้ใช้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่อมาจนถึงสมัยลพบุรี เพราะมีการนำพระพุทธรูปหินทรายที่เป็นศิลปะในสมัยลพบุรีมาประดิษฐานไว้ตามเพิงหิน นอกจากนั้นยังพบใบเสมาหินสลักเป็นภาพนูนต่ำของพระโพธิสัตว์อีกด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีกลุ่มคนอยู่ในบริเวณแอ่งสกลนครนี้เป็นจำนวนมากและผู้คนเหล่านี้ก็มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ต้น ดังนั้น บ้านเมือง ชุมชนและผู้คนในสองฝั่งโขงนี้จึงถือว่าเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม

๔.๒.๔ แนวคิดเรื่องหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา

สำหรับแนวคิดอีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญและปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมก็คือการแทรกหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาไว้ในเนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม โดยหลักคำสอนที่สำคัญก็คือ

(๑) คำสอนเรื่องของการบูชาทั้งในส่วนของการปฏิบัติบูชาและอามิสบูชา โดยในเนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นเต็มไปด้วยเรื่องของการบูชา เช่น การบูชารูปหรือพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์นั้นถือว่าการบูชาอันประเสริฐ^{๑๙} หรือนอกจากนั้นก็เป็นการบูชาด้วยการกราบไหว้สักการะพญานาคก็สามารถที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ได้ เช่น กรณีของการกราบไหว้สักการบูชาพญานาคของ บุรีจันนั้นเป็นเหตุให้บุรีจันได้เป็นพระราชาครองเมืองเวียงจันทน์เลยทีเดียว^{๒๐} หรือนอกจากนั้นก็เป็นการบูชารอยพระพุทธรบาทที่พระพุทธรองค์ทรงประทับไว้นั้นก็ถือว่าเป็นการบูชาที่ประเสริฐได้ดังที่บรรดาพญานาคทั้งหลาย พญาปลาได้ขอให้พระพุทธรองค์ทรงประทับรอยพระพุทธรบาทไว้เพื่อเป็นที่สักการะของตน^{๒๑}

(๒) คำสอนเรื่องความโกรธเป็นเหมือนไฟเผาตัวเอง คำสอนนี้ปรากฏตอนที่พระยาสุวรรณภิงคาระกริ้วที่ประชาชนของพระองค์ทำงานไม่สำเร็จเพราะฝ่ายชายหลงมาหาหญิงจึงทรงกริ้วมาก ขณะนั้นพระมหากัสสปเถระจึงเทศนาเรื่องความร้อนของไฟตามที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมว่า

ก็สุ อุณโห	ชาโต อคคินา
ก็สุ มณินา	อสริโร

^{๑๙} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๕๖.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑.

^{๒๑} อ้างแล้ว, หน้า ๖๐.

จرتิ อจิตตโก นโร ขามิ”

คุกรมหาราช พระพุทธเจ้าทรงตรัสเทศนาธรรมวิรุทธปัญหานี้ว่า อะไรร้อนไวยิ่งกว่าไฟ อะไรรุ่งเรืองสว่างยิ่งไวกว่าแก้วมณี อะไรไม่มีตัวตนรู้เดินเที่ยวไปมาได้ อะไรไม่มีจิตตใจรู้กินยังคนได้นั้นเล่า มหาบพิตร

พระยาสุวรรณภิงคารทรงตอบปัญหาของพระมหากัสสปเถระเจ้าไม่ได้ จึงได้รับสั่งถามพระมหากัสสปเถระ พระมหาเถระจึงอธิบายถวายเป็นข้อๆไปว่า สิ่งที่ยิ่งไวกว่าไฟนั้นได้แก่ราคะ ตัณหา สิ่งที่ยิ่งรุ่งเรืองสว่างยิ่งไวกว่าแก้วมณีนั่นได้แก่สติปัญญา สิ่งที่ยิ่งไม่มีตัวตนรู้เดินเที่ยวไปมาได้นั้นได้แก่นามธรรม สิ่งที่ยิ่งไม่มีจิตตใจรู้กินยังคนได้นั้นได้แก่ความขรา ที่ว่าราคะตัณหาร้อนยิ่งกว่าไฟนั้นเมื่อบังเกิดขึ้นแล้ว จะเอาน้ำมาดับสักเท่าใดก็ไม่สามารถจะดับได้ ส่วนไฟนั้น เมื่อบังเกิดลุกลามขึ้นสามารถจะเอาน้ำมาดับได้ พระพุทธเจ้าและพระปัจเจกโพธิเจ้าพร้อมด้วยพระชีนาสพทั้งหลาย ประดุจดั่งตัวอาตมาทั้งหลายนี้ ได้ตัดเสียแล้วยังตัณหา ก็บัดนี้ผู้หญิงทั้งหลายเข้ามาคลุกคลีเข้าหยอกยังชายทั้งหลายๆมิสังวรจิตตใจของตนด้วยดี อุโมงค์จึงไม่แล้วด้วยเหตุนี้^{๒๒}เมื่อพระยาสุวรรณภิงคารได้ฟังแล้วก็ทรงทราบและทรงมีพระหทัยที่เย็นลง

(๓) คำสอนเรื่องบุพเพสันนิวาส สำหรับคำว่า บุพเพสันนิวาส หมายถึง การเคยอยู่ร่วมกันในกาลก่อน เช่น เคยเป็นพ่อเป็นแม่เป็นลูกเป็นพี่เป็นน้อง เป็นผัวเป็นเมียกันมาก่อนในภพอดีต^{๒๓}เป็นคำสอนของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการเกิดใหม่เพื่อที่จะได้กลับมาพบเจอกัน โดยในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมปรากฏคำสอนที่เกี่ยวกับบุพเพสันนิวาสอยู่หลายตอน เช่น ตอนที่พระยาทั้ง ๕ ได้ทำการก่อสร้างอุบมุงเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้วก็ตั้งความปรารถนาไว้ เมื่อสวรรคตไปก็ได้มีโอกาสเกิดมารวมชาติกันอีก ดังปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมว่า

ครั้งนั้นพระยาสุวรรณภิงคารก็จุติไปถือเอาปฏิสนธิในท้องแห่งนางเทวี เมื่อนางทรงครรภ์ถ้วนไตรมาสก็ประสูติพระราชกุมาร เมื่อพระราชกุมารนั้นมีอายุได้ ๖ เดือน พระบิดาจึงขนานพระนามพระราชกุมารนั้นว่า “มหารัตนกุมาร” ตามนิมิต ครั้งนั้นพระยาคำแดงเจ้าเมืองหนองหานน้อย ก็จุติมาถือเอาปฏิสนธิร่วมพระมารดาไปด้วยมหารัตนกุมาร พระบิดาจึงขนานพระนามว่า “จุลรัตน์กุมาร” โดยลำดับ^{๒๔}

ครั้งนั้นพระยาจุลณีพรหมทัตพระยาอินทปฐนครจุติ แล้วพร้อมกันมาถือเอาปฏิสนธิในครรภ์แห่งนางปัจฉิมกุมารี เสนาอำมาตย์พร้อมด้วยอาณาประชาราษฎร์จึงพร้อมกันราชาภิเษกเจ้าราชบุตรขึ้นเสวยราชสมบัติแทนพระราชบิดา มีนามว่า พระยาปุตตจุลณีพรหมทัต ตั้งแต่นั้นมานางปัจฉิมกุมารีก็ทรงพระครรภ์ ข้างฝ่ายเสนาอำมาตย์พร้อมด้วย

^{๒๒} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๖๑.

^{๒๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๖๓๑

^{๒๔} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๘๓.

อาณาจักรราชกุมารชาวอินทปัฐนครนั้นเล่า จึงพร้อมกันราชาภิเษกอนุชาพระยาอินทปัฐนครขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นพระยา ทรงพระนามว่าพระยาจุลอินทปัฐนคร ครั้งนั้น นางปัจฉิมกุมาริราชเทวี ก็ประสูติพระราชกุมารฝาแฝดพร้อมวันเดียวกัน เมื่อพระราชกุมารมีพระชนม์ได้ขวบหนึ่ง พระบิดาจึงได้ขนานนามกุมารทั้ง ๒ ผู้พี่ชื่อว่า “มหาสุวรรณปาทกุมาร” ผู้น้องชื่อว่า “จุลสุวรรณปาทกุมาร”^{๒๕}

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าด้วยอำนาจของกรรมที่ได้ร่วมทำกันมาทำให้พระยาทั้ง ๕ นั้นได้ถือกำเนิดมาเป็นพี่น้องกันหรืออยู่ร่วมกันด้วยอำนาจของการทำบุญร่วมกันมาแต่ชาติที่สร้างอุบมุงร่วมกันนั่นเอง ซึ่งพระพุทธรูปศาสนานี้เห็นว่าการเกิดใหม่นั้นมีอยู่จริงและบุญบาปที่ทำมีผลต่อการเกิดใหม่นั้นก็จริงเช่นเดียวกัน อนึ่ง จะพบว่าคำสอนทางพระพุทธรูปศาสนานั้นถือว่าเป็นกรอบแนวคิดที่สำคัญที่ปรากฏในเนื้อหาของอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนม

๔.๒.๕ แนวคิดเรื่องความเชื่อเรื่องพญานาคกับการรักษาพระพุทธรูปศาสนา

จากการศึกษาอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมมาทั้งหมดจะพบว่าภารกิจของพระพุทธรูปองค์ทรงเสด็จมาสู่ภูเก้าห้าในสมัยพุทธกาลนั้นนอกจากจะทรงเสด็จมาเพื่อทอดพระเนตรภูเก้าห้าอันเป็นสถานที่สำคัญในการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระแล้ว สิ่งหนึ่งที่เป็นพันธกิจหรือพุทธประสงค์ที่ทรงเสด็จมาด้วยก็คือ การเสด็จมาเพื่อ “ปราบพญานาคที่ดุร้าย” ซึ่งสาเหตุที่ทรงเสด็จมาเพื่อปราบพญานาคนั้นก็เพราะว่าพญานาคในชุมชนสองฝั่งโขงนี้มักจะดุร้ายทำร้ายผู้คนและหล่มเมืองทำให้เป็นหนองน้ำทำให้คนตายเป็นจำนวนมากหากไม่กำหราบเสียจะเป็นอันตรายต่อพระพุทธรูปศาสนาในอนาคต ดังนั้น ในอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมจึงมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับการกำหราบปราบพญานาคของพระพุทธรูปด้วย เช่น การปราบพญาพุทโธปาปนาคราชที่ภูเก้าเวียน โดยทรงเสด็จไปที่ภูเก้าเวียน (ภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี) ได้แปลงพระรัศมี (ฉัพพรรณรังสี) เข้าไปสู่เมืองของนาค ชื่อสุวรรณนาคทำให้สุวรรณนาคไม่พอใจที่มีคนมาลองดีกับตนจึงออกไปจากภพภูมิของนาคแล้วพันพิษออกมาเป็นควัน (บั้งหวนควัน) ทำให้เขาลูกนั้นมีตมิดไปหมดพระพุทธรูปองค์ทรงเข้าเตโชกลืนสู่ทำให้เกิดเป็นเปลวไฟไปถูกสุวรรณนาคทำให้สุวรรณนาคกระเด็นตกจากภูเขาไปที่ภูเก้าเวียนและไฟได้ผุดขึ้นจากห้วยลงไปไหม้เมืองนาคจากภูเก้าเวียนไปถึงหนองบัวบานซึ่งเป็นที่อยู่ของพุทโธปาปนาคราช ทำให้พญาพุทโธปาปนาคราชโกรธจัด รีบรวบรวมไพร่พลนาค เจือกู ให้เข้ามาล้อมภูเก้าเวียนไว้ แล้วให้ทั้งหมดพันไฟใส่พระพุทธรูปหวังจะให้สิ้นชีพ แต่เปลวไฟนั้นกับย้อนคืนมาไหม้บรรดาพญานาคพร้อมไพร่พลทั้งปวงเสีย หลังจากนั้นไฟก็กลายมาเป็นดอกบัวบูชาพระศาสดา เมื่อเหตุการณ์เช่นนั้นก็ได้ ทำให้บรรดาพญานาคที่ตื้อรังเพราะทิวฐิของตนหาได้ยินยอมไม่ พุทโธปาปนาคราชได้สั่งรวมไพร่พลอีกครั้งแล้วให้เข้าล้อมพระพุทธรูปเอาไว้เพื่อเปิดโอกาสให้พุทโธปาปนาคราชได้ใช้ฤทธิ์ทำลายที่

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓-๙๕.

ประทับของพระพุทธองค์ โดยการดำเข้าไปด้านล่างเพื่อเข้าไปสู่พระแท่นพระพุทธองค์ เมื่อทรงทราบเช่นนั้นทรงเข้าปฐมภิกขุเพื่อทำให้พระแท่นนั้นแข็งแรงดุจหินผา แม้ว่าพุทธโธปาทานาคะจะใช้อิทธิฤทธิ์ของตนเข้าเคลื่อนพังอย่างไรก็ไม่เป็นผล ซ้ำยังถูกไฟจากพระแท่นพุ่งเข้าเผาร่างตนเอง และบิรวารได้รับความเจ็บปวดเป็นอย่างมาก ต่อมาพระพุทธองค์ได้เข้าวายุโกสินเพื่อให้เกิดเป็นลมพัดไฟนั้นไล่ไหม้บรรดานาคทั้งหลายให้ได้รับอันตรายเป็นจำนวนมาก จนในที่สุดพระพุทธองค์ก็เสด็จไปบนอากาศ บรรดานาคทั้งหลายเห็นเช่นนั้นก็ทำฤทธิ์โกล้งหลังขึ้นไปเป็นหมื่นล้น้อมพระพุทธองค์ไว้ พระพุทธองค์ก็ได้ทำฤทธิ์ให้หวนนาคทั้งหลายขาดสะบั้นตกลงสู่พื้นดินทำให้บรรดานาคทั้งหลายรู้สึกหวาดกลัวและยอมที่จะรับฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์ ซึ่งพระพุทธองค์ก็ได้แสดงพระธรรมเทศนาสั่งสอนให้หันมาปกป้องรักษาและคุ้มครองพระพุทธศาสนาสืบไป^{๒๖} ส่วนพญานาคที่ดีพระพุทธองค์ก็ทรงเทศนาสั่งสอนและประทับรอยพระพุทธบาทให้เป็นที่ยึดการบูชาและกล่าวถึงความดีของพญานาคที่ได้มีส่วนในการช่วยเหลือคนดีเนื่องจากพญานาคนั้นมีอุปนิสัยรู้บุญคุณคนที่ทำอุปัฏฐากตนเอง เมื่อใครก็ตามที่ได้ทำอุปัฏฐากแม้แต่เพียงนิดหน่อยสิ่งนั้นย่อมเป็นเครื่องหมายให้เหล่าพญานาครู้สึกสำนึกในบุญคุณนั้น ซึ่งไม่เฉพาะในชาตินี้เท่านั้น แม้แต่ในอดีตชาติหลายชาติ เมื่อสามารถที่จะตามหาหรือพบเจอกันในกระบวนการแห่งวิญญูสงสารนี้ เหล่าพญานาคก็จะพากันมาช่วยเหลืออยู่เสมอ ซึ่งลักษณะแห่งอุปนิสัยของพญานาคตามความเชื่อของชุมชนสองฝั่งโขงในลักษณะนี้ได้มีปรากฏตำนานอุรังคธาตุนิทานตอนที่บุรีจันได้ทำหน้าที่ในการอุปัฏฐากพระอรหันต์ ๒ องค์ ที่ป่ามหาพุทธวงศา และเมื่อได้ทำบุญทุกครั้งก็จะมีกรอุทิศบุญให้กับพญานาคเป็นประจำ ผลจากการอุทิศบุญให้พญานาคก็ทำให้พญานาคนำโดยสุวรรณนาคราชได้ปรึกษากัน เพื่อจะตอบแทนบุญคุณของบุรีจันด้วยการ (๑) สร้างเมืองให้ (๒) เนมิตร่างกายทั้งดงาม (๓) ได้ครองคู่กับนางอินทสวาลงฮอดดิศาท้าวคำบาง ซึ่งสิ่งที่คาดหวังก็ได้ทำให้เกิดผลสำเร็จทุกประการ คือ บุรีจันเดิมรูปร่างซีเหิร์ก็กลายมาเป็นมานพรูปงามและได้ครองเมืองคู่กับธิดาท้าวคำบางสมความปรารถนา^{๒๗} ซึ่งถือว่าเป็นอุปนิสัยประการหนึ่งของพญานาคที่เป็นผู้รู้จักบุญคุณและกระทำความตอบแทนบุญคุณที่มีผู้ได้กระทำต่อตนเอง

หรือในอีกตอนหนึ่งของตำนานอุรังคธาตุได้บันทึกตอนที่พระพุทธองค์เสด็จมาโปรดพญานาคในชุมชนสองฝั่งโขงนี้ บรรดาพญานาคทั้งหลายที่ได้รับฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์แล้วก็ได้มีความสำนึกในพระพุทธานุคุณ พระธรรมคุณนั้น จึงได้ทำหน้าที่ในการ (๑) สร้างพุทธสถานที่สำคัญ (๒) รักษาพุทธสถานที่สำคัญนั้น ๆ และ (๓) ปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาไม่ให้เสื่อมหรือสูญสลายไป อันเป็นการกระทำคุณงามความดีตอบแทนที่พระพุทธองค์ได้ทรงเสด็จมาเพื่อโปรดพวกตน

^{๒๖} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน(ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๕๒-๕๓.

^{๒๗} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน(ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๐๑-๑๐๔.

จากการกล่าวมาทั้งหมดจึงจะพบว่าแก่นของเรื่องของอุรังคชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมอีกประการหนึ่งก็คือเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องของพญานาคการเสด็จมาปราบและมาสืบสนุนพญานาคที่ร้ายและดี คือดีก็สนับสนุนแต่ที่ร้ายก็ทรงปราบปรามเพื่อให้หายพิษแล้วจะได้อยู่ดูแลพระพุทธศาสนาในดินแดนสองฝั่งโขงนี้

๔.๒.๖ แนวคิดเรื่องพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสองฝั่งโขง

สำหรับแก่นของเรื่องในอุรังคชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมอีกประการหนึ่งก็คือ แก่นในเรื่องของ “บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ต้องยอมรับอย่างหนึ่งว่าในอุรังคชาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นพระสงฆ์ถือว่ามียุทธศาสตร์สำคัญมากในการเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะมียุทธศาสตร์ของการเป็นผู้นำที่เข้าไปแสดงธรรมและประสานงานใกล้ชิดเพื่อให้ผู้นำทางการเมืองในแต่ละยุค คือ (๑) ยุคสมัยพุทธกาล (๒) ยุคสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (๓) ยุคล้านช้าง โดยแต่ละยุคนั้นมีการกล่าวถึงพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

(๑) ยุคสมัยพุทธกาล ในสมัยพุทธกาลนั้นบทบาทพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงนั้นก็คือ พระพุทธองค์ ซึ่งทรงดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในคราวที่ทรงเสด็จมาที่ดินแดนสองฝั่งโขงนี้ด้วยการเสด็จไปประทับ ณ สถานที่ต่างๆ เพื่อพยากรณ์บ้านเมือง ณ สถานที่สำคัญๆตามลำแม่น้ำโขงไปจนถึงบริเวณภูเก้าพร้าว โดยเส้นทางที่เป็น “พุทธมรรคาสู่ภูเก้าพร้าว” นั้นก็มีดังต่อไปนี้

(๑.๑) เส้นทางในบริเวณเมืองเวียงจันทน์ เป็นการเสด็จจากพระเชตะวันไปทางอากาศลงที่ “ดอยกอนเนา” ใกล้ๆเมืองหนองคันแทเสื่อน้ำซึ่งดอยกอนเนานี้มีผู้ให้ความเห็นว่าน่าจะอยู่ที่บริเวณเมืองหนองคันแทเสื่อน้ำนั่นเองไม่ได้หมายถึงดอยตุงดังที่มีบางท่านเข้าใจ จากนั้นเสด็จไปที่ภูเขาลวง (พระธาตุลวง) ทรงทอดพระเนตรเห็นแล่นคำแลปลิ้นที่โพนจิกเวียงจั่ว จากนั้นทรงพยากรณ์เรื่องราวที่โพนจิกเวียงจั่วแล้วเสด็จไปประทับฉัณพลที่เวินสุขและประทับรอยพระพุทธบาทไว้ตรงนั้น จากนั้นก็เสด็จไปยังเมืองนครพนมต่อ โดยเส้นทางที่เวียงจันทน์หนองคายนี้ทรงพยากรณ์พุทธสถานหลายที่ได้แก่พระธาตุบังพวน พระเมืองลาหนองคาย พระธาตุหอผ้าหอแพที่เป็นการสร้างของพระอรหันต์ในยุคหลัง

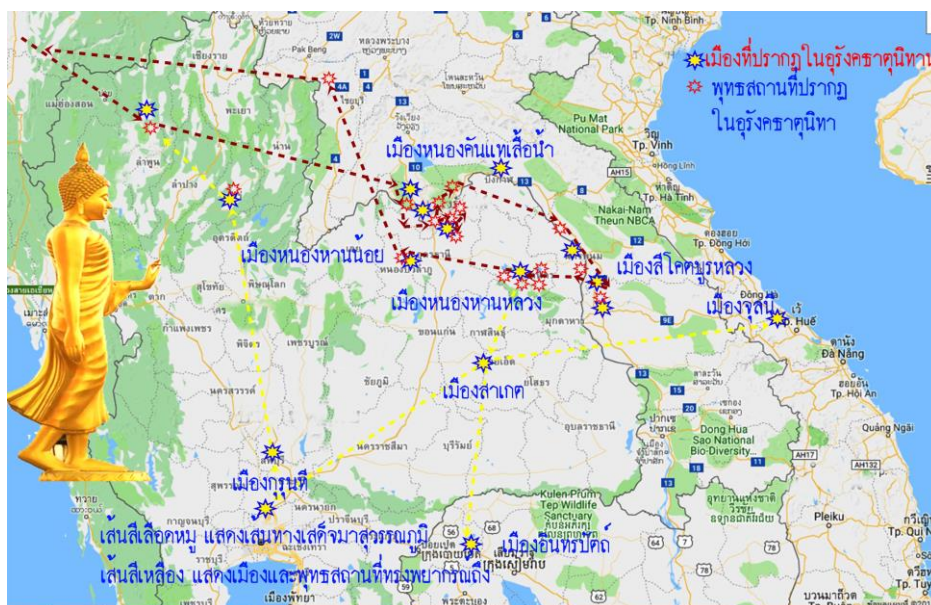
(๑.๒) เส้นทางในบริเวณนครพนม-สกลนคร สำหรับเส้นทางนี้พระองค์เสด็จมาประทับที่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ณ เวินปลาที่มีพญาปลาตัวหนึ่งพร้อมบริวารชุมนุมกันอยู่ พญาปลาได้กราบทูลขอรอยพระพุทธบาทไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำโขง พระองค์ก็ทรงประทับไว้จากนั้นเสด็จไปยังภูเก้าพร้าวโดยเสด็จไปที่เมืองสีโคตรก่อนโดยไปประทับ ณ ต้นรังต้นหนึ่ง ภายหลังได้กลายมาเป็นพระธาตุเรียกว่า พระธาตุอิงฮัง เพื่อโปรดพระยาติโคตรบุรุษ จากนั้นเสด็จมาที่ภูเก้าพร้าวเพื่อพยากรณ์เหตุการณ์จากนั้นเสด็จไปที่เมืองหนองหานหลวงเพื่อประทับรอยพระพุทธบาทที่บริเวณพระธาตุเชิงชุม จากนั้นเสด็จไป

ที่ภูเพ็กเพื่อพยากรณ์เมืองหนองหานหลวงและเรียกพระมหากัสสปเถระมารับสั่งให้ทำภารกิจต่อหน้าของพระยาสุวรรณภิงคาร เสร็จจากนั้นก็เสด็จไปที่ภูกุเวียนต่อ

(๑.๓) เส้นทางบริเวณจังหวัดอุดรธานี เส้นทางเสด็จบริเวณนี้เป็นการเสด็จไปที่ภูกุเวียนหรือภูพานบ้านผือเพื่อเสด็จไปปราบพญานาคพุทธรูปนาคราชพร้อมบริวารที่เที่ยวไล่ฆ่าคนและล่มเมืองมนุษย์อยู่บ่อยครั้ง และเพื่อที่จะเสด็จไปประทับรอยพระพุทธรูปที่บริเวณภูพระบาทบัวบกและพระบาทบัวบานเพื่อให้บรรดาพญานาคทั้งหลายได้กราบไหว้บูชา

(๑.๔) เส้นทางบริเวณเมืองหลวงพระบาง เมื่อเสร็จภารกิจที่ภูพาน อุดรธานีแล้วพระองค์ก็เสด็จไปยังภูสีซึ่งเป็นเสมือนหงอนของพญานาคชื่อว่าพญาศรีสัตตนาคราชเจ้าแห่งแม่น้ำโขงตอนบน โดยพระองค์ได้รับคำขอของพญาศรีสัตตนาคราชในการประทับรอยพระพุทธรูปไว้เหนือคอดยภูสีนั้น เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ผู้ปกครองบ้านเมืองยุคหลังทำการรบกัน เมื่อเสร็จจากภารกิจที่หลวงพระบางแล้วพระพุทธองค์ก็เสด็จกลับพระเชตวันเหมือนเดิม

จากเส้นทางเสด็จที่ได้อธิบายมาทั้งหมดนั้นถือว่าเป็นภารกิจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์ตามเส้นทางที่นำไปสู่ภูกำพร้าวและสถานที่ทั้งหมดนั้นถือว่าเป็นมรรคาแห่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์ซึ่งทรงเป็นทั้งผู้ที่ให้คำสอนและทรงทำหน้าที่เป็นผู้ปราบปรามผู้ที่กระด้างกระเดื่องให้เป็นผู้ที่ดำรงอยู่ในศีลธรรมอันดีอันถือว่าเป็นบทบาทหนึ่งของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโบราณ โดยเส้นทางที่ทรงเสด็จมาเพื่อประกาศพระศาสนานั้นสามารถที่จะพิจารณาได้ในภาพดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๒ เส้นทางประกาศพระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์ในดินแดนสองฝั่งโขง
ในสมัยพุทธกาล

(๒) ยุคสมัยหลังพุทธปรินิพพาน สำหรับบทบาทของพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคหลังพุทธปรินิพพานนี้เป็นบทบาทของพระมหากัสสปมหาเถระกับพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ที่เดินทางนำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานที่ภูเกำพำราตามพุทธบัญชา ซึ่งในเวลาช่วงนี้ถือว่าพระมหากัสสปเถระนั้นมีบทบาทที่สำคัญมากในการเผยแผ่คำสอนและสร้างศรัทธาให้เกิดกับบรรดาผู้นำแคว้นทั้ง ๕ ที่เป็นผู้ร่วมในการก่ออุบโมงเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระโดยบทบาทของพระมหากัสสปเถระก็คือ (๑) บทบาทในการเป็นผู้นำทางด้านศาสนา คือนำพระบรมสารีริกธาตุมาสู่ภูเกำพำรา (๒) บทบาทในการเป็นผู้ไกลเกลี่ยความขัดแย้งระหว่างผู้นำแคว้นเพื่อสร้างเครือข่ายของชาวพุทธในกลุ่มแม่น้ำโขง (๓) บทบาทในการเป็นครูผู้สอนหลักธรรมแด่พระมหากษัตริย์เหล่านี้ ซึ่งนอกจากเป็นครูผู้สอนธรรมแล้วยังทำหน้าที่เป็นผู้นำการก่อสร้างหรือสถาปนิกในการสร้างพระธาตุหรืออุบมุงเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระ ซึ่งบทบาททั้งหมดที่กล่าวมานั้นถือว่าเป็นบทบาทสำคัญของพระสงฆ์ในการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา

(๓) ยุคร่วมสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช สำหรับยุคร่วมสมัยกับพระเจ้าอโศกมหาราชนี้ถือว่าเป็นยุคของพระอรหันต์ทั้ง ๕ ที่เป็นอดีตชาติของพระยาทั้ง ๕ ที่กลับมาเกิดเพื่อทำหน้าที่ร่วมกับพญาสมิตตธรรมิกราชมรุกขนครทำการ “ฐานาพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระ” ที่ภูเกำพำราให้สำเร็จตามที่ได้อธิษฐานและตั้งความปรารถนาเอาไว้ โดยบทบาทของพระสงฆ์ในยุคนี้ก็มีบทบาทของพระอรหันต์ ๒ องค์ในเวียงจันทน์ก็คือ พระมหาสัชชดี และพระมหาพุทธวงศา ที่ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนชาวเมืองหนองคันแทเสื่อน้ำและหนึ่งในนั้นก็คือ “บุริจัน อ้วยล้วย” ซึ่งพระอรหันต์ได้สั่งสอนการบูชาพญานาคจนได้เป็นเจ้าเมืองเวียงจันทน์ในที่สุด นอกจากนั้นก็มีบทบาทของพระอรหันต์ที่เป็นศิษย์ของพระมหากัสสปะ ๓ รูปก็คือ พระพุทธรักขิต พระธรรมรักขิต พระสังฆรักขิต ที่ทำหน้าที่ในการเป็นผู้ตามหาพระกุมารทั้ง ๕ อดีตชาติของพระยาทั้ง ๕ ที่ไปเกิดในเมืองต่างๆ แล้วนำมาบวชและสอนกรรมฐานจนบรรลุนพระอรหันต์ แล้วได้มอบภารกิจให้ไปปฏิสังขรณ์พระธาตุก่อนที่จะฐานาไว้ตามพุทธพยากรณ์และความปรารถนา โดยบทบาทของพระสงฆ์ในยุคนี้เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในการเผยแผ่และเป็นผู้ร่วมในการก่อสร้างพระธาตุในยุคสมัยที่ ๒

(๔) ยุคล้านช้าง ในยุคล้านช้างนี้ถือว่าเป็นยุคที่พระสงฆ์มีบทบาทมากที่สุดในการรวบรวมผู้คนที่ศรัทธาพระธาตุหรือที่เรียกว่าข้าโอกาสในการเข้ามาทำการบูรณะพระธาตุต่อจากสมัยของพระอรหันต์ทั้ง ๕ โดยพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการทำการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมในยุคนี้ได้แก่ พระสังฆราชมนโธรมย์แห่งเมืองหลวงพระบางเพราะถือว่าท่านเป็นพระอาจารย์ของพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารและพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารก็ได้เสด็จมาบูรณะพระธาตุตามคำที่ปรากฏในตำนานต่อจากนั้นก็ยังมีพระราชครูหลวงโพนสะเม็กในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชที่ได้เดินทางมาซ่อมแซม

พระธาตุพนมอีกสมัย ซึ่งจะเห็นได้ว่าพระสงฆ์ในสมัยนี้ถือว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญมากในการเป็นผู้นำชาวบ้านทำการบูรณะพระธาตุพนม

(๕) สมัยปัจจุบัน สำหรับบทบาทของพระสงฆ์ในการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมในยุคปัจจุบันก็มีพระครูวิโรจน์รัตโนบล จากวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานีมาซ่อมพระธาตุในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ และเมื่อคราวพระธาตุพนมล้มพระสงฆ์ที่มีบทบาทมากที่สุดในการดูแลพระธาตุพนมก็คือ พระธรรมราชานุวัตร (แก้วอุทุม มาลา ป.ธ.๖) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมก็ถือว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญมากในการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าแนวคิดสำคัญที่อยู่ในเนื้อหาของอรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนมอีกประการหนึ่งนั้นก็มีแก่นความคิดที่ต้องการที่จะให้เห็นถึงภารกิจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นว่าจะต้องมาจากพระสงฆ์เพราะพระสงฆ์นั้นเป็นผู้ที่อยู่กับประชาชนย่อมมีความสำคัญในฐานะที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและอบรมสั่งสอนประชาชนทำให้พระสงฆ์มีบทบาทมากในอรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนมจึงถือว่าบทบาทพระสงฆ์นั้นเป็นแก่นสำคัญของการนำมาเป็นแกนกลางในการรวบรวมเรียบเรียงตำนานนี้ขึ้น

๔.๓ อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนม ที่มีต่อชาวพุทธในชุมชนสองฝั่งโขง

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาศึกษานั้นก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนมที่มีต่อชาวพุทธในชุมชนสองฝั่งโขง โดยมีรายละเอียดที่จะต้องศึกษาดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ อิทธิพลต่อพุทธศิลป์อีสานประเภทเจดีย์ หรือพระธาตุ

สำหรับอิทธิพลของแนวคิดการนำเสนอเนื้อหาของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในอรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนมนั้นจะพบว่าที่ชัดเจนที่สุดก็คือเรื่องของ การก่อสร้างเจดีย์ประเภท “อุบมุง” หรืออุโมงค์ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏในอรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนมโดยเฉพาะในเป้าหมายของเรื่องที่ต้องการจะสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่กปนศิริหรือภูเก้าหรือสถานที่อื่นๆที่ปรากฏในอรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนมนั้นก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเจดีย์แทบทั้งสิ้น และการสร้างเจดีย์ที่ปรากฏในอรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนมก็ล้วนเป็นเรื่องของการสร้างเจดีย์แบบอุบมุงเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุส่วนต่างๆของพระพุทธเจ้า ซึ่งชาวพุทธในดินแดนสองฝั่งโขงก็ใช้กรอบของแนวคิดการสร้างเจดีย์แบบอุบมุงนี้เป็นหลัก ดังนั้น แนวคิดเรื่องอุบมุงจึงมีอิทธิพลต่อแนวคิดของชาวพุทธสองฝั่งโขง ซึ่งถือว่าอุบมุงนั้นเป็นพุทธศิลป์ประเภทเจดีย์อย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา

ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องของพุทธศิลป์ประเภทเจดีย์ของชาวพุทธสองฝั่งโขงผู้วิจัยจะได้นำแนวคิดเรื่องเจดีย์ที่เป็นของชาวพุทธสองฝั่งโขงมานำเสนอต่อไปนี้

(๑) ความหมายของคำว่าเจดีย์

สำหรับความหมายของคำว่า “เจดีย์” นั้น ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “เจดีย์ หมายถึง สิ่งทีก่อเป็นรูปคล้ายลอมฟางมียอดแหลมบรรจุ สิ่งที่นับถือ มีพระธาตุ เป็นต้น”^{๒๘} หรือคำว่าเจดีย์ คือ สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการเคารพบูชา เจดีย์ในพระพุทธศาสนา มีตำรากำหนด ว่าเป็น ๔ อย่างต่างกัน คือ ธาตุเจดีย์อย่าง ๑ บริโภคเจดีย์อย่าง ๑ ธรรมเจดีย์อย่าง ๑ อุเทศิกเจดีย์อย่างหนึ่ง ๑ ปรากฏอยู่ในหนังสือเก่า เช่น พระมหาปริณิพพานสูตร และมิลินทปัญหา เป็นต้น^{๒๙}คำว่า เจดีย์ มักใช้กล่าวอ้างทางศาสนามากกว่าจะใช้ว่าคำว่า สถูป ทั้งความหมายว่าเจดีย์ก็เคลื่อนที่ไปที่เคารพบูชา ซึ่งในที่นี้จะใช้ว่าสถูปไม่ได้^{๓๐} นอกจากนั้นคำว่าเจดีย์หมายถึง สถูปอันเป็นสิ่งก่อสร้างซึ่งก่อไว้สำหรับบรรจุสิ่งควรบูชามีกระดูกแห่ง บุคคลที่นับถือเป็นต้น นี่เป็นความหมายของคำว่าเจดีย์ ซึ่งเข้าใจกันโดยทั่วไป เจดีย์ก็คือสถูป สถูปก็คือเจดีย์ ใช้แทนกันได้ แต่เจดีย์ยังมีความอย่างอื่นอีกก็ได้ เช่น โบสถ์ วิหาร ต้นไม้ ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ต้นโพธิ์ เพราะฉะนั้นสิ่งก่อสร้างซึ่งมีลักษณะเป็นที่ระลึกอันศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นที่ เคารพนับถือก็เรียกว่าเจดีย์ได้ทั้งนั้น เป็นอันว่าเจดีย์มีความหมายกว้างกว่าสถูป^{๓๑}เจดีย์มี ๔ อย่าง คือ ๑. ธาตุเจดีย์ หมายถึงสิ่งก่อสร้างที่บรรจุพระธาตุไว้ ๒. บริโภคเจดีย์ หมายถึงเอาพระเจดีย์ ซึ่งบรรจุของใช้อันเนื่องด้วยพระพุทธเจ้า มีบาตรและจีวร เป็นต้น และยังหมายความว่า สังฆสถานด้วย ๓.ธรรมเจดีย์ หมายถึงเอาพระเจดีย์ ซึ่งบรรจุหรือจารึกพระธรรมของพระพุทธเจ้า ๔. อุเทศิกเจดีย์ หมายถึงเอาเจดีย์ซึ่งสร้างขึ้นเป็นที่บรรจุพระพุทธรูป หรือองค์พระพุทธรูปเองและ รอยพระพุทธรูปด้วย^{๓๒} ส่วนในภาษาลาว คำว่าเจดีย์หมายถึงทาด หรือธาตุ ในที่นี้หมายถึงสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรืออัฐของผู้ที่มีความสำคัญ โดยมากจะเรียกว่าพระธาตุ แต่ถ้าเป็นที่บรรจุอัฐิของคนธรรมดาจะเรียกว่าธาตุหรือทาดเท่านั้น แต่พระธาตุหรือพระทาดในภาษาลาวนั้นมุ่งหมายถึงพระเจดีย์เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือพระสาวกหรือพระอรหันต์เท่านั้นจะเรียกว่าพระธาตุ

^{๒๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นาม มีบุรี คุปต์ลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๑๘.

^{๒๙} สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจดีย์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บรรณาคาร, ๒๕๔๔), หน้า ๓.

^{๓๐} พระยาอนุมานราชชน, เรื่องเจดีย์, (พรนคร : ม.ป.ป.), หน้า ๑๔ - ๑๕.

^{๓๑} พระยาอนุมานราชชน, เรื่องเจดีย์, หน้า ๒๖.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔ - ๕.

(๒) ประเภทของเจดีย์ลาวหรือเจดีย์สองฝั่งโขง

สำหรับเจดีย์หรือพระธาตุหรือทาดของลาวหรือชาวสองฝั่งโขงนั้น สามารถที่จะแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทหลักเท่านั้นก็คือ (๑) กลุ่มเจดีย์ทรงระฆัง (๒) กลุ่มเจดีย์ทรงปราสาทยอด เป็นเจดีย์ที่ได้รับการสร้างมากในในดินแดนสองฝั่งโขงนี้ โดยพระเจดีย์ทั้ง ๒ ประเภทนั้นก็มีรายละเอียดที่จะต้องศึกษาดังต่อไปนี้

(๒.๑) กลุ่มเจดีย์ทรงระฆัง สำหรับเจดีย์ทรงระฆังนั้น หมายถึงเจดีย์ที่มีลักษณะเป็นทรงกลมเป็นฐานของเจดีย์ซึ่งเจดีย์ประเภทนี้จะได้รับอิทธิพลมาจากเจดีย์ของศรีลังกา เรียกว่าเป็นเจดีย์ทรงพองน้ำหรือ Bubble Stupa เป็นเจดีย์ที่นิยมสร้างมากในศรีลังกา เจดีย์ประเภทนี้ลาวได้รับอิทธิพลมาจากล้านนาหรือสุโขทัยอีกทอดหนึ่งซึ่งเข้ามาในยุคที่ลาวได้พัฒนาตนเองเป็นรัฐชาติแล้ว โดยเจดีย์ทรงระฆังฝั่งกลมนี้อาจจะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทย่อยอีกก็คือ

(ก) เจดีย์ทรงระฆังในฝั่งกลม สำหรับเจดีย์ประเภทนี้มีลักษณะของการมีองค์เจดีย์กลมตั้งอยู่บนฐาน ๔ เหลี่ยม เป็นเจดีย์ที่พบในลาวเพียงองค์เดียวก็คือ เจดีย์หรือพระทาดหมากโม ซึ่งเดิมทีเรื่อง่าพระทาดปทุม สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๐๕๗ โดยพระนางพันต้นเชียงพระมเหสีของพระเจ้าวิสุทราชของลาว โดยพระธาตุหมากโมนีฐานเป็นฐาน ๔ เหลี่ยมยกสูงขึ้นมา ๒ ชั้นลดหลั่นไปยอดบนเป็นรูปโอคว่ำหรือรูปพองน้ำมีการทำลึบบัวบนยอดของเจดีย์ เชื่อกันว่าได้รับอิทธิพลของพุทธศิลป์ล้านนาในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ อย่างไรก็ตามในยุคต่อมาก็จะพบว่าเจดีย์ประเภทนี้ก็ได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงคือมีการยกฐานให้เรียวขึ้นแต่ยอดยังทำแบบพระธาตุหมากโมเพียงแต่เพิ่มยอดให้เรียวแหลมมากขึ้น ดังปรากฏในรูปแบบของเจดีย์พระธาตุวัดอำไพ และพระธาตุวัดหมื่นนา ของหลวงพระบาง หรือพบที่ประเทศไทยก็ได้แก่ พระธาตุโพนจิกเวียงวัว

พระธาตุหมากโม หลวงพระบาง

พระธาตุวัดหมื่นนา เจดีย์พระธาตุวัดอำไพ หลวงพระบาง

(ข) เจดีย์ทรงบัวเหลี่ยม สำหรับเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยมนี้เชื่อว่าการพัฒนามาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ มีลักษณะเป็นทรงบัวเหลี่ยมคือมีฐาน ๔ เหลี่ยมและแต่ละมุมก็จะมีฐานรองรับเจดีย์รูปทรงแบบนี้ได้แก่ เจดีย์พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย เจดีย์วัดสาวสุวรรณ

จังหวัดหนองคาย พระธาตุสีโคตร แขวงคำม่วน หรือพระธาตุหลวง เวียงจันทน์ พระธาตุคำ ของ สปป.ลาวก็จัดว่าเป็นเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยม โดยเชื่อว่าเจดีย์ทรงนี้ได้รับอิทธิพลมาจากล้านนา แต่ก็ปรากฏชัดว่าล้านช้างได้นำมาปรับปรุงใช้และเป็นที่ยอมรับมากในแถบลุ่มแม่น้ำโขง เช่น พระธาตุอานนท์ จ.ยโสธร พระธาตุวัดตูมคำมณี จ.เพชรบูรณ์ และเจดีย์องค์บริวารที่พระธาตุบังพวน จ.หนองคาย หรือเจดีย์วัดศิลาเขต ต.เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย เป็นต้น

พระธาตุศรีสองรัก จ.เลย

พระธาตุสีโคตร สปป.ลาว

พระธาตุหลวง เวียงจันทน์

พระธาตุคำ เวียงจันทน์

เจดีย์วัดพระธาตุบังพวน จ.หนองคาย

(ค) เจดีย์เพิ่มมูมทรงบัวเหลี่ยม จัดเป็นเจดีย์ที่มีลักษณะค่อนข้างซับซ้อนคือมีการทำมูมมูมสิบสองบนองค์เจดีย์หรือตัวเรือนพระธาตุจากนั้นยอดพระธาตุก็ใช้ทรงสี่เหลี่ยมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ปรากฏในยุคพุทธศตวรรษที่ ๒๒ มาใช้และปรากฏชัดในยุคพุทธศตวรรษที่ ๒๓-๒๕ โดยเจดีย์ประเภทนี้พบมากใน สปป.ลาว ซึ่งเชื่อว่าการมูมมูมแบบนี้ น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากล้านนา แต่มีบางท่านเสนอว่าน่าจะมีอิทธิพลมาจากอยุธยาในช่วงสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช โดยเจดีย์ประเภทนี้ได้แก่ พระธาตุวัดธาตุหลวง พระธาตุวัดอาราม พระธาตุบุริวารองค์ในวัดจุมค้อง หรือพระธาตุฝุ่น ของสปป.ลาว นอกจากนี้ก็จะพบในฝั่งไทย เช่น พระธาตุเขี้ยวค้อม อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย หรือพระธาตุขามแก่น ใน อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น เป็นต้น

พระธาตุวัดธาตุหลวง หลวงพระบาง

พระธาตุวัดอาราม หลวงพระบาง

พระธาตุเขี้ยวค้อม จ.หนองคาย

(๒.๒) กลุ่มเจดีย์ทรงปราสาทยอด สำหรับเจดีย์ทรงปราสาทยอดนี้เป็นชื่อที่ตั้งตามลักษณะขององค์พระธาตุ คือตัวพระธาตุเป็น ฐานสี่เหลี่ยม คือ ตัวเรือนธาตุเป็นสี่เหลี่ยมยกสูงขึ้น จากนั้นได้สร้างเป็นรูปเจดีย์ไว้บนฐานยอดสูงสุดมองไปเหมือนมีปราสาทอยู่บนยอดเจดีย์ดังนั้นจึงเรียก

เจดีย์ประเภทนี้ว่าเจดีย์ทรงปราสาทยอด ซึ่งเจดีย์ประเภทนี้มีหลายลักษณะซึ่งสามารถที่จะแบ่งพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

(๑) เจดีย์ทรงปราสาทยอดองค์ระฆังในฝั่งกลม

สำหรับเจดีย์ทรงปราสาทยอดองค์ระฆังในฝั่งกลมนี้นี้เชื่อว่าได้รับอิทธิพลมาจาก ศิลปะล้านนามีลักษณะสำคัญก็คือ ส่วนฐานนิยมทำเป็นฐานบัวสองฐานซ้อนกันขยายท้องไม่ให้สูง รองรับส่วนเรือนธาตุที่มีการประดับซุ้มจรณะ ส่วนยอดชั้นหลังคาลาดเอิน ๑ ฐาน เหนือขึ้นไปส่วน ใหญ่ประดับด้วยบัวกลายหลายชั้นรองรับองค์ระฆังในฝั่งกลม พบในหลวงพระบาง เช่น พระธาตุวัดทาดน้อย พระธาตุวัดสะหวันเทวะโลก เป็นต้น ซึ่งนักวิชาการระบุว่าได้รับอิทธิพลมาจากเชียงใหม่ คือ เจดีย์วัดโลกโมฬี ที่สร้างในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ส่วนในฝั่งประเทศไทยก็มีพบที่วัดพระธาตุบังพวน คือเจดีย์รัตนฆรเจดีย์ ที่ อ.เมือง จ.หนองคาย แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของช่างจาก สปป.ลาวได้อย่างเด่นชัดมาก

พระธาตุวัดธาตุน้อย หลวงพระบาง

พระธาตุวัดสะหวัดเทวะโลก

เจดีย์รัตนฆรเจดีย์ จ.หนองคาย

(๒) เจดีย์ทรงปราสาทยอดองค์ระฆังในฝั่งเหลี่ยม

สำหรับเจดีย์ทรงปราสาทยอดองค์ระฆังในฝั่งสี่เหลี่ยมนี้เป็นเจดีย์ที่มีลักษณะตัว เรือนธาตุเป็นฐานสี่เหลี่ยมและส่วนยอดยังคงรักษารูปร่างสี่เหลี่ยมเอาไว้เช่นเคย พบในพระธาตุบังพวน ต.ปะโค อ.เมือง จ.หนองคาย เป็นพระธาตุที่ได้รับการบูรณะมาหลายครั้ง เป็นเจดีย์ที่มีความสำคัญ มากเพราะบริเวณรอบเจดีย์มีการสร้างสถูปมหาสถานเอาไว้ด้วย

เจดีย์พระธาตุบังพวน จ.หนองคาย

(๓) เจดีย์ทรงปราสาทยอดองค์ระฆังเพิ่มมูม

สำหรับเจดีย์ทรงปราสาทยอดองค์ระฆังเพิ่มมูม เป็นเจดีย์ที่มีพบมากในเขตฝั่งไทย แต่จะไม่ค่อยพบใน สปป.ลาวมากนัก นัยว่าเจดีย์ประเภทนี้ได้รับอิทธิพลของช่างอยุธยามากกว่าช่างของ ล้านช้าง พบที่ พระธาตุเทพพล ต.ปะโค อ.เมืองจังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นที่น่าแปลกมากที่ไม่พบในลาวแต่พบที่ฝั่งไทย และภาคเหนือเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งใน สปป.ลาวพบที่พระธาตุวัดนากใหญ่ ในกำแพงนครเวียงจันทน์เท่านั้นแต่รูปแบบก็ไม่ได้ชัดเจนเหมือนกับที่พบในฝั่งไทย แต่ถึงอย่างนั้นก็พบบ้างที่หลวงพระบาง เช่น เจดีย์วัดหนองศรีคุณ หลวงพระบางที่เป็นเจดีย์ศิลปะประยุกต์อยุธยาหรือได้รับอิทธิพลของช่างอยุธยาด้วย

เจดีย์วัดเทพพล จ.หนองคาย

พระธาตุวัดนาก(ใหญ่) สปป.ลาว

พระธาตุวัดหนองสีคูน หลวงพระบาง

พระธาตุวัดสบสีกขาราม หลวงพระบาง

(๔) เจดีย์ทรงปราสาทยอดบัวเหลี่ยม

สำหรับเจดีย์ทรงปราสาทยอดบัวเหลี่ยม เป็นเจดีย์ที่มีลักษณะองค์พระธาตุเป็นสี่เหลี่ยมจากฐานเรียวไปถึงยอดโดยไม่มีการพักปล้องใดเลย หรือพักด้วยการยกหรือทำองค์พระธาตุให้คอดอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งลักษณะของพระธาตุแบบนี้พบในพระธาตุพนมองค์เดิม กับพระธาตุเรณูนครที่สร้างเลียนแบบพระธาตุพนม หรือพระธาตุท่าอุเทนในเขตจังหวัดนครพนม พระธาตุเชิงชุม จ.สกลนคร พระธาตุวัดสอนตาล จ.อุบลราชธานี เป็นต้น หรือพระธาตุพระพุทธรบาทโพธิ์ฉัน ของสปป.ลาวก็มีลักษณะของการเลียนแบบพระธาตุพนมองค์เดิมแต่ได้ย่อส่วนลงมาเท่านั้นเอง นอกจากนี้ยังพบที่ สปป.ลาวอีกแห่งก็คือพระธาตุอิงฮัง ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากพระธาตุพนมหรือรูปแบบการสร้างแบบพระธาตุพนม

พระธาตุพนม จ.นครพนม

พระธาตุเรณู จ.นครพนม

พระธาตุอิงฮัง สปป.ลาว

พระธาตุเชิงชุม จ.สกลนคร

(๕) เจดีย์ทรงปราสาทยอดบัวเหลี่ยมเพิ่มมุม

สำหรับเจดีย์ทรงปราสาทยอดบัวเหลี่ยมเพิ่มมุมนี้มีลักษณะที่สำคัญก็คือ องค์พระธาตุเป็นฐานสี่เหลี่ยมแต่มีการย่อมุมในองค์พระธาตุ ส่วนปลายหรือยอดพระธาตุจะมีลักษณะ ๔ เหลี่ยมเหมือนยอดพระธาตุหลวงเวียงจันทน์ โดยพระธาตุประเภทนี้พบมากในบริเวณสองฝั่งโขงนี้ได้แก่ พระธาตุหนองสามหมื่น จ.ชัยภูมิ พระธาตุก่องข้าวน้อย จ.ยโสธร พระธาตุอานนท์ นอกจากนั้นยังพบที่สปป.ลาว เช่น พระธาตุวัดป่าไผ่ เป็นต้น

พระธาตุหนองสามหมื่น จ.ชัยภูมิ

พระธาตุก่องข้าวน้อย จ.ยโสธร

พระธาตุอานนท์ จ.ยโสธร

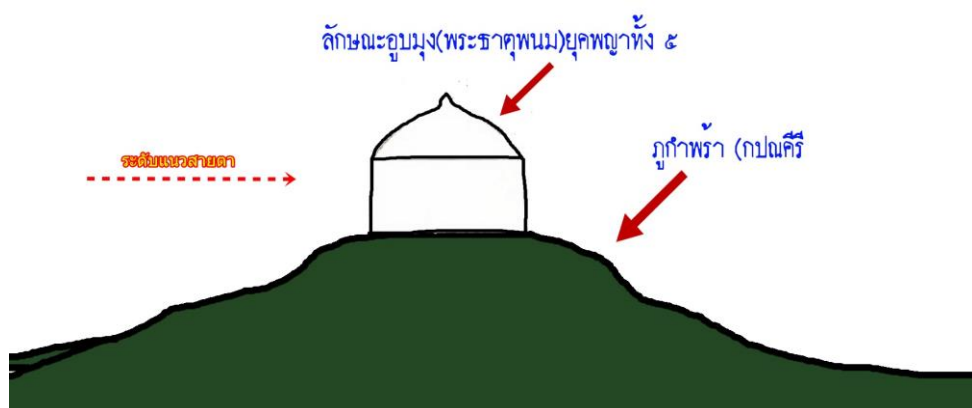
พระธาตุวัดป่าไผ่ หลวงพระบาง

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าถึงแม้ว่ารูปลักษณะของพระเจดีย์แต่ละยุคจะแตกต่างกันออกไปแต่จุดหมายของการสร้างเจดีย์ในวัฒนธรรมสองฝั่งโขงก็ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดเรื่องการสร้าง “อุบมุง” เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งแนวคิดเรื่องอุบมุงนี้ก็คือแนวคิดเรื่องพระคันธกุฎีอันเป็นสถานที่ประทับของพระพุทธองค์ในสมัยพุทธกาล สิ่งก่อสร้างที่เรียกว่า “อุบมุง” ดังที่มีกล่าวไว้ในตำนานอรัญธะธาตุ หรือตำนานพระธาตุพนมนั้น เป็นชื่อที่ผู้คนในวัฒนธรรมลาวใช้เรียกอาคารพุทธศาสนสถานที่มีขนาดเล็ก ๆ แคบ ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการสร้างขึ้นเพื่อใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปในลักษณะที่เป็นห่อพระ โดยอุบมุงหรือเจดีย์นั้นถูกสร้างสร้างขึ้นเพื่อเป็นเสมือนการจำลองพระคันธกุฎี ซึ่งเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เหมือนเมื่อครั้งที่ยังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ โดยมีความหมายเชิงสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูป การสร้างเจดีย์หรือพระธาตุโดยมากตามคติความเชื่อของชาวพุทธสองฝั่งโขงนี้ก็เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์บ่งถึงความมีอยู่ของพระพุทธรูปหรือมุ่งหมายให้เป็นสถานที่ประทับของพระพุทธรูปหรือสิ่งที่แทนพระวรกายของพระพุทธรูป เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เดิมทีนั้นทำประตูไม้ไว้สามารถที่จะเข้าไปกราบสักการะได้ แต่ในระยะต่อมาก็ทำการปิดตาย โดยในยุคแรกของการสร้างพระธาตุพนมนั้นก็ก่อด้วยอิฐไม่ได้ก่อด้วยศิลาแลงซึ่งมีนัยบ่งถึงว่าอายุของพระธาตุพนมน่าจะจะมีมาก่อนยุคขอม เพราะอาคารสถานที่ขอมหรือศาสนสถานของขอมในยุคแรกๆ เช่น ปราสาทที่พนมกุเลน หรือที่ปราสาทภูมิโปน จ.สุรินทร์ก็จะก่อด้วยอิฐ เพราะเป็นปราสาทในยุคแรกๆ ก่อนสมัยนครวัด หรืออาจจะย้อนไปถึงสมัยทวารวดี หรือก่อนสมัยทวารวดี โดยมากจะก่อด้วยอิฐมากกว่าที่จะก่อด้วยศิลาแลง หรือปราสาทของศิลปะแบบขอมที่เวียตนามก็นิยมสร้างด้วยอิฐ ซึ่งใช้เป็นศาสนสถานเพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือบรรจุรูปเคารพทางศาสนา ซึ่งนักโบราณคดีบางท่านสันนิษฐานว่าพระธาตุพนมยุคแรกๆ นั้นก่อสร้างมาจากแนวคิดของศิลปะแบบขอมก็คืออาคารก่อด้วยอิฐ ดังภาพ

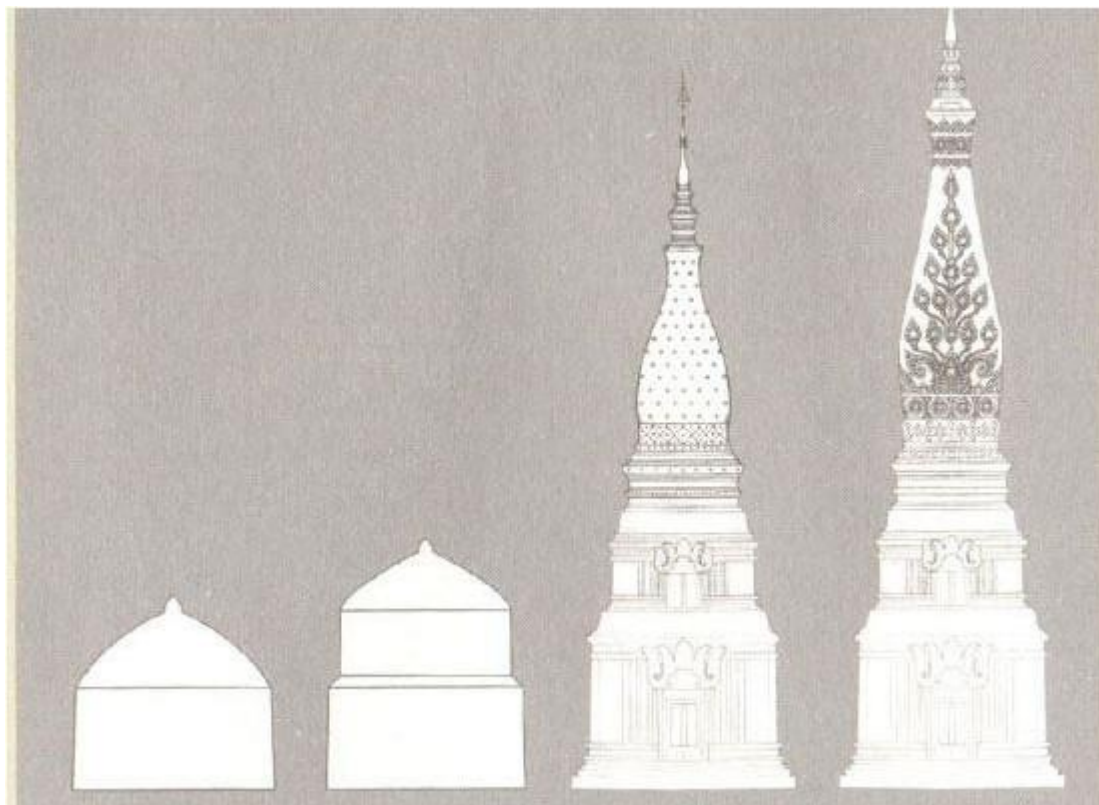
สถาปัตยกรรมที่สันนิษฐานว่าเป็นต้นแบบของพระธาตุพนมยุคแรก

แต่สำหรับแนวคิดของนักโบราณคดีอีกหลายท่านก็เห็นว่าแนวคิดเรื่องการสร้างแบบอุบมุงนั้นเป็นอิทธิกัจริงแต่เป็นอาคารเตี้ยๆไม่สูงมากเพราะเป็นการก่อดินหรืออิฐดิบแล้วเผาให้แห้งหรือให้สุกตามที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนิทาน ซึ่งการก่อให้เสร็จแล้วเผาทีเดียวนั้นจะต้องเป็นอาคารที่ไม่ใหญ่มาก และจะต้องสามารถสูมไฟให้สุกได้ โดยรูปร่างของอุบมุงที่กล่าวถึงนั้นก็จะมีลักษณะดังต่อไปนี้

ภาพแสดงลักษณะของอุบมุงของพระธาตุพนมในยุคพระมหากัสสปะมหาเถระ

จะเห็นว่ารูปแบบของอุบมุงที่สร้างในยุคแรกๆจะไม่มีอะไรที่ซับซ้อนมาก จะมาซับซ้อนเพิ่มมากขึ้นก็คือในยุคของการปฏิสังขรณ์ยุคของพระอรหันต์ทั้ง ๕ เรื่อยมา ซึ่งจะพบว่ามีเพิ่มเติมรายละเอียดหรือชั้นต่างๆเข้าไปเป็นความวิจิตรพิสดารของลวดลายที่เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยรูปแบบของพัฒนาการของพระธาตุพนมที่เริ่มมาจาก “อุบมุง” แบบเดิมมาเป็นรูปร่างของพระธาตุพนมในยุคปัจจุบันซึ่งเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากภาพ ดังต่อไปนี้

อุบมุงยุคแรก อุบมุงยุคพระอรหันต์ พระธาตุล้านช้าง พระธาตุยุคกรมศิลปากร

จากภาพจะพบว่ารูปแบบของพัฒนาการรูปแบบของศิลปะที่เริ่มมาจากศิลปะแบบด้านๆ ธรรมดาๆแล้วมีความคลี่ตัวจากจุดเริ่มต้นแล้วมีการซ่อมแซมหรือการเพิ่มเติมรูปร่างของอุบมุงให้กลายมาเป็นพระธาตุตามลำดับจนกลายมาเป็นแบบปัจจุบัน

นอกจากนี้เราจะพบว่ามันักวิชาการหรือนักโบราณคดีได้ให้ความเห็นว่า ความจริงแล้วพระธาตุพนมนั้นน่าจะถูกสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ เป็นต้นมาโดยศิลปะแบบแรกที่เป็นต้นเค้าของพระธาตุพนมนั้นก็คือศิลปะจามซึ่งมีบ่อเกิดมาจากภาคกลางของเวียดนามโดยหลายท่านถึงกับให้ทัศนะว่าพระธาตุพนมนั้นดั้งเดิมเป็นศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์ฮินดูภายใต้อิทธิพลของจาม

ในยุคพุทธศตวรรษที่ ๑๓^{๓๓} หรือบางท่านก็ให้ความเห็นว่าน่าจะเก่าถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ตรงกับสมัยทวารวดี^{๓๔} โดยรูปแบบของศิลปะที่น่าจะเป็นไปได้นั้นก็สามารที่จะพิจารณาได้ดังรูปภาพจำลองดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๔.๓ แสดงพัฒนาการของพระธาตุพนมที่เริ่มต้นมาจากอิทธิพลของอาคารที่เป็นศาสนสถานของศิลปะจาม ทางเวียดนามภาคกลาง

จากภาพจะพบว่าพระธาตุพนมนั้นมีรูปร่างของเจดีย์ตามคติการสร้างนั้นน่าจะเป็นแบบเดียวกับศิลปะแบบจามทางเวียดนามกลางเนื่องจากมีพื้นที่ใกล้เคียงกันและอาจจะมีอิทธิพลต่อกันได้ง่าย แต่ข้อเสนอดังกล่าวก็ยังเป็นที่สงสัยกันอยู่ว่ารูปร่างของพระธาตุพนมยุคแรกนั้นจะมีรูปร่างแบบอุบมุงดังที่ปรากฏในตำนานอย่างไร แต่ถึงอย่างนั้นก็จะพบว่า เมื่อพระธาตุพนมได้มีพัฒนาการในการพัฒนาตัวเองทางด้านศิลปะมาแล้วก็ปรากฏว่า(๑) แนวคิดเรื่องการสร้างพระธาตุให้มีลักษณะเดียวกันกับพระธาตุพนม (๒) แนวคิดเรื่องการเขียนหรือสลักภาพแบบพระธาตุพนมก็เกิดขึ้นหรือส่งผลต่อแนวคิดของชาวพุทธในลุ่มแม่น้ำโขงหรือดินแดนสองฝั่งโขงเป็นอย่างมาก ดังจะพบว่ารูปร่างของพระธาตุอื่นๆในภาคอีสานหรือใน สปป.ลาวนั้นจะยึดแบบหรือรูปร่างลักษณะที่เป็นพุทธศิลป์แบบเดียวกันกับพระธาตุพนมไปสร้างแทบทั้งสิ้น เช่น พระธาตุหลวง เวียงจันทน์ สปป.ลาว พระธาตุเมืองลาหนอง

^{๓๓} หลวงวิจิตรวาทการ, **ปาฐกฐาของดีในภาคอีสาน**, (พระนคร : พระจันทร์, ๒๔๘๔), หน้า ๑๓.

^{๓๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **นิทานโบราณคดี**, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๗) หน้า ๑๐๔.

พระธาตุบังพวน พระธาตุเรณู พระธาตุท่าอุเทน พระธาตุโพนสั่น พระธาตุบัวบก พระธาตุอิงฮัง พระธาตุมรุกขนคร พระธาตุอานนท์ เป็นต้น ซึ่งพระธาตุที่กล่าวมานี้ล้วนได้รับอิทธิพลจากแนวคิดในเรื่องการสร้างและรูปลักษณะพุทธศิลป์จากพระธาตุพนมแทบทั้งสิ้น หรือได้รับอิทธิพลแนวคิดในเรื่องของการสร้างพระธาตุจากอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม โดยพระธาตุที่ได้รับอิทธิพลทางด้านพุทธศิลป์ในประเทศไทยแลสปป.ลาวนั้นมีปรากฏในภาพดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๔.๔ แสดงอิทธิพลของการสร้างพระธาตุเจดีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยที่ยึดเอารูปลักษณะของพระธาตุพนมเป็นหลัก

แผนภาพที่ ๔.๕ แสดงอิทธิพลของการสร้างพระธาตุเจดีย์ในสปป.ลาวที่ยึดเอารูปลักษณะของพระธาตุพนมเป็นหลัก

จากภาพจะพบว่าแนวคิดเรื่องการสร้างพระธาตุหรืออุบมุงสำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในชุมชนสองฝั่งโขงโดยมีต้นแบบจากพระธาตุพนมนั้นมีอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะ

รูปทรงสี่เหลี่ยมแบบอุบมุงที่ฐานก่อนที่จะต่อเติมขึ้นไปเป็นองค์พระธาตุในรูปแบบที่แตกต่างกัน โดยมากพระธาตุที่มีรูปทรงสี่เหลี่ยมนี้จะมีเอกลักษณ์เฉพาะของพระธาตุที่มีรูปลักษณะฐาน ๔ เหลี่ยมนี้ โดยมากจะได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเรื่อง “อุบมุง” ที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม ซึ่งพระธาตุในชุมชนสองฝั่งโขงทั้ง สปป.ลาวและไทยโดยเฉพาะภาคอีสานนี้ล้วนได้รับอิทธิพลจากแนวคิดที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมแทบทั้งสิ้น

๔.๓.๒ อิทธิพลต่อประเพณีและวัฒนธรรม

สำหรับอิทธิพลของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมประการต่อมาคือ อิทธิพลที่มีต่อประเพณีและวัฒนธรรม โดยประเพณีนั้นเป็นเครื่องแสดงวิถีชีวิตและจิตใจของคนไทยตั้งแต่อดีตสืบทอดมาถึงปัจจุบัน เป็นมรดกทางด้านความประพฤติปฏิบัติของบรรพบุรุษที่มีประโยชน์ต่อส่วนรวม จึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ของไทย ส่วนใหญ่มักเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ลัทธิพราหมณ์ คติความเชื่อ อาชีพ และค่านิยม เมื่อกล่าวถึงประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ชาวอีสาน) ที่นับถือในพระพุทธศาสนาเป็นเวลายาวนาน ซึ่งชาวอีสานเหล่านี้ จะมีจารีตประเพณีเป็นของตน สืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ประเพณีและวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดเอกลักษณ์แสดงถึงความเจริญรุ่งเรือง และเป็นเครื่องหมายแห่งความเก่าแก่ของชาวอีสาน ทั้งยังเป็นเครื่องช่วยให้ชาวอีสานทั้งภาค มีความรู้สึกผูกพันรักสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอิทธิพลจารีตประเพณีได้หล่อหลอมจิตใจของชาวอีสาน ให้เกิดความรู้สึกสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมอย่างแท้จริง

สำหรับคำว่า ประเพณี หมายถึง ระเบียบปฏิบัติในโอกาสต่างๆ ที่มีพิธีการ ซึ่งเคยยึดกระทำกันมาแต่โบราณกาล เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอันเป็นแบบแผนของความประพฤติ หรือการปฏิบัติที่คนในสังคมเดียวกันยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ ^{๓๕} เป็นระเบียบแบบแผนสืบต่อกันมาจนลงรูปเป็นพิมพ์หรือแบบเดียวกัน ^{๓๖} เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการดำรงอยู่หรือความสงบเรียบร้อยของสังคม ^{๓๗} ประเพณีแบ่งออกเป็น ๓ ชนิด ได้แก่ ๑) ประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิต (๒) ประเพณีที่เกี่ยวกับสถาบันทางสังคม (๓) ประเพณีเบ็ดเตล็ด ^{๓๘} นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของประเพณีไว้ ดังนี้ คำว่าประเพณี หมายถึง ความประพฤติสืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของส่วนรวมซึ่งเรียกว่าเอกนิยมหรือพหุนิยม เช่น การแต่งงาน การเกิด การตาย การทำบุญ การขึ้นเรือน การแต่งกาย เป็นต้น หรือ

^{๓๕} อุทัย หิรัญโต, สารานุกรมสังคมวิทยา – มานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๖๔- ๒๖๕.

^{๓๖} วิชาภรณ์ แสงมณี และประเสริฐ สิลานันท์, ประเพณีและกฎหมาย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองสยาม, ๒๕๒๕), หน้า๑.

^{๓๗} อุทัย หิรัญโต, สารานุกรมสังคมวิทยา – มานุษยวิทยา, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๕๔.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๔- ๒๖๕.

ความประเพณี ที่เรานำของชาติอื่นมาปรับปรุงให้เข้ากับความเป็นอยู่ของเรา เพื่อความเหมาะสมกับกาลสมัยและลักษณะของคนไทย ซึ่งเรียกว่า สัมพันธนิยม ตามธรรมดาเรื่องของประเพณีนั้น บางอย่างต้องคงรักษาไว้เพื่อความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ บางอย่างก็ต้องปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัย และบางอย่างต้องถือเป็นแบบสากล^{๓๙} หรือประเพณี คือความประเพณีที่ชนหมู่หนึ่ง อยู่ในที่แห่งหนึ่ง ถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกันและสืบต่อมานาน ถ้าใครในหมู่ประเพณีออกนอกแบบก็เป็นผิดประเพณี หรือผิดจารีตประเพณี^{๔๐} หรือประเพณีเป็นสิ่งที่แทรกอยู่ในวิถีชีวิตมนุษย์ เป็นสิ่งที่ตายยาก เพราะคนส่วนมากในหมู่คณะหรือสังคม คำนึงกับประเพณีของตนมาตั้งแต่อดีตแต่ ออก ถือกันว่าเท่ากับเป็นส่วนหนึ่งของตัวเขา คนที่ประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมานั้นก็ไม่มีใครคิดที่จะถามตัวเองว่าทำไมจึงต้องประเพณีเช่นนั้น แม้จะเป็นประเพณีที่หมดความหมายและไม่มีเหตุผลแล้ว ที่จะปฏิบัติก็ยังคงให้มีอยู่ เพราะได้ประเพณีกันมาเป็นเวลาเนิ่นนาน ตั้งแต่ครั้งปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งไม่เห็นทำให้เกิดความเดือดร้อนอะไรแก่ใคร และก็อยู่กันมาสุขสบายดี จึงไม่มีเหตุผลอะไรที่จะต้องเลิกประเพณีนั้น ถ้าไปเลิกกันเสีย ก็รู้สึกขาดอะไรไปในชีวิต รู้สึกว่าว่างๆอยู่ ไม่แน่ใจว่าจะมีความสุขสบายเหมือนแต่ก่อนที่แล้วๆ มาหรือไม่^{๔๑} หรือประเพณี คือ ความประเพณีที่สืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในหมู่คณะเป็นนิสัยสังคมซึ่งเกิดขึ้นจากการที่ต้องเอาอย่างบุคคลอื่นๆ ที่อยู่รอบๆตน หากจะกล่าวถึงประเพณีไทยก็หมายถึงนิสัยสังคมของคนไทย ซึ่งได้รับมรดกตกทอดมาแต่ดั้งเดิม และมองเห็นได้ในทุกภาคของสังคมไทย เช่น ประเพณีทำบุญและประเพณีแต่งงาน เป็นต้น^{๔๒} หรือประเพณีคือ ความประเพณีที่ชนหมู่ใดหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน และสืบทอดกันมาช้านานถ้าใครในหมู่ประเพณีออกนอกแบบก็ถือเป็น การผิดประเพณี ถ้าเป็นธรรมเนียมประเพณีการทำผิดนั้นไม่ถือเป็นเรื่องรุนแรง แต่ถ้าเป็นจารีตประเพณี การทำผิดจารีตประเพณีอาจมีการถูกลงโทษ หรือเป็นการรังเกียจแก่สังคมได้ ประเพณีเกิดขึ้นด้วยความรู้สึกที่ดี ของผู้ที่เป็นเจ้าของประเพณี ในขั้นตอนต้นประเพณีเกิดจากความประเพณีของบุคคลหนึ่งก่อนคนอื่นในหมู่จะด้วยถูกบังคับหรือจะถูกความสมัครใจ ด้วยเหตุอย่างใดก็ตามที่ เมื่อเห็นความดีก็ทำตามเอาอย่างบ้าง^{๔๓}

^{๓๙} มณี พะยอมยงค์, **วัฒนธรรมล้านนาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๙), หน้า ๒๓.

^{๔๐} เสถียร โกเศศ, **วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆของไทย**, (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๓๗.

^{๔๑} พระยาอนุমানราชธนะ, **การศึกษาเรื่องประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตสถาน, ๒๕๐๕), หน้า ๔๑.

^{๔๒} รัชนิกร เศรษฐ, **โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔๔.

^{๔๓} บุปผา ทวีสุข, **คติชาวบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๐), หน้า ๑๖.

ส่วนคำว่า วัฒนธรรม นั้นมีนักวิชาการได้ให้ความหมายเอาไว้แตกต่างกัน คือ วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมการแต่งกาย เป็นต้น หรือหมายถึง วิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา เป็นต้น^{๔๔} ซึ่งเราจะพบว่า คำอธิบายนี้ได้ให้ความกระจ่างแก่เราใน ๒ นัย คือ (๑) วัฒนธรรม แปลว่า สิ่งที่ทำให้งาม ทำให้เจริญและ (๒) สิ่งที่มีมนุษย์ประพฤติปฏิบัติกันจนกลายเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ ส่วนในด้านอักษรศาสตร์ คำว่า วัฒนธรรมนั้นเป็นคำที่มาจากภาษาบาลีว่า วฒฺสฺส ซึ่งแปลว่า เจริญ งอกงาม และคำว่า ธรรม มาจากคำว่า ธมฺม ในบาลี และ ธรรม ในภาษาสันสกฤตหมายถึง ความดี สภาพที่คงไว้ซึ่งความดี เมื่อรวมกันเข้าเป็นวัฒนธรรม จึงมีความหมายว่า ความเจริญงอกงาม หรือสภาพอันแสดงถึงความเจริญงอกงาม

นอกจากนั้น วัฒนธรรม ยังหมายถึง ผลรวมของระบบความรู้ ความเชื่อ ศิลป จริยธรรม กฎหมาย ประเพณี ตลอดจนความสามารถและอุปนิสัยต่างๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการเป็นสมาชิกของสังคม^{๔๕} หรือวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่เป็นมรดกทางสังคมที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ โดยแต่ละสังคมก็จะมีวัฒนธรรมเป็นการเฉพาะของตนเอง^{๔๖} ซึ่งสอดคล้องกับการนิยามของ ดร.จาง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะที่เห็นว่า วัฒนธรรมนั้นคือแบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่ม ซึ่งสมาชิกของสังคมหนึ่งได้ยึดถือเป็นแบบแผนของชีวิตร่วมกัน วัฒนธรรมจึงเป็นเสมือนเครื่องหมายหรือตราประจำกลุ่มที่คนกลุ่มอื่นเห็นแล้วก็จะรู้ได้ทันที เช่น มี ภาษา เครื่องแต่งกาย ขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่เหมือนกันสำหรับคนในกลุ่มนั้น^{๔๗} หรือ วัฒนธรรม คือทุกสิ่งทุกอย่างทั้งที่เป็นวัตถุและมีชีวิต ซึ่งมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อนำเอามาใช้ช่วยพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ในสังคม ซึ่งจะรวมถึงการช่วยแก้ปัญหาและช่วยสนองความต้องการของสังคมอีกด้วย หรือวัฒนธรรม คือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นกำหนดขึ้น มีใช้สิ่งที่มนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ อาจเป็นการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของขึ้นใช้ หรืออาจเป็นการกำหนดพฤติกรรมและ/หรือความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน ดังนั้น วัฒนธรรมก็คือระบบในสังคมมนุษย์ที่มนุษย์สร้างขึ้นโดย

^{๔๔} สำนักราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๖, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊ค จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕๘

^{๔๕} Edward B. Tylor., *Primitive Culture*, (New York : Harper Torch Books 1958, orig 1871) p. 185

^{๔๖} รศ.สุพัตรา สุภาพ, *สังคมวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒.

^{๔๗} รศ.ดร.จาง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, *สังคมวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖,

ธรรมชาติตามสัญชาตญาณ^{๔๘} หรือวัฒนธรรม คือวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมหรือเป็นเรื่องที่แสดงถึงความเจริญของสังคมตลอดจนเป็นการปรับตัวให้มนุษย์เป็นอยู่ด้วยดี มีความดีงามและเป็นสุข^{๔๙}

เมื่อนำเอาคำว่าประเพณีวัฒนธรรมมารวมกันจึงหมายถึงสิ่งที่มนุษย์คิดค้นหรือกำหนดขึ้นตามความเหมาะสมและตามวิถีชีวิตเพื่อใช้เป็นกรอบในการกระทำร่วมกันภายใต้ความเชื่อและเป้าหมายที่จัดกิจกรรมขึ้นมาจะเป็นไปในแนวทางเดียวกัน และเพื่อก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีกันระหว่างคนในชุมชนหรือหมู่คณะโดยที่ประเพณีนั้นย่อมได้รับการสืบทอดและปฏิบัติร่วมกันอย่างต่อเนื่อง หลังจากที่ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับพุทธสถานที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนี้จึงจะพบว่าเนื้อหาในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมมีอิทธิพลต่อความเชื่อทางด้านก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามร่วมกัน โดยประเพณีและวัฒนธรรมที่เกิดมาจากอิทธิพลของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมในชุมชนสองฝั่งโขงนั้นก็คือ

(๑) ประเพณีการไหว้พระธาตุและไหว้รอยพระพุทธรูป สำหรับประเพณีและวัฒนธรรมของชาวพุทธในชุมชนสองฝั่งโขงที่เด่นชัดที่สุดที่เกี่ยวข้องกับพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนี้ก็คือประเพณีบุญไหว้พระธาตุหรือนมัสการรอยพระพุทธรูปที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับหรือมาจากอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม เพราะจากการศึกษาเนื้อหาว่าทั้งหมดจะพบว่าพุทธสถานทุกแห่งหรือเกือบทุกแห่งจะมี “บุญไหว้พระธาตุ” กันทั้งหมดไม่ว่าจะอยู่ในสปป.ลาว หรือในภาคอีสานของประเทศไทยจะพบว่าพุทธสถานที่สำคัญๆในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนี้จะมีการกำหนดวันที่เป็นประเพณีบุญไหว้พระธาตุกันทุกแห่ง ได้แก่

ก.เทศกาลประเพณีนมัสการพระธาตุพนม จะมีขึ้นในวันที่ ๒๔ เดือนมกราคม –วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ของทุกปี เพราะเป็นช่วงเวลาที่ดีตรงกับวันเพ็ญเดือน ๓ หรือวันมาฆบูชา ในงานเทศกาลประเพณีการไหว้พระธาตุนั้นนอกจากจะเปิดโอกาสให้ชาวพุทธมาไหว้พระธาตุแล้ว ในงานยังมีประเพณีที่เป็นองค์ประกอบของงานก็คือพิธีการอันเชิญพระอุปคุตจากริมฝั่งแม่น้ำโขง พิธีถวายข้าวพืชภาค พิธีสงฆ์พระอุปคุตเพื่อความเป็นสิริมงคล พิธีห่มผ้าพระธาตุและเวียนเทียนรอบองค์พระธาตุ การออกร้านจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองและการแสดงมหรสพสมโภชตลอดงาน ซึ่งการมาร่วมงานพระธาตุพนมนี้ได้เป็นการมาเพื่อความสนุกสนานเท่านั้นแต่มาร่วมงานเพราะถือว่าเป็นโอกาสที่จะได้ทำบุญร่วมกันทำบุญในการมาสักการะองค์พระธาตุขอศีลขอพรแล้วก็ยังได้เพลิดเพลินสนุกสนานกับกิจกรรมการแสดงหรือการออกร้านของร้านค้าต่างๆ

^{๔๘} ศ.ประเสริฐ แยมกลินฟุ้ง และคณะ, สังคมและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๔.

ในส่วนขององค์ประกอบของงานบุญเทศกาลประเพณีไหว้พระธาตุพนมนี้ก็จะมีการ (๑) แห่พระอุปัชฌาย์ สำหรับพิธีอัญเชิญพระอุปัชฌาย์ขึ้นฐานว่าพระอุปัชฌาย์เป็นพระท่านเป็นพระเถระสำคัญองค์หนึ่งในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นชาวเมืองปาตลีบุตรเป็นพระเถระผู้เปี่ยมด้วยพุทธานุภาพและฤทธิ์เดชเกรียงไกรสามารถปราบพญามารและกำจัดสิ่งชั่วร้ายที่จะมาทำลายพิธีกรรมใหญ่มาแต่ครั้งโบราณเวลาประมาณ ๐๘.๐๐น.ข้าโอกาสวัดพระธาตุพนมพร้อมกันที่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงพร้อมทุกคนนั่งหันหน้าไปทางแม่น้ำโขงเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมในนามข้าโอกาสวัดพระธาตุพนมกล่าวอัญเชิญพระอุปัชฌาย์ด้วยคาถาบาลีเมื่อนำพระอุปัชฌาย์ขึ้นจากแม่น้ำโขงแล้วประชาชนก็แห่พระอุปัชฌาย์ไปประดิษฐานไว้ที่วัดพระธาตุพนม (๒) พิธีถวายข้าวพืษภาคของข้าโอกาสพระธาตุพนม โดยพิธีถวายข้าวพืษภาคและเสีค่าหัวของข้าโอกาสวัดพระธาตุพนมนี้จัดขึ้นพร้อมกับงานนมัสการพระธาตุพนมซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงความเป็นมาของพัฒนาการของงานนมัสการองค์พระธาตุพนม การถวายข้าวพืษภาคเป็นกลุ่มข้าโอกาสผู้ดูแลวัดพระธาตุพนมเท่านั้นที่จะนำมาถวายความหมายของคำว่า“ข้าวพืษภาค”หมายถึงผลผลิตทางการเกษตรที่ได้จากที่ดินของวัด(นาจังหัน)ได้แก่ข้าวพริกหอม มันแกวกล่ำย้อยและผลผลิตอื่นๆอันเป็นสิ่งที่จำเป็นที่ใช้ในการดำรงชีวิตโดยเฉพาะข้าวเป็นสิ่งสำคัญกว่าพืชผลอย่างอื่นกล่าวได้ว่าข้าวเป็นสัญลักษณ์สำคัญในพิธีถวายข้าวพืษภาคส่วนผลผลิตอย่างอื่นเป็นเพียงองค์ประกอบที่ทำให้พิธีกรรมสมบูรณ์และจะเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาลข้าโอกาสเท่านั้นที่มีหน้าที่นำผลผลิตเหล่านี้มาถวายให้กับพระธาตุพนมพร้อมกับพิธีเสีค่าหัวซึ่งก็คือการเสีค่าส่วยนั้นเองจุดประสงค์ของการถวายข้าวพืษภาคและเสีค่าหัวในปัจจุบันพิธีถวายข้าวพืษภาคนั้นจะถวายในวันที่แรกของงานนมัสการพระธาตุพนมนี้คือในวันขึ้น ๘ ค่ำเดือน ๓ ผู้คนที่เป็นลูกหลานของข้าโอกาสจะได้นำผลผลิตทางการเกษตรที่ได้จากที่ดินของวัดมาถวายให้กับพระภิกษุสงฆ์โดยมีจุดประสงค์ว่าเพื่อเป็นการตอบแทนวัดที่ให้ที่ดินทำกินแก่กลุ่มคนที่เรียกว่าตนเองว่า“ข้าโอกาส”เป็นผู้ใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อทำกินดังนั้นเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วจึงได้นำผลผลิตบางส่วนมาถวายให้กับทางวัดธาตุพนมเพื่อใช้เลี้ยงดูพระภิกษุสามเณรที่อยู่ภายในวัดต่อไปเนื่องจากพระภิกษุและสามเณรในวัดพระธาตุพนมต้องศึกษาพระธรรมวินัยไม่มีเวลาที่จะไปทำสิ่งเหล่านี้และนอกจากนี้ยังมีวัตถุประสงค์ที่แอบแฝงอีกคือเป็นการบอกกล่าวให้กับพระยาทั้ง๕ที่ร่วมกันสร้างพระธาตุพนมว่าให้ทราบว่าได้นำผลผลิตทางการเกษตรมาถวายแล้วโดยเฉพาะข้าวซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับใช้ในการดำรงชีวิตนอกจากนี้ยังมีพริกหอมกระเทียมมันแกวและอื่นๆอีกมากได้นำมามอบให้ในครั้งนี้อันเป็นการบุญกุศลให้ปรากฏแก่พุทธศาสนาต่อไป (๓) พิธีแห่ผ้าห่มพระธาตุ เป็นพิธีที่ทางวัดจัดขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคลของชีวิตของผู้มาร่วมงาน เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการดำเนินชีวิต เมื่อมาร่วมงานแล้วก็มีโอกาสในการทำบุญนมัสการบูชาผ้าห่มพระธาตุร่วมกัน เป็นต้น อันนี้ถือว่าเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในเทศกาลประเพณีไหว้พระธาตุพนม

ข. ประเพณีการไหว้พระธาตุเชิงชุม สำหรับงานนมัสการพระธาตุเชิงชุมและหลวงพ่อ พระองค์แสน จะจัดขึ้นในระหว่างวันที่ ๖ – ๑๒ มกราคม ของทุกปี ณ วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร จังหวัดสกลนคร ซึ่งถือว่าการจัดงานนี้อยู่ในช่วงก่อนงานพระธาตุพนมประมาณ ๑ อาทิตย์ทั้งนี้ก็ สืบเนื่องมาจากทางวัดไม่ต้องการให้ตรงกับเทศกาลงานไหว้พระธาตุพนมเพราะจะไม่มีคนมาร่วมงาน เนื่องจากผู้คนในภาคอีสานนั้นจะมุ่งหน้าสู่งานพระธาตุพนมเป็นหลักงานวัดพระธาตุเชิงชุมนั้นก็ม ีกิจกรรมทำบุญและการแสดงรื่นเริงเพื่อเฉลิมฉลองงานตามปกติ โดยงานวัดพระธาตุเชิงชุมนั้นถือว่าเป็นงานเกี่ยวกับการมาสักการะรอยพระพุทธรูป ๔ รอยของพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ไม่ใช่มา นมัสการพระบรมสารีริกธาตุแต่อย่างใด

ค. ประเพณีการไหว้พระธาตุหลวง ประเพณีบุญนมัสการพระธาตุหลวง กระทำสืบต่อกันมาตั้งแต่โบราณกาล ระหว่างวันที่ ๑๒-๑๔ พ.ย.หรือวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๒ ตอนบ่ายประชาชน ทุกภาคส่วนมารวมกันที่วัดศรีสัชนาค เพื่อแห่ปราสาทผึ้ง และต้นกล้วยพฤกษ์ ไปทอดถวายที่วัดศรี เมือง ตอนค่ำมีงานมหรสพโชนตลอดทั้งคืน

วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ตอนบ่าย ๒ โมง ประชาชนทุกภาคส่วนตั้งขบวนแห่ปราสาท ผึ้ง และต้นกล้วยพฤกษ์ ออกไปพระธาตุหลวง เวลาบ่าย ๓ โมง ประมุขรัฐและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ออกไปสู่พระธาตุหลวง เพื่อเป็นเกียรติแห่ปราสาทผึ้งเดินรอบบริเวณพระธาตุหลวงร่วมกับประชาชนที่มา จากทั่วสารทิศ เมื่อเวียนครบ ๓ รอบแล้วทำพิธีถวาย ถึงเวลากลางคืนมีงานมหรสพสมโภช

วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ตอนเช้าทำบุญตักบาตรบริเวณพระธาตุ แล้วฟังพระธรรม เทศนา ๑ กัณฑ์ ตอนกลางคืนมีงานฉลองเป็นวันสุดท้าย

งานไหว้พระธาตุหลวงของ สปป.ลาวนั้นเป็นงานที่ยิ่งใหญ่มากคนลาวทั่วประเทศจะถือ ว่าเป็นโอกาสทองของชีวิตว่าครั้งหนึ่งในชีวิตจะต้องมาร่วมงานบุญพระธาตุหลวงให้ได้เพราะถือว่าเป็น งานที่มีโอกาสได้ทำบุญตักบาตรและไหว้พระธาตุหัวเหน่าของพระพุทธเจ้าจำนวน ๒๙ องค์ที่พระ อรหันต์ทั้ง ๕ ร่วมกับพระยาจันทบุรี(บุรีจัน)ได้ร่วมกันฐานาไว้ในยุคร่วมสมัยกับพระเจ้าอโศก มหาราชหรือราวๆ พ.ศ.๒๓๖ ดังนั้นการมาทำบุญในโอกาสของงานไหว้พระธาตุหลวงจึงถือว่าเป็น โอกาสที่ดี ในสปป.ลาวนั้นชาวพุทธจะมีความเชื่อว่าการมาร่วมงานบุญไหว้พระธาตุหลวงนั้นจะต้องมี การนำเอาปราสาทผึ้งมาถวายพระธาตุเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งความถวายชีวิตแก่พระพุทธศาสนาและ สื่อสัมพันธ์ถึงความ เป็นข้าโอกาสของพระธาตุด้วย

ค. ประเพณีไหว้พระธาตุอิงฮัง สำหรับพระธาตุอิงฮังนั้นถือว่าเป็นพุทธสถานที่ ประดิษฐานกระดูกสันหลังของพระพุทธเจ้าโดยการนำมาของพระอรหันต์ทั้ง ๕ และมีพระยาสุมิตต ธรรมมิกราชมรุกขนคร เป็นประธานฐานาไว้ ณ บริเวณต้นรังที่ประทับฉันภัตกิจของพระพุทธเจ้า โดยงานนมัสการพระธาตุอิงฮัง ในเทศกาลประจำปี ที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ ๓๐ พ.ย. – ๓ ธ.ค.ของทุกปี คือเป็นงานที่จัดต่อจากงานพระธาตุหลวง เวียงจันทน์ ในงานจะมีคนนับหมื่นมาราบสักการะ

นมัสการพระธาตุอิงฮัง มีการทำบุญตักบาตร ถวายสังฆทานและฟังเทศน์รวมถึงการเวียนเทียนบูชาพระธาตุและถวายต้นผึ้งต้นเทียนหรือปราสาทผึ้งบูชาพระธาตุตามคตินิยมของชาวลาว

ง. ประเพณีไหว้พระพุทธรูปบาทเวินปลา สำหรับงานนมัสการรอบพระพุทธรูปบาทเวินปลาที่จังหวัดนครพนมนั้นจะมีการจัดขึ้นในช่วงเวลา ๑๒ เมษายน – ๑๖ เมษายน ทุกปี เพื่อความเป็นสิริมงคล เป็นประเพณีที่จัดกันมาแต่โบราณ สาเหตุที่จัดงานในช่วงเดือนเมษายนก็เพราะเป็นช่วงสงกรานต์ประการหนึ่ง และเป็นช่วงที่มองเห็นรอยพระพุทธรูปได้อย่างชัดเจนเนื่องจากน้ำโขงแห้งขอดแล้ว การมาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดบุญกุศลเป็นอย่างมากสำหรับชาวพุทธใกล้เคียง เนื่องจากเชื่อว่าผู้ที่มาร่วมงานจะได้มีโอกาสเกิดในชาติของพระพุทธรูปเจ้าพระศรีอริยเมตไตรยด้วย และถือโอกาสมาร่วมทำบุญในช่วงเทศกาลสงกรานต์ทรงน้ำรอยพระพุทธรูปด้วย

จ. ประเพณีไหว้พระพุทธรูปบาทบัวบก สำหรับงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทบัวบกนั้นถือว่าเป็นงานนมัสการรอยพระพุทธรูปแม้ว่าจะมีพระธาตุเจดีย์ก็ตามแต่พระธาตุเจดีย์นั้นเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่สร้างเพื่อให้ทราบที่ตั้งของรอยพระพุทธรูป โดยรอบพระพุทธรูปนี้มีตำนานเล่าขานว่าราวปี ๒๔๖๐ พระสงฆ์รูปหนึ่งได้เกิดนิมิตอัศจรรย์เห็นพระบรมสารีริกธาตุสีขาวในอุโมงค์ ในพื้นที่วัดจิงชักชวนชาวบ้านรื้ออุโมงค์นั้นออก แล้วสร้างเจดีย์ครอบไว้แทนพระบรมสารีริกธาตุ มีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อันน่าอัศจรรย์ทั้งก่อนหินธรรมชาติ สรรสร้าง ประหนึ่งศิลปินนำมาจัดวางเป็นงานศิลปะ อีกถ้าพญานาคซึ่งเล่าขานแต่อดีตกาลทางเดินภายในสามารถทะลุไปถึงแม่น้ำโขง พุทธศาสนิกชนชาวลาว สونغโขงต่างเดินทางมาสักการะด้วยความเลื่อมใสศรัทธาสืบมาจนกาลปัจจุบัน วัดพระพุทธรูปบาทบัวบกยังเป็นสถานที่เงียบสงบเหมาะแก่การนั่งสมาธิปฏิบัติธรรม หลบหนีความวุ่นวายจากสถานการณ์บ้านเมืองได้

อนึ่ง ชื่อของรอยพระพุทธรูปบาทบัวบกนั้น คำว่า "บัวบก" เป็นชื่อของพันธุ์ไม้ชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นตามป่า มีหัว และใบคล้ายใบบัว ซึ่งชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า ผักหนอก บัวบกนี้คงจะมีอยู่มากในบริเวณที่พบรอยพระพุทธรูป จึงเรียกรอยพระพุทธรูปนี้ว่า "พระพุทธรูปบาทบัวบก" หรือคำว่าบัวบกอาจจะมาจากคำว่า บ่บก ซึ่งหมายถึง ไม่แห้งแล้ง รอยพระพุทธรูปมีลักษณะเป็นแอ่งลึกประมาณ ๖๐ เซนติเมตร ลงไปในพื้นหินยาว ๑.๙๓ เมตร กว้าง ๙๐ เซนติเมตร เดิมมีการก่อมณฑปครอบรอยพระพุทธรูปไว้ ต่อมาประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๕ พระอาจารย์ศรีทัตย์ สุวรรณมาโจ ได้รื้อมณฑปเก่าออกแล้วสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นใหม่ และยังสร้างรอยพระพุทธรูปจำลองวางทับรอยพระพุทธรูปเดิมไว้ ภายในพระธาตุเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ตัวองค์เจดีย์เป็นทรงบัวเหลี่ยมคล้ายองค์พระธาตุพนม มีงานนมัสการพระพุทธรูปบาทบัวบกในวันขึ้น ๑๓-๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี

ฉ. ประเพณีไหว้พระบาทโพนสัน งานประจำปีของวัดพระบาทโพนสันงานประจำปีวัดพระบาทโพนสันจัดขึ้นประจำปีระหว่างวันที่ ๒๐-๒๓ ม.ค. และก่อนถึงช่วงงานประจำปี มีงานแสดงสินค้าหนึ่งอำเภอ หนึ่งผลิตภัณฑ์ พร้อมการแสดงศิลปวัฒนธรรมของลาวเพื่ออนุรักษ์ประเพณี

และวัฒนธรรมที่ดั่งามของลาว พระบาทโพนสันหรือพระธาตุพระบาทโพนสันนี้สร้างโดยหลวงพ่อสีห์ต๊อ สุวรรณมาโจ ชาวอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

ข. ประเพณีไหว้พระธาตุนารายณ์เจงเวง สำหรับงานนมัสการพระธาตุนารายณ์เจงเวงนั้นวัดพระธาตุฯจะจัดงานทุกปีในระหว่างวันที่ ๒๓-๒๖ มีนาคม ของทุกปี เนื่องจากความเชื่อที่มีต่อพระธาตุฯว่าเป็นสถานที่ประดิษฐาน “พระอังคารธาตุ” ของพระพุทธองค์ที่พระอรหันต์นำมาประดิษฐานไว้ในช่วงที่พระมหากัสสปเถระนำพระอัฐิธาตุมาแหวะพักที่เมืองหนองหานหลวงก่อนที่จะแห้วเชิญไปที่กปนคีรีหรือภูเก้าพร้าว ดังนั้น ทางวัดพระธาตุฯจึงจัดงานนมัสการพระธาตุฯขึ้นแม้ว่าตัวพระธาตุจะเป็นศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์อินดูก็ตาม

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมถือว่าเป็นเรื่องที่เกิดมาจากการเข้าใจหรือทราบว่ามีพุทธสถานแต่ละแห่งนั้นมีความเป็นมาอย่างไรจากการศึกษาหรือการอ่านหรือคำเล่าลือที่มาจากผู้รู้ว่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมทำให้มีการจัดงานนมัสการหรือประเพณีการไหว้พุทธสถานแต่ละแห่งนั้น และแนวทางในการจัดงานบุญประเพณีการไหว้พุทธสถานแต่ละแห่งก็จะยึดเอากำหนดการจัดงานของวัดพระธาตุพนมเป็นเกณฑ์ คือจะไม่ตรงกับงานนมัสการพระธาตุพนมเพราะถือว่าพระธาตุพนมนั้นเป็นวัดหลวงเป็นวัดใหญ่การจัดงานจะต้องไม่ก่อนก็หลังจากงานวัดพระธาตุพนมเสร็จแล้วเท่านั้น หรือหากเป็นรอยพระพุทธรูปก็จะเป็นช่วงงานสงกรานต์เนื่องจากเป็นฤดูที่แม่น้ำโขงแห้งทำให้สามารถมองเห็นรอยพระพุทธรูปได้ง่ายอันนี้ถือว่าเป็นการจัดงานตามสภาพแวดล้อม อนึ่งในการจัดงานนั้นแต่ละแห่งก็จะมีคติของการจัดงานที่แตกต่างกันออกไปแต่ที่ยึดตามแนวทางของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมก็คือจัดในช่วงวันเพ็ญเดือน ๓ เป็นช่วงวันมาฆบูชาหรือช่วงหน้าหนาวเป็นหลักเพราะถือว่าเป็นหน้าที่พ้นจากฤดูหนาวไปแล้ว ทำให้ประชาชนมีเวลว่างหรือมีโอกาสนในการเข้ามาทำบุญในเทศกาลหรือประเพณีในพุทธสถานเหล่านั้นได้ง่าย

(๒) ประเพณีการแสดงออกซึ่งความเป็นข้าโอกาสของพุทธสถานนั้นๆ

จากการศึกษาอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมมาทั้งหมดจะพบว่าธรรมเนียมหนึ่งเมื่อมีการสร้างพระธาตุแต่ละแห่งนั้นก็จะต้องมีการสละคนไว้เป็น “ข้าโอกาส” ในการดูแลอารามหรือพระธาตุนั้นๆด้วยการมองให้เป็นคนของวัด โดยคำว่า “ข้าโอกาส” “ข้าพระ” “ซ้อย” “ซ้อยโอกาส” “เลกวัด” หรือ “ข้าพระโยมสงฆ์” ล้วนเป็นคำศัพท์ที่มีความหมายถึงกลุ่มคนที่ถูกอุทิศให้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องทำหน้าที่ดูแลพระภิกษุสงฆ์และเมื่อมีบุตรหลานพวกเขาเหล่านั้นก็จะตกเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดด้วยหลักฐานการอุทิศคนให้เป็น “ข้าโอกาส” หรือ “ซ้อยโอกาส” นั้นมีธรรมเนียมมาแต่ครั้งสมัย

สุโขทัยในสมัยพญาลิไทจารึกวัดบางสนกกกล่าวว่า“...มีการจัดหาคนครอก(ครอบครัว)หนึ่งเพื่อดูแลวัด พร้อมทั้งจัดหาช่างมาวัดถวายให้พร้อม”^{๕๐}(กรมศิลปากร,๒๕๓๒:๒๑-๒๕)

การอุทิศคนเป็นข้าโอกาสวัดหรือพระนั้นจากการศึกษาในเชิงโบราณคดีคือการบันทึกในศิลาจารึกในยุคต่างๆ พบว่าเริ่มมีปรากฏตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๒ หรือก่อนหน้านั้น เช่นหลักฐานจารึกบ่ออิกาของจังหวัดนครราชสีมาพบว่ามีกระเบื้องการถวายสัตว์และทาสรวมถึงสิ่งของต่างๆที่พระราชทานแก่ศรีนางาสะถวายแก่พระสงฆ์^{๕๑}รวมถึงเทพเจ้าต่างๆ นอกจากนั้นก็มีจารึกที่พบจารึกวัดโพธิ์ร้าง ที่จังหวัดนครปฐมซึ่งมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ก็ปรากฏมีการกัลปนาของคนที่ทรงเจ้า ๒ คน ให้แก่พระอารามแห่งหนึ่งวัดเช่นเดียวกัน^{๕๒} และนอกจากนั้นยังปรากฏในจารึกวัดเขารังที่กล่าวว่าในปี พ.ศ. ๑๑๘๒ ขุนนางผู้หนึ่งซึ่งดำรงตำแหน่งสินาหุคนก่อน ได้ถวายทาส สวนไถ่ลิหาร ผู้รักษาสวน เครื่องไทยทาน ที่นา และ กระบือ แต่พระวิหาร โดยมอบให้บุรุษหนึ่งนามว่า วา กุโทก เป็นผู้ดูแลรักษา ต่อมาผู้ดำรงตำแหน่งสินาหุคนปัจจุบันได้ถวายทาส สวนไถ่ลิหาร แต่พระวิหารตามที่ผู้ดำรงตำแหน่งสินาหุพึงกระทำ^{๕๓} จะพบว่า การที่กษัตริย์หรือชาวพุทธในยุคนี้มีการถวายกัลปนาคน สัตว์ สิ่งของและที่นาแก่วัดนั้นก็เพื่อที่จะให้คนเหล่านี้มาเป็นผู้ดูแลพื้นที่ทางการเกษตรของวัดและทำไร่นาเพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตไว้สำหรับดูแลวัดให้วัดสามารถดูแลตนเองได้ไม่ต้องลำบาก และเพื่อที่จะรวบรวมคนให้เป็นปึกแผ่นและมีหน้าที่ในการให้การอุปถัมภ์บำรุงวัดให้เจริญและไม่ทำให้พระสงฆ์เกิดความลำบากด้วยอาหารแลบิณฑบาต^{๕๔} นอกจากนั้นคติการถวายกัลพานี้ผู้ถวายยังมีความเชื่อว่าการถวายนั่นก่อให้เกิดบุญกุศล ดังปรากฏในจารึกแผ่นทองแดงสมัยอุทองหรือสุวรรณภูมิว่า พระเจ้าศรีธรรมวรมัน ผู้เป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าศรีอโศกนารมัน ได้ทรงขึ้นครองราชย์ และได้ส่งเสด็จที่ประทับด้วยเพชรพลอย และคณะดนตรีฟ้อนรำ ถวายแด่เทพเจ้า^{๕๕} แสดงให้เห็นว่าการกัลปนาดังนี้เป็นเจตนาของผู้ถวายที่ต้องการบุญจากศาสนาที่ตนนับถือเท่านั้น

^{๕๐} (กรมศิลปากร,๒๕๓๒:๒๑-๒๕)

^{๕๑} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกบ่ออิกา จ.นครราชสีมา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=332 [๒๐ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๕๒} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดโพธิ์ร้าง จ.นครปฐม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=271 [๒๐ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๕๓} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดเขารัง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=52 [๒๐ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๕๔} ธิธา สาระยา “กัลปนากับการขยายตัวของชุมชน”วารสารเมืองโบราณ ๗ (ธันวาคม ๒๕๒๓-มีนาคม ๒๕๒๔) : ๘๖-๙๐.

^{๕๕} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกแผ่นทองแดงอุทอง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=931 [๒๐ ส.ค. ๒๕๕๘].

นอกจากนี้ยังพบในจารึกสตักก้อกรม ในช่วงพ.ศ. ๑๔๘๐ ที่ได้กล่าวถึงเสตญอาจารย์ โขลญสันดับ และเสตญอาจารย์โขลญพนม ซึ่งเป็นผู้ดูแลพระเทวรูป ได้แจ้งให้พระบุญมรเตญมัทยม คิวะ วาบบรม พรหม และแม่บส ให้ร่วมกันดูแลพระเทวรูป โดยการถวายข้าวสาร และน้ำมัน ตลอดหนึ่งปี นอกจากนี้ยังแจ้งพระบรมราชโองการถึง กำเสตญอญศรีวิเรนทรวรมัน ให้ใช้เจ้าหน้าที่มาตั้งหลักศิลาจารึกไว้ในเมืองนี้ และห้ามไม่ให้เจ้าหน้าที่ที่ดูแลน้ำมัน รับประทานอาหารเป็นของตนเอง ห้ามไม่ให้เจ้าหน้าที่ที่ดูแลเรื่องข้าว รับประทานอาหารเป็นของตนเอง และห้ามไม่ให้เจ้าหน้าที่ที่ดูแลเทวสถานเรียกใช้ทาสพระให้ไปทำงานอื่น ให้ใช้ทาสพระเหล่านั้น ในการดูแลพระเทวรูปและพระศิวิงค์เท่านั้น^{๕๖} ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในยุคนี้มีการถวายภัตตาหารหรือสิ่งของจำเป็นแก่วัดหรือเทวาลัยเรียบร้อยแล้ว

นอกจากนี้ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ ก็มีปรากฏเรื่องของการกัลปนานั้นปรากฏอยู่ในจารึกศาลสูงมีใจความว่า ครั้งแผ่นดินพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ เมื่อมหาศักราช ๙๔๔ และ ๙๔๗ (พ.ศ. ๑๕๖๕ และ ๑๕๖๘) มี “พระนิยม” ตรัสให้บรรดาชีงษ์ ซึ่งอาศัยอยู่ในอวาสต่างๆ ทั้งดาบส (คือพวกราหมณ์) ทั้งพระภิกษุ ถือลัทธิมหายานกัถิ ถือสาวกยานกัถิ ให้ท่านทั้งหลายเอา “ตบะ” ของตน คือเดชะบุญกุศลที่สร้างเมื่อถือศีลสวดมนต์ภาวนา ไปถวายพระเจ้าแผ่นดินให้ทรงพระเจริญแลห้ามอย่าให้มีคนหรือสัตว์ใดๆ มารบกวนบรรดาชีงษ์ ในอวาสที่เขาอยู่ซึ่งในจารึกยังระบึงสิ่งกัลปนาก็คือพืชพันธุ์ธัญญาหารพร้อมด้วยที่ดีและบริวารบางส่วนเพื่อการรักษาและให้การอุปถัมภ์วัดในศาสนาพุทธหรือเทวาลัยในศาสนาพราหมณ์ด้วย นอกจากนี้ในจารึกหินขอนยังได้ระบุถึงการกัลปนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ อีกโดยศ. ยอร์ช เซเดส์ อธิบายไว้ว่า จารึกภาษาสันสกฤตด้านที่ ๑ และ ๒ นั้น เป็นของนักพรต ซึ่งมีตำแหน่งเป็นราชภิกษุ ท่านได้สร้างใบเสมาศิลาขึ้น ๔ แผ่น ซึ่งคงรวมเสาหินที่มีจารึกและภาพสลักเหล่านี้ไว้ด้วย และยังได้สร้างวิหาร ซึ่งท่านได้บริจาคสิ่งของเป็นอันมาก เราจะเห็นได้ว่า ท่านราชภิกษุ ผู้นี้คือ เจ้าชายซึ่งได้ออกผนวช จารึกบพอื่นๆ คงมีแต่การสาปแช่ง ส่วนข้อความภาษาเขมรนั้น ชำรุดไปมาก ท่านราชภิกษุผู้นี้ มีสมญาว่า “อุปะยายะ” และสถานที่ตั้งศาสนสถานของท่านซึ่งคงเป็นหินขอนนี้เอง ก็มีนามว่า “เสราพรา” หรือ “สโรพรา” ซึ่งในอีกจารึกหนึ่ง เรียกว่า “สโรพราอะ” จารึกด้านที่ ๒ กล่าวถึงการสร้างสิ่งของต่างๆ ที่ท่านราชภิกษุอุปายะถวายไว้กับวัด เพื่อให้ผลบุญนั้นนำไปสู่พุทธภูมิ^{๕๗} ซึ่งมีต่อไปในด้านที่ ๓ ส่วนจารึกด้านที่ ๔ นั้นแจ้งให้เราทราบว่า ท่านราชภิกษุนี้เป็นเจ้า (หรือพระเจ้า) นฤเพนทราธิปติวรมัน โอรสของผู้สูงศักดิ์อีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีพระนามคล้ายคลึงกัน ทั้งสององค์คงเป็นเจ้านายในราชวงศ์พื้นเมือง ต่อจากนั้นจารึกก็กล่าวถึง กำหนดเขตของพื้นที่ ซึ่งอาจมีชื่อว่า “สตุกสวาย” และการบริจาคที่ดินแห่งนี้ ก็คงจะ

^{๕๖} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกสตักก้อกรม ๑, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=310 [๒๐ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๕๗} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกหินขอน ๒, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=900 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

จารึกอยู่ในบทก่อนหน้านั้น^{๕๘}นอกจากนั้นในยุคพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ นี้ก็มีปรากฏการถวายข้าพระ และพืชผลแก่เทวาลัยในศาสนาพราหมณ์ดังปรากฏในจารึกบ้านพังพวยว่า พระเจ้าราชนทรวรมัน ๑ ได้มีบัญชาให้บรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในเมืองวนปุระ ให้ร่วมกันดูแลเทวรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำเทวสถาน โดยถวายน้ำมัน และลูกสกา เป็นเวลา ๑ ปี ส่วนในเรื่องของที่ดินและพืชผลที่มีขึ้นในเวลานั้น ให้สิทธิแก่บรรดาข้าทาส และลูกทาส ส่วนวัวควายไม่ควรขึ้นกับโชลญวิชัย (ผู้ดูแลสถานที่) โชลญข้าว และโชลญเปรียง (ผู้ดูแลน้ำมัน) และอย่าปล่อยให้เข้าไปในที่ดินของเทวรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำเทวสถาน หากชาวบ้านไม่ทำตามคำสั่งให้จับส่งเจ้าหน้าที่ และมีบัญชาให้ร่วมกันดูแลเทวรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง โดยถวายข้าวสาร น้ำมัน ผลไม้ หอก ผ้า ห้ามไม่ให้โชลญวิชัยและโชลญเปรียงเข้าไปในป่า ให้อยู่คอยรับใช้บรรดาข้าราชการผู้ใหญ่ นอกจากนั้นยังมีการกล่าวถึงการตั้งที่ประชุมหรือศาล^{๕๙}หรือปรากฏในจารึกสุรินทร์ ๑ ที่มีการระบุงการถวายคนและพืชพันธุ์แก่วัดในพระพุทธศาสนา^{๖๐}นอกจากการอุทิศข้าว น้ำ น้ำมันและข้าพระให้กับวัดแล้วบางจารึกยังกล่าวถึงการอุทิศให้กับพราหมณ์ในศาสนาพราหมณ์ด้วยดังปรากฏในจารึกบ้านอุบมุง(พ.ศ.๑๕๓๕)ที่มีการกล่าวนมัสการพระศิวะ พระวิษณุ พระพรหม และพระอุมา จากนั้นก็กล่าวถึงพระราชดำรัสของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ (มหาศักราช ๙๖๘-๑๐๐๑) ให้ถวายอาศรมและที่ดินแก่พระผู้เป็นเจ้า และให้ร่วมกันปฏิบัติดูแลพระผู้เป็นเจ้า (เทวรูป) และหากผู้ใดไม่ทำตามก็แข่งให้ตกนรก จากนั้นก็เป็นรายนามทาส และจำนวนสิ่งของที่ถวาย เช่น ...ผลไม้กระทะ ๑ ใบ เชียง ๓ ถาดมีขา ๑ ใบ ชันทองแดง ๓...^{๖๑} เรื่องรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งของที่มีพืชผลและสิ่งของกิลปนอื่นๆที่ดูจะชัดเจนมากในยุคนี้ก็มีปรากฏในจารึกสดักกัทธม ๒ พ.ศ.๑๕๙๕ ที่อธิบายสิ่งของที่พระราชาทรงอุทิศให้เทวสถานอย่างเป็นทางการจำนวนมากก็ได้แก่ “..ได้ยिनว่า ผลสาละ ๕ ขาริกา พริกไทย ๑๐ ขาริกา พริกไทยดำ ๒๐ ขาริกามหาหิงค์ ๑ ตูละเท่านั้น ยี่หระ ๑ ขาริกา ผักและจิงรวมกัน ๒๕ขาริกา เมล็ดยี่หระขาว ๒ ขาริกา ผลไม้ ๒ ขาริกา โกฐและดีปลี อย่างละ ๑ ขาริกาไม้แก่นจันทร์อย่างดี ๑ ภาระ กฤษณาอย่างดี กำนยาน และเยี่ยวูธอย่างละ ๕ กัญญิกาโมรา ๒ คู่ กำมะถัน ๕ ขาริกา กานพลูแห้ง ๑,๐๐๐ แห่งข้างพลาย และข้างพัง อันตกแต่งด้วยเสื่อ เกราะ และเครื่องประดับทั้งหลาย ช้างอย่างดีที่มีชื่อเกี่ยวกับการวิ่ง พร้อมด้วยขอช้างของควาญ จำนวน ๒๐๐

^{๕๘} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, **จารึกหินซอน ๑**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=900 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๕๙} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, **จารึกบ้านพังพวย**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=316 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๖๐} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, **จารึกสุรินทร์ ๑**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=341 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๖๑} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, **จารึกอุบมุง**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=388 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

เชือก ม้าศึกอย่างดี ที่มีขนหุสิดำ บังเหียนม้า รถม้าที่มีกระดิ่งรูปนกยาง ซึ่งนายสารถีประดับแล้ว เป็นจำนวน ๑๐๐ คัน วัวพร้อมทั้งลูกวัว ๕๐๐ ตัว กระบือเปลี่ยว ๒๕๐ ตัว แกะและสุกร อย่างละ ๑๐๐ ตัว..”^{๖๒}

นอกจากนั้นยังปรากฏในจารึกเจ้าเมืองลพบุรี(ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖)ที่ระบุถึงการถวายพืชผลและสิ่งอื่นๆที่เกี่ยวข้องที่รวมอยู่ในคำว่ากัลปนาว่า ..ข้าพเจ้ามอบไว้ในความดูแลของโกลนพล ขอให้ท่านรักษาไว้ตามกัลปนาของข้าพเจ้าดังนี้ คือ พระในเมืองละโว้ซึ่งมีนางระบำกับนักร้องเพลง ข้าพเจ้ากัลปนานางระบำ ๑ คน นักร้อง ๑ คน นักดัด ๑ คน นักสี ๑ คน ทำการรับใช้ของพระกัมรเตงอัญศรีบรมวาสเทพทุกวัน พืชผลเมือง พทาง (ข้าพเจ้า)ให้ข้าวสาร ๕ ลิทุกวัน แลเก็บหญ้าสำหรับมุงหลังคาเรือนไว้ทุกปี ข้าวเปลือกที่เป็นพืชผล (เมือง) ทวารชลิมานข้าพเจ้าถวายพระกัมรเตงอัญหมตทุกปี..^{๖๓} จะเห็นว่าการอุทิศของถวายพระหรือนักบวชในเทวาลัยของศาสนาพราหมณ์หรือพระพุทธศาสนาในยุคนั้นนอกจากจะมีพืชผลแล้วยังมีการอุทิศนักดนตรีด้วยเพื่อทำหน้าที่ในการขับกล่อมเทพเจ้าอีกด้วยนอกจากนั้นยังพบจารึกวังสวนผักกาด (พุทธศตวรรษที่ ๑๕ พ.ศ.๑๕๕๙) กล่าวถึงพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ทรงมีพระราชบัญชาแก่มรดาญโกลนศรีวิธรรมันให้มาจารึกพระกระแสรบสั่งไว้ที่เสาหิน ณ ภูเขาติน จากนั้นข้อความในจารึกก็เป็นรายการสิ่งของ และรายชื่อทาสที่จะทำการกัลปนา เช่น ข้อความว่า...เจ้าแม่กำรเตงอัญ ศรีสมรวิธรรมชนนีศวรถวาย (ทรัพย์สมบัติ) ร่วมกับกำรเตงชดตของเจ้าแม่ สิ่งของที่ให้ประจำ ซึ่งกำรเตงชดตให้คร้วหนึ่งปีหนึ่ง ในเดือนสามคือข้าวสาร ๑ ขาริกาน้ำมัน ๔ ทะนานนา ๒ กระบุง ถั่ว ๒ กระบุง ... ๒ อันผ้า๒ ผืน ทั้งนี้จะต้องไม่ตกแก้วรีหประจำเมืองจะไม่ตกแก่ชโกลนพนมและมุคาบชนวลทั้งปวง..^{๖๔} นอกจากนั้นในช่วงนี้เทวสถานบางแห่งก็มีการระบุถึงการถวายพืชพันธุ์และผู้คนแก่เทวสถานอีกหลายแห่ง เช่น ที่ปราสาทหินวัดสระกำแพงใหญ่ (พ.ศ.๑๕๕๕)ก็มีการจารึกระบุถึงเรื่องราวของพระกัมรเตงอัญศิวทาสคุณโทษ พระสภาแห่งกำรเตงชดตศรีพทเทศวร ร่วมกับพระกัมรเตงอัญคนอื่นๆ ชื่อที่ดินอุทิศถวายแด่กำรเตงชดตศรีพทเทศวร และได้ซื้อสิ่งของให้แก่บุคคลบางคนอีกด้วย นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงการถวายทาสให้ทำหน้าที่แต่ละปีๆ และกล่าวถึงทรัพย์สินที่ใช้แลกเปลี่ยนในการซื้อที่ดินเพื่อถวายวัดหรือเทวาลัย

^{๖๒} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกสตึกก็อกรม ๒ ด้านที่ ๓, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=501 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๖๓} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกศาลเจ้าเมืองลพบุรี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=339 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๖๔} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวังสวนผักกาด, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=361 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

เช่น วัว ทองคำ และภาชนะต่างๆ เป็นต้น^{๖๕} นอกจากนั้นในที่ที่ไม่ไกลจากปราสาทสระกำแพงใหญ่มากนักก็คือปราสาทหินพนมรุ้ง (พ.ศ.๑๕๓๒)ก็มีหลักฐานที่เป็นจารึกที่ได้ระบุถึงการถวายกลัปนาคนและสิ่งของแก่เทวสถานหรือวัดว่า ในมหาศักราช ๙๑๑ มีการซื้อที่ดิน และถวายที่ดินแด่พระกัมมรเตงชคตแห่งพนมรุ้ง โดยที่ดินที่ถวายนี้นี้จะต้องไม่อยู่ในความคุ้มครองของโกลนวิชัย จากนั้นก็กล่าวถึงเขตแดนของที่ดินดังกล่าว^{๖๖}

ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ก็ปรากฏคติการถวายพืชภาคและข้าพระรวมถึงสิ่งของอื่นๆ แก่วัดและเทวาลัยอีกหลายหลัก เช่น ข้อความในจารึกปราสาทหินพนมวัน พ.ศ.๑๕๔๘ ที่ได้กล่าวสรรเสริญพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ แล้วกล่าวถึงเรื่องที่พระองค์ได้แต่งตั้ง วีรรมัน ให้เป็นผู้ตรวจการกองทัพอันได้พระราชทานที่ดิน และทรัพย์สินสมบัติเป็นจำนวนมากแก่เขา ทั้งยังได้พระราชทานนามแก่เขา (วีรรมัน) ว่า “กฤตชัยวลลภ” จากนั้นจารึกได้กล่าวถึงการถวายทาสและสิ่งของแก่เทวรูป ทั้งยังได้กล่าวถึงการกำหนดเขตแดนของเทวสถานอีกด้วย เช่น ..พระราชผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ได้โปรดเกล้าให้พระราชทานโกศต่างๆ เสด็จยุงทองและงาเป็นอันมากแก่เขา เพราะความรักดีต่อเจ้านาย.....ผู้สมบูรณ์ด้วยลักษณะร่ายประการ ผู้ทรงใช้ซึ่งความเป็นมนุษย์ (โดยสมบูรณ์) ได้ถวายทาสชายหญิง ๒๐๐ คนแก่เทวรูปองค์นี้ (ได้ถวาย) ที่ดิน ปศุสัตว์อันประกอบด้วยกระบือตัวผู้และตัวเมียเป็นต้น (แก่เทวรูป) ได้ทำเขตของอาศรมนั้นไว้ทั้ง ๘ ทิศพร้อมด้วยชาวบ้าน และญาติทั้งหลายในทิศตะวันออก... ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ทางทิศใต้ และทิศตะวันตกเฉียงใต้ สดุกกทัมพะกะ ทิศตะวันตกพนมพระทิศตะวันตกเฉียงเหนือ...ทิศเหนือชื่ออั้งเวง ทิศตะวันออกเฉียงเหนือชื่อ ฌทาทกะ ตั้งแต่หมู่บ้านสวาทเยา มาจำนวน ๒๓ หมู่บ้าน^{๖๗} แสดงให้เห็นว่ายุคนี้ก็มีมีการกลัปนาที่ดินแก่วัดและสละคนเป็นข้าทาสบริวารของวัดรวมถึงกำหนดเขตพื้นที่ทำการเกษตรเพื่อบำรุงวัดด้วย ต่อมาในยุคพุทธศตวรรษที่ ๑๖ (พ.ศ.๑๖๕๕) ก็มีปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับการอุทิศ “ข้าพระ” ซึ่งเป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ในยุคนี้เดิมทีใช้คำว่า ทาสหรือคนวัดในจารึกปราสาทหินพนมวัน ๓ ดังมีข้อความบันทึกว่าในแต่ละปี (ตั้งแต่มหาศักราช ๑๐๓๐-๑๐๓๔) ขุนนางหรือข้าราชการคนใดถวายสิ่งใดแก่เทวสถานบ้าง สิ่งที่ถวายก็มีอาทิเช่น สิ่งของ ทาส และที่ดิน ดังปรากฏในข้อความว่า ..พระกมรเตงอัญศรีพิเรนทราธิปดีพรหมเมืองโฉกวะกุลสถาปนากรมรเตงชคตเสนาบดีไตร โกลนวิชัย ซึ่งเป็นเสนาบดีแห่งกรมรเตงชคตพิมายฯ ถวายข้าพระ..ถวายที่ดินแปลงหนึ่งพร้อมด้วยวัว อยู่ทางทิศอาคเนย์

^{๖๕} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดสระกำแพงใหญ่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=511 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๖๖} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกปราสาทหินพนมรุ้ง ๒, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=363 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๖๗} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกปราสาทหินพนมวัน ๒, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=398 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

ตรงข้ามร่องระแหงหิน แล้วขุดตระพังหนึ่ง..และแต่งตั้งข้าพระไว้ในตำบลนี้ฯ ถวายที่ดินแปลงหนึ่งอยู่ทางทิศบูรพาแห่งเมืองขุขิว และปักหลักทำเป็นเขตแดนล้อมรอบฯ จำนวนข้าวสารซึ่งเป็นมูลนิธิประจำวัน ละ ๑ กระบุง..^{๖๘}

จะพบว่าจารึกในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ นี้เป็นจารึกที่อธิบายเกี่ยวกับการถวายที่ดิน ปศุสัตว์ ข้าพระ และพืชพันธุ์ธัญญาหารให้กับเทวาลัยของศาสนาพราหมณ์เป็นส่วนมากหากเป็นพระพุทธรูปก็เป็นพระพุทธรูปศาสนานิกายมหายาน (ดังที่ปรากฏในปราสาทหินพิมาย – นครราชสีมา) เนื่องจากว่าเป็นช่วงที่ศาสนาพราหมณ์และพระพุทธรูปศาสนามหายานกำลังรุ่งเรือง ซึ่งการถวายที่ดินและพืชผลต่างๆแก่วัดหรือเทวาลัยนั้นยังปรากฏในระยะต่อมา ดังเช่น ในจารึกปราสาทหินเขาพระวิหารหลักที่ ๑-๒-๓ ก็มีการระบุถึงการถวายที่ดินและทรัพย์สิน ปศุสัตว์และพืชพันธุ์ธัญญาหารต่างๆแก่พระ พราหมณ์และเทวาลัยจำนวนมากเพื่อเป็นการตอบแทนคนที่ทำความดีบ้าง เพื่อเป็นการบูชาพระเจ้าในศาสนาบ้าง ดังปรากฏในจารึกปราสาทหินเขาพระวิหาร ด้านที่ ๑ กล่าวถึงการประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ โดยภควัดบาทกัมมเตงอัญญดคุรุศรีทิวากรบัญญัติได้รับเชิญให้เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมและมีการกล่าวถึงการถวายสิ่งของต่างๆแก่เทวาลัย เช่น “..พร้อมทั้งถวายสิ่งของตามบัญชีซึ่งมีรายชื่อดังต่อไปนี้คือ ข้าวสาร น้ำมัน เสื้อผ้า เทียน รูปเครื่องกระยาน้ำสรง ระบาย จำเรียง ผู้เล่นดนตรี เครื่องลูบไล้ดอกไม้ สำหรับบำเรอเป็นประจำ..^{๖๙} ด้านที่ ๒ กล่าวถึงภควัดบาทกัมมเตงอัญญดคุรุศรีทิวากรบัญญัติ ที่ได้ถวายทรัพย์สิน สิ่งของ และทาสแก่เทวสถานแต่ละแห่งเป็นจำนวนมาก เช่น “..ถวายม่านทองซึ่งเขียนลวดลายเป็นรูปดอกบัวและประดับประดาด้วยรัตนะต่างๆปูพื้นพระปราสาททั้งหมด...(ถวาย) รัตนะ พาน ถ้วย กระโถน ช้าง ม้า ธง ชุมสาย ฉัตร (ร่มขาว)คนโท... กุนติกา(๑) หม้อ กระทะ มีจำนวนนับไม่หมด..” รวมถึงมีการกำหนดเขตสีมาของวัดหรือเทวาลัยว่าเริ่มจากไหนไปถึงไหนว่า “ติดดินแดนจันทพรกทิศหรดีติดดินแดนดงลำดวน ทิศปัจจิมและพายัพติดดินแดนอีสานธรรม ทิศอุดรทางทิศอีสานติดดินแดนดงลำดวน การติดกับดินแดนเหล่านี้ล้วนแต่มีหลักเขตล้อมรอบและขอบขันตเสมา”^{๗๐} ด้านที่ ๓ ข้อความขาดหายไป ไม่สมบูรณ์ จับความได้ว่าเป็นคำสาปแช่งผู้ที่มาทำลายศิลาจารึก ด้านที่ ๔ พระ

^{๖๘} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกปราสาทหินพิมาย ๓, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=422 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๖๙} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกปราสาทหินพระวิหาร ๒ ด้านที่ ๑, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=517 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๗๐} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกปราสาทหินพระวิหาร ๒ ด้านที่ ๒, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=518 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

เจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ทรงพระราชทานนามแด่ภควัดบาทกัมมรเตงอัญญครุศรีทิวากรบัณฑิต ว่า อัญญครุศรีทิวากรบัณฑิต และอัญญครุศรีทิวากรบัณฑิตนี้ก็ได้ซื้อที่ดินถึง ๒ แห่ง แล้วถวายแด่เทวสถานแห่งเมืองพะนุรทะนง^{๗๑}

สำหรับเรื่องราวของการถวายกัลปนาณันได้มีคติการถวายหรือทำบุญหรือที่ภาษาจารึกเรียกว่าเป็นกิริยาบุญนั้นได้ทำกันต่อมาในบริบทของวัฒนธรรมแบบของเพราะเป็นช่วงที่ขอมยังเรืองอำนาจอยู่จนถึงยุคคลายก็คือราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ โดยเฉพาะในยุคของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาหายานเป็นอย่างมากโดยทรงตั้งมหาวิทยาลัยทางด้านพระพุทธศาสนาหายานขึ้นที่ปราสาทตาพรหมชื่อว่า “พุทธิกมมหาวิทยาลัย คณะนทรตง” ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งที่หนึ่ง ที่สอนวิชาลัทธิพระพุทธศาสนาหายาน มหาวิทยาลัยละ กะกุตตระ และมหาวิทยาลัยนเรนทราศรม เป็นสถานที่ศึกษาสำหรับประชาชนทั่วไป รวมทั้งสตรี เชื่อพระวงศ์ นอกจากนั้นแล้ว ยังมีพระภิกษุชาวต่างชาติที่เรียนมหาวิทยาลัยนี้ด้วย ซึ่งปราสาทตาพรหม ถือว่าเป็นสถานที่ศึกษาของพระสงฆ์ คือ เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์^{๗๒} ดังปรากฏในจารึกปราสาทตาพรหม มีความว่า

“บุรุษราชมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้น มีการสนับสนุนจากหัวเมืองจำนวน ๓,๑๔๐ เมือง เพื่อเป็นการอุปถัมภ์ ครูบาอาจารย์ ๔๐๐ คน พระอธิการ (มหาเถระ) ๑๘ รูป พระอธิการรอง (อนุเถระ) ๒,๗๔๐ รูป อุบาสกผู้ช่วยงาน ๒,๒๓๒ คน อุบาสิกาจำนวน ๖๑๕ คน ประชาชนผู้ จำศีลหรือผู้มาศึกษาธรรมระยะสั้นและยาว จำนวน ๑๒,๖๔๐ คน และร่วมคนอื่นๆ ที่ทำหน้าที่ ประจำทั้งชายและหญิงจำนวน ๖๖,๖๒๕ คน เมื่อรวมจำนวนทั้งหมดแล้วมีจำนวน ๘๔,๖๕๕ คน รวมทั้งชาวต่างประเทศที่มาศึกษาที่นี่ มีชาวพม่าและชาวจำปา มาอาศัยเพื่อศึกษาในที่นี้ด้วย”^{๗๓}

ในเรื่องของการให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในอาณาจักรนั้นทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมากโดยทรงรับสั่งให้สร้างอโรคยศาลาเพื่อเป็นที่พักในเส้นทางแห่งบุญของพระองค์โดยทรงถวายที่ดิน พืชภาค และทรัพย์สินอื่นๆแด่อโรคยศาลานั้นๆตามลำดับ ดังปรากฏในจารึกด้านประจำ พุทธศตวรรษ ๑๘ ที่มีข้อความกล่าวถึงการนมัสการพระพุทธเจ้า แล้วกล่าวสรรเสริญพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ จากนั้นก็กล่าวถึงพระราชภารกิจของพระองค์ในการสร้างโรงพยาบาล (อโรคยศาลา) สร้าง

^{๗๑} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกปราสาทหินพระวิหาร ๒, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=516 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๗๒} มีแชล ตราเน, ประวัติศาสตร์ในกัมพูชา วัฒนธรรมเจนลา (ศตวรรษที่ ๖-๘), (พนมเปญ : ม.ป.ส., ๒๕๔๗), หน้า ๑๘๙-๑๙๒.

^{๗๓} มีแชล ตราเน, ประวัติศาสตร์ในกัมพูชา วัฒนธรรมเจนลา (ศตวรรษที่ ๖-๘), หน้า ๒๕๐-๒๕๑.

พระพุทธรูปไวโรจนชินเจ้า และจัดเจ้าหน้าที่เพื่อทำหน้าที่ประจำในโรงพยาบาล จากนั้นก็กล่าวถึงสิ่งของที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ประทานเป็นเครื่องพลีทาน เช่น ข้าวสารแก้อาหาริกา “...เทียนขี้ผึ้งสามปละ ส่วนกฤษณาหกปละ..” จากนั้นมีการกล่าวห้ามไม่ให้มีการทำร้ายกัน หากผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกลงโทษลงท้ายด้วยการถวายพระพรแด่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ให้ได้รับความสุขจากบุญกุศลในครั้งนี้^{๗๔} นอกจากนี้ก็มีจารึกหลักอื่นๆอีกที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นการอุทิศข้าพระหรือบุคคลที่เป็นทาหรือเจ้าหน้าที่ประจำอโรคยศาลาที่ทรงสร้างขึ้นเพื่อคุณูปการแก่ผู้คนที่เจ็บป่วย ดังที่ทรงตั้งพระราชปณิธานเอาไว้ว่า “..โรคทางร่างกายของประชาชนนี้ เป็นโรคทางใจที่เจ็บปวดยิ่ง เพราะว่าความทุกข์ของราษฎร แม้มิใช่ความทุกข์ของพระองค์ แต่เป็นความทุกข์ของเจ้าเมือง..”^{๗๕}

อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าเมื่อสิ้นรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แล้วกระแสของพระพุทธศาสนาหายากลดลงเนื่องมาจากอิทธิพลของขอมได้ลดลงอันเนื่องมาจากความอ่อนแอของราชสำนักและมีการแย่งชิงกันของกษัตริย์ทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมความนิยมลงและเมื่อเปลี่ยนผู้นำก็ทำให้บ้านเมืองอ่อนแอในที่สุดขอมก็หมดอำนาจเพราะความอ่อนแอลง จากนั้น “คนไทย” ที่ตั้งอาณาจักรอยู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก็เรืองอำนาจขึ้นมาและก็ได้ทำการรบเพื่อยึดครองอาณาจักรขอมในระยะต่อมา

ต่อมาในสมัยสุโขทัยซึ่งเป็นอาณาจักรเกิดใหม่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เมื่อขอมเสื่อมอำนาจลงก็ตั้งตัวเป็นรัฐอิสระไม่ขึ้นต่อขอมอีกต่อไป แต่เพราะการที่สุโขทัยอยู่ในอำนาจของขอมมานานดังนั้นระบบความคิดความเชื่อต่างๆจึงยึดโยงจากความเชื่อของขอมมาด้วยโดยเฉพาะเรื่องกลีปนหรือการถวายสิ่งของเพื่อเป็นการบูชาหรือการให้การอุปถัมภ์แก่วัด เนื่องจากสุโขทัยยกเลิกการนับถือพระพุทธศาสนาหายากแต่หันมานับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ที่สืบทอดมาจากศรีลังกาผ่านเมืองนครศรีธรรมราชแทน^{๗๖} ซึ่งการนับถือลัทธิลังกาวงศ์ของสุโขทัยนี้ได้เป็นพร้อมๆกับอาณาจักรล้านนาทางเหนือเนื่องจากทั้งสองรัฐนั้นเป็นมิตรประเทศต่อกัน ทำให้การนับถือพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์นั้นเป็นไปอย่างรวดเร็วภายใต้นโยบายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันของสองอาณาจักรระหว่างสุโขทัยและล้านนา ซึ่งล้านนาก็ดีสุโขทัยก็ดีต่างก็ยอมรับเอาแนวคิดเรื่อง “กลีปน” แบบขอมมาใช้หรืออาจจะเป็นไปได้ที่แนวคิดเรื่องกลีปนนี้มีอยู่แล้วในเนื้อหาของพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ แต่ทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิดเรื่องกลีปนนี้มีมาในอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์แบบฮินดูเดียมาก่อนและพุทธได้นำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์หรืออาจจะเป็น

^{๗๔} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, **จารึกด้านประคำ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=468 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๗๕} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, **จารึกด้านประคำ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=468 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๗๖} สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, หน้า ๑๐๕

วัฒนธรรมร่วม คือมีความเชื่อแบบนี้ร่วมกันก็ได้ ดังนั้น สุโขทัยก็ดี ล้านนาที่ดีจึงไม่ปฏิเสธแนวคิดเรื่อง การกลบนา ดังจะพบว่าในจารึกสมัยสุโขทัยก็ดี ล้านนาที่ดีก็มีแนวคิดเรื่องกลบนาปรากฏอยู่ เช่น ปรากฏในจารึกวัดศรีชุมที่พระมหาเถรศรีศรีธธา (บุตรของพ่อขุนรามคำแหง) ได้ทำการทำนุบำรุง พระพุทธศาสนาและบริจาคสิ่งของให้กับวัดดังปรากฏในศิลาจารึกว่า “..กลางแห่งก่อ...พระศรีรัตนมหา ธาตุเนาพระรัตนพระศรีมหาโพธิ์..ไว้แต่งคนเฝ้าหลายคร้ามมีทั้งสวนหมากสวนพลู...”^{๗๗} นอกจากนี้พระ มหาเถรศรีศรีธธายังได้ซื้อที่ดิน ซื้อคน(ทาส)มาไว้เพื่อเป็นการรักษาวัดเพื่อเป็นการโปรดสัตว์เพราะ การทำให้คนหลุดพ้นจากการเป็นทาสนั้นก็ถือว่าเป็นบุญอย่างยิ่ง และเมื่อเข้าพ้นจากความ เป็นทาสแล้ว ย่อมจะมีหน้าที่อย่างเดียวกันคือการอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาซึ่งนับเป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่าง ยิ่งในยุคนั้น^{๗๘} ซึ่งการซื้อทาสมารักษาวัดนี้ก็ถือว่าเป็นการกลบนาอย่างหนึ่ง แต่คำว่ากลบนาในยุคนี้นับ ครั้งแรกในจารึกวัดเขากบ จ.นครสวรรค์ พ.ศ.๑๙๐๐-๑๙๐๔ ความว่า น กลบนาบุญไปฝากพระ ยายพระราม...^{๗๙} นอกจากนี้ยังปรากฏในจารึกวัดโสกการาม พ.ศ.๑๙๔๒ กล่าวถึงสมเด็จพระราชเทวี ศรีจุฬาลักษณ์ พระอัครมเหสี สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ทรงมีพระราชศรัทธาประดิษฐานพระ สลุปไว้ในวัดโสกการาม ท่านกวีราชบัณฑิตศรีธรรมไตรโลก ใต้จนาเป็นภาษาบาลี กล่าวถึงการ บำเพ็ญกุศลในวัดโสกการาม และการตั้งความปรารถนาเป็นบุรุษ ความเป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยรูป ยศ และอายุของสมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ โดยมีการกล่าวถึงการกลบนาเอาไว้ความตอนหนึ่งว่า “..อันวาลานิสสงส ดังนี้สมเด็จพระราชเทวีเจาทานแสงแสงกลบนาไทเปนโกฏฐาสบุญใจทนาไปแด่ สมเด็จพระยาพ่อออกแม่ออกท่าน..”^{๘๐} จะเห็นว่าการกลบนาผลที่ปรากฏในจารึกสมัยสุโขทัยทั้งสอง หลักนี้มุ่งหมายถึงการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับผู้ตาย ซึ่งก็มีความเกี่ยวข้องกับข้อความในศิลาจารึกขอมใน ยุคพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๗ ที่ได้กล่าวมาแล้ว เพราะถือว่าการอุทิศทรัพย์สินให้พระศาสนานี้ถือว่าเป็น การทำบุญอย่างหนึ่งที่สามารถส่งให้กับผู้ล่วงลับไปแล้วได้ ซึ่งแนวคิดแบบนี้ก็ไม่แตกต่างกันเมื่อมาถึง ยุคสุโขทัยก็มีคตินิยมในเรื่องของการอุทิศทาส ทรัพย์สิน สิ่งของหรือพืชผักทั้งหลาย ที่ดินในหัวดก็ถือ ว่าเป็นบุญเป็นกุศลเพราะคนที่เข้าพระหรือทาสที่ถูกมอบให้วัดก็จะไปทำหน้าที่ในการดูแลพระและ

^{๗๗} สำนักนายกรัฐมนตรี, จารึกหลักที่ ๒ ศิลาจารึกวัดศรีชุมจังหวัดสุโขทัย, (พระนคร: โรงพิมพ์ทำเนียบ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๑), หน้า ๔๕.

^{๗๘} ธิดา สาระยา, กลบนากับการขยายตัวของชุมชน, หน้า ๙๓.

^{๗๙} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดเขากบ ด้านที่ ๑, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=216 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๘๐} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดโสกการาม ด้านที่ ๑, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=236 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

วัดดังปรากฏในจารึกบางหลักของสุโขทัยว่า ..คนถือยัวแก่มหาเถร..คนเฝ้าอุโบสถ..ตัวตนทั้งหลายสิบสี่
ตนหน้าจ้งหันพระ...ให้หุงจ้งหันเจ้าธรรมราช..”^{๘๑}

นอกจากนั้นจะพบว่าในยุคสุโขทัยนี้มีการอุทิศข้าทาสบริวารรวมถึงช้างม้าวัวควายเพื่อใช้เป็นแรงงานในการทำนาก่อสร้างหรือสร้างผลิตผลทางการเกษตรไว้สำหรับการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอารามต่างๆ เช่น ในปีพ.ศ.๑๙๐๔ พระมหาธรรมราชาลิไททรงอุทิศเงินทอง และสิ่งของเครื่องใช้ที่จะเป็นสำหรับพระภิกษุสงฆ์ เป็นจำนวนมาก^{๘๒} ดังปรากฏในข้อความว่า”..ถึงวันเพ็ญ คือพระราชทรัพย์ที่เป็นของพระราชทาน(คือ) ทอง ๑๐ ชั่ง เงิน ๑๐ ชั่ง เปี้ย ๑๐ ล้าน หมา ๒ ล้าน จีวร ๔ กระแส บาตรจะ หมอนนอน หมอนนั่งเสื่อจำนวนเท่ากัน สวนกระยาทานบริวารทั้งปวงอื่นๆอีกเอนกประการ..”^{๘๓}

นอกจากนั้น ยังมีปรากฏในจารึกหลักที่ พ.ศ.๑๙๓๒ พนมไสดำ ถวายทองสิบตำลึง เงินพันสาม เปี้ยล้านสี่แสนสี่หมื่นและสิ่งของเครื่องใช้สำหรับพระสงฆ์เช่นจีวรและบาตรพระอีกจำนวนมาก ดังปรากฏในจารึกว่า “..ทองสิบตำลึง เงินพันสาม จีวรสิบสามผืน สลกบาตรยี่สิบบาตรสองร้อยผ่านบพระร้อยเก้าสิบ...ไว้คนเรือนหนึ่ง แต่งหุงจ้งหันพระเจ้า”^{๘๔}

ต่อมาในจารึกหลักที่ ๙๓ พ.ศ. ๑๙๔๒ สมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ นอกจากจะอุทิศแรงงานคนกว่า ๕๐ ครั้วเรือนแก้ววัดโศการามแล้วยังทรงบริจาคทรัพย์อีก ๒๐๐ โกฎิเปี้ย ข้าวเปลือกอีก ๒๕ เกวียนแก้ววัดเป็นประจำทุกๆปีและเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับพระสงฆ์อีกจำนวนมาก^{๘๕}

จากการกล่าวมาจะพบว่าผู้ที่มีอำนาจในสมัยนั้นเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในการถวายอุทิศที่ดินสิ่งของให้กับวัดและพระสงฆ์ เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความสามารถมีทรัพย์บริวารมีเพียงพอ ส่วนชาวบ้านหากประสงค์จะถวายที่ดินให้วัดจะต้องแจ้งแก่ฝ่ายปกครองเสียก่อนเนื่องจากว่า เมื่อถวายที่ดินให้วัดแล้วถือว่า ที่ดินนั้นขาดจากความผูกพันกับรัฐแล้วเพราะเป็นของสงฆ์โดยเด็ดขาด รัฐไม่สามารถที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องได้เลย

^{๘๑} สำนักนายกรัฐมนตรี ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ จารึกจังหวัดสุโขทัย, หน้า ๑๒๘-๑๒๙.

^{๘๒} ศิลาจารึก หลักที่ ๔ จารึกวัดป่ามะม่วง อักษรขอมภาษาเขมร จังหวัดสุโขทัย ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑, หน้า ๘๒.

^{๘๓} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดป่ามะม่วง (ภาษาเขมร) ด้านที่ ๒, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=1331 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๘๔} ศิลาจารึก หลักที่ ๑๐๖ จารึกวัดช้างล้อม ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๔ , หน้า ๑๒๘., จารึกวัดช้างล้อม ด้านที่ ๒, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=252 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๘๕} ศิลาจารึก หลักที่ ๔ จารึกวัดโศการาม ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๔, หน้า ๔๔-๔๕.

นอกจากนั้นในจารึกวัดสระศักดิ์ ในปี พ.ศ.๑๙๕๕ ได้อธิบายถึงภาพของการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยการบริจาคสิ่งของเป็นทานให้กับวัดว่าผู้ที่มีการศรัทธานั้นจะต้องทำอย่างไรบ้างและบริจาคอะไรบ้าง ซึ่งการที่ได้โอกาสในการสร้างวัดและบำรุงพระสงฆ์นั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ดีค่อนข้างยิ่งใหญ่และเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดบุญกุศลมากดังปรากฏในจารึกว่า

“...จึงพระมหาเถรขอนาไว้กับอารามโดยศรัทธาบริพัตร จึงพ้ออยู่หัวเจ้า ๓ มีพระศาสน์ ๓ ให้นำไว้กับอาราม ๔๐๐ ไร่ แม่อยู่หัวเจ้า ๓ ให้นำ ๓๓๕ ไร่นี้เป็นนาแจก นายสรศักดิ์ขอป่าสร้างเป็นนาแก่พ้ออยู่หัวเจ้าในตำบลบ้านสุกพอน้อย ท่านมีพระศาสน์ ๓ ให้นำให้ชักป่าให้บรรจบกันนั้น ให้เป็นพันไร่ไว้กับอารามอยู่มาพระมหาเถร ๓ แต่งนาไว้กับมหาเจดีย์ ๔๐ บาน (ดีไว้) นากับพระวิหาร ๑๔๐ อยู่บ้านไผ่ล้อมและบ้านหอดนาจันทน์อยู่บ้านสุกพอน้อย ๒๐๐ บ้านวังดัด ๒๐ บ้านป่าขาม ๒๐ บ้านตาลโละ ๒๐ บ้านหนองบัวหลวง ๔๐ นากับหอพระอยู่หนองยางน้อย ๗๐ หัวฝายสองวาย ๒๕ นาสงฆ์ ๓๕๐ อยู่ไร่ซ้อน ๔๐๐ บ้านละกันน้อย ๘๐ ละกันหลวง ๘๐ บ้านดง ๒๐ เจ้าสามเณรห้าสัด เจ้าภิกษุสิบสัด อยู่มานายสรศักดิ์ขออากรได้สัที่หมู่วัดพายัพ ๒ ที่ที่หนึ่งกับพระเจ้าหย่อนดิน ที่หนึ่งกับพระเจ้าจรงกรมในจารึก(๑๖) ๒ ที่อยู่หมู่อีสานวัดกับพระวิหารทั้ง มวลเป็นเบี้ย ๔๐๐๐๐ พระมหาเถรเจ้าและนายสรศักดิ์ไว้ค่านับ(๑๗) กับจารึกต่อสิ้นกัลปาวสาน...”^{๘๖}

นอกจากนั้น รัฐยังเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในการสร้างวัดอีกด้วยโดยรัฐเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในการให้ “พื้นที่ในการสร้างวัดและให้คนเป็นทานในการเข้าไปทำหน้าที่ในการดูแลวัดดังปรากฏในจารึกว่า “..พระยาศรีไสยรณ ไวนากับ(หน) หัวนอนวัด ๑๘๐ ไร่ ฝ่าย(ปลาย) ดินเจ้าเมืองรามราชไวนา ๑๘๐ ไร่ พระยาศรีธรรมไวกนครวหนึ่ง ชายหนึ่งหญิงสามไว้กับพระเจ้า...”^{๘๗} หรือในจารึกวัดหินตั้งที่ได้กล่าวถึงอุบาสิกคนหนึ่งชื่อว่า ซี มีสามีแต่ตายจากนางเกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้ฟังธรรมแล้วเกิดปีติเป็นอย่างมากนางจึงสละลูกชายสองคนให้บวชในพระพุทธศาสนาจากนั้นก็ได้รับบริจาคที่ดินสร้างวัดสร้างเจดีย์ทำแล้วด้วยทองคำ(ด้วยการพอกทองรอบเจดีย์)จากนั้นได้ขออนุญาตพระมหาธรรมราชาบริจาคที่ดินสร้างวัด ดังปรากฏในจารึกบางตอนว่า “..เมื่อพระมหาธรรมราชาเข้าเมืองแล้ว เพื่อซื้อนา

^{๘๖} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดสระศักดิ์ ด้านที่ ๑, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=129 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๘๗} ศิลปจารึก หลักที่ ๘๖ จารึกอักษรขอมภาษาบาลีและภาษาไทย ประชุมศิลปจารึกภาคที่ ๔ , หน้า ๑๑-๑๕.

(๘๔,๑๒๐,๐๐๐) สร้างเป็นสวน แลก่อหมาก กลอยให้ไว้แก่พระ จึงคนสำรองไว้แก่พระมหาโพธิ สำรองกว่านั้นไว้ให้ถือจ้งหัน..^{๘๘}

จะเห็นได้ว่าคติเรื่องของการถวายเป็นที่ดิน ข้าทาสบริพาร ทรัพย์สินรวมถึงพืชแก้วนั้นเป็น สิ่งที่มีปรากฏอยู่อย่างทั่วไปในสมัยสุโขทัยทั้งนี้ก็เพราะต้องที่จะให้การสร้างวัดเป็นไปด้วยความ เรียบร้อย วัด พระสงฆ์ได้รับการดูแลปฎิฐากด้วยดี และวัดสามารถที่จะดูแลรักษาตนเองให้อยู่รอดได้ ไม่เป็นภาระแก่บ้านเมือง เนื่องจากวัดต้องทำหน้าที่ในการสั่งสอน เรียนศึกษาและปฏิบัติธรรม จึงไม่ ควรที่วัดจะต้องพร่องจากปัจจัย ๔ ทั้งหมด การกำหนดเขตพื้นที่หรือการอุทิศคน ทรัพย์สินหรือพื้นที่ สำหรับสร้างวัดจึงถือว่ามีความจำเป็นอย่างมากในยุคสุโขทัยนี้ ถ้ามความรากเหง้าของแนวคิดนี้มาจาก ไหนก็มาจากการอบแนวคิดเรื่องการถวายเป็นที่ดิน ทรัพย์สินและพืชภาคต่างๆให้กับเทวาลัยหรือพุทธสถาน แบบมหายานที่ขอมได้ปฏิบัติมาแล้วนั่นเอง สุโขทัยก็นำมาปรับให้เข้ากับแนวคิดและบริบทของฝ่าย ลัทธิขงจื้อหรือฝ่ายลัทธิเต๋าที่เห็นว่าเป็นประโยชน์จึงอนุวัตรตามกรอบแนวคิดดังกล่าวนี้

สำหรับยุคสมัยล้านนาก็ถือว่าเป็นยุคที่เกิดขึ้นร่วมสมัยกับสุโขทัย เพราะเป็นอาณาจักร ที่เป็นพี่เป็นน้องกันเมื่อสุโขทัยรับอะไรมา ล้านนาก็จะรับเอาสิ่งนั้นต่อมาด้วยเสมอในเรื่องของคติความ เชื่อทางศาสนา ก็เหมือนกัน โดยเฉพาะในเรื่องของการกัลปนาหรือการถวายเป็นที่ดิน พืชผลทาง การเกษตรเพื่อการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธรูปศาสนานั้นล้านนาก็ได้รับอิทธิพลมาจากสุโขทัยหรืออิทธิพล มาจากขอมในสมัยที่ขอมเรืองอำนาจโดยหลักฐานการกัลปนาของอาณาจักรล้านนาเท่าที่ปรากฏก็เริ่ม ตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นต้นมา เรื่องจากสมัยพระนางจามเทวีก็มีปรากฏแนวคิดเรื่องการ กัลปนาแล้ว ดังมีข้อความปรากฏในจารึกภาษามอญระบุถึงการถวายเป็นที่ดินและทรัพย์สินเพื่อบำรุงพระ ศาสนาของชาวล้านนาแห่งเมืองหริภุญไชย เช่น จารึกวัดดอน^{๘๙}ที่ระบุถึงการสร้างเจดีย์และการถวายเป็นที่ดิน ทรัพย์สินเพื่อพระศาสนา หรือจารึกวัดกู่กุด(จามเทวี) พุทธศตวรรษที่ ๑๗ ที่ระบุถึงพระเจ้าสวาวิสีทิธิ โปรตให้มีการปฏิสังขรณ์พระรัตนเจดีย์ซึ่งพังทลายลงมาจากแผ่นดินไหว มีการกล่าวถึงการสร้าง บ่อน้ำในอารามโดยพระราชมารดา การถวายเป็นที่ดิน กัลปนาที่ดิน และสิ่งของต่างๆดังปรากฏในจารึก ว่า

ข้าพเจ้าสัพพาธิสทิธิ ผู้ครองอาณาจักรแห่งชนชาวมอญ... ได้ประดับประดาสิ่งกละ ๑
เงิน ๑๔ บริเวณภายในไกลพณนี้๓๑๔ ภายในพณนี้สวนกลาง ๑๙ บริเวณพณนี้ ๘๐ พณนี้
๕ นรสิงห์๑๐ ที่กันพณนี้สวนของเจาลุย ๑๒ ได้ถวายข้าพเจ้าแห่งบรรพบุรุษจำนวนหนึ่ง

^{๘๘} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดหินตั้ง ด้านที่ ๑, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=234 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๘๙} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดดอนแก้ว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=571 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

ไว้สำหรับรักษาพระพุทธรูปอันประดิษฐานอยู่ที่มุ่มสวนล่างทั้ง ๖ ถวายที่ดินดานทิศตะวันตกพร้อมทั้งชาวเปลือก ๕๐๐ วิญ พระราชมารดา ๒ วิญชาวเขา และพระราชมารดา พร้อมด้วยชนชาวมอญ ไต่บุรณะพนักในบริเวณต่างๆ ดังนี้

พระราชมารดาของชาวเขาฯ ทรงบุรณะพนักมุดานนอกและดานใน และทรงสร้างบ่อน้ำ ๒๐ บ่ออุทิศถวายแด่พระสงฆ์ในอาราม ที่นี้ นายช่างเถร กระทำทามกลางและแนวมุดอันชิดกับสวนล่างดานทิศตะวันออก นายช่างสิกและนายช่างสุทสีกระทำมุดสวนบน ดานทิศตะวันตก มูลค่าการบุรณะทั้งสิ้น ๔๐๐,๐๐๐^{๙๐}

แสดงให้เห็นว่าในยุคพุทธศตวรรษที่ ๑๗ นั้นอาณาจักรล้านนาโบราณได้มีคติในเรื่องของการถวายที่ดิน สิ่งของทรัพย์สินเป็นกัลปนาผลแก่พระอารามทางพระพุทธศาสนาแล้ว หรือมีการอุทิศข้าทาสบริวารเพื่อการดูแลพระศาสนาตั้งแต่ยุคนั้นแล้ว ซึ่งคติเช่นนี้อาจจะได้รับมาจากอินเดียหรือผ่านขอมหรือพม่าก็เป็นไปได้ทั้งนั้น เพราะลำพูนนั้นมีอาณาเขตติดต่อกับอิทธิพลของทั้งพม่าและขอม นอกจากนั้นคติการกัลปนาทรัพย์สิน และพืชภาคก็ยังปรากฏในจารึกวัดแสนข้าวห่อ ซึ่งเป็นจารึกภาษามอญโบราณในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ความว่า

ชาวเขา ตชุมหาเถร แห่งเมืองทริญุไชย ไต่สร้างศาลาประดิษฐานพระพุทธรูป ๑๐ องค์ปลูกตมมหาโพธิ์ ๑๐ ต้น และปลูกมะพร้าว ๕๐ ต้น แวดล้อมบริเวณเหล่านั้น ตอจากนั้นไต่กล่าวถึงการบรรจุอัฐิบรรพบุรุษ ไว้ในคูหาแห่งหนึ่งที่มีมหาวัลลมีการชักชวนให้ชนทั้งหลายไต่บำรุงรักษาตมมหาโพธิ์ สร้างฉัตรอันประดับด้วยดอกไม้สร้างคัมภีร์พระปริตต พร้อมทั้งที่เก็บคัมภีร์นั้นไว้ในวัดมหาวัลลและไต่สร้างยอดพระไตรปลูกไว้ในวัดมหาวัลลตลอดจนการสร้างกำแพงและถวายเป็น ๑ คู^{๙๑}

อนึ่งจะพบว่าแนวคิดเรื่องการถวายทานหรือการกัลปนาสิ่งของต่างๆ ให้กับวัดในภาคเหนือโดยเฉพาะในรัฐโบราณของล้านนาไทยนั้นจะพบว่าเป็นไปตามลัทธิความเชื่อของศาสนาเรื่องของผลบุญที่ได้รับจากการทำทานด้วยการมอบเงินสิ่งของต่างๆ แก่วัดเพื่อให้คนเหล่านั้นได้มีส่วนในการอุปถัมภ์บำรุงวัด ซึ่งการอุทิศคนและสัตว์สิ่งของถวายวัดยังมีปรากฏในจารึกวัดบางสนุก (พ.ศ. ๑๘๘๒) อีกหลักที่ระบุการถวายทานแก่วัดทั้งคนและสัตว์ว่า “..แลจึงแต่งหากกระยาทาน... คนครอก

^{๙๐} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกพระเจ้าสวาวธิสิทธิ ๒ (วัดกู่กุด), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=546 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๙๑} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดแสนข้าวห่อ (ตะจุ่มหาเถร), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=564 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

หนึ่งให้ดูพระช้างตัวหนึ่ง ม้าตัวหนึ่ง วัวตัวหนึ่ง ควายตัวหนึ่ง..^{๙๒} ซึ่งแนวคิดเช่นนี้ถือว่าเป็นแนวคิดแบบกัลปนาที่อาจจะมีมาก่อนที่พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์จะเผยแผ่เข้ามาก่อนแล้วก็ได้ แต่ก็เป็นที่น่าแปลกใจว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ อาณาจักรโบราณของล้านนายังไม่มีการใช้คำว่ากัลปนาในจารึกหลักใดเลย แต่ชาวล้านนาจะใช้คำว่าเวนหรือให้อุทิศแทนทั้งนี้ก็เป็นเรื่องที่มีคตินิยมกันในหมู่ของชาวมอญทั่วไปในยุคนั้นนั่นเอง

ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ก็มีการสืบทอดเรื่องของการถวายที่ดิน คน สัตว์และพืช แก่วัดอยู่เหมือนเดิม ดังปรากฏในจารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย(พ.ศ.๑๙๕๕) จารึกได้บ่งถึง พระมหาเถรพุทธเสน ผู้เป็นประธานในการสร้างพระสุวรรณหาววิหาร เจ้ามหาราชและมหาเทวีได้ถวายนา แก่พระสุวรรณหาวราช อีกทั้งยังกล่าวถึงหมู่บ้านและที่นา ที่เจ้าสีหิ้นถวายไว้กับพระสุวรรณหาววิหาร ดังมีข้อความในจารึกว่า

“...เจ้ามหาราช มหาเทวีมีใจใสศรัทธาด้วยเจ้าสีหิ้นตายกลาย จึงจะหล่อน้ำสู่เหนือตกตก แผ่นดิน นรินทรมีสรรพขาด จึงจะอบพกาสให้นา แก่พระสุวรรณหาววิหาร มีประมาณ ๒๑,๖๘๕ ไร่ ฝัจะเข้าเป็นค่าว่าได้ ๔๖๘๖๐๐๐ แล แม้จะนับหมากไซ้ไรได้หมื่นลำค่าจะ นับจะบ้านไซ้ไรได้๑๘๗ บ้าน ย่อมบ้านมีเลน ฝัจะนับเรินว่าไซ้ไรได้ ๒๔๖ เริน ย่อมเริน สักด ฝัจะนับลูกวัดไซ้ไรได้ ๔๒ ย่อมเป็นของเจ้าสีหิ้นให้สร้างไว้กับพระสุวรรณหาววิหารแล ...”^{๙๓}

นอกจากนั้นยังมีปรากฏในจารึกวัดเก้ายอดที่กล่าวถึงการอุทิศส่วนกุศลในการสร้างวัดเก้ายอด ถวายแด่เจ้าเหนือหัวผู้ครองเมืองเชียงใหม่ในสมัยนั้น คือ พระเจ้าสามฝั่งแกน กล่าวถึงเจ้าสีหิ้นพยาว (เมืองพะเยา) ให้คนมาฝังจารึกในวัดเก้ายอด บ่งบอกอาณาเขตของวัด โดยเอาบ้านพระยาร่วงและบ้านหมอช้างเป็นแดน ดังปรากฏในจารึกว่า “..ถัดนั้นเจ้าเหนือหัวหื้อไว้หมากสวนหนึ่งค่า ๕๕๐๐๐ ไร่ พันนาม่วงถัดนี้ เจ้าสีหิ้นพะเยายินดีด้วยบุญเจ้าเหนือหัวใคร่มักเป็นจิงหันแก่พระพุทธเจ้า ๕๐๐ ข้าว ยังพันนาเชียงดีแลเจ้าเหนือหัวทั้งมหาเทวีเจ้าตนแม่ มาตั้งเนื่อนาบุญอันนี้ไว้ต่อเท่าศาสนา ๕ พันปีแล..^{๙๔} ต่อมาในยุคพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๒ คติเรื่องของการกัลปนาทรัพย์สิน

^{๙๒} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดบางสนุก, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=241 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๙๓} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=1970 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๙๔} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดเก้ายอด ด้านที่ ๒, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=2013 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

สิ่งของเพื่อเป็นพุทธบูชาแด่พระสงฆ์และวัดนั้นก็ยังมียปรากฏอยู่เหมือนเดิม เช่นในจารึกวัดหนองหนาม มีการพูดถึงการอุทิศคนไว้เพื่อดูแลวัดถึง ๑๐ ครอบครัว^{๙๕}จารึกเจ้าหมื่นเมืองพิงที่ระบุถึงการอุทิศนาถก้วยซึ่งเป็นพืชพันธุ์แก่วัดด้วย เพราะถือว่าเป็นพืชพันธุ์ที่สามารถอุทิศแก่สงฆ์ได้ นอกจากนั้นก็มีการอุทิศคนและทรัพย์สินอีกด้วยดังปรากฏในจารึกว่า “..นาทั้งบุตรกับญาณสุนทรกับอี่แม่ท่านคนทานมหาเถรเสียทั้งนาถก้วย ๓๐ เข้ากับอันนี้..”^{๙๖} อนึ่งในวัฒนธรรมของชาวล้านนาปรากฏชัดมากในเรื่องของการอุทิศพืชผักหรือพืชพันธุ์ธัญญาหารให้กับวัด เช่นถก้วย ข้าว; มะพร้าว หรือผลไม้อื่นๆ เช่นในจารึกวัดหนองกวาง(พ.ศ.๒๐๐๙)ที่กล่าวถึงการอุทิศพืชผักแก่วัดเอาไว้ว่า “..เจ้าหมื่นมหาสร้างวัดหนองกวางนี้ เจ้าหมื่นกตหมายว่าดั่งนี้บ้านอันกุสร้าง หมากอันกุสร้าง นา ๓๐ ข้าว ค่า ๙,๐๐๐แบ่ กุหากปอกใหม่ตายถูกไว้กับวัดนี้แล...”^{๙๗} หรือจารึกวัดจันทาราม(พ.ศ.๒๐๑๑)ที่ระบุถึงการอุทิศข้าวพระและสิ่งของแก่วัด โดยจารึกกล่าวถึงบุคคลชื่อ เจ้าหมื่นทาว ซึ่งมีความปรารถนาในโพธิสมภาร ได้สร้างวิหารจันทารามขึ้น และบริจาคที่ดินจำนวนมากแก่วัด^{๙๘}

อนึ่ง มีข้อสังเกตเกี่ยวกับการถวายที่ดินให้กับวัด เนื่องจากล้านนาเป็นรัฐที่ได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์มาจากศรีลังกาต่อมาจากสุโขทัย ดังนั้น การถวายที่ดินจึงจะต้องยึดตามแนวของลังกา กล่าวคือ หากผู้ถวายเป็นพระเจ้าแผ่นดินจะต้องทำพิธีหลั่งน้ำทักษิโณทกให้กับพระก่อน กล่าวคือเมื่อครั้งพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าไปยังศรีลังกานั้นกษัตริย์ศรีลังกาได้ถวายสวนเมฆวันให้เป็นของสงฆ์ด้วยการหลั่งน้ำทักษิโณทกลงที่มือของพระมหินทรเถระซึ่งถือว่าเป็นการถวายอย่างเด็ดขาด และรัฐก็ไม่สามารถที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับที่ดินของวัดที่รัฐได้ถวายไปแล้วนั้นได้เลย^{๙๙} เมื่อมาถึงเมืองไทยหรือล้านนาคติเช่นนี้ก็ถูกนำมาใช้ หากผู้ถวายเป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก็จะ

^{๙๕} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดหนองหนาม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=2006 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๙๖} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกเจ้าสี่หมื่นท่าสีมาใหม่ ด้านที่ ๒, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=1559 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๙๗} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดหนองกวาง ด้านที่ ๑, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=1553 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๙๘} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวิหารจันทาราม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=1394 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๙๙} จำนง ทองประเสริฐ, พระพุทธศาสนาในลังกา, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๑๐), หน้า ๗๓.

ถวายแก่สงฆ์โดยทำพิธีหลั่งน้ำทักษิโณทกบนฝ่ามือของพระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสหรือผู้ปกครองสงฆ์รูปนั้นเพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงว่าพระองค์ได้ถวายที่ดินตรงนี้แก่พระศาสนาแล้วอย่างเด็ดขาด โดยพระมหากษัตริย์ทรงอุทิศถวายที่ดินหรือทรัพย์สินอื่นแก่วัดได้เลยในฐานะที่พระองค์เป็น “เจ้าแผ่นดิน” แล้วนั่นเอง แต่หากผู้ที่ถวายที่ดินเป็น “เจ้าเมือง” จะถวายที่ดินหรือทรัพย์สินนั้นทันทีไม่ได้ จะต้องทำการขออนุญาตจากพระเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงใหม่เสียก่อน เมื่อพระองค์ทรงอนุญาตจึงสามารถที่จะทำได้ หนึ่งการทำพิธีถวายที่ดินนี้ในทางเหนือเรียกว่าเป็นการ “หล่อน้ำตกตกแผ่นดิน” เป็นพิธีกรรมที่มุ่งให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์และเป็นเครื่องหมายในการถวายที่ดินหรือพิชภัณฑ์อุทธรณ์อาหารต่างๆ แก่สงฆ์อย่างเด็ดขาด แม้สามัญชนเมื่อจะถวายที่ดินก็ต้องประกอบพิธีกรรมดังกล่าวนี้เช่นเดียวกัน นอกจากนั้นในปี พ.ศ. ๒๐๓๙ เจ้าหมื่นเชียงแสนคำล้าน ถวายวัดปราสาท(พ.ศ.๒๐๓๙) แต่พระเจ้าแผ่นดินและพระราชมารดา ทั้ง ๒ พระองค์ทรงส่งตราหาลาบทา อุทิศนาและคนแก่วัด โดยจารึกนี้ได้กล่าวถึงพิธีหยาดน้ำถวายที่ดินและห้ามไม่ให้เจ้านายผู้มีศักดิ์ภายหลังมาอ้างกฎหมายเพื่อทำร้ายคนวัดได้เลย ดังปรากฏในจารึกว่า “..หยาดน้ำตกแผ่นดิน เจ้าขุนผู้ใดอย่าได้กล้ากลายใส่การบ้านการเมืองแก่เขาสักอัน ไวนากับแสนเปี้ยกับเมืองมวน..”^{๑๐๐}

ต่อมาในปีพ.ศ. ๒๐๔๐ เจ้าหมื่นลอเทพศรีจุฬา มีใจศรัทธาในพระศรีรัตนตรัยจึงให้ไปรารณามหาเถรธรรมาจารย์แห่งสำนักมหาสามีสวรรสีห์เจ้า มาสร้างวัดป่าใหม่ จากนั้นเป็นรายนามผู้บริจาคเงินและข้าพระดังปรากฏในจารึกวัดป่าใหม่ความว่า

ไปอารณามหาเถรธรรมาจารย์ ในสำนักมหาสามีสวรรสีห์เจ้า มาสร้างวัดป่าใหม่ เอาบุญทั้งมวลนี้เมื่อถวายเป็นวัดพระเป็นเจ้าทั้งสองพระองค์ พระมหาเทวีเจ้าหื้อเงินมาสร้าง ๕๐๐ เงิน พระเป็นเจ้าเทศนาแก่เจ้าหมื่นลามนาโหราธิบดี จงหื้อคนมาเถิงเจ้าพันศรีมงคลหนังสือต่างเมืองเจ้าพันเพกพวงนำเจ้าพันโคตรพวงขันหื้อแตงนากับคนไวกับวัดนี้นาสีแสนเปี้ยวเป็นช้างพระพุทเจ้าสอนแสนเปี้ยวเป็นจิ้งห้นขาวเจ้ายังอารามนี้สองแสนเปี้ยว คนสามสิบคร้วไวกับอุปฐากพระพุทเจ้าในวิหาร คนยี่สิบคร้วไวกับอุปโบสถ ห้าคร้วไวกับหอบิฎกห้าคร้ว..” ^{๑๐๑}

จะเห็นได้ว่าจารึกนี้ก็เป็นอีกจารึกหนึ่งที่ยืนยันถึงการถวายพิชภาคไวกับวัด เพื่อให้วัดสามารถที่จะเลี้ยงคนเลี้ยงพระอยู่ได้โดยไม่ลำบาก เมื่อคนเมื่อพระไม่ลำบากก็สามารถที่จะดูแลพระศาสนาได้ แม้มีเหตุเภทภัยก็สามารถที่จะแก้ไขหรือป้องกันเหตุที่จะเกิดขึ้นได้

^{๑๐๐} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, **จารึกวัดปราสาท**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=1427_1394 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๑๐๑} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, **จารึกวัดป่าใหม่**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=1574 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

พ.ศ. ๒๐๕๘ มหาเถรสังฆธรรมพิริคัมภีร์ฯ แห่งวัดสิบสองห้อง และมหาเถรเจ้าญาณกิตติ ได้ชักชวนอุบาสกอุบาสิกาให้ร่วมกันสร้างพระพุทธรูป โดยการบริจาคทองคำ และข้าพระจำนวนหนึ่งไว้เพื่อปฏิบัติดูแลพระพุทธรูปองค์นี้ โดยจารึกหลักนี้ไว้โดยเรื่องที่สำคัญก็คือหากไม่มีคนพอก็สามารถที่จะหาซื้อหรือไถ่เอาทาสมาเป็นคนดูแลหรือมอบอุทิศให้เป็นผู้ดูแลพระพุทธรูปได้ ดังปรากฏในข้อความว่า “...นักบุญทั้งหลายยินดีชักชวนกันได้เงิน ๔๐๐ ชื่อคนได้สองครัวไว้อุปัฏฐากพระเป็นเจ้า ..”^{๑๐๒}

ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาวล้านนาสนใจใส่ใจในเรื่องของการทำบุญเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะกษัตริย์ผู้ครองนครจะเป็นผู้ที่ทำบุญอยู่เป็นประจำด้วยการถวายคน สิ่งของและทรัพย์สินเพื่อพระศาสนาเรื่อยมา

อนึ่ง ในการถวายที่ดินแก่พระสงฆ์หรือแก่วัดนี้เมื่อพระหรือวัดมีที่ดินที่ได้จากการบริจาค มาจากชาวบ้านแล้ววัดสามารถที่จะเอาที่ดินนั้นไปให้กับคนวัดหรือข้าพระทำนาหรือสวนได้ เมื่อชาวนาชาวสวนทำนาทำไร่แล้วจะต้องส่งผลประโยชน์ที่เกิดจากที่ดินนั้นให้กับวัด หรืออีกกรณีหนึ่งก็คือ วัดให้หน่วยงานของรัฐเช่าทำนาแล้วเมื่อได้ผลผลิตแล้วก็ให้แบ่งพืชผลส่วนหนึ่งเป็นค่าตอบแทนหรือค่าเช่าที่ดินแก่วัดได้ ซึ่งการแบ่งส่วนแบ่งจากพืชที่ปลูกในที่สงฆ์หรือในที่บุคคลนี้พระพุทธร่องค์ทรงอนุญาตไว้ว่า

สมัยนั้น เขาปลูกพืชของสงฆ์ในที่ของบุคคล ปลูกพืชของบุคคลในที่ของสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พืชของสงฆ์ที่ปลูกในที่ของบุคคล พึงให้ส่วนแบ่งแล้วบริโภคได้ พืชของบุคคลที่ปลูกในที่ของสงฆ์พึงให้ส่วนแบ่งแล้วบริโภคได้”^{๑๐๓}

ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในสมัยพุทธกาลนั้น สงฆ์มีที่ดินและมีการทำการเกษตรในพื้นที่หรือที่ดินของวัดโดย “คนวัด” ซึ่งคนวัดนี้พระพุทธร่องค์ทรงอนุญาตให้วัดมีได้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้มีคนวัด”^{๑๐๔} หมายความว่าคนวัด เลกวัด ข้าพระโยมสงฆ์นั้นมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว และคนวัดเหล่านี้ก็ทำหน้าที่รักษาผลประโยชน์ให้กับวัด และปลูกพืชสวนพืชไร่เพื่อให้เป็นภัตตาหารสำหรับพระสงฆ์ในวัดได้ บางครั้งปลูกในที่วัดบางครั้งปลูกในที่ชาวบ้าน แต่ไม่ว่าจะปลูกอย่างไรก็ควรมี “ส่วนแบ่ง” ซึ่งส่วนแบ่งนั้นพระพุทธร่องค์ทรงอนุญาตว่าเหมาะสมกับพระสงฆ์สามารถบริโภคได้

^{๑๐๒} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกมหาเถรสังฆธรรมพิริคัมภีร์ฯ วัดสิบสองห้อง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=1623 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๑๐๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๔/๒๓.

^{๑๐๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๐/๒๑.

ในวัฒนธรรมล้านนาก็มีการ (๑) ให้พื้นที่ดินของวัดแก่คนวัดเพื่อทำเรือกสวนไร่นาได้ (๒) แบ่งพื้นที่ที่ดินของวัดให้คนนอกหรือรัฐเช่าทำได้ โดยทั้งสองกรณีนั้นเมื่อทำเป็นมรดกผลแล้ววัดจะต้องได้ส่วนแบ่งเป็นการตอบแทนเป็นข้าวหรือพืชผลหรือพืชภาคที่เกิดจากการใช้ประโยชน์จากที่ดินของวัดนั่นเอง นอกจากนั้น สิ่งที่วัดจะได้จากที่ดินก็คือ การเก็บภาษีจากผู้เช่าแล้วส่งให้วัดโดยรัฐเป็นคนจัดเก็บ อีกวิธีหนึ่งก็คือการเก็บภาษีที่เป็นพืชผลแทนตัวเงิน โดยผู้ที่ทำหน้าที่จัดการเรื่องภาษีอากรของวัดนั้นมีชื่อว่า “นาพระเป็นเจ้า”^{๑๐๕}

สำหรับวัฒนธรรมล้านช้างนั้นถือว่าเป็นวัฒนธรรมของคนที่เราเรียกว่าลาว ซึ่งประวัติศาสตร์ความเป็นมาของคนลาวล้านช้างนั้นถือว่ามีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของคนไทยมากเนื่องจากไทยลาวนั้นจัดว่าเป็นคนที่มีเชื้อสายเดียวกัน โดยชาวล้านช้างนั้นตามประวัติเชื่อกันว่า มาจากภูเขาล้าน (ในประเทศมองโกเลีย) แล้วย้ายลงมาอยู่แถบแม่น้ำฮวงโห เมื่อถูกฮั่นรุกรานก็จะอพยพลงใต้เพื่อหาแหล่งที่อยู่ใหม่^{๑๐๖} ซึ่งถือว่าเป็นข้อสันนิษฐานที่ได้รับการยอมรับมากที่สุด แม้แต่นักประวัติศาสตร์ไทยเองก็ยอมรับเช่นนั้น^{๑๐๗} สำหรับประวัติศาสตร์ลาวก็เห็นด้วยกับข้อสันนิษฐานดังกล่าว โดยเห็นว่าชนชาติลาวเดิมนั้นตั้งอยู่ในดินแดนระหว่างแม่น้ำฮวงโหกับแม่น้ำโขง (แยงซีเกียง) ซึ่งอยู่ในประเทศจีนแถบเมืองเสฉวนทุกวันนี้ โดยมีเมืองสำคัญที่เป็นบ้านเมืองของชาวลาวเดิมคือ (๑) เมืองลุง (๒) เมืองปา^{๑๐๘} ต่อมาถูกพวกตาดมองโกลรุกรานจึงอพยพลงมาเรื่อย ๆ พร้อมกับการถูกรุกรานจากจีน ในคราวที่ชาวลาวหรือไตได้พยายามก่อตั้งบ้านเมืองขึ้นเป็นเหตุให้การตั้งรกรากถิ่นฐานของคนลาวก็จำเป็นต้องล้มเลิกและอพยพลงมาทางใต้เรื่อยมาจนมาถึงนครเพงายเมื่อมารวมตัวกัน ณ นครแห่งนี้ ก็ยังถูกจีนรุกรานอีก จึงมีการอพยพต่อ ซึ่งในการอพยพคราวนี้ชาวลาวได้แบ่งออกเป็น ๒ พวกคือ (๑) พวกอยู่ที่นครเพงาย เรียกว่า อ้ายลาว ส่วนพวกที่อพยพทางใต้ เรียกว่า พวกงายลาว^{๑๐๙} โดยกลุ่มหลังอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่เรียกว่าอาณาจักรหนองแส สำหรับข้อศึกษาถึงวัฒนธรรมของชาวลาวในยุคนี้จำเป็นอย่างไรนั้น ก็คงสรุปได้ว่าในยุคต้นนี้วัฒนธรรมในเรื่องของตลาดและความเชื่อนั้น ก็คงเป็นเรื่องของการนับถือบรรพบุรุษ

^{๑๐๕} ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดจอยแซ ด้านที่ ๑, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=1744 [๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘].

^{๑๐๖} อุทัย เทพสิทธิ, ความเป็นมาของไทย-ลาว, หน้า ๙๙-๑๐๐.

^{๑๐๗} ผศ.กาญจน์ ละอองศรี, ถิ่นกำเนิดของไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๒๘), หน้า ๑๖-๑๘.

^{๑๐๘} บุญมี เทบสีเมือง, ความเป็นมาของชนชาติลาว การตั้งถิ่นฐานและสถาปนาอาณาจักร, แปลโดย ไพท ภูธา, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๒-๑๑๐.

^{๑๐๙} มหาสิลา วีระวงค์, พงสาวดานลาว แต่โบราณถึง 1946, หน้า ๑๑.

เหมือนกับชาวจีนโดยทั่ว ๆ ไป เพราะในยุคนั้นชาวจีน (มองโกล) มีอิทธิพลครอบคลุมไปทั่ว แต่ตามหลักฐานของนักประวัติศาสตร์ลาวได้กล่าวว่า ในยุคนครเพงายอาณาจักรหนองแสนี่เองที่ชาวลาวได้รับเอาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาหายานเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ซึ่งกษัตริย์ผู้ครองนครเพงายครั้งนั้นคือ ขุนหลวงสีเมา^{๑๑๐} (ประมาณ พ.ศ.๖๐๐) แสดงว่ายุคนี้ชนชาติลาวได้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมทางศาสนาเป็นครั้งแรกจากเดิมที่นับถือศาสนาแบบดั้งเดิม (Primitive Religion) มาเป็นพระพุทธศาสนาหายานสำหรับสถาปत्यกรรมหรือสิ่งก่อสร้าง ในยุคนั้นก็คงไม่ได้แปลกแยกไปจากรูปแบบความเชื่อของจีน ซึ่งยังคงมีอิทธิพลอยู่ เมื่อสิ้นรัชกาลของขุนหลวงสีเมานครยาลาวก็ตกเป็นเมืองขึ้นของจีน

กล่าวถึงคนลาวที่อพยพลงมาจากใต้ก็ได้ตั้งเมืองขึ้นที่เมืองหนองแสนี่ นครหนองแสนี่นักประวัติศาสตร์จึงได้กล่าวถึงขุนบรมราชาธิราชซึ่งเป็นกษัตริย์ผู้เข้มแข็งของชนชาติลาวที่ได้ต่อสู้กับจีนและรวบรวมอาณาจักรหนองแสนี่มาอีกครั้ง และได้ส่งพระราชโอรสไปครองเมืองต่าง ๆ ถึง ๗ เมือง ซึ่งพระโอรสทั้ง ๗ คนนี้ก่อนที่ขุนบรมจะได้ส่งไปครองเมืองต่าง ๆ ก็ได้สั่งสอนไม่ให้เบียดเบียนกัน โดยคำสั่งสอนนั้นปรากฏในนิทานเรื่อง ขุนบรมราชาธิราช ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ชาวลาวรู้จักกันเป็นอย่างดี

ต่อมาเมื่อขุนบรมสวรรคตแล้วขุนลอผู้เป็นโอรสก็ได้ขึ้นครองเมืองแทนแต่ก็ยังถูกรบกวนจากจีนอยู่เสมอ ขุนลอจึงได้มอบเมืองให้หลานชื่ออีเมาขึ้นปกครองแทน และพระองค์ก็ได้อพยพผู้คนลงมาจากใต้และได้ทำสงครามกับขุนเจือง ซึ่งเป็นกษัตริย์ขอมและได้ไล่ต้อนพวกขอมลงมาจนถึงเมืองขวา (หลวงพระบางในปัจจุบัน) จนสามารถตีเมืองขวาจากขุนกันฮางได้ จากนั้นจึงได้เริ่มต้นตั้งเมืองขวาเป็นราชธานีครั้งแรกใน พ.ศ. ๑๓๐๐ (ค.ศ. ๗๕๗)^{๑๑๑} และได้เปลี่ยนนามเมืองจากนครขวาเป็นนครเชียงตุงเชียงทองตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

กล่าวถึงการก่อตั้งอาณาจักรลาวในตอนต้นนั้นภายหลังจากที่ขุนลอได้ตั้งเมืองเชียงทองเป็นราชธานีแล้วก็มีกษัตริย์ปกครองต่อจากขุนลอถึง ๒๒ พระองค์^{๑๑๒} โดยกษัตริย์องค์ที่ ๒๒ คือ ขุนฟ้าเงี้ยวหรือขุนผิฟ้า ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระยาสุวรรณคำผาง เมื่อสิ้นรัชกาลของพระยาสุวรรณคำผางแล้ว เจ้าฟ้าเงี้ยวก็ได้ขึ้นครองราชย์แทน โดยเจ้าฟ้าเงี้ยวนั้นมีโอรสธิดา ๔ พระองค์ เป็นชาย ๒ เป็นหญิง ๒ โอรสองค์สุดท้ายทรงพระนามว่าเจ้าฟ้าจ๋ม ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า

^{๑๑๐} ในหนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาของเสถียร โพธิ์นันทะ ก็ได้กล่าวถึงขุนหลวงสีเมาว่าขุนหลวงสีเมาเป็นปฐมกษัตริย์ของคนไทย ที่นับถือพระพุทธศาสนาหายานเป็นครั้งแรกและพระพุทธศาสนาหายานได้เข้ามาเป็นศาสนาประจำชาติของชนชาติไทยตั้งแต่นั้นมา ดูเสถียร โพธิ์นันทะ, ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โพธิ์สามต้นการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๘.

^{๑๑๑} มหาสิลา วีระวงค์, พงสาวดานลาว แต่โบราณถึง 1946, หน้า ๒๘.

^{๑๑๒} อุ่คำ พรหมวงสา, ความเป็นมาของลาว, (เวียงจันทน์ : มปป, ๒๕๑๐), หน้า ๒๗.

สำหรับเจ้าชายฟ้าจุ่มนั้น เพราะเหตุที่เกิดมามีสิ่งผิดปกติคือ มีฟันมาพร้อม ๓๓ ซี่ จึงถูกพวกอำมาตย์ราชมนตรีทั้งหลายลงความเห็น ว่าต่อไปจะเป็นคนกาลิบ้านกาลิบ้านเมือง อยู่ไปจะแพ้บ้านแพ้เมือง จึงกราบทูลให้พระเจ้าฟ้าเจี้ยวให้นำไปลอยน้ำเสียที่แม่น้ำโขงเพื่อเป็นการขจัดปัญหา จึงทำการเนรเทศลอยแพพระเจ้าฟ้าจุ่มเสียพร้อมด้วยข้าทาสบริวารจำนวนหนึ่ง แต่ชะตาพระเจ้าฟ้าจุ่มยังไม่ถึงขาดพอเรือแล่นมาถึงแก่งหลี่ผีพระเถระมหาปาสมันต์ชาวขอมได้ช่วยเหลือไว้และนำไปฝากกับพระเจ้ากรุงเขมร ภายหลังได้กลับขึ้นมาชิงบัลลังก์คืนพร้อมกับนำเอาพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทจากเขมรมาประดิษฐานที่นครเชียงของจนพระพุทธรูปสามารถตั้งมั่นในเมืองเชียงทอง ทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับ ต่อจากพระเจ้าฟ้าจุ่มก็มีพระมหากษัตริย์ปกครองลาวมาโดยตลอด และมีการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาทั้งตกเป็นเมืองขึ้นของไทยสมัยธนบุรี-รัตนโกสินทร์จนถึงการตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส และเมื่อได้เอกราชก็มีพระมหากษัตริย์ปกครองเรื่อยมาจนถึง พ.ศ.๒๕๑๘ ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบประชาธิปไตยมาเป็นระบอบสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์มากระทั่งถึงปัจจุบัน

ในด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศนั้นลาวล้านช้างมีความสัมพันธ์กับดินแดนต่างๆ หลายอาณาจักร เช่น อาณาจักรเชียงแสน ล้านนา สุโขทัย กรุงศรีอยุธยาธนบุรี รัตนโกสินทร์ หรือแม้แต่ว่าอาณาจักรขอมก็มีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่สมัยโบราณ ดังนั้น ในแง่ของการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมทางศาสนาและความเชื่อล้านช้างจึงมีความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมกับอาณาจักรเหล่านี้มาโดยตลอด ทั้งในเรื่องของกิจการการเมือง ศาสนาและวัฒนธรรมก็ตาม โดยเฉพาะในแง่ของความสัมพันธ์ทางด้านการพระศาสนานั้นจะพบว่าอาณาจักรล้านช้างมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรต่างๆ เหล่านี้อย่างใกล้ชิด เช่น สุโขทัย ล้านนา กรุงศรีอยุธยา ธนบุรี รัตนโกสินทร์ หรือแม้แต่ว่าอาณาจักรกัมพูชาในอดีตก็ตาม ดังนั้น เราจึงจะพบว่า วัฒนธรรมทางด้านพระพุทธศาสนาในเรื่องของ “การกัลปนา” หรือการถวายที่ดิน คน และพืชพันธุ์ธัญญาหารเพื่อบำรุงพระพุทธศาสนานั้นจึงเป็นวัฒนธรรมที่ได้มีการแลกเปลี่ยนกันอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะในเรื่องของการถวายข้าวพืษภาคของชาวพุทธล้านช้างนั้นก็ไม่ได้แตกต่างไปจากกรุงสุโขทัย ล้านนาหรืออยุธยาแต่อย่างใดเนื่องจากว่ายุคนี้มีการรับเอาวัฒนธรรมในเรื่องของการถวายกัลปนาที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจาก (๑) ความเชื่อของขอมที่มีคติเรื่องของการกัลปนาที่ดิน คน สิ่งและพืชผลเพื่อบำรุงศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนาหลายมาาก่อน (๒) ความเชื่อของศรีลังกาในฐานะที่เป็นแม่บทของความเชื่อเรื่องการถวายความอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาในเชิงประจักษ์ซึ่งได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากอินเดียอีกทอดหนึ่ง ดังนั้น คติเรื่องของการถวายข้าวพืษภาคที่มีการตั้งชื่อมาภายหลังนี้จึงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อในเรื่องของการกัลปนาที่ได้รับมาจากแนวคิดเรื่องกัลปนาจากอาณาจักรโดยรอบของล้านช้างนั่นเอง

จากการกล่าวมาจะพบว่า การถวายหรือมอบคนให้เป็นเครื่องกลีนาแก่ศาสนสถานในทางศาสนานั้นเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยพุทธวรราชที่ ๑๒ คือเริ่มมาตั้งแต่สมัยทวารวดีพัฒนาเรื่อยมาจนถึงสุโขทัยล้านนาและล้านช้าง การถวายคนเป็นทาสของวัดและพระนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่เป็นบุญกับทั้ง (๑) ผู้ถวาย และ (๒) ผู้ถูกถวายเพราะผู้ถูกถวายหรือคนที่เป็นทาสนั้นจะหลุดพ้นจากความเป็นทาสทันทีแต่มาเป็นข้ารับใช้พระแทน ซึ่งในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นก็มีคดีเรื่องของการมอบเวนคนให้เป็นข้าโอกาสของพระอารามหรือของวัด ดังปรากฏตอนหนึ่งว่า

พระยาสุมิตตรธรรมและนางเทวีแก้วพร้อมด้วยพลเทวอำมาตย์ เห็นเครื่องอุปัฏฐากพระอุรังคธาตุที่พระยาอินทร์ตกแต่งตั้งเรียงไว้งามสลึง จึงพร้อมกันยกขึ้นเหนือเศียรเกล้าแล้วก็มีได้ปรากฏแก่ตาคนทั้งหลาย ผู้มีบุญสมภารเทวดาจึงให้เห็น พระยาและนางจึงได้เสด็จออกเวียนประทักษิณ ๓ รอบ แล้วจึงรับสั่งให้ก่อกำแพงล้อมและถวายเขตแดนไว้กับพระมหาธาตุเจ้า พระราชทานคนที่มีกำลัง ๓,๐๐๐ คน มี ล่ามหลวง เป็นต้น อยู่เป็นข้าโอกาสหยาดน้ำตราบเท่า ๕,๐๐๐ พระวรราชา แล้วพระองค์ทรงหลั่งน้ำไว้เฉพาะหน้าพระอรหันต์ทั้ง ๕^(๑๓)

ซึ่งผู้คนที่อยู่รอบๆพุทธสถานในปัจจุบันนั้นยังมีความเชื่อและถือว่าเป็นลูกหลานของข้าโอกาสของพระธาตุหรือพุทธสถานแห่งนั้นอยู่ โดยที่ยังคงรักษาความเป็น “ข้าโอกาสเอาไว้และมีพิธีกรรมของบรรดาข้าโอกาสที่สืบทอดกันมาทุกวันนี้ก็อยู่ที่วัดพระธาตุพนม ซึ่งมีพิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการถวายข้าว พิษภาควหรือการแสดงตนเป็นข้าโอกาสที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ดูแลพระธาตุพนมสืบทอดต่ออายุมาจนถึงปัจจุบันอยู่ โดยการมีประเพณีและวัฒนธรรมด้านความเชื่อเกี่ยวกับการเป็นลูกหลานข้าโอกาสของพระธาตุพนมนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ได้รับอิทธิพลมาจากอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมที่มีการบันทึกเรื่องราวของการถวายคนให้กับพระศาสนาตั้งแต่ครั้งพระยาสุมิตตรธรรมราชมรุกขนครเป็นต้นมา แม้ว่าเวลาจะเปลี่ยนไปอย่างไรก็ตามแต่ประเพณีความเชื่อในความเป็นข้าโอกาสหรือลูกพระธาตุพนมนั้นก็ยังคงมีอยู่และสืบทอดกันต่อมาจนถึงปัจจุบันก็ด้วยหลักฐานที่มีปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั่นเอง

(๓) วัฒนธรรมในการให้ความเคารพพระธาตุ สำหรับวัฒนธรรมอีกประการหนึ่งที่ได้รับมาจากอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมก็คือ วัฒนธรรมในเรื่องของการให้ความเคารพต่อพุทธสถานที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม เนื่องจากในอุรังคธาตุนั้นมีการระบุถึงระบบวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการให้ความเคารพใน (๑) พระพุทธรูป หรือพุทธอาชญาที่ทรงรับสั่งแล้วไม่ให้ขัดคำสั่งนั้น เช่น การที่พระยาสุวรรณภิงคารขอให้ฐาปนาพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่เมืองหนองหานหลวงไม่ต้องนำไปที่ภูเก้าพร้าวก็ได้ แต่พระมหากัสสปเถระก็ไม่ยอมด้วยการชี้แจงให้พระ

^(๑๓) กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๓๔.

ยาสุวรรณภิงคารเห็นว่าการขัดพุทธประสงค์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดี (๒) การเคารพในเขตพุทธสถาน เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางกาย วาจา และจิตใจของมนุษย์เราเมื่อเข้าสู่เขตพุทธสถานแล้วจะต้องไม่ดูหมิ่น หรือไม่แสดงอาการไม่เคารพไม่เลื่อมใส เพราะหากทำอย่างที่ว่านั้นแล้วย่อมทำให้เทวดาแลพญานาครวมถึงอารักษ์ผู้รักษาพุทธสถานจะโกรธแล้วจะทำลายผู้นั้นทันทีเมื่อเป็นเช่นนั้น ในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมจึงระบุหรือมีคำสอนในเรื่องนี้ไว้เพื่อไม่ให้ผู้คนละเมิดหรือแสดงความไม่เคารพต่อเขตพุทธสถาน ซึ่งในปัจจุบันนี้ หือในอดีตที่ผ่านมาจะพบว่าชาวพุทธสองฝั่งโขงนั้นจะมีความเกรงกลัวต่อบาปเมื่อเวลาเข้าสู่เขตพุทธาวาสแล้วจะไม่นำเอาอาวุธเข้าไปในเขตแดนพุทธสถาน เช่น ในกรณีของพระยาสุวรรณภิงคารกับพระยาคำแดงสองพี่น้องเมื่อเวลาอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปภูเก้าพรรานั้นพระองค์ทั้งสอง “ไม่พกศาสตราวุธใดๆไปเลย”^{๑๑๔} นี่ก็เป็นการแสดงออกซึ่งความเคารพที่มีต่อพุทธสถานหรือในพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นในการประกอบกิจการที่เป็นกองการกุศล ชาวพุทธสองฝั่งโขงจะ “ห้ามไม่ให้มีการพนันขันต่อใดๆในระหว่างการปฏิบัติหน้าที่หรือในเวลาที่กำลังทำการกุศล” ดังปรากฏในกรณีที่พระยาสุวรรณภิงคารทรงมีรับสั่งห้ามไม่ให้มีการพูดเรื่องการพนันในงานกุศลคือการเคารพสถานที่หรือเขตพุทธสถาน^{๑๑๕} นอกจากนั้นเวลาที่เข้าสู่เขตพุทธสถานนั้นไม่ว่ากษัตริย์หรือคนธรรมดาสามัญทั่วไปก็ต้องทำตัวเสมอเหมือนกันก็คือให้ความเคารพในเขตพุทธสถานโดยการรักษากายวาจาให้สงบและที่สำคัญไม่ตกแต่งประดับร่างกายด้วยเสื้อผ้าสีฉูดฉาดแต่กายด้วยเสื้อผ้าสีขาวล้วน ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความเป็นผู้บริสุทธิ์เหมือนตอนที่พระยาสุวรรณภิงคารกับพระยาคำแดงอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปภูเก้าพรร่า อันนี้แสดงให้เห็นถึงความเคารพที่ชาวพุทธจะพึงมีต่อพุทธสถาน แม้ในสมัยปัจจุบันนี้ก็เช่นเดียวกันด้วยเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับความเคารพในพุทธสถานนั้นก็ส่งผลให้ชาวพุทธที่มากกราบไหว้พระธาตุเจดีย์หรือพระพุทธรูปก็จะพากัน แต่งตัวเรียบร้อย เป็นผู้มีความรู้จักรากละเทศะในการแต่งกายไม่กางร่มเข้าวัดหรือไม่ส่งเสียงดังในวัดเป็นต้นนี้คือความเป็นผู้เคารพในพุทธาวาสของชาวพุทธสองฝั่งโขงในปัจจุบัน

(๔) วัฒนธรรมความเชื่อในเรื่องของบุญกรรม สำหรับวัฒนธรรมความเชื่ออีกประการหนึ่งที่มีอยู่ใน อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม อีกประการหนึ่งก็คือวัฒนธรรมความเชื่อในเรื่องบุญกรรม หมายถึงเชื่อว่าบุญมีบาปมีและการทำบุญหรือการสร้างบุญนั้นย่อมได้รับผลบุญเป็นการตอบแทน การทำบาปก็ย่อมได้รับบาปเป็นผลตอบแทน บุญบาปไม่ได้ขึ้นอยู่กับฐานะหรือตำแหน่งคนแต่ขึ้นอยู่กับ การกระทำของคนเท่านั้น ซึ่งจากการศึกษามาเราจะพบว่า คำว่า “กรรม” มาจากภาษาบาลี มีรูปวิเคราะห์ทางไวยากรณ์ว่า กรณฺ ภณฺ การกระทำชื่อว่ากัมมะ หรือ กรียเตติ กมฺมํ กรรมที่

^{๑๑๔} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๔๒

^{๑๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓

บุคคลกระทำ ชื่อว่ากัมมะ^{๑๑๖} คำว่า “กรรม” มาจากคำว่า “กรฺ” ในภาษาสันสกฤต ซึ่งตรงกับคำว่า “กมฺ” ในภาษาบาลี ตามรูปศัพท์แปล “การกระทำ ซึ่งเหมือนกับคำว่า “กิริยา” (ในสันสกฤตเป็น “กิริยา” ซึ่งภาษาไทยนำมาใช้คนละความหมาย) แต่ความหมายที่แท้จริงของคำว่า “กรรม” ในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทนั้นหมายถึงเจตนา^{๑๑๗}

ความหมายของกรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงเอาไว้ในแต่ละคราวนั้น มีความหมายเป็นนัยเดียวกัน ก็คือ ต้องประกอบด้วยเจตนา และจะแสดงออกได้ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ อย่างในนิพเพธิกสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงคุณลักษณะของกรรมเอาไว้ว่า

“เรากล่าวไว้เช่นนี้แล้ว เธอทั้งหลายพึงทราบกรรม ฯลฯ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม^{๑๑๘} เพราะอาศัยเหตุอะไรเราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำการด้วยกาย วาจา ใจ”^{๑๑๙}

ในอรรถกถาของพระสูตรนี้ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายคำว่าเจตนาเอาไว้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายเอาเจตนาที่มีการจัดแจง (สัมปยุตธรรม) ที่รวบรวมธรรมทุกอย่าง (กุศลธรรม และอกุศลธรรม) ไว้^{๑๒๐} คือหมายถึงต้องมีเจตนาที่เป็นกุศลธรรม หรืออกุศลธรรมเข้ามาประกอบจึงจัดเป็นกรรม กรรม เป็นสิ่งที่ควรพิจารณาในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม เพราะกรรมจะส่งผลต่อชีวิตทั้งในปัจจุบัน และในอนาคต ทำให้มีอันเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดกรรม ที่เราเกิดมาได้นี้ ก็เป็นเรื่องของกรรม เมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องประสบกับผลของกรรมที่ก่อไว้ในอดีต ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้พิจารณาเพื่อละการทำชั่ว และเร่งกระทำความดีให้พ้นจากกรรมชั่ว ความตอนหนึ่งในฐานสูตร และจูฬกัมมวิภังคสูตรว่า “สตริ บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า “เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย

^{๑๑๖} ประพันธ์ ศุภษร, “การศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการแห่งการตอบปัญหาเรื่องกรรมกับอนัตตาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๖๖. อ้างถึง พระพุทธปิฎกมหาเถระ, ปทฺธปฐิติ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓๐, พระมหาสมปอง มุทิโต, แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๙๑๖.

^{๑๑๗} วิชระ งามจิตรเจริญ, พุทธศาสนาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖๗ – ๒๖๘.

^{๑๑๘} เธอทั้งหลายถึงทราบกรรม ฯลฯ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม หมายถึง เธอทั้งหลายถึงทราบกรรม เหตุเกิดแห่งกรรม ความต่างกันแห่งกรรม วิบากแห่งกรรม ความดับแห่งกรรม และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม (อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๑, อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗ – ๕๗๘.)

^{๑๑๙} อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

^{๑๒๐} อง.ฉก.ก.อ. (ไทย) ๓๖/๓๓๔/๗๗๕.

เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”^{๑๒๑} อนึ่ง หลักคำสอนเรื่องกรรมในทางพระพุทธศาสนาจะพบว่ากรรมคือการกระทำของมนุษย์นั้นย่อมจะเป็นเรื่องส่งผลต่อการเกิดให้ใหม่ของผู้กระทำกรรมนั้นและจะติดต่อกันไปยังภพน้อยภพใหญ่ที่ผู้นั้นไปเกิดด้วยโดยจะไปเกิดเป็นอะไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนเองได้กระทำไว้

ส่วนคำว่าบุญ ในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานนั้นคำว่า“บุญ” [บุญ, บุญยะ-] เป็นคำนาม หมายถึงการกระทำดีตามหลักศาสนา; ความดี, คุณงามความดี. ว. ดี เช่น คนใจบุญ, มีคุณงามความดี เช่น คนมีบุญ”^{๑๒๒} “บุญ” นั้นหนึ่งแปลว่า เป็นเครื่องชำระสันดาน เป็นเครื่องชำระล้างจิตใจให้สะอาด ในเวลาที่สิ่งซึ่งเป็นบุญเกิดขึ้นในใจ เช่น มีเมตตาเกิดขึ้น ก็ชำระจิตใจให้สะอาด บริสุทธิ์ ศรัทธาเกิดขึ้น จิตใจผ่องใสทำให้หายเศร้าหมอง หายสกปรก ความหมายต่อไปพวกนักวิเคราะห์ศัพท์ แปลบุญว่านามาซึ่งการบูชา หรือทำให้เป็นผู้ควรบูชา คือใครก็ตามสั่งสมบุญไว้ สั่งสมความดี เช่น สั่งสมศรัทธา เมตตา กรุณา มุทิตา ผู้นั้นก็มีแต่คุณธรรมมากมาย ซึ่งทำให้เป็นผู้ควรบูชา ฉะนั้น ความหมายหนึ่งของบุญก็คือ ทำให้เป็นผู้ควรบูชา และอีกความหมายหนึ่งของบุญก็คือ ทำให้เกิดผลที่น่าชื่นชม เพราะว่าเมื่อเกิดบุญแล้วก็มิมีบาปที่ติดมา น่าชื่นชม จึงเรียกว่ามีผลอันน่าชื่นชมใกล้เคียงกับพุทธพจน์ที่ว่า “สุขุสเสต อธิวณ ยทิต พุณฺณานิ” ซึ่งแปลว่า ภิกษุทั้งหลาย คำว่าบุญนี้เป็นชื่อของความสุก เมื่อบุญเกิดขึ้นในใจแล้ว จิตใจก็สบาย มีความเอิบอิ่มผ่องใส บุญก็เป็นชื่อของความสุก นี่เป็นอย่าง ๆ ที่อธิบายเกี่ยวกับเรื่องบุญ”^{๑๒๓}

เมื่อนำเอาคำว่า บุญและกรรมมารวมกัน เป็นคำว่า บุญกรรมแล้วย่อมหมายถึงความเชื่อว่าทุก ๆ การกระทำย่อมมีผลถ้าเป็นการกระทำดีย่อมได้ผลดีหากกระทำชั่วย่อมได้รับผลชั่วอันเนื่องมาจากผลของการกระทำ ความชั่วนั้น ดังนั้น เราจะพบว่า คำว่าความเชื่อเรื่องบุญและกรรมนี้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในการรับรู้ของประชาชน นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความเชื่อเรื่องบุญและบาป ได้มีการปลูกฝังกันมาเป็นเวลาช้านานอยู่ในจิตใจของคนทั่วไปตั้งแต่เป็นเด็ก เพราะได้รับการสั่งสอนจากพ่อแม่เป็นอันดับแรก เมื่อเจริญเติบโตขึ้นได้มีโอกาสเข้าวัด ไปร่วมกิจกรรมของทางวัด ได้รับฟังการแสดงธรรมจากพระสงฆ์ถึงเรื่องบุญ-บาป ดังนั้น คำสอนเรื่องบุญ-บาปจึงได้ฝังอยู่ในจิตใจตลอดมา เรื่องบุญ-บาปตามทรรศนะทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของบุคคลแต่ละคน และมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตอย่างมากในแง่ของการอยู่ร่วมกันต่อคนในสังคม เพราะบุญ-บาปเป็นหลักจริยธรรมซึ่งทำให้บุคคลมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ไม่เบียดเบียน รังแกกัน หรือสร้างความเดือดร้อนต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นต่อบุคคลและสังคม เป็นต้น

^{๑๒๑} อภ.ปญจ. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๑.

^{๑๒๒} พจนานุกรมอิเล็กทรอนิกส์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒.

^{๑๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), “กรรม-นรกสวรรค์ สำหรับคนรุ่นใหม่”, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๖๘-๗๔.

สำหรับวัฒนธรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องบุญกรรมที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมก็มีปรากฏในตอนที่เราพุทธองค์เสด็จมาสู่ภูเก้าแล้วทรงไปบิณฑบาตที่เมืองศรีโคตรพญาศรีโคตรเสด็จมารับบาตรทรงตรัสว่าพระยาศรีโคตรบูรหลวงนั้นหากปรารถนาการบรรลุธรรมก็จักเป็นไปได้ในชาติหน้า แต่ความจริงแล้วทรงทราบว่าพระยาโคตรบูรนั้นทรงปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ดังนั้นความปรารถนาของพระองค์จะยังไม่สำเร็จลงได้ในชาตินี้^{๑๒๔} หรือในเรื่องของการทำบุญด้วยการร่วมสร้างอุบมุงของพระยาทั้ง ๕ เพื่อประดิษฐานพระอุรังคธาตุของพระพุทธองค์นั้นเป็นผลทำให้พระยาทั้ง ๕ ได้บรรลุพระอรหันต์ในชาติต่อมาคือมีการเวียนว่ายตายเกิดหรือการกลับมาเกิดใหม่เป็นเจ้าชายในเมืองต่างๆจากนั้นพระอรหันต์ที่เป็นศิษย์ของพระมหากัสสปเถระก็กลับมาเพื่อนำมาบวชและสอนกรรมฐานในที่ต่างๆจนสามารถบรรลุพระอรหันต์ได้ที่สุดก็ได้กลับไปร่วมกับพระยาสมิตตธรรมิกราชมรุกขนครในการสถาปนาพระบรมสารีริกธาตุและปฏิสังขรณ์อุบมุงใหม่เพื่อให้มีความแข็งแรงมั่นคงต่อไป^{๑๒๕} อันนี้ก็ถือว่าเป็นความเชื่อเรื่องบุญและกรรมที่เป็นผลทำให้ผู้ที่ทำกรรมดีย่อมได้รับกรรมดี ซึ่งส่งผลต่อชาวพุทธในดินแดนสองฝั่งแม่น้ำโขงได้สั่งสอนกันมาจนในที่สุดก็กลายเป็นคนที่มีความเชื่อในเรื่องบาปบุญคุณโทษหรือการทำความดีละเว้นความชั่วและหมั่นในการสร้างบุญกุศลด้วยการทำบุญทำกุศลไว้ในพระพุทธศาสนา อันถือว่าเป็นหน้าที่ของชาวพุทธ ซึ่งคำสอนหรือเรื่องราวในอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมนั้นมีอิทธิพลมากต่อระบบคิดหรือแนวคิดของสังคมสองฝั่งโขงเพราะอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมนั้นเป็นเสมือนหนึ่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาสำหรับชาวลาวและชาวพุทธในภาคอีสาน หรือหนังสืออุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมนั้นถือว่าเป็นหนังสือที่มีความศักดิ์สิทธิ์ในตัว เมื่อนำไปอ่านหรือไปเทศน์ไปแสดงที่ได้ผู้คนจะให้ความเคารพมากเป็นพิเศษอันนี้คืออิทธิพลที่เกิดจากอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมนั้นอย่างแท้จริง

๔.๓.๓ อิทธิพลต่อความเชื่อท้องถิ่น

สำหรับคำว่าความเชื่อท้องถิ่นนั้น หมายถึงความเชื่อของชุมชนที่เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นเรื่องความเชื่อเฉพาะคนเฉพาะกลุ่ม แต่ละท้องถิ่นอาจจะมีความเชื่อแตกต่างกันไปตามคติความเชื่อและเนื้อหาของความเชื่อนั้นๆ โดยที่ความเชื่อท้องถิ่นที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมก็มีดังต่อไปนี้

(๑) อิทธิพลด้านความเชื่อเรื่องเทพเจ้า เทพารักษ์ สำหรับประเด็นเรื่องความเชื่อท้องถิ่นที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่มีปรากฏอยู่โดยเฉพาะความ

^{๑๒๔} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๓๙.

^{๑๒๕} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๔๖.

เชื่อเรื่องของเทวดาผู้รักษาพระธาตุพนมนั้นปรากฏในตอนที่เราสร้างอุบมุงเสร็จบรรดาเทพเจ้าทั้งหลายก็จะลงมาเฉลิมฉลององค์พระธาตุและมีการมอบหน้าที่ในการดูแลพระธาตุ

พระยาอินทร์ทรงปฏิสังขรณ์ฐานดังนี้ วิสสุกรรมเทวบุตรจึงได้จัดจำเอาไว้แล้วจึงหันยังเทวดาทั้งหลายที่อยู่ภูมิกำพร้าทั้งสิ้น ให้มากดเอาเครื่องอุปภูษาบูชาไว้ พร้อมทั้งข้าวของเงินทองและเครื่องอุปโภคที่พระยาทั้ง ๕ บุชารองไว้เบื้องล่างนั้น กำหนดซึ่งกันและกันรักษาไว้ให้เป็นปกติ และยังมีเทวดาตนหนึ่งชื่อว่า วนปทุมพ มีบริวาร ๑,๐๐๐ รักษาอยู่ด้านเหนือ เทวดาตนหนึ่งชื่อว่า ภูมิบุตรรักษา มีบริวาร ๕๐๐ รักษาอยู่ด้านใต้ เทวดาตนหนึ่งชื่อว่า สรรทุกา มีบริวาร ๕๐๐ รักษาอยู่ด้านตะวันออก เทวดาตนหนึ่งชื่อว่า โพธิรุกข ปัตตะ มีบริวาร ๕๐๐ รักษาอยู่ด้านตะวันตก เทวดาทั้งหลายเหล่านี้ ให้รักษาเครื่องที่พระยาอินทร์ตกแต่งไว้สักการบูชาทั้งสิ้น เทวดาตนหนึ่ง ชื่อ สุนทรีณี มีบริวาร ๕๐๐ อนุอยู่ในพื้นภูมิกำพร้าทั้งสิ้น เป็นผู้รักษาข้าวของเงินทองที่พระยาทั้ง ๕ บุชารองไว้เบื้องล่างนั้น เทวดาตนหนึ่งชื่อว่า วิจิตตเลขา มีบริวาร ๑,๐๐๐ อยู่วิมานอากาศ ให้ถือเส้นจัดเตือนเทวดาทั้งหลายเหล่านี้มีอายุยืนตลอดกาลทุกตน พระยาอินทร์จึงตรัสสั่งให้วิสสุกรรมเทวบุตรกำหนดไว้ดังนี้แล้วจึงเสด็จออกจากอุโมงค์เวียนวิภูพทักษิณ ๓ รอบ สถิตอยู่ในที่อันสมควร^{๑๒๖}

ชาวพุทธในดินแดนสองฝั่งโขงนี้เชื่อตามที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมว่าพระธาตุพนมนั้นมีเทวดารักษาตลอดทุกทิศ และเมื่อเวลาต่อมาเทวดาเหล่านั้นก็ถูกเรียกชื่อใหม่ว่าเป็น “เจ้าเฮือน” ที่ทำหน้าที่รักษาพระธาตุพนมโดยเจ้าเฮือนทั้ง ๓ ชาวธาตุพนมจะทำพิธีบูชาหรือบดพลีตามสมควร เรียกพิธีกรรมนั้นว่า พิธีบูชาเจ้าเฮือน ๓ องค์ ซึ่งทั้ง ๓ องค์นี้ถือว่าเป็นได้ทั้งเทพและผีที่คอยปกป้องรักษาองค์พระธาตุพนมเจ้าเฮือน ๓ องค์คือคำที่ใช้เรียกผีหลักเมืองหรือผีบ้านผีเมืองที่คอยปกป้องรักษาองค์พระธาตุพนมและบ้านเมืองให้มีความสุขปราศจากภัยอันตรายต่างๆ โดยเฉพาะภัยที่เกิดจากธรรมชาติหรือภัยที่เกิดจากภูติผีเช่นกันศาลของเจ้าเฮือน ๓ องค์นี้ตั้งอยู่ที่สระน้ำทางด้านหน้าหรือทางด้านทิศตะวันออกขององค์พระธาตุพนมซึ่งชาวบ้านที่ไปนมัสการองค์พระธาตุพนมส่วนใหญ่ก็จะไปบูชาด้วยเช่นกัน^{๑๒๗}

นอกจากนี้ที่ตั้งขององค์พระธาตุพนมยังมีเหตุศักดิ์ที่คอยปกป้องรักษาอยู่ ๓ องค์คือองค์ที่ ๑ รักษาอยู่หน้าวัดทิศตะวันออกเฉียงใต้ชื่อว่า ทักษิณรัฐฐานหรือเจ้าเมืองขวา องค์ที่ ๒ รักษาอยู่ริมฝั่งด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือชื่อว่า สหสรัฐฐานหรือเจ้าแสนเมือง องค์ที่ ๓ อยู่ปากเขตกก้าใต้ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงชื่อว่า นาคกุญฐวิถถารหรือเจ้าโตนกวาง

^{๑๒๖} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุนิทาน(ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๗.

^{๑๒๗} พระธรรมราชานุวัตร, *อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร)*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๔-๖๕.

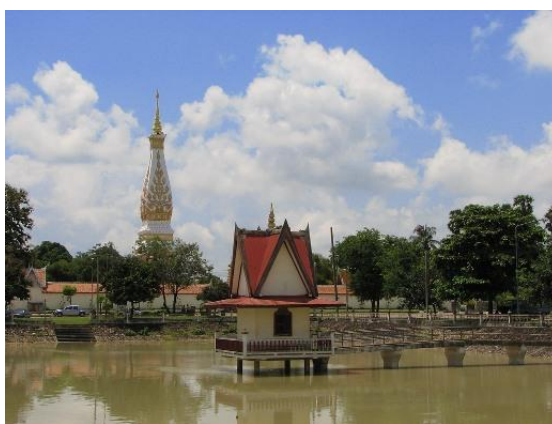
มเหศักดิ์หลักเมืองทั้ง ๓ องค์หรือเรียกอีกอย่างว่าเจ้าเฮือน ๓ องค์นี้เป็นผู้มีฤทธิ์เดชมาก ผู้คนทั้งอำเภอธาตุพนมให้ความยำเกรงตลอดเพราะมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ว่า^{๑๒๘}เมื่อครั้งที่ทำการซ่อมบำรุงองค์พระธาตุพนมครั้งที่ ๔ ครั้งนั้นมีพระภิกษุชาวอุบลราชธานีเดินทางมา ธุดงค์จำพรรษาที่บริเวณรอบสระพังโบราณภายในวัดพระธาตุพนม ๒ องค์คือพระครูสีทาและพระอาจารย์หนูแห่งวัดบูรพาได้แนะนำให้ชาวบ้านไปนิมนต์พระครูวิโรจน์รัตโนบลแห่งวัดทุ่งศรีเมืองอุบลราชธานีมาเป็นหัวหน้าในการซ่อมแซมพระธาตุพนมพระครูวิโรจน์ฯ จึงตอบตกลงและเมื่อมาถึงธาตุพนมพระครูก็มาประชุมชาวบ้านถึงการที่ซ่อมแซมองค์พระธาตุพนมซึ่งพระครูบอกว่าต้องการซ่อมแซมตั้งแต่พื้นจนถึงยอดและจากยอดจนถึงพื้นชาวบ้านหลายคนไม่เห็นด้วยกลัวว่าชาวบ้านจะเป็นอันตรายจากเทวดาที่รักษาองค์พระธาตุจึงไม่ยินยอมให้พระครูวิโรจน์ซ่อมแซมพระครูวิโรจน์จึงบอกชาวบ้านว่าจะกลับอุบลหลังจากเสร็จการประชุมชาวบ้านจึงเดินทางกลับบ้านในขณะนั้นนางเทียมถูกมเหศักดิ์หรือเจ้าเฮือน ๓ ตนเข้าสิงร่างและออกปากดุด่าชาวบ้านที่คัดค้านการซ่อมแซมพระธาตุของพระครูวิโรจน์ฯ ว่า “อ้ายไต่ที่บังอาจขัดขวางเจ้ากูไม่ให้ซ่อมแซมพระธาตุกูจะหักคอมันท่านอยากทำอะไรให้ท่านทำไปสูกะไปขัดขึ้นทำไมแม้แต่กูเองก็ยังกลัวท่าน” ฝ่ายชาวบ้านซึ่งนำโดยเฒ่ามหาเสนาพอทราบข่าวดังนั้นก็กลัวว่าจะมีภัยจึงพร้อมด้วยชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งไปนิมนต์พระครูวิโรจน์ฯ ให้ทำการซ่อมแซมองค์พระธาตุพนมซึ่งแต่ท่านจะทำจากนั้นพระครูวิโรจน์ฯ จึงได้ทำการซ่อมแซมพระธาตุพนมโดยใช้เวลา ๑ เดือนก็เสร็จสมความตั้งใจ

จะเห็นได้ว่ามเหศักดิ์เจ้าเฮือน ๓ องค์เป็นสิ่งที่คอยรักษาองค์พระธาตุพนมและชาวธาตุพนมมาเป็นเวลานานแล้วดังนั้นทุกปีชาวอำเภอธาตุพนมก็จะทำกรบุญบวงสรวงบายศรีและประทับทรงปีละ ๓ ครั้งคือชาวบ้านธาตุพนมหมู่ที่ ๑ และหมู่ที่ ๑๔ จะบูชาในวันขึ้น ๓ ค่ำเดือน ๖ ชาวบ้านปากเซฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงสปป.ลาวจะบูชาในวันขึ้น ๖ ค่ำเดือน ๖ ชาวบ้านปากเซฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงสปป.ลาวจะบูชาในวันขึ้น ๙ ค่ำเดือน ๖ เครื่องบูชาเจ้าเฮือน ๓ องค์พิธีบูชาเจ้าเฮือน ๓ องค์นี้ในสมัยก่อนนั้นจะไปบูชาที่ประเทศสปป.ลาวตรงบริเวณน้ำเซบั้งไฟไหลตกแม่น้ำโขงจะมีศาลเจ้าเฮือน ๓ พระองค์ก่อนจากนั้นจึงข้ามมาทำพิธีบูชาที่ฝั่งประเทศไทยในวันที่กระทำพิธีกรรมบูชาเจ้าเฮือน ๓ องค์นางเทียม ๓ คนจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าคนละสีกล่าวคือคนที่ ๑ และคนที่ ๒ ซึ่งเป็นตัวแทนของมเหศักดิ์องค์ที่ ๑ และที่ ๒ จะสวมใส่เสื้อผ้าชุดสีขาวส่วนคนที่ ๓ ซึ่งเปรียบได้กับมเหศักดิ์องค์สุดท้ายจะสวมใส่เสื้อผ้าสีแดงจากนั้นก็จะนำเอาขันดอกไม้ธูปเทียนบูชาซึ่งได้แก่ขันธ ๕ และขันธ ๘ อย่างละชุดพร้อมด้วยเครื่องแต่งกาย ๓ ชุดเงินฮ้างเงินลาดและเงินฮ้อยอย่างละ ๙ ชุดเหล้าขาว ๓ ขวดมะพร้าว ๓ ลูกกล้วยสุก ๓ หวีพร้อมด้วยอาหารคาวหวานที่มีแล้วนำมาเลี้ยงมเหศักดิ์ในวันดังกล่าวนั่นเอง

^{๑๒๘} พระธรรมราชานุวัตร, อรัญคราตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร), หน้า ๑๒๑-๑๒๕.

ปัจจุบันนี้การเลี้ยงเจ้าเฮือน ๓ องค์จะนิยมไปเลี้ยงกันที่บ้านของนางเทียมซึ่งนางเทียมแต่ละคนจะมีสัญลักษณ์เจ้าเฮือน๓องค์คือหิ้งผีที่อยู่บนบ้านของตนเองเมื่อนางเทียมเลี้ยงเจ้าเฮือน๓องค์เสร็จแล้วก็จะออกมาเลี้ยงใหญ่อีกครั้งที่ศาลหน้าวัดพระธาตุพนมในวันขึ้น ๓ ค่ำเดือน ๖ นั้นเอง

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าความเชื่อเรื่องผีมหัศจรรย์หลักเมืองที่ดูแลรักษาพระธาตุพนมนั้นเกิดขึ้นมาพระอิทธิพลจากความเชื่อที่เกิดจากอุรังคธาตุนิทานมาแต่เดิมเพราะในอุรังคธาตุนั้นมีระบุเรื่องเทวดารักษาองค์พระธาตุพนมอยู่แล้ว เมื่อหลักฐานก็เป็นมูลเหตุที่ก่อให้เกิดความเชื่อและมีการปฏิบัติต่อความเชื่อนั้นเรื่อยมา แม้ในพุทธสถานอื่นๆที่เกี่ยวข้องก็มีนัยนี้เหมือนกัน

แผนภาพที่ ๔.๖ แสดงศาลเจ้าเฮือน ๓ องค์ที่หน้าวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

(๒) อิทธิพลด้านความเชื่อเรื่องบูชาพระธาตุ สำหรับอิทธิพลในเรื่องการบูชาพระธาตุหรือการไหว้พระธาตุตามที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทานนั้นจะพบว่ามีปรากฏในการเฉลิมฉลองของเหล่าเทวดาที่มาฉลองพระธาตุภายหลังที่สร้างอุปมุงเสร็จแล้วด้วยการพ้อนรำจุดบั้งไฟฉลองกันอย่างสนุกสนาน ซึ่งภาพเหล่านี้ถือว่าเป็นภาพที่แสดงให้เห็นถึงบ่อเกิดของงานกราบนมัสการหรืองานไหว้พระธาตุหรือบูชาพระพุทธรูปของประชาชนในชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งจากการศึกษาจะพบว่าพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมแทบทุกแห่งจะมีการจัดงานไหว้พระธาตุหรือรอยพระพุทธรูปทุกที่ เนื่องจากว่าเป็นแบบอย่างที่ได้มาจากการบูชาพระธาตุของเทวดาที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมว่า

ในกาลนั้น เทวดา นาค ครุฑ กุมภภินท์ คนธรรพ์ ยักษ์ทั้งหลายที่อยู่ขอบจักรวาลมาถึงภูกำพร้า ก็พากันปฏิสังขารกับด้วยเทวดาทั้งหลายที่เป็นใหญ่อยู่ในสถานที่นั้น จึงพร้อมกันมีการมหรสพสมโภชสักการบูชา เทวดาทั้งหลาย ลางพวกตีฆ้อง ลางพวกตีฉิ่ง ลางพวกตีกลอง ลางพวกตีกังสดาล ลางพวกเป่าสังข์ ลางพวกเป่าลือลา ลางพวกเป่าพวง ลางพวกตีด ลางพวกสี นาคทั้งหลาย ลางพวกขับ ลางพวกพ้อน ครุฑทั้งหลาย ลางพวก

ปรบปีกบินเวียนไปทางขวา ๓ รอบ แล้วจึงกระทำสักการะ ส่วนคนธรรพและยักษ์ทั้งหลายนั้น ตีดุริยดนตรี ลางพวกเต้นไต่ละเม้ง ลางพวกบินกระโดด ลางพวกบูชาตะไลไฟดอก ลางพวกจตุรปูชา ลางพวกจุดเทียนบูชา รุ่งเรืองตลอดไปในบริเวณพระอุรังครธาตุ แล้วเขาทั้งหลายเหล่านั้น จึงได้ลาพรากจากกันไปที่อยู่แห่งตนๆ ก็มีในวันนั้นแล^{๑๒๙} จากภาพของการเฉลิมฉลองของเทวดาซึ่งยกมานั้นแลถือว่าเป็นบ่อเกิดของการจัดงานเฉลิมฉลองของชาวพุทธสองฝั่งโขงที่มีต่อพุทธสถานที่ได้กล่าวมา ไม่ว่าจะเป็นพุทธสถานใน สปป.ลาว หรือ พุทธสถานในภาคอีสานของไทยล้วนจะต้องมีการเฉลิมฉลองเช่นนี้โดยทั่วไปทุกๆ ที่ ซึ่งคติความเชื่อเช่นนี้ถือว่ามีมาจากราชธานีทันทานพระธาตุพนมนั่นเอง

๔.๓.๔ อิทธิพลด้านความเชื่อเรื่องพุทธประวัติ

สำหรับอิทธิพลที่เกิดจากการศึกษาเรื่องพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคราตุนิทานตำนานพระธาตุพนมนั้น เรื่องหนึ่งที่น่าสนใจและเป็นประเด็นที่ผู้ศึกษาพระพุทธรูปศาสนาในท้องถิ่นจะต้องนำมาพิจารณาก็คือเรื่องของการศึกษาพุทธประวัตินอกพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคติที่มีความนิยมมากในลังกา สุโขทัยและล้านนา ก็คือการมีการบันทึกว่าพระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จมา ณ ดินแดนที่เป็นบ้านเมืองของตนๆ ซึ่งเรื่องราวการเสด็จมาของพระพุทธรูปเจ้านอกดินแดนชมพูทวีปนั้นไม่มีการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก ซึ่งการที่พระไตรปิฎกไม่ได้บันทึกไว้นั้นไม่ได้หมายความว่าพระพุทธรูปองค์ไม่ได้เสด็จมาเลย พระพุทธรูปภาพเกี่ยวกับการเสด็จไป ณ สถานที่ใดๆ ในโลกและจักรวาลนี้พระพุทธรูปองค์สามารถที่จะเสด็จไปได้ทั้งหมดด้วยพลังแห่งฌานและสมาธิที่พระองค์มี ดังนั้น นักปราชญ์ในยุคหลังจึงมีการเขียนพุทธประวัตินอกพระไตรปิฎกขึ้นเพื่อให้เห็นว่าพระพุทธรูปองค์นั้นได้เสด็จมาโปรดประชาชนในดินแดนของตนเองจริงๆ โดยมีสถานที่รองรับเรื่องราวที่พระพุทธรูปองค์เสด็จมา ซึ่งก็นับว่าเป็นเรื่องที่แปลกอย่างหนึ่งสำหรับผู้ที่ไม่เชื่อก็คือ หากเชื่อว่าพระพุทธรูปองค์ไม่ได้เสด็จมาโปรดประชาชนในดินแดนสุวรรณภูมินี้จริงแล้ว “พระบรมสารีริกธาตุ” มาประดิษฐานไว้ ณ สถานที่ที่ปรากฏในตำนานได้อย่างไร ? อันนี้ถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสอดคล้องที่ผู้ไม่เห็นด้วยฟังจะต้องพิจารณา ดังนั้น การที่มีเอกสารหลักฐานเกี่ยวกับตำราหรือคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นของท้องถิ่นเกิดขึ้นและมีการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติการเสด็จมาของพระพุทธรูปองค์หรือการที่พระสาวกของพระองค์เดินทางมาเพื่อทำภารกิจในดินแดนที่ห่างไกลเช่นนี้ดังที่ปรากฏในอุรังคราตุนิทานตำนานพระธาตุพนมนั้น จึงถือว่าเป็นหลักฐานยืนยันถึงความมีอยู่จริงของพุทธประวัตินอกพระไตรปิฎกและส่งผลหรือมีอิทธิพลต่อการศึกษารวบรวมของพุทธประวัตินอกพระไตรปิฎกนี้มากสำหรับชาวพุทธในสปป.ลาว และภาคอีสานที่จะได้ศึกษา โดยพุทธประวัติที่เกี่ยวข้องกับอุรังคราตุนิทานตำนานพระธาตุพนมนั้นก็มีอยู่ ๒ ตอนที่สุดเด่นมากที่สุดก็คือ (๑) พุทธประวัติตอนที่พระพุทธรูปทรงพระชนม์อยู่และพระองค์ได้เสด็จ

^{๑๒๙} กรมศิลปากร, อุรังคราตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๒๓.

มาที่สุวรรณภูมิก็คือดินแดนสองฝั่งโขงนี้เพื่อพยากรณ์เหตุการณ์บ้านเมืองและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและรอยพระพุทธรูปเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอนาคตก่อนที่จะเสด็จกลับประเทศวัน^{๑๓๐} (๒) พุทธประวัติตอนที่พระมหากัสสปเถระพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูปเดินทางมาสุวรรณภูมิเพื่อนำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานที่ภูเก้าพร้าวโดยมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุหลายประการซึ่งถือว่าเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในดินแดนสองฝั่งโขงนี้^{๑๓๑} ซึ่งการมีพุทธประวัติเกิดขึ้นเช่นนี้ย่อมส่งผลต่อการศึกษาพุทธประวัติของชาวชุมชนสองฝั่งโขงเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการเพิ่มพูนสติปัญญาและแสวงหาความจริงในเรื่องการเสด็จมาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิของพระพุทธองค์ทำให้ชาวชุมชนสองฝั่งโขงได้มีความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการเสด็จมาของพระพุทธองค์และพระสาวกอันนี้ถือว่าเป็นอิทธิพลของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมที่มีต่อประชาชนในดินแดนสองฝั่งโขงนี้เพราะหากไม่มีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติแล้วก็จะทำให้ประชาชนชาวพุทธสองฝั่งโขงเชื่อได้ว่าพุทธสถานที่มียุ่่นั้นมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างไร หรือการมีเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติใน อุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมย่อมเป็นการเพิ่มต่อส่วนที่เป็นองค์ความรู้ให้กับชาวพุทธสองฝั่งโขงได้มากกว่าการศึกษาเฉพาะพุทธประวัติในพระไตรปิฎกอย่างเดียว โดยอิทธิพลในเรื่องของการศึกษาพุทธประวัตินี้ย่อมก่อให้เกิดการสร้างศิลปะทั้งรูปปั้นสูงนูนต่ำหรือภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติปรากฏอยู่ในพุทธสถานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมอยู่ทั่วไปในสองฝั่งโขงนี้

๔.๓.๕ อิทธิพลต่อการเมืองการปกครอง

สำหรับอิทธิพลที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองที่เกิดจากเรื่องราวที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมก็คือ อิทธิพลที่เกี่ยวข้องกับการมีเครือข่ายทางการเมืองของชุมชนโบราณในยุคพุทธกาล(หากเราเชื่อตามตำนาน) ซึ่งเราจะพบว่าในดินแดนสองฝั่งโขงนี้มีชุมชนเมืองและผู้ปกครองอยู่หลายเมืองแต่ละเมืองนั้นถือว่าเป็นชุมชนที่มีผู้คนอยู่หนาแน่นได้แก่ อาณาจักรศรีโคตรบูร ที่มีเมืองเล็กเมืองน้อยเป็นองค์ประกอบได้แก่ เมืองหนองหานหลวง เมืองหนองหานน้อย เมืองจูลนี และเมืองอินทปัตถ์ เป็นต้นไม่รวมเมืองหรือชุมชนอื่นๆที่ไม่ปรากฏชื่อด้วย โดยเมืองเหล่านี้มีพัฒนาการของเมืองมาตั้งแต่สมัยทวารวดี หรือประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ ศรีศักดิ์ วลลิโกดม ได้อธิบายว่าบริเวณเมืองเวียงจันทน์และศรีเชียงใหม่ เป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่อยู่สองฝั่งแม่น้ำโขงเป็นเมืองเอกแตก และมีรูปร่างไม่สม่ำเสมอเป็นแบบเมืองทวารวดีทั่วไป เมืองเวียงจันทน์และศรี

^{๑๓๐} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๙.

^{๑๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

เชียงใหม่เดิมคือเมืองเดียวกัน เป็นเมืองมาตั้งแต่สมัยทวารวดีตอนปลาย โบราณวัตถุสถานที่พบในเขตเมืองโบราณทั้ง สองฟากนี้มีตั้งแต่สมัยทวารวดี ลงมาถึงล้านช้างและอยุธยา^{๑๓๒}

เมืองศรีโคตรบูร หรือเมืองมรุกขนคร เมืองนี้ในตำนานกล่าวว่ามีกษัตริย์ย้ายเมืองหลายครั้ง เข้าไปมาระหว่างสองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งพระพนมเจติยานุรักษ์ (แก้ว) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมได้ สันนิษฐานถึงบริเวณแห่งหนึ่งในเขตจังหวัดนครพนมว่าเมืองมรุกขนครที่หล่มร้างเป็นบึงและป่าอยู่ใน บริเวณตำบลพระกลางทุ่งในปัจจุบัน ห่างจากธาตุพนมขึ้นไปทางเหนือราว ๕-๘ กม. ในบริเวณนี้ ปัจจุบันคือบ้านหลักศิลา มีหลักฐานทางโบราณคดีที่ เก่าแก่ที่สุดมีอยู่สิ่งเดียวคือเสมาหินทรายตรง กลางสลักเป็นรูปสถูปแบบหม้อน้ำสมัยทวารวดี และมีจารึกบเลื่อกำกับอยู่ข้างบน เสมาหินนี้ปักอยู่ กลางลานวัดหลักศิลา การพบเสมาหินซึ่งเป็นของเก่าแก่ในสมัยทวารวดี และเป็นของเนื่องในพุทธ ศาสนาเช่นนี้มีความสำคัญมาก เพราะเป็นหลักฐานชี้ให้เห็นว่าในท้องถิ่นที่ใกล้ชิดกับพระธาตุพนมนั้น เป็นย่านของกลุ่มชนที่นับถือพระพุทธศาสนาซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยทวารวดีแล้ว และคงเป็นกลุ่มชนที่ เกี่ยวข้องกับพระธาตุพนมอย่างไม่ต้องสงสัย^{๑๓๓}

ที่บริเวณภูเวียงอันเป็นที่ตั้งของเมืองพาน ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอบ้านผือ จังหวัด อุดรธานีได้พบโบราณสถานและโบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยทวารวดีและลพบุรี โบราณวัตถุที่เป็นสมัยทวารวดี เพ็ญหินบางแห่งที่มีการตกแต่งตกแต่งให้เป็นศาสนสถานมีเสมาหินปัก ล้อมโขดหินบางแห่งมีการสลักเป็นรูปพระพุทธรูปยืน นั่ง อยู่ซุ้ม และเทวรูป โขดหิน เพ็ญหินเหล่านี้ได้ ใช้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่อมาจนถึงสมัยลพบุรี โบราณสถานสำคัญอีกแห่งหนึ่งที่พบในบริเวณคือรอย พระพุทธรูปซึ่งเป็นของทำขึ้นในสมัยทวารวดี และที่เมืองหนองหานหลวง หรือบริเวณจังหวัด สกลนครปัจจุบันสันนิษฐานว่า เจริญขึ้นในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ด้วยอิทธิพลของวัฒนธรรมลพบุรี หรือวัฒนธรรมแบบเขมร ซึ่งสังเกตได้จากลักษณะผังเมืองรูปสี่เหลี่ยมแบบสมมาตรน้ำและศาสน สถานสำคัญคือ ปราสาทพระธาตุนารายณ์เจงเวง และพระธาตุคุ่ม เป็นต้น

สำหรับเหตุการณ์ของการก่อสร้างพระธาตุนารายณ์เจงเวงยังปรากฏว่าเป็นส่วนหนึ่งใน ตำนานพระธาตุพนมในตอนที่มีพระมหากัสสปเถระพร้อมทั้งพระอรหันต์ ๕๐๐ พระองค์ ได้นำพระอุ รังคธาตุมาประดิษฐานที่ดอยกัปปนคีรีหรือภูเก้าพราในครั้งนั้น^{๑๓๔} หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพานไป แล้ว ๘ ปีพระมหากัสสปเถระพร้อมด้วยพระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ องค์ ได้นำเอาพระอรังคธาตุไป ประดิษฐานไว้ ณ ภูเก้าพราโดยมีกษัตริย์ ๕ เมืองได้เข้ามาช่วยเหลือในการประดิษฐานเพราะมีพระ บารมีตามที่พระศาสดาเคยตรัสไว้ว่า ท้าวพระยาทั้งห้า ที่มาก็เป็นหน่อเนื้อพระอรหันต์และเป็นพระยา ธรรมสืบพระพุทธศาสนา กษัตริย์ทั้ง ๕ เมืองนั้นก็ให้แก่ พระยาสุวรรณภิงคารเมืองหนองหานหลวง

^{๑๓๒} ศรีศักร วัลลิโภดม, “อีสานในตำนานอุรังคธาตุ”, หน้า ๒๕-๒๘.

^{๑๓๓} ศรีศักร วัลลิโภดม, “อีสานในตำนานอุรังคธาตุ”, หน้า ๒๗-๒๘.

^{๑๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๒.

พระยาคำแดงเมืองหนองหานน้อย พระยานันทเสนเมืองศรีโคตรบูร พระยาอินทปัฐนครเมืองอินทปัฐนคร พระยาจุลนีพรหมทัตเมืองจุลนีพรหมทัตกษัตริย์ทั้ง ๕ ได้ช่วยกันก่ออุบมุงและบริจาควัตถุสิ่งของไว้คนละด้านรวมเป็น ๔ ด้าน โดยมีพระยาสุวรรณภิงคารบรรจู้ข้าวของถวายบูชาไว้ได้อุโมงค์ท่ามกลางท้าวพระยาทั้งหลาย ตำแหน่งที่กษัตริย์แต่ละเมืองก่ออุโมงค์คนละด้านนั้น ได้แสดงให้เห็นตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเมืองดังกล่าวโดยมีเมืองหนองหานหลวงของพระยาสุวรรณภิงคารอยู่ตรงกลาง คือ พระยานันทเสนแห่งเมืองศรีโคตรบูรก่ออุโมงค์ทิศเหนือ พระยาจุลนีพรหมทัตแห่งเมืองจุลนี ก่ออุโมงค์ทางทิศตะวันออกพระยาอินทปัฐนครแห่งเมืองอินทปัฐนครหรือกัมพูชาก่ออุโมงค์ทางทิศใต้ และพระยาคำแดงแห่งเมืองหนองหานน้อยก่ออุโมงค์ทางทิศตะวันตก ซึ่งในเหตุการณ์ของการร่วมมือกันในการสร้างอุบมุงเพื่อประดิษฐานพระอุรังคธาตุนี้ก็มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปกครองว่า กษัตริย์ทั้ง ๕ นั้นเกิดความระแวงต่อกันถึงขั้นจะตั้งกองทัพเพื่อที่จะเข้าประหัดประหารกันเพื่อแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุ แต่เหตุการณ์เช่นนั้นก็ไม่เกิดขึ้นเพราะมีผู้ประสานตรงกลางก็คือพระมหากัสสปเถระและพระอรหันต์ทั้ง ๕ ที่เข้าไปเจรจาไกลเกลี่ยเล่าประวัติและบุญกรรมรวมถึงพันธกิจที่พระพุทธองค์ได้มอบหมายมาให้และการสร้างบุญที่จะเกิดขึ้นในเบื้องหน้าให้กับท้าวพญาทั้ง ๕ ฟังจนในที่สุดก็สามารถระงับเหตุและสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างท้าวพระยาทั้ง ๕ นั้น^{๑๓๕} นี่คือการปกครองที่จะเกิดขึ้นเพราะมี “ศาสนา” เป็นตัวเชื่อมเพื่อก่อให้เกิดความสามัคคีได้ เพราะลำพังอำนาจทางการเมืองการปกครองนั้นไม่อาจจะสร้างความสมานฉันท์ระหว่างรัฐต่อรัฐได้ แต่มีสิ่งเดียวที่จะสร้างความสมานฉันท์เช่นนั้นได้ก็คือ “อำนาจแห่งธรรม” หรืออำนาจที่เกิดมาจากพระศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาที่ได้เข้ามาสร้างความไว้น้ำใจเชื่อใจให้กับกลุ่มอำนาจทางการเมืองทั้ง ๕ เมืองนั้นให้สามารถที่จะสร้างมิตรภาพให้แก่กันและกันได้โดยไม่มีการบงกชงแย่งชิงเสียเสียเนื้อระหว่างกันได้ นี่คืออิทธิพลของอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนมที่มีต่อการเมืองการปกครอง ซึ่งอิทธิพลทางการเมืองการปกครองเช่นนั้นไม่ได้มีเฉพาะในสมัยแรกสร้างเท่านั้นแม้ในสมัยปัจจุบันพระธาตุพนมนั้นก็เป็นเสมือนหนึ่งสัญลักษณ์แห่งความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างรัฐหรือประเทศในดินแดนแม่น้ำโขงนี้ทั้งไทย ลาว เวียดนามและกัมพูชาในฐานะที่เป็นมิตรประเทศที่ดีต่อกันมาและประชาชนในดินแดนต่าง ๆ นั้นก็ล้วนนับถือพระพุทธศาสนาแม้จะต่างนิกายแต่ก็เป็นกรอบแห่งพระพุทธศาสนาเดียวกันอยู่นั่นเอง

๔.๓.๖ อิทธิพลต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์

สำหรับอิทธิพลของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมที่มีต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้นก็จะพบว่าในเนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมมีการระบุถึง (๑) ที่มาของเมืองต่างๆในสมัยโบราณ เช่น เมืองหนองคันแทเลื่อนน้ำ เมืองหนองหานน้อย หนองหาน

^{๑๓๕} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๔๐.

หลวง เมืองศรีโคตรบูร เมืองมรุกชนคร เป็นต้น ซึ่งเมืองเหล่านี้หากไม่มีหลักฐานการบันทึกเรื่องราวจากอรรถาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมเป็นเบื้องต้นก็จะมีทางทราบได้เลยว่าเมืองนี้มีความเป็นมาอย่างไร เช่น ความเป็นมาของเมืองหนองหานหลวง หนองหานน้อยนั้นมีประวัติที่ปรากฏในอรรถาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมตอนที่เป็นพุทธพยากรณ์ว่า

เมืองหนองหานหลวงนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้มาสมุรยพระพุทบาทไว้ สมัยพระยาองค์โตเสวยราชสมบัติ พระยาองค์นั้นได้สร้างบุญสมภารมาแล้วตั้งแสนกัลป์ทุกองค์ถึงเมืองหนองหานน้อยก็เช่นเดียวกัน และทั้งสองเมืองนี้ เมื่อตั้งก็เกิดพร้อมกัน ด้วยเหตุเป็นที่เสด็จมาแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ครั้นสิ้นชั่วพระยาทั้งสองเมืองนี้ เทวดาและนาคทั้งหลายที่รักษาหนองหานหลวงและหนองหานน้อย ก็จักได้ให้น้ำไหลนองเข้ามาหา กัน ท่วมรอยพระบาทและบ้านเมือง คนทั้งหลายจึงได้แยกย้ายกันไปตั้งบ้านเล็กเมืองน้อยตามริมหนองนั้น จักได้ไปรับเอาจาริตประเพณีและกิจการบ้านเมืองในราชธานีใหญ่ ที่พระพุทธศาสนาตั้งรุ่งเรืองอยู่ ณ ที่นั้น^{๑๓๖}

นี่คือหลักฐานข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองในชุมชนสองฝั่งโขง โดยเฉพาะเมือง หนองหานน้อยหนองหานหลวงนั้นเป็นเมืองที่เกิดพร้อมกัน โดยในรายละเอียดนั้นเป็นเรื่องที่ปรากฏใน ตำนานท้องถิ่นเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เมืองหนองหานทั้งสองล่มก็เพราะมีเหตุการณ์สำคัญที่เป็นตำนานของเมืองทั้งสองดังนี้

หนองหานทั้ง ๒ นี้ แต่ก่อนไม่ได้เป็นหนอง มาเกิดเป็นหนองขึ้นเมื่อครั้งพระยามหาสุรอุทกมีฤทธิ์และอำนาจ วันหนึ่งพระองค์ทรงดาบเดินไปบนแม่น้ำมูลนที ธนมูลนาคเห็นดังนั้นก็มีความโกรธหาว่าเดินบนหัว จึงได้ให้บริวารมาพังทำลายเมืองเสียสิ้น ราษฎรชาวเมืองจึงพร้อมกันอพยพไปตั้งบ้านสร้างเมืองอยู่ตามริมหนอง แต่นั้นมาจึงได้ชื่อว่าเมืองหนองหานหลวง ตามชื่อนาคตัวนั้น

ส่วนเมืองหนองหานน้อย เดิมเรียกชื่อว่าเมืองขุนขอม แต่ก่อนก็ไม่เป็นหนองเหมือนกัน มาบังเกิดเป็นหนองขึ้นเมื่อครั้งอนุชาของพระยามหาสุรอุทกเป็นเจ้าเมือง ครั้งนั้นพุทโธปาปนาคยังอยู่หนองบัวบาน มีลูกตัวหนึ่งชื่อกังคียนาคๆตัวนี้ สุวรรณนาคเอามาเลี้ยงไว้ วันหนึ่งกังคียนาคไปเที่ยวเล่นถึงเมืองขอมนคร กังคียนาคจึงเผลอเป็นกระรอกตอน^{๑๓๗} แล้วขึ้นไปบนต้นจันทน์หนึ่งใกล้กับพระราชฐาน มองดูเข้าไปในพระราชฐาน ครั้งนั้นมีนายพรานของขุนขอมคนหนึ่ง เห็นกระรอกตัวนั้นมีความยินดียิ่งนัก จึงยิงกระรอกนั้นด้วยหน้าไม้ถึงแก่ความตาย แล้วจึงมาทูลขุนขอมให้ทราบ เมื่อขุนขอมทราบจึงสั่งให้ไปบอกชาวเมืองไปเล่าเอาเนื้อมาบริโภค

^{๑๓๖} กรมศิลปากร, อรรถาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๒๒.

^{๑๓๗} คำว่า “ตอน” หมายถึง ผีอก หรือสีขาวปลอด เช่น คำว่าควายตอน หมายถึงควายเผือกนั่นเอง

ครั้นพุทโธปาปนาศทราบความว่าชาวเมืองขุนขอมฆ่าลูกของตนกิน ก็บังเกิดความเคียดแค้นแก่ขุนขอมและชาวเมืองยิ่งนัก จึงพร้อมด้วยหมื่นนาคและเงือกบุรฉวารไปเกลื่อนพังทะเลายเมือง ราษฎรชาวเมืองที่ได้กินเนื้อกระรอกตอนตัวนั้น เงือกภูเหล่านั้นก็กินเสียสิ้น ส่วนราษฎรคนใดที่ไม่ได้กิน ก็ปล่อยให้พ้นจากความตายไป แล้วไปตั้งเป็นบ้านเมืองอยู่ตามริมหนองนั้น เงือกจึงช่วยเอาข้าวของราษฎรที่ตายนั้น มาให้ราษฎรซึ่งพ้นจากความตายที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมหนองนั้น ที่นั่นจึงได้ชื่อว่า “หนองหานน้อย” แต่ขึ้นมา^{๑๓๘}

จากข้อความที่นวกมานี้ถือว่าเป็นข้อความเชิงประวัติศาสตร์แม้จะเป็นตำนานก็สามารถที่ใช้ประกอบในการพิจารณาหาความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่มาที่ไปของเมืองได้ ซึ่งนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยมากก็อาศัยข้อมูลพื้นฐานจากตำนานท้องถิ่นดังที่ว่ามานี้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษา นอกจากนี้ก็ยังมีข้อมูลที่เป็นหลักฐานของบ้านเมืองอีกเมืองหนึ่งก็คือเมืองศรีโคตรบวรที่เกิดโรคระบาดแล้วก็ย้ายมาตั้งเมืองใหม่ชื่อว่าเมืองมรุกขนคร ดังปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมว่า

ครั้งนั้น เสนาอำมาตย์ทั้งหลายพร้อมด้วยอาณาประชาราษฎร จึงพร้อมกันเมียนคาส่งสการ^{๑๓๙} ๑พระยานนทเสน เมื่อเสร็จการเรียบร้อยแล้ว จึงได้ประชุมหารือกันว่าเมืองศรีโคตรบวรนี้เกิดโรคภัยไข้เจ็บยิ่งนัก ควรเราทั้งหลายย้ายเมืองหนีไปตั้งที่ป่าไม้วรอก เมื่อเสนาอำมาตย์ทั้งหลายปรึกษาตกลงเห็นพร้อมกันดังนั้น จึงได้ย้ายเมืองมาตั้งที่ป่าไม้วรอก แล้วเสนาอำมาตย์ทั้งหลายจึงพร้อมกันราชาภิเษกอนุชาของพระองค์ซึ่งเป็นราชบุตรแห่งนางเทวบุผาขึ้นเสวยราชสมบัติแทนพระเชษฐา ทรงพระนามว่าพระยามรุกขนคร แล้วขอเอานางแก้วเกสีซึ่งเกิดในวงศ์เดียวกันนั้นมาเป็นราชิดา^{๑๔๐}

จากข้อความในตำนานดังกล่าวได้รับการอธิบายเพิ่มเติมในตำนานอุรังคธาตุนิทาน ฉบับวัดพระธาตุพนมว่า เมื่อย้ายมาตั้งเมืองมรุกขนครแล้วก็มีผู้สืบทอดลงมาดังนี้ ๑. พญารุกขนคร อนุชาพญานันทเสน โอรสพระนางเทวบุผา ๒. พญาสุมิตธรรมวงศา โอรสได้ครองเมืองสืบมา ปรากฏว่าเป็นผู้มีมือหินิหารบารมีมีแก้ววันเล็กแก้ววันน้อยส่งบรรณาการมาก แม้เจ้าเมืองจันทบุรีก็แต่งทูตมาจำเริญไมตรี และพระองค์ก็ตอบแทนด้วยอภัยยศไมตรีแบ่งเขตแดนให้เจ้าจันทบุรีทางเหนือ ดังนี้ฝั่งตะวันตกน้ำโขงแต่ห้วยบางบาตรขึ้นฝั่งตะวันออกแต่ปากน้ำกระดังงาขึ้นไปเป็นเขตแดนเมืองจันทบุรีต่อมาท่านองค์นี้ได้ร่วมมือกับพระอรหันต์ ๕ องค์ สร้างเสริมพระธาตุพนม ขึ้นให้สูง และบรรจุพระบรมธาตุอีก เริ่มสละคนให้เป็นข้าโอกาสพระธาตุพนมถึง ๓,๐๐๐ ครั้ว พร้อมด้วยเครื่องใช้สอย อุทิศ

^{๑๓๘} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๕.

^{๑๓๙} “เมียนคาส่งสการ” หมายถึง การกระทำความปณิกิจ

^{๑๔๐} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๘.

บ้าน ๗ บ้าน ให้เป็นข้าพระมหาธาตุ แล้วได้เสด็จไปครองร้อยเอ็ดประตู สิ้นพระชนม์ที่นั่น ๓. พญาสุมินทรราชซึ่งได้ตำนานพระธาตุพนมเล่มเล็กกว่าได้สละคนเป็นข้าโอกาส ที่จริงมิใช่ เป็นพญาสุมิตรธรรมวงศา ๔. พญาทุฐามณี ๕. พญานิรุฐราช ท่านผู้นี้เป็นองค์สุดท้าย มิจิตใจกระด้างไม่เลื่อมใสในคุณแก้ว ๓ ประการ รื้อถอนบ้านส่วนพระบรมธาตุ และประพฤติพระองค์ไม่ชอบหลายอย่าง บ้านเมืองพระองค์จึงเกิดวิบัติหล่มร้างเป็นบึงและป่า ซึ่งเข้าใจว่าเป็นบริเวณธาตุน้อย ศรีบุญเรือง บึงกอง ขี้เหล็ก บึงน้อย ตำบลพระกลางทุ่ง ห่างธาตุราว ๕-๘ กม. เดียวนี้ เพราะมีซากเมืองโบสถ์วัดหลายแห่ง ตามบริเวณนั้น ขณะที่เขียนหนังสือนี้ ชาวบ้านชุดได้กำไลทองคำถึง ๘ อัน และแหวนด้วย น้ำหนักชิ้นละ แต่ ๖ บาทลงมาถึง ๑ บาททองคำพอเกิดเหตุวิบัติเช่นนั้นผู้คนพลเมืองก็แตกตื่นหนีไปอาศัยอยู่ตามบ้านเล็กเมืองน้อย มรุกขนคร ก็เหลือแต่ชื่อ หนีหลักอนิจจังไปไม่ได้^{๑๔๑} เมื่อเมืองล่มไปแล้วมรุกขนครก็ได้มีโอกาสฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ตามหลักฐานของอรัญคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมฉบับวัดพระธาตุพนมว่าครั้นพุทธศักราชล่วงแล้วประมาณ ๑,๘๐๐ กว่าปี มีกษัตริย์กรุงศรีสัตนาคนหุตองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า “พระเจ้ารามบัณฑิต” พระองค์มีโอรสองค์หนึ่งนามว่า “เจ้าศรีโคตรบูร” เป็นผู้เข้มแข็งในการศึกสงครามมาแต่เยาว์วัย ตีเอาบ้านเมืองใกล้เคียงมาขึ้นแก่กรุงศรีสัตนาคนหุต ได้มากเป็นที่โปรดปรานของพระราชบิดา ครั้นอายุได้ ๒๘ ปี ได้เสกสมรสกับเจ้านางคำบน พระราชบิดา จึงโปรดให้มาสร้างเมืองขึ้นที่แขวงมรุกขนครเดิม ได้สร้างขึ้นที่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงแต่เหนือที่เดิมมาก ได้แก่ เมืองเก่าได้ทำแขกที่บริเวณพระธาตุศรีโคตรบูรณเดิวนี้นี้

ครั้นสร้างเมืองแล้ว พระราชบิดาได้มอบเขตแดนมรุกขนครเดิม ให้ครองขึ้นต่อกรุงศรีสัตนาคนหุต มีผู้ครองสืบลำดับลงมา คือ

๑. เจ้าศรีโคตร ครองเมืองอยู่จนพระชนม์ ๙๓ ปีทิวงคต

๒. พระเจ้านันทเสน โอรสครองต่อมา พระชนม์ ๕๖ ปีทิวงคต

๓. พระเจ้านครหลวงพิชิตทศทิศราชธานีศรีโคตรบูรหลวง เดิมชื่อเจ้าหน่อไม้ ได้เปลี่ยนนามเมืองจาก มรุกขนครเป็น “ศรีโคตรบูร” ตามชื่อแคว้นดั้งเดิมที่ปรากฏในตำนานจุลศักราช ๙๗๖ ปีขาล ได้ลงมาปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม โดยก่อกำแพงล้อมและขั้มประตู (ชั้นกลาง) แล้วหอบูชาข้าวพระทั้ง ๔ ด้าน ตามศิลาจารึกว่า “ศักราช ได้ ๙๗๖ ตัว ปีกาบยี่ม้อฮังได้ฤกษ์ ๓ ตัว....” ตรงกับ พ.ศ. ๒๑๗๕ แผ่นดินพระเจ้าธรรมิกราชครองเวียงจันทน์ท่านครองเมืองอยู่ ๕๐ ปี พระชนม์ ๕๗ ปี ทิวงคต

๔. เจ้าสุมิตรธรรมราชธานีศรีโคตรบูรหลวง ครองเมืองต่อมา พระชนม์ ๖๓ ปี ทิวงคต

^{๑๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

๕. เจ้าโพธิสาล ราชโอรสครองเมืองต่อมา ได้ยกวัดพระธาตุพนมเป็นอารมหลวง ถ้าผู้ใดไม่ได้รับอนุญาตจะทอดกฐินไม่ได้ ถือเป็นธรรมเนียม ต่อมาจนสิ้นสมัยนครพนมปกครองด้วยข้าราชการพื้นเมือง เพิ่งเลิกเมื่อจัดระเบียบการปกครองใหม่สมัยพระยาสุนทรมาเป็นข้าหลวงนครพนม พระชนม์ ๕๘ ปีทิวงคต

๖. เจ้าวิสุพลิตอากาศ อยู่ในราชการ ๗ ปี ถูกเนรเทศ

๗. เจ้าพญาเมืองแสน

๘. พญาศรีโคตรบอง (เชียงยา) ท่านผู้นี้มีนิยายว่ามีฤทธิ์เหลืออยู่ทุกวันนี้ ผู้แต่งประวัติเมืองนครพนม ประมาณไว้ว่า ๒๒๓๓ ต่างกับสมัยพระเจ้าสุริยวงษาศรรณมิกราชครองเมืองเวียงจันทน์

๙. พระบรมราชา (เจ้าราชบุตรบุญน้อย) ราว พ.ศ. ๒๒๕๕

๑๐. พระบรมราชา (แหวก่าน) พ.ศ. ๒๒๘๑

๑๑. พระบรมราชา (กุแก้ว) พ.ศ. ๒๒๘๕

หมดสมัยท่านเจ้าเมืองนี้แล้ว พระบรมราชา (พรหมา) บุตรได้ยกเข้ามาตั้งเมืองนคร (พนม) ขึ้นที่ฝั่งขวาเยื้องเมืองเก่าไปทางเหนือ ภายหลังยกเป็นจังหวัดสืบมาจนบัดนี้ แต่รัชกาลที่ ๑๔๒

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่านี่คืออิทธิพลในด้านการศึกษาประวัติศาสตร์บ้านเมืองของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมที่มีส่วนมากในการเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์บ้านเมืองในท้องถิ่นหากไม่มีอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมแล้วก็คงไม่อาจจะหาหลักฐานที่มายืนยันความมีตัวตนของเมืองโบราณที่ล่มสลายไปนี้ได้ ซึ่งประวัติศาสตร์บ้านเมืองนอกจากนี้แล้วก็มีเมืองสาเกตนครหรือเมืองร้อยเอ็ดประตูที่มีการเล่าความเป็นมาของเหตุการณ์ต่างๆของบ้านเมืองไว้อย่างชัดเจนมา

นอกจากอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมจะเล่าเรื่องประวัติศาสตร์บ้านเมืองหรือท้องถิ่นแล้วอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมยังเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ของชาติเอาไว้ด้วย กล่าวคืออุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นได้เล่าประวัติศาสตร์การปกครองของล้านช้างตั้งแต่สมัยของพระเจ้าฟ้างุ้มเป็นต้นมาจนถึงสมัยของพระเจ้าสุริยวงษาศรรณมิกราชหรือ “พระเจ้าองค์หลวง” กษัตริย์ล้านช้างที่ครองราชย์ยาวนานที่สุดถึง ๖๐ ปี โดยเป็นการเล่าเชิงตำนานที่มีเรื่องปรัมปราผสมอยู่ในเนื้อหาของภูมิเทพบ้าง ภูมิฤษีบ้าง ดังปรากฏในเนื้อหาของการพยากรณ์ของพระพุทธรองค์ว่า

ดูราอานนท์ พระอรหันต์สององค์จักได้มากำจัดผีเสื้อน้ำทั้งหลายเหล่านี้ แล้วพระยาองค์หนึ่ง ชื่อว่าศรีธรรมมาโคก จักเอาธาตุตุลาคมาธูบนาไว้ณะที่นี้แห่งหนึ่ง และฤษีตน

หนึ่ง ชื่อว่าฐิตกับปออยู่ในป่าหิมพานต์มีอายุเสี่ง^{๑๔๓}กัลป์หนึ่ง มาเอาพระยาสององค์ที่กินเมืองกรุงนั้นไปบวชเป็นฤๅษี ตนหนึ่งชื่อว่าอมฤๅษี ตนหนึ่งชื่อว่าโยธิฤๅษี ส่วนพระยาสุมิตตธรรมที่หต^{๑๔๔}พอนาให้เป็นพระยานั้น ก็จักได้บวชเป็นฤๅษีอยู่ที่เดียวกัน

อมฤๅษี โยธิฤๅษี จักได้มาก่อนแรกเมืองไว้ที่ดอยนันทกังรี ชื่อว่าเมืองศรีสัตตนาคน ด้วยเหตุขนาดตัวหนึ่งมี ๗ หัวแต่นั้นมา บุญบ้านเมืองก็จักเกิดมีสืบๆไป พระพุทธศาสนาก็จักตั้งอยู่ณที่นั้น โยธิฤๅษีจักมาเกิดในเมืองอินทปฐนคร แล้วออกบวชก็จักได้ถึงพระอรหันต์อยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง

ส่วนอมฤๅษี ครั้นเมื่อจุติมาเกิดในเมืองศรีสัตตนาคนครั้งนั้น ได้ครองราชย์สมบัติมีนามว่าพระยาทุกคตะไหล^{๑๔๕}น้ำ เหตุที่ได้ถูกกลอยแพไปถึงพระมหาเถรๆ เก็บเอามาเลี้ยงจนมีอายุเจริญ แล้วสั่งสอนศิลปะต่างๆให้แก่กุมารๆก็ได้ให้ความสัจจะแก่พระมหาเถรผู้อาจารย์ ครั้นต่อมาภายหลัง กุมารนั้นรวบรวมผู้คนได้มาก จึงเที่ยวรบเอาบ้านเล็กเมืองน้อย บ้านห้อยเมืองแขวนได้เป็นอันมาก แล้วตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองใหญ่โตขึ้น ณ ที่นั้น และได้ประดิษฐานพระพุทธศาสนาไว้ในดอยนันทกังรีศรีสัตตนาคน เพื่อเป็นที่สักการบูชาสืบต่อไป พระยาทุกคตะไหลน้ำ พระองค์ปรารถนาเป็นพระพุทธบิดา แต่ทว่ามักกระทำความฉ้อฉลมากนัก ครั้นสิ้นชีวิตมีจิตต์บมิดได้หวนไหว ได้ไปเกิดในเมืองพาราณสี แล้วออกบวชเป็นฤๅษี ได้ชื่อว่าทุกคตะฤๅษีอยู่ที่เก่า

ส่วนสุมิตตธรรมฤๅษีนั้น ครั้นจุติมาบังเกิดในเมืองศรีสัตตนาคนดั่งนั้น ผูกหมู่เทพดาทั้งหลายในที่นั้น คอยพิทักษ์รักษากุมารนั้นมีให้เป็นอันตราย ครั้นนั้นทุกคตังสา ผัวแห่งนางปาทเวผู้หนึ่ง จักได้เสวยราชสมบัติสืบพระพุทธศาสนา บ้านเมืองก็สุขเกษมอัมเต็มยิ่งนัก พระยาทุกคตังสาองค์นี้ แต่ชาติปางก่อนนั้นได้เป็นอำมาตย์ของพระยาสุมิตตธรรม ครั้นจุติจากชาตินั้นได้ไปบังเกิดเป็นพระยารุกขเทวดาอยู่รักษาพระพุทธศาสนา บ้านเมืองกับดอม^{๑๔๖}เทพดาทั้งหลายเหล่านั้น

ครั้งนั้นปาทเวได้เป็นใหญ่ จักให้หม่นหมองแก่พระพุทธศาสนาบ้านเมือง พระยากรมรุกขเทวดาโกรธ กลัวจักเป็นอันตรายถึงแก่กุมาร จึงพร้อมกันดลจิตต์ในเสนาอำมาตย์ให้กระทำนางปาทเวถึงแก่ความตายไปตกนรก ฝ่ายว่าพระสังฆเถรแลเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย จึงพร้อมกันราชาภิเศกกุมารนั้นขึ้นครองราชย์สมบัติมีชื่อว่า พระยาไชยจักร

^{๑๔๓} คำว่า “เสี่ง” หมายถึง สิ้น

^{๑๔๔} คำว่า หต ในที่นี้หมายถึงราชาภิเศก

^{๑๔๕} คำว่า ไหล หมายถึงการกลอยน้ำ

^{๑๔๖} คำว่า “ดอม” หมายถึงการทำงานร่วมกันหรือทำด้วยกัน

เหตุผจญแพ^{๑๔๗}มารทั้งหลาย มีนางปาปเทวีเป็นเค้า พระยาไชยจักรองค์นั้นได้สืบพระพุทธานุชาตบ้านเมือง แล้วจักได้มาตั้งพระพุทธานุชาตไว้ในเมืองจันทบุรี อันพระยานาคหากให้สวัสดีแต่ก่อนนั้น

ครั้งนั้น พระยาอินทร์ จึงสั่งให้วิสุกรรมเทวบุตรลงมาก่อแรกพระพุทธานุชาตที่น้ำห้วยมงคลที่นั่น เมื่อพระยาไชยจักรจุติมาเกิด ได้บวชเป็นฤๅษี ชื่อว่าไชยจักรฤๅษีอยู่ที่เก่า พระยาปุตตจุติมาเกิด ชื่อว่าเอกจกขุมาร ได้เป็นพระยาเอกจกขุ มีอัครมเหสีผู้หนึ่ง เทพดาจึงบันดาลให้นางผีนเห็นต้นไม้รังล้อมไม้ศรีมหาโพธิ พระสังฆเถรทั้งหลาย จึงพร้อมกันประชุมทำนายฝันของนาง แล้วพร้อมกันทำนายว่า จกขุมารเป็นชาย ต่อไปภายหน้าจักได้เป็นพระพุทธรูป และกุมารนั้นจักมีบุตรคนหนึ่งอันเป็นเชื้อหน่อพุทธพงศ์องค์หนึ่ง ภายหน้าโพ้น พระสังฆเถรทั้งหลายทำนายดังนี้ ทุกคฤๅษีก็จุติมาถือเอาปฏิสนธิในท้องแห่งนางนั้น ครั้นกุมารนั้นประสูติออกมา พระสังฆเถรทั้งหลายจึงพร้อมกันใส่ชื่อว่าสารโพธิกุมาร สาร ได้แก่ไม้รังล้อม กล่าวคือว่าพ่อ โพธิ ได้แก่บุตรของสารโพธิกุมารที่จักเกิดมานั้น เมื่อสารโพธิกุมารได้ขึ้นเสวยราชสมบัติ เอา^{๑๔๘}นางปัจฉิมกุมารอันร่วมชาติมาเป็นเทวี ครั้งนั้น พระพุทธานุชาตบ้านเมืองก็รุ่งเรืองเจริญ ปราศจากมิฉฉาภิภูมิต่าง

เมื่อไชยจักรฤๅษีจุติมาเกิดในท้องนางเทวีประสูติออกมาแล้ว เทพดาทั้งหลายที่รักษากับริตรใจเอกเทศมาเอาให้เป็นใหญ่ ได้ชื่อว่าไชยประเสริฐ จักได้ยังโลกียสมบัติเป็นอันมากในที่นั้น ส่วนพระยาสารโพธิองค์พ่อนั้น ก็จักได้ไปสร้างพระนครที่เมืองพระยาจันทบุรี เมื่อชาติได้เป็นพระยาทุกคฤๅษีนั้น ได้พาริพลไปอ้อม^{๑๔๙}ยังพระยาองค์หนึ่งไว้ แล้วได้เสวยราชสมบัติตาม

ประเพณี พระยาองค์นั้นป่วย^{๑๕๐}ไว้แล้วก็ตายไป พระยาสารโพธิจึงถึงปติกรรม^{๑๕๑}แห่งพันธหัตถิตัวหนึ่งตายไป ครั้นเกิดมาจึงได้บวชเป็นฤๅษีชื่อว่าสารโพธิฤๅษีอยู่ที่เก่า

^{๑๔๗} คำว่า “แพ” หมายถึง ชน

^{๑๔๘} คำว่า “เอา” ในที่นี้หมายความว่า “ได้”

^{๑๔๙} คำว่า “อ้อม” หมายถึง การล้อมเมือง

^{๑๕๐} คำว่า “ป่วย” หมายถึง การสาปแช่ง

^{๑๕๑} อีกฉบับหนึ่งเป็นปุตตดิกรรมพันธนา ปติกรรมในที่นี้หมายถึง การสวรรคต เป็นเหตุการณ์ตอนที่พระเจ้าโพธิสาราชกุมารเสด็จออกไปคล้องช้างแล้วถูกช้างที่ประทับชื่อว่า “นายกาย” ล้มทับจนสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๑๐๙ เป็นเหตุให้พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้กลับมาครองเมืองหลวงพระบางสืบราชสมบัติแทนพระราชบิดาของพระองค์

ดูราอาณนที พระยาไชยประเสริฐจากเอกเทศอันนั้นมาอยู่เสวยราชสมบัติ ได้นางเทวี
แก้วอันเกิดกับนั้น มาตั้งชื่อเมืองว่า เมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคน ว่าเป็นเมืองพระยานาค ให้
ความสวัสดิแก่บุรีจัน ครั้นนั้น เทพดา นาค และมเหสีทั้งหลายก็ชื่นชมยินดี ให้เสวย
สาธการทั่วกันไปทุกทิศานุทิศ จักได้โชตนาพระพุทธานุภาพไปในอาณาจักรบ้านเมือง
ทั่วพระยาทั้งหลายจักได้ก่อเจดีย์โลม^{๑๕๒}ธาตุตถาคต อันพระยาศรีธรรมโศกเอามารูป
นาไว้ในที่ต่างๆ ส่วนท้าวพระยาผู้อื่นมีบุญสมการน้อย ก็บ่มิอาจก่อเจดีย์โลมธาตุอัน
พระยาศรีธรรมโศกประดิษฐานไว้นั้นได้ เท่าเว้นไว้แต่เชื้อหน่อพุทธพงศ์มีบุญสมการ
มากพระยาองค์นั้นและ จักได้ก่อเจดีย์โลมธาตุหัวเหน่าตถาคต ไว้ที่ภูเขาหลวงนั้น สืบต่อ
พระยาจันทบุรี บ่เท่าแต่นั้นจักได้ก่ออุโมงโลมธาตุพระอรหันต์ชินาสพ ที่พระยาจันทบุรี
พร้อมด้วยพระอรหันต์สององค์ได้นำมารูปนาไว้ในป่าที่นั้น

พระยาไชยประเสริฐองค์นี้ เมื่อชาติก่อนนั้นได้พาทารกบิรवारไปเล่นน้ำในที่แห่งหนึ่ง
ทารกทั้งหลายลอย^{๑๕๓}น้ำไปเป็น ได้จำลอง^{๑๕๔}ด้วยอันเหาะ^{๑๕๕}ไย ทารกทั้งหลายผู้นั้น
ได้รับความลำบากเวทนา ครั้นต่อมา เมื่อพระยาไชยประเสริฐพารัพลโยธาไปยุทธกรรม
เมืองอินทปัฐนครตั้งพลอยู่ที่แม่น้ำในเขตต์เมืองมรุกขนคร อันเป็นเมืองเก่าแต่ชาติก่อน
นั้น บังเกิดการกุศลจักได้ก่อแรกพระพุทธานุภาพ และได้ก่อเจดีย์ใหญ่ไว้ในที่นั้น แล้วจึง
จะได้ไปยุทธกรรมสงคราม

พระยามรุกขเทวดาองค์ที่อยู่รักษาเมืองศรีสัตตนาคนั้น แต่ก่อนได้เกิดมาในตระกูลต่ำ
แล้วได้มาเป็นเสนาใหญ่ของพระยาไชยประเสริฐ ได้ไปกระทำยุทธกรรมดอมพระยาทาง
หนึ่ง ส่วนทารกทั้งหลายที่เป็นบิรवारของพระยาไชยประเสริฐครั้งนั้น ครั้นจุติจากชาติ
นั้นได้ไปเกิดในเมืองอินทปัฐนครเป็นใหญ่ในพลศึก จึงได้มาอ้อมวังซึ่งไว้ยังพลศึกของพระ
ยาไชยประเสริฐตกอยู่ในที่ล้อมแห่งข้าศึกนั้น ก็ด้วยเหตุเศษกรรมที่ได้บังคับให้ทารกลอย
น้ำครั้งนั้นเป็นเหตุ

ส่วนพระยาไชยประเสริฐนั้น จักได้พารัพลกลับคืนมา แล้วได้เป็นพระยาภุชเรศ
ด้วยอันเหล่า^{๑๕๖}ชื่อเมืองเสีย พระยาภุชเรศสืบพระพุทธานุภาพบ้านเมือง จักได้
ก่อเจดีย์รูปนาโลมฝ่าพระบาทเบื้องขวา อันพระอรหันต์นำมารูปนาไว้ในที่เมืองลา

^{๑๕๒} คำว่า “โลม” หมายถึง การก่อเจดีย์ครอบ เจดีย์องค์เก่าซึ่งก็หมายถึงพระธาตุหลวงเวียงจันทน์นั่นเอง

^{๑๕๓} “ลอย” ในที่นี้แปลว่า “ว่ายน้ำ”

^{๑๕๔} หมายถึง การบังคับ

^{๑๕๕} หมายถึง เหย้าหยอก,หรือบางทีก็หมายถึง การถากถาง

^{๑๕๖} คำว่า “เหล่า” ในที่นี้แปลว่า “เปลี่ยนแปลง”

หนองคายที่นั่น ครั้นจตุก็ไปบังเกิดในชั้นดุสิต มีนามปรากฏชื่อว่า กุญชรเทวบุตรจักได้ลงมาเกิดในเมืองมนุษย์พร้อมพระอริยมตไตรยโพธิสัตว์

ครั้งนั้น สารโพธิณี จุตมาเกิดในวงศ์ไชย ได้ชื่อว่าวรางศากุมารและเสวยราชสมบัติสืบพระพุทธานุชา บ้านเมืองก็รุ่งเรือง คนทั้งหลายมีความสงสัยเป็นอันมาก พระยาอินทร์เห็นอนาคตภัยจักเกิดมีแก่พระยาवรางศา เหตุที่ราชบุตรผู้เค้าเมื่อเป็นบุคคลศากุมาร ได้ให้ความสัจจะแก่พระมหาเถรผู้อาจารย์ ครั้นภายหลังเท่าเอาเหตุที่ได้ครอบครองบ้านเมือง มากระทำมิจฉากรรม

ครั้นเมื่อพระยาवรางศาองค์นั้น พาริพลกลับ^{๑๕๗} สู่บ้านเมืองแล้วก็ได้ถึงอุปมาตกรรม ลวดเป็นโกลาหลแก่พระพุทธานุชาบ้านเมือง พระยาอินทร์เห็นเหตุดังกล่าวมานี้ จึงใช้ให้วิสสุกรรมเทวบุตร ลงมาช่วยชีวิตแก่ไชยฤๅษี เมื่อไชยฤๅษีจตุเกิดเป็นบุตรของพระยาवรางศาองค์นั้น มีชื่อว่าสุริยกุมารตามนิมิตร์ แต่เมืองร้อยเอ็จประตูพื้น วิสสุกรรมเทวบุตรจึงมาคาด^{๑๕๘}ยงนาคแลเทวดา อารักข มเหสัถยทั้งหลายให้รักษาไว้ด้วยคำว่า เจ้าทั้งหลายจงช่วยกันปกปักษ์รักษาเจ้าสุริยกุมารไว้ให้ถึงพิธีการมงคลสังกราช^{๑๕๙} ให้ได้เสวยราชสมบัติเป็นพระยานั้นเทอญ วิสสุกรรมเทวบุตรสั่งดังนี้แล้ว กลับไปสู่ที่อยู่

ครั้งนั้นพระยาवรางศาตนพ้อถึงกรรมปัตติแต่หลัง ได้เกิดด้วยโอปปาติกะเป็นภุมเทวดา มีชื่อว่าวรางศาเทวดา ได้ชาว^{๑๖๐}วสสา จึงได้ไปบังเกิดในเมืองอินทปฐนคร ได้เสวยราชสมบัติสร้างพระพุทธานุชาแล้วจตุไปบังเกิดในเมืองพาราณสี ออกบวชมีชื่อว่าวรางศาฤๅษีอยู่ที่เก่า แต่นั้น อปสัทธา มิจฉาปฏิญญิกจักเกิดมีปางนั้น มีวสสากาลอันหนึ่ง เทวดา นาค อารักข และมเหสัถยผู้รักษาสุริยกุมาร เห็นยังสังกราชพร้อมทุกมาตรา มีชื่อว่าปุนณสหัสสุตมิงมงคลสังกราช อันควรแก่เจ้าสุริยกุมารในชาติถ้วน ๓ นี้ เทวดาทั้งหลายเห็นดังนี้จึงมาร่ำพียงว่านี้ เจ้าสุริยกุมารจักถึงราชสมบัติเป็นพระยา^{๑๖๑}

จากข้อความที่เป็นเรื่องราวเชิงตำนานที่ยกมาทั้งหมดในส่วนที่เป็นพุทธานุชาครั้งนี้จะพบว่าเป็นเนื้อหาของการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์การปกครองบ้านเมืองของกษัตริย์ล้านช้างมาเกือบทุกพระองค์แต่เป็นการเล่าในเชิงตำนาน หากผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์มาบ้างแล้วก็จะพอคาดเดาหรือตีความออกว่าท่านผู้ที่มีชื่อในพุทธานุชาครั้งนี้หมายถึงกษัตริย์พระองค์ไหน ซึ่งเราสามารถที่จะพิจารณาได้ดังนี้

^{๑๕๗} หมายถึง กลับไป

^{๑๕๘} หมายถึง การบอกกล่าว,สั่ง

^{๑๕๙} คำว่า สังกราช ในที่นี้หมายถึง ศักราช

^{๑๖๐} คำว่า “ชาว”ในภาษาถิ่น หมายถึง ๒๐ พรรษา

^{๑๖๑} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๓๑.

(๑) พระยาทุกคะตะไหลน้ำ ได้แก่ พระเจ้าฟ้าจุ่ม ซึ่งพระองค์ทรงมีพระราชประวัติ เกี่ยวข้องกับการถูกลอยแพทิ้งไป คือ พระองค์พระโอรสของเจ้าฟ้าเจี้ยว โดยเจ้าฟ้าเจี้ยวนั้นมีโอรสธิดา ๔ พระองค์ เป็นชาย ๒ เป็นหญิง ๒ โอรสองค์สุดท้ายทรงพระนามว่าเจ้าฟ้าจุ่ม ตาม ประวัติศาสตร์กล่าวว่า สำหรับเจ้าชายฟ้าจุ่มนั้น เพราะเหตุที่เกิดมามีสิ่งผิดปกติคือ มีฟันมาพร้อม ๓๓ ซี่ จึงถูกพวกอำมาตย์ราชมนตรีทั้งหลายลงความเห็น ว่าต่อไปจะเป็นคนกาลิบ้านกาลิบ้านเมือง อยู่ไปจะแพ้น้ำแพ้น้ำเมือง จึงกราบทูลให้พระเจ้าฟ้าเจี้ยวให้นำไปลอยน้ำเสียที่แม่น้ำโขงเพื่อเป็นการ ขจัดปัญหา พระเจ้าฟ้าเจี้ยวแม้จะทรงรักอาลัยในพระราชโอรสแต่ก็ไม่อาจทัดทานคำของอำมาตย์ได้ จึงทำการเนรเทศลอยแพพระเจ้าฟ้าจุ่มเสียพร้อมกับข้าทาสบริวารจำนวนหนึ่ง แต่ชะตาพระเจ้าฟ้าจุ่มยังไม่ถึงฆาตพอเรือแล่นมาถึงแก่งหลี่ผีพระเถระมหาปาสมันต์ชาวขอมได้ช่วยเหลือไว้และนำไปฝาก กับพระเจ้ากรุงเขมร ภายหลังได้กลับขึ้นมาชิงบัลลังก์คืนพร้อมกับนำเอาพระพุทธรูปสาสนาลัทธิลังกา วงศ์จากเขมรมาประดิษฐานที่นครเข็ญของจนพระพุทธรูปสาสนาสามารถตั้งมั่นในเมืองเชียงทอง^{๑๖๒}

(๒) พระนางปาปเทวี หมายถึง พระมเหสีของพระยาล้านคำแดง ปกครองในช่วง พ.ศ. ๑๙๗๑ - ๑๙๘๑ อาณาจักรล้านช้างก็เกิดความวุ่นวายเพราะพระนางมหาเทวีที่คุมบัลลังก์ล้านช้าง เป็นผู้อยู่เบื้องหลังการแต่งตั้งจัดหาผู้จะมาเป็นกษัตริย์หากนางไม่พอพระทัยก็จะนำไปประหารชีวิต เสีย ในที่สุดชาวเมืองก็จับนางสำเร็จโทษจากนั้นมุขมนตรีล้านช้างก็มอบราชสมบัติให้พระมหาปลาชิ โก และพระมหาสมุทรโฆษา ทั้ง ๒ รูปเป็นผู้ดูแลจนกว่าจะหาผู้เหมาะสมมาเป็นผู้ครองนคร^{๑๖๓}

(๓) พระยาไชยจักร หมายถึง พระยาไชยจักรผ่านแผ้ว เดิมชื่อ ท้าววังบุรีเจ้านคร เวียงจันทน์

(๔) สารโพิกุมาร หมายถึง พระเจ้าโพิสาลราชกุมาร

(๕) วงศาฤๅษี หมายถึง พระวรวงศา

(๖) สุริยกุมาร หมายถึง พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช

จะเห็นว่าใน อรรถาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมได้เล่าประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกษัตริย์ ผู้ปกครองล้านช้างมาในรูปแบบของการเล่าเรื่องฤๅษีบ้างเทวดาบ้างเพื่อให้เข้ากับแนวทางของการเป็น ตำนานแต่ข้อเท็จจริงนั้นก็คือการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์กษัตริย์ล้านช้างเพื่อบันทึกเรื่องราวทาง

^{๑๖๒} มหาสิลา วีระวงค์, พงสาวดานลาว แต่โบราณถึง 1946, หน้า ๓๐. และดูใน ท้าวคำหมั่น วงกตรัตน ประวัติศาสตร์ลาวสมัยโบราณ, (เวียงจันทน์ : สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๑๖), หน้า ๔๐., หรือบุญเฮง ศรีประเสริฐ, ประวัติวัดทองค้อ, หน้า ๗๖., อุทัย เทพสิทธิ, ประวัติศาสตร์ไทย-ลาว, หน้า ๑๒๐., สุรศักดิ์ ศรีสำอางค์, ลำดับ กษัตริย์ลาว, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๘๓.

^{๑๖๓} กรมศิลปากร, อรรถาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๓๓.

ประวัติศาสตร์นั่นเอง ดังนั้น อรัญคราตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมจึงถือว่ามียุทธิพลต่อการศึกษา
ประวัติศาสตร์บ้านเมืองในท้องถิ่นมาก

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และสาระสำคัญของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (๒) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ของพุทธสถานในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธ สถานและอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมที่มีต่อชาวพุทธในชุมชนสองฝั่งโขง โดยการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาในเชิงการสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) โดยเฉพาะพุทธสถานที่ปรากฏในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยและสปป.ลาว โดยที่พุทธสถาน เหล่านั้นล้วนมีประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระธาตุพนมหรือการเสด็จมาของพระพุท ธองค์สุคันธสุวรรณภูมินี้เพื่อพุทธประสงค์หลักๆ ก็คือการทอดพระเนตรและพยากรณ์สถานที่ที่จะ นำเอาพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระมาประดิษฐานไว้ ณ ภูเก้าพร้าว หรือดอยกบปณศิริ

ผลการวิจัยพบว่า

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๑) พบว่า วรรณกรรมเรื่องอุรังคธาตุนิทานนั้นถือว่าเป็นวรรณกรรม เชิงศาสนา เนื่องจากเป็นวรรณกรรมที่เล่าเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและบ้านเมือง ใน สปป.ลาว และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งคนในท้องถิ่นรู้จักวรรณกรรมเรื่องนี้ ในฐานะที่เป็น “ตำนาน” คือเรื่องเล่าที่บันทึกเรื่องราวต่างๆของพระพุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาที่ ดินแดนสุวรรณภูมิหรือดินแดนสองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมมีประวัติ ความเป็นมาที่สำคัญก็คือที่มาของเรื่องมาจากอิทธิพลของการแตงนิทานหรือตำนานที่เกี่ยวกับการเสด็จ มาของพระพุทธร่องค์สุคันธสุวรรณภูมิที่ไม่ใช่อินเดียของชาวพุทธทางภาคเหนือได้แก่อาณาจักรล้านนา เช่น ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ชินกาลบาสิปกรณ เป็นต้น นอกจากนี้ที่มาของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมเมื่อพิจารณาจาก พัฒนาการด้านความมื่ออิทธิพลต่องานวรรณกรรมจะพบว่าอุ รังคธาตุนั้นเป็นวรรณกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อใช้เป็นตำราเล่าประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในกลุ่มแม่น้ำโขง และประวัติบ้านเมืองที่เกี่ยวข้อง โดยอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นมีองค์ประกอบเรื่องที่ สำคัญก็คือ การเสด็จมาของพระพุทธร่องค์สุภูเก้าพร้าวเพื่อกิจการในการพยากรณ์การประดิษฐานพระ บรมสารีริกธาตุ ที่ภูเก้าพร้าว นอกจากนั้นก็เพื่อการเสด็จมาพยากรณ์บ้านเมืองหรือเพื่อประทับรอยพระ พุทธบาทและปราบพญานาคเพื่อให้่ายต่อการประกาศพระพุทธศาสนาในอนาคต โดยที่อุรังคธาตุ นิทาน ตำนานพระธาตุพนมมีการลำดับเรื่องราวที่สำคัญก็คือ (๑) ช่วงระยะเวลาก่อนพระพุทธรเจ้า

ปรีณิพพาน (๒) ช่วงระยะเวลาหลังจากพระพุทธเจ้าเข้าสู่ปรีณิพพาน ๘ ปี (๓) ช่วงร่วมระยะเวลาเดียวกันกับพระเจ้าอโศก (๔) ช่วงระยะเวลาแห่งราชอาณาจักรลาวล้านช้าง และมีวัตถุประสงค์ของการแต่งที่สำคัญก็คือ (๑) เพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา (๒) เพื่อกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (๓) เพื่อเขียนประวัติศาสตร์ (๔) เพื่อเชิดชูกษัตริย์ (๕) เพื่อเล่าประวัติวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร โดยที่ผู้แต่งเดิมก็คือพระอรหันต์แต่งไว้ที่เมืองอินทปัตถ์ แล้วถูกพบในรัชสมัยของพระเจ้าโพธิสาลราชกุมาร และมีการรวบรวมเรียบเรียงใหม่โดยพญาศรีไชยชมพู่ ในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช โดยเนื้อเรื่องตอนที่เรียบเรียงครั้งล่าสุดนี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายพระราชประวัติของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชโดยมาก

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พบว่า จากการสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) พบว่าในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) นั้นมีพุทธสถานที่ตั้งอยู่ใน ๒ ประเทศก็คือ (๑) สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ได้แก่ (๑) พระธาตุภูสี (๒) พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ (๓) พระธาตุห่อผ้าห่อแพ (๔) พระธาตุวัดพุทธบาทโพนฉิน (๕) พระธาตุอิงฮัง และ (๒) พุทธสถานที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ได้แก่ (๑) พระธาตุพนม : กปณคীর - ภูเก้าผ่า (๒) พระธาตุเชิงชุม เมืองหนองหารหลวง (สกลทวาปี) (๓) พระธาตุบังพวน (๔) พระธาตุโพนจิกเวียงจัว (๕) พระธาตุเมืองลาหนองบัว (๖) พระพุทธบาทเวินปลา (๗) พระพุทธพุทธบาทบัวบก-บัวบาน (บ้านผือ) (๘) พระธาตุคุ่ม (ปราสาทคุ่ม) (๙) พระธาตุนารายณ์เจงเวง (๑๐) พระธาตุภูเพ็ก โดยเป็นการศึกษาใน ๓ ประเด็นคือ (๑) ข้อมูลทั่วไปของสถานที่และบริบทเกี่ยวกับพุทธสถานที่แห่งนั้นๆ (๒) ตำนานการสร้างพระธาตุหรือพุทธสถานที่แห่งนั้นที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมและ (๓) คติความเชื่อของชาวพุทธท้องถิ่นที่มีต่อพระธาตุหรือพุทธสถานที่แห่งนั้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๓) สำหรับผลการศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นวิเคราะห์เอาไว้ดังนี้คือ (๑) วิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานที่และอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมที่มีต่อชาวพุทธในชุมชนสองฝั่งโขง พบว่า อุรังคธาตุนิทานนั้นมีอิทธิพลต่อพุทธศิลป์โดยเฉพาะรูปแบบการสร้างพุทธเจดีย์ในลาวและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยนั้นยึดเอารูปแบบของการสร้างเจดีย์แบบพระธาตุพนมเป็นสำคัญก็คือทรงเจดีย์สี่เหลี่ยมภายใต้แนวคิดเรื่องการทำอุบะหรืออุโมงค์เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ นอกจากนั้นยังมีอิทธิพลต่อการกำหนดระเบียบเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน เช่น ประเพณีการจัดงานเฉลิมฉลองพระธาตุประจำปี มีอิทธิพลต่อความเชื่อในหลายๆ เรื่องของคนมืองถิ่น เช่น ความเชื่อเรื่องเทวดา เรื่องผี หรือเรื่องการเป็นข้าโอกาสของพระธาตุพนม เป็นต้น (๒) วิเคราะห์แนวคิดสำคัญในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมพบว่าแนวคิดแทรกอยู่ในเนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมอยู่หลายประการ คือ (๑) แนวคิดเรื่องพระธาตุ และสถานที่ประดิษฐานพระธาตุ ณ ภูเก้าผ่า (๒) แนวคิดเรื่องการประทับรอยพระพุทธบาท ณ พุทธสถานที่

สำคัญ(๓) แนวคิดเรื่องชุมชนหรือบ้านเมืองในดินแดนสองฝั่งโขง (๔) แนวคิดเรื่องหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา (๕) แนวคิดเรื่องความเชื่อเรื่องพญานาคกับการรักษาพระพุทธศาสนา (๖) แนวคิดเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสองฝั่งโขง

นอกจากนั้นผู้วิจัยยังพบว่าอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมมีอิทธิพลต่อความเชื่อท้องถิ่น ได้แก่ ความเชื่อเรื่องเทวดารักษาพระธาตุ อิทธิพลด้านความเชื่อเรื่องพุทธประวัติ พบว่า อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมถือว่าเป็นเอกสารระดับแรกๆที่มีการกล่าวถึงพุทธประวัติฉบับล้านช้างโดยตรง เป็นการกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธองค์สู่ดินแดนล้านช้าง นอกจากนี้ อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมยังมีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองและการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ในหลายประการอีกด้วย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม พบว่าอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นเป็นคัมภีร์ที่ให้คำตอบเรื่องประวัติศาสตร์และที่มาของพุทธสถานที่อาณาจักรล้านช้างโบราณได้ละเอียดมากจนสามารถที่จะบอกได้ว่าคำตอบที่มีจากอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมถือว่าครอบคลุมเรื่องราวของพุทธสถานที่มียู่ทุกแห่งแต่ถึงกระนั้น ผู้วิจัยก็ยังเห็นว่า เนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมยังสามารถที่จะนำไปทำการศึกษาวิจัยได้อีกในหลากหลายมุมมอง ดังต่อไปนี้

๑. ควรวิจัยในประเด็นเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม” เพราะเมื่อศึกษาจนถึงที่สุดแล้วจะพบว่าอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมให้คำตอบเกี่ยวกับบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์เอาไว้มาก

๒. ควรวิจัยในประเด็น “การศึกษารูปแบบการสร้างเครือข่ายทางด้านการปกครองผ่านเนื้อหาของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม” เพราะเมื่อศึกษาอย่างถี่ถ้วนแล้วอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมให้คำตอบกับเราในเรื่องการสร้างเครือข่ายทางด้านการปกครองที่สามารถนำเอาผู้นำหลายๆ รัฐ (พระยาทั้ง ๕) มาทำบุญสร้างพระธาตุได้นั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่ธรรมดา

๓. ควรวิจัยในประเด็น “ ศึกษาวิเคราะห์พุทธประวัตินอกพระไตรปิฎก ศึกษาเฉพาะกรณีตำนานพระเจ้าเลียบโลกและอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม” เพราะตำนานสองเล่มนี้เป็นตำนานที่พูดถึงพุทธประวัติของสองอาณาจักรคืออาณาจักรล้านนาและล้านช้างหากสามารถวิเคราะห์ให้เห็นถึงสารัตถะทั้งหมดก็สามารถทำเป็นรูปของพุทธประวัตินอกพระไตรปิฎกฉบับล้านนาล้านช้างได้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร :มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐

กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. พระไตรปิฎก ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙. โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือทั่วไป:

กรมศิลปากร. อรรถนิธาน : ตำนานพระธาตุพนม พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์สำนักนายกรัฐมนตรี. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔.

คำจำปา แก้วมะณี. ประวัติพระเจดีย์ - วัดสำคัญและประวัติพระครูยอดแก้ว โพนสะเม็ก. กระทรวงธรรมการ, ๒๔๑๗.

จารุณี กองพลพรหม. “เพลงกล่อมเด็กภาษาอีสาน”. อักษรศาสตร์ เล่ม ๘. กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗.

จารุบุตร เรืองสุวรรณ. ของดีอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. ลักษณะวรรณกรรมอีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๑.

ดร.ปรีชา พิณทอง. รวมวรรณคดีอีสาน เล่ม ๒. อุบลราชธานี : ศิริธรรม, ๒๕๒๙.

ธวัช ปุณโณทก. **วรรณกรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.

_____. **ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย-ลาว**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐.

ธิดา สารยา. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๓๙.

นาฏวิภา ชลิตานนท์. **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๔.

พรทิพย์ ชังธาดา. **วรรณกรรมท้องถิ่น พิมพ์ครั้งที่ ๓**. กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๓๙.

พระเทพรัตนโมลี แก้ว กนดตภาโส. **อุรังคนิทาน: ตำนานพระธาตุพนม พิสดาร**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: นีลนารการพิมพ์, ๒๕๓๗.

พระธรรมราชานุวัตร แก้ว อุทุมมาลา ป.ธ.๖ **อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม** กรุงเทพมหานคร : จุฬาลักษณ์ลิขิต จำกัด, ๒๕๕๑.

พระธรรมราชานุวัตร. **อุรังคนิทาน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐**. กรุงเทพมหานคร : นีลนารการพิมพ์, ๒๕๓๗.

พระมหาปรีชา ปริญญาโณ. **ประเพณีโบราณอีสาน**. อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซ็ท, ๒๕๒๕.

พระมหาสม สุมน “จดหมายเหตุท้ายเล่ม..ใน พระธรรมราชานุวัตร แก้ว อุทุมมาลา ป.ธ.๖ **อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม พิสดาร**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลักษณ์ลิขิต, ๒๕๕๒.

พระมหาสม สุมน. **ประมวลภาพประวัติศาสตร์พระธาตุพนม และภาพโบราณวัตถุค่ามหาศาลในกรุพระธาตุพนม**. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๒.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ บทนำ ใน กรมศิลปากร **อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม**. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๒.

_____. “บทนำเสนอ”. ในกรมศิลปากร **อุรังคนิทาน ตำนานพระธาตุพนม**. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๑.

เพชรสะหมอน พอนวิไลศักดิ์. **ประวัติพระธาตุอิงฮังและฮิต ๑๒ ประเพณีลาว**. แขวงคำม่วน. ม.ป.พ, ๒๕๔๕.

มหาสีลา วีระวงศ์. **พงศาวดารลาว ตั้งแต่บุลลันถึง 1946**. เวียงจันทน์ : สำนักพิมพ์มณฑลธาตุลาด, ๒๕๔๔.

วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร. **ประมวลภาพประวัติศาสตร์พระธาตุพนมและภาพโบราณวัตถุค่ามหาศาลในกรุพระธาตุพนม**. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๒.

สร้อยดี อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙.

_____. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๓๙.

สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ.

ถิ่นพระราชทานวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๕๕.

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น. **ทำเนียบโบราณสถานขึ้นทะเบียนอีสานบน.** กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๐.

อุษณีย์ ธงไชย. **จารึกและตำนาน หลักฐานที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาลังกาวงศ์.** เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

(๒) บทความ:

พร ณ นครพนม และทะนงศักดิ์ หาญวงศ์ เรียบเรียง. **พระธาตุบังพวน.** ในการรวมบทความหนองคายเพื่อคนหนองคาย รวบรวมจัดพิมพ์โดย นางสาวนิตา ส่งเสริมสวัสดิ์ กรุงเทพมหานคร: บริษัทมังกรการพิมพ์. ๒๕๔๐ : ๑๔๔-๑๕๕.

(๓) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่:

รศ.อุดม บัวศรี. **วรรณคดีอีสาน.** ขอนแก่น : เอกสารประกอบการสอน อัดสำเนา, ๒๕๔๐.

(๔) งานวิจัย:

คำผุย พลลือชา. ความเชื่อเรื่องนาคในกระบวนการทำนาของชาวนาลาว : กรณีศึกษาชาวนาบ้านสีฐานใต้ อ.เมือง หาดทรายฟอง จ.กำแพงนครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, ๒๕๔๓.

(๕) วิทยานิพนธ์:

จิตรกร เอมพันธ์. ภูวนาคเจ้าแห่งแม่น้ำโขง : พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่งวัฒนธรรมอีสาน. **ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พรสวรรค์ อัมรานนท์. **ตำนานเชียงแสน : การศึกษาเชิงวิจารณ์.** **ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๖.

พระวงศ์กร สุเมธ เทพพนมพร. ศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของพระธาตุอิงฮังที่มีต่อวิถีชีวิตของประชาชน แขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. **ปริญญาานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

มนวิภา เจียจันทร์พงษ์ อ่างในวิลักษณ์ ศรีป่าซาง. “วรรณกรรมตำนานล้านนา : การศึกษาวิธีการสร้าง”. **ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตบัณฑิตวิทยาลัย**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

ลักษณ์ ศรีป่าซาง. “วรรณกรรมตำนานล้านนา : การศึกษาวิธีการสร้าง”. **ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตบัณฑิตวิทยาลัย** : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

อุทัย ภัทรสุข. “การศึกษาอิทธิพลของพระธาตุพนมที่มีต่อ ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง”. **ปริญญานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

กัมปนาท บริบูรณ์. การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเพื่อพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองและวิถีคิดตามแนวคิดเป็นโดยวิถีกระบวนการกลุ่มของนักเรียนโรงเรียนวิวัฒน์พลเมือง. **ปริญญานิพนธ์การศึกษาดุขบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐.

(๖) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา หลักที่ ๑. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=2159 [๒๐ มกราคม ๒๕๕๘].

ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา ๑ ด้านที่ ๑. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=2234 [๒๐ มกราคม ๒๕๕๙].

ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. จารึกวัดผดุงสุข. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=2159 [๒๐ มกราคม ๒๕๕๘].

ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. จารึกวัดศรีคุณเมืองวัดผ้าขาว” ใน http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=2159 [๒๐ มกราคม ๒๕๕๙]

ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร . จารึกวัดศรีเมือง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=2159 [๒๐ มกราคม ๒๕๕๘].

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ. พระธาตุและพระบรมสารีริกธาตุกับคนไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
[http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=374&articlegroup_id=97/\[๓ ก.ค.๒๕๕๗\].](http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=374&articlegroup_id=97/[๓ ก.ค.๒๕๕๗].)

รอยพระพุทธรูปบาทเวินปลา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
[https://www.sawasdeenakhonphanom.com/2690\[๓ ก.ค.๒๕๕๗\].](https://www.sawasdeenakhonphanom.com/2690[๓ ก.ค.๒๕๕๗].)

วรรณัย พงศาชลากกร. ปราสาทภูเพ็ก. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
[http://oknation.nationtv.tv/blog/voranai/2012/07/02/entry-1 \[๑ ก.ค.๒๕๕๗\].](http://oknation.nationtv.tv/blog/voranai/2012/07/02/entry-1 [๑ ก.ค.๒๕๕๗].)

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
[http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=2159 \[๒๐ มกราคม ๒๕๕๘\].](http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=2159 [๒๐ มกราคม ๒๕๕๘].)

สำนักศิลปากรที่ ๘ อุตรธานี. พระพุทธรูปบาทบัวบก บ้านดิว ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัด
 อุตรธานี. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
[http://www.finearts.go.th/fad9/parameters/km/item/\[๓ ก.ค.๒๕๕๗\].](http://www.finearts.go.th/fad9/parameters/km/item/[๓ ก.ค.๒๕๕๗].)

(๗) สัมภาษณ์:

ทรงพล โกวิทศิริกุล, อดีตนายกเทศมนตรีเมืองหนองคายจังหวัดหนองคาย, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๗.

พระครูประทีปเจติยาภิบาล, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุโพนจิกเวียงว้าว, ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

พระครูภาวนาเจติยาภิบาล, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุบังพวน, ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

ยุทธนา ศรีตะบุตร, นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดหนองคาย, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

วินิจ พลพิทักษ์, หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัด
 หนองคาย, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๗.

สาคร ปรีวิติ, ชาวพุทธจังหวัดหนองคาย, ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๗.

ภาคผนวก ก
บทความวิจัย

ศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)

A Servey study of the Buddhist Place where appeared in Urangkhathatnithan (The Regend of the Phrathatpanom Pagoda)

ดร.อิทธิเทพ ผาธา¹

Dr.Athithep Phatha

บทคัดย่อ

อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นถือว่าเป็นวรรณกรรมอีสานอีกเรื่องหนึ่งที่มีชื่อเสียงและมีความสำคัญต่อความเชื่อของชาวพุทธสองฝั่งโขงเป็นอย่างมากเนื่องจากเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญทางด้านพระพุทธศาสนา คือ การสร้างพระธาตุพนมโดยพระมหากัสสปเถระพร้อมด้วยท้าวพระยาทั้ง ๕ ภายหลังจากการปรินิพพานของพระพุทธองค์ผ่านไป ๘ ปี

นอกจากนั้นยังพบว่า ในเนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นมีการระบุถึงสถานที่ที่เป็นพุทธสถานสำคัญของพระพุทธศาสนาที่ตั้งอยู่สองฝั่งแม่น้ำโขงหลายแห่ง มีพระธาตุพนม พระธาตุหลวง พระธาตุเชิงชุม พระธาตุอิงฮัง เป็นต้น โดยพุทธสถานที่ได้กล่าวมานั้นเป็นพุทธสถานที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวพุทธในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค ความเชื่อเกี่ยวกับข้าโอกาส ความเชื่อเกี่ยวกับผีหรือเทพเจ้าที่รักษาพระธาตุหรือความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญที่เนื่องกับพุทธสถานนั้นๆด้วย

Abstract

The Urangkhathatnithan (The Regend of the Phrathatpanom Pagoda) is considered to be the E-San literature that it is very famous and important to the beliefs of the Buddhists on both sides of the Mekong and it is a literature which related to the important Buddhist events in the both sides of the Mekong, such as the construction of Phra That Phanom that made By Phra Mahakasapa Thera and the five of the great king who was ruled of this area, after 8 years of the Lord Buddha's death

¹ ดร. อิทธิเทพ ผาธา อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย ออยุธยา

In addition, it was found that the content of Urangkhathatnithan (The Regend of the Phrathatpanom Pagoda) identifies the important Buddhist places of Buddhism that were located on both sides of the Mekong River such as Phrathat Panom Phrathat Laung Phrathat Cherngchum Phrathat Ing Hung etc. And the Buddhist Places were said to be a Buddhist temple that has an influence on the faith, tradition and culture of local Buddhists. Especially the belief about the Naga King, the Beliefs about the temple servants , the Beliefs about the ghosts or gods that maintain relics or beliefs about merit-making that are related to that Buddhist temple as well.

๑. บทนำ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของประเทศไทยนั้นถือได้ว่าเป็นดินแดนหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานและเป็นดินแดนที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนามาเป็นระยะเวลานาน และในอดีตภาคอีสานก็ถือได้ว่าเป็นดินแดนที่เป็นที่ตั้งของอาณาจักรที่สำคัญหลายอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาหลายยุคหลายสมัย ทั้งนี้เพราะภาคอีสานนั้นมีแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายหลักที่เป็นเส้นทางแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของคนในสมัยโบราณ และมีแม่น้ำสายเล็กๆ อีกหลายสายที่เป็นเส้นทางเชื่อมโยงคนให้สามารถจะติดต่อกันได้ นอกจากนั้นภาคอีสานยังมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ คือแม้จะมีความแห้งแล้งแต่ก็มีแหล่งน้ำที่สำคัญที่เป็นบ่อเกิดของอารยธรรมหรือความเจริญของผู้คนในสมัยโบราณอยู่ ๒ แห่ง คือ ที่ราบลุ่มสกลนครหรือแอ่งสกลนคร และที่ราบลุ่มโคราช โดยที่แหล่งน้ำสำคัญทั้ง ๒ นั้นก็เคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรสำคัญ ๒ อาณาจักร คือ อาณาจักรศรีโคตรบูรณ ตั้งอยู่บริเวณแอ่งสกลนคร และอาณาจักรศรีจนาศะ ตั้งอยู่บริเวณแอ่งโคราชและที่ราบลุ่มทั้ง ๒ แห่งนั้นเองที่ได้เป็นศูนย์กลางสำคัญในการสร้างและเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมที่สำคัญของภาคอีสาน

อนึ่ง เราจะพบว่าภาคอีสานนั้นถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่รับเอาวัฒนธรรมความเชื่อทางศาสนาที่เป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมของชาวอีสานอยู่หลายประการ โดยศาสนาที่เผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนอีสานนั้นก็อยู่หลายกระแสได้แก่ ศาสนาพราหมณ์ –ฮินดู พระพุทธศาสนาสมัยพระเจ้าอโศก พระพุทธศาสนา มหายานนิกายตันตระหรือวัชรยานสมัยพระนครและสมัยลพบุรีศรีวิชัย และพระพุทธศาสนาเถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์ที่เริ่มมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา กล่าวเฉพาะส่วนของพระพุทธศาสนาในภาคอีสานนั้น เราจะพบว่าพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนภาคอีสานในหลายยุคสมัย คือมีทั้งส่วนที่เป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบทวารวดีที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศก หรือพระพุทธศาสนา มหายานอันเป็นอิทธิพลของอาณาจักรมหานคร (นครวัดนครธม) แต่ที่เป็นพระพุทธศาสนาเถรวาท

ลังกาวงศ์ที่เข้ามาในภาคอีสานก็คือสมัยพระเจ้าฟ้ารุ่ง² และที่ชัดเจนมากที่สุดก็คือสมัยพระเจ้าโพธิสาราชกุมารเพราะสมัยนี้พระองค์ได้ทำการติดต่อกับเชียงใหม่และสุโขทัยจึงมีการนำเอาคัมภีร์และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในดินแดนลาวและภาคอีสานที่เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรด้วยซึ่งผลจากการที่พระพุทธศาสนาได้เผยแพร่เข้าไปสู่ดินแดนลาวและภาคอีสานนั้นก็ปรากฏว่าชาวอีสานก็ได้มีการสร้างวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาขึ้นโดยอาศัยเรื่องราวชาดกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และเรื่องราวตำนานของท้องถิ่นหรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมมาผูกเข้ากันเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจกลายมาเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นหรือวรรณกรรมพื้นบ้านในที่สุด³

ชาวอีสานได้มีกลวิธีในการเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและเหตุการณ์ตำนานบ้านเมืองไว้ในรูปแบบของตำนานเพื่อเป็นการอธิบายถึงความเป็นมาของพระพุทธศาสนาที่ได้มาประดิษฐาน ณ สถานที่ต่างๆของภาคอีสานในแต่ละยุคสมัยไว้หลายเรื่อง และชาวอีสานเองก็อาศัยข้อมูลในตำนานเหล่านั้นเป็นกรอบในการอ้างอิงถึง เมืองหรือพุทธสถานที่ปรากฏในตำนานหรือเรื่องราวในตำนานนั้นเป็นแนวทางในการเชื่อมโยงเมืองและพุทธสถานนั้นว่ามีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่ได้รับกาเผยแพร่มาจากอินเดียอย่างไร ซึ่งวรรณกรรมอีสานที่กล่าวถึงเรื่องเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตำนานบ้านเมืองของภาคอีสานและพุทธสถานทางพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียง ก็ได้แก่ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ซึ่งเป็นตำนานที่อธิบายถึงการเสด็จมาของพระพุทธองค์สู่ดินแดนสุวรรณภูมิทางภาคเหนือของไทย คือเชียงใหม่ เชียงราย น่าน จังหวัดเลย และภาคเหนือของลาว คือหลวงพระบาง แต่ตำนานเล่มนี้ก็เป็นกรออธิบายบ้านเมืองเฉพาะภาคเหนือและอีสานตอนบนเท่านั้นยังไม่ได้กล่าวถึงพุทธสถานในตอนบนและล่างมากนัก นอกจากตำนานพระเจ้าเลียบโลกแล้วเราก็จะพบว่ามีตำนานอีกตำนานหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการจัดบันทึกเรื่องราวของพระพุทธศาสนาในภาคอีสานที่ชัดเจนมกเรื่องหนึ่ง คืออูรังคะตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ซึ่งเป็นวรรณกรรมประเภทประวัติศาสตร์หรือวรรณกรรมตำนานของภาคอีสานซึ่งอูรังคะตุนิทานนั้นถือว่าเป็นวรรณกรรมชิ้นเอกที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและประเพณีวัฒนธรรมของชาวอีสานที่นับถือพระพุทธศานานิกลังกาวงศ์ ทั้งนี้เพราะอูรังคะตุนิทาน(ตำนานพระธาตุพนม) นั้นได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระธาตุพนมที่กปนคีรีหรือภูเก้าพราที่จังหวัดนครพนมให้เป็นพุทธสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยในเนื้อหาตำนานนั้นได้กล่าวถึงการเสด็จมาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิของพระพุทธองค์ในสมัยพุทธกาล และพระพุทธองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์สถานที่ต่างๆ ของบ้านเมืองในดินแดนสุวรรณภูมินี้ว่าต่อไปในอนาคตจะมีบ้านเมืองเกิดขึ้นอย่างไร

² มหาสิลา วีระวงศ์, พงศาวดารลาว ตั้งแต่บุลลันถึง 1946, (เวียงจันทน์ : สำนักพิมพ์มันทาตุลาต, ๒๕๔๔), หน้า ๓๗-๓๙.

³ รศ.อุดม บัวศรี, วรรณคดีอีสาน, (ขอนแก่น : เอกสารประกอบการสอน อัดสำเนา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๙.

และบ้านเมืองไหนจะเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนาพร้อมทั้งระบุว่าพุทธสถาน คือวัดใดหรือพื้นที่ใดบ้างจะเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ หรือสถานที่ใดที่พระพุทธองค์ทรงประทับรอยพระพุทธบาทไว้นอกจากนั้น ในอรัญคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังได้ระบุถึงเหตุการณ์บ้านเมืองและสถานที่ต่างๆ ที่อยู่ในบริเวณ ๒ ผังแม่น้ำโขงซึ่งเป็นสถานที่หรือเมืองของผู้มีบุญที่จะมาทำการสร้างพระธาตุพนมหรือมาบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมในเจริณรุ่งเรื่องบ้างตามกาลสมัยที่เหมาะสม นอกจากนั้นในอรัญคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังได้ระบุถึงเหตุการณ์บ้านเมืองในภาคอีสานและในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในช่วงสมัยที่อาณาจักรล้านช้างได้มีความเจริณรุ่งเรื่องมาตั้งแต่ครั้งอดีตมาจนถึงปัจจุบันว่ามีความเกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาอย่างไร รวมถึงในเนื้อหาของอรัญคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังได้ระบุถึงเหตุการณ์บ้านเมืองและการเกิดขึ้นของพระธาตุองค์อื่นๆ นอกจากพระธาตุพนมอีกด้วย เช่น พระธาตุภูสี เมืองหลวงพระบาง พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ พระธาตุอิงฮัง พระธาตุพระบาทโพนฉั่น สปป.ลาว พระธาตุเมืองหล้าหนอง พระธาตุบังพวน พระธาตุโพนจิกเวียงจัว จังหวัดหนองคาย พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม พระธาตุเชิงชุม พระธาตุภูเพ็ก พระธาตุนารายณ์เจงเวง พระธาตุคุด จังหวัดสกลนคร นอกจากพระธาตุแล้วก็มีรอยพระพุทธบาท ที่ทรงประทับเอาไว้ในที่ต่างๆ เช่น พระพุทธบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี พระพุทธบาทเวินปลา จังหวัดนครพนม เป็นต้น⁴

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า พุทธสถานที่ปรากฏในอรัญคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) นั้นได้กระจัดกระจายอยู่ในพื้นที่ของสองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งถือว่าเป็นพุทธสถานที่มีความสำคัญต่อความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมของชาวอีสานและประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งประเด็นเรื่องประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอรัญคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังไม่มีใครทำการศึกษามาก่อน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าสมควรที่จะต้องนำมาศึกษาค้นคว้าวิจัยเพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจที่ดีต่อ (๑) ประเด็นประวัติความเป็นมาของอรัญคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (๒) ประเด็นประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอรัญคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (๓) ประเด็นผลการวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอรัญคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ต่อความเชื่อชาวพุทธซึ่งทั้ง ๓ ประเด็นนั้นเมื่อทำการศึกษาแล้ว ข้อมูลดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่พระพุทธศาสนาของประชาชนในสองฝั่งแม่น้ำโขง และประชาชนในภาคอีสานและชาวพุทธในประเทศไทยที่จะได้รับรู้รับทราบเกี่ยวกับเนื้อหาสาระของอรัญคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ได้อย่างชัดเจนมากขึ้นและจะได้เห็นว่าอรัญคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ได้บันทึกเรื่องราวของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องไว้อย่างไร และอีกทั้งยังเป็นประโยชน์ในการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกันของประชาชนชาวพุทธสองฝั่งโขงอันเป็นพันธกิจสำคัญของการก้าวสู่การสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกันของชาวพุทธใน

⁴ กรมศิลปากร อรัญคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๑.

กลุ่มประเทศอาเซียนในการสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันทางด้านการศึกษา สังคม และวัฒนธรรมอีกด้วย

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (๒) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ต่อความเชื่อชาวพุทธสองฝั่งโขง โดยการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาในเชิงการศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ว่าแต่ละแห่งนั้นมีความเกี่ยวข้องกับตำนานอุรังคธาตุนิทานอย่างไร และพุทธสถานที่แต่ละแห่งนั้นก่อให้เกิดความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมกับประชาชนในท้องถิ่นอย่างไร

จากการศึกษาเชิงสำรวจจะพบว่าอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) เป็นวรรณกรรมประเภทตำนานประวัติศาสตร์ที่ถูกแต่งหรือเรียบเรียงขึ้นมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๒ โดยวัตถุประสงค์ของการเรียบเรียงนั้นมุ่งที่จะให้ทราบถึงการเสด็จมาสู่ดินแดนสองฝั่งโขงของพระองค์เพื่อพยากรณ์สถานที่ที่จะเกิดเป็นพุทธสถานสำคัญของชุมชนสองฝั่งโขงและแต่ละสถานที่นั้นก็จะมีความเกี่ยวเนื่องกับ “การประดิษฐานหรือการสร้างพระธาตุพนม ณ ภูเก้าพร้าว นอกจากนั้นในอุรังคธาตุนิทานยังได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของบุคคลหรือกษัตริย์ที่อยู่ในวงศ์ของกษัตริย์ผู้ปกครองลาวตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟ้าจ่มเป็นต้นมาจนถึงพระเจ้าสุริยธรรมมิกราช หรือพระเจ้าองค์หลวงผู้เป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายก่อนที่จะอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์จะถูกแบ่งออกเป็น ๓ อาณาจักร นอกจากนั้นยังมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมืองที่สำคัญของชุมชนสองฝั่งโขง ได้แก่ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ หนองหานหลวง หนองหานน้อย และศรีโคตรบูรณหลวง เป็นต้น ซึ่งเนื้อหาและความจริงเกี่ยวกับพุทธสถานและเรื่องอื่นๆที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังไม่มีผู้ศึกษามากนัก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เลือกการวิจัยในประเด็นนี้

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

ในงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยการสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร (Document Research) ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทั้งในเอกสารตำนาน และเอกสารประวัติศาสตร์และเรื่องเล่าของท้องถิ่น และคำบอกเล่าจากผู้รู้ในพื้นที่ โดยเน้นที่เนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) เป็นหลัก โดยมีลำดับการดำเนินการดังต่อไปนี้

(๑) รวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ อรรถาธิบาย (ตำนานพระธาตุพนม) และวรรณกรรมอีสานอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอรรถาธิบาย (ตำนานพระธาตุพนม)

(๒) รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ หนังสือ งานวิจัย เอกสาร วารสารที่เกี่ยวข้อง

(๓) สัมภาษณ์เชิงลึก (Indept Interviews) ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

(๔) รวบรวมเรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ และนำเสนอผลการวิจัยรวมถึงข้อเสนอแนะต่อไป

๔.ผลการวิจัย

สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ (๑) พบว่า วรรณกรรมเรื่องอรรถาธิบายตำนานนั้นถือว่าเป็นวรรณกรรมเชิงศาสนา เนื่องจากเป็นวรรณกรรมที่เล่าเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและบ้านเมืองใน สปป.ลาว และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งคนในท้องถิ่นรู้จักวรรณกรรมเรื่องนี้ในฐานะที่เป็น “ตำนาน” คือเรื่องเล่าที่บันทึกเรื่องราวต่างๆของพระพุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาที่ดินแดนสุวรรณภูมิหรือดินแดนสองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งอรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนมมีประวัติความเป็นมาที่สำคัญก็คือที่มาของเรื่องมาจากอิทธิพลของการแตงนิทานหรือตำนานที่เกี่ยวข้องกับการเสด็จมาของพระพุทธองค์สู่ดินแดนอื่นๆ ที่ไม่ใช่อินเดียของชาวพุทธทางภาคเหนือได้แก่อาณาจักรล้านนา เช่น ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ชินกาลบาสิปกรณ์ เป็นต้น นอกจากนั้นที่มาของอรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนมเมื่อพิจารณาจาก พัฒนาการด้านความมื่ออิทธิพลต่องานวรรณกรรมจะพบว่าอรรถาธิบายนั้นเป็นวรรณกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อใช้เป็นตำราเล่าประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในลุ่มแม่น้ำโขงและประวัติบ้านเมืองที่เกี่ยวข้อง โดยอรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนมนั้นมีองค์ประกอบเรื่องที่สำคัญก็คือ การเสด็จมาของพระพุทธองค์สู่ภูมิกำพร้าวเพื่อภารกิจในการพยากรณ์การประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ที่ภูมิกำพร้าว นอกจากนั้นก็เพื่อการเสด็จมาพยากรณ์บ้านเมืองหรือเพื่อประทับรอยพระพุทธบาทและปราบพญานาคเพื่อให้่ายต่อการประกาศพระพุทธศาสนาในอนาคต โดยที่อรรถาธิบายตำนานพระธาตุพนมมีการลำดับเรื่องราวที่สำคัญก็คือ (๑) ช่วงระยะเวลาก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน (๒) ช่วงระยะเวลาหลังจากพระพุทธเจ้าเข้าสู่ปรินิพพาน ๘ ปี (๓) ช่วงร่วมระยะเวลาเดียวกันกับพระเจ้าอโศก (๔) ช่วงระยะเวลาแห่งราชอาณาจักรลาวล้านช้าง และมีวัตถุประสงค์ของการแตงที่สำคัญก็คือ(๑) เพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา (๒) เพื่อกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์(๓) เพื่อเขียนประวัติศาสตร์ (๔) เพื่อเชิดชูกษัตริย์ (๕) เพื่อเล่าประวัติวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร โดยที่ผู้แตงเดิมก็คือพระอรหันต์แตงไว้ที่เมืองอินทรีปัดแล้วถูกพบในรัชสมัยของพระเจ้าโพธิสาลราชกุมาร และมีการรวบรวมเรียบเรียงใหม่โดยพญาศรีไชย

ชมพู ในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช โดยเนื้อเรื่องตอนที่เรียบเรียงครั้งล่าสุดนี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายพระราชประวัติของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชโดยมาก

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พบว่า จากการสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) พบว่าในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) นั้นมีพุทธสถานที่ตั้งอยู่ใน ๒ ประเทศก็คือ (๑) สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ได้แก่ (๑) พระธาตุภูสี (๒) พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ (๓) พระธาตุหอผ้าหอแพ (๔) พระธาตุวัดพุทธบาทโพธิ์ฉัน (๕) พระธาตุอิงฮัง และ (๒) พุทธสถานที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ได้แก่ (๑) พระธาตุพนม : กปนคีรี – ภูกำพร้าว (๒) พระธาตุเชิงชุม เมืองหนองหารหลวง (สกลทวาปี) (๓) พระธาตุบังพวน (๔) พระธาตุโพนจิกเวียงจัว (๕) พระธาตุเมืองลาหนอง(๖) พระพุทธบาทเวินปลา (๗) พระพุทธพุทธบาทบัวบก-บัวบาน (บ้านผือ) (๘) พระธาตุคุดม (ปราสาทคุดม) (๙) พระธาตุนารายณ์เจงเวง (๑๐) พระธาตุภูเพ็ก โดยเป็นการศึกษาใน ๓ ประเด็นคือ (๑) ข้อมูลทั่วไปของสถานที่และบริบทเกี่ยวกับพุทธสถานที่แห่งนั้นๆ (๒) ตำนานการสร้างพระธาตุหรือพุทธสถานที่แห่งนั้นที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมและ (๓) คติความเชื่อของชาวพุทธท้องถิ่นที่มีต่อพระธาตุหรือพุทธสถานที่แห่งนั้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๓) สำหรับผลการศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นวิเคราะห์เอาไว้ดังนี้คือ (๑) วิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานและอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมที่มีต่อชาวพุทธในชุมชนสองฝั่งโขง พบว่า อุรังคธาตุนิทานนั้นมีอิทธิพลต่อพุทธศิลป์โดยเฉพาะรูปแบบการสร้างพุทธเจดีย์ในลาวและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยนั้นยึดเอารูปแบบของการสร้างเจดีย์แบบพระธาตุพนมเป็นสำคัญก็คือทรงเจดีย์สี่เหลี่ยมภายใต้แนวคิดเรื่องการทำอุบมุงหรืออุโมงค์เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุนอกจากนั้นยังมีอิทธิพลต่อการกำหนดระเบียบเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน เช่น ประเพณีการจัดงานเฉลิมฉลองพระธาตุประจำปี มีอิทธิพลต่อความเชื่อในหลายๆ เรื่องของคนมรท้องถิ่น เช่น ความเชื่อเรื่องเทวดา เรื่องผี หรือเรื่องการเป็นข้าโอกาสของพระธาตุพนม เป็นต้น (๒) วิเคราะห์แนวคิดสำคัญในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมพบว่าแนวคิดแทรกอยู่ในเนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมอยู่หลายประการ คือ (๑) แนวคิดเรื่องพระธาตุ และสถานที่ประดิษฐานพระธาตุ ณ ภูกำพร้าว (๒) แนวคิดเรื่องการประทับรอยพระพุทธรูป ณ พุทธสถานที่สำคัญ(๓) แนวคิดเรื่องชุมชนหรือบ้านเมืองในดินแดนสองฝั่งโขง (๔) แนวคิดเรื่องหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา (๕) แนวคิดเรื่องความเชื่อเรื่องพญานาคกับการรักษาพระพุทธศาสนา (๖) แนวคิดเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสองฝั่งโขง

๕.สรุปผลการวิจัย

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมมีอิทธิพลต่อความเชื่อท้องถิ่น ได้แก่ อิทธิพลด้านความเชื่อเรื่องพุทธประวัติ กล่าวคืออุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นถือว่าเป็นเอกสารระดับแรกๆที่มีการกล่าวถึงพุทธประวัติฉบับล้านช้างโดยตรง เป็นการกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธร่องศ์สุตินแดนล้านช้าง และการมีเจตจำนงในการสร้างพระธาตุเจดีย์ตามพุทธประสงค์ของพระพุทธร่องศ์ ซึ่งแนวความคิดการสร้างตำนานขึ้นมาเพื่ออธิบายสถานที่ทางพระพุทธศาสนานี้ถือว่าได้รับอิทธิพลมาจากแนวความคิดการเขียนตำนานของล้านนาไทยในเรื่อง พระเจ้าเลียบโลก ซึ่งเป็นวรรณกรรมต้นเค้าที่กล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธร่องศ์สุตินแดนล้านนา ซึ่งถือว่าเป็นแนวคิดที่ก่อให้เกิดการยืนยันหลักฐานว่าพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่มาสู่ดินแดนล้านนาจริงๆ ในกรณีของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมก็ไม่แตกต่างกันในเรื่องของการใช้ตำนานเป็นการเดินเรื่องการเสด็จมาของพระพุทธร่องศ์สุตินแดนล้านนาซึ่งสืบต่อมาจากตำนานพระเจ้าเลียบโลกนั่นเอง ดังนั้น การเกิดขึ้นของเรื่องราวการเสด็จมาของพระพุทธร่องศ์จึงมีขึ้นได้ด้วยอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนี้เท่านั้น

นอกจากนั้น อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมยังมีอิทธิพลต่อชุมชนสองฝั่งโขงในด้านความเชื่อเรื่องเทวดา โดยเฉพาะเรื่องของเทวดาผู้เฝ้ารักษาพระธาตุพนม และพระธาตุ หรือพระพุทธรูปอื่นๆที่ทรงเสด็จมาอิฐฐานประทับไว้ ณ ที่ต่างๆ โดยเทวดาที่รักษาพระธาตุพนมหรือพระธาตุอื่นๆนั้นถือว่าเป็นเทพที่มีอำนาจให้คุณและโทษแก่ผู้คนในชุมชนนั้นๆได้ หรืออุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมยังมีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองและการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ในหลายประการอีกด้วย

๖.บรรณานุกรม

(๑) หนังสือทั่วไป:

กรมศิลปากร. **อุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม พิมพ์ครั้งที่ ๓.** กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์สำนักนายกรัฐมนตรี. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่.** พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔.

คำจำปา แก้วมะณี. **ประวัติพระเจดีย์ – วัดสำคัญและประวัติพระครูยอดแก้ว โพนสะเม็ก.** กระทรวงธรรมการ, ๒๔๑๗.

ธวัช ปุณโณทก. **ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย-ลาว.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐.

ธิดา สารยา. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๓๙.

พระเทพรัตนโมลี แก้ว กนดตภาโส. **อรรถนิทาน: ตำนานพระธาตุพนม พิสดาร**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: นีลนารการพิมพ์, ๒๕๓๗.

พระธรรมราชานุวัตร แก้ว อุทุมมาลา ป.ธ.๖ **อรรถนิทาน ตำนานพระธาตุพนม** กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระธรรมราชานุวัตร. **อรรถนิทาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : นีลนารการพิมพ์, ๒๕๓๗.

พระมหาปริชา ปริญญาโน. **ประเพณีโบราณอีสาน**. อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซต, ๒๕๒๕.

พระมหาสม สุมน “จดหมายเหตุท้ายเล่ม..ใน พระธรรมราชานุวัตร แก้ว อุทุมมาลา ป.ธ.๖ **อรรถนิทาน ตำนานพระธาตุพนม พิสดาร**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาสม สุมน. **ประมวลภาพประวัติศาสตร์พระธาตุพนม และภาพโบราณวัตถุค่ามหาศาลในกรุพระธาตุพนม**. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๒.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ บทนำ ใน กรมศิลปากร **อรรถนิทาน ตำนานพระธาตุพนม**. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๒.

_____. “บทนำเสนอ”. ในกรมศิลปากร **อรรถนิทาน ตำนานพระธาตุพนม**. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๑.

เพชรสะหมอน พอนวิไลศักดิ์. **ประวัติพระธาตุอิงฮังและฮีต ๑๒ ประเพณีลาว**. แขวงคำม่วน. ม.ป.พ, ๒๕๔๕.

มหาสิลา วีระวงศ์. **พงศาวดารลาว ตั้งแต่บุลลันถึง 1946**. เวียงจันทน์ : สำนักพิมพ์มณฑลอุดร, ๒๕๔๔.

วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร. **ประมวลภาพประวัติศาสตร์พระธาตุพนมและภาพโบราณวัตถุค่ามหาศาลในกรุพระธาตุพนม**. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๒.

สร้อยดี อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙.

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

๑. จัดทำรายละเอียดของการทำงานไปใช้บูรณาการกับการเรียนการสอนใน มคอ. ๓ ให้สอดคล้องกับข้อกำหนดในหมวดที่ ๔ การพัฒนาการเรียนรู้ของนิสิตให้สอดคล้องกับทักษะต่างๆ

๒. นำความรู้ที่ได้จากการวิจัยมาจัดทำหรือนำเนื้อหามาสอดแทรกในเอกสารประกอบการสอน โดยเฉพาะในรายวิชา ๑๐๑ ๔๓๓ พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย ๓ (๓-๐-๖) ซึ่งมีความเกี่ยวข้อง โดยรายวิชานี้เป็นศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน ท้องถิ่นและการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่นโดยตรง

๒. กิจกรรมพุทธบูรณาการในการสืบสานศิลปวัฒนธรรมชุมชนเมืองแบบมีส่วนร่วม

สร้างระบบและกลไกให้พระภิกษุสงฆ์เข้าถึงและเข้าใจในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมให้มากยิ่งขึ้นในปัจจุบัน โดยอาศัยสถานการณ์ทางสังคมในประเด็นของเรื่องพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ให้เกิดความกระจำและเข้าใจมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนที่ตั้งของพุทธสถานแต่ละแห่งนั้นว่าได้รับอิทธิพลความเชื่อที่มาจากอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) อย่างไร

๓. กิจกรรมเชิงวิชาการ

๑. การนำเอาผลงานวิจัยไปสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับประเด็นข้อถกเถียงและการศึกษาประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมในรูปแบบของแผ่นพับ หนังสือทางวิชาการให้กับองค์กรต่างๆ เช่น วัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจังหวัดต่างๆ เป็นต้น

๒. นำผลที่เกิดจากการวิจัยอย่างเป็นรูปธรรมมาจัดทำรูปแบบการศึกษาเชิงสำรวจและท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์พุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม ให้สอดคล้องกับหลักการพัฒนาและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในยุคไทยแลนด์ ๔.๐

๓. การนำผลงานวิจัยไปจัดสัมมนาเชิงวิชาการระหว่างหน่วยงานการศึกษาและหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างองค์ความรู้ให้เกิดกับสังคมในวงกว้าง และเพื่อเป็นหาประเด็นที่จะเป็นคำตอบที่เหมาะสมในเรื่องของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมเพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายแก่ชุมชนเมืองหรือชุมชนชนบท

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบเทียบวัตถุประสงค์กิจกรรมที่วางแผนไว้
กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

ตารางเปรียบเทียบเทียบวัตถุประสงค์กิจกรรมที่วางแผนไว้ กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑.ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ, ทฤษฎีจากแหล่งข้อมูล	ทราบถึงที่มาของทราบประวัติความเป็นมาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)/กิจกรรมการเรียนรู้	ข้อที่ ๑-๒	ทำการวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)
๒.การสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและสตรีในวรรณกรรมอีสาน	ทราบประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)	ข้อที่ ๒-๓	ทำให้สามารถวิเคราะห์รากเหง้าของความคิดของความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)
การจัดสัมมนาประชุมกลุ่มย่อยจากผู้ทรงคุณวุฒิ	ทราบถึงผลการวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ต่อความเชื่อชาวพุทธสองฝั่งโขง	บทที่ ๑-๒-๓-๔	ได้จัดกิจกรรมรูปแบบและแนวทางในการพัฒนาองค์ความรู้อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ต่อความเชื่อชาวพุทธสองฝั่งโขง
๔.รายงานฉบับสมบูรณ์	ตรงตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ๓ ข้อ (๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (๒) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ที่มีต่อความเชื่อชาวพุทธสองฝั่งโขง		ได้รายงานวิจัยที่มีคุณค่าสามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยและส่งเสริมการเรียนรู้ พัฒนาความคิด จิตใจและปัญญา โดยผ่านกิจกรรมบูรณาการแบบมีส่วนร่วมกับการเรียนการสอน/แบบมีส่วนร่วม กับผสมกับจารีตประเพณีที่เหมาะสม

ภาคผนวก ง
แบบสรุปโครงการวิจัย

สรุปโครงการวิจัย

สถานวิจัยพุทธศาสนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่ MCU RS MCU RS 610758080

ชื่อโครงการวิจัย ศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)

หัวหน้าโครงการวิจัย ดร.อิทธิเทพ ผาธา อาจารย์ประจำ ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โทรศัพท์ ๐๖๓-๙๔๐-๓๖๙๕

E-mail : phatha121415@hotmail.co.th

ความเป็นมาและความสำคัญ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของประเทศไทยนั้นถือได้ว่าเป็นดินแดนหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานและเป็นดินแดนที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนามาเป็นระยะเวลานาน และในอดีตภาคอีสานก็ถือได้ว่าเป็นดินแดนที่เป็นที่ตั้งของอาณาจักรที่สำคัญหลายอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาหลายยุคหลายสมัย ทั้งนี้เพราะภาคอีสานนั้นมีแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายหลักที่เป็นเส้นทางการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของคนในสมัยโบราณ และมีแม่น้ำสายเล็กๆ อีกหลายสายที่เป็นเส้นทางเชื่อมโยงคนให้สามารถจะติดต่อกันได้ นอกจากนั้นภาคอีสานยังมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ คือแม้จะมีความแห้งแล้งแต่ก็มีแหล่งน้ำที่สำคัญที่เป็นบ่อเกิดของอารยธรรมหรือความเจริญของผู้คนในสมัยโบราณอยู่ ๒ แห่ง คือ ที่ราบลุ่มสกลนครหรือแอ่งสกลนคร และที่ราบลุ่มโคราช โดยที่แหล่งน้ำสำคัญทั้ง ๒ นั้นก็เคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรสำคัญ ๒ อาณาจักร คือ อาณาจักรศรีโคตรบูรณ์ ตั้งอยู่บริเวณแอ่งสกลนคร และอาณาจักรศรีจนาศะ ตั้งอยู่บริเวณแอ่งโคราชและที่ราบลุ่มทั้ง ๒ แห่งนั้นเองที่ได้เป็นศูนย์กลางสำคัญในการสร้างและเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมที่สำคัญของภาคอีสาน

อนึ่ง เราจะพบว่าภาคอีสานนั้นถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่รับเอาวัฒนธรรมความเชื่อทางศาสนาที่เป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมของชาวอีสานอยู่หลายประการ โดยศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนอีสานนั้นก็อยู่หลายกระแสได้แก่ ศาสนาพราหมณ์ –ฮินดู พระพุทธศาสนาสมัยพระเจ้าอโศก พระพุทธศาสนา มหายานนิกายตันตระหรือวัชรยานสมัยพระนครและสมัยลพบุรีศรีวิชัย และพระพุทธศาสนาเถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์ที่เริ่มมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา กล่าวเฉพาะส่วนของพระพุทธศาสนาในภาคอีสานนั้น เราจะพบว่าพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนภาคอีสานในหลายยุคสมัย คือมีทั้งส่วนที่เป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบทวารวดีที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศก หรือพระพุทธศาสนา มหายานอันเป็นอิทธิพลของอาณาจักรมahan (นครวัดนครธม) แต่ที่เป็นพระพุทธศาสนาเถรวาท

ลังkawงศ์ที่เข้ามาในภาคอีสานก็คือสมัยพระเจ้าฟ้ารุ่ง และที่ชัดเจนมากที่สุดก็คือสมัยพระเจ้าโพธิสาราชกุมารเพราะสมัยนี้พระองค์ได้ทำการติดต่อกับเชียงใหม่และสุโขทัยจึงมีการนำเอาคัมภีร์และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในดินแดนลาวและภาคอีสานที่เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรด้วยซึ่งผลจากการที่พระพุทธศาสนาได้เผยแพร่เข้าไปสู่ดินแดนลาวและภาคอีสานนั้นก็ปรากฏว่าชาวอีสานก็ได้มีการสร้างวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาขึ้นโดยอาศัยเรื่องราวชาดกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และเรื่องราวตำนานของท้องถิ่นหรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมมาผูกเข้ากันเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจจนกลายมาเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นหรือวรรณกรรมพื้นบ้านในที่สุด

ชาวอีสานได้มีกลวิธีในการเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและเหตุการณ์ตำนานบ้านเมืองไว้ในรูปแบบของตำนานเพื่อเป็นการอธิบายถึงความเป็นมาของพระพุทธศาสนาที่ได้มาประดิษฐาน ณ สถานที่ต่างๆของภาคอีสานในแต่ละยุคสมัยไว้หลายเรื่อง และชาวอีสานเองก็อาศัยข้อมูลในตำนานเหล่านั้นเป็นกรอบในการอ้างอิงถึง เมืองหรือพุทธสถานที่ปรากฏในตำนานหรือเรื่องราวในตำนานนั้นเป็นแนวทางในการเชื่อมโยงเมืองและพุทธสถานนั้นว่ามีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่ได้รับกาเผยแพร่มาจากอินเดียอย่างไร ซึ่งวรรณกรรมอีสานที่กล่าวถึงเรื่องเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตำนานบ้านเมืองของภาคอีสานและพุทธสถานทางพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียง ก็ได้แก่ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ซึ่งเป็นตำนานที่อธิบายถึงการเสด็จมาของพระพุทธองค์สู่ดินแดนสุวรรณภูมิทางภาคเหนือของไทย คือเชียงใหม่ เชียงราย น่าน จังหวัดเลย และภาคเหนือของลาว คือหลวงพระบาง แต่ตำนานเล่มนี้ก็เป็นกรออธิบายบ้านเมืองเฉพาะภาคเหนือและอีสานตอนบนเท่านั้นยังไม่ได้กล่าวถึงพุทธสถานในตอนบนและล่างมากนัก นอกจากตำนานพระเจ้าเลียบโลกแล้วเราก็จะพบว่ามีตำนานอีกตำนานหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการจัดบันทึกเรื่องราวของพระพุทธศาสนาในภาคอีสานที่ชัดเจนมกเรื่องหนึ่ง คืออุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ซึ่งเป็นวรรณกรรมประเภทประวัติศาสตร์หรือวรรณกรรมตำนานของภาคอีสานซึ่งอุรังคธาตุนิทานนั้นถือว่าเป็นวรรณกรรมชิ้นเอกที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและประเพณีวัฒนธรรมของชาวอีสานที่นับถือพระพุทธศานานิกายลังkawงศ์ ทั้งนี้เพราะอุรังคธาตุนิทาน(ตำนานพระธาตุพนม) นั้นได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระธาตุพนมที่กบฏศิรีหรือภูเก้าพราที่จังหวัดนครพนมให้เป็นพุทธสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยในเนื้อหาตำนานนั้นได้กล่าวถึงการเสด็จมาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิของพระพุทธองค์ในสมัยพุทธกาล และพระพุทธองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์สถานที่ต่างๆ ของบ้านเมืองในดินแดนสุวรรณภูมินี้ว่าต่อไปในอนาคตจะมีบ้านเมืองเกิดขึ้นอย่างไร และบ้านเมืองไหนจะเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนาพร้อมทั้งระบุว่าพุทธสถาน คือวัดใดหรือพื้นที่ใดบ้างจะเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ หรือสถานที่ใดที่พระพุทธองค์ทรงประทับรอยพระพุทธบาทไว้ในนอกจากนั้น ในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังได้ระบุถึงเหตุการณ์

บ้านเมืองและสถานที่ต่างๆ ที่อยู่ในบริเวณ ๒ ผังแม่น้ำโขงซึ่งเป็นสถานที่หรือเมืองของผู้มีบุญที่จะมาทำการสร้างพระธาตุพนมหรือมาบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมในเจริณรุ่งเรื่องบ้างตามกาลสมัยที่เหมาะสม นอกจากนั้นในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังได้ระบุถึงเหตุการณ์บ้านเมืองในภาคอีสานและในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในช่วงสมัยที่อาณาจักรล้านช้างได้มีความเจริณรุ่งเรื่องมาตั้งแต่ครั้งอดีตมาจนถึงปัจจุบันว่ามีความเกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาอย่างไร รวมถึงในเนื้อหาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังได้ระบุถึงเหตุการณ์บ้านเมืองและการเกิดขึ้นของพระธาตุองค์อื่นๆ นอกจากพระธาตุพนมอีกด้วย เช่น พระธาตุภูสี เมืองหลวงพระบาง พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ พระธาตุอิงฮัง พระธาตุพระบาทโพนฉั่น สปป.ลาว พระธาตุเมืองหล้าหนอง พระธาตุบังพวน พระธาตุโพนจิกเวียงจัว จังหวัดหนองคาย พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม พระธาตุเชิงชุม พระธาตุภูเพ็ก พระธาตุนารายณ์เจงเวง พระธาตุตุ่ม จังหวัดสกลนคร นอกจากพระธาตุแล้วก็จะมีรอยพระพุทธบาท ที่ทรงประทับเอาไว้ในที่ต่างๆ เช่น พระพุทธบาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี พระพุทธบาทเวินปลา จังหวัดนครพนม เป็นต้น

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า พุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) นั้นได้กระจายอยู่ในพื้นที่ของสองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งถือว่าเป็นพุทธสถานที่มีความสำคัญต่อความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมของชาวอีสานและประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งประเด็นเรื่องประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ยังไม่มีใครทำการศึกษามาก่อน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าสมควรที่จะต้องนำมาศึกษาค้นคว้าวิจัยเพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจที่ดีต่อ (๑) ประเด็นประวัติความเป็นมาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (๒) ประเด็นประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (๓) ประเด็นผลการวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ต่อความเชื่อชาวพุทธซึ่งทั้ง ๓ ประเด็นนั้นเมื่อทำการศึกษาแล้ว ข้อมูลดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่พระพุทธศาสนาของประชาชนในสองฝั่งแม่น้ำโขง และประชาชนในภาคอีสานและชาวพุทธในประเทศไทยที่จะได้รับรู้รับทราบเกี่ยวกับเนื้อหาสาระของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ได้อย่างชัดเจนมากขึ้นและจะได้เห็นว่าอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ได้บันทึกเรื่องราวของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องไว้อย่างไร และอีกทั้งยังเป็นประโยชน์ในการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกันของประชาชนชาวพุทธสองฝั่งโขงอันเป็นพันธกิจสำคัญของการก้าวสู่การสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกันของชาวพุทธในกลุ่มประเทศอาเซียนในการสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันทางด้านการศึกษา สังคม และวัฒนธรรมอีกด้วย

วัตถุประสงค์ในโครงการ

๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)
๒. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)
๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ต่อความเชื่อชาวพุทธสองฝั่งโขง

ผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)” เป็นการศึกษาในเชิงการสำรวจข้อเท็จจริงของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) เนื่องจากว่าตำนานเรื่องนี้เป็นเรื่องแรกและเรื่องเดียวที่มีการระบุประวัติความเป็นมาของการก่อสร้างพระธาตุพนม ณ ภูเก้าพร้าว ซึ่งเป็นพุทธสถานที่มีความสำคัญมากที่สุดในดินแดนสองฝั่งโขงนี้และสืบเนื่องมาจากการวางเป้าหมายของการแต่งเรื่องที่มีการสร้างพระธาตุพนมนั้นก็ได้มีการระบุถึงพุทธสถานแห่งอื่นๆที่พระพุทธรองค์ได้เสด็จมาประทับและทรงพยากรณ์เรื่องราวเอาไว้ รวมถึงการระบุถึงเหตุการณ์ทางด้านประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองในดินแดนสองฝั่งแม่น้ำโขงนี้ไว้โดยละเอียด นอกจากนั้นจะพบว่าอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ก็มีอิทธิพลต่อความเชื่อประเพณีของพุทธสถานแต่ละแห่งเป็นอย่างมาก ซึ่งประเด็นต่างๆเหล่านี้ยังไม่มีผู้ศึกษามากนัก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เลือกการวิจัยในประเด็นนี้

ผลการวิจัยพบว่า

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๑) พบว่า วรรณกรรมเรื่องอุรังคธาตุนิทานนั้นถือว่าเป็นวรรณกรรมเชิงศาสนา เนื่องจากเป็นวรรณกรรมที่เล่าเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและบ้านเมืองในสปป.ลาว และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งคนในท้องถิ่นรู้จักวรรณกรรมเรื่องนี้ในฐานะที่เป็น “ตำนาน” คือเรื่องเล่าที่บันทึกเรื่องราวต่างๆของพระพุทธศาสนาที่เผยแผ่เข้ามาที่ดินแดนสุวรรณภูมิหรือดินแดนสองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมมีประวัติความเป็นมาที่สำคัญก็คือที่มาของเรื่องมาจากอิทธิพลของการแต่งนิทานหรือตำนานที่เกี่ยวกับการเสด็จมาของพระพุทธรองค์สู่ดินแดนอื่นๆ ที่ไม่ใช่อินเดียของชาวพุทธทางภาคเหนือได้แก่อาณาจักรล้านนา เช่น ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ชินกาลบาสิปกรณ เป็นต้น นอกจากนั้นที่มาของอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมเมื่อพิจารณาจาก พัฒนาการด้านความมื่ออิทธิพลต่องานวรรณกรรมจะพบว่าอุรังคธาตุนั้นเป็นวรรณกรรมที่เกิดขึ้นมาเพื่อใช้เป็นตำราเล่าประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในลุ่มแม่น้ำโขงและประวัติบ้านเมืองที่เกี่ยวข้อง โดยอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมนั้นมีองค์ประกอบเรื่องที่สำคัญก็คือการเสด็จมาของพระพุทธรองค์สู่ภูเก้าพร้าวเพื่อบารกิจในการพยากรณ์การประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

ที่ภูเกาพร้า นอกจากนั้นก็เพื่อการเสด็จมาพยากรณ์บ้านเมืองหรือเพื่อประทับรอยพระพุทธรูปและ
 ปราบพญานาคเพื่อให้่ายต่อการประกาศพระพุทธรศาสนาในอนาคต โดยที่อูรงคราตุนิทาน ดำนาน
 พระธาตุนมมีการลำดับเรื่องราวที่สำคัญก็คือ (๑) ช่วงระยะเวลาก่อนพระพุทธรเจ้าปรีนิพพาน (๒)
 ช่วงระยะเวลาหลังจากพระพุทธรเจ้าเข้าสู่ปรีนิพพาน ๘ ปี (๓) ช่วงร่วมระยะเวลาเดียวกันกับพระเจ้า
 อโศก (๔) ช่วงระยะเวลาแห่งราชอาณาจักรลาวล้านช้าง และมีวัตถุประสงค์ของการแต่งที่สำคัญก็คือ
 (๑) เพื่อเผยแผ่พระพุทธรศาสนา (๒) เพื่อกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์(๓) เพื่อเขียนประวัติศาสตร์ (๔) เพื่อ
 เชิดชูกษัตริย์ (๕) เพื่อเล่าประวัติวัดพระธาตุนมวรมหาวิหาร โดยที่ผู้แต่งเดิมก็คือพระอรหันต์แต่งไว้
 ที่เมืองอินทปัตต์ แล้วถูกพบในรัชสมัยของพระเจ้าโพธิสาลราชกุมาร และมีการรวบรวมเรียบเรียง
 ใหม่โดยพญาศรีไชยชมพู ในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช โดยเนื้อเรื่องตอนที่เรียบเรียงครั้ง
 ล่าสุดนี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายพระราชประวัติของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชโดยมาก

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พบว่า จากการสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอูรงคราตุนิทาน (ตำนาน
 พระธาตุนม)พบว่าในอูรงคราตุนิทาน (ตำนานพระธาตุนม)นั้นมีพุทธสถานที่ตั้งอยู่ใน ๒ ประเทศก็
 คือ (๑) สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ได้แก่ (๑) พระธาตุนุสี (๒) พระธาตุนหลวง
 เวียงจันทน์ (๓) พระธาตุนห่อผ้าห่อแพ (๔) พระธาตุนวัดพุทธรูปโพธิ์นั (๕) พระธาตุนอิงฮังและ (๒)
 พุทธสถานที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ได้แก่ (๑) พระธาตุนม : กปนคิริ – ภูเกาพร้า
 (๒) พระธาตุนเชิงชุม เมืองหนองหารหลวง (สกลทวาปี) (๓) พระธาตุนังพวน (๔) พระธาตุนโพธิ์จิกเวียง
 จัว (๕) พระธาตุนเมืองลาหนอง(๖) พระพุทธรูปเวินปลา (๗) พระพุทธรูปพุทธรูปบัวบก-บัวบาน (บ้าน
 ผือ) (๘) พระธาตุนคม (ปราสาทคม) (๙) พระธาตุนารายณ์เจงเวง (๑๐) พระธาตุนภูเพ็ก โดยเป็น
 การศึกษาใน ๓ ประเด็นคือ (๑) ข้อมูลทั่วไปของสถานที่และบริบทเกี่ยวกับพุทธสถานที่แห่งนั้นๆ (๒)
 ดำนานการสร้างพระธาตุนหรือพุทธสถานที่แห่งนั้นที่ปรากฏในอูรงคราตุนิทาน ดำนานพระธาตุนมและ
 (๓) คติความเชื่อของชาวพุทธท้องถิ่นที่มีต่อพระธาตุนหรือพุทธสถานที่แห่งนั้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๓) สำหรับผลการศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอูรงคราตุนิทาน
 ดำนานพระธาตุนมนี้ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นวิเคราะห์เอาไว้ดังนี้คือ (๑) วิเคราะห์อิทธิพลของพุทธ
 สถานที่และอูรงคราตุนิทาน ดำนานพระธาตุนมที่มีต่อชาวพุทธในชุมชนสองฝั่งโขง พบว่า อูรงคราตุนิ
 นิทานนี้มีอิทธิพลต่อพุทธศิลป์โดยเฉพาะรูปแบบการสร้างพุทธรูปเจดีย์ในลาวและภาค
 ตะวันออกเฉียงเหนือของไทยนั้นยึดเอารูปแบบของการสร้างเจดีย์แบบพระธาตุนมเป็นสำคัญก็คือ
 ทรงเจดีย์สี่เหลี่ยมภายใต้แนวคิดเรื่องการทำอุบมุงหรืออุโมงค์เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุน
 นอกจากนั้นยังมีอิทธิพลต่อการกำหนดระเบียบเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน เช่น
 ประเพณีการจัดงานเฉลิมฉลองพระธาตุนประจำปี มีอิทธิพลต่อความเชื่อในหลายๆเรื่องของคนม
 ท้องถิ่น เช่น ความเชื่อเรื่องเทวดา เรื่องผี หรือเรื่องการเป็นข้าโอกาสของพระธาตุนม เป็นต้น (๒)
 วิเคราะห์แนวคิดสำคัญในอูรงคราตุนิทาน ดำนานพระธาตุนมพบว่ามีแนวคิดแทรกอยู่ในเนื้อหาของ

อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมอยู่หลายประการ คือ (๑) แนวคิดเรื่องพระธาตุ และสถานที่ประดิษฐานพระธาตุ ณ ภูเก้าพรว้า (๒) แนวคิดเรื่องการประทับรอยพระพุทธรบาท ณ พุทธสถานที่สำคัญ(๓) แนวคิดเรื่องชุมชนหรือบ้านเมืองในดินแดนสองฝั่งโขง (๔) แนวคิดเรื่องหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา (๕) แนวคิดเรื่องความเชื่อเรื่องพญานาคกับการรักษาพระพุทธรูป (๖) แนวคิดเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสองฝั่งโขง

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า พบว่า อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) เป็นวรรณกรรมอีสานเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญต่อความเชื่อประเพณีและวัฒนธรรมของชาวพุทธในชุมชนสองฝั่งโขงนี้เป็นอย่างมาก และความรู้เกี่ยวกับพุทธสถานที่แต่ละแห่งที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ก็สามารถที่จะนำมาจัดรวบรวมเป็นองค์ความรู้เพื่อส่งต่อไปกับอนุชนคนรุ่นหลังได้ทราบหรือได้ศึกษาต่อไปได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและข้อเสนอแนะที่จะนำไปศึกษาวิจัยต่อ

๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. หน่วยงานของรัฐควรจัดมีศูนย์ศึกษาและเผยแพร่แนวคิดเรื่องพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ให้ปรากฏในวงกว้างเพื่อให้ครอบคลุมแนวคิดเกี่ยวกับพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) นั้นให้เป็นที่รู้จักกับสังคมจะเกิดการเรียนรู้ที่ดีที่เกิดกับชาวพุทธในชุมชนสองฝั่งโขงและในสังคมไทยในอนาคตได้

๒. สถานศึกษา ควรบรรจุอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ไว้ในหลักสูตร ให้นักเรียนนักศึกษา ได้ศึกษาค้นคว้าและการประกวดความดีเด่น ในด้านต่างๆ ของประวัติศาสตร์พุทธสถาน ประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่นได้

๓. ควรนำเรื่องพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ที่ปรากฏในงานวิจัยนี้ไปสรุปเป็นกรอบในการเรียนการสอนของโรงเรียนเพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับ (๑) อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) (๒) พุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) และ (๓) อิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ที่มีต่อความเชื่อชาวพุทธสองฝั่งโขงได้

๒. ข้อเสนอแนะที่จะศึกษาวิจัยต่อ

๑. ควรวิจัยในประเด็นเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) เพื่อเปิดเส้นทางท่องเที่ยวให้เกิดกับประชาชนชาวพุทธในดินแดนสองฝั่งโขง คือ สปป.ลาว และไทย โดยมีเส้นทางพุทธมรรคาเป็นแกนหลักในการ

ห้องที่ยาวสปป.ลาวและอีสานในยุคปัจจุบัน

๒. ควรศึกษาประเพณีและวัฒนธรรมของพุทธสถานในชุมชนสองฝั่งโขง โดยแยกศึกษาพุทธสถานแต่ละแห่งที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) เพื่อสร้างความเข้าใจและองค์ความรู้เกี่ยวกับพุทธสถานเหล่านั้นๆให้เกิดกับชุมชนและประชาชนทั่วไปได้

๓. ควรศึกษาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบคติความเชื่อของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ในสปป.ลาว และในภาคอีสานของประเทศไทยว่าทั้งสองพื้นที่นั้นมีคติความเชื่อเกี่ยวกับพุทธสถานเหล่านั้นเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

อภิปรายผล

ประเด็นเรื่องของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) นั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีความน่าสนใจมาก เนื่องจากตัววรรณกรรมต้นเรื่องก็คือ “อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)” นั้นก็เป็นเอกสารที่มีความน่าสนใจในฐานะที่เป็นหลักฐานเชิงตำนานเพียงเรื่องเดียวที่เล่าหรือบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ “นอกพระไตรปิฎก” เอาไว้ค่อนข้างละเอียดละออมาก โดยเฉพาะพุทธประวัติเกี่ยวกับการเสด็จมาพยากรณ์เรื่องราวเหตุการณ์ในการสร้างพระธาตุพนมเพื่อบรรจุ “พระอุรังคธาตุ” ณ ภูกำพร้านั้นถือว่าเป็นเรื่องราวที่ถูกตั้งคำถามกันมากกว่า สรุปแล้วพระพุทธรองค์ได้เสด็จมาที่สุวรรณภูมิหรือดินแดนสองฝั่งโขงนี้เพื่อพยากรณ์เหตุการณ์บ้านเมืองตามที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) นี้จริงหรือไม่ และนอกจากนั้นยังมีพุทธพยากรณ์เกี่ยวกับพุทธสถานแห่งอื่นๆด้วย เช่นพระธาตุหลวงเวียงจันทน์ พระธาตุเชิงชุมที่ จ.สกลนคร พระธาตุบังพวนที่ จ.หนองคาย หรือพระพุทธรูปบาทบัวบานหรือพระพุทธรูปบาทบัวบก ซึ่งหลายท่านก็ไม่เชื่อว่าจะเป็นไปได้ แต่สิ่งที่ค้างคาใจกับผู้ที่ไม่เชื่อเหล่านั้นก็คือ “การที่สถานที่แต่ละแห่งนั้นปรากฏว่ามีพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่จริงตามพุทธทำนาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสถานที่นั้นมีการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานไว้จริง แต่ว่าจะเป็นใครนั้นก็ป็นสิ่งที่นักวิชาการหรือนักค้นคว้าทั้งหลายก็จะต้องศึกษากันต่อไป แต่ประเด็นที่น่าสนใจมากที่สุดในเรื่องของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ก็คือจุดหรือที่ตั้งของพุทธสถานที่ปรากฏในตำนานแต่ละแห่งนั้นปัจจุบันได้รับการพัฒนาและฟื้นฟูขึ้นมาใหม่กลายเป็นพุทธสถานที่มีผู้คนมาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากและหลายแห่งได้กลายมาเป็นสัญลักษณ์ของเมืองไป เช่น พระธาตุหลวง เวียงจันทน์ที่ได้ถูกนำมาใช้เป็นตราสัญลักษณ์ของประเทศ

ในแง่ของความสำคัญจะพบว่าอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) มีความสำคัญต่อสังคมสองฝั่งโขงเป็นอย่างมากในฐานะที่เป็นแหล่งข้อมูลที่น่ามาอธิบายความเป็นมาของพุทธสถานในแต่ละแห่งได้เป็นอย่างดี หลายแห่งยังถูกค้นหาอยู่ แต่โดยมากก็ถือว่า พุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน

(ตำนานพระธาตุพนม) นั้นเป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องพุทธประวัตินอกพระไตรปิฎกได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นพุทธสถานเหล่านั้นยังเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ เนื่องจากเป็นสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมใจของคนในชุมชน เมื่อชุมชนมีความเชื่อในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ของพุทธสถานแห่งนั้นก็ร่วมกันพัฒนาเพื่อให้พุทธสถานแห่งนั้นเป็นพุทธสถานที่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยจนสามารถที่จะรองรับคนได้

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

(๑) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสามารถที่จะนำเอาองค์ความรู้ในเรื่องของประวัติความเป็นมาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ประวัติความเป็นมาของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) และผลการศึกษาอิทธิพลของพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ต่อความเชื่อชาวพุทธสองฝั่งโขงไปปรับประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนได้

(๒) อาจารย์ นักวิชาการ นักคตินักเขียน นิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสามารถนำข้อมูลการวิจัยไปปรับใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้

(๓) หน่วยงาน องค์กรทางด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหรือกลุ่มนักคิดแนว(๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) สามารถที่จะนำเอาองค์ความรู้ในเรื่องนี้ไปประยุกต์ใช้ในการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาติในวงกว้างได้

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต

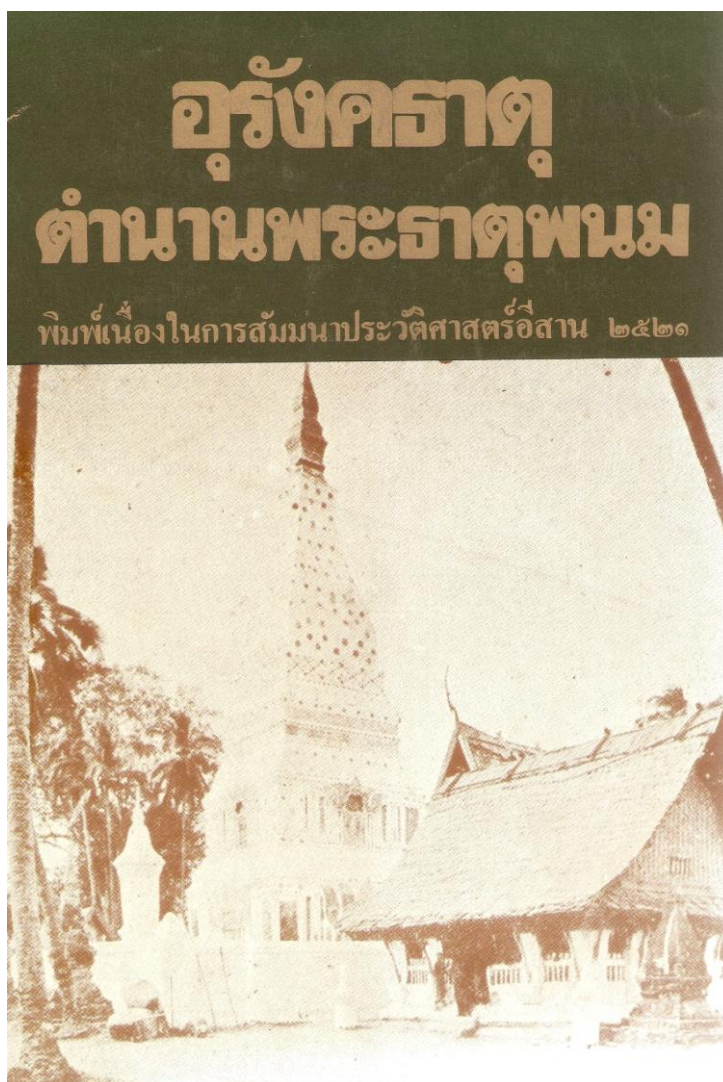
ส่วนการดำเนินการตีพิมพ์ผลงานวิจัยเพื่อเผยแพร่ทางวารสารทางวิชาการนั้นกำลังดำเนินการ

ภาคผนวก จ

ภาพประกอบการวิจัย อรั้งคราตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)

ภาพประกอบ

หนังสือและภาพพุทธสถานในอุรังคราตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม

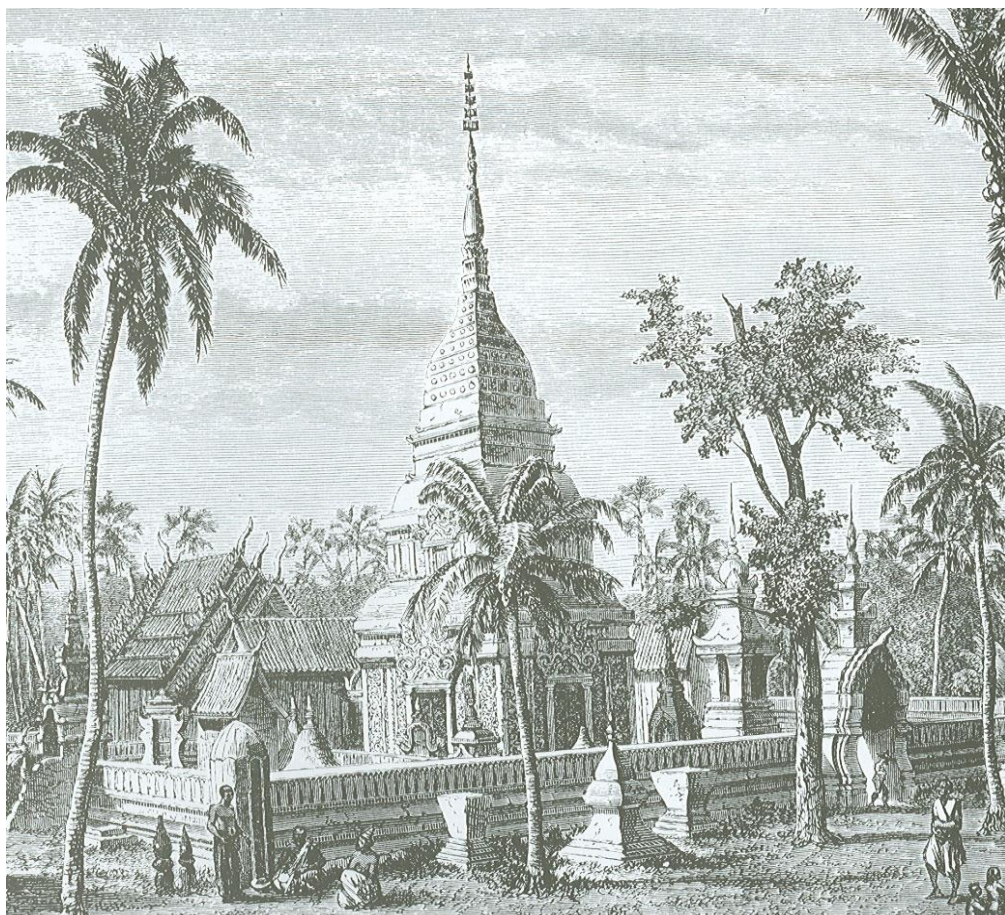

หนังสือ อุรังคราตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม ฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๕๒๑

ชุดที่ ๑๐ พระบรมสารีริกธาตุในองค์พระธาตุพนม
อุบมุงที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

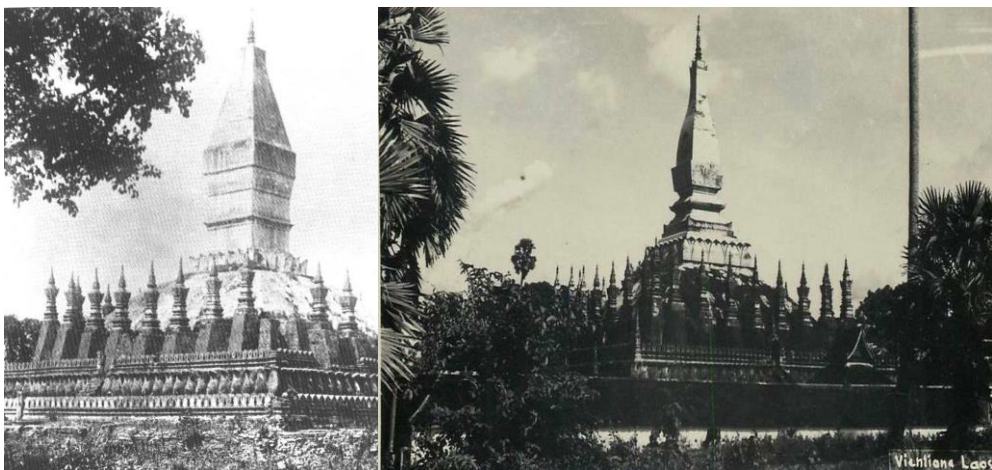
ผอบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์พบในองค์พระธาตุพนม

ภาพวาดลายเส้นพระธาตุพนมของนักเดินทางชาวตะวันตก

พระธาตุภูสี หรือพูสี เมืองหลวงพระบาง สปป.ลาว

พระธาตุหลวง เมืองเวียงจันทน์ สปป.ลาว

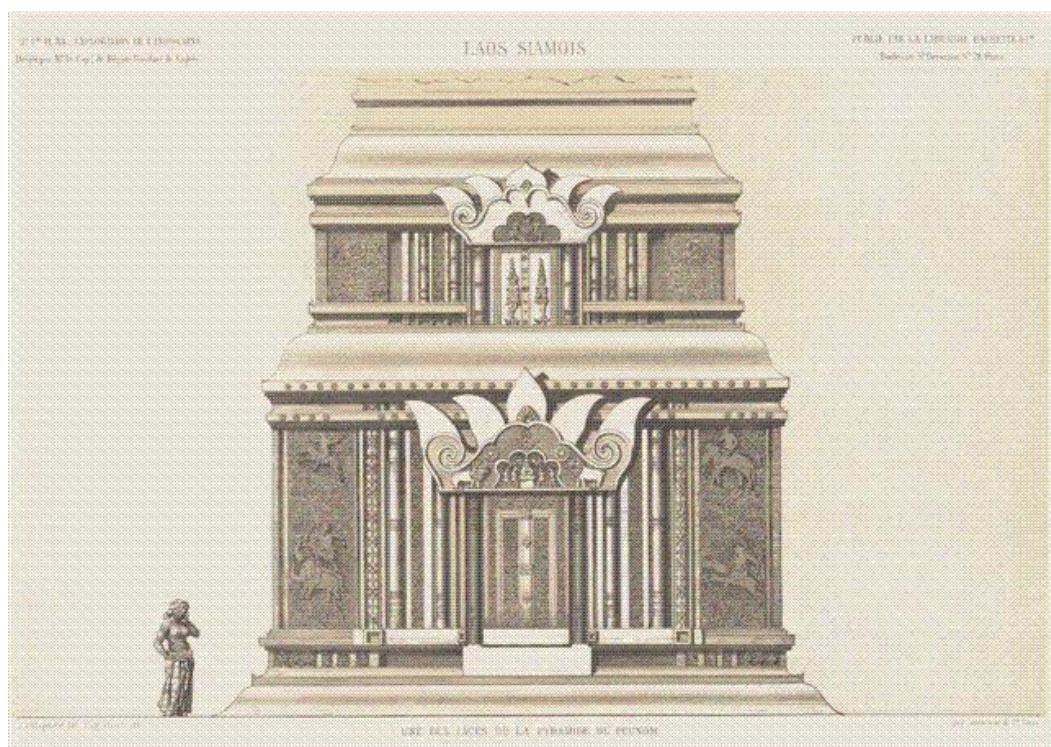
พระธาตุพระบาทโพนสัน เมืองไชยะบุรี สปป.ลาว

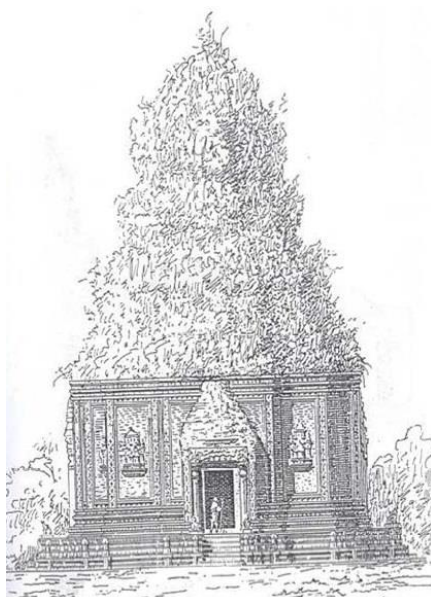
พระธาตุอิงฮัง เมืองสะหวันนะเขต สปป.ลาว

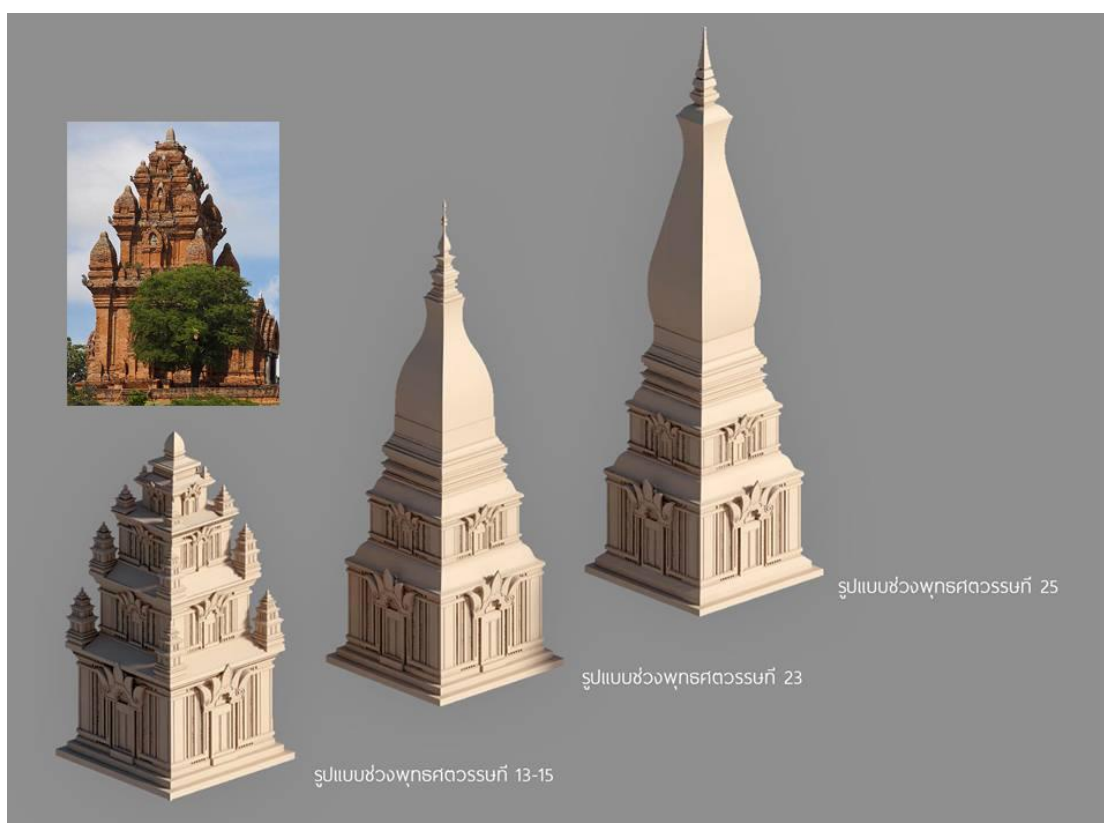
พระธาตุพนม อ.ธาตุพนม จ.นครพนม

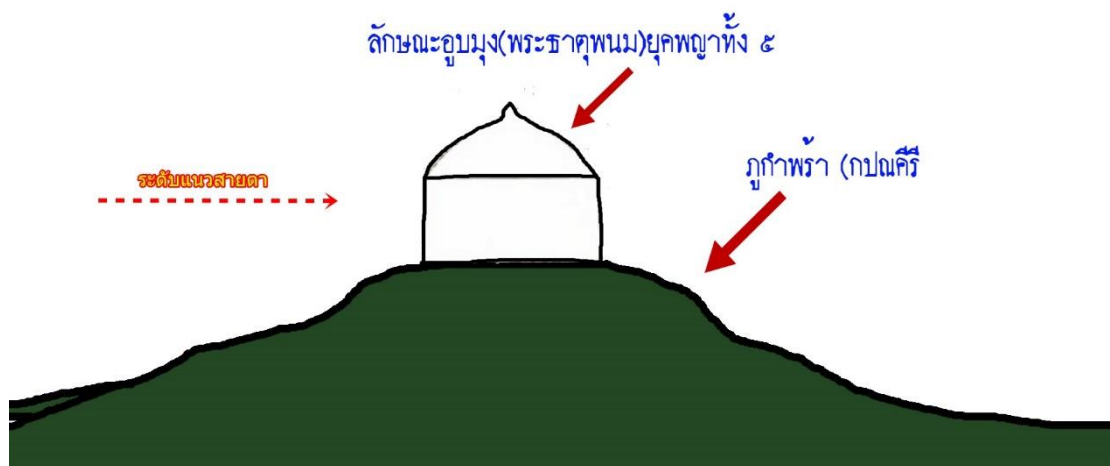
ภาพวาดลายเส้นขององค์พระธาตุพนม

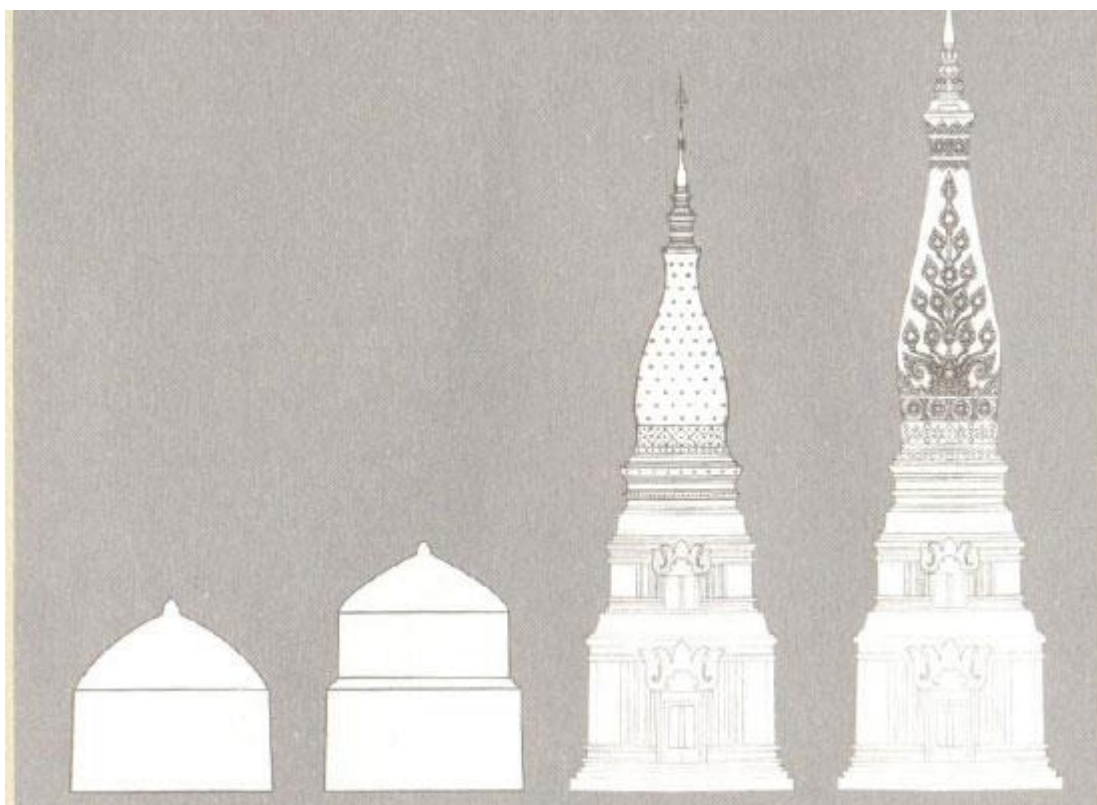
สถูปศิลปะจามที่นักวิชาการบางท่านเชื่อว่าเป็นต้นแบบของพระธาตุพนม

ภาพจำลองแสดงพัฒนาการของพระธาตุพนมจากศิลปะจามสู่ศิลปะล้านช้าง

ภาพแสดงลักษณะของอุบมุงที่สร้างสมัยพระยาทั้ง ๕

ภาพแสดงพัฒนาการของอุบมุงตามความเข้าใจของนักวิชาการไทย

พระพุทธรูปทบาทเวินปลา อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม

พระธาตุบังพวน อ.เมือง จ.หนองคาย

พระธาตุเมืองลาหนอง อ.เมือง จ.หนองคาย

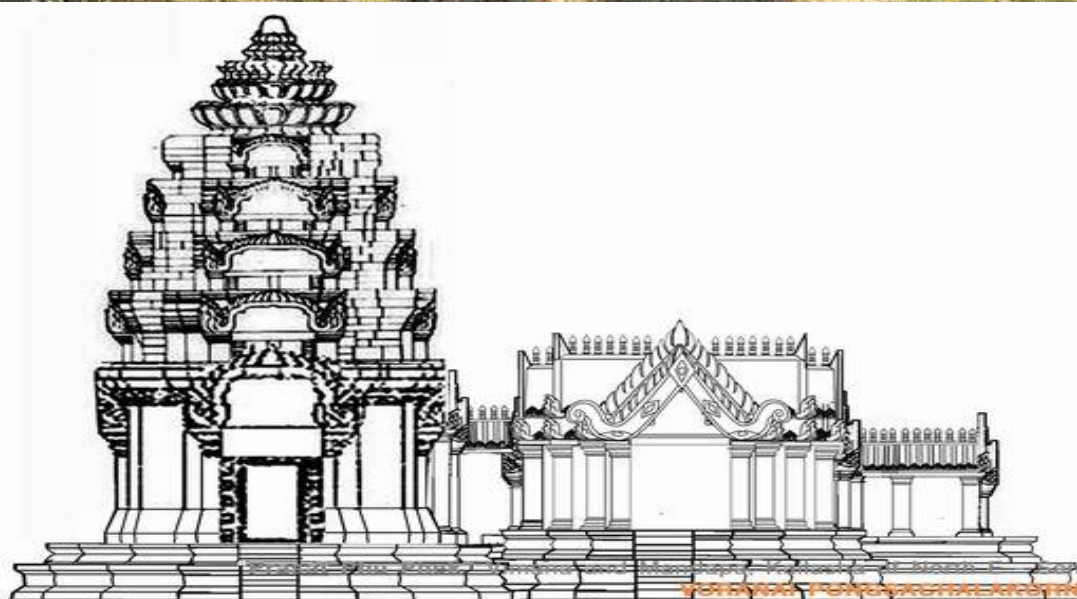
พระธาตุโพนจิกเวียงจัว อ.เมือง จ.หนองคาย

พระธาตุเชิงชุม อ.เมือง จ.สกลนคร

พระธาตุจุม อ.เมือง จ.สกลนคร

พระธาตุภูเพ็ก อ.เมือง จ.สกลนคร

พระธาตุนารายณ์เจงเวง อ.เมือง จ.สกลนคร

ภาพจินตนาการแสดงความสำคัญของพระธาตุนารายณ์เจงเวงในฐานะที่เป็นสถานที่ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาสมัยขอม

พระพุทธรูปบาทบัวบก อ.บ้านฝ้อ จ.อุดรธานี

พระพุทธรูปบาทบัวบาน อ.บ้านฝ้อ จ.อุดรธานี

ภาพแสดงอิทธิพลของความเชื่อในอัฐธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมที่มีต่อพุทธสถานต่างๆ

งานนมัสการพระธาตุพนม

ภาพแสดงการฟ้อนบูชาพระธาตุพนม

ภาพพระสงฆ์ที่มาร่วมงานพระธาตุพนมเมื่อ ๒๐๐ ปีก่อน

อิทธิพลของอุรังคธาตุ
: ด้านพุทธศิลป์กรณีพระธาตุพนมที่มีอิทธิพลต่อการสร้างรูปแบบพระธาตุ
ในดินแดนสองฝั่งแม่น้ำโขง

แผนภาพ แสดงอิทธิพลของการสร้างพระธาตุเจดีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยที่ยึดเอา
 รูปลักษณะของพระธาตุพนมเป็นหลัก

แผนภาพ แสดงอิทธิพลของการสร้างพระธาตุเจดีย์ในสปป.ลาวที่ยึดเอารูปลักษณะ
 ของพระธาตุพนมเป็นหลัก

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	ดร.อิทธิเทพ ผาพา
เกิดวันที่	: ๑๔ เมษายน ๒๕๑๕
สถานที่เกิด	: บ้านดอนแดง ต.คำเตย อ.เมือง จ.นครพนม
สถานที่ทำงาน	: ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอนายูง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๐๐ โทร.๐๖๓๙๔๐๓๖๙๕
ตำแหน่งทางวิชาการ	: -
วุฒิการศึกษา	: น.ธ.เอก ,ป.ธ.๔ พธ.บ.(การสอนสังคมศึกษา) ม.มจร. พธ.ม.(ปรัชญา) ม.มจร. พธ.ด.(พระพุทธศาสนา) ม.มจร.ส่วนกลาง
เอกสารประกอบการสอน	รายวิชาพระพุทธศาสนา มหายาน รายวิชาพุทธปรัชญาเถรวาท
ประสบการณ์การทำงาน	พ.ศ.๒๕๕๑ อาจารย์ประจำ ม.มจร.วัดมหาธาตุฯท่าพระจันทร์ พ.ศ.๒๕๕๗-๒๕๕๙ ผอ.โครงการหลักสูตร ป.โท สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา
ประสบการณ์ทำงานด้านการวิจัย เป็นนักวิจัยรหัส....	พ.ศ.๒๕๕๒ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์กุศโลบายในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้ทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ.๒๕๕๗ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนม ได้ทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ.๒๕๕๘ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมกับการบรรลุธรรม” ได้ทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย